Ministerie van Defensie

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

de Voorzitter van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal
Kazernestraat 52
2500 EA Den Haag

Ministerie van Defensie
Plein 4
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
www.defensie.nl

Onze referentie
MINDEF20260068339

Bij beantwoording, datum, onze referentie en onderwerp vermelden.

Datum	16 oktober 2026
Betreft	Eerste Wijziging Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD)

Geachte voorzitter,

Op 19 december 2025 heeft het kabinet het definitief NPRD vastgesteld.[1] Het programma bevat zowel nieuwe defensielocaties en –gebieden als aanpassingen van bestaande locaties en gebieden, die nodig zijn om Defensie in staat te stellen om haar grondwettelijke taken uit te voeren. Met de vaststelling van het definitieve NPRD zijn voor het merendeel van de defensiebehoeften definitieve locaties aangewezen. Voor negen specifieke behoeften was dat nog niet mogelijk, maar kon wel een ontwerp-voorkeursalternatief worden vastgesteld.

In de afgelopen maanden zijn de benodigde stappen gezet om ook voor deze negen behoeften tot een definitief besluit te komen. Het onderliggende planMER-onderzoek is samen met het ontwerpbesluit ter inzage gelegd. Defensie heeft daarop meer dan 200 zienswijzen ontvangen en zorgvuldig beantwoord. Deze antwoorden zijn opgenomen in de bijgevoegde Nota van Antwoord. Mede op basis van de ingediende zienswijzen. Met elk van de betrokken provincies en gemeenten zijn bestuurlijke overleggen gevoerd over de resultaten van het aanvullend onderzoek en het voorgenomen kabinet besluit. Naar aanleiding van het aanvullend onderzoek, de bestuurlijke overleggen en de zienswijzen heeft het kabinet een definitief besluit genomen over deze negen behoeften. De motivering van dit besluit is opgenomen in de bijlage ‘Eerste Wijziging Nationaal Programma Ruimte voor Defensie’.

Besluit ten aanzien van de negen behoeften
Voor de doorontwikkeling van Lelystad Airport naar een volwaardige jachtvliegtuiglocatie is meer ruimte nodig voor militaire infrastructuur en verlenging van de start- en landingsbaan. Eind 2025 is een ontwerp-voorkeursalternatief van 150 ha vastgesteld. Het definitief benodigde ruimtebeslag was afhankelijk van diverse variabelen, waaronder het type en aantal eenheden, de hoeveelheid personeel, combinatiemogelijkheden met de toekomstige kazerne in Zeewolde en combinatiemogelijkheden met groothandelsverkeer op Lelystad Airport. In zienswijzen, informatiebijeenkomsten en overleggen met provincie en gemeente is Defensie gevraagd om zo snel mogelijk duidelijkheid te geven over het definitief benodigde ruimtebeslag. De afspraken in het coalitieakkoord en het kabinetsbesluit omtrent openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer zijn meegenomen in de definitieve uitwerking van het ruimtebeslag. Alles bij elkaar leidt dit tot een benodigde uitbreiding van in totaal 240 ha. In aanvulling op de reeds gevestigde voorkeursrechten op deze locatie worden de voorkeursrechten uitgebreid. Ik realiseer mij dat dit een grotere impact heeft op de omgeving. De belangrijkste overweging voor dit besluit is dat hiermee op termijn de volledige behoefte kan worden ingevuld. Defensie informeert grondeigenaren die worden geraakt door de extra benodigde uitbreiding rondom Lelystad Airport persoonlijk. Ook vindt voor deze locatie een informatiebijeenkomst plaats.

Voor twee locaties heeft het kabinet een besluit genomen over de groei van de mogelijkheden voor het testen van munitie. Ten eerste is de schietlocatie Breezanddijk definitief aangewezen als locatie voor de groei van de mogelijkheden voor het testen op het IJsselmeer, met als randvoorwaarde een

[1] Kamerstuk 36.592, nr. 55

maximale geluidsbelasting van 55 dB $B_{S,dan}$ op geluidgevoelige objecten. Piekgeluid en trilling op geluidsgevoelige objecten is voor de realisatie van deze behoefte een aandachtspunt. Daarom zal in de realisatiefase aanvullend onderzoek worden uitgevoerd naar mitigerende maatregelen om het maximale geluid en/of trillingsniveau op de omgeving verder te reduceren. Ten tweede is voor de schietlocatie Petten besloten om met het NPRD de toename van het aantal schoten en schietdagen op de Noordzee niet te vergroten. De belangrijkste redenen hiervoor zijn de effecten op de omgeving op het gebied van trillingen en geluid. Wel is voor de huidige schietsector en de reeds vastgestelde verlenging daarvan als randvoorwaarde een maximale geluidbelasting van 60 dB $B_{S\ dan}$ op geluidgevoelige objecten vastgesteld.

Voor de vliegbases Leeuwarden, Woensdrecht en Gilze-Rijen heeft het kabinet besloten dat de uitbreiding van milieuruimte op basis van de eerder vastgestelde randvoorwaarden en aandachtspunten kan worden gerealiseerd. De ingediende zienswijzen geven geen aanleiding tot verdere aanpassingen hiervan.

Het Infanterie Schietkamp (ISK) is definitief aangewezen als locatie voor de uitbreiding van schietmogelijkheden met helikopters. Ook aan de uitbreiding van milieu- en geluidsruimte op het ISK wordt definitief invulling gegeven. Voor deze behoeften geldt als randvoorwaarde een maximale geluidsbelasting van 60 dB $B_{s\ dan}$ op geluidsgevoelige objecten.

Het verplaatsen van het hot cargo platform op Vliegbasis Eindhoven is de laatste behoefte waarvoor nog een definitief besluit nodig was. Hiervoor is de ‘Locatie Zuid’ op de vliegbasis definitief aangewezen als locatie voor de invulling van de behoefte. Deze locatie heeft de minste externe veiligheidseffecten voor de omgeving.

Totaalbeeld NPRD
Met de definitieve aanwijzing van de locaties voor bovengenoemde negen behoeften is het NPRD vastgesteld. De behoefte voor een nieuw terrein om met explosieven te kunnen trainen kon niet worden ingevuld. Daarnaast konden zeven behoeften gedeeltelijk worden ingevuld en is voor twee behoeften de noodzaak komen te vervallen.

Vervolg
Nu alle locaties voor uitbreiding definitief zijn vastgesteld, verschuift de focus naar de realisatie van de verschillende NPRD-projecten. Aan het eind van dit jaar informeer ik de Tweede Kamer over de zogenoemde *roadmaps*. Deze bevatten de vervolgstappen voor de realisatie van de gerelateerde opgaven. Daarmee wordt onder andere invulling gegeven aan de motie van De Groot c.s.[2] inzake een samenhangend tijdspad voor het NPRD.

Hoogachtend,

DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE

Derk Boswijk

[2] Kamerstuk 36.592, nr. 77

Ministerie van Defensie

Nationaal Programma Ruimte voor Defensie

Ruimte voor vrede, veiligheid en bescherming

Versie: Eerste wijziging | Datum: 16-10-2026

Colofon

Postadres:	Postbus 20701 2500 ES ‘S-GRAVENHAGE
Aantal pagina’s:	151
Datum:	16-10-2026

Versiebeheer

Datum	Omschrijving
19-12-2025	Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD)
16-10-2026	Eerste wijziging NPRD

Inhoudsopgave

Ruimte voor vrede, veiligheid en bescherming 5

Voorwoord 5

1 Leeswijzer 6

2 Aanpassingen 7

2.1 Van ontwerp naar definitief NPRD 7
2.2 Van definitief NPRD naar eerste wijziging NPRD 7

3 Waarom een Nationaal Programma Ruimte voor Defensie? 8

3.1 De krijgsmacht en zijn ruimtebehoefte 8
3.2 Niet alles kan in het buitenland 9
3.3 Actief op het eigen grondgebied 11

4 Doel, uitgangspunten en positionering van het NPRD 12

4.1 Doel van het NPRD: voldoende ruimte voor de krijgsmacht 12
4.2 Uitgangspunten 12
4.3 NPRD binnen het nationale ruimtelijke beleid 12
4.4 Juridische context 13
4.5 Monitoring en actualisatie 14

5 Participatie 15

5.1 Snel en zorgvuldig 15
5.2 Proces tot ontwerpprogramma 15
5.3 Participatie na het uitbrengen van het ontwerpprogramma 17
5.4 Vaststelling programma NPRD en uitvoering 17
5.5 Extra zienswijzeprocedure voor 9 behoeften met aanvullend onderzoek 18

6 Huidig ruimtegebruik van Defensie in Nederland 19

6.1 Huidig ruimtebeslag Defensie 19
6.2 Bestaande terreinen maximaal benutten 20
6.3 Uitbreidingen parallel aan dit programma 20

7 Samengaan met andere ruimtelijke belangen 22

7.1 Noodzaak tot brede ruimtelijke weging 22
7.2 Meekoppelen waar mogelijk, oplossen waar nodig 23
7.3 Samengaan van belangen op provinciaal en regionaal niveau 26

8 Aangewezen locaties voor uitbreiding 28

8.1 Trechteringsproces 28
8.2 Definitief aangewezen locaties bovenregionale behoeften 29
8.3 Definitief aangewezen locaties locatiespecifieke behoeften 44
8.4 Spreiding van ruimtebeslag 67
8.5 Verdeling van ruimtebeslag 68

9 Definitief aangewezen locaties voor 9 specifieke behoeften 71

10 Realisatiestrategie 78
10.1 Uitvoering op hoog tempo 78
10.2 Met een waardig perspectief voor grondeigenaren 80
10.3 Met oog voor andere ruimtelijke belangen 81
10.4 Met aandacht voor leefbaarheid en de omgeving 81
10.5 Binnen kaders van uitvoerbaarheid 82

11 Detailkaarten definitief aangewezen locaties 84

11.1 Definitieve locaties bovenregionale behoeften 84
11.2 Definitieve locaties locatiespecifieke behoeftes 114
11.3 Definitieve locaties voor 9 specifieke behoeften 135

12 Specifieke realisatiestrategie per behoefte 138

13 Afkortingenlijst 149

Bijlage A: Overzicht van wijzigingen - eerste wijziging NPRD 150

Ruimte voor vrede, veiligheid en bescherming

Voorwoord

Het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) is de grootste uitbreiding van Defensie sinds 1935. Het laat zien hoe groot de opgave is waarvoor Defensie staat. Die opgave vatten we niet lichtzinnig op. Meer ruimte voor Defensie heeft gevolgen voor mensen die dichtbij onze locaties wonen en werken, bedrijven, natuur, organisaties en andere overheden. Met meer militairen in het straatbeeld, meer oefeningen en fysieke uitbreiding van terreinen zal de groei van Defensie regionaal en lokaal meer gevoeld worden.

Tegelijkertijd is die ruimte nodig om onze militairen goed voor te bereiden op hun belangrijkste taak: het beschermen van wat ons dierbaar is. De veiligheidssituatie in de wereld vraagt om een sterke krijgsmacht en die kracht kunnen we alleen opbouwen als Defensie groeit. En dat vraagt om duidelijke keuzes.

Eind 2025 werd het NPRD vastgesteld. Hiermee werd bepaald welke ruimte nodig is voor de groei van Defensie en waar die gevonden kan worden. Ruimte om te oefenen, voor kazernes, opslagplaatsen, laagvlieggebieden en oefenterreinen. Ruimte om Nederland en onze bondgenoten te beschermen. Want de Veiligheidssituatie in de wereld is definitief veranderd.

Voor u ligt de eerste wijziging van het NPRD. Daarin zijn nu ook voor de laatste negen behoeften definitieve besluiten genomen. Er zijn meer dan 200 zienswijzen beoordeeld, bestuurlijke gesprekken gevoerd en aanvullende onderzoeken uitgevoerd. De uitkomsten daarvan zijn meegewogen in de definitieve keuzes.

Dat betekent niet dat overal alles kan wat Defensie in eerste instantie voor ogen had. Per behoefte is gekeken naar wat echt militair noodzakelijk is, welke gevolgen dit heeft voor de omgeving en welke voorwaarden of maatregelen nodig zijn om die gevolgen zoveel mogelijk te beperken.

Het zijn geen eenvoudige keuzes. Nederland is dichtbevolkt en de ruimte is schaars. De belangen van Defensie raken direct aan die van omwonenden, ondernemers, natuur en andere opgaven in onze samenleving. Daarom zijn inwoners en maatschappelijke organisaties betrokken en hebben we intensief gesproken met gemeenten en provincies.

Met deze wijziging is de besluitvorming over het NPRD op nationaal niveau afgerond. En gaan de projecten de voorbereidingsfase in. De volgende stap verschilt per project. Voor een deel van de projecten zijn bijvoorbeeld nog verdere onderzoeken, procedures en vergunningen nodig voordat realisatie kan starten. Eind dit jaar informeren we de Tweede Kamer over de vervolgstappen voor de realisatie van de NPRD-projecten.

Ik realiseer me dat deze besluiten voor sommige mensen grote gevolgen hebben. De komende periode staat daarom in het teken van het zorgvuldig vertalen van deze besluiten naar concrete plannen, met oog voor zowel onze militaire opdracht als de omgeving waarin we die uitvoeren. Dit blijven we in een zo goed mogelijke samenwerking doen met belanghebbenden. Alleen samen kunnen we blijven beschermen wat ons dierbaar is.



Derk Boswijk
Staatssecretaris van Defensie

1 Leeswijzer

Defensie zal in de toekomst nadrukkelijker in de leefomgeving aanwezig zijn. Met het groeien van de krijgsmacht groeit de noodzaak voor ruimte om te kunnen opleiden, oefenen en trainen, zowel in het buitenland als in Nederland. De krijgsmacht wordt uitgebreid, met materiaal, terreinen, wapens en mensen. Dit Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) beschrijft de noodzakelijke ruimtelijke uitbreidingsbehoefte van Defensie in Nederland die voortkomt uit deze groei van de krijgsmacht.
De totale ruimtelijke uitbreidingsbehoefte is gebaseerd op 57 deelbehoeften vanuit de verschillende defensieonderdelen. In de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) zijn deze behoeften in december 2023 openbaar gemaakt. Via het NPRD kiest het kabinet voor deze behoeften de voorkeurslocatie voor de ruimtelijke inpassing binnen Nederland. Dit NPRD bestaat uit de volgende onderdelen:

- In hoofdstuk 2 worden de aanpassingen weergegeven van ontwerp NPRD naar NPRD. Ook zijn de aanpassingen weergegeven van NPRD naar de eerste wijziging van het NPRD (zie ook bijlage A).
- Hoofdstuk 3 beschrijft de noodzaak voor de ruimtelijke uitbreidingsbehoefte van Defensie om de krijgsmacht in de noodzakelijke staat van paraatheid te brengen tegen de huidige en toekomstige dreigingen.
- Hoofdstuk 4 omschrijft waarom is gekozen voor dit NPRD. Het doel en de uitgangspunten van het NPRD, bijvoorbeeld de juridische context, de reikwijdte en het vervolg, worden hier beschreven.
- Hoofdstuk 5 gaat in op hoe de participatie van de verschillende betrokken partijen in de samenleving bij dit NPRD is georganiseerd. Dit gaat onder andere over de periode van zienswijzen, het advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage (Commissie MER) en verdere betrokkenheid bij de definitieve vaststelling van het NPRD.
- Hoofdstuk 6 beschrijft het reeds bestaande ruimtebeslag van Defensie. Ook wordt ingegaan op uitbreidingsprojecten die al gestart zijn voor de aanvang van het NPRD.
- Ruimte binnen Nederland is schaars en er zijn veel urgente ruimtevragen. Hoofdstuk 7 beschrijft hoe het NPRD zich verhoudt tot de andere rijksbrede opgaven in het ruimtelijk domein, waarbij wordt ingegaan op de verhouding tot de Nota Ruimte en de Nationale Omgevingsvisie (NOVI).
- Hoofdstuk 8 bevat de definitieve aangewezen uitbreidingslocaties. Het gaat hierbij om zowel de behoeften met een bovenregionale afweging, als locatiespecifieke behoeften.
- Hoofdstuk 9 bevat de definitieve aangewezen uitbreidingslocaties voor negen specifieke behoeften die na vaststelling van het NPRD separaat ter inzage zijn gelegd voordat er met de eerste wijziging van het NPRD een definitief besluit over is genomen.
- Hoofdstuk 10 schetst een doorkijk naar de uitvoering van het NPRD.
- In hoofdstuk 11 zijn de detailkaarten voor de definitief vastgestelde locaties opgenomen.
- Hoofdstuk 12 is een overzicht van de realisatiestrategie per behoefte.
- In hoofdstuk 13 is de afkortingenlijst opgenomen.
- Tot slot is in bijlage A een overzicht van wijzigingen opgenomen voor de eerste wijziging van het NPRD.

2 Aanpassingen

2.1 Van ontwerp naar definitief NPRD

Het ontwerp NPRD dat in mei 2025 is uitgebracht, is ter inzage gelegd en is aangeboden aan de Tweede Kamer en aan de Commissie MER. De reacties uit deze drie sporen hebben op verschillende plaatsen tot aanpassing van het programma geleid. In dit hoofdstuk wordt op hoofdlijn geduid wat de belangrijkste aanpassingen zijn geweest tussen het ontwerp en het definitieve programma NPRD.

De ontvangen zienswijzen op het ontwerp NPRD hebben op een aantal onderdelen tot aanpassing van het ontwerp geleid. In de Nota van Antwoord op het ontwerp NPRD is aangegeven op welke onderdelen dit is gebeurd. Deels betreft dit aanpassingen van de ontwerp voorkeurslocaties. In hoofdstuk 8 zijn deze aanpassingen verwerkt. Daarnaast hebben de zienswijzen ook op een aantal punten geleid tot aanpassing of verduidelijking van de verdere aanpak die Defensie wil volgen.

In het notaoverleg met de Tweede Kamer over het ontwerp NPRD in september 2025 zijn 16 moties aangenomen. In dit definitieve NPRD is de reactie op de moties verwerkt, inclusief verwijzing naar de betreffende motie.

De Commissie MER heeft in oktober 2025 advies uitgebracht over het planMER. In de Aanvulling op het planMER (aanvullend onderzoek) is toegelicht hoe en op welke onderdelen dit advies doorwerking heeft gekregen in het planMER.

Voor 9 specifieke behoeften heeft nog aanvullend onderzoek plaatsgevonden. Dit onderzoek is opgenomen in het Addendum bij het planMER. Met het definitief NPRD, d.d. 19 december 2025, heeft het kabinet voor deze behoeften een ontwerp-voorkeursalternatief vastgesteld.

2.2 Van definitief NPRD naar eerste wijziging NPRD

Na vaststelling van het NPRD is het ontwerpbesluit voor 9 specifieke behoeften met het onderliggende onderzoek ter inzage gelegd. Op basis van inzichten uit zienswijzen, bestuurlijke overleggen en vervolgonderzoek heeft het kabinet in oktober 2026 met de eerste wijziging van het NPRD een definitief besluit genomen over deze behoeften. Het besluit is opgenomen in hoofdstuk 9, de bijbehorende detailkaarten in hoofdstuk 11.

Daarnaast is de definitieve uitbreiding van oefenterrein Weerterheide voor enkele percelen herzien naar aanleiding van een ingediend bezwaar door Kempen Airport en daaropvolgende afstemming met betrokken partijen over het goed functioneren van de luchthaven in combinatie met de uitbreiding van oefenterrein Weerterheide.

Ook is de detailkaart voor de corridors rondom Vliegbasis Gilze-Rijen gecorrigeerd om deze in overeenstemming te brengen met de routering zoals vastgelegd in de Military Aeronautical Information Publication (MilAIP). Daarmee sluit de in het NPRD opgenomen weergave aan op de geldende militaire luchtvaartinformatie en is eenduidige vastlegging van de vliegroutes rondom de vliegbasis geborgd.

In het notaoverleg met de Tweede Kamer over het definitief NPRD in april 2026 zijn 10 moties aangenomen. De motie van de leden Boon/Emiel van Dijk om het transport van militair materieel Defensie naar redelijkheid prioriteit geven op het spoor (kamernummer 36 592, nr. 67) is beantwoord in de verzamelbrief Vastgoed en Leefomgeving van juni 2026 (kamernummer 36 592, nr. 86). Een vijftal moties worden naar verwachting beantwoord in de verzamelbrief Vastgoed en Omgeving van november dit jaar. In december ontvangt de Kamer daarnaast naar verwachting een kamerbrief waarin het door de Kamer gevraagde tijdpad voor de realisatie van het NPRD in samenhang wordt gepresenteerd aan de hand van zogenaamde roadmaps.

Ten opzichte van het NPRD zijn er geen nieuwe defensiebehoeften afgevallen. Daarmee blijft de behoefte aan een nieuw terrein voor het opleiden, oefenen en trainen met explosieven de enige behoefte die niet kon worden ingevuld met het NPRD. Daarnaast zijn er zeven behoeften die gedeeltelijk worden ingevuld en twee behoeften waarvoor de noodzaak is komen te vervallen. In hoofdstuk 8 en 9 is dit per behoefte gespecificeerd.

3 Waarom een Nationaal Programma Ruimte voor Defensie?

3.1 De krijgsmacht en zijn ruimtebehoefte

3.1.1 De krijgsmacht moet voorbereid zijn

De afgelopen decennia hebben zich gekenmerkt door een periode van relatieve geopolitieke stabiliteit. Sinds eind jaren tachtig van de vorige eeuw, heeft Europa jarenlang het zogenaamde vredesdividend kunnen innen. Met het wegvallen van het Warschau Pact en de Sovjet-Unie verschoof de focus van de Nederlandse defensieorganisatie van collectieve verdediging tegen een existentiële dreiging naar het bevorderen van de internationale rechtsorde en stabiliteit en inzet; vooral ook buiten Europa. Het accent van de activiteiten van Defensie heeft daardoor met name gelegen op twee van de drie hoofdtaken: 'het bevorderen van de (internationale) rechtsorde en stabiliteit' en het 'ondersteunen van civiele autoriteiten en leveren van bijstand bij rampen en crises'.

Vrijheid, veiligheid en welvaart zijn echter niet vanzelfsprekend. Sinds de Russische inval in Oekraïne in 2022 is gebleken hoezeer de veiligheid van Europa onder druk staat. Daarnaast verslechtert de wereldwijde veiligheidssituatie door de gevolgen van hybride dreigingen, institutioneel wantrouwen, toenemende schaarste van grondstoffen, migratie en klimaatverandering. Daarom is ook Nederland dichterbij de betrokkenheid bij een oorlog dan het in lange tijd is geweest. Grootschalige militaire conflicten zijn weer voorstelbaar geworden. Nederland moet voorbereid zijn op deze dreigingen, ook op de korte termijn. Het verdedigingsniveau in Nederland moet voldoende afschrikkende werking hebben om te voorkomen in een grootschalig militair conflict te raken, ook met andere agressors dan nu voorzien. In dit tijdsgewricht heeft Defensie de taak om de veiligheidsbelangen van het Koninkrijk te verdedigen, en te voorzien in wat de NAVO van Nederland verwacht.

Na de Koude Oorlog is de aandacht voor de militaire paraatheid afgenomen tot een niveau waarbij Defensie, in het licht van de huidige dreigingen, niet in staat is om de nationale veiligheid, en dat van bondgenoten, te garanderen. De veranderende geopolitieke situatie vereist dat de krijgsmacht binnen afzienbare tijd op het niveau wordt gebracht dat zij hiertoe goed in staat is, zowel op de korte als op de langere termijn.

De focus van Defensie is daarom meer dan voorheen komen te liggen op hoofdtaak 1: 'beschermen van het eigen grondgebied en dat van bondgenoten'. Dit vraagt om een krijgsmacht die gevechtsgereed, snel inzetbaar, interoperabel en schaalbaar is, én beschikt over een stevig voortzettingsvermogen. Europese bondgenoten, waaronder Nederland, moeten gereed zijn om het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied te verdedigen.

In NAVO- en EU-verband wordt ook meer van Nederland gevraagd (zie de *capability targets* CT25 van de NAVO uit 2025 en het Strategisch Kompas van de EU van 2022). Ondertussen blijft het handhaven en bevorderen van de internationale rechtsorde en de ondersteuning van civiele autoriteiten, onder meer bij rampen en crises, van onverminderd belang.

In de afgelopen en huidige kabinetsperiode is, en wordt, daarom fors geïnvesteerd in een toekomstbestendige krijgsmacht die sneller, vaker en langer kan worden ingezet. Dit maakt een transformatie mogelijk die de paraatheid en inzetbaarheid verhoogt, de gevechtskracht gericht versterkt en de wendbaarheid van de organisatie verbetert. Dit ondersteunt Nederland in het aangaan van een nieuw type verplichtingen in internationaal verband, zoals het *NATO Force Model* (NFM) van de NAVO, gericht op reactievermogen, paraatheid en gevechtskracht.

Defensie investeert in haar mensen, het materieel en de faciliteiten en werkt aan de versterking van de militaire capaciteiten, samen met haar partners. Veiligheid is niet alleen een verantwoordelijkheid van Defensie, maar van de gehele samenleving. Veiligheid is een gedeelde verantwoordelijkheid van overheden, vitale sectoren, bedrijven, kennisinstellingen, het maatschappelijk middenveld en de burger. Samenwerking is essentieel, ook om in relatief korte tijd op te kunnen schalen.

3.1.2 De krijgsmacht heeft ruimte nodig

Defensie is op dit moment al in de fysieke leefomgeving aanwezig en zal dat in de toekomst nadrukkelijker zijn. Met het groeien van de krijgsmacht groeit namelijk ook de noodzaak voor ruimte om te kunnen opleiden, oefenen en trainen, zowel in het buitenland als in Nederland. De lessen uit de oorlog in Oekraïne laten zien dat meer en soms ook anders moet worden geoefend, met meer focus op een grootschalig conflict. Elkaar kunnen beschermen binnen het NAVO-bondgenootschap betekent in elkaars ruimte aanwezig zijn, en daar de infrastructuur op hebben ingericht. Dit houdt in dat vaker, ook met bondgenoten, in Nederland zal worden geoefend en getraind.

Nederland is een relatief dichtbevolkt land. Dit betekent dat vaker zal worden geoefend in de bebouwde omgeving. Dit vergroot de getraindheid van de krijgsmacht en de weerbaarheid van onze samenleving, maar leidt ook tot effecten die in de directe leefomgeving van inwoners merkbaar zullen zijn. Een Kamermotie (van lid Boswijk)[1] roept Defensie ook op tot meer oefeningen van de krijgsmacht in het straatbeeld, om zo de band tussen paraatheid van de krijgsmacht en de samenleving te versterken. Met de groei van de krijgsmacht en de toename van activiteiten wordt invulling gegeven aan deze motie.

De investeringen van Defensie in moderner en meer materieel hebben ook een impact op het ruimtegebruik van Defensie. De komende jaren wordt bijvoorbeeld flink geïnvesteerd in de vervanging, uitbreiding en aanschaf van materieel, nieuwe vaar- vlieg- en voertuigen, raketartillerie, onderzeeboten en drones. Dit vraagt op verscheidene plekken om meer fysieke ruimte en om meer milieuruimte.

3.2 Niet alles kan in het buitenland

Het proces van gereedstelling van de krijgsmacht gebeurt op verschillende schaalniveaus. Dit begint bij individuele paraatheid van het personeel (niveau 1), loopt van kleine eenheden via grotere eenheden naar collectieve paraatheid van samengestelde eenheden op het niveau van een divisie (niveau 7) en een legerkorps (niveau 8). Nederland beschikt over de middelen en oefen- en trainingsgebieden die nodig zijn voor paraatheid op de lage schaalniveaus. Maar Nederland heeft niet de middelen en de oefen- en trainingsgebieden om te trainen op een hoger schaalniveau van paraatheid en op collectieve paraatheid van samengestelde eenheden. Door beperkte fysieke- en manoeuvreerruimte, bijvoorbeeld op terreinen en in de lucht, en beperkende regelgeving in Nederland, trainen eenheden op deze schaal vaak in het buitenland.

De recente focus op hoofdtaak 1 vraagt, ook in het licht van moderne – vaak hybride – oorlogsvoering, dat met steeds grotere eenheden en met geïntegreerd optreden wordt geoefend. In de schaal die Defensie hanteert voor optredensomvang gaat het hierbij om niveaus 4 (*compagnie*), 5 (*bataljon*) en hoger. Dit zijn veelal grotere verbanden van optreden dan het verband waarin de expeditionaire eenheden, die bij de andere hoofdtaken van Defensie passen, optreden. Vanwege de omvang is het niet altijd realistisch om binnen Nederland veelvuldig op schaalniveaus hoger dan niveau 5 te oefenen. Om aan de grondwettelijke taken te kunnen voldoen is de Nederlandse krijgsmacht daarom sterk afhankelijk van samenwerking met haar bondgenoten.

De Nederlandse krijgsmacht opereert, met eenheden en ondersteunend personeel, voor een zeer groot deel – ongeveer de helft van al haar activiteiten – reeds in het buitenland. Vliegers worden bijvoorbeeld vrijwel volledig in de VS opgeleid, de landmacht opereert in nauw verband met NAVO-bondgenoten in Duitsland en is in NAVO-verband actief in de Baltische staten en de marine is vrijwel over de hele wereld actief (ook in de Baltische en Middellandse Zee). Van alle oefeningen van de Nederlandse krijgsmacht oefent meer dan de helft van alle marinierseenheden en 60% van de vlooteenheden in het buitenland, traint de landmacht 60% van al haar oefenmandagen in het buitenland en wordt 40% van alle vlieguren van de luchtmacht in het buitenland gemaakt.

[1] Zie Kamerstuk 36 124, nr. 49, vergaderjaar 2023-2024, Tweede Kamer

Met de veranderde dreiging in Europa is het de verwachting dat vaker in internationaal verband, vaak in het buitenland maar ook in Nederland, zal worden geoefend. Een voorbeeld hiervan is de NAVO-oefening "*Steadfast Defender*" in o.a. Litouwen. Aan deze samengestelde oefening (van 32 landen) deden in mei 2024 90.000 militairen mee, waarvan 5.000 Nederlandse militairen. Deze oefening zal elke 3 jaar uitgevoerd worden. Een voorbeeld in Nederland is de NAVO-oefening "*Ramstein Flag*", waarbij van 31 maart tot 11 april 2025 grootschalig internationaal is geoefend met jachtvliegtuigen en diverse schepen.



Aantal oefeningen van de Nederlandse krijgsmacht in andere landen in 2024

Naast dat oefenen in het buitenland voor de Nederlandse krijgsmacht heel belangrijk is, zitten er ook nadelen aan. Optreden in het buitenland leidt tot de verwachting van andere landen dat zij voor oefeningen ook in Nederland terecht kunnen. Daarnaast heeft het internationaal opleiden, oefenen en trainen grote gevolgen voor het personeel, dat vaak voor langere tijd structureel in het buitenland actief is. Het is in veel gevallen onvermijdelijk dat personeel jaarlijks een aantal maanden naar het buitenland moet om te oefenen of nog langer op missie is. Structureel voor langere tijd weg van huis zijn brengt een grote last voor militair personeel mee en trekt een wissel op relaties en op het (gezins-)leven in Nederland. Dat heeft een negatief effect op de aantrekkelijkheid van Defensie als werkgever, leidt tot onvervulde vacatures en daarmee tot capaciteitsproblemen. Dit heeft weer een effect op de verdedigbaarheid van het land. Het is daarom noodzakelijk dat Defensie zorg draagt voor personeel en mensen de mogelijkheid geeft om een gezond (gezins-)leven thuis, in Nederland op te bouwen.

Veelvuldig incidenteel oefenen in het buitenland leidt daarnaast tot hoge kosten (o.a. transport en personele kosten) en tot minder efficiënte inzet van personeel (inzet in het buitenland voor een aaneengesloten periode wordt gevolgd door periode van verlof). Daarnaast raakt oefenen in het buitenland de inzet van materieel. Voor een oefening in het buitenland, ongeacht de duur, moet het materieel meestal al weken vooraf aangeleverd worden en komt het ook pas weken na afloop terug. Hierdoor is de krijgsmacht in Nederland voor langere tijd van minder materieel afhankelijk. De Nederlandse krijgsmacht moet vanwege deze redenen dus ook over voldoende oefenruimte in Nederland beschikken.

3.3 Actief op het eigen grondgebied

De verschuiving in hoofdtaken vraagt dat de Nederlandse krijgsmacht niet alleen inzetbaar is in het buitenland, binnen en buiten Europa, maar ook op eigen grondgebied. Bondgenootschappelijke samenwerking, zowel in NAVO- als EU-verband, vraagt om gereedstaande eenheden in Nederland om aan de internationale verplichtingen te kunnen voldoen (bijvoorbeeld in het kader van het NFM, *Host Nation Support* (HNS) en beveiliging).

Ook voor het oefenen op kleinere schaalniveaus (tot niveau 5) is meer ruimte nodig in Nederland. De omvang van oefenterreinen is te klein voor de benodigde wijze van optreden, en optreden met nieuwe middelen. Voor meerdere oefenterreinen geldt dat ze door het veranderde optreden niet meer geschikt zijn om op niveau 4 te trainen, terwijl ze daar in het verleden wel geschikt voor waren. Defensie moet op deze schaalniveaus ook tegelijkertijd op meerdere locaties kunnen oefenen. Om de paraatheid te waarborgen zijn grotere oefenterreinen ook voor de lagere schaalniveaus in Nederland dus noodzakelijk.

Voor de militaire mobiliteit is Nederland daarnaast een belangrijke schakel in het Europees netwerk, als aanland- en doorvoerplaats voor bondgenoten, en op het gebied van energiestructuur. Nederland heeft haar infrastructuur ook hierop ingericht. Zeehavens, spoorwegen en vliegvelden zijn berekend op het verwerken van grote hoeveelheden. Nederland is daarom in het kader van HNS een belangrijke doorvoerplek voor de aankomst van materieel, munitie en ook personeel van over zee en door de lucht verder Europa in. Daarbij komt dat Nederland steeds meer afhankelijk zal worden van een kwetsbare infrastructuur voor energie en data. Het is belangrijk dat Defensie in staat is om zowel in oorlogstijd als vredestijd gegarandeerd over deze vitale infrastructuur te beschikken en in staat is om deze te beschermen. Met het oog hierop is ruimte nodig voor havens, munitiedepots, en andere logistiek. Hierin zal binnen Nederland moeten worden voorzien.

De focus op hoofdtaak 1 maakt uitbreiding van Defensie in Nederland noodzakelijk. Immers, om effectief het NAVO-verdragsgebied te kunnen verdedigen, zal dit ook realistisch geoefend moeten worden. Meer fysieke ruimte, milieuruimte, geluidsruimte en ander ruimtegebruik is nodig. Met de vergroting van de krijgsmacht en haar activiteiten in Nederland zijn ook meer verblijf-, opleidings-, trainings- en oefenlocaties nodig in Nederland.

4 Doel, uitgangspunten en positionering van het NPRD

4.1 Doel van het NPRD: voldoende ruimte voor de krijgsmacht

Het doel van het NPRD is het scheppen van de noodzakelijke fysieke ruimte en ruimtelijke voorwaarden voor de paraatheid en instandhouding van een groeiende krijgsmacht in Nederland. Dit betreft ook de verwezenlijking van de infrastructuur voor het huisvesten, opleiden en oefenen van de krijgsmacht. De focus van noodzakelijke paraatheid kan met de tijd variëren. Op dit moment en de komende jaren zal een zware nadruk liggen op de paraatheid voor hoofdtaak 1.

4.2 Uitgangspunten

4.2.1 Integrale weging

De uitbreiding en versterking van de krijgsmacht leidt tot een grotere aanspraak op de omgeving. De ruimte voor huidige activiteiten van Defensie zijn geborgd in de NOVI en de regels van het Rijk; in het Besluit Kwaliteit Leefomgeving (Bkl), luchthavenbesluiten en het Omgevingsbesluit. De nieuwe activiteiten die in dit programma zijn opgenomen, zijn op nationaal niveau afgewogen tegen andere belangen die ruimte vragen.

Ook voor andere belangen zijn nationale programma's in voorbereiding. De omvang van de ruimtelijke opgaven is dusdanig groot dat het Rijk onder leiding van de minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VRO) werkt aan de actualisatie van de NOVI, onder de noemer Nota Ruimte. In deze Nota Ruimte maakt het kabinet afgewogen keuzes over deze nationale belangen en bewaakt op landelijk niveau de samenhang en ruimtelijke kwaliteit. In de Nota Ruimte worden die ruimtelijke keuzes gemaakt voor de perioden tot 2030, 2050 en 2100. De integraal afgewogen ruimtevraag van Defensie wordt opgenomen in de Nota Ruimte. In het voorontwerp Nota Ruimte heeft de ruimtebehoefte van Defensie al een prominente plaats gekregen.

4.2.2 Principes van ruimtelijke kwaliteit

Bij de inpassing van de ruimtebehoefte van de nationale belangen hanteert de NOVI drie afwegingsprincipes, die ook voor de Nota Ruimte leidende principes zijn voor een rechtvaardige verdeling van de schaarse ruimte en van lusten en lasten:

- 'recht doen aan volgende generaties: niet afwentelen',
- 'recht doen aan schaarste: combineren waar mogelijk'
- 'recht doen aan eigenheid: gebiedskenmerken centraal'.

Ook voor het NPRD vormen deze principes uitgangspunten. Hoofdstuk 6 'Samengaan met andere ruimtelijke belangen' duidt hoe deze uitgangspunten zijn verwerkt in dit programma.

4.3 NPRD binnen het nationale ruimtelijke beleid

Dit NPRD hangt niet alleen inhoudelijk (zie daarvoor hoofdstuk 6), maar ook functioneel samen met de NOVI, de Nota Ruimte die in voorbereiding is en met andere nationale ruimtelijke programma's. Deze functionele samenhang wordt hierna beschreven.

4.3.1 Programma onder de geldende nationale omgevingsvisie

De NOVI is de nationale ruimtelijke koepelnota die op dit moment 'vigerend' is voor het Nederlandse grondgebied. In deze koepelnota staan de nationale ruimtelijke belangen opgeschreven, waarvoor op nationaal niveau voorrang wordt gevraagd bij de inrichting van Nederland. Het NPRD heeft het specifieke nationale belang '*zorgdragen voor nationale veiligheid en ruimte bieden voor militaire activiteiten*' dat is benoemd in

de NOVI, uitgewerkt tot een thematisch programma dat de voor militaire activiteiten benodigde voetafdruk in Nederland vastlegt. Het NPRD geeft de aanspraak weer die de krijgsmacht maakt op de leefomgeving op het land, op de zee en in de lucht, en maakt de ruimtelijke consequenties van de hoofdtaken van Defensie inzichtelijk en transparant. Het NPRD maakt voorspelbaar op welke manier Defensie de komende tijd ruimtelijk zal handelen in gebieden waar uitbreidingen worden gerealiseerd.

Het NPRD beschrijft niet alleen de uitbreidingsruimte die voor militaire activiteiten nodig is, maar zet ook het bestaande ruimtebeslag (ook milieuruimte) voort. Deze voortgezette borging van ruimte voor militaire activiteiten in Nederland bouwt op algemene beleidsuitspraken die zijn gedaan in het verleden.[2] Deze beleidsuitspraken blijven een belangrijke onderlegger voor de nationale kaders en regelgeving zoals in het Bkl.

4.3.2 NPRD en Nota Ruimte

Het kabinet werkt aan een nieuwe nationale omgevingsvisie met als titel: de 'Nota Ruimte'. Deze zal de functie van ruimtelijke nationale koepelnota overnemen van de NOVI. Het nationale belang '*zorgdragen voor nationale veiligheid en ruimte bieden voor militaire activiteiten*' zal worden voortgezet in deze nieuwe Nota Ruimte. Vanaf het moment dat de Nota Ruimte de NOVI vervangt zal het NPRD een thematische uitwerking van de Nota Ruimte vormen. In dit NPRD is de uitbreidingsbehoefte van Defensie voor het uitvoeren van de hoofdtaken afgewogen tegen andere, vaak urgente, belangen en ruimtebehoeften die daaruit voortkomen. In hoofdstuk 7 wordt de inhoudelijke relatie tussen de Nota Ruimte en het NPRD verder beschreven.

4.4 Juridische context

4.4.1 Programma onder de Omgevingswet

Het NPRD is een programma als bedoeld in artikel 3.4 en 3.5 van de Omgevingswet, een onverplicht programma waarmee het Rijk zich verbindt aan het rijksbeleid dat daarin is vastgelegd. Waar doorwerking van beleidsuitspraken naar ruimtelijke besluiten van andere overheden noodzakelijk is, zullen meer bindende instrumenten uit het Omgevingsstelsel worden gekoppeld aan de beleidsuitspraken, bijv. bij de borging van zogenaamde *outer horizontal surfaces* (OHS; beperkingengebieden rond vliegbases) en laagvlieggebieden voor helikopters. In het stelstel van het Omgevingsrecht kunnen in een thematisch uitwerkingsprogramma de grondslagen worden opgenomen om juridisch bindende instrumenten in werking te stellen om het beleid in het programma te borgen.

4.4.2 Geografische reikwijdte

Net als de NOVI en Nota Ruimte heeft het NPRD, als instrument onder de Omgevingswet, alleen betrekking op ruimtelijke functies en activiteiten in Europees Nederland. De ruimtelijke activiteiten die noodzakelijk zijn voor de paraatheid worden echter niet allemaal geborgd in instrumenten van de Omgevingswet. Het gaat dan om: ruimtelijke behoeften in het middelhoge en hogere luchtruim (boven 2km hoogte), ruimtelijke behoeften in het Caribisch deel van het Koninkrijk (op de BES-eilanden en de Caribische landen binnen het Koninkrijk), ruimtelijke behoeften in de Noordzee, (deels) buiten het 12-mijlsgebied en tijdelijk of niet-structureel gebruik van locatie(s). Voor de meeste van deze ruimtelijke behoeften worden aparte sporen doorlopen zoals het Programma Luchtruimherziening en het Programma Noordzee 2028-2033, die elk eigen voorbereidingstrajecten kennen, waar ook een MER (milieueffectrapportage) onderdeel van kan zijn. Vanwege de ruimtelijke samenhang met andere activiteiten en locaties zijn in dit programma wel verschillende ruimtelijke behoeften op de Noordzee opgenomen. Voor het Caribisch gebied doorloopt Defensie een intern traject waarbij, waar nodig, afstemming gezocht wordt met betrokken departementen in Nederland en de bevoegde gezagen van de eilanden.

---

[2] Structuurschema Militaire Terreinen (SMT, kamerstukken II 1985/1986. 16 666 nr. 34) en Tweede structuurschema militaire terreinen (Tweede Kamer, vergaderjaar 2001–2002, 28 114, nr. 1): Hierin zijn verschillende categorieën militair ruimtebeslag geduid, en afzonderlijke militaire voorzieningen die van grote betekenis zijn voor het defensiebeleid en het nationale ruimtelijk beleid.

4.5 Monitoring en actualisatie

4.5.1 Monitoring van het effectbereik

Onder meer via de periodieke rapportage Stand van Defensie zal worden gerapporteerd over de realisatie van de doelstelling van het programma, over de effecten daarvan op de leefomgeving, en over de mate waarin de randvoorwaarden worden gewaarborgd. Dit maakt het mogelijk om bij te sturen op factoren die van invloed zijn op de realisatie van dit programma.

4.5.2 Actualisatie

Veranderende actualiteit, veranderde prioritering van activiteiten in Nederland en daarbuiten en aanpassingen in de budgettering van de krijgsmacht kunnen leiden tot een aanvullende ruimtebehoefte van de krijgsmacht en tot een actualisatie of uitbreiding van dit programma. Ook kan de monitoring van het effectbereik van het NPRD aanleiding geven om het NPRD, of een deel daarvan, te actualiseren. Afhankelijk van de aard van de actualisatie kan een nieuw plan-milieueffectrapport (planMER) daarbij passend zijn.

5 Participatie

5.1 Snel en zorgvuldig

Dit programma vraagt om het vrijmaken en anders inrichten van ruimte. Alle ruimte in Nederland heeft al een functie en is over het algemeen niet vrij beschikbaar voor een nieuwe functie of nieuw gebruik. Het beroep dat Defensie doet op de ruimte in Nederland kan op plaatsen heel ingrijpend zijn. In gebieden zullen niet alle functies meer mogelijk zijn die daar nu nog bestaan, en in enkele gebieden zal bewoning op afzienbare termijn niet meer mogelijk zijn. De impact op betrokkenen van deze beslissing is enorm. Vanwege de impact op de persoonlijke levenssfeer van mensen en op hun bedrijven moet de urgentie en de noodzaak om deze claim op gebieden te leggen heel zorgvuldig afgewogen worden. Zorgvuldigheid vraagt tijd. Het proces dat Defensie doorloopt om deze zorgvuldigheid te garanderen is beschreven in dit hoofdstuk. Tegelijkertijd leidt juist een langdurig proces tot een lange periode van onzekerheid voor mensen die door deze ruimteclaim geraakt worden. Defensie is zich hiervan sterk bewust en hecht er daarom aan om, met de waarborg van zorgvuldigheid, toch ook zo snel als mogelijk duidelijkheid te kunnen bieden over het perspectief voor bewoners, ondernemers en anderen in de gebieden waar dit programma over gaat.

5.2 Proces tot ontwerpprogramma

5.2.1 Notitie Reikwijdte en Detail, zienswijzen en Nota van Antwoord

Defensie heeft in december 2023 een start gemaakt met het NPRD door een NRD te publiceren waarin het NPRD en het begeleidende planMER-onderzoek zijn aangekondigd. De NRD bevatte de inventarisatie van de ruimtelijke uitbreidingsbehoeften van Defensie en de mogelijke zoeklocaties hiervoor. Na de publicatie van deze NRD konden burgers, maatschappelijke organisaties, bedrijven en instellingen gedurende acht weken (twee weken langer dan de verplichte termijn in verband met de kerstperiode) een zienswijze inbrengen op de voorgestelde reikwijdte en het voorgestelde detailniveau van het NPRD (en het op te stellen planMER). Ook zijn relevante bestuursorganen van de buurlanden (Duitsland, België, Frankrijk, Engeland en Denemarken) geïnformeerd.

Er zijn ruim 2.200 zienswijzen op de NRD ingediend. Deze zijn op 31 mei 2024 beantwoord en gepubliceerd in een Nota van Antwoord (NvA). Naar aanleiding van de zienswijzen zijn aanvullende thema's, beoordelingsaspecten en locatiealternatieven toegevoegd aan het planMER, bijvoorbeeld de effecten op paardenhouderijen, specifieke woningbouwplannen en enkele specifieke functies binnen een zoeklocatie. Ook de inpasbaarheid van luchtvaartbehoeften in het luchtruim en de effecten op andere luchtruimgebruikers zijn als criterium toegevoegd. Daarnaast is naar aanleiding van zienswijzen meer gedetailleerde informatie betrokken in het planMER-onderzoek over de invloed op (toekomstige) energienetwerken. Het aspect piekbelasting is toegevoegd aan het onderzoek bij de luchtvaartgerelateerde behoeften en is in algemene zin beschouwd in het planMER. Een ander gevolg van de zienswijzen is dat ten aanzien van het thema gezondheid in het planMER ingegaan wordt op de relatie met de WHO-advieswaarden en dus verder gekeken wordt dan alleen naar normen uit nationale wet- en regelgeving.

Naar aanleiding van deze zienswijzen zijn in de planMER de verschillen in kosten van de alternatieven op hoofdlijnen, relatief ten opzichte van elkaar, in beeld gebracht. Veel zienswijzen vroegen tenslotte om concretisering van de vaak nog grote zoekgebieden in de NRD. Deze gebieden zijn in de NvA en later in de Nota van Reactie (NvR) concreter gemaakt.

5.2.2 Advies Commissie MER bij de NRD

De Commissie MER heeft dit advies in mei 2024 gepubliceerd[3]. De Commissie constateerde in het advies dat het NPRD tot besluiten met grote milieueffecten kan leiden en heeft waardering uitgesproken over het niet gebruiken van de wettelijke uitzonderingspositie van Defensie om een MER achterwege te laten. De Commissie heeft om meer aandacht voor milieu, natuur en concurrerende ruimteclaims gevraagd. Volgens de Commissie moest de MER duidelijk en tijdig antwoord geven op de volgende vragen:

- Wat is de milieuruimte die Defensie vraagt en is die milieuruimte in principe aanwezig?
- Zijn keuzes vanuit milieu gezien haalbaar en uitvoerbaar?
- Welke milieuoptimalisaties zijn mogelijk en hoe kunnen negatieve effecten worden beperkt?

In het planMER, dat gelijktijdig met dit ontwerpprogramma is gepubliceerd, is aangegeven hoe met deze adviezen van de Commissie MER is omgegaan.

5.2.3 Gebiedsbijeenkomsten en Nota van Reactie

Na het verschijnen van de NvA zijn in juni en juli 2024 in alle provincies gebiedsbijeenkomsten georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten heeft Defensie toegelicht op welke onderdelen het onderzoek naar aanleiding van de NvA is aangevuld en zijn de resultaten tot dan toe uit het milieuonderzoek gedeeld. Tijdens deze gebiedsbijeenkomsten was ruimte voor deelnemers om aanvullende inzichten mee te geven. In totaal zijn bij deze bijeenkomsten 2.500-3.000 bezoekers aanwezig geweest. De opkomst varieerde van 25 tot 500 personen per bijeenkomst. Deze variatie weerspiegelde de omvang van de behoeften in de specifieke provincie en de vragen en zorgen die hierover leven.

Defensie heeft in aanvulling op de NvA uit deze bijeenkomsten de onderstaande punten opgehaald en verwerkt in het planMER:

- Aanvullende onderzoeksthema's.
- Aanvullende locatie-alternatieven.

Deze punten van reactie zijn gebundeld in een Nota van Reactie (NvR). In de NvR is daarnaast toegelicht dat bij veel betrokkenen een grote behoefte bestond om zo snel mogelijk duidelijkheid te krijgen als een locatie-alternatief niet verder wordt onderzocht. Daarnaast heeft de Tweede Kamer Defensie opgeroepen om de informatievoorziening rond de uitbreidingsplannen van Defensie te verbeteren, zonder vertraging in de uitvoering van het programma op te lopen.[4] Naar aanleiding hiervan zijn op 12 november en 12 december 2024 Kamerbrieven verstuurd om zo spoedig mogelijk duidelijkheid te creëren over de resultaten van de eerste trechtering. In die brieven is aangegeven welke locatie-alternatieven door Defensie niet verder worden onderzocht. Direct betrokkenen en andere overheden zijn daarover zoveel mogelijk rechtstreeks geïnformeerd.

Met betrekking tot de locatie-alternatieven voor de behoefte Munitieopslag Snel-Inzetbare-Capaciteit (SIC) in het mijnbouwschadegebied in Groningen (locatie-alternatieven Slochteren, Luddeweer en Tjuchem) is door het kabinet toegezegd dat deze drie locaties definitief niet verder in overweging worden genomen.

[3] Adviezen – Commissiemer.nl
[4] Kamerstuk 36 124, nr. 51, vergaderjaar 2023-2024, Tweede Kamer.

5.3 Participatie na het uitbrengen van het ontwerpprogramma

5.3.1 Terinzagelegging

Op 23 mei 2025 is het ontwerp NPRD met bijbehorende planMER-onderzoek gepubliceerd. Met de publicatie is een periode van zes weken gestart om zienswijzen in te dienen. Er zijn 1.960 zienswijzen ingediend. Die zienswijzen zijn door Defensie in de vorm van een NvA beantwoord, zoals ook na de NRD is gedaan. Deze NvA wordt tegelijkertijd met het definitieve NPRD gepubliceerd.

De zienswijzen hebben op verschillende plaatsen tot inhoudelijke wijzingen geleid in het voorliggende programma. Hoofdstuk 2 bevat de hoofdlijnen van de aanpassingen tussen het ontwerp en het definitieve programma.

5.3.2 Tweede Kamer

Op 8 september 2025 heeft de Tweede Kamer het ontwerp NPRD behandeld. Daarbij zijn 16 moties aangenomen. Deze moties zijn verwerkt en afgedaan in het definitieve programma.

5.3.3 Omgeving

Gelijktijdig aan de publicatie van het ontwerp NPRD zijn kaveleigenaren die door de plannen geraakt worden, persoonlijk geïnformeerd. Zij worden door een vast contactpersoon, een rentmeester, geïnformeerd over de effecten van het programma en de mogelijkheden voor aankoop, compensatie en verplaatsing.

Tevens zijn na de publicatie meerdere webinars over de voorkeursalternatieven voor de bovenregionale behoeften georganiseerd. Halverwege juni 2025 zijn in iedere provincie informatiebijeenkomsten georganiseerd om mensen te informeren over het ontwerpprogramma.

5.3.4 Advies Commissie MER bij het NPRD

Het planMER bij het ontwerpprogramma is ook voorgelegd aan de Commissie MER. In oktober heeft de commissie haar advies uitgebracht[5]. Over het algemeen stelt de commissie dat Defensie de milieugevolgen van de Defensieplannen goed en systematisch heeft onderzocht en spreekt waardering uit voor het verzette werk.

De Commissie stelt daarnaast ook vast dat nog niet alle informatie bekend is. Defensie heeft daarom in de ontwerpfase aanvullende onderzoeken ingesteld. Dit betreft negen behoeften. Daarom wil Defensie de omgeving nog in de gelegenheid stellen om op de 9 behoeften een zienswijze in te dienen, zie hieronder voor verdere proces.

Op een aantal andere punten is het planMER naar aanleiding van het advies van de Commissie MER voor besluitvorming aangevuld. Belangrijk punt betreft de verdieping van informatie over eventuele cumulatie van activiteiten op de Veluwe en De Wadden. De verwachting is dat dit niet leidt tot aanpassing van voorkeurslocaties, maar het is belangrijk dat het kabinet deze informatie nog zorgvuldiger kan meewegen voor deze kwetsbare gebieden. Voor een ander deel zien de aanbevelingen van de commissie MER op de uitvoeringsfase van het NPRD. Daarin zullen zaken nader worden uitgewerkt in projecten-MER waar dit aan de orde is.

5.4 Vaststelling programma NPRD en uitvoering

Het ontwerpprogramma is naar aanleiding van de ontvangen zienswijzen en advies Commissie MER aangepast. Het definitieve programma NPRD is vastgesteld en aangeboden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Hierna volgt de fase van realisatie van de behoeften, waarbij een participatieproces wederom onderdeel van het project bij de uitvoering kan vormen.

[5] https://www.commissiemer.nl/adviezen/3779

5.5 Extra zienswijzeprocedure voor 9 behoeften met aanvullend onderzoek

Voor 9 specifieke behoeften kon het kabinet met het definitief NPRD, d.d. 19 december 2025, nog geen definitieve locatie aanwijzen. Op basis van aanvullend onderzoek is toen een ontwerp-voorkeursalternatief vastgesteld. Het ontwerpbesluit is vervolgens met het onderliggende onderzoek separaat ter inzage gelegd. Tijdens de terinzagelegging zijn extra informatiebijeenkomsten georganiseerd en voor sommige behoeften is aanvullend onderzoek uitgevoerd. Vervolgens is voor deze 9 specifieke behoeften een extra ronde bestuurlijk overleg gevoerd.

Op basis van inzichten uit zienswijzen, informatiebijeenkomsten, vervolgonderzoek en bestuurlijke overleggen is met de eerste wijziging van het NPRD een definitief besluit genomen over de 9 specifieke behoeften. Het definitieve kabinetsbesluit is opgenomen in hoofdstuk 9.

Vervolgens is de Tweede Kamer der Staten-Generaal met de eerste wijziging van het NPRD geïnformeerd over de definitief aangewezen locaties voor de negen specifieke behoeften, waarmee het NPRD gecomplementeerd is.

Ook voor deze behoeften volgt vervolgens de realisatiefase, waarbij een participatieproces wederom onderdeel van het project bij de uitvoering kan vormen.

6 Huidig ruimtegebruik van Defensie in Nederland

Het huidige ruimtebeslag van Defensie in Nederland is van groot belang voor de uitvoering van defensie-activiteiten. Nieuwe inzichten en gewijzigde omstandigheden geven op plekken wel aanleiding om die ruimte anders te verdelen, functies en gebruik te bundelen en het gebruik van die ruimte te verduurzamen.

In de afgelopen decennia heeft Defensie veel bezit en gebruiksruimte afgestoten. De krimp van de krijgsmacht leidde ook tot krimp in beschikbare ruimte. Vliegvelden, kazernes en oefenterreinen zijn in de loop der tijd benut voor andere maatschappelijke functies. Belangrijke voorbeelden zijn de ontwikkeling van kazernes in verschillende steden tot woonlocaties of onderwijsinstellingen. Ook is een deel van de terreinen teruggegeven aan de natuur. De extra ruimtebehoefte waar met dit NPRD invulling aan wordt gegeven is dus niet zozeer extra groei maar herstel van de ruimtebehoefte die past bij een krijgsmacht die voorbereid moet zijn op de huidige taken.

De extra ruimte die nodig is voor de militaire activiteiten in Nederland kan niet worden ingepast zonder rekenschap te geven aan het bestaande ruimteprofiel van Defensie omdat activiteiten onlosmakelijk met elkaar samenhangen. Daarom wordt in dit hoofdstuk het huidige ruimtebeslag van Defensie geschetst. Dit ruimtebeslag zal worden voortgezet en een logisch geheel vormen met de voorgenomen uitbreiding.

6.1 Huidig ruimtebeslag Defensie

Defensie beschikte in 2023 in totaal over circa 340 objecten, met een totale terreinoppervlakte van ongeveer 35.000 hectare. Een object bestaat meestal uit vele gebouwen, werken en terreinen. De vastgoedportefeuille telt circa 11.000 gebouwen met een bruto vloeroppervlak van meer dan 6 miljoen m². Een kwaliteitsimpuls is hierbij veelal nodig. Bijna 300 gebouwen hebben een monumentenstatus. Defensie is in alle provincies vertegenwoordigd, maar niet overal in gelijke mate. Het militaire gebruik van deze faciliteiten in een dichtbevolkt land zoals Nederland heeft gevolgen voor de omgeving. De activiteiten kunnen voor overlast zorgen, bijvoorbeeld op gebied van milieu. Waar Defensie zich in Nederland vestigt of juist vertrekt, leidt dat bovendien vaak tot economische gevolgen voor de desbetreffende regio in de vorm van directe en indirecte werkgelegenheid. De ruimtelijke keuzes die Defensie maakt, spelen dus tevens een belangrijke rol in de relatie tussen de krijgsmacht en de samenleving.

Het directe ruimtegebruik van Defensie betreft, naast de bebouwde omgeving, zoals kazernes en lucht- of zeehavens, ook een omvangrijk terreinbestand. Deze gebieden omvatten oefenterreinen, zeehavens, luchthavens, kazernes, schietbanen op het vasteland (waarvan sommige onveilige terreinen hebben die deels ook boven water liggen), oefen- en schietgebieden op de grote wateren, objecten voor de brandstofvoorziening, zend- en ontvanginstallaties, radarstations en munitieopslagplaatsen. Deze opsomming is niet uitputtend.

Rondom sommige van die terreinen zijn gebieden aangewezen waar geen activiteiten mogen plaatsvinden die de bruikbaarheid van het militaire object kunnen belemmeren. Dit ruimtegebruik is niet direct zichtbaar, maar is wel indirect ruimtegebruik. Het indirect ruimtegebruik voor de nationale veiligheid en militaire activiteiten betreft gebieden buiten de defensieterreinen waarbij militaire activiteiten beslag leggen op de gebruiksruimte in de fysieke leefomgeving. Hierbij kan gedacht worden aan geluidszones, externe veiligheidszones, bouwbeperkingen rondom vliegvelden, laagvliegoefengebieden en -routes en radarverstoringsgebieden met beperkingen voor de plaatsing van hoge objecten zoals windmolens. Ook op de grote wateren, waaronder de Noordzee, liggen militaire oefengebieden of is er sprake van indirect ruimtebeslag door defensieactiviteiten.

6.2 Bestaande terreinen maximaal benutten

De mogelijkheden die de bestaande defensieterreinen bieden voor de inpassing van de behoeften worden doorlopend onderzocht. Efficiënt benutten van bestaande infrastructuur en ruimte heeft de voorkeur boven het zoeken van een geheel nieuwe locatie. Vanuit deze invalshoek is ook steeds bezien in hoeverre de NPRD-behoeften op bestaande terreinen en locaties gerealiseerd zouden kunnen worden Of het mogelijk en wenselijk is om op bestaande locaties activiteiten uit te breiden en projecten te realiseren is afhankelijk van de activiteit en van de specifieke locatie en situatie. Als extra activiteiten bijvoorbeeld niet binnen de vergunde milieuruimte passen, of gebouwen en objecten op bestaande terreinen die cultureel erfgoed zijn, en als zodanig beschermd worden, niet altijd te verenigen zijn met nieuwe manieren van gebruik of de eisen van nieuw materieel, kan het mogelijk blijken te zijn om met herschikking tot een betere inrichting te komen. Als optimaliseren niet goed mogelijk is kan extra ruimte nodig zijn. Ook de overgang naar modern materieel voor oefening en opleiding vraagt om extra vergunningsruimte, vanwege toegenomen kalibers van wapens en munitie. Het vergroten van de hoeveelheden materieel en voorraden en daarmee het vergroten van de bestaande (milieu)ruimte is niet zondermeer mogelijk of wenselijk op alle locaties vanwege andere functies of belangen rondom defensieterreinen. Maar ook de verdeling van lusten en lasten van defensieactiviteiten over Nederland kan aanleiding zijn om voor bepaalde activiteiten naar een nieuwe locatie uit te wijken.

6.3 Uitbreidingen parallel aan dit programma

Voor een aantal uitbreidingsprojecten van Defensie is de besluitvorming al een stap verder of zijn de werkzaamheden reeds gaande, en deze projecten maken daarmee op afzienbare termijn onderdeel uit van het ruimtebeslag van de krijgsmacht in Nederland. Deze projecten vormen geen onderdeel van het NPRD. Het gaat om de volgende uitbreidings- en vastgoedprojecten:

- **Revitalisatie van de kazernecomplexen in Assen en Havelte**
  Het bestuurlijk voornemen is met de Tweede Kamer gedeeld om de kazernes in deze regio te concentreren en revitaliseren. Dit is het resultaat van een gezamenlijke visie met de regio op de invulling van de kazernes in Assen en Havelte, met oog voor verschillende belangen. Het project bevindt zich in de fase van nadere uitwerking en voorbereiding. De uitbreidingsruimte is beperkt, maar moet wel planologisch geborgd worden.

- **Nieuwe kazerne Korps Commandotroepen te Roosendaal, Nispen**
  Voor de nieuwe kazerne voor het Korps Commandotroepen is een bestuurlijk akkoord getekend door de betrokken overheden. Daarnaast zijn de grondeigenaren over de plannen van een nieuwe kazerne geïnformeerd, is een voorkeursrecht gevestigd en is de projectlocatie openbaar gemaakt. De komende twee jaar staan in het teken van verdiepende (vervolg-)onderzoeken en participatie met de omgeving en verwerving van gronden.

- **Regio Schaarsbergen**
  De mogelijkheden voor revitaliseren van de kazerne van de 11e Luchtmobiele Brigade zijn verkend. Defensie gaat zich de komende maanden met het Rijksvastgoedbedrijf (RVB), de gemeentes Arnhem en Ede en de provincie Gelderland verder verdiepen in de haalbaarheid van het revitaliseren van de kazerne van de 11e Luchtmobiele Brigade.

- **Concentreren eenheden in de regio Soesterberg**
  Defensie heeft met de provincie Utrecht, de gemeenten Amersfoort, Leusden, Soest, Zeist, het waterschap Vallei en Veluwe en het Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden het ‘Bestuurlijk Akkoord A-Z’ getekend, waar clustering en concentreren van eenheden en in Soesterberg en omgeving onderdeel van is. Op dit moment wordt gewerkt aan de afronding van het gebiedsperspectief, dat kaders en richting geeft aan een samenhangende uitwerking van alle opgaven in het gebied. Defensie is daarbinnen een prioritair thema. Partijen hebben de intentie om het gebiedsperspectief te gebruiken als bouwsteen voor omgevingsbeleid en de inpassing in de kerninstrumenten van de Omgevingswet. Dit is van groot belang voor Defensie om de behoefte aan groei in dit gebied nu en in de toekomst mogelijk te maken. De partijen hebben de intentie om het gebiedsperspectief als vertrekpunt te zien om de samenwerking voort te zetten en uitvoering te willen geven aan het Gebiedsperspectief vastgelegd in een bestuursakkoord.

Vooruitlopend op de totstandkoming van het gebiedsperspectief zijn afspraken gemaakt over de volgende concrete projecten waarvan is afgesproken dat de voorbereiding reeds kan starten (of reeds in uitvoering zijn):

- Logistiek Centrum Soesterberg (LCS)
- Technology Center Land (TCL)
- Revitalisering Bernhardkazerne (BHK)
- Verhuizing van 45 Pantserinfanteriebataljon en 434 Herstelpeloton naar Soesterberg

- **Kop van Noord-Holland en de Nieuwe Haven te Den Helder**
  Defensie, provincie Noord-Holland en gemeente Den Helder werken samen aan een betere leefbaarheid, bereikbaarheid en economie in de regio en de modernisering en transitie van de Koninklijke Marine. Via deze civiel-militaire samenwerking krijgt de marine meer ruimte om te groeien, onder andere door het vervangen en verplaatsen van de Moormanbrug en de ontwikkeling van nieuwe legering in Den Helder om ruimte te maken voor nieuwe activiteiten in de marinehaven zelf.

- **Operationeel Hoofdkwartier Krijgsmacht**
  De locatie van TNO in Rijswijk heeft de potentie om de huidige kazernes in de regio Den Haag te ontlasten en biedt ontwikkelruimte om lopende behoeften te realiseren. De wensen voor een NLD JFC, groei DCC en de groei van de HRB in de regio Den Haag, kunnen niet worden opgevangen binnen de huidige vastgoed-portefeuille. De verwerving van de locatie is in voorbereiding en met de gemeente Rijswijk is de samen-werking gestart om de opgave voor deze locatie samen verder uit te werken, daarbij rekening houdend met de belangen van de gemeente en de ontwikkelingen in de omgeving.

- **Baanrenovatie Eindhoven**
  Vanaf februari 2027 zal de start- en landingsbaan van vliegbasis Eindhoven worden gerenoveerd, waardoor deze blijft voldoen aan de militaire eisen voor vliegvelden. Deze renovatie verbetert de veiligheid en operationele inzetbaarheid van de basis. Naast werkzaamheden aan de baan zelf gaat het ook om:

  - het verbreden van de zijkanten van de start- en landingsbaan;
  - Maatregelen ter vermindering van wateroverlast op het banenstelsel;
  - Een Vliegtuig Afrem Installatie voor gevechtsvliegtuigen;
  - En de aanleg van een ‘Oostrolbaan’, een extra taxibaan die het aantal baankruisingen vermindert en zo de efficiëntie en veiligheid verbetert.

Deze lopende projecten zijn net als de behoeften in dit programma van groot belang voor de gereedstelling van de krijgsmacht. Net als bij de realisatie van de behoeften in dit programma is er ook bij de lopende uitbreidingen noodzaak om de uitvoering te versnellen, binnen de mogelijkheden die juridische kaders en zorgvuldigheid van het proces daarvoor bieden. Ook in de lopende projecten worden de mogelijkheden maximaal verkend om de doorloopsnelheid van de ruimtelijke procedures en het bouwproces te vergroten en de uitvoering te versnellen.

7 Samengaan met andere ruimtelijke belangen

Nederland heeft te maken met veel urgente ruimtevragen. Naast ruimte voor veiligheid is er ook de noodzaak voor ruimte voor landbouw, energie, wonen en meer. Defensie is daarom niet de enige ruimtevrager binnen Nederland. In een land waar ruimte steeds schaarser wordt, is het noodzakelijk dat er transparante, integrale en afgestemde keuzes over de inpassing van de vele en urgente ruimtelijke behoeften worden gemaakt. Daarbij is het van belang dat verschillende behoeften zoveel mogelijk op elkaar worden afgestemd en dat deze, waar dit kan, gecombineerd worden. Op deze wijze kan op rijksniveau de regie op de ruimte genomen worden waarbij de verschillende behoeften op elkaar worden afgestemd.

Dit hoofdstuk licht toe hoe vanuit het NPRD tot een goede afweging is gekomen met de andere nationale en regionale opgaven in het ruimtelijk domein. Daarbij wordt ingegaan op de afstemming tussen de verschillende nationale programma's en het NPRD (ook in het kader van de ruimtelijke samenwerking tussen het Rijk en de regio, zoals de NOVEX-samenwerking met de provincies) en het NPRD met de Nota Ruimte. In het ontwerp Nota Ruimte zijn de verschillende ruimtelijke opgaven op elkaar afgestemd en wordt richting gegeven aan de invulling van de ruimte in Nederland. Ook in het planMER dat voor het NPRD is opgesteld, is expliciet onderzocht in hoeverre locatie-alternatieven botsen met andere ruimtelijke functies (zowel bestaand als reeds vastgelegd in plannen en beleid).

7.1 Noodzaak tot brede ruimtelijke weging

Ruimtelijke opgaven in Nederland zijn ingewikkelder dan de afgelopen decennia. Nederland is voller. Ruimte is schaarser. Naast veiligheid moet ook de kwaliteit van leven en de leefomgeving beschermd worden, ook op de langere termijn. Urgente maatschappelijke opgaven vragen extra ruimte. En deze ruimtedruk raakt plekken die nu ook al een functie hebben, zoals landbouw en natuur. Bij de inpassing van de ruimtebehoeften van Defensie zijn de afwegingsprincipes vanuit de NOVI uitgangspunten.

Juist vanwege de schaarste is het belangrijk oog te hebben voor mogelijkheden om ruimtebeslag te combineren. Militaire oefenterreinen kunnen bijdragen aan andere maatschappelijke behoeften. Denk aan mogelijkheden voor agrarisch medegebruik,[6] stiltegebieden voor ontwikkeling van de natuur, het opslaan van grondwater, en militair medegebruik van civiele luchthavens. Dit zijn allemaal mogelijkheden op zowel bestaande als nieuwe terreinen. Defensie heeft bij het bepalen van de ruimtebehoefte zorgvuldig gekeken voor welke activiteiten er extra ruimte nodig is in Nederland en waar dit dan het beste een plek kan krijgen. Voor veel activiteiten vindt die uitbreiding plaats op of in de nabijheid van bestaande terreinen en locaties. Voor een aantal behoeften zijn nieuwe locaties onderzocht omdat deze niet op bestaande locaties geaccommodeerd kunnen worden. Dit vanwege de benodigde omvang of door eisen aan de ligging. Denk daarbij aan veiligheidsrisico's voor munitieopslag of eisen aan de ligging voor stedelijke en amfibische oefengebieden.

Defensie heeft gekozen voor een nationaal programma, zodat de ruimtelijke behoeften van Defensie zoveel mogelijk zowel in onderlinge samenhang als in samenhang met andere nationale en regionale opgaven worden afgewogen.

In september 2025 is de ontwerp Nota Ruimte uitgekomen. De Nota Ruimte dient ter vervanging van de NOVI en geeft op nationaal niveau richting aan de ruimtelijke ordening binnen Nederland. Het NPRD is in de ontwerp Nota Ruimte opgenomen. De ruimtelijke plannen van Defensie zijn daarmee integraal onderdeel van de ontwerp Nota Ruimte. Op deze wijze zal het NPRD naar verwachting deel uitmaken van de nieuwe nationale visie op de ruimte binnen Nederland. In de loop van 2026 zal de definitieve Nota Ruimte worden gepubliceerd.

[6] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 35, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer en Kamerstuk 36 592, nr. 37, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.

7.2 Meekoppelen waar mogelijk, oplossen waar nodig

Defensie zoekt bij de afweging van haar ruimtelijke opgaven naar koppelkansen met andere ruimtelijke opgaven en met het creëren van vitaliteit in de regio, zoals via werkgelegenheid. In de afweging met die andere opgaven neemt Defensie de ontwikkelprincipes uit de NOVI en het ontwerp Nota Ruimte als uitgangspunt, namelijk:

- **Recht doen aan volgende generaties: niet afwentelen**
- **Recht doen aan schaarste: combineren waar mogelijk**
- **Recht doen aan eigenheid**

7.2.1 Recht doen aan volgende generaties: niet afwentelen

Problemen dienen opgelost en niet vooruitgeschoven te worden. Dit uitgangspunt betekent dat Defensie problemen niet af wil schuiven naar elders of naar toekomstige generaties en streeft naar een eerlijke verdeling van de lusten en lasten.

Bij het uitwerken van de behoeften voor nieuw ruimtegebruik heeft Defensie kritisch gekeken naar ruimtelijke uitbreiding die binnen Nederland nodig is. Wat moet echt in Nederland gebeuren? Op dit moment benut Defensie de kansen tot militaire samenwerking en oefeningen in het buitenland maximaal en onderhoudt nauwe banden met bondgenoten. Door middel van internationale samenwerking kan Defensie haar hoofdtaken in mondiaal verband uitvoeren en kan de paraatheid van de krijgsmacht middels buitenlandse oefeningen op niveau worden gehouden. Ook wordt er op deze manier invulling gegeven aan taken en oefeningen waar in Nederland geen ruimte voor is. Maar niet alles kan naar het buitenland worden afgewenteld. Bij het stellen van de behoeften binnen het NPRD is kritisch gekeken wat er in Nederland moet en kan en wat er op bestaande defensielocaties mogelijk is. Om de hoofdtaken in Nederland naar behoren uit te voeren heeft Defensie, gezien het huidig dreigingsniveau, meer ruimte in Nederland nodig. De huidige ruimtevraag die in het kader van het NPRD is opgesteld is daarom de minimale behoefte voor wat er in Nederland nodig is; zowel voor de paraatheid van de krijgsmacht als de verdediging van Nederland. Eventuele aangepaste (toekomstige) behoeften van de krijgsmacht in relatie tot het besteedbare budget voor Defensie – bijv. een verhoging of verlaging van de wettelijk vastgestelde NAVO-norm van 2% van het bbp – kan betekenen dat Defensie in de toekomst meer ruimte zoekt om behoeften te ontwikkelen. Ook in dat geval zal Defensie streven naar een goede verdeling van activiteiten over binnen- en buitenland.

Het is voor een goede ruimtelijke inrichting wezenlijk dat die ruimtebehoefte ook binnen Nederland niet ondoordacht op andere functies afgewenteld wordt, zoals op landbouwgronden en natuur. Hoewel het niet altijd mogelijk is dit te voorkomen, heeft Defensie hier zoveel mogelijk rekening mee gehouden bij de bepaling tot voorkeurslocaties. Uitgaande van de locatiekeuzes in dit NPRD (zie hoofdstuk 8) zal een groot deel op bestaand defensieterrein gerealiseerd worden. Het overige ruimtebeslag zal gerealiseerd worden in gebieden met momenteel een andere functie dan voor Defensie bestemd. Het betreft dan voornamelijk agrarisch gronden (43,8%), natuur (50,9%) en een klein deel betreft bedrijventerrein (3,0%) of heeft een overige bestemming (2,6%).

Ook brengt een aantal behoeften indirect ruimtebeslag (veiligheidszones- of geluidcontouren) met zich mee. Waar mogelijk beperkt Defensie de impact hiervan op andere ruimtelijke ontwikkelingen. De realisatie van enkele behoeften op de voorkeurslocaties die in dit programma zijn aangewezen, hebben bereikbaarheidseffecten. Dit kan leiden tot de vraag om bestaande (spoor)weginfrastructuur aan te passen. In een Kamerbrief over infrastructuur-investeringen is opgenomen dat de ministeries van Defensie en IenW bezien waar deze opgaven al een plek hebben of kunnen krijgen in het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). Daar waar de MIRT-systematiek niet passend is, zal gezamenlijk worden gekeken naar de mogelijkheden voor tijdige ingebruikname van benodigde infrastructuur gelet op de noodzakelijke versterking van de krijgsmacht.[7]

[7] Zie Kamerstuk 29 435, nr. 270, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.

7.2.2 Recht doen aan schaarste: combineren waar mogelijk

Ruimte is schaars en waardevol. Dit uitgangspunt betekent dat Defensie waar het kan naar mogelijkheden zoekt voor slimme functiecombinaties en naar efficiënt ruimtegebruik met behoud van ruimtelijke kwaliteit.

Bij de bepaling van voorkeurslocaties heeft Defensie meervoudig ruimtegebruik zoveel mogelijk als uitgangspunt gehanteerd. Hierbij is zowel gekeken naar koppelingen met bestaande invullingen van een gebied als de opgaven van medeoverheden.

Juist vanwege de schaarste is het belangrijk oog te hebben voor mogelijkheden om ruimtebeslag te combineren. Militaire oefenterreinen kunnen bijdragen aan andere maatschappelijke behoeften. Functiecombinatie draagt eraan bij dat het ruimtebeslag van Defensie, ook indirect door milieueffecten, efficiënt is. Waar mogelijk draagt Defensie bij aan andere functies, op de bestaande terreinen en bij de uitbreidingen. Ook in die gevallen heeft een zorgvuldige afweging plaatsgevonden. Zo is het aantal gehinderde woningen en bedrijven en het aantal woningen die eventueel gesloopt of aangepast zouden moeten worden, een zeer belangrijk criterium geweest bij de selectie van de voorkeurslocaties. Ook is goed afgewogen welke behoeften van Defensie op welke soorten van gronden het beste een plek kunnen krijgen. Zo is goed gekeken naar mogelijkheden voor combinaties met natuur en is kritisch afgewogen op welke landbouwgronden bepaalde activiteiten een plek moeten krijgen. Ook is er oog geweest voor de uiteindelijke spreiding van activiteiten over Nederland.

Defensie ziet daarom verschillende kansen voor functiecombinaties. Deze kansen worden met name gezien op het gebied van cultureel erfgoed, natuur en biodiversiteit, rekening houden met water en bodem, en energie en duurzaamheid.

Cultureel erfgoed

Cultureel erfgoed is onlosmakelijk vervlochten met de identiteit van Defensie. Het vertelt het verhaal van Defensie en verbindt Defensie met haar militairen, veteranen en de samenleving. Erfgoed bestaat niet alleen uit monumenten, ofwel gebouwd erfgoed. Het bestaat ook uit archeologie en landschappelijk, stedenbouwkundig en groen erfgoed.

De veranderende veiligheidssituatie in de wereld vraagt om aanpassingen. Oefenen op een moderne manier verhoudt zich niet altijd goed tot het erfgoed van Defensie, en kan niet altijd met gebruikmaking van de bestaande gebouwen en (oefen)terreinen. Uitganspunt is dat militair erfgoed een militair gebruik heeft of in een andere functie bij kan dragen aan gebruik ten dienste van de taakstelling van Defensie.

Voor uitbreiding van Defensie in het kader van het NPRD geldt dat er zoveel mogelijk rekening gehouden is met erfgoed. In het planMER is erfgoed dan ook als gebiedskenmerk meegenomen in het onderzoek. Op die manier is onderzocht op welke wijze uitbreiding van Defensie effect heeft op bestaand erfgoed.

Defensie kijkt bijvoorbeeld hoe uitbreiding bij kan dragen aan opgaven voor erfgoed. Mogelijkheden van functiecombinatie is bijvoorbeeld het borgen van archeologisch erfgoed in veiligheidscontouren; zo kan archeologisch erfgoed onverstoord bewaard blijven.

Ook vindt Defensie het belangrijk dat aanwijzing en afstoting van monumenten plaatsvindt in samenspraak met betrokkenen en overheden, en geen impact heeft op de operationele paraatheid van Defensie. De grote aanpassingen die nodig zijn, bieden de gelegenheid om het vastgoed van Defensie in lijn te brengen en houden met de erfgoedwet en de omgevingswet. Om te zorgen voor een goede en zorgvuldige omgang met het erfgoed, wordt de Leidraad Afstoot Monumenten toegepast. Ook voert Defensie cultuurhistorische analyses uit op terreinen met grote ontwikkelingen en werken de departementen van Defensie en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) op het gebied van erfgoed nauw samen.

Natuur en biodiversiteit

Defensieterreinen bieden rust en ruimte aan de natuur. Defensie is van oudsher gewend in het beheer en gebruik zoveel mogelijk rekening te houden met de aanwezige natuur en die, waar mogelijk, te versterken. Door het militaire gebruik is op meerdere terreinen een unieke dynamiek ontstaan met voor Nederland bijzondere natuur. Ook zijn er bijzondere ecologische waarden aanwezig die niet in wetgeving zijn verankerd maar wel van belang zijn voor de algehele kwaliteit van de Nederlandse natuur. Hiermee is Defensie een van de grootste natuurbeheerders van Nederland.

Defensie neemt de opgaven rondom natuur en biodiversiteit serieus en werkt hierin samen met betrokken overheden en partijen. Met deze samenwerking voorkomt Defensie dat de – vaak minder optimale – staat van de natuur in Nederland een potentiele belemmering vormt voor militaire activiteiten en omgekeerd. Door bij te dragen aan natuurdoelen levert Defensie op haar eigen terreinen ook een bijdrage aan het oplossen van stikstofproblematiek. Om de stikstofproblematiek op te lossen is enerzijds emissiereductie nodig en anderzijds natuurherstel. Defensie kan een bijdrage leveren aan de natuurherstelopgave met herstelmaatregelen op eigen terrein. Omdat natuur goed samen gaat met defensieterreinen kan de natuur robuuster worden gemaakt door bij de uitbreiding van Defensie ook te kijken naar combinaties met en in natuur. Met name in het Natuurnetwerk Nederland (NNN) gaat een militaire bestemming goed samen met natuur.

In lijn met de motie-Nordkamp/Heite[8] voert Defensie dan ook uitvoerige gesprekken met natuurorganisaties. Zo zijn o.a. de Waddenvereniging, het Omgevingsberaad Wadden, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer bij het NPRD betrokken, waarbij er ook een intentieovereenkomst is gesloten met Staatsbosbeheer. Op advies van de Commissie MER is daarnaast verdiepend onderzoek uitgevoerd naar de effecten op natuur.

Goede voorbeelden van de koppeling van uitbreiding met natuur zijn de behoeften voor opslaglocaties voor munitie. Voor zowel behoefte 2 (*grootschalige munitieopslag*) als 3 (*munitieopslag voor snel-inzetbare-capaciteit*) is gekeken naar mogelijke koppelingen met natuur. Het plaatsen van een munitiedepot leidt tot het aanwijzen van veiligheidscontouren om het depot heen. Binnen deze contouren gelden beperkingen voor activiteiten. Deze beperkingen vergroten de mogelijkheid voor de natuur om ongestoord te ontwikkelen, en bieden kansen om natuurnetwerken zoals het NNN beter te verbinden. Door op deze manier ruimte voor Defensie in te regelen, wordt ook ruimte voor natuur geboden.

Duurzaamheid, energie en circulariteit
Defensie moet altijd over voldoende energie beschikken. Defensie streeft daarom zoveel mogelijk naar energieonafhankelijkheid bij zowel de inzet als bedrijfsvoering. Ook voor de uitbreiding zet Defensie in op voldoende duurzame energie op nieuwe locaties. In een recente kamerbrief is uiteengezet dat voor Defensie de focus op twee thema's ligt: energiezekerheid en autonoom voortzettingsvermogen. Defensie blijft bijdragen aan de bestaande nationale klimaat- en duurzaamheidsopgaven, met hierbij een sterkere verbinding aan de gevechtskracht, waarbij de hoofdtaken van Defensie leidend zijn[9].

Defensie heeft rekening gehouden met de verschillende nationale programma's op het gebied van energie, zoals het Nationaal Programma Energiehoofdstructuur, het Nationaal Programma Regionale Energiestrategieën en het Nationaal Programma Aanlanding Wind op Zee. Bij het zoeken naar locatie-alternatieven heeft Defensie gebieden, die reeds bestemd waren voor de realisatie van windturbines, als uitsluitingscriterium meegenomen. Ook is bij de bovenregionale behoefte *laagvlieggebieden helikopters* rekening gehouden met windturbines, door een licht planologisch regime te kiezen, om meervoudig ruimtegebruik te faciliteren.

Woningbouwopgave
Bij de uitwerking van de ruimtebehoeften heeft Defensie rekening gehouden met de woningbouwopgave en -plannen. In het planMER-onderzoek is onderzocht in hoeverre de Woondeals, de NOVEX-verstedelijkings-strategieën en lokale en regionale bouwplannen raken aan de behoeften binnen het NPRD. Ook zijn de woningbouwopgave en de behoeften uit het NPRD onderwerp van afstemming geweest tussen Defensie en het ministerie van VRO bij het bepalen van de voorkeurslocaties.

Agrarisch medegebruik
Defensie zoekt zoveel mogelijk naar koppelkansen met andere functies, waaronder de landbouw. Om te kijken in hoeverre agrarisch medegebruik mogelijk is, werkt Defensie verder aan het opstellen van uitgangs-punten voor dit beoogde medegebruik. Dit gebeurt om goed te kunnen oefenen en is ook in lijn met de

[8] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 28, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.
[9] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 52, vergaderjaar 2025-2026, Tweede Kamer.

motie-Diederik van Dijk c.s. en de motie-Heite c.s.[10] Zodra de uitgangspunten zijn vastgesteld, wordt dit verder besproken met agrarische koepelorganisaties om verdere uitgangspunten en het vervolgproces af te stemmen. Dit proces vindt grotendeels plaats na definitieve vaststelling van het NPRD.

7.2.3 Recht doen aan eigenheid

Dit uitgangspunt betekent dat Defensie wil beschermen en benutten wat er is en nieuwe, onderscheidende ruimtelijke kwaliteit wil ontwikkelen. Defensie werkt aan lokaal passende oplossingen, die daar ook voor arbeidsplaatsen en vitaliteit zorgen.

Voor de uitbreiding van activiteiten weegt Defensie gebiedskenmerken mee. Hierbij past Defensie, waar nodig, haar activiteiten aan bestaande gebiedskenmerken aan. Dat betekent dat Defensie aanwezige ruimtelijke kwaliteit benut en ontwikkelt en tegelijk bijdraagt om nieuwe en onderscheidende ruimtelijke kwaliteit te ontwikkelen. Defensie heeft hierbij oog voor verschillende gebiedsopgaven en werkt actief mee aan lokaal passende oplossingen.

Defensie onderschrijft dat elke regio telt. Daarom is voor de uitbreiding van Defensie goed gekeken naar bijdragen voor de regio. Sociaal-economische ontwikkelingen zoals werkgelegenheid dragen bij aan de vitaliteit van gebieden. Dit is bijvoorbeeld het geval voor behoefte 1 (versterken en concentreren van ondersteunende eenheden). Bij het zoeken naar een voorkeurslocatie is daarom ook rekening gehouden met mogelijke koppelkansen voor werkgelegenheid.

Rekening houden met water en bodem

Defensie houdt op haar terreinen rekening met de belasting van bodem en water en streeft, in samenwerking met andere overheden en terreinbeherende organisaties, naar gezonde bodems op al haar terreinen in 2050. Gezonde bodems zijn cruciaal voor het ontplooien van defensieactiviteiten. Daarnaast dragen gezonde bodems optimaal bij aan de sponswerking en doelen op het gebied van biodiversiteit, circulaire economie, klimaat (adaptatie en -mitigatie), een goede (grond)waterkwaliteit en voedselvoorziening. Duurzaam beheer van die bodems is noodzakelijk om ze bestand te houden tegen klimaateffecten als verdroging, koolstofdioxide op te slaan en stikstof vast te leggen. Defensie houdt bij de uitvoering van het NPRD rekening met de waterkwaliteit en de waterkwantiteit, met het oog op voorkomen van verslechtering van oppervlaktewater zoals bedoeld in het kader van de Kaderrichtlijn Water (KRW).

Voor de uitbreiding van activiteiten, zowel op bestaande als nieuwe locaties, is ‘rekening houden met water en bodem’ één van de selectiecriteria geweest waarom een bepaald gebied wel of niet geschikt is voor een bepaalde ruimtevraag. Uitgangspunt is: niet in zeer diepe polders, uiterwaarden of gebieden met te hoge grondwaterstand. Ook dient de bodemsoort en -situatie geschikt te zijn voor de beoogde defensieactiviteit. Op basis van de gebieden die overblijven na deze analyses worden redelijkerwijs te beschouwen alternatieven onderzocht met een beoordelingskader waar de thema’s bodem, oppervlaktewater, grondwater en waterveiligheid deel van uitmaken. In de uiteindelijke weging spelen alle onderdelen uit het beoordelingskader een rol.

7.3 Samengaan van belangen op provinciaal en regionaal niveau

Eind 2022 is in het nationale ruimtelijke beleid een start gemaakt met het programma NOVEX. Doel is om in nauwe samenwerking met de provincies te komen tot een ruimtelijke vertaling van de nationale programma’s naar de provincies waarbij ook duidelijk zou worden wat ruimtelijk mogelijk en realiseerbaar is. De provincies hebben de ruimtelijke opgaven uit de nationale programma’s gecombineerd met de provinciale ruimtelijke opgaven en uitgewerkt tot ruimtelijke voorstellen.

Defensie is na het uitbrengen van de NRD voor het NPRD actief gaan participeren in het NOVEX-traject. Dit heeft erin geresulteerd dat in provincies waarin dit aan de orde is, specifieke ruimtebehoeften van Defensie zijn uitgewerkt in relatie tot de andere ruimtelijke opgaven.

[10] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 35, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer en Kamerstuk 36 592, nr. 37, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.

Voorbeelden van ruimtelijke opgaven die in NOVEX-kader zijn afgestemd, zijn de verstedelijkingsopgaven in Noord-Brabant, Twente en De Peel, de voorgenomen defensieactiviteiten in Gelderland i.r.t. De Veluwe, amfibisch oefenen en HNS in Zuid-Holland.

Het kabinet zal in het kader van het programma NOVEX zogeheten ruimtelijke arrangementen met de provincies afsluiten. Doel hiervan is om vanuit nationaal (nationale programma's en Nota Ruimte) en provinciale omgevingsvisies (POVI) het perspectief op ruimtelijk beleid onderling af te stemmen en zo bij te dragen aan de uitvoering van opgaven in een provincie. Relevante afspraken op het terrein van Defensie zullen worden opgenomen in deze arrangementen.

Naast het NOVEX-traject zoekt Defensie ook, waar passend, naar mogelijkheden om bij de uitvoering van de behoeften regionale opgaven mee te nemen als koppelkans. Deze koppelkansen zullen met name in het bijbehorende participatietraject naar voren komen. Met het benutten van regionale koppelkansen geeft de uitbreiding van Defensie niet alleen een bijdrage aan nationale doelen, maar ook aan regionale ontwikkelingen. Hiermee wordt ook invulling gegeven aan de wens vanuit de Kamer om regionale opgaven bij de uitbreiding van Defensie te betrekken[11].

Interferentie met andere belangen is ook onderdeel van het planMER. Om interferentie te voorkomen met lopende rijks-, regionale en lokale plannen op een bepaalde locatie heeft het planMER-onderzoek voor de verschillende locatie-alternatieven deze plannen meegenomen in het onderzoek. Met deze informatie heeft Defensie met stakeholders kunnen afstemmen en een keuze kunnen maken tijdens de verschillende trechterrondes. In het planMER is ondermeer gekeken naar de Woondeals, de NOVEX-verstedelijkings-strategieën, provinciale en lokale woningbouwplannen, plannen voor duurzame energie-ontwikkeling, infrastructuur en natuurontwikkeling.

[11] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 39, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer

8 Aangewezen locaties voor uitbreiding

Voor de uitbreiding van militaire activiteiten die in Nederland nodig zijn, en die niet op bestaande defensieterreinen kunnen worden ingepast, wordt extra ruimte gezocht. Het invullen van deze ruimtevragen is noodzakelijk om de hoofdtaken van Defensie uit te kunnen voeren en is daarom van nationaal belang. Binnen de krijgsmacht zijn 57 behoeften met een ruimtevraag geïdentificeerd en daarvoor zijn de mogelijke locaties onderzocht. Defensie heeft een zorgvuldig en navolgbaar proces doorlopen om tot deze uitbreiding te komen en zorg te dragen voor nationale veiligheid.

Hieronder wordt eerst het proces van trechtering tot voorkeursalternatieven beschreven. Vervolgens worden de ruimtebehoeften uitgewerkt. Deze zijn eerder in de NRD van dit programma uitgeschreven en zijn op punten geactualiseerd. Bij elke ruimtebehoefte wordt beschreven welke locatie voor invulling van de behoefte is aangewezen met daarbij de overwegingen, aandachtspunten en eventuele koppelkansen.

8.1 Trechteringsproces

De vaststelling van de definitief aangewezen locaties is gebaseerd op de uitkomsten van het planMER-onderzoek, bestuurlijk draagvlak, defensiebelang en inspraak door inwoners, bedrijven, belangenorganisaties en (mede-)overheden. Ten behoeve van transparantie en navolgbaarheid zijn in de verschillende fases van het NPRD door heel Nederland informatiebijeenkomsten georganiseerd. Om nadere afstemming met medeoverheden – zowel op rijksniveau als regionaal – en inwoners in het proces te borgen, is gekozen voor een gefaseerde aanpak. Mede om zo snel als mogelijk duidelijkheid te geven over de voortgang van het proces en als locaties niet verder zouden worden onderzocht[12]. Dit proces is verdeeld in twee stappen, zeef 1 en zeef 2, en aangeduid met de term ‘trechtering’.

Omdat de categorie locatiespecifieke behoeften van aard verschilt van de categorie aan behoeften met een bovenregionale afweging, is gekozen om voor deze categorie een vergelijkbare trechtering in te richten, maar met een ander proces. De behoeften met een bovenregionale afweging zijn middels twee zeven getrechterd. De alternatieven voor de locatiespecifieke behoeften zijn in de tweede zeef in één keer tot voorkeursalternatief getrechterd. De beide sporen verenigen zich daarmee in de tweede zeef.

In zeef 1 is voor de locatie-alternatieven met een bovenregionale afweging een voorlopige trechtering tot verder te onderzoeken locaties-alternatieven en niet verder te onderzoeken locatie-alternatieven gemaakt op basis van het planMER-onderzoek. Dit onderzoek is in de kern een objectief wetenschappelijk onderzoek naar de mogelijke effecten van nieuwe defensieactiviteiten op de fysieke leefomgeving op en rondom de onderzochte locaties voor de verschillende behoeften. In het planMER-onderzoek zijn voor elk van de behoeften de alternatieven voor locaties in beeld gebracht en beoordeeld op effecten van inpassing van de betreffende ruimtebehoefte op die locatie.

Voor de behoeften met een bovenregionale afweging zijn de verder te onderzoeken locatie-alternatieven interdepartementaal afgestemd en middels bestuurlijke overleggen in oktober 2024 met medeoverheden besproken. Omdat Defensie z.s.m. duidelijkheid heeft willen geven aan inwoners en stakeholders in onderzochte gebieden, heeft Defensie in het najaar van 2024 het resultaat van de eerste trechtering middels een Kamerbrief openbaar gemaakt en via directe communicatie kenbaar gemaakt.

De locatiespecifieke behoeften zijn niet meegenomen in zeef 1. Voor de locatiespecifieke behoeften met een groot (in)direct ruimtebeslag is Defensie aan de hand van de beschikbare planMER-resultaten in gesprek gegaan met medeoverheden over die locatiespecifieke behoeften. De locatiespecifieke behoeften waarvoor alternatieven waren geformuleerd en dus een voorkeurslocatie moest worden bepaald, zijn meegenomen in de trechtering van zeef 2.

[12] Kamerstuk 36 124, nr. 51, vergaderjaar 2023-2024, Tweede Kamer.

In zeef 2 is getrechterd tot voorlopige voorkeurslocaties. Deze trechtering is uitgebreider dan de eerste en baseert zich dan ook op de resultaten uit het planMER-onderzoek, het militair defensiebelang (met het oog op de gereedstelling) bestuurlijk draagvlak en maatschappelijke draagbaarheid. In deze zeef zijn zowel de behoeften met een bovenregionale afweging als de locatiespecifieke behoeften meegenomen.

Om te komen tot definitieve voorkeurslocaties zijn in maart 2025 bestuurlijke overleggen gevoerd over de resultaten uit de tweede zeef. De uitkomsten van deze gesprekken hebben geleid tot definitieve voorkeurslocaties in het Ontwerp NPRD, dat door het Kabinet is vastgesteld op 23 mei 2025.

Gelijktijdig met vaststelling van het ontwerp NPRD is het planMER gepubliceerd. Deel A van het planMER onderzoek biedt een volledig overzicht van de onderzoeksresultaten per behoefte en locatie-alternatief. In deel B is de keuze voor de uiteindelijke voorkeursalternatieven beschreven, met de effecten en aspecten die in deze keuze een rol hebben gespeeld. Ook is in beeld gebracht tot welke cumulatie en spreiding van militaire activiteiten in Nederland de keuze voor deze voorkeursalternatieven leidt.

Tussen het ontwerp en het definitieve besluitvorming van het NPRD is inspraak mogelijk geweest op zowel het ontwerp NPRD als op het planMER. Daarnaast is extra onderzoek uitgevoerd op basis van advies van de Commissie MER, ingediende zienswijzen en zoals voorgenomen in het ontwerp NPRD. Dit heeft geleid tot een aanvulling en een addendum op het planMER.

De aanvulling planMER bevat verdiepend onderzoek op eerder aangewezen voorkeursalternatieven met daarbij een reactie op het advies van de commissie MER. Het addendum bevat aanvullend onderzoek voor 9 specifieke behoeften waarvoor nog geen voorkeursalternatief was vastgesteld met het ontwerp NPRD en die na vaststelling van het NPRD nog separaat ter inzage zijn gelegd voordat er met de eerste wijziging van het NPRD een definitief besluit is genomen. Voor de navolgbaarheid is het besluit over de 9 specifieke behoeften apart opgenomen als hoofdstuk 9.

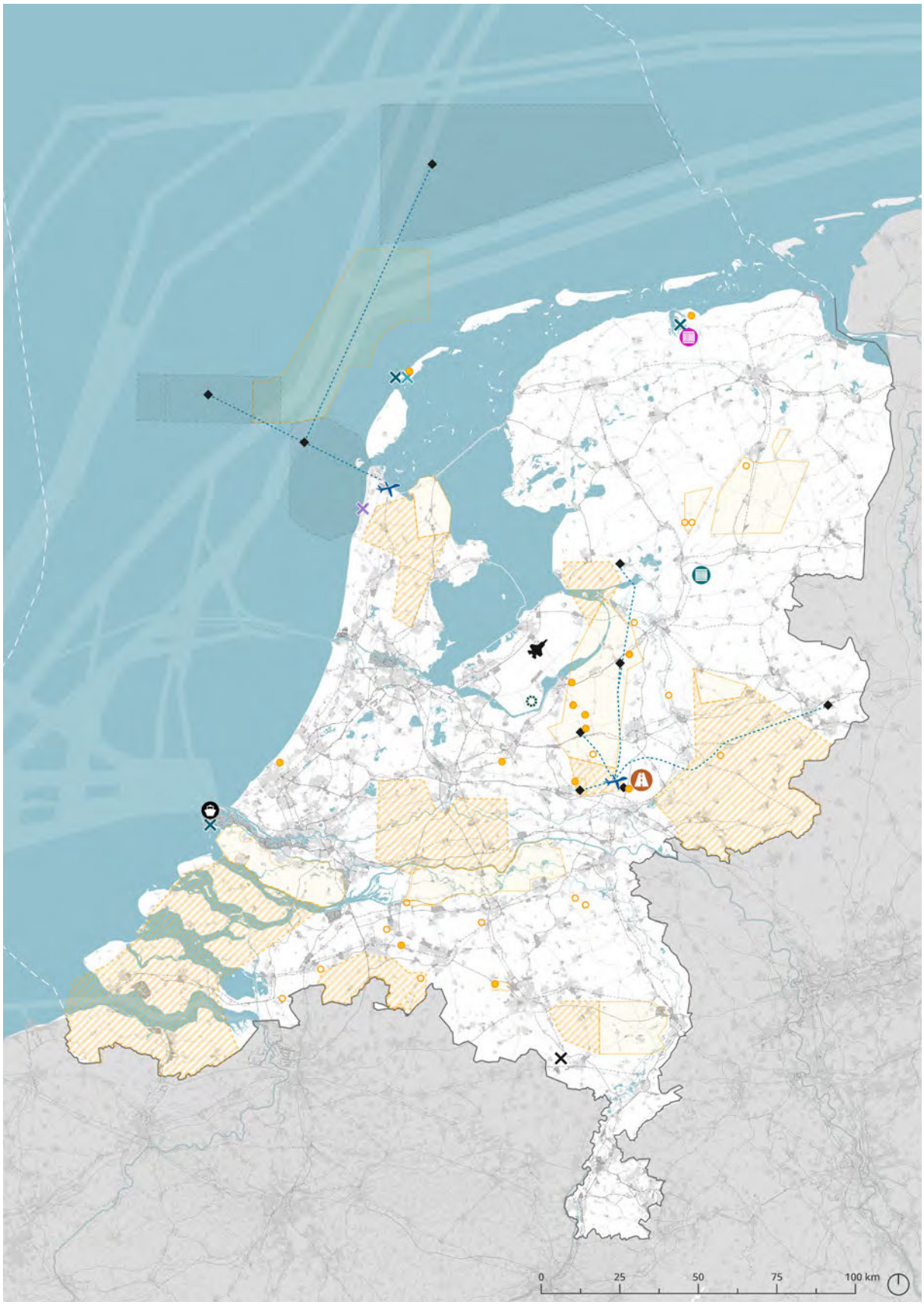
Mede op basis van extra onderzoek en ingediende zienswijzen zijn een aantal voorkeursalternatieven bijgesteld. In november 2025 en juni 2026 zijn de bijstellingen interdepartementaal afgestemd en middels bestuurlijke overleggen met medeoverheden besproken. Dit heeft uiteindelijk geleidt tot vaststelling van de definitieve locaties voor invulling van de behoeften.

8.2 Definitief aangewezen locaties bovenregionale behoeften

Dit deel van het programma bevat de dertien ruimtebehoeften van Defensie waarvoor een bovenregionale afweging is gemaakt om definitieve locaties aan te wijzen. Voor elk van de ruimtebehoeften wordt de behoefte toegelicht. Tevens wordt de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte geschetst. Vervolgens wordt onderbouwd waarom Defensie voor deze locatie kiest. Voor twaalf van de dertien behoeften is de benodigde ruimte gevonden. Voor één van de dertien behoeften is met het NPRD geen ruimte gevonden in Nederland.

Op het volgende kaartbeeld worden de definitief aangewezen locaties voor de twaalf behoeften met een bovenregionale afweging weergegeven.

De detailkaarten per behoefte zijn in hoofdstuk 11 toegevoegd.


0
25
50
75
100 km

Behoeften met bovenregionale afweging

versie 21/07/2026



8.2.1 Behoefte 1: versterken en concentreren van ondersteunende eenheden

Defensie heeft behoefte aan een centraal gelegen kazerne voor de groei, versterking en concentratie van ondersteunende eenheden. Dit is nodig om de slagkracht en operationele (gevechts)-ondersteuning, combat support (CS) en combat service support (CSS) in het landdomein te versterken. Voor deze behoefte is nabijheid van bestaande oefenterreinen of de mogelijkheid tot het creëren van een nieuw oefenterrein van belang, en de mogelijkheid om een kazerne te ontwikkelen die de toekomstige groei van de landmacht kan borgen.

Zeewolde-Spiekweg is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. Vanuit militair oogpunt is deze locatie zeer geschikt vanwege de centrale ligging. De locatie is goed te bereiken voor de huidige werknemers van de desbetreffende eenheden, maar ligt ook goed gepositioneerd ten opzichte van nieuw arbeidspotentieel vanuit Utrecht, Noord-Holland en Flevoland. De locatie ligt op korte afstand van oefenterreinen op de Veluwe en heeft betere mogelijkheden voor de landschappelijke inpassing van een nieuw oefenterrein. De positie van dit oefenterrein is gunstig gelegen ten opzichte van eventuele nieuwe woningbouwlocaties. Op deze locatie kan geoefend worden met drones. Het realiseren van de behoefte op deze locatie geeft weinig milieudruk op de omgeving en is goed inpasbaar in het landschap. De gronden op deze locatie zijn voor een groot deel al rijksbezit, waardoor er sneller kan worden gestart met de realisatie en de kosten beperkt kunnen worden. Met de komst van de kazerne is veel werkgelegenheid gemoeid, een belangrijk aspect voor de ontwikkeling van de hele regio. Deze ontwikkeling past ook goed in het rijksbeleid gericht op spreiding van rijkswerkgelegenheid.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Realisatie van de behoefte kan niet zonder gevolgen voor de omgeving gerealiseerd worden. 387 ha agrarische grond en 245 ha natuur en 21 ha overig zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming. Er zijn negen woningen en/of bedrijven met een agrarische functie op deze locatie aanwezig. De impact van het amoveren van woning/bedrijven op bewoners en betrokkenen is zeer groot. In de realisatiefase van deze behoefte zal een proces worden ingericht dat aan deze impact zo goed mogelijk recht doet.
- Een tweede aandachtspunt is dat de realisatie van de behoefte op deze locatie mobiliteitseffecten heeft. Samen met de regio wordt in beeld gebracht welke randvoorwaarden nodig zijn met betrekking tot de mobiliteit en de doorstroming op aan- en afvoerwegen richting Flevoland. Daarbij wordt ook gekeken naar uitstralingseffecten en ontwikkelingen in de naastgelegen provincies, zoals verkeer van en naar Nijkerk in combinatie met de intensivering van activiteiten in Stroe en Ermelo.
- Een derde aandachtspunt is dat de locatie in een netwerk van natuurgebieden ligt en aantasting daarvan niet geheel te voorkomen is. Natuurcompensatie zal nodig zijn. In de vervolgfase moet daarom aandacht zijn voor natuurcompensatie en ruimtelijke inpassing. De definitief aangewezen locatie biedt hiervoor voldoende ruimte.
- Het realiseren van een volledig nieuwe kazerne op deze locatie zal aanzienlijk tijd vergen. Hiervoor zal Defensie in de tussenliggende periode op de bestaande locaties Ermelo en Stroe het gebruik intensiveren. En met de groei van de krijgsmacht blijven Ermelo en Stroe ook op de langere termijn in gebruik. Met de regio worden hierover afspraken gemaakt in een bestuurlijk voornemen.
- Een belangrijk aandachtspunt voor de realisatie is dat in afstemming met de provincies en betrokken gemeenten en andere belanghebbenden een optimale inpassing van de nieuwe kazerne wordt bepaald. Een samenhangend gebieds- en participatieproces is daarbij randvoorwaardelijk om te borgen dat de verschillende omgevingsbelangen goed op elkaar worden afgestemd.

8.2.2 Behoefte 2: extra locatie grootschalige munitieopslag

Defensie heeft behoefte aan een extra locatie voor grootschalige munitieopslag, als aanvulling op reeds bestaande opslaglocaties. De munitievoorraad wordt op langere termijn structureel fors opgehoogd om te voldoen aan (NAVO-)taken. Veranderende logistieke concepten vragen om modernere en ruimere munitieopslag. Daarnaast brengt de positie van 'doorvoerland' richting bondgenoten ook met zich mee dat (tijdelijk) munitie moet worden opgeslagen.

Staphorst is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

De locatie is door de gemeente Staphorst gedurende het participatieproces en met '*het Staphorster bod aan de Rijksoverheid voor grootschalige munitieopslag, d.d. 19 december 2024*' naar voren gebracht als extra te onderzoeken locatiealternatief. Het realiseren van een grootschalig munitieopslag in Nederland is gezien de omvang en benodigde veiligheidszonering geen eenvoudige opgave. Dat de Gemeente Staphorst vanuit haar verantwoordelijkheid een stap naar voren doet om in een veranderende veiligheidssituatie een actieve bijdrage te leveren aan de nationale veiligheid en ruimte voor defensie is dan ook noemenswaardig.

Een aantal overwegingen heeft geleid tot de keuze voor Staphorst als aangewezen locatie voor invulling van de behoefte. De realisatie van deze behoefte is grotendeels mogelijk binnen een reeds bestaande veiligheidscontour. Dat komt doordat de munitieopslag op deze locatie gerealiseerd kan worden door een bestaande munitieopslag uit te breiden. Door de aanwezigheid van reeds bestaande veiligheidszonering blijft het aantal woningen of bedrijven, dat (mogelijk) geamoveerd zou moeten worden beperkt. De locatie is centraal gelegen in Nederland en er is voldoende ruimte in de omgeving voor de benodigde uitbreiding. Omdat een deel van de gronden al in eigendom is van Defensie kan de realisatie relatief snel plaatsvinden. Voor de krijgsmacht heeft deze locatie als voordeel dat deze relatief dichtbij het huidige munitiecomplex in Veenhuizen ligt, wat effectieve samenwerking in de bedrijfsvoering mogelijk maakt. Tegelijkertijd liggen beide locaties ver genoeg uit elkaar om te voorzien in strategische spreiding.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Ondanks dat een bestaande munitieopslag kan worden uitgebreid heeft de realisatie van deze behoefte op deze locatie nog steeds effect op de omgeving en op omwonenden. Een belangrijk aandachtspunt voor de realisatie is dat de veiligheid voor de omgeving en omwonenden geborgd blijft, en dat in afstemming met inwoners, ondernemers en andere belanghebbenden een optimale inpassing van het grootschalige munitiecomplex wordt bepaald. Een samenhangend gebieds- en participatieproces is daarbij randvoorwaardelijk om te borgen dat de verschillende omgevingsbelangen zoals verwoord in het Staphorster bod over de realisatie van het munitiecomplex goed op elkaar worden afgestemd.
- 44 ha natuur en 12 ha agrarische grond zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming, als aanvulling op 15 ha bestaand defensieterrein.
- In de veiligheidszone rondom deze locatie waarin een woonfunctie na realisatie niet meer toegestaan is, liggen nu vier woningen. Omdat het hier mede gaat over een bestaande situatie en een bestaande veiligheidszone, heeft Defensie onderzocht in hoeverre het mogelijk is om deze woningen te sparen. Uit verdiepend onderzoek is gebleken dat ten minste drie van de vier woningen de woonfunctie kan behouden. Ten minste één woning kan geen woonfunctie behouden. Dit betreft de bestaande defensiewoning op het MMC Staphorst. De impact van het amoveren van woning/bedrijven op bewoners en betrokkenen is zeer groot. In de realisatiefase van deze behoefte zal een proces worden ingericht dat aan deze impact zo goed mogelijk recht doet.
- Een veilige, robuuste en rechtstreekse aansluiting op het hoofdwegennet (A28) en een veilige spoorwegovergang is nodig voor de omgeving, voor het verbeteren van de omgevingsveiligheid en voor de beleving daarvan. Hierdoor kunnen de kernen van de gemeente Staphorst in de toekomst meer dan nu worden ontzien van militair munitietransport en overige zwaar transport. Om dit te bereiken is het *Staphorster bod* het uitgangspunt voor de realisatie van de grootschalige munitieopslag. Defensie, provincie Overijssel en de gemeente Staphorst trekken hierin samen op en maken afspraken over programmatische aanpak. Defensie coördineert het proces rond het *Staphorster bod* en de realisatie van de nieuwe grootschalige munitieopslag, inclusief de hiervoor benodigde interdepartementale afstemming. Door deze rol op deze wijze op te pakken wordt invulling gegeven aan de motie van de leden Van Dijk, Boswijk en Heite.[13] In hoofdstuk 10 wordt nader ingegaan op de infrastructuur gerelateerde opgaven die uit het NPRD volgen.

[13] Kamerstuk 36 592, nr. 34 vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.

- De locatie ligt grotendeels in natuurgebied dat onderdeel uitmaakt van het NNN. Door de uitbreiding van het bestaande munitiecomplex is er sprake van aantasting van het NNN. Bij de verdere uitwerking wordt zoveel als mogelijk rekening gehouden met bestaande natuur- en recreatiewaarden en het minimaliseren van aantasting van het NNN. Afhankelijk van de gekozen aanpak zal natuur gecompenseerd moeten worden in lijn met de wettelijke kaders die daarvoor gelden. Hiervoor zal eerst naar mogelijkheden op de aangewezen locatie voor het grootschalige munitiecomplex worden gekeken, met multifunctioneel gebruik van ruimte als doel. Defensie zal daarnaast in gesprek gaan met de provincie, gemeente en Staatsbosbeheer om te verkennen hoe natuurcompensatie invulling kan geven aan de ambitiekaart voor natuur in de regionale gebiedsvisie.

Met de hierboven genoemde aandachtspunten wordt tegemoetgekomen aan de zorgen en randvoorwaarden zoals die door de gemeente in het '*Staphorster bod aan de Rijksoverheid voor grootschalige munitieopslag*' naar voren zijn gebracht.

8.2.3 Behoefte 3: nieuwe munitieopslag SIC (Snel Inzetbare Capaciteit)

Defensie heeft behoefte aan een locatie waar munitie kan worden opgeslagen. Om snel te kunnen reageren op dreigingen buiten Nederland moeten eenheden kunnen beschikken over containers met munitie die gereed zijn onmiddellijk te worden getransporteerd. Deze gereedstelling is in NAVO verband afgesproken. Daarbij is de zogenoemde '*Notice to move*' (NTM) – de reactietijd op een oproep – aanzienlijk verkort en is de hoeveelheid benodigde munitie vergroot. Er wordt daarom gezocht naar een locatie waar circa 480 standaard zeecontainers kunnen worden opgeslagen. Met het oog op efficiënte transportlijnen is het zoekgebied voor de opslag voor SIC gericht op Noordoost Nederland vanwege de nabijheid van de Eemshaven.

Kollumerwaard-West is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. De overweging die daarbij het zwaarst heeft gewogen is dat voor de realisatie van de behoefte op deze locatie geen woningen hoeven te wijken, vanwege een reeds aanwezige niet-actieve kruitfabriek. De zoneringen en vergunning voor de kruitfabriek bestaan al in dit gebied, daardoor zijn de activiteiten van een munitieopslag gemakkelijker te realiseren. Vanuit militair perspectief is de locatie zeer goed bruikbaar door de nabijheid van een ander defensiecomplex. Dit heeft voordelen voor de bedrijfsvoering omdat hiervandaan ondersteunende diensten georganiseerd kunnen worden en eenheden zich kunnen verzamelen bij inzet om van daaruit de inzetmunitie op te halen. Ook de afstand tot Eemshaven, van waaruit eenheden worden ingezet, is relatief kort. Realisatie op deze locatie heeft een vrij beperkte impact op de omgeving. De projectlocatie ligt niet op zeer vruchtbare landbouwgrond en er is geen sprake van bodemdaling. De keuze voor deze locatie doet recht aan de wens vanuit de omgeving voor een zoveel mogelijk westelijke inpassing, met zoveel mogelijk behoud van agrarisch gebied, die aansluit op aanwezige infrastructuur.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Realisatie van de behoefte kan niet zonder gevolgen voor de omgeving gerealiseerd worden. 13 ha agrarische grond en 2 ha natuur en 18 ha overig zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming.
- Op de agrarische gronden rondom de nieuwe munitieopslag, waaronder in de veiligheidszones, wordt gebruik gemaakt van drones voor precisielandbouw en landbouwinnovatie. Ook in de nieuwe situatie blijven die mogelijkheden bestaan.
- De locatie ligt direct naast een Natura 2000-gebied (Vogelrichtlijngebied). Vanwege de aard en het ruimtebeslag van de behoefte is de impact echter als beperkt ingeschat. Er is geen sprake van grootschalige verlichting en de intensiteit van activiteiten die mogelijk hinder veroorzaken (geluidsoverlast) is beperkt tot crisissituaties waarbij snel veel transporten moeten plaatsvinden.
- Realisatie kan effect hebben op mogelijk aanwezige diersoorten. Aanwezigheid van een of enkele kraamverblijven van vleermuissoorten is niet uit te sluiten.
- De ontsluiting van het complex en de aansluiting op de bestaande lokale en provinciale wegstructuren.

- De verdere ruimtelijke inpassing en optimalisatie van de exacte ligging van de opslag zal gebeuren in afstemming met partijen in het gebied, waarbij oog zal zijn voor het minimaliseren van de impact op de omgeving.
- Een aandachtspunt voor de realisatie is dat in afstemming met de provincies en betrokken gemeenten en andere belanghebbenden een optimale inpassing van de munitiecomplex SIC wordt bepaald. Een samenhangend gebieds- en participatieproces is daarbij randvoorwaardelijk om te borgen dat de verschillende omgevingsbelangen goed op elkaar worden afgestemd.
- Een aandachtspunt voor de realisatie is dat de veiligheid voor de omgeving en omwonenden geborgd blijft inclusief de veiligheid tijdens het munitietransport van en naar het munitiecomplex.

8.2.4 Behoefte 4: nieuw terrein voor oefenen en trainen met explosieven (springterrein)

Defensie heeft behoefte aan een nieuw springterrein, in aanvulling op het bestaande oefenspringterrein in Reek. De behoefte is tweeledig. Ten eerste neemt het aantal opleidingen en oefeningen toe en is daarvoor op het bestaande terrein in Reek onvoldoende capaciteit. Ten tweede heeft Defensie de behoefte om in Nederland met zwaardere explosieven te oefenen wat niet mogelijk is op het terrein in Reek.

Met het NPRD wordt geen locatie aangewezen voor invulling van de behoefte. Deze behoefte wordt met het NPRD dus niet ingevuld.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. Vanuit planMER komt de locatie Lelystad als voorkeursalternatief naar voren, echter met significante aandachtspunten. De effecten op de leefomgeving zijn groot. Zo bestaat er een risico dat explosieven de relatief dunne kleilaag in Flevoland doorbreken en er zout grondwater als kwel naar boven komt. Ook gaat ontwikkeling op deze locatie ten koste van waardevolle landbouwgrond en meerdere agrarische bedrijven/woningen. De locatie ligt daarnaast dicht bij de aanvliegroutes van Lelystad Airport wat met name interfereert met civiele luchtvaart. Er is op deze locatie dus sprake van een stapeling van verschillende negatieve effecten. Cumulatie met andere defensiebehoeften waarvoor in dezelfde regio een voorkeursalternatief wordt aangewezen, versterken deze negatieve effecten. Daartegenover staat dat deze locatie niet groot genoeg is om invulling te geven aan de volledige behoefte. Een nieuw springterrein op deze locatie zou wel leiden tot meer capaciteit voor opleiding en training, maar niet voor het oefenen met grotere explosieven.

Het kabinet heeft, mede vanuit het besef dat de provincie Flevoland ook voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit en een kazerne voor ondersteunende eenheden de aangewezen locatie is, de keuze gemaakt om voor het springterrein met het NPRD geen locatie aan te wijzen. Ook het ontbreken van bestuurlijk draagvlak heeft hieraan bijgedragen.

Door deze keuze blijft er echter alsnog steeds onvoldoende capaciteit in Nederland om militair personeel volledig op te leiden en te trainen in het gebruik van explosieven. Defensie heeft en houdt hier wel behoefte aan. Defensie zal daarom bezien in hoeverre deze behoefte op een andere wijze geheel of gedeeltelijk ingevuld kan worden.

8.2.5 Behoefte 5: oefenen in verstedelijkt gebied (oefendorp)

Ontwikkelingen op het krijgstoneel tonen aan dat militair optreden in verstedelijkt gebied steeds belangrijker wordt. De taakstelling van een moderne en toekomstgerichte krijgsmacht vereist daarom het kunnen optreden in verstedelijkt gebied. Er wordt verwacht dat de verhouding van optreden in landelijk/verstedelijkt gebied verschuift van 90/10 naar 50/50. Op dit moment is er in Nederland onvoldoende capaciteit om dit type oefenen te faciliteren; zo zit het huidige oefendorp Marnehuizen aan haar maximum capaciteit. Om voldoende capaciteit binnen Nederland te garanderen is er behoefte aan een aanvullend – met Marnehuizen vergelijkbaar – oefendorp.

Het Oefenterrein (OT) Weerterheide is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. Deze locatie biedt de mogelijkheid om op eigen terrein een bebouwd gebied te creëren met daaromheen voldoende ruimte als benaderingszone. Daarnaast bevindt deze locatie op een bestaand oefenterrein waar al lage hoogte gevlogen mag worden met helikopters. Ondanks dat het oefenterrein reeds een bestaande functie heeft, is weinig sprake van verdringing van andere activiteiten van Defensie op dit oefenterrein. De zuidelijke ligging van deze locatie heeft voordelen boven andere locaties vanwege bereikbaarheid en spreiding voor de diverse onderdelen van Defensie, maar ook biedt deze locatie een goede spreiding ten opzichte van de andere militaire oefendorpen in Nederland. Op de Nassau-Dietz kazerne, aangrenzend aan het oefenterrein zijn mogelijkheden voor kazernefaciliteiten te realiseren. Realisatie heeft weinig nadelige effecten op de omgeving ten opzichte van het bestaande gebruik.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De ontwikkeling van het verstedelijkt gebied vindt plaats in Natura 2000-gebied (vogelrichtlijngebied) uit het planMER blijkt dat de voorgenomen activiteit geen significante gevolgen heeft op de aanwezige vogelsoorten. Daarvoor zijn wel mitigerende maatregelen noodzakelijk.
- De locatie ligt grotendeels in natuurgebied dat onderdeel uitmaakt van het NNN. Bij de verdere uitwerking wordt zoveel als mogelijk rekening gehouden met bestaande natuur- en recreatiewaarden en het minimaliseren van aantasting van het NNN. Afhankelijk van de gekozen aanpak zal natuur gecompenseerd moeten worden in lijn met de wettelijke kaders die daarvoor gelden. Hiervoor zal eerst naar mogelijkheden op de aangewezen locatie voor uitbreiding van de Weerterheide worden gekeken, met multifunctioneel gebruik van ruimte als doel. Defensie zal daarnaast in gesprek gaan met de provincie, gemeente en Staatsbosbeheer om te verkennen hoe natuurcompensatie invulling kan geven aan de ambitiekaart voor natuur in de regionale gebiedsvisie.
- Voor de Weerterheide is in het planMER, ter ondersteuning van de behoefte oefenen in verstedelijkt gebied, onderzoek gedaan naar de mogelijke effecten van helikopterlandingen. Er is echter gekozen om hiervoor vooralsnog geen voorkeursalternatief vast te leggen. De mogelijkheden voor helikopterlandingen hangen namelijk samen met de toekomstige inrichting van het oefendorp, de heringebruikname van de Nassau-Dietzkazerne en de aangewezen uitbreidingsgebieden van oefenterrein Weerterheide. Besluitvorming over helikopterlandingen in de uitbreidingsgebieden van oefenterrein Weerterheide wordt derhalve onderdeel van het vervolg- en gebiedsproces.

8.2.6 Behoefte 6: amfibisch oefengebied

Er is een grote behoefte naar meerdere mogelijkheden om amfibisch te kunnen opleiden, trainen en oefenen in Nederland. Voor de meer grootschalige oefeningen gaat het om een beperkt aantal oefeningen in het jaar, circa 10 tot maximaal 15. De huidige amfibische trainings- en oefenlocatie op Texel beschikt over onvoldoende capaciteit om de krijgsmacht voldoende amfibisch te laten oefenen, ook op een hogere moeilijkheidsgraad. Daarnaast heeft de locatie op Texel te kampen met verscheidene problemen van o.a. morfologische aard zoals kusterosie. Daarbij komt dat de locatie op Texel te klein is om op adequate wijze scenario's geschikt aan moderne oorlogsvoering – bijv. het 'doorstoten' landinwaarts – te oefenen. Er is daarom behoefte aan nieuwe locaties met voldoende capaciteit, trainingswaarde en afwisselingen die geschikt zijn om realistische scenario's te simuleren.

Maasvlakte II, Marnehuizen, Vliehors en Groote Keeten zijn de definitief aangewezen locaties voor invulling van de behoefte.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. De behoefte vraagt om afwisselender te kunnen oefenen, dus in verschillende landschapstypologieën. De locaties Marnehuizen (dijk met oefendorp), Vliehors (strandvlakte en schietrange), Groote Keeten (strand en strandopgangen) en Maasvlakte (in gebouwde omgeving) bieden samen deze mogelijkheid, omdat elke locatie geschikt is voor een ander trainingsdoel voor amfibisch oefenen en belasting op de omgeving kan worden verdeeld. Dit is belangrijk omdat veel van het Nederlandse kustlandschap kwetsbaar natuurgebied is. Hoewel amfibisch oefenen een belasting kan vormen voor natuur en landschap, leidt de spreiding van activiteiten ertoe dat de aantasting van kwetsbare natuur en historisch landschap op de aangewezen locaties beperkt is.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- In de vervolgfase moet er aandacht zijn voor de unieke waarden en landschappelijke kernkwaliteiten van de Waddenzee. De locatiealternatieven Vliehors en Marnewaard liggen in het waddengebied. De vaartuigen die naar deze aanlandingsplekken varen gaan door de Waddenzee, een gebied dat zowel als Natura 2000-gebied als UNESCO Werelderfgoed beschermd wordt.
- Door afspraken te maken over oefenen in relatie tot het broedseizoen kan de impact op natuur beperkt worden, dit geldt met name voor het oefenen op de Vliehors.
- Voor amfibische oefeningen op de Maasvlakte II is het vanwege de aanwezige intensieve havenactiviteiten en kwetsbare haveninfrastructuur belangrijk om oefeningen in nauwe coördinatie met het havenbedrijf, gemeente Rotterdam en de omgeving voor te bereiden en waar nodig voor de veilige uitvoering en ter voorkoming van onnodige verstoring van de bedrijfsvoering aanvullende afspraken te maken.
- Voor amfibische oefeningen op de Marnewaard vanuit de Waddenzee is het belangrijk dat het gebruik in goede afstemming plaatsvindt met de dijkbeheerder omdat het een primaire waterkering betreft. Voor amfibische oefeningen vanuit het Lauwersmeer betreft het aanlanden op een recreatiestrand en het passeren van doorgaande wegen een aandachtspunt. Het is belangrijk dat hiervoor goede afstemming plaatsvindt met de omgeving en waar nodig voor de veilige uitvoering aanvullende afspraken worden gemaakt.
- Voor het oefenen op Groote Keeten is het belangrijk dat alleen het strand en de strandopgang wordt gebruikt, zodat de duinenrij en achterliggende natuur (Natura 2000) wordt ontzien.
- In algemene zin is goede afstemming met de economische en recreatieve functies in het gebied, onder ander door een goede en vroegtijdige communicatie over wanneer oefeningen plaatsvinden, mogelijk.

8.2.7 Behoefte 7: gegarandeerde havencapaciteit Host Nation Support

Defensie heeft behoefte aan voldoende, gegarandeerde havencapaciteit (afmeer- en overslagcapaciteit) voor de afhandeling van meerdere schepen tegelijk met militaire lading. Dit is nodig omdat Nederland zich binnen NAVO verband heeft gecommitteerd aan taken en activiteiten als transitieland in het kader van Host Nation Support (HNS). Hierbij komen eenheden tot brigadegrootte met meerdere schepen aan in Europa om daarna te worden doorgevoerd met weg-, rail- en binnenwatervervoer naar de eindbestemming. Ook is munitieoverslag nodig.

Momenteel maakt Defensie vooral gebruik van de havens van Vlissingen en de Eemshaven voor militaire mobiliteit. In de nabije toekomst zal er intensiever gebruik worden gemaakt van havencapaciteit in het teken van HNS. Om dit mogelijk te maken is Defensie op zoek naar extra gegarandeerde havencapaciteit, in de vorm van opstelplaatsen, een kade die geschikt is voor schepen met een diepgang van 15 meter en een aanwezige spoorontsluiting. Hiermee kan Nederland voldoen aan de afgesproken verplichtingen in het kader van HNS.

Rotterdam Noord-West Maasvlakte II is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. In samenspraak met het Havenbedrijf Rotterdam, gemeente Rotterdam en de provincie is voor deze behoefte een geschikte locatie van 16 ha gevonden op de Maasvlakte II. Op Maasvlakte II komen veel verschillende functies samen, waardoor een goede inpassing aandacht vraagt. Om die reden wordt er in NOVEX-verband samengewerkt, om uitdagingen in het havengebied aan te pakken en de toekomst vorm te geven. De aangewezen locatie biedt voldoende ruimte voor de specifieke defensiebehoefte en houdt rekening met de economische en ruimtelijke ontwikkelingen in het havengebied.

Door gegarandeerde havencapaciteit op deze locatie toe te voegen aan het bestaande havengebruik in Vlissingen en Eemshaven is voldoende havencapaciteit beschikbaar om de volledige defensiebehoefte te kunnen realiseren. De HNS-activiteit van Defensie op de aangewezen locatie op de Maasvlakte II is inpasbaar rekening houdend met de omgevingsveiligheid voor andere ontwikkelingen en activiteiten in de Rotterdamse haven. De verdere inrichting van de omliggende, momenteel nog grotendeels te ontwikkelen terreinen lijken, rekening houdend met omgevingsveiligheid, goed te combineren uitgaande van de beoogde ontwikkelingen. Er is geen significant overstromingsrisico en de locatie is goed bereikbaar.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op Maasvlakte II zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Zolang Defensie van de aangewezen locatie en afmeervoorziening gebruik maakt, moet er een (planologische) borging vigerend zijn die veiligstelt dat de locatie te allen tijde door Defensie gebruikt kan worden.
- De interne veiligheid op de locatie is een aandachtspunt. In de vervolgfase worden eventuele mitigerende maatregelen verder onderzocht i.s.m. het havenbedrijf en zal de noodzaak daarvan door Defensie worden afgewogen.

Voor haar taken in het kader van Host Nation Support zal Defensie ook gebruik blijven maken van locaties in andere havens, waaronder in de Eemshaven en Vlissingen. Daarom zal Defensie ook de ontwikkelingen in die zeehavens blijven volgen en aangehaakt blijven op gesprekken over eventuele ontwikkelingsmogelijkheden.

8.2.8 Behoefte 8: toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

Deze behoefte betreft ruimte in Nederland voor 2.300 extra jachtvliegtuigsorties. Het aantal jachtvliegtuiglocaties moet daarbij toereikend zijn voor:

1. De thuisbasis van drie Nederlandse jachtvliegtuigsquadrons en een reserveveldfunctie.
2. Het accommoderen van internationale beddown en het beoefenen van HNS.
3. Het beoefenen van het ACE-concept. Hoe meer locaties hoe meer invulling gegeven kan worden aan het ACE-concept.

Lelystad Airport is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. Defensie ontwikkelt op Lelystad Airport door naar een derde jachtvliegtuiglocatie naast de bestaande vliegbases Volkel en Leeuwarden. Dit betekent dat op termijn permanent jachtvliegtuigen worden gestationeerd op Lelystad Airport. Het gaat hierbij om militair medegebruik van een civiele luchthaven. Militair-civiele samenwerking op Lelystad Airport biedt veel synergiemogelijkheden, zoals gedeeld ruimtegebruik, medegebruik van ondersteunende diensten en gezamenlijke investeringen. Permanente stationering van jachtvliegtuigen betekent dat Defensie extra banen creëert wat bijdraagt aan de ontwikkeling van de regio. Voor Defensie biedt het mogelijkheden dat het met de aanwezigheid in Lelystad veel dichterbij arbeidspotentieel zit de provincie Flevoland en de Randstad.
De effecten van jachtvliegtuigen zijn merkbaar in de omgeving, maar het aantal gehinderden voor deze locatie is significant minder dan op de andere onderzochte locaties. In vergelijking met andere onderzochte locaties zijn er ook minder graas- en hokdieren.

De aangewezen locatie biedt samen met de bestaande jachtvliegtuiglocaties voldoende fysieke, milieu- en geluidsruimte voor het huisvesten van drie jachtvliegtuigsquadrons, het inbedden van een reserveveld-functie en het accommoderen van internationale *beddown* en *HNS*. Met Lelystad Airport als extra jachtvliegtuiglocatie kan beter invulling worden gegeven aan het *Agile Combat Employment* (ACE)-concept, zij het in beperkte mate. Het verder versterken van het ACE-concept is mogelijk door het toevoegen van zogenaamde Contingency Locations. De mogelijke impact hiervan is wel onderzocht in het planMER-onderzoek, maar het toevoegen van extra Contingency Locations is geen onderdeel van het voorkeursalternatief.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op deze locatie zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Realisatie van deze behoefte kan niet zonder gevolgen voor de omgeving en leidt met name tot geluidsimpact op omwonenden, bedrijven, recreatie en natuur. Er liggen maximaal tien woningen/bedrijven in de berekende geluidscontour van 70 Lden en hoger, waarbinnen, op basis van civiele regelgeving, geen woonfunctie is toegestaan.
- Realisatie heeft mogelijk effect op civiele luchtvaart. Het inpassen en rekening houden met de huidige gebruikers van Lelystad en de mogelijke toekomstige ontwikkelingen van Lelystad Airport vragen een

goede afstemming. Een goede en veilige aansluiting op het luchtruim en de inpassing in het luchtruim vergen nog nader onderzoek en afstemming.
- Voor de doorontwikkeling naar een volwaardige jachtvliegtuiglocatie is meer ruimte nodig voor de benodigde militaire infrastructuur – inclusief de vereiste verlenging van de start en landingsbaan – dan is aangegeven in het ontwerp NPRD. Uit verdiepend onderzoek blijkt dat er voor een ingroei van de volledige behoefte 150 tot 240 Ha aan ruimte nodig is voor de fysieke uitbreiding van de luchthaven (inclusief 40 Ha voor verlenging van de start- en landingsbaan). Deze ruimte kan voor een deel gevonden worden op terreinen die reeds in eigendom zijn van Lelystad Airport, maar er is ook ontwikkeling buiten de luchthaven nodig.

Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de benodigde fysieke ruimte, inclusief de verlenging van de start- en landingsbaan, is tussen ontwerp- en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeursalternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de benodigde fysieke uitbreiding van de luchthaven, inclusief de verlenging van de start- en landingsbaan.

8.2.9 Behoefte 9: onbemande maritieme helikopters

Defensie heeft behoefte om met maritieme drones (zwaarder dan 150 kg) te oefenen in de bestaande maritieme oefengebieden. Daarvoor zoekt Defensie corridors op een vlieghoogte van circa 3.000 voet om naar de oefengebieden te vliegen. Er wordt nu nog niet geoefend met maritieme drones. Defensie heeft wel oefengebieden waar oefenen met drones mogelijk is: de bestaande oefengebieden EHD 41, EHD 42 en EHR 8. Vanwege het maritieme karakter en de samenwerking met de NH-90 is vliegbasis De Kooy, bij Den Helder de enige logische plek voor het stationeren van deze drones.

> De geoptimaliseerde routes naar de EHD 41, EHD 42 en EHR 8 zijn de definitief aangewezen routes voor de transfer met de maritieme drones van Maritiem vliegkamp de Kooy naar de oefengebieden EHD 41, EHD 42 en EHR 8.

Het gaat hierbij om permanente corridors die tijdelijk geactiveerd kunnen worden. Voor de EHR 8 is overigens geen specifieke route nodig omdat deze in de Controlled Trafic Region (CTR) van MVKK De Kooy ligt. De volgende *overweging* heeft geleid tot deze keuze: deze routes hebben beperkte impact op omgeving en natuurwaarden.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met het volgend *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- De routes moeten ingepast worden in het bestaande luchtruim, met name ten opzichte van andere luchtvaartgebruikers zoals helikopterverkeer naar boorplatforms. Dit vereist verder onderzoek en afstemming met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) en de Militaire Luchtvaart Autoriteit (MLA).

Bij de verdere uitwerking van deze behoefte hecht Defensie aan goede interactie en communicatie met de omgeving, omdat dit een nieuwe activiteit betreft. Ook zal in de vervolgfase de mogelijkheid van medegebruik door civiele drones worden onderzocht; deze mogelijkheid zal binnen de context van de maximaal aantal onderzochte vliegbewegingen worden beschouwd, waarbij goed zal worden gekeken naar schuurpunten met militair gebruik. Ook zal gezamenlijk met de regio worden verkend of er een combinatie te maken is met innovatieve bedrijven en instellingen als het gaat om de ontwikkeling van drones

8.2.10 Behoefte 10: stationering en corridors onbemande cargodrones

Defensie heeft behoefte aan drones (zwaarder dan 150 kg) voor het vervoeren van vracht; de zogenaamde cargodrones. Dit zijn onbemande systemen die goederen kunnen transporteren. Voor het oefenen met drones boven land zijn locaties nodig waar de cargodrones gestationeerd kunnen worden. Daarnaast zijn corridors nodig naar de bestaande oefengebieden in Nederland, op circa 1.500 tot 4.000 ft hoogte.

Militair Luchtvaartterrein (MLT) Deelen is de definitief aangewezen locatie voor stationering van cargodrones. Voor de corridors zijn de routes naar vier militaire oefengebieden, en naar de kennisinstituten nabij Marknesse en op luchthaven Twente airport, aangewezen.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. Met deze aangewezen locatie en routes leiden vliegactiviteiten met drones niet of nauwelijks tot merkbare effecten op de leefomgeving. Ook leidt dit niet tot conflicten met de huidige luchtruimindeling. Naar de Arnhemse Heide, Ederheide en Ginkelseheide zijn geen specifieke routes nodig omdat deze in de CTR van MLT Deelen liggen. De route richting Stroese Zand verloopt grotendeels via de CTR van Deelen en de EHR 9; voor het laatste deel van de route is een permanente corridor, die tijdelijk geactiveerd kan worden of een uitbreiding van de EHR 9, nodig. De route naar ASK kan gedeeltelijk gecombineerd worden met de route naar Marknesse tot één permanente corridor die in tijd geactiveerd kan worden. De route naar Twente Airport als permanente route die in tijd geactiveerd kan worden, maakt civiel-militaire samenwerking (versterken kennis drones optreden) goed mogelijk.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Bij de verdere uitwerking moeten de routes goed ingepast worden in het luchtruim, ook om zo efficiënt en veilig mogelijk gebruik daarvan te maken en rekening te houden met andere gebruikers van het luchtruim (ook civiel). Dit vereist verder onderzoek en afstemming met het Ministerie van IenW en de MLA.
- De combinatie met het huidige gebruik van Twente Airport en de route en naderingspunt op het vliegveld vraagt verdere uitwerking, zodat de overlast voor andere gebruikers van het luchtruim (ook civiel) kunnen worden geminimaliseerd.

Bij de verdere uitwerking van deze behoefte hecht Defensie aan goede interactie en communicatie met de omgeving, omdat dit een nieuwe activiteit betreft. Ook zal in de vervolgfase de mogelijkheid van medegebruik door civiele drones worden onderzocht; deze mogelijkheid zal binnen de context van de maximaal aantal onderzochte vliegbewegingen worden beschouwd, waarbij goed zal worden gekeken naar schuurpunten met militair gebruik. Ook zal gezamenlijk met de regio worden verkend of er een combinatie te maken is met innovatieve bedrijven en instellingen als het gaat om de ontwikkeling van drones.

8.2.11 Behoefte 11: laagvlieggebieden helikopters

Defensie heeft behoefte aan meer laagvlieggebieden voor helikopters. Dit is noodzakelijk vanwege het veranderende dreigingsbeeld, waarbij het steeds belangrijker wordt om onopgemerkt te blijven tijdens helikoptervluchten. Door laag te vliegen, kan de kans dat onze helikopters worden opgemerkt door vijandelijke radarsystemen aanzienlijk worden verkleind. Om dit goed te kunnen beoefenen is meer diversiteit in laagvlieggebieden nodig. Vooral om afwisseling in de training te faciliteren en om ruimte te bieden aan de structurele toename van het aantal laagvlieguren zonder dit enkel af te wentelen op de bestaande laagvlieggebieden.

De 12 bestaande laagvlieggebieden voor helikopters en 8 nieuwe laagvlieggebieden helikopters zijn de definitief aangewezen gebieden voor invulling van de behoefte.

Over deze gebieden wordt jaarlijks 2.500 vlieguren verdeeld. Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. Met deze gebieden is Defensie in staat om voldoende trainingsvluchten uit te kunnen voeren, met daarbij voldoende variëteit tussen landschappen. Ook kan door toevoeging van nieuwe gebieden hinder beter worden gespreid. De meeste van deze gebieden liggen op maximaal 30 minuten (60km) vliegen vanaf Vliegbasis Gilze-Rijen, Maritiem vliegkamp de Kooy en MLT Deelen.

Defensie ziet in alle nieuwe gebieden voldoende mogelijkheden om deze als helikopter laagvlieggebied te gebruiken. De acht nieuwe gebieden verschillen van elkaar in woningdichtheid, aanwezigheid van natuur, stiltegebieden en energieopgaven. Deze functies zien we ook terug in de bestaande laagvlieggebieden,

wat laat zien dat de verschillende functies naast elkaar kunnen bestaan, mits daar goede afstemming over plaatsvindt.

Door de uitbreiding met acht extra helikopterlaagvlieggebieden kan voor alle laagvlieggebieden worden volstaan met een 'licht' planologisch regime, waarbij rekening moet worden gehouden met de belangen van Defensie in deze gebieden. Dat houdt in dat bij een omgevingsplanwijziging binnen een laagvlieggebied er rekening gehouden moet worden of deze wijziging het laagvlieggebied significant beïnvloedt. Dit betekent bijvoorbeeld dat versnippering van een laagvlieggebied door ruimtelijke ontwikkelingen zoveel mogelijk voorkomen wordt en dat overlast niet onevenredig op een bepaald gebied wordt afgewenteld. Met een dergelijke bepaling worden bepaalde opgaven niet op voorhand uitgesloten. Binnen dit planologisch regime is en blijft daarmee ruimte voor andere belangrijke opgaven, zoals windparken, hoogspanningsverbindingen of woningbouw. Dit gaat lokaal mogelijk ten koste van trainingswaarden, maar gezien het aantal en de omvang van de gebieden is dit in bepaalde mate verenigbaar. Het planologisch regime gaat vooral uit van een goede en tijdige afstemming met Defensie in geval van grootschalige ontwikkelingen of bouwwerken die de hoogte ingaan zoals windmolens of een hoogspanningsverbinding.

De 12 bestaande helikopterlaagvlieggebieden en 8 nieuwe helikopterlaagvlieggebieden die onderdeel uitmaken van het voorkeursalternatief zijn opgenomen in de detailkaartenbundel. In de onderstaande tabel is het maximaal beoogd aantal vlieguren per jaar per laagvlieggebied weergegeven, op basis van de gebiedsanalyse die in het planMER is uitgevoerd, passend bij de omvang van de gebieden, het gewenste gebruik en spreiding over Nederland. Dit zijn de maximum aantallen. In de praktijk zullen de 2500 laagvlieguren per jaar hierbinnen worden verdeeld.

Tabel 8.2.11: Bestaande en nieuwe laagvlieggebieden incl. maximaal beoogd aantal vlieguren per jaar

Nr Bestaande laagvlieg gebieden	Maximaal beoogd aantal vlieguren per jaar	Nr nieuwe laagvliegebieden	Maximaal beoogd aantal vlieguren per jaar
B1	<125	N1	<125
B2	<500	N2	<125
B3	<500	N3	<500
B4	<125	N4	<500
B5	<125	N5	<500
B6	<500	N6	<125
B7	<125	N7	<125
B8	<125	N8	<125
B9	<125		
B10	<125		
B11	<125		
B12	<125		

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- In de vervolgfase zal de concrete verdeling van vlieguren over de helikopter- laagvlieggebieden afhankelijk zijn van de vergunning. Hiervoor wordt in de vervolgfase nader onderzoek gedaan naar de kwetsbare gebieden (met name N2000) in de laagvlieggebieden.
- Met betrokken ministeries, provincies en gemeenten zal het benodigde juridisch-planologische regime voor deze gebieden worden uitgewerkt.
- De inpassing van de laagvlieggebieden vraagt om een zorgvuldige overgang, waarbij zoveel als mogelijk rekening wordt gehouden met de omgeving en de omgeving kans krijgt om te wennen aan nieuwe helikopteractiviteiten.
- Het is voor de omgeving nodig om beter inzicht te krijgen in wanneer en in welk gebied laagvliegactiviteiten gepland staan. Defensie versterkt hiervoor het omgevingsmanagement en onderzoekt de mogelijkheden om de informatieverstrekking te verbeteren.

- In de vervolgfase is verdere afstemming met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW), de MLA en betrokkenheid van diverse stakeholders nodig over een zo efficiënt en veilig mogelijk civiel luchtruimgebruik (waaronder naderingen en vertrek van luchthavens en General Aviation).

8.2.12 Behoefte 12: helikopterlandingsplaatsen

Defensie heeft behoefte aan meer mogelijkheden om met helikopters te landen op militaire oefenterreinen. Het betreft zowel een uitbreiding van het aantal vergunde vliegtuigbewegingen van 5.320 naar 24.000 per jaar als het vergroten van flexibiliteit voor het landen op die oefenterreinen. Daarnaast is het belangrijk dat er ook meer diversiteit aan terreinen beschikbaar is voor het oefenen van landen met helikopters, zoals zandvlakte, verstedelijkt gebied en kustgebied.

32 militaire oefenterreinen zijn aangewezen als definitieve locaties voor invulling van de behoefte, waarbij op ieder oefenterrein specifieke gebieden zijn aangewezen waar flexibel geland kan worden met helikopters.

Onderdeel van de invulling van de behoefte is het flexibel kunnen opstijgen en landen op specifieke gedeelten van de oefenterreinen, waarbij rekening gehouden is met het beperken van geluidshinder voor de omgeving. De belangrijkste overweging hierbij is geweest dat de wettelijke hindernorm voor omwonenden niet wordt overschreden door het aantal landingen per jaar met helikopers. Het maximum beoogd gebruik is daar mede op gebaseerd en is in lijn met de onderzoeksresultaten.

De 32 oefenterreinen zijn opgenomen in de detailkaartenbundel. In de tabel hieronder staan alle helikopter-landingsterreinen opgenomen, waarbij per terrein bandbreedtes zijn opgenomen om een betere duiding te geven van het aantal vliegbewegingen per jaar. De volledige behoefte van 24.000 vliegbewegingen per jaar wordt in de praktijk vervolgens verdeeld binnen deze bandbreedtes.

Tabel 8.2.12: Maximaal beoogd aantal vliegbewegingen per jaar per militair oefenterrein

Militair oefenterrein	van – tot (aantal vliegbewegingen per jaar)
Artillerie Schietkamp	150 – 750
OT Arnhemse Heide	750 – 1.500
OT Beekhuizerzand	750 – 3.500
OT De Vijf Eiken	150 – 750
OT De Vlasakkers	750 – 3.500
OT Ederheide	750 – 3.500
OT Ginkelse Heide	750 – 3.500
OT Ermelosche Heide	750 – 1.500
OT Garderenseveld	150 – 750
OT Leusderheide	750 – 3.500
OT Marnewaard	750 – 1.500
OT Oirschotse Heide	3500 – 8.500
OT Stroese Zand	750 – 1.500
OT Waalsdorpervlakte	0 – 150
OT Woldberg/ Vliegstrip	0 – 150
Schietrange Vliehors	150 – 750
Infanterie Schietkamp	150 – 750

Militair oefenterrein	van – tot (aantal vliegbewegingen per jaar)
Kamp De Kiek	0 – 150
OT De Haar	750 – 1.500
OT De Zande	0 – 150
OT Havelte-Oost	150 – 750
OT Havelte-West	150 – 750
OT Het Groote Veld	0 – 150
OT Langenboom	0 – 150
OT Olst-Welsum	0 – 150
OT Rucphense Heide	3.500 – 8.500
OT Vrachelse Heide	150 – 750
OT Vughtse Heide	150 – 750
OT Wezeperberg	750 – 3.500
OT Woensdrechtse Heide	150 – 750
Overdiepsepolder	150 – 750
Springterrein Schaijk	0 – 150
Totaal	**16.900 – 54.490**

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Vanwege de ligging van oefenterreinen in natuurgebieden zijn (beperkte) effecten op natuur door helikopterlandingen niet uit te sluiten. Hiervoor is aanvullend onderzoek nodig.

8.2.13 Behoefte 13: korte/smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

Er is behoefte aan een korte/smalle onverharde landingsbaan (dirtstrip) voor het oefenen van tactische landingen met tactische transportvliegtuigen. Ook opleiding en training van grondeenheden in het controleren en geschikt kunnen maken van een dirtstip is onderdeel van de behoefte. De onverharde landingsbaan is essentieel om tactische transporteenheden optimaal voor te kunnen bereiden op hun inzet in crisisomstandigheden. Juist omdat deze eenheden vaak ad hoc en met zeer korte reactietijden worden ingezet, is het belangrijk dat zij vlak voor vertrek nog kunnen oefenen onder realistische omstandigheden, die de uitdagingen van ruwe, onvoorbereide terreinen nabootsen. Een dergelijke onverharde landingsbaan biedt de mogelijkheid om vaardigheden zoals precisielandingen, omgang met verminderde remcapaciteit en het veilig opereren in stofrijke omgevingen, vlak voorafgaand aan inzet, te trainen. Daarmee wordt niet alleen de operationele paraatheid vergroot, maar ook de veiligheid van de bemanning en materieel tijdens daadwerkelijke missies in complexe en onvoorspelbare situaties verbeterd.

> MLT Deelen is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte met maximaal 240 vliegbewegingen per jaar.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. MLT Deelen is een bestaande vliegbasis met een aangewezen beperkingsgebied en geluidscontour. De nieuwe activiteit past daar ruim binnen. Vanuit militair perspectief draagt een onverharde landingsbaan op deze locatie het beste bij aan de getraindheid van de diverse grond- en luchteenheden. MLT Deelen ligt op een gunstige afstand van Vliegbasis Eindhoven, waar de tactische luchttransportcapaciteit van Defensie is gestationeerd. Ook ligt de locatie nabij de landmachteenheden van de Luchtmobiele Brigade in Schaarsbergen, die oefenen om de landingsbaan te beoordelen en gereed te maken voor een start of landing, en andere snel inzetbare eenheden. Realisatie

op MLT Deelen heeft synergievoordelen, omdat faciliteiten reeds op deze locatie aanwezig of goed te organiseren zijn, waardoor de investeringskosten van het realiseren van de behoefte lager blijven. Bovendien ligt er al een korte verharde landingsbaan die, vooruitlopend op de aanleg van een onverharde landingsbaan, gebruikt kan worden voor het beoefenen van korte landing- en opstijgprocedures.

Op geluid voor omwonenden scoort MLT Deelen goed. In de nabijheid van MLT Deelen ligt een beperkt aantal woningen, de effecten van 240 vliegbewegingen zijn hiervoor zeer beperkt. Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Door het gebruik met luchttransport wordt meer geluid op MLT Deelen geproduceerd dan in de huidige situatie. De huidige geluidszone biedt hiervoor voldoende ruimte. Er kan wel sprake zijn van (beperkte) toename van geluidshinder voor omwonenden en recreatie.
- Vanwege de ligging nabij Natura 2000-gebied kan verstoring voor diersoorten die op de Veluwe leven kan aan de orde zijn.
- De verplaatsing leidt daarnaast tot een bijdrage van stikstofdepositie aan Natura 2000-gebied De Veluwe. De mogelijke negatieve natuureffecten hiervan zijn een aandachtspunt.

8.3 Definitief aangewezen locaties locatiespecifieke behoeften

Dit deel van het programma bevat 44 ruimtebehoeften van Defensie die gekoppeld zijn aan een specifieke defensielocatie of een specifiek gebied. Deze behoeften slaan neer in 31 verschillende gebieden. Dit betreft behoeften die als nieuwe activiteit op een bestaande locatie of gebied worden ingepast of meer van dezelfde activiteit die er nu al is en dan veelal een aanpassing van de vergunning en/of extra milieuruimte vergt.
Bij elk van de ruimtebehoeften wordt de behoefte toegelicht, en wordt de gekozen definitief aangewezen locatie geschetst. Vervolgens wordt onderbouwd waarom Defensie voor deze locatie kiest.

Op het volgende kaartbeeld worden de definitief aangewezen locaties voor de locatiespecifieke behoeften weergegeven.

De detailkaarten per behoefte zijn in hoofdstuk 11 toegevoegd.


1
1
2
2
3
4
14
8
9
10
11
5 6
7
12
44
13
44
17
44
18
19
44
44
22
25
20
16
21
44
23
24
27
28
44
26
29
44
31
44
36
35
44
37
39
34
32
41
38
33
42
40
43
44
0
25
50
75
100 km

Locatiespecifieke behoeften

versie 21/07/2026

Locatiespecifieke behoeften



Nieuwe ruimte locatiespecifieke behoefte
#44 beslaat meerdere locaties

Bestaande ruimte locatiespecifieke behoefte

1. Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD-42
2. Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in, boven het water en naar EHD-41
3. Schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors Range
4. Herziening/aanpassingen onveilige zone; nu deels nog gebaseerd op voormalige cavalerie schietkamp Vliehors
5. Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden
6. Beperkingengebied rondom Vliegbasis Leeuwarden (outer horizontal surface) - Juridische borging
7. Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen
8. EHR 8 uitbreiden en gereed maken oefenen met onbemande vaartuigen op en in het water
9. Leerfaciliteit alternatieve brandstoffen, Den Helder, gemeente Den Helder
10. Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (outer horizontal surface) - Juridische borging
11. Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer
13. Vergroting van oefengebied OT de Haar
14. Petten groei beproevingen Noordzee
16. Uitbreiden faciliteiten voor schieten (Koninklijke Marechaussee) Schiphol
17. Uitbreiding raccordement 't Harde
18. Uitbreiden Artillerie Schietamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde)
19. Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortierschieten
20. Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden
21. Uitbreiding raccordement Vlasakkers
22. Huisvestingen incl. faciliteiten Militaire Politie Koninklijke Marechaussee
23. Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen CLAS
24. Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK
25. Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Markelo
26. Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Klaphek
27. Extra ruimte helikopter activiteiten op MTL Deelen om Vliegbasis Gilze-Rijen te ontlasten (reductie 10%)
28. Beperkingengebied rondom MTL Deelen (outer horizontal surface) - Juridische borging
29. Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Defensie Pijpleiding Organisatie Poortugaal
31. Beperkingengebied rondom vliegbasis Volkel (outer horizontal surface) - Juridische borging
32. Schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht
33. Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht
34. Beperkingengebied vliegbasis Woensdrecht (outer horizontal surface) - Juridische borging
35. Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen
36. Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (outer horizontal surface) en corridors - Juridische borging
37. Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide uitbreiden (200 ha)
38. Uitbreiden milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot
39. Uitbreiding raccordement Acht t.b.v. voertuigen 13. Lichte Brigade
40. IBT centrum regio Eindhoven Koninklijke Marechaussee en Defensie Bewakings- en Beveiligings Organisatie
41. Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform
42. Beperkingengebied rondom vliegbasis Eindhoven (outer horizontal surface) - Juridische borging
43. Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide
44. Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (graven niet overal vergund)

8.3.1 Locatiespecifieke behoefte 1: uitbreiding defensieactiviteiten voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD 42

Defensie heeft behoefte aan meer mogelijkheden dan nu mogelijk is om de gereedstelling van de marine te versterken in de huidige maritieme oefengebieden op de Noordzee. De wapensystemen die getest moeten worden, krijgen een steeds langere dracht. Daarnaast is er behoefte om vanaf zee op landdoelen te kunnen schieten, en veilig gebruik te kunnen maken van de Vliehors range. Ook is er behoefte om in groter verband (meerdere schepen en vliegtuigen) tegelijkertijd op, onder- en bovenwater te kunnen oefenen. De huidige omvang van het oefengebied EHD 42 voorziet hierin onvoldoende en moet worden uitgebreid. Voor deze uitbreiding geldt in tegenstelling tot het huidige EHD 42 dat multifunctioneel ruimtegebruik het uitgangspunt is.

De uitbreiding van de EHD 42 in zuidwestelijke richting, met locaties B en C, is definitief aangewezen voor invulling van deze behoefte.

Met het NPRD wordt voor het schieten vanuit EHD 42 op de Vliehors geen locatie aangewezen.
Dit gedeelte van de behoefte wordt met het NPRD dus niet ingevuld.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. Met deze uitbreiding wordt in combinatie met de invulling van locatiespecifieke behoefte 2 een aaneengesloten zone gecreëerd waarmee voor het grootste gedeelte invulling kan worden gegeven aan de behoefte. De behoefte om vanuit het maritieme oefengebied op de Vliehors te schieten is hier geen onderdeel van. De behoefte blijft onverminderd aanwezig, maar is op basis van de huidige uitgangspunten niet uitvoerbaar. Dit wordt met name veroorzaakt door de huidige omvang en inrichting van de Vliehors range, en de effecten van de onveilige gebieden op de andere ruimtegebruikers tussen de maritieme oefengebieden en de Vliehors (civiele en militaire luchtvaart en scheepvaartroutes). Defensie zal moeten bezien in hoeverre dit gedeelte van de behoefte op een andere wijze ingevuld kan worden.

Bij de realisatie van de behoefte op deze locatie zijn enkele *aandachtspunten* waarmee bij de verdere ontwikkeling en inpassing rekening moet worden gehouden:

- Een deel van het gebied ligt in Natura 2000-gebied Friese Front, net als het huidige EHD 42 oefengebied. De inpassing van deze behoefte kan bij elk van de gebieden effecten hebben op vogels die afhankelijk zijn van het Natura 2000-gebied Friese Front. Dit is binnen het bestaande oefengebied ook het geval. De mitigerende maatregelen zoals daarvoor van toepassing zullen ook gelden voor het uitbreidingsgebied in het Friese Front.
- Realisatie van de behoefte heeft effecten op andere ruimtegebruikers, omdat in de huidige situatie sprake is van ander gebruik: visserij, scheepvaart, olie- en gaswinning, toekomstige CO_2-opslag en helikopterroutes. Multifunctioneel ruimtegebruik blijft mogelijk in de aaneengesloten zone tussen EHD 41 en EHD 42. De invulling hiervan wordt afgestemd met deze sectoren en zal zo nodig worden vastgelegd in het Programma Noordzee 2028-2033. De uitbreiding van de defensieactiviteiten zal op operationeel en logistiek niveau afstemming behoeven om veilig te kunnen plaatsvinden. Hiervoor zullen aanvullende afspraken worden opgesteld. Deze uitbreiding van de defensieactiviteiten zal niet tot gevolg hebben dat er een extra vergunningplicht voor mijnbouwactiviteiten wordt geïntroduceerd.

8.3.2 Locatiespecifieke behoefte 2: uitbreiding defensieactiviteiten voor grotere/veelzijdigere oefeningen inclusief drones met corridors op het water naar, in en boven het water EHD 41

Defensie heeft behoefte aan meer mogelijkheden dan nu mogelijk is om de gereedstelling van de marine te versterken in de huidige maritieme oefengebieden op de Noordzee. De wapensystemen die getest moeten worden, krijgen een steeds langere dracht. Daarnaast is er behoefte om vanaf zee op landdoelen te kunnen schieten, en veilig gebruik te kunnen maken van de Vliehors range. Ook is er behoefte om in groter verband (meerdere schepen en vliegtuigen) tegelijkertijd op, onder- en bovenwater te kunnen oefenen. De huidige omvang van het oefengebied EHD 41 voorziet hierin onvoldoende en moet worden uitgebreid. Voor deze uitbreiding geldt in tegenstelling tot het huidige EHD 41 dat multifunctioneel ruimtegebruik het uitgangspunt is.

De uitbreiding van de EHD 41 in noordelijke richting, locatie B, is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte.

Met het NPRD wordt voor invulling van het schieten vanuit EHD 41 op de Vliehors geen locatie aangewezen. Dit gedeelte van de behoefte wordt met het NPRD dus niet ingevuld.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. Met deze uitbreiding wordt in combinatie met de invulling van locatiespecifieke behoefte 1 een aaneengesloten zone gecreëerd waarmee voor het grootste gedeelte invulling kan worden gegeven aan de behoefte. De behoefte om vanuit het maritieme oefengebied op de Vliehors te schieten is hier geen onderdeel van. De behoefte blijft onverminderd aanwezig, maar is op basis van de huidige uitgangspunten niet uitvoerbaar. Dit wordt met name veroorzaakt door de huidige omvang en inrichting van de Vliehors range, en de effecten van de onveilige gebieden op de andere ruimtegebruikers tussen de maritieme oefengebieden en de Vliehors (civiele en militaire luchtvaart en scheepvaartroutes). Defensie zal moeten bezien in hoeverre dit gedeelte van de behoefte op een andere wijze ingevuld kan worden.

Bij de realisatie van de behoefte op deze locatie *is er een aandachtspunt*, waarmee bij de verdere ontwikkeling en inpassing rekening moet worden gehouden:

- Realisatie van de behoefte heeft effecten op andere ruimtegebruikers, omdat in de huidige situatie sprake is van ander gebruik: visserij, scheepvaart, olie- en gaswinning, toekomstige CO_2-opslag en helikopterroutes. Multifunctioneel ruimtegebruik blijft mogelijk in de aaneengesloten zone tussen EHD 41 en EHD 42. De invulling hiervan wordt afgestemd met deze sectoren en zal zo nodig worden vastgelegd in het Programma Noordzee 2028-2033. De uitbreiding van de defensieactiviteiten zal op operationeel en logistiek niveau afstemming behoeven om veilig te kunnen plaatsvinden. Hiervoor zullen aanvullende afspraken worden opgesteld. Deze uitbreiding van de defensieactiviteiten zal niet tot gevolg hebben dat er een extra vergunningplicht voor mijnbouwactiviteiten wordt geïntroduceerd.

8.3.3 Locatiespecifieke behoefte 3: schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors range, gemeente Vlieland

De behoefte van Defensie is om met de MQ-9 en de Apache gevechtshelikopter op de Vliehors Range te kunnen schieten met extra munitiesoorten: *Advanced Precision Kill Weapon System* (APKWS) en Hellfire (raketten) en GBU-12 en GBU-49 (bommen). Dit is momenteel niet mogelijk op de huidige schietrange.

Met het NPRD wordt voor het gebruik van de wapensystemen APKWS en Hellfire geen locatie aangewezen. Dit gedeelte van de behoefte wordt met het NPRD dus niet ingevuld.

De Vliehors schietrange is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte met de GBU-12 en GBU-49.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. De GBU-12 en GBU-49 passen binnen de vergunde onveilige zone. Uit onderzoek blijkt dat t.o.v. de referentiesituatie geen aanvullende effecten optreden. Het schieten met hellfires en APKWS op deze locatie brengt een te groot onveilig gebied met zich mee en zou daarmee ten koste gaan van andere ruimtefuncties, zoals wonen en recreëren. De behoefte om met hellfires te schieten blijft onverminderd aanwezig, maar zal niet met het NPRD in Nederland worden gerealiseerd. Defensie zal moeten bezien in hoeverre dit gedeelte van de behoefte op een andere wijze ingevuld kan worden.

8.3.4 Locatiespecifieke behoefte 4: herziening/aanpassingen onveilige zone; nu deels nog gebaseerd op voormalige cavalerie schietkamp Vliehors range, gemeente Vlieland

Defensie heeft behoefte aan een verruiming van de onveilige zone op de Vliehors range voor het benodigd gebruik met de huidige en toekomstige wapensystemen. De bestaande onveilige zone van de Vliehors range is hiervoor niet toereikend. Aanpassing van de Omgevingsregeling is nodig.

De herziene onveilige zone rondom Vliehors range is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. De behoefte betreft geen intensivering van het gebruik op de Vliehors Range en leidt niet tot negatieve milieueffecten.

8.3.5 Locatiespecifieke behoefte 5: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden, en verlenging van de baan

De behoefte bestaat uit twee delen. Defensie heeft ten eerste de behoefte aan meer grondgebonden geluid op vliegbasis Leeuwarden. Dit is nodig voor meer proefdraaien met jachtvliegtuigen en het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting. Dit is nodig voor operaties met Nederlandse jachtvliegtuigen maar ook voor gezamenlijk optreden met bondgenoten tijdens grootschalige oefeningen als *Frisian Flag* en *Ramstein Flag*. Ten tweede heeft Defensie de behoefte om de secundaire baan op Vliegbasis Leeuwarden te verlengen zodat deze binnen de bestaande geluidscontour beter en vaker kan worden gebruikt.

De verlenging van de secundaire baan op Vliegbasis Leeuwarden in beide richtingen is de definitief aangewezen locatie voor de invulling van deze behoefte.

Een aantal *overwegingen* heeft geleid tot deze keuze. De uitbreiding van de secundaire baan biedt vliegbasis Leeuwarden meer mogelijkheden om tijdens verschillende weersomstandigheden te vliegen en het vlieggeluid meer gelijkmatig te verdelen over de bestaande geluidscontour. Daarnaast draagt een volwaardige secundaire baan bij aan de vliegveiligheid tijdens start en landing of als de hoofdbaan door onvoorziene omstandigheden niet beschikbaar is. Voor de uitbreiding van de secundaire baan zijn de onderzochte uitbreidingsrichtingen in beide richtingen nodig.

Bij de realisatie van de behoefte op deze locatie zijn enkele *aandachtspunten*, waarmee bij de verdere ontwikkeling en inpassing rekening moet worden gehouden:

- Voor wat betreft de verlenging van de secundaire baan kan realisatie van de behoefte niet zonder gevolgen voor de omgeving gerealiseerd worden. 46 ha agrarische grond en 1 ha overig zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming.
- Beide uitbreidingsrichtingen zijn in het bestemmingsplan (geheel of gedeeltelijk) aangewezen als archeologisch waardevol.
- De ligging van een aardgasleiding in de oostelijke uitbreidingsrichting (uitbreidingsgebied B).
- Bij het gebruik van de secundaire baan is bestaande woningbouw, omgeving Tsjessingawei, in de oostelijke richting een aandachtspunt. Het gebruik van de secundaire baan moet passend worden gemaakt binnen de bestaande geluidscontour.

Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de benodigde uitbreiding van de milieuruimte, is tussen ontwerp en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd met als doel om de geluidseffecten op de omgeving nader in kaart te brengen en eventueel benodigde mitigerende maatregelen vast te kunnen stellen. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeursalternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de benodigde uitbreiding van grondgebonden geluid.

8.3.6 Locatiespecifieke behoefte 6: beperkingengebied rondom vliegbasis Leeuwarden (specifiek de outer horizontal surface)

Defensie heeft de behoefte om rondom vliegbasis Leeuwarden het beperkingengebied, de zogenaamde *outer horizontal surface* (OHS), juridisch vast te leggen. Dit houdt in dat binnen een straal van 15 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden

als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Dit beleid is gebaseerd op de door burgerluchtvaartorganisatie *ICAO*[14] van de Verenigde Naties (VN) voorgeschreven beperkingengebieden.

Het beperkingengebied OHS rond de vliegbasis Leeuwarden is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste *overweging* bij deze keuze is geweest dat realisatie nodig is voor de vliegveiligheid. Ook leidt dit tot meer veiligheid op de grond door een kleinere kans op ongelukken met vliegtuigen. De impact van een OHS op andere ruimtegebruikers en -vragers in de regio is gering. De mogelijkheid voor hoge objecten is door de provincie Friesland beleidsmatig al beperkt. De invulling van de behoefte leidt niet tot aanzienlijke milieueffecten.

Voor eventuele toekomstige bouwontwikkelingen in dit gebied hoger dan 150 meter is eerst een positieve beoordeling nodig over de effecten op de vliegveiligheid.

8.3.7 Locatiespecifieke behoefte 7: uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. schieten dynamisch met voertuigen, gemeente Het Hogeland

Defensie heeft de behoefte om naast de vaste schietpunten op schietbaan Marnewaard ook te kunnen schieten vanaf voertuigen die rijden en verschillende vuurposities innemen. Daarnaast heeft Defensie de behoefte om zes weken per jaar meer te kunnen oefenen (van 14 naar 20 weken per jaar).

Schietbaan Marnewaard is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste *overweging* hiervoor is geweest dat inpassing van deze behoefte geen fysieke uitbreiding vraagt van de bestaande schietbaan of verandering van het bestaande onveilig gebied op de Waddenzee. De schietbaan Marnewaard is een belangrijke schietbaan voor het oefenen en trainen met voertuiggebonden wapens. Door de realisatie van deze behoeften kan realistischer worden geoefend en is Defensie in staat om de benodigde groei van het aantal schutters te faciliteren.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op deze locatie zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- In de directe nabijheid van de schietbaan Marnewaard liggen Natura 2000-gebieden en UNESCO Werelderfgoed. Geluidshinder en geluidsverstoring zullen met name door de toename van het aantal schoten en schietdagen toenemen. Deze effecten zijn daarom onderzocht. Uit het onderzoek blijkt echter dat deze toename niet leidt tot significante effecten voor de natuur.
- In de directe nabijheid van de schietbaan Marnewaard liggen ook woningen en recreatieparken. Geluidshinder zal met name door de toename van het aantal schoten en schietdagen toenemen. Deze effecten zijn daarom onderzocht. Uit het onderzoek blijkt echter dat deze toename niet leidt tot significante effecten.

8.3.8 Locatiespecifieke behoefte 8: EHR 8 uitbreiden en gereedmaken voor oefenen met onbemande vaartuigen op en in het water inclusief corridors

Defensie heeft de behoefte om vanuit de haven van Den Helder naar het bestaande maritieme oefengebied EHR8 te kunnen varen met onbemande vaartuigen. Het gaat hier alleen over de overtocht naar de EHR 8. In de EHR 8 oefent Defensie reeds met bemande en onbemande vaartuigen.

De aanpassing van de regelgeving is de definitieve wijze van invulling voor deze behoefte.

[14] Dit beleid vloeit voort uit de guideline van de burgerluchtvaartorganisatie ICAO van de Verenigde Naties “Annex 14, Volume I – Aerodromes”, waarin voorschriften over hoogtebeperkingen voor objecten op en rond luchthavens zijn opgenomen.

Met het NPRD wordt voor de fysieke uitbreiding van de EHR 8 of voor specifieke corridors voor onbemande vaartuigen geen locatie aangewezen.

De belangrijkste *overweging* hiervoor is geweest dat er voor deze behoefte geen extra impact op de omgeving is ten opzichte van de bestaande situatie. Voor het voorkeursalternatief is alleen een aanpassing van regelgeving nodig om met onbemande vaartuigen te mogen varen, hiervoor is geen corridor of vergroting van de EHR 8 nodig. De aard van de oefeningen die in dit gebied en op de Noordzee plaatsvinden, veranderen niet. Omdat de aard van de oefening niet wijzigt met een onbemand vaartuig, blijkt uit het onderzoek ook dat de effecten hiervan op huidige activiteiten en natuurwaarden in de Noordzee niet anders zijn dan de huidige vergunde situatie voor bemande vaartuigen.

8.3.9 Locatiespecifieke behoefte 9: leerfaciliteit alternatieve brandstoffen, Den Helder, gemeente Den Helder

Defensie moet investeren in kennisopbouw over nieuwe brandstoffen voor de scheepvaart. Om deze kennis op te bouwen zijn aanvullende faciliteiten nodig om onderzoek uit te voeren naar nieuwe scheepsbrandstoffen zoals (bio)methanol. Op het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) in Den Helder bevinden zich de huidige faciliteiten en onderzoeksopstellingen waarmee onderzoeken worden uitgevoerd naar motoren op dieselolie. Deze moeten worden uitgebreid.

Het Koninklijk Instituut voor de Marine (KIM) is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

Uit het onderzoek blijkt dat de risicocontouren geen objecten van derden raken.

8.3.10 Locatiespecifieke behoefte 10: beperkingengebied rondom MVK De Kooy (specifiek de outer horizontal surface)

Defensie heeft de behoefte om rondom maritiem vliegkamp De Kooy het beperkingengebied, de zogenaamde *outer horizontal surface* (OHS), juridisch vast te leggen. Dit houdt in dat binnen een straal van 5,1 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Dit beleid is gebaseerd op de door VN-burgerluchtvaartorganisatie *ICAO* voorgeschreven.

Het beperkingengebied OHS rond de MVK De Kooy is definitief aangewezen voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste *overweging* bij deze keuze is geweest dat realisatie nodig is voor de vliegveiligheid. Ook leidt dit tot meer veiligheid op de grond door een kleinere kans op ongelukken met vliegtuigen. De OHS heeft geen impact op plannen in de omgeving van De Kooy in relatie tot de Regionale Energie Strategie (RES). Er zijn nu ook geen plannen voor gebouwen hoger dan 150 meter. De invulling van de behoefte leidt niet tot aanzienlijke milieueffecten.

Voor eventuele toekomstige bouwontwikkelingen in dit gebied hoger dan 150 meter is eerst een positieve beoordeling nodig over de effecten op de vliegveiligheid.

8.3.11 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

Door het vergroten van de munitievoorraden, de aankoop van nieuwe wapensystemen en de groei van de krijgsmacht is meer ruimte nodig voor beproevingen van wapens en munitie op het IJsselmeer (in de EHR 49). Het gaat hierbij ten eerste om een toename van het aantal schoten en schietdagen in de EHR 49, van zestig naar negentig schietdagen per jaar. Ten tweede gaat het om een verbreding van het huidige EHR 49 voor het beter kunnen testen van munitie met spreidingseffecten. Ten derde gaat het om het verlengen van de EHR 49 voor het beter kunnen testen van munitie met een langere dracht.

De verbreding van de EHR 49 is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte.

Met het NPRD wordt voor de verlenging van de EHR 49 geen locatie aangewezen. Dit gedeelte van de behoefte wordt met het NPRD dus niet ingevuld.

De belangrijkste *overweging* bij de keuze om verlenging van de EHR 49 niet op te nemen in het voorkeursalternatief is geweest dat de effecten van munitie met een langere dracht op bewoond gebied in de omgeving van Medemblik op basis van de gestelde behoefte (PZH2000-munitie) te groot is. Defensie zal moeten bezien in hoeverre dit gedeelte van de behoefte op een andere wijze ingevuld kan worden.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De verbreding vindt plaats in Natura 2000-gebied. De mogelijke negatieve effecten op de natuur is hierbij een aandachtspunt waarvoor in de vervolgfase aanvullend onderzoek nodig is.
- In het verbredingsgebied ligt een aardgasleiding. In hoeverre dit beperkingen oplevert voor specifieke munitieartikelen moet in de vervolgfase worden vastgesteld.
- Door de verbreding wordt recreatie en pleziervaart in het gebied vaker beperkt. Om deze functies goed samen te laten gaan is aanvullende afstemming met de omgeving nodig en een vroegtijdige aankondiging van dagen waarop geoefend wordt.

Voor wat betreft de intensivering van het gebruik is volledige invulling van de behoefte niet mogelijk vanwege te hoge geluidsbelasting op de omgeving. Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de benodigde intensivering is tussen ontwerp en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd om te bepalen welke mate van intensivering mogelijk is binnen een aanvaardbaar geluidsniveau en welke mitigerende maatregelen hiervoor nodig zijn. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeursalternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de intensivering van het gebruik voor het aantal schoten en schietdagen.

8.3.12 Locatiespecifieke behoefte 12: uitbreiding kazerne Heerenveen, gemeente Heerenveen

Defensie heeft behoefte aan meer opslag voor geneeskundige middelen. Het Militair Geneeskundig Logistiek Centrum (MGLC) is verantwoordelijk voor de ondersteuning van gereedstellingsactiviteiten van de operationele commando's door het leveren van geneeskundige artikelen die nodig zijn voor opleidingen en trainen. Het gaat hierbij vooral om meer opslag van drukhouders, zuurstof.

Kazerne Heerenveen is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

Een uitbreiding van de opslagmogelijkheden voor zuurstof leidt niet tot veiligheidsrisico's die tot buiten het terrein reiken. Daarmee is er voldoende ruimte om binnen de huidige contour de aanvullende opslag voor zuurstof opslag te realiseren en vervalt de uitbreidingsbehoefte.

8.3.13 Locatiespecifieke behoefte 13: vergroting van oefenterrein De Haar, gemeente Midden-Drenthe

Defensie heeft behoefte aan een vergroting van het oefenterrein de Haar. De huidige omvang van oefenterreinen is te klein om met compagniesgrootte (100 tot 150 militairen) te kunnen trainen. De benodigde fysieke ruimte is gegroeid door het gebruik van nieuwe middelen en wijze van optreden. Om het oefenterrein hiervoor beter geschikt te maken is een vergroting noodzakelijk van minimaal 200 tot 400 ha.

De uitbreiding van het oefenterrein De Haar met 295 ha in zuidelijke en westelijke richting is aangewezen voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste *overweging* bij de keuze voor dit voorkeursalternatief is om het effect op het aantal woningen, bedrijven, sociale cohesie en keteneffecten zoveel als mogelijk te minimaliseren. Aan de hand van dit uitgangspunt is het voorkeursalternatief teruggebracht naar 295 ha en wordt onderzocht in hoeverre er in de nieuwe situatie mogelijkheden zijn voor agrarisch medegebruik. Op basis hiervan zal, als onderdeel van het gebiedsproces, een pilot voor hybride landbouwgebruik op militair oefenterrein worden gestart.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Uitbreiding van het oefenterrein kan niet volledig zonder gevolgen voor de omgeving gerealiseerd worden. Het gaat hier om 264 ha agrarisch, 29 ha natuur, 2 ha overig en specifiek twee agrarische bedrijven die in het voorkeursalternatief zijn gevestigd die geamoveerd moeten worden. De impact van het amoveren van woning/bedrijven op bewoners en betrokkenen is zeer groot. In de realisatiefase van deze behoefte zal een proces worden ingericht dat aan deze impact zo goed mogelijk recht doet.
- Uitbreiding van het oefenterrein leidt mogelijk tot hinder voor de omgeving. Mitigerende maatregelen zoals afscherming, concentratie van hindergevende activiteiten op het terrein en (gedeeltelijke) openstelling van het terrein zijn aandachtspunten voor verdere uitwerking.
- De hydrologische situatie op oefenterrein de Haar en rondom het Witterveld is een aandachtspunt die meegenomen wordt in de verdere uitwerking.
- Voor de uitbreidingsgebieden van oefenterrein de Haar is in het planMER onderzoek gedaan naar de effecten van helikopterlandingen. Er is echter gekozen om hiervoor vooralsnog geen voorkeursalternatief vast te leggen. De mogelijkheden voor helikopterlandingen hangen namelijk samen met de toekomstige inrichting van die uitbreidingsgebieden. Besluitvorming over helikopterlandingen in de uitbreidingsgebieden van oefenterrein Oirschotse heide wordt derhalve onderdeel van het vervolg- en gebiedsproces. Voor het bestaande oefenterreinen is met het NPRD wel een voorkeursalternatief vastgesteld voor helikopterlandingen. Zie hiervoor behoefte 12; helikopterlandingsplaatsen.

8.3.14 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

Door het vergroten van de munitievoorraden, de aankoop van nieuwe wapensystemen en de groei van de krijgsmacht is meer ruimte nodig voor beproevingen van wapens en munitie op militair schietterrein Petten. De behoefte van Defensie is tweeledig. Ten eerste gaat het om een toename van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar, van twintig naar vijfenveertig schietdagen. Ten tweede gaat het om een verlenging van de schietsector in de richting van de Noordzee.

De verlenging van de schietsector met variant B is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste *overweging* voor de uitbreidingskeuze is geweest dat variant B de minste impact heeft op de scheepvaart en andere economische waarden.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- De schietsector en daarmee de te verwachten verstoringseffecten van schietoefeningen overlapt deels met het Natura 2000-gebied Noordzeekustzone.

Voor wat betreft de intensivering van het gebruik is volledige invulling van de behoefte niet mogelijk, vanwege te hoge geluidsbelasting op de omgeving. Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de benodigde intensivering is tussen ontwerp en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd om te bepalen welke mate van intensivering mogelijk is binnen een aanvaardbaar geluidsniveau en welke mitigerende maatregelen hiervoor nodig zijn. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeursalternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de intensivering van de toename van het aantal schoten en schietdagen.

8.3.15 Locatiespecifieke behoefte 15: verplaatsen (in overleg met de regio) raccordement, t.b.v. voertuigen 43e Gemechaniseerde Brigade Zoekgebied 'Groot Havelte', gemeenten Westerveld/Steenwijkerland

De behoefte van Defensie was een nieuwe locatie voor het huidige raccordement, als gevolg van woningbouwplannen in de regio. Hiervoor zijn alternatieven onderzocht die dichterbij de kazerne zouden liggen dan het huidige raccordement.

> Met het NPRD wordt voor het verplaatsten van het raccordement geen locatie aangewezen. Deze behoefte wordt met het NPRD dus niet ingevuld.

De betreffende woningbouwplannen in de gemeente worden niet doorgezet. Daarmee is de noodzaak om de huidige locatie te verplaatsen vervallen. Vanuit militair oogpunt is een eigen raccordement dichter bij de kazerne nog steeds wenselijk ten gunste van het verminderen van wegverplaatsingen. Dat belang weegt zonder aanvullende noodzaak echter niet op tegen de kosten die hiermee gemoeid zouden zijn en de gevolgen van deze verplaatsing voor de omgeving.

8.3.16 Locatiespecifieke behoefte 16: uitbreiding faciliteiten voor schieten (Koninklijke Marechaussee) Schiphol, gemeente Haarlemmermeer

Defensie heeft behoefte aan een schietbaan voor gebruik door de Koninklijke Marechaussee (KMAR) in de omgeving van de randstad. Deze behoefte komt voort uit de taakstelling die de KMAR heeft op luchthavens in Nederland.

> Defensielocatie Maaldrift is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte, in combinatie met locatiespecifieke behoefte 20.

De belangrijkste *overweging* voor deze keuze is geweest dat deze behoefte in combinatie met de geplande opschaling van de KMAR in de Randstad gerealiseerd kan worden op één bestaand militair complex dat hiervoor geschikt kan worden gemaakt. Het gecombineerd ruimtegebruik biedt een versterkende werking voor de geplande opschaling. De realisatie van deze behoefte leidt daardoor niet tot uitbreiding op Schiphol.

8.3.17 Locatiespecifieke behoefte 17: uitbreiding raccordement 't Harde, gemeente Elburg

Defensie heeft de behoefte om meer materieel te vervoeren per spoor. Dit komt voort uit de toename van oefening en inzet van eenheden die per spoor verplaatsen en de rol van HNS. De huidige capaciteit aan opstelsporen en aansluiting op het spoor, zogenaamde raccordementen, is hiervoor niet toereikend.

> De uitbreiding van het Raccordement 't Harde is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte, met 4,6 ha in noordoostelijke richting van het bestaande raccordement.

De belangrijkste *overweging* voor deze keuze is geweest dat dit de enige realistische uitbreidingsrichting is om de behoefte te vervullen en op bestaand defensieterrein kan plaatsvinden.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- De realisatie van deze behoefte vraagt om ruimte in Natura 2000-gebied De Veluwe en leidt mogelijk tot verstoring van diersoorten.

8.3.18 Locatiespecifieke behoefte 18: uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde), gemeente Elburg

Defensie heeft behoefte aan een vergroting van het ASK. De behoefte is tweeledig. Ten eerste is de huidige omvang van oefenterreinen te klein om dynamisch vanuit dekking naar de schietpunten te kunnen trainen,

met gevechtsvoertuigen zoals de CV90 en de PZH2000. Hiervoor is extra fysieke ruimte nodig langs de zuidelijke en westelijke randen van het schietterrein. Ten tweede is fysieke uitbreiding nodig langs de zuidoostelijke rand van het schietterrein (de zogenaamde brede strook) voor externe veiligheid en voor het optreden van waarnemers naast het bestaande doelengebied. Het aanpassen van het ASK voor deze 2 behoeften vraagt om een uitbreiding van 650-750 ha.

De uitbreiding van het ASK met in totaal 675 ha in zuidwestelijke en zuidoostelijke richting is definitief aangewezen voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste *overweging* voor deze keuze is geweest dat in deze gebieden geen woningen geamoveerd hoeven te worden en er geen wegen permanent afgesloten hoeven te worden.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De uitbreidingsgebieden aan de randen van het ASK liggen in Natura 2000-gebied. De gebieden B en C zijn bedoeld voor het tactisch optrekken met gevechtsvoertuigen naar de schietpunten op het ASK. Hiervoor is aanvullend natuuronderzoek nodig om de inpasbaarheid van de voorgenomen activiteiten in relatie tot de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied te kunnen bepalen.
- De uitbreiding leidt daarnaast tot een significante bijdrage van stikstofdepositie aan Natura 2000-gebied De Veluwe. De mogelijke negatieve natuureffecten hiervan zijn een aandachtspunt.
- Uitbreiding van het ASK kan niet zonder gevolgen voor het omliggende natuurgebied gerealiseerd worden. Circa 672 ha natuurgrond en 3 ha agrarische grond zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming.
- In de vervolgfase zal in overleg met de regio worden gekeken naar mogelijkheden om deze gebieden (gedeeltelijk) openbaar toegankelijk te kunnen houden.

8.3.19 Locatiespecifieke behoefte 19: artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met (voertuiggebonden) 120 mm mortierschieten, gemeente Elburg

Defensie heeft behoefte aan een verruiming van de oefenmogelijkheden op het ASK. De behoefte is om met 120mm mortieren te kunnen schieten vanaf gevechtsvoertuigen (zoals de CV90). Dit is nu alleen vanaf het maaiveld vergund.

Het ASK is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte.

Het voorzien in deze behoefte heeft geen significante veranderende effecten op de leefomgeving.

8.3.20 Locatiespecifieke behoefte 20: geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden, gemeente Wassenaar

De Koninklijke Marechaussee is de laatste jaren sterk gegroeid, ook in de Haagse regio. Defensie heeft behoefte aan een Integrale Beroepsvaardigheden Trainings (IBT)-centrum en een campus voor Bewaken en Beveiligen. Aangezien beide behoeften, Campus B&B en een IBT-centrum grote overeenkomsten hebben qua benodigde infrastructuur, is het de behoefte om deze te combineren tot één complex op Maaldrift en zo te komen tot een efficiënt opleiding- en trainingscentrum.

Defensielocatie Maaldrift is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste *overweging* voor deze keuze is geweest dat het mogelijk is om de bestaande defensielocatie Maaldrift te ontwikkelen tot een efficiënt opleiding- en trainingscentrum. Daarnaast kan de ontwikkeling op deze locatie goed worden gecombineerd met locatiespecifieke behoefte 16; uitbreiding faciliteiten voor schieten. Het gaat hierbij om een binnenschietbaan zodat de geluidseffecten op de omgeving worden geminimaliseerd. Het is mogelijk om de behoefte op het bestaande terrein te ontwikkelen en in te passen.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De benodigde ontwikkelruimte is groter dan de beschikbare ruimte in de bestaande vergunde situatie. Het uitgangspunt voor de realisatie is dat deze plaats moet vinden binnen de bestaande begrenzing van het terrein waarbij in overleg met de gemeente zal worden gezocht naar mogelijkheden voor aanpassing van de bebouwingshoogte en het bebouwingspercentage, zodat dit passend is bij de omgeving. Hierdoor is er geen extra fysieke ruimte nodig buiten de huidige terreingrenzen.
- De ontsluiting van het complex en de aansluiting op de bestaande lokale en provinciale wegstructuren vragen aandacht, waarbij er kansen liggen om de aanpak van andere verkeerskundige opgaven in het gebied daarin mee te nemen.

8.3.21 Locatiespecifieke behoefte 21: uitbreiding raccordement Vlasakkers, gemeente Amersfoort

Defensie heeft de behoefte om meer materieel te vervoeren per spoor. Dit komt voort uit de toename van oefening en inzet van eenheden die per spoor verplaatsen en HNS. De huidige capaciteit aan opstelplaatsen en aansluiting op het spoor, zogenaamde raccordementen, is hiervoor niet toereikend. Het terrein heeft een klein verhard deel, wat zeer weinig mogelijkheden biedt op voertuigen/containers op te stellen. Daarnaast is er op deze locatie momenteel geen mogelijkheid voor het beladen van containers. De behoefte van Defensie bestaat uit de aanleg van een punt voor containeroverslag en aanpalende voorzieningen.

> De uitbreiding van het Raccordement vlasakkers is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte, met 2,5 ha aan de zuidwestzijde van het bestaande raccordement.

De belangrijkste *overweging* voor deze keuze is dat de uitbreiding op bestaand defensieterrein kan worden gerealiseerd en dat er vanuit milieuperspectief geen significante negatieve effecten zijn.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De uitbreiding op deze locatie ligt binnen het NNN. Ruimtebeslag binnen deze zone moet gecompenseerd worden.
- Realisatie heeft impact op de lokale en regionale mobiliteit en de capaciteit van de bestaande ontsluiting.

8.3.22 Locatiespecifieke behoefte 22: huisvestingen incl. faciliteiten Militaire Politie Koninklijke Marechaussee, gemeente Apeldoorn

De behoefte van Defensie is een (nieuwe) locatie voor de huisvesting van het Militaire Politie Eskadron van de KMAR. Het betreft werklocaties, voertuigen en legering. De eenheid is inmiddels opgericht, maar moet nog worden gehuisvest.

> De voormalige politieacademie, locatie Kleiberg, is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste *overweging* voor deze keuze is geweest dat het terrein reeds een bestemming heeft die past bij de behoefte van Defensie. De locatie is door de regio aangedragen als locatiealternatief. Verder biedt de nabij gelegen Willem III Kazerne significante synergievoordelen voor de samenwerking, bedrijfsvoering en de benodigde kazernefaciliteiten.

Vanuit planMER zijn er beperkte *aandachtspunten* op het terrein waar rekening mee moet worden gehouden tijdens de realisatie. Het gaat hierbij met name om de aanwezige natuur en culturele- en erfgoedwaarden op het huidige terrein.

8.3.23 Locatiespecifieke behoefte 23: uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

De behoefte van Defensie is om met grond- en luchteenheden gezamenlijk schietoefeningen uit te kunnen voeren op het ISK. Het ISK is een vlieggebied waar Defensie reeds mag vliegen en schieten met geladen boordwapens. Momenteel is deze activiteit ook vergund op het ISK, maar de helikopters hebben in het vergunde luchtruim te weinig manoeuvreerruimte om te kunnen oefenen.

Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de benodigde geluidsruimte en manoeuvreerruimte is tussen ontwerp en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeursalternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de uitbreiding van live firing mogelijkheden voor helikopters op het ISK.

8.3.24 Locatiespecifieke behoefte 24: uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

De behoefte van Defensie is om het ISK meer te kunnen gebruiken als gevolg van de groei van Defensie en de invoering van nieuwe wapensystemen. Dit leidt tot een toename in gebruik van het ISK van 30% (de behoefte is om te groeien van 12,7 naar 16,5 miljoen schoten).

Op basis van het verrichte onderzoek voor deze behoefte in aanloop naar het ontwerp NPRD is geconstateerd dat er significante geluidseffecten kunnen optreden bij invulling van de volledige behoefte. Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de benodigde uitbreiding van de milieu- en geluidsruimte is tussen ontwerp en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd met als doel om hiervoor benodigde mitigerende maatregelen vast te kunnen stellen. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeursalternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de uitbreiding van milieu- en geluidsruimte op het ISK.

8.3.25 Locatiespecifieke behoefte 25: uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Markelo en het truck loading station Markelo Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Hof van Twente

De behoefte van Defensie is om te voldoen aan de gestelde NAVO-normering voor brandstofdepots. Hiervoor is het nodig om de afstanden tussen de hekwerken en de brandstofdepots te vergroten.
Uit voortschrijdend inzicht is gebleken dat het hier alleen gaat om NAVO-normering voor alleen het depot, niet voor het *truck loading station*.

> De uitbreiding van de DPO-locatie Markelo met circa 3 ha is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste afweging bij deze keuze is enerzijds het voldoen aan de gestelde NAVO-normering en anderzijds de veroorzaakte effecten op de leefomgeving te minimaliseren. Om invulling te geven aan NAVO-regelgeving moeten aanvullende gronden worden aangekocht en infrastructurele aanpassingen worden doorgevoerd (verplaatsen hekwerken en aanpassing van gebouwen/depots). Hiermee kan worden voorkomen dat woningen moeten worden geamoveerd.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Uitbreiding op het depot kan naar verwachting niet zonder gevolgen voor landbouwgebied gerealiseerd worden. Circa 3 ha agrarische grond zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming.

8.3.26 Locatiespecifieke behoefte 26: uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Klaphek Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Lopik

De behoefte van Defensie is om te voldoen aan de gestelde NAVO-normering voor brandstofdepots. Hiervoor is het nodig om de afstanden tussen de hekwerken en de brandstofdepots te vergroten.

De uitbreiding van de DPO-locatie Klaphek met circa 5 ha is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste afweging bij deze keuze is enerzijds het voldoen aan de gestelde NAVO-normering en anderzijds de veroorzaakte effecten op de leefomgeving te minimaliseren. Om invulling te geven aan NAVO-regelgeving moeten infrastructurele aanpassingen worden doorgevoerd (verplaatsten hekwerken en aanpassing van gebouwen/depots). De benodigde grond voor uitbreiding is reeds in het bezit van Defensie. Vanuit milieuperspectief leidt deze behoefte verder niet tot aanzienlijk negatieve milieueffecten. Hiermee kan worden voorkomen dat woningen moeten worden geamoveerd of doorgaande wegen moeten worden afgesloten.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Uitbreiding op het depot kan niet zonder gevolgen voor het omliggende landbouwgebied gerealiseerd worden. Circa 4 ha agrarische grond en 1 ha overig zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming.

8.3.27 Locatiespecifieke behoefte 27: extra milieuruimte voor helikopteractiviteiten op MLT Deelen, gemeente Arnhem

Defensie heeft behoefte aan extra milieuruimte op MLT Deelen voor grond- en luchtgebonden activiteiten. Deze ruimte is nodig als gevolg van de onderliggende behoefte van Defensie om meer helikoptervluchten op MLT Deelen uit te kunnen voeren voor het versterken van de gereedstelling en inzet. Het betreft een toename tot maximaal 14.200 helikoptervliegbewegingen binnen de vergunde geluidscontour.

MLT Deelen is de definitief aangewezen locatie voor invulling tot maximaal 14.200 helikopterbewegingengen.

De belangrijkste overweging bij deze keuze is geweest dat MLT Deelen de mogelijkheid geeft om gezamenlijk met grondtroepen op locatie te trainen. Door helikopterbewegingen te verplaatsten van Gilze Rijen naar Deelen zijn er minder ferry-vluchten benodigd wat ten goede komt aan de gereedstelling van de diverse eenheden. Ook kan MLT Deelen hierdoor beter als springplank worden gebruikt voor de noordelijke laagvliegoefengebieden wat leidt tot een betere spreiding van helikoptergeluid en meer operationele afwisseling. Daarnaast ontlast het in enige mate de omgeving van vliegbasis Gilze-Rijen.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Door het verplaatsen van helikopterbewegingen wordt meer geluid op MLT Deelen geproduceerd dan in de huidige situatie. De huidige geluidszone biedt hiervoor voldoende ruimte. Er kan wel sprake zijn van (beperkte) toename van geluidshinder voor omwonenden en recreatie.
- Verstoring voor diersoorten die op de Veluwe leven kan aan de orde zijn.
- De verplaatsing leidt daarnaast tot een significante bijdrage van stikstofdepositie aan Natura 2000-gebied De Veluwe. De mogelijke negatieve natuureffecten hiervan zijn een aandachtspunt, ook in samenhang met de andere ruimtelijke defensieontwikkelingen en -activiteiten in het gebied.

8.3.28 Locatiespecifieke behoefte 28: beperkingengebied rondom MLT Deelen (specifiek de outer horizontal surface)

Defensie heeft de behoefte om rondom MLT Deelen het beperkingengebied, de zogenaamde *outer horizontal surface* (OHS), juridisch vast te leggen. Dit houdt in dat binnen een straal van 15 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Dit beleid is gebaseerd op de door VN-burgerluchtvaartorganisatie *ICAO* voorgeschreven beperkingengebieden.

Het beperkingengebied OHS rond de MLT Deelen is definitief aangewezen voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste *overweging* bij deze keuze is geweest dat realisatie nodig is voor de vliegveiligheid. Ook leidt dit tot meer veiligheid op de grond door een kleinere kans op ongelukken met vliegtuigen. De impact van een OHS op andere ruimtegebruikers en -vragers in de regio is gering. Met name omdat deze grotendeels op de Veluwe ligt, waar geen plannen voor hoogbouw zijn, ook niet in verband met de Regionale Energie Strategie (RES). De invulling van de behoefte leidt niet tot aanzienlijke milieueffecten.

Voor eventuele toekomstige bouwontwikkelingen in dit gebied hoger dan 150 meter is eerst een positieve beoordeling nodig over de effecten op de vliegveiligheid.

8.3.29 Locatiespecifieke behoefte 29: uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Poortugaal Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Albrandswaard

De behoefte van Defensie is om te voldoen aan de gestelde NAVO-normering voor brandstofdepots. Hiervoor is het nodig om de afstanden tussen de hekwerken en de brandstofdepots te vergroten.

De uitbreiding van de DPO-locatie Poortugaal is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte, met een uitbreiding van circa 9 ha.

De belangrijkste afweging bij deze keuze is enerzijds het voldoen aan de gestelde NAVO-normering en anderzijds de veroorzaakte effecten op de leefomgeving te minimaliseren. Om invulling te geven aan NAVO-regelgeving moeten aanvullende gronden worden aangekocht en infrastructurele aanpassingen worden doorgevoerd (verplaatsen hekwerken en aanpassing van gebouwen/depots). Hiermee kan worden voorkomen dat sportvelden moeten worden geamoveerd, of doorgaande wegen moeten worden afgesloten.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Uitbreiding op het depot kan niet zonder gevolgen voor het omliggende landbouwgebied gerealiseerd worden. 7 ha agrarische grond en 2 ha overig zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming.

8.3.30 Locatiespecifieke behoefte 30: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Volkel, gemeente Maashorst

Defensie heeft behoefte aan meer grondgebonden milieuruimte voor het kunnen uitoefenen van nieuwe oefenactiviteiten, naast de huidige oefenactiviteiten. Momenteel is er geen ruimte in de vergunning voor buitenlands bezoek en internationale oefeningen zoals *Frisian Flag* en *Ramstein Flag*. Om deze toename in gebruik te kunnen vergunnen is meer milieuruimte nodig.

Met het NPRD wordt geen aanvullende milieuruimte aangewezen voor invulling van de behoefte. Deze behoefte wordt met het NPRD dus niet ingevuld.

Vergroting van de geluidscontour op Vliegbasis Volkel is geen onderdeel van het voorkeursalternatief voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit.

8.3.31 Locatiespecifieke behoefte 31: beperkingengebied rondom vliegbasis Volkel (specifiek de outer horizontal surface)

Defensie heeft de behoefte om rondom vliegbasis Volkel het beperkingengebied, de zogenaamde *outer horizontal surface* (OHS), juridisch vast te leggen. Dit houdt in dat binnen een straal van 15 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Dit beleid is gebaseerd op de door VN-burgerluchtvaartorganisatie *ICAO* voorgeschreven beperkingengebieden.

> Het beperkingengebied OHS rond de vliegbasis Volkel is definitief aangewezen voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste overweging bij deze keuze is geweest dat het nodig is voor de vliegveiligheid. De invulling van de behoefte leidt niet tot aanzienlijke milieueffecten.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Het vastleggen van deze OHS kan niet volledig gerealiseerd worden zonder impact op de omgeving, vooral op de ambities en doelstellingen van de Regionale Energie Strategie (RES). In de RES Noordoost Brabant zijn zoekgebieden voor windenergie opgenomen die overlappen met de OHS van Vliegbasis Volkel.

Voor eventuele toekomstige bouwontwikkelingen in dit gebied hoger dan 150 meter is eerst een positieve beoordeling nodig over de effecten op de vliegveiligheid. Deze beoordeling moet aangeven wat wel en niet mogelijk is. De intentie daarbij is dat er rekening wordt gehouden met bestaande plannen voor RES.

8.3.32 Locatiespecifieke behoefte 32: schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

De Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KSML) op Vliegbasis Woensdrecht heeft behoefte aan schietfaciliteiten. Door de groei van de krijgsmacht groeit ook de opleidingsbehoefte. De Vliegbasis Woensdrecht beschikt op dit moment niet over eigen schietfaciliteiten en is afhankelijk van lokale schietverenigingen en andere krijgsmachtonderdelen. Geografisch zijn hiervoor weinig geschikte en beschikbare alternatieven in de nabijheid. Lange reistijden gaan ten koste van opleidingstijd. Een oplossing realiseren op de vliegbasis is noodzakelijk.

> Vliegbasis Woensdrecht is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste afweging bij deze keuze is dat de realisatie van de schietbaan een van de randvoorwaarden is om voldoende luchtmachtpersoneel te trainen en opgeleid te houden. Realisatie op vliegbasis Woensdrecht voorkomt onnodige verre vervoersbewegingen naar andere schietbanen in Nederland.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Inpassing vergt aandacht voor emissies op natuurwaarden in het aangrenzende Natura 2000-gebied.

8.3.33 Locatiespecifieke behoefte 33: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

Defensie heeft de behoefte om meerdere infraprojecten en bijbehorende activiteiten te realiseren op Vliegbasis Woensdrecht. Het gaat hierbij om uitbreiding van zowel defensieactiviteiten als infrastructuur.

Hierbij moet worden gedacht aan de groei van motorenonderhoud, oefen- en trainingsfaciliteiten voor brandweer en activiteiten van medegebruikers zoals Fokker. Daarnaast is er behoefte aan uitbreiding van proefdraaien met vliegtuigmotoren om invulling te kunnen blijven geven aan internationale afspraken omtrent onderhoud het onderhoud aan vliegtuigmotoren.

Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de benodigde uitbreiding van de milieuruimte is tussen ontwerp en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd met als doel om de geluidseffecten op de omgeving nader in kaart te brengen en eventueel benodigde mitigerende maatregelen vast te kunnen stellen. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeursalternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de uitbreiding van milieuruimte op Vliegbasis Woensdrecht.

8.3.34 Locatiespecifieke behoefte 34: beperkingengebied rondom vliegbasis Woensdrecht (specifiek de outer horizontal surface)

Defensie heeft de behoefte om rondom vliegbasis Woensdrecht het beperkingengebied, de zogenaamde *outer horizontal surface* (OHS), juridisch vast te leggen. Dit houdt in dat binnen een straal van 15 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Dit beleid is gebaseerd op de door VN-burgerluchtvaartorganisatie *ICAO* voorgeschreven beperkingengebieden.

Het beperkingengebied OHS rond de vliegbasis Woensdrecht is definitief aangewezen voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste overweging bij deze keuze is dat het nodig is voor de vliegveiligheid. De invulling van de behoefte leidt niet tot aanzienlijke milieueffecten.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Het vastleggen van deze OHS kan niet volledig zonder impact op de omgeving, vooral op de ambities en doelstellingen van de Regionale Energie Strategie (RES). In de RES West-Brabant zijn zoekgebieden voor windenergie opgenomen die overlappen met de OHS van vliegbasis Woensdrecht.

Voor eventuele toekomstige bouwontwikkelingen in dit gebied hoger dan 150 meter is eerst een positieve beoordeling nodig over de effecten op de vliegveiligheid. Deze beoordeling moet aangeven wat wel en niet mogelijk is, intentie daarbij is dat er rekening wordt gehouden met bestaande plannen voor RES.

8.3.35 Locatiespecifieke behoefte 35: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

Defensie heeft behoefte aan meer grondgebonden geluid op Vliegbasis Gilze-Rijen. Dit is nodig voor het proefdraaien met helikopters en het gebruik van grondvoertuigen en gronduitrusting.

Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de benodigde uitbreiding van de milieuruimte is tussen ontwerp en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd met als doel om de geluidseffecten op de omgeving nader in kaart te brengen en eventueel benodigde mitigerende maatregelen vast te kunnen stellen. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeursalternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de uitbreiding van milieuruimte op Vliegbasis Gilze-Rijen.

8.3.36 Locatiespecifieke behoefte 36: beperkingengebied rondom Vliegbasis Gilze-Rijen (specifiek de outer horizontal surface) en corridors

Defensie heeft de behoefte om rondom Vliegbasis Gilze-Rijen het beperkingengebied, de zogenaamde *outer horizontal surface* (OHS), juridisch vast te leggen. Dit houdt in dat binnen een straal van 15 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Dit beleid is gebaseerd op de door VN-burgerluchtvaartorganisatie *ICAO* voorgeschreven beperkingengebieden.

> Het beperkingengebied OHS rond de Vliegbasis Gilze-Rijen is definitief aangewezen voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste afweging bij deze keuze is dat het nodig is voor de vliegveiligheid. De invulling van de behoefte leidt niet tot aanzienlijke milieueffecten.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Het vastleggen van deze OHS kan niet volledig gerealiseerd worden zonder impact op de omgeving, gezien de ambities en doelstellingen van de Regionale Energie Strategie (RES). In de RES Hart van Brabant zijn zoekgebieden voor windenergie opgenomen die overlappen met de OHS van Vliegbasis Gilze-Rijen.

Voor eventuele toekomstige bouwontwikkelingen in dit gebied hoger dan 150 meter is eerst een positieve beoordeling nodig over de effecten op de vliegveiligheid. Deze beoordeling moet aangeven wat wel en niet mogelijk is, intentie daarbij is dat er rekening wordt gehouden met bestaande plannen voor RES.

8.3.37 Locatiespecifieke behoefte 37: fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide: fysiek uitbreiden ook v.w.b. geluidsruimte, gemeente Oirschot

Defensie heeft behoefte aan een vergroting van het oefenterrein Oirschotse Heide. De huidige omvang van oefenterreinen is te klein om met compagniesgrootte (100 tot 150 militairen) te kunnen trainen. De benodigde fysieke ruimte is gegroeid door het gebruik van nieuwe middelen en wijze van optreden. Om het oefenterrein hiervoor beter geschikt te maken is een vergroting noodzakelijk van minimaal 200 ha.

> De uitbreiding van het oefenterrein Oirschotse Heide is definitief aangewezen voor invulling van de behoefte, met 235 ha in noordelijke, westelijke en zuidelijke richting.

De belangrijkste afweging bij deze keuze is het besparen van woningen en het zoveel als mogelijk minimaliseren van de effecten op de leefomgeving. Defensie heeft hiervoor meerdere zoekgebieden rondom OT Oirschotse Heide onderzocht. Voor de uitbreiding is voornamelijk gekeken naar gebruik van bestaande bospercelen, natuur en optimalisatie binnen de eerder vastgestelde zoekgebieden. Door optimalisatie blijven de meest kwetsbare gebieden zoveel mogelijk buiten de voorkeursvariant. Met dit voorkeursalternatief wordt een bestaand rijksmonument ontzien en is zoveel als mogelijk rekening gehouden met bestaande woongebieden. Een groot deel van de uitbreiding zal gecombineerd worden met bestaand natuurgebied (NNN), dat goed samen gaat met militair gebruik. Daarnaast sluiten de uitbreidingsgebieden vanuit militair oogpunt goed aan op het bestaande oefenterrein.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening gehouden moeten worden:

- Uitbreiding van het oefenterrein kan niet volledig zonder gevolgen voor Natuurnetwerk Nederland en landbouwgebied gerealiseerd worden. 129 ha agrarische grond, 100 ha natuur en 6 ha overig zullen van functie veranderen naar een militaire bestemming.

- Recreatie. Met de uitbreiding van de Oirschotse Heide is het van belang om aandacht te hebben voor het recreatief gebruik en de ontsluiting van de bestaande routestructuren.
- Hinder voor omgeving. Uitbreiding van het oefenterrein heeft mogelijk nadelige effecten op de leefomgeving. Mitigerende maatregelen zoals afscherming en concentratie van hindergevende activiteiten op het terrein zijn aandachtspunten voor verdere uitwerking.
- Voor de uitbreidingsgebieden van oefenterrein Oirschotse Heide is in het planMER onderzoek gedaan naar de effecten van helikopterlandingen. Er is echter gekozen om hiervoor vooralsnog geen voorkeursalternatief vast te leggen. De mogelijkheden voor helikopterlandingen hangen namelijk samen met de toekomstige inrichting van die uitbreidingsgebieden. Besluitvorming over helikopterlandingen in de uitbreidingsgebieden van oefenterrein Oirschotse Heide wordt derhalve onderdeel van het vervolg- en gebiedsproces. Voor het bestaande oefenterreinen is met het NPRD wel een voorkeursalternatief vastgesteld voor helikopterlandingen. Zie hiervoor behoefte 12; helikopterlandingsplaatsen.

8.3.38 Locatiespecifieke behoefte 38: uitbreiden milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot, gemeente Oirschot

Het versterken en doorgroeien van de landmacht leidt tot een toename van kazerneactiviteiten op RVS-kazerne Oirschot. De voorziene groei vraagt om uitbreiding van de milieuruimte voor activiteiten.

De RVS-kazerne is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste overweging bij deze keuze is dat de voorgenomen activiteit op de RVS-kazerne slechts beperkte milieueffecten tot gevolg heeft.

8.3.39 Locatiespecifieke behoefte 39: uitbreiding raccordement Acht t.b.v. voertuigen 13e Lichte Brigade, gemeente Eindhoven

Defensie heeft de behoefte om meer materieel te vervoeren per spoor. Dit komt voort uit de toename van oefening en inzet van eenheden die per spoor verplaatsen en HNS. De huidige capaciteit aan opstelplaatsen en aansluiting op het spoor, zogenaamde raccordementen, is hiervoor niet toereikend.

De uitbreiding van de raccordement Acht in zuidoostelijke richting, met locatie C, is definitief aangewezen voor invulling van deze behoefte.

De omvang van het terrein biedt voldoende ruimte om materieel tijdelijk te plaatsen. De locatie is gunstig vanuit militair perspectief omdat deze direct naast het raccordement ligt. Op locatie C kan deze behoefte zonder aanzienlijke milieueffecten ingevuld worden. Circa 1 ha industrie-/bedrijventerrein zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming.

8.3.40 Locatiespecifieke behoefte 40: IBT-centrum regio Eindhoven voor Koninklijke Marechaussee en de Defensie Bewakings- en Beveiligingsorganisatie (DBBO) op bestaand defensieterrein, gemeente Eindhoven

Defensie heeft behoefte aan een Integraal Beroepsvaardigheid Training (IBT) -centrum in de regio Eindhoven. Dit is noodzakelijk om het (gewapend) personeel van de Koninklijke Marechaussee en de DBBO gecertificeerd te houden voor inzet. Deze faciliteiten worden gezocht in de regio Eindhoven op bestaand Defensieterrein.

Het mobilisatiecomplex Veldhoven is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste overwegingen bij deze keuze zijn ten eerste de centrale ligging van dit complex in de regio. Dit is belangrijk voor de Marechaussee. Daarnaast kan een bestaand mobilisatiecomplex worden benut. Dit complex krijgt hiermee een andere functie. De realisatie van deze behoefte op deze locatie heeft beperkte milieueffecten tot gevolg.

8.3.41 Locatiespecifieke behoefte 41: verandering inrichting Vliegbasis Eindhoven t.b.v. verplaatsen hot cargo platform

Defensie heeft de behoefte om het zogenaamde *hot cargo platform* en bijbehorende infrastructuur op Vliegbasis Eindhoven te verplaatsten van de oost- naar de westzijde. Daarmee verplaatsen ook de veiligheidscirkels (explosieaandachtsgebieden). De verplaatsing is nodig omdat de inrichting van Vliegbasis Eindhoven wordt aangepast, onder andere in relatie tot de benodigde baanrenovatie en de benodigde infrastructuur voor de vervanging van de tactische luchttransportcapaciteit.

Het voorzien in deze behoefte is onderdeel van het voorkeurspakket. Uit de drie te onderzoeken locatie-alternatieven op Vliegbasis Eindhoven is echter nog geen voorkeursalternatief vastgesteld. Hiervoor is verdiepend onderzoek nodig op het gebied van interne en externe veiligheid, zowel op als buiten de vliegbasis. Dit verdiepend onderzoek wordt uitgevoerd tussen ontwerp- en definitieve besluitvorming.

Voor het vaststellen van een ontwerp voorkeursalternatief voor de verplaatsing van het Hot Cargo Platform – inclusief bijbehorende munitiebunkers, explosieaandachtsgebieden en risicocontouren – is tussen ontwerp en definitief NPRD aanvullend onderzoek uitgevoerd. Dit aanvullend onderzoek en het ontwerp voorkeurs-alternatief zijn na vaststelling van het definitief NPRD apart ter inzage gelegd.

Zie hoofdstuk 9 voor de definitieve vaststelling van de verplaatsing van het Hot Cargo Platform (HCP) op Vliegbasis Eindhoven.

8.3.42 Locatiespecifieke behoefte 42: beperkingengebied rondom Vliegbasis Eindhoven (specifiek de outer horizontal surface)

Defensie heeft de behoefte om rondom Vliegbasis Eindhoven het beperkingengebied, de zogenaamde *outer horizontal surface* (OHS), juridisch vast te leggen. Dit houdt in dat binnen een straal van 15 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Dit beleid is gebaseerd op de door VN-burgerluchtvaartorganisatie *ICAO* voorgeschreven beperkingengebieden.

> Het beperkingengebied OHS rond Vliegbasis Eindhoven is aangewezen voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste afweging bij deze keuze is dat het nodig is voor de vliegveiligheid. De invulling van de behoefte leidt niet tot aanzienlijke milieueffecten.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Het vastleggen van deze OHS heeft mogelijk impact op de omgeving, zoals de ambities en doelstellingen van de Regionale Energie Strategie (RES). In de RES Metropoolregio Eindhoven zijn zoekgebieden voor windenergie opgenomen die overlappen met de OHS van Vliegbasis Eindhoven.
- Daarnaast is de verstedelijkingsopgave van Eindhoven met mogelijke woningbouw op grotere hoogte dan 150 meter een aandachtspunt.

Voor eventuele toekomstige bouwontwikkelingen in dit gebied hoger dan 150 meter is eerst een positieve beoordeling nodig over de effecten op de vliegveiligheid. Deze beoordeling moet aangeven wat wel en niet mogelijk is, de intentie is dat daarbij rekening wordt gehouden met bestaande plannen.

8.3.43 Locatiespecifieke behoefte 43: ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide gemeente Cranendonck/Weert

Defensie heeft de behoefte om in grotere mate gebruik te kunnen maken van de Weerterheide. De behoefte is tweeledig. Ten eerste is het de behoefte om de Nassau-Dietz kazerne opnieuw in gebruik te nemen ter ondersteuning van oefenactiviteiten op de Weerterheide. Het gebruik van het oefenterrein vraagt om de beschikbaarheid van ondersteunende faciliteiten op de kazerne. Ten tweede heeft Defensie behoefte aan een vergroting van het oefenterrein Weerterheide. De huidige omvang van oefenterreinen is te klein om

met compagniesgrootte (100 tot 150 militairen) te kunnen trainen. De benodigde fysieke ruimte is gegroeid door het gebruik van nieuwe middelen en wijze van optreden. Om het oefenterrein hiervoor geschikt te maken is een vergroting noodzakelijk van minimaal 300 – 700 ha.

De heringebruikname van de kazernefaciliteiten is aangewezen voor invulling van de behoefte.

De uitbreiding van het oefenterrein Weerterheide met 295 ha is aangewezen voor invulling van de behoefte.

De belangrijkste overweging bij de keuze voor de heringebruikname van de Nassau-Dietz kazerne is dat dit relatief snel kan worden gerealiseerd zonder verdringing van bestaande defensieactiviteiten. Gelet op de verdere voorziene groei en versterking van de krijgsmacht, is Defensie daarbij voornemens de Nassau-Dietz kazerne vanaf 2028 weer volledig in gebruik te nemen.[15] Dit beantwoordt ook de wens vanuit de regio om een duidelijke keuze te maken tussen of een opvanglocatie of een defensielocatie, en niet beide. Daarnaast ziet de regio heringebruikname van de kazerne als een positieve ontwikkeling, zowel bestuurlijk als maatschappelijk. Van oudsher zijn Defensie en de regio al met elkaar verbonden. De belangrijkste overweging bij de keuze voor uitbreiding van de Weerterheide is om het effect op het aantal woningen, bedrijven en sociale cohesie zoveel als mogelijk te minimaliseren.

Aan de hand van dit uitgangspunt zijn de aangewezen uitbreidingsgebieden teruggebracht naar 295 ha. Een neveneffect van de uitbreiding rondom de Weerterheide is dat de uitbreidinggebieden kunnen dienen als versterking van de randen van het aanwezige Natura 2000-gebied.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Voor wat betreft de heringebruikname van de kazerne is er op dit moment tot medio 2028 een gebruikersovereenkomst met het COA om de Nassau-Dietz kazerne gedeeltelijk te gebruiken als opvanglocatie. Het aandachtspunt bij volledige heringebruikname van de kazerne door Defensie is dat op termijn een nieuwe locatie voor de COA gevonden moet worden.
- Uitbreiding van het oefenterrein kan niet volledig zonder gevolgen voor woningen/bedrijven en landbouwgebied gerealiseerd worden. 123 ha agrarische grond, 157 ha natuur en 15 ha recreatie en overige grond zal hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming. Eén woning en één bedrijfswoning zullen moeten worden geamoveerd. De impact van het amoveren van woning/bedrijven op bewoners en betrokkenen is zeer groot. In de realisatiefase van deze behoefte zal een proces worden ingericht dat aan deze impact zo goed mogelijk recht doet.
- Uitbreiding van het oefenterrein heeft mogelijk nadelige geluidseffecten op de leefomgeving. Mitigerende maatregelen zoals afscherming en concentratie van hindergevende activiteiten op het terrein zijn aandachtspunten voor verdere uitwerking.
- In zoekgebied D is een bepaalde mate van bodemverontreiniging aanwezig. Hiermee is specifiek rekening gehouden bij de keuze voor het voorkeursalternatief. In de vervolgfase zal onderzocht worden welke beperkingen hieruit nog voort kunnen komen voor het oefengebruik.
- Voor de Weerterheide is in het planMER, ter ondersteuning van de behoefte ‘oefenen in verstedelijkt gebied’, onderzoek gedaan naar de mogelijke effecten van helikopterlandingen. Er is echter gekozen om hiervoor vooralsnog geen voorkeursalternatief vast te leggen. De mogelijkheden voor helikopterlandingen hangen namelijk samen met de toekomstige inrichting van het oefendorp, de heringebruikname van de Nassau-Dietz kazerne en de aangewezen uitbreidingsgebieden van oefenterrein Weerterheide. Besluitvorming over helikopterlandingen op de Weerterheide en de uitbreidingsgebieden van oefenterrein Weerterheide wordt derhalve onderdeel van het vervolg- en gebiedsproces.

[15] Kamerstuk 36 592, nr. 24, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.

8.3.44 Locatiespecifieke behoefte 44: oefenterrein met graafmogelijkheden

Defensie heeft behoefte aan meer mogelijkheden om te kunnen graven op bestaande oefenterreinen. Door vele beperkingen is graven op oefenterreinen nagenoeg niet meer mogelijk. Door de groei van de krijgsmacht en de verslechterende veiligheidssituatie is het echter noodzakelijk om dit vaker te kunnen beoefenen en trainen. Momenteel is enkel het graven van schuttersputten beperkt mogelijk. Het uitbreiden van vergunningen om ook loopgraven of verdedigingswerken voor terreinbescherming te mogen graven is randvoorwaardelijk voor de operationele gereedstelling van de grondeenheden.

12 Militaire oefenterreinen zijn aangewezen als locaties voor invulling van de behoefte.

Het gaat hierbij om de volgende 12 locaties:

- OT Havelte-West
- OT Arnhemse Heide
- OT de Haar
- OT Ermelosche Heide
- OT Rucphense Heide
- OT Wezeperberg
- OT Stroese Zand
- OT Leusderheide
- OT Vlasakkers
- OT Vrachelse Heide
- OT Langenboom
- OT Weerterheide

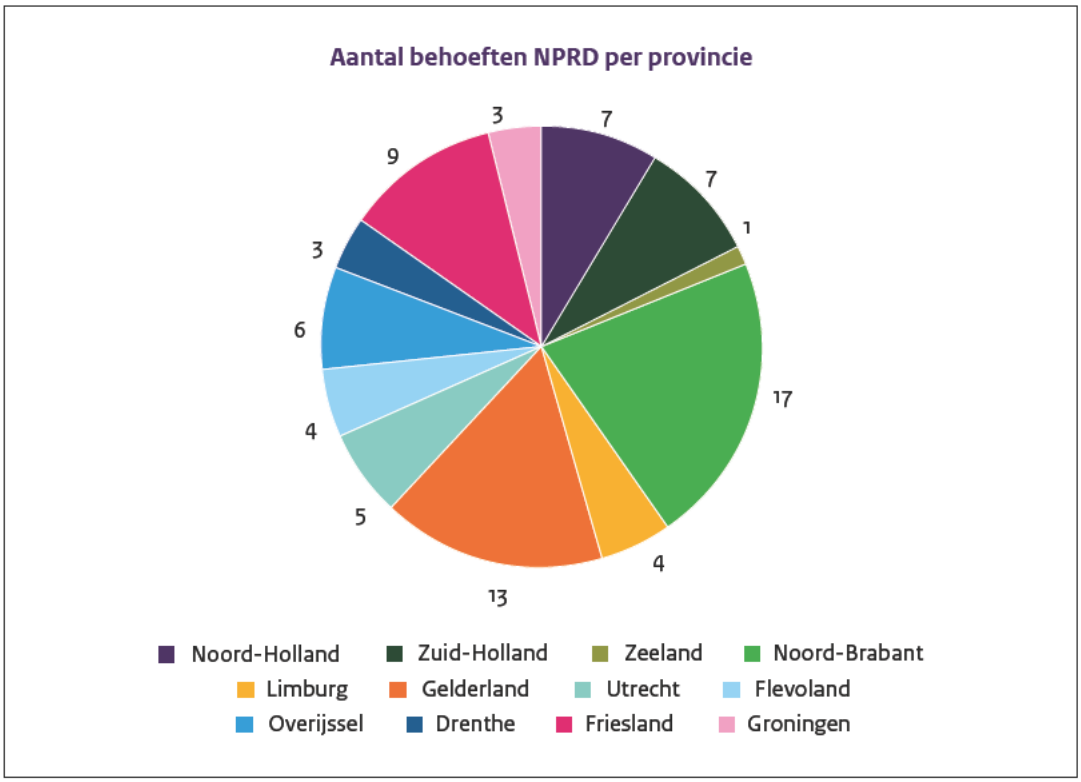
De belangrijkste overweging bij de keuze voor de aangewezen locaties zijn het beschermen van natuur, bodem, archeologische en geomorfologische waarden. Op meerdere locaties zijn al graafactiviteiten toegestaan.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in de gebieden waar dit nog niet verenigbaar is, zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Vanwege de ligging van meerdere gebieden nabij Natura 2000-gebieden zijn effecten op natuur niet uit te sluiten.
- In de meeste van de aangewezen gebieden is bodemarcheologie een aandachtspunt en zal verder moeten worden onderzocht of verstoring van de grond mogelijk is.

8.4 Spreiding van ruimtebeslag

Bij de afweging van de voorkeursalternatieven per behoefte is ook gekeken naar de spreiding van deze locaties over Nederland. In de volgende figuur is de spreiding van het totaal aantal aangewezen locaties per provincie te zien. Hieruit blijkt een redelijk evenwichtige spreiding maar is het wel zo dat de meeste behoeften in Noord-Brabant en Gelderland gesitueerd worden. Belangrijk om hierbij op te merken dat dit niets zegt over ruimtebeslag of eventuele omvang van hinder. Die is namelijk sterk afhankelijk van specifieke behoeften.



Zo kent bijvoorbeeld voor de provincie Flevoland een beperkt aantal locaties maar het betreft wel behoeften met een relatief groot ruimtebeslag (de nieuwe kazerne voor ondersteunende eenheden en stationering van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport). In Zeeland is alleen een laagvlieggebied voor helikopters geprojecteerd. Deze omvat echter wel een groot deel van de provincie.

In het planMER is geconstateerd dat sprake is van een evenwichtige spreiding over het land, ook rekening houdend met de grootte van de provincies. Naast spreiding is hierbij ook gekeken naar de mate van (cumulatieve) hinder die bij de diverse behoeften optreedt combinatie met reeds bestaande militaire complexen. De planMER uitkomsten leiden er niet toe dat voorkeurslocaties vanuit die optiek heroverwogen moeten worden. In de aanvulling op het planMER is naar aanleiding van het advies van de Commissie MER en ontvangen zienswijzen nader onderzoek gedaan naar eventuele cumulatie van effecten op de Veluwe en De Wadden. Voor de Veluwe kan geconcludeerd worden dat in beperkte mate sprake is van cumulatie. Dit geldt dan vooral rondom ASK (dit in relatie met de daar nabijgelegen helikopterlandingsplaatsen) en rondom Deelen waar cumulatie van helikopters, drones en dirt strip tot beperkte cumulatie leiden. Hiervoor zijn diverse mitigerende maatregelen in het vervolgproces mogelijk.

Voor de Wadden is de conclusie dat er geen sprake is van significante cumulatie van effecten door de behoeften van het NPRD op het werelderfgoed Waddenzee. De locaties liggen ver van elkaar en de effecten van elke activiteit afzonderlijk zijn beperkt en hebben naar verwachting weinig tot geen impact op de aanwezige soorten, recreatie of dark sky-principe. Lokaal kan enige hinder ontstaan, maar die is in tijd, omvang en locatie beperkt.

Een aantal behoeften van het NPRD liggen in het Waddengebied en tegelijk natuur- en cultuurlandschap-gebied te beschermen, is in 2020 de Agenda voor het Waddengebied 2050 (Agenda 2050) in het leven geroepen.

Het Rijk en de regiopartners hebben met deze agenda een gezamenlijke koers voor het Waddengebied geformuleerd. Het uitgangspunt in de Agenda 2050 is om defensieactiviteiten te verduurzamen en de impact van de activiteiten van Defensie op de natuur in het Waddengebied te beperken. Voor het NPRD blijft de Agenda 2050 het vertrekpunt. Tegelijkertijd kan niet worden gegarandeerd dat de afspraken over de defensieactiviteiten haalbaar zijn, aangezien gewerkt wordt aan een tijdige gereedstelling. Wanneer daadwerkelijk in de praktijk van de Waddenagenda moet worden afgeweken, zal in goed overleg met de andere partijen in de Waddengovernance integraal gestuurd worden op natuurcompensatie in het Waddengebied.

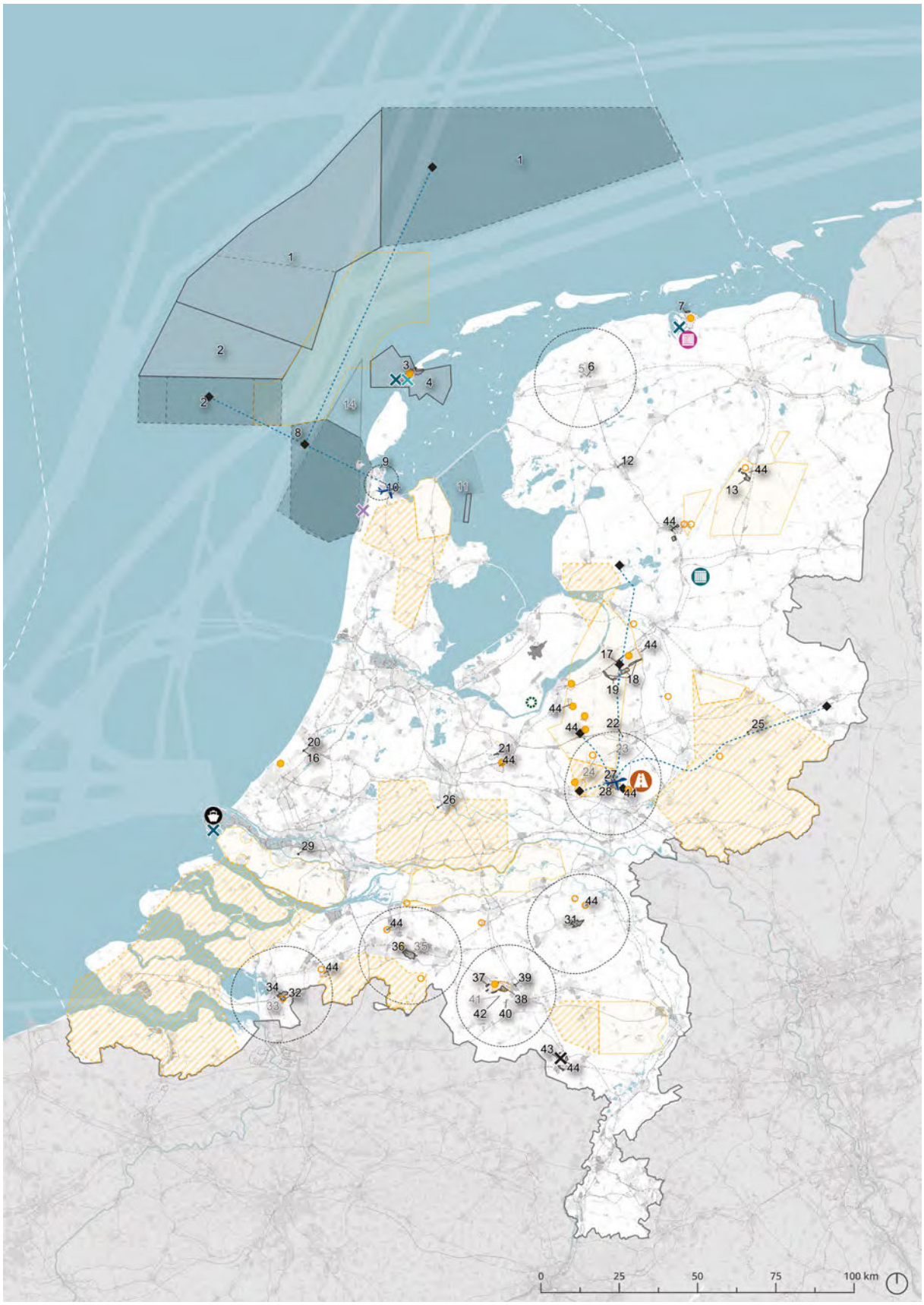
De volgende pagina bevat de cumulatiekaart met het ruimtebeslag van de bovenregionale en locatiespecifieke behoeften.

8.5 Verdeling van ruimtebeslag

De benodigde functieverandering van bestaande functies naar een militaire functie is te zien in onderstaande tabel.

Tabel 8.5: Verdeling van ruimtebeslag

Behoefte	Oppervlakte	Huidige functie aangewezen locaties			
	Aangewezen locaties (ha)	Agrarisch (ha)	Natuur (ha)	Industrie (ha)	Overig (ha)
Bovenregionaal	998	564	291	79	64
Locatiespecifiek	1.565	579	958	1	27
Totaal	**2.563**	**1.143**	**1.249**	**80**	**91**


1
1
2
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
0
25
50
75
100 km

Totaaloverzicht locaties behoeften NPRD

versie 20/11/2025

Behoeften met bovenregionale afweging

Kazernes

Versterken en concentreren van ondersteunende eenheden

Opslag

Extra locatie grootschalige munitieopslag

Nieuwe munitieopslag SIC

Oefenen in verstedelijkt gebied

Nieuw oefenterrein verstedelijkt gebied

Amfibisch oefenen

Uitbreiden oefenplaatsen landingsvoertuigen

Uitbreiden oefenplaatsen landingsvoertuigen, inclusief doorstoten

Uitbreiden oefenplaatsen landingsvoertuigen, inclusief optie voor Live firing vanaf vaartuigen

Transport

Permanente havencapaciteit Host Nation Support

Jachtvliegtuigen

Civiele luchthaven met militair medegebruik*

Stationering en corridors onbemande maritieme helikopters en drones voor cargo

Stationering drones

Vliegroute van en naar oefengebieden / Deelen

Helikopters

Verruiming bestaande helikopterlandingsplaatsen

Nieuwe helikopterlandingsplaatsen op oefengebieden

Bestaand laagvlieggebied helikopters

Nieuw laagvlieggebied helikopters

Luchttransport

Korte/smalle onverharde landingsbaan

Locatiespecifieke behoeften

Nieuwe ruimte locatiespecifieke behoefte
#44 beslaat meerdere locaties

Bestaande ruimte locatiespecifieke behoefte

*Behoefte met bovenregionale afweging in ontwerpfase

9 Definitief aangewezen locaties voor 9 specifieke behoeften

Met het definitief NPRD, d.d. 19 december 2025, heeft het kabinet voor 9 specifieke ruimtebehoeften een ontwerp-voorkeursalternatief vastgesteld. Vervolgens is het onderliggende onderzoek met het ontwerpbesluit ter inzage gelegd. Op basis van inzichten uit zienswijzen, bestuurlijke overleggen en vervolgonderzoek heeft het kabinet met de eerste wijziging van het NPRD een definitief besluit genomen over deze 9 specifieke ruimtebehoeften.

Voor elk van de 9 ruimtebehoeften wordt in dit hoofdstuk het definitief besluit en de bijbehorende randvoorwaarden en aandachtspunten toegelicht.

De detailkaarten per behoefte zijn in hoofdstuk 11 toegevoegd.

9.1.1 Bovenregionale behoefte 8: benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

Voor de ontwikkeling van Lelystad Airport naar een volwaardige jachtvliegtuiglocatie is ruimte nodig voor militaire infrastructuur en verlenging van de start- en landingsbaan. Voor een ingroei van de volledige behoefte is 150 tot 240 ha aan ruimte nodig. Deze ruimte kan voor een deel gevonden worden op terreinen die reeds in eigendom zijn van Lelystad Airport, maar er is ook ontwikkeling buiten de luchthaven nodig. Voor de benodigde fysieke uitbreiding is op 19 december 2025 als ingroeimodel een ontwerp voorkeurs-alternatief vastgesteld van 150 ha. De exacte omvang van de benodigde ontwikkeling buiten de luchthaven was echter nog afhankelijk van de volgende variabelen:

1. Het type en aantal militaire eenheden,
2. De hoeveelheid defensiepersoneel,
3. Wel of geen combinatiemogelijkheden met de toekomstige militaire kazerne in de gemeente Zeewolde,
4. Wel of geen combinatiemogelijkheden met groothandelsverkeer.

Vanuit provincie, gemeente en inwoners is gevraagd om zo snel als mogelijk duidelijkheid te geven over het definitief benodigde ruimtebeslag voor de uitbreiding van de luchthaven. In de periode tussen het ontwerpbesluit en de definitieve vaststelling is duidelijkheid verkregen over de genoemde variabelen. Ten eerste beoogd Defensie structureel twaalf jachtvliegtuigen te stationeren en flexibele ruimte voor nog eens vier aanvullende jachtvliegtuigen. Ten tweede zijn hiervoor 500-600 defensiemedewerkers nodig die op deze locatie werken, verblijven en oefenen. Ten derde blijken de combinatiemogelijkheden met de toekomstige kazerne in de gemeente Zeewolde beperkt. Dit leidt niet tot ruimtebesparing. Tot slot is in het coalitieakkoord 2026 opgenomen dat Lelystad Airport geopend wordt voor 10.000 civiele vluchten. In de kamerbrief van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (dd. 17 april 2026) is dit onderdeel van het coalitieakkoord verder uitgewerkt. Concluderend leiden deze inzichten tot een definitief benodigde fysieke uitbreiding van 240 ha.

> Voor de uitbreiding van Lelystad Airport voor jachtvliegtuigcapaciteit is de definitief aangewezen locatie 240 ha in noordwestelijke en zuidelijke richting. Het betreft 200 ha voor militaire infra-structuur en 40 ha voor verlenging van de start- en landingsbaan.

De belangrijkste *overweging* voor deze keuze is dat hiermee de volledige behoefte kan worden ingevuld en dat ook voor de langere termijn duidelijkheid wordt gegeven aan de omgeving.

De gekozen uitbreidingsrichting maakt zoveel als mogelijk gebruik van aan de luchthaven grenzende percelen die in de toekomst reeds van functie zouden veranderen, specifiek wordt daarmee het RDW-terrein en het oefenterrein voor rijonderwijs van de politieacademie en politie bedoeld. De definitief aangewezen locatie houdt verder rekening met de strategische groeiruimte van Lelystad Airport en sluit goed aan bij de toekomstige ontwikkeling van het Lelystad Airport Businesspark.

In aanvulling op de reeds eerder gevestigde voorkeursrechten op deze locatie, vestigt de minister van VRO op verzoek van de staatssecretaris van Defensie een voorkeursrecht op gronden die nog niet in overheidseigendom zijn. Voor de definitieve uitbreiding wordt op ca. 5 ha aanvullend voorkeursrecht gevestigd. Deze percelen zijn nodig zijn om de ruimtelijke ontwikkeling van de nu definitief vastgestelde behoefte te realiseren. Het nationaal voorkeursrecht geeft de Staat een eerste recht van koop en voorkomt dat de grond wordt aangekocht door derde partijen. Ook voorkomt het nationaal voorkeursrecht dat het eigendom op de voorkeurslocaties versnipperd raakt. Op deze manier heeft Defensie grip op ruimtelijke ontwikkelingen. Een nationaal voorkeursrecht dwingt grondeigenaren niet om hun woning of grond te verkopen en wordt alleen gelegd op percelen die deels of geheel binnen de aangewezen uitbreidingslocatie liggen.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op deze locatie zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Fysieke uitbreiding van Lelystad Airport kan niet volledig zonder gevolgen voor de omgeving worden gerealiseerd. Als gevolg van de uitbreiding in de zuidelijke richting wordt één doorgaande weg onderbroken (Eendenweg). Vier agrarische woningen en bedrijven moeten worden geamoveerd. Daarnaast moeten nog zes bedrijven geamoveerd worden. De impact van het amoveren van woningen en bedrijven is op bewoners en betrokkenen zeer groot. In de realisatiefase van deze behoefte zal een proces worden ingericht dat aan deze impact zo goed mogelijk recht doet.
- Aan de noord- en westzijde moeten gronden worden verworven die nu nog door de politieacademie en het RDW-terrein worden gebruikt. Echter de politieacademie gaat op korte termijn weg en de RDW heeft concrete plannen voor verplaatsing naar Marknesse. Het benutten van deze ruimte kan dus worden gezien als koppelkans die niet ten koste gaat van landbouw en andere bedrijvigheid.
- In totaal zal 63 ha bedrijventerrein, 152 ha agrarische grond en 25 ha overig hiervoor van functie veranderen naar een militaire bestemming.
- De grondgebonden geluidscontouren zijn in deze fase nog niet berekend. Dit wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt in samenhang met de te ontwerpen indeling van het militair gedeelte. Daarbij is het aandachtspunt de inpassing van de geluid-producerende activiteiten ten opzichte van de geluidgevoelige gebouwen, zoals woningen in de directe omgeving.

9.1.2 Locatiespecifieke behoefte 5: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, en verlenging van de baan gemeente Leeuwarden

De toename van grondgebonden geluid op de Vliegbasis Leeuwarden is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte, met specifieke randvoorwaarden en aandachtspunten voor geluid.

Een aantal overwegingen heeft geleid tot deze keuze. De belangrijkste reden is dat de verwachte toename van geluid binnen de contour van het gezoneerde industrieterrein kan worden beheerst met gerichte maatregelen. Deze maatregelen maken groei van activiteiten op vliegbasis Leeuwarden mogelijk. Die groei versterkt de inzetbaarheid van Nederlandse jachtvliegtuigen en creëert voldoende vergunningsruimte voor het organiseren van grootschalige oefeningen.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op deze locatie zal met de volgende *randvoorwaarden* en *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De uitbreiding zal door verruiming van de defensieactiviteiten niet leiden tot vergroting van de huidige grondgebonden geluidzone. Daarvoor treft Defensie aanpassingen (technische maatregelen dan wel operationele aanpassing).
- De uitbreiding leidt niet tot nieuwe overschrijdingen boven de 55dB(A) op geluidgevoelige objecten. Daarvoor treft Defensie mitigerende maatregelen.
- De uitbreiding leidt niet tot een hogere geluidbelasting op geluidgevoelige objecten die een (met het hogere waardenbesluit) vastgestelde geluidbelasting van >55 dB(A) hebben.
- Defensie verplicht zichzelf zich redelijkerwijs in te spannen om eventuele hogere geluidsbelasting tussen 50dB(A) en 55dB(A) op geluidgevoelige objecten zoveel mogelijk te beperken.

9.1.3 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

Schietlocatie Breezanddijk is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte met als randvoorwaarde een maximaal jaargemiddelde geluidsbelasting van 55 dB $B_{S,dan}$ op geluidgevoelige gebouwen.

Een aantal overwegingen heeft geleid tot deze keuze. Vanuit het planMER komen op basis van de volledige behoefte significante aandachtspunten naar voren op het gebied van geluid, trilling en natuur. Met dit besluit wordt om die reden niet volledig invulling gegeven aan de behoefte en zijn voor de toekomstige invulling specifieke randvoorwaarden en aandachtspunten toegevoegd.

Binnen het wettelijke kader[16] is het mogelijk om tot een maximaal jaargemiddelde geluidsbelasting van 60 dB $B_{S,dan}$ op geluidgevoelige gebouwen, schiet- en explosie-activiteiten te vergunnen. Gezien de significante effecten op de leefomgeving is echter besloten om vast te houden aan een maximaal jaargemiddelde geluidsbelasting van 55 dB $B_{S,dan}$ op geluidgevoelige gebouwen.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in deze gebieden zal met de volgende *randvoorwaarden* en *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De optimalisatie van het aantal schoten van verschillende kalibers, of toepassing van andere mitigerende maatregelen of voorzieningen kan nodig zijn om te voorkomen dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige gebouwen hoger wordt dan 55 dB $B_{s,dan}$. Hiervoor is in de vervolgfase aanvullend onderzoek nodig.
- Bij de intensivering van het aantal schoten in de EHR 49 moet gemotiveerd worden dat de waterkwaliteit niet significant verslechtert, conform de eisen van de Kaderrichtlijn Water (KRW).
- De intensivering van het aantal schietdagen vindt plaats in Natura 2000-gebied. De mogelijke negatieve effecten op de natuur door een toename van 60 naar 90 schietdagen is een aandachtspunt. Hiervoor is in de vervolgfase aanvullend onderzoek nodig.
- Door de toename van het aantal schietdagen van 60 naar 90 dagen wordt recreatie en pleziervaart in het gebied vaker beperkt. Om deze functies goed samen te laten gaan is aanvullende afstemming met de omgeving een aandachtspunt, met vroegtijdige aankondiging van dagen waarop wordt geoefend.
- Voor schietactiviteiten vanaf Breezanddijk met zware kalibers is piekgeluid op mensen in de directe omgeving van het schietpunt, zoals camping en fietspad, een aandachtspunt.
  - Hiervoor is in de vervolgfase aanvullend onderzoek nodig naar mitigerende maatregelen om het maximale geluidsniveau op de directe omgeving van het schietpunt te reduceren.
  - Daarnaast is onderzoek nodig naar de haalbaarheid voor tijdelijke afsluiting van de directe omgeving van het schietpunt voor een aantal dagen per jaar als mogelijke maatregel om te hoge piekbelasting van geluid te voorkomen.
- Voor schietactiviteiten vanaf Breezanddijk met zware kalibers is trilling op geluidgevoelige en monumentale gebouwen langs de oostkust van Noord-Holland (gemeente Hollands Kroon en gemeente Medemblik) een aandachtspunt. Hiervoor wordt door Defensie aanvullend onderzoek uitgevoerd naar optimalisatiemogelijkheden door het verleggen van de detonatiepunten richting de oostzijde van de schietsector. De uitkomst van dat onderzoek kan van invloed zijn op het gebruik.

[16] Op basis van Besluit Kwaliteit Leefomgeving (BKL) artikel 5.76.

9.1.4 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

Met het NPRD wordt geen invulling gegeven aan de toename van het aantal schoten en schietdagen.

Om te kunnen beoordelen of een (beperkte) toename van het aantal schoten en schietdagen in de toekomst alsnog mogelijk is wordt eerst aanvullend onderzoek uitgevoerd naar de daarvoor relevante randvoorwaarden, effecten en mogelijkheden. Op basis van de uitkomsten van dat onderzoek zal een hernieuwde afweging plaatsvinden.

Voor het gebruik van de huidige schietsector en de vastgestelde verlenging met variant B is als randvoorwaarde definitief een maximaal jaargemiddelde geluidbelasting van 60 dB $B_{s,dan}$ op geluidgevoelige gebouwen vastgesteld.

Een aantal overwegingen heeft geleid tot deze keuze. Vanuit het planMER komen op basis van de volledige behoefte significante aandachtspunten naar voren op het gebied van geluid en natuur. Voor wat betreft piekgeluid en trilling is vervolgonderzoek noodzakelijk. Met dit besluit wordt om die reden niet volledig invulling gegeven aan de behoefte.

Binnen het wettelijke kader[17] is het mogelijk om tot een maximaal jaargemiddelde geluidsbelasting van 60 dB $B_{s,dan}$ op geluidgevoelige gebouwen, schiet- en explosie-activiteiten te vergunnen. Gezien de effecten op de leefomgeving is besloten om vast te houden aan een maximaal jaargemiddelde geluidsbelasting van 60 dB $B_{s,dan}$ op geluidgevoelige gebouwen. Deze grenswaarde maakt slechts een beperkt aantal schoten mogelijk. Het mogelijk aantal schoten en schietdagen moet blijken uit vervolgonderzoek dat nodig is voor toekomstige vergunningsaanvraag en inpassing in het omgevingsplan.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op deze locatie zal met de volgende *randvoorwaarden* en *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Voor schietactiviteiten vanaf Petten met zware kalibers is (piek)geluid in de directe omgeving van het schietpunt een aandachtspunt.
- Voor schietactiviteiten vanaf Petten met zware kalibers is trilling op gebouwen in de directe omgeving van het schietpunt een aandachtspunt. Hiervoor wordt door Defensie aanvullend onderzoek uitgevoerd. De uitkomst van dat onderzoek kan van invloed zijn op het gebruik.

Specifiek voor het vervolgonderzoek naar het mogelijk aantal schoten en schietdagen zal met de volgende *randvoorwaarden* en *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- Ook voor een mogelijke (toekomstige) intensivering van het aantal schoten en schietdagen is de randvoorwaarde een maximaal jaargemiddelde geluidsbelasting op geluidgevoelige gebouwen van 60 dB $B_{s,dan.}$
- Bij mogelijke intensivering van Petten moet gemotiveerd worden dat de waterkwaliteit in de schietsector niet significant verslechtert, conform de eisen van de Kaderrichtlijn Water (KRW).
- Een mogelijke toename van het aantal schietdagen vindt plaats in natura 2000-gebied. De mogelijke negatieve effecten van de toename van 20 naar 45 dagen op de instandhoudingsdoelen van natura 2000-gebied is een aandachtspunt.

[17] Op basis van Besluit Kwaliteit Leefomgeving (BKL) artikel 5.76.

9.1.5 Locatiespecifieke behoefte 23: uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

Het Infanterie Schietkamp is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte.

De belangrijkste *overweging* bij deze keuze is geweest dat de benodigde helikopter schiet- en manoeuvreer-activiteiten op het ISK passen binnen de bestaande regeling *beperking geluidhinder militaire helikopters boven het ISK Harskamp*. Het vlieggeluid voor deze behoefte is inpasbaar in de hiervoor geldende regelgeving en er is geen sprake van geluidsniveaus hoger dan 50dB(A) op individuele gevels. De helikopter schietactiviteiten blijven daarbij binnen de begrenzing van de bestaande EHR 9.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met het volgende *aandachtspunt* rekening moeten worden gehouden:

- Schietgeluid kan, in cumulatie met overig schietgeluid op de Harskamp, wel leiden tot (te) hoge geluid-belasting voor de omgeving. Het schietgeluid van de benodigde *live firing* oefeningen is daarom integraal meegenomen in de geluidsberekeningen voor locatiespecifieke behoefte 24; uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering ISK.

9.1.6 Locatiespecifieke behoefte 24: uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

Het ISK is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte, inclusief helikopter schietactiviteiten, met als randvoorwaarde een maximaal jaargemiddelde geluidsbelasting van 60 dB $B_{S,dan}$ op geluidgevoelige gebouwen.

De belangrijkste overweging bij deze keuze is de uniciteit van het schietterrein en de benodigde groei van defensieactiviteiten. De toename van het aantal schoten is mogelijk door optimalisatie van de baanverdeling. Daarmee leidt de groei van het aantal schoten niet tot een geluidsbelasting op geluidgevoelige gebouwen hoger dan 60 dB $B_{S,dan}$.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte in dit gebied zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De optimalisatie van het aantal schoten van verschillende kalibers of verdeling van schoten over verschillende banen is nodig om te voorkomen dat de geluidbelasting op geluidgevoelige gebouwen hoger wordt dan 60 dB $B_{S,dan}$.
- Het ISK is gelegen in natura 2000-gebied. De mogelijke negatieve effecten van de intensivering van het aantal schoten kan leiden tot aanvullende verstoring van beschermde diersoorten. Dit is een aandachtspunt.

9.1.7 Locatiespecifieke behoefte 33: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

Vliegbasis Woensdrecht is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte, met specifieke randvoorwaarden voor geluid en een aandachtspunt voor stikstofdepositie.

Een aantal overwegingen heeft geleid tot deze keuze. De belangrijkste reden is dat geconcludeerd kan worden dat de behoefte voor meer geluidruimte op Vliegbasis Woensdrecht inpasbaar is binnen het wettelijk kader voor geluid, en niet leidt tot significant negatieve milieueffecten.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op deze locatie zal met de volgende *randvoorwaarden* en *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De uitbreiding zal door verruiming van de defensieactiviteiten niet leiden tot vergroting van de huidige grondgebonden geluidzone. Daarvoor treft Defensie aanpassingen (technische maatregelen dan wel operationele aanpassing).
- De uitbreiding leidt niet tot nieuwe overschrijdingen boven de 55dB(A) op geluidgevoelige objecten. Daarvoor treft Defensie mitigerende maatregelen.
- De uitbreiding leidt niet tot een hogere geluidbelasting op geluidgevoelige objecten die een (met het hogere waarden besluit) vastgestelde geluidbelasting van >55 dB(A) hebben.
- Defensie verplicht zichzelf redelijkerwijs in te spannen om eventuele hogere geluidbelasting tussen 50dB(A) en 55dB(A) op geluidgevoelige objecten zoveel mogelijk te beperken.
- Het intensiveren van gebruik kan alleen plaatsvinden indien dit vanuit het wettelijk kader voor stikstofdepositie haalbaar is.

9.1.8 Locatiespecifieke behoefte 35: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

Vliegbasis Gilze-Rijen is de definitief aangewezen locatie voor invulling van deze behoefte, met specifieke randvoorwaarden en aandachtspunten voor geluid.

Een aantal overwegingen heeft geleid tot deze keuze. De belangrijkste reden is dat geconcludeerd kan worden dat de behoefte voor meer geluidruimte op Vliegbasis Gilze-Rijen inpasbaar is binnen het wettelijk kader voor geluid en niet leidt tot significant negatieve milieueffecten. Door mitigerende maatregelen als voorwaarde op te nemen, kan gekomen worden tot een geluidbelasting die binnen de vigerende geluidzone valt.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op deze locatie zal met de volgende *randvoorwaarden* en *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De uitbreiding zal door verruiming van de defensieactiviteiten niet leiden tot vergroting van de huidige grondgebonden geluidzone. Daarvoor treft Defensie aanpassingen (technische maatregelen dan wel operationele aanpassing).
- De uitbreiding leidt niet tot nieuwe overschrijdingen boven de 55dB(A) op geluidgevoelige objecten. Daarvoor treft Defensie mitigerende maatregelen.
- De uitbreiding leidt niet tot een hogere geluidbelasting op geluidgevoelige objecten die een (met het hogere waarden besluit) vastgestelde geluidbelasting van >55 dB(A) hebben.
- Defensie verplicht zichzelf redelijkerwijs in te spannen om eventuele hogere geluidbelasting tussen 50dB(A) en 55dB(A) op geluidgevoelige objecten zoveel mogelijk te beperken.

9.1.9 Locatiespecifieke behoefte 41: verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform

De geoptimaliseerde ‘Locatie Zuid’ op de Vliegbasis Eindhoven is de definitief aangewezen locatie voor invulling van de behoefte vastgesteld.

De belangrijkste overweging bij deze behoefte is dat de externe veiligheidseffecten op de omgeving zo klein mogelijk blijven en de interne veiligheid kan worden geborgd met aanpassingen aan de infrastructuur. Omgevingsbelangen zoals de passagiersterminal van Eindhoven Airport en industrieterreinen in de omgeving van de vliegbasis blijven hierdoor buiten de explosieaandachtsgebieden. Door de verplaatsing van het HCP – inclusief de bijbehorende munitiebunkers, explosieaandachtsgebieden en risicocontouren – naar de definitief aangewezen locatie ontstaan geen nieuwe inbreuken.

Bij de verdere ontwikkeling en inpassing van de behoefte op deze locatie zal met de volgende *aandachtspunten* rekening moeten worden gehouden:

- De nu op deze locatie aanwezige voorzieningen moeten verplaatst worden naar een andere plek op de vliegbasis.
- Gelijktijdig gebruik tussen het HCP i.c.m. 3 specifieke defensiegebouwen op de vliegbasis is niet toegestaan.

10 Realisatiestrategie

Defensie presenteert in dit programma de voorgenomen uitbreiding van het ruimtebeslag dat Defensie in Nederland legt. De behoeften die in dit programma zijn uitgewerkt, zullen vervolgens ten uitvoer moeten worden gebracht. Dit deel van het programma kijkt vooruit naar de realisatie van deze behoeften in de leefomgeving. Belangrijk is dat alle behoeften in dit programma binnen afzienbare tijd gerealiseerd worden, omdat ze onderdeel zijn van hoofdtaak 1. Per behoefte is daarom geïnventariseerd wat er nodig is voor een succesvolle uitvoering. Ook is een tijdlijn bepaald, gebaseerd op mogelijkheden financieel en capaciteit. Bij de uitvoering wordt dus een hoog tempo gevraagd, en dit doet een beroep op de uitvoerende organisatie vanuit Defensie. Tegelijkertijd is het belangrijk om oog te houden voor andere nationale en regionale opgaven (woningbouw, voedselvoorziening, energietransitie, etc.), de ruimtelijke kwaliteit en voor impact op de omgeving. Een goede samenwerking met de samenleving is voor Defensie van groot belang. Dit hoofdstuk vormt de doorkijk naar het uitvoeringsproces dat zal plaatsvinden na vaststelling van het NPRD, en de werkwijze die Defensie bij voorkeur zal hanteren.

10.1 Uitvoering op hoog tempo

Vanwege de huidige dreiging voor de nationale veiligheid, is het van belang dat de uitvoering van het NPRD zo spoedig mogelijk start en gerealiseerd wordt. Een spoedige uitvoering van dit programma is wezenlijk voor de paraatheid van Defensie en het waarborgen van hoofdtaak 1. Om een zo hoog mogelijk tempo in de uitvoering te kunnen bereiken zal Defensie in de uitvoeringsprocessen zoveel mogelijk volgens een aantal lijnen werken.

10.1.1 Planologisch proces gericht op snelle uitvoering

Voor meerdere behoeften in het voorkeurspakket van dit programma zal een planologische procedure onderdeel uitmaken van het uitvoeringstraject, waarbij de ruimtebehoeften, waar nodig, worden ingepast in (gemeentelijke) omgevingsplannen. Het Rijk kan hiervoor een planologische procedure doorlopen waarbij een gemeente of provincie bevoegd gezag is, maar kan ook zelf het bevoegd gezag zijn voor de planologische procedure, door bijvoorbeeld een Projectbesluit te nemen. Waar nodig, zal Defensie overwegen om de planologische procedure op het nationale niveau te voeren, om regie te houden op het realisatieproces, of de provincie verzoeken bevoegd gezag te zijn. Het kan hierbij gaan om behoeften waarbij realisatie op heel korte termijn al voorzien is, om bovenregionale behoeften, en om behoeften met een groot fysiek ruimtebeslag (oefenterreinen en uitbreidingen met een grote veiligheidscontour). Ook als wordt gekozen voor een nationale procedure hecht Defensie aan een goede interactie met de regio, zodat ruimte blijft voor het meekoppelen van regionale ruimtevragen.

Op Rijksniveau zijn er twee procedures op basis waarvan Defensie initiatieven zelf ruimtelijk in kan passen als daarvoor wordt gekozen, namelijk het projectbesluit en de buitenplanse omgevingsplanactiviteit (BOPA) van nationaal belang. Bij deze procedures is het Rijk bevoegd gezag, wat betekent dat het Rijk zelf besluiten neemt en niet afhankelijk is van lokale overheden. Een BOPA van nationaal belang volgt in beginsel de reguliere procedure en een projectbesluit gaat eerst als ontwerp ter inzage, alvorens een besluit tot vaststelling kan worden genomen. Tijdens deze ter inzageperiode kan eenieder zienswijzen indienen op een behoefte. Bij een BOPA van nationaal belang is het Ministerie van VRO bevoegd gezag. Defensie kan een provincie verzoeken om dezelfde ruimtelijke instrumenten op provinciaal niveau in te zetten voor realisatie van de nationale opgave. In dat geval is de provincie bevoegd gezag voor het nemen van een projectbesluit of een BOPA-besluit.

Ook wanneer wordt aangesloten bij gemeentelijke en provinciale planvorming gelden de reguliere procedures voor participatie en ter inzagetermijnen. Bij deze procedures zijn respectievelijk de provincie en de gemeenten bevoegd gezag.

Bij verschillende behoeften in dit programma geldt dat de militaire activiteiten een grote ruimtelijke impact hebben op de omgeving, en er tegelijkertijd nog maatwerk mogelijk is bij de inpassing van de behoefte in het gebied. In deze gevallen, maar ook wanneer het gaat om activiteiten in gevoelige gebieden of locaties waar

veel meekoppelkansen en synergievoordelen mogelijk zijn, kan een gebiedsproces tot de uitvoeringsstrategie behoren. Met behulp van ontwerpend onderzoek met medeoverheden en maatschappelijke partijen wordt dan voor een gebied in beeld gebracht hoe de toename van militaire activiteiten gebiedsgericht kan worden gecombineerd met andere opgaven. Ook kan op het passende niveau de planologisch-juridische borging plaatsvinden. Afhankelijk van de inhoud van de behoefte en de situatie kan worden gekozen voor (aanpassing van) een luchthavenbesluit, een projectbesluit, aanpassing van een (gemeentelijk) omgevingsplan of een buitenplanse omgevingsplanactiviteit, en kunnen benodigde vergunningen worden aangevraagd.

Deze versnelling van de uitvoering vindt plaats binnen geldende wet- en regelgeving. In lijn met zowel de motie Ellian[18] om het NPRD zo snel mogelijk ten uitvoer te brengen als de motie Teunissen[19] dat Defensie zich houdt aan vigerende milieu- en natuurwetgeving, zoekt Defensie naar mogelijkheden binnen de geldende procedures. Defensie versnelt waar mogelijk en zal bij de uitvoering per behoefte kijken welke ruimte er is voor versnelling van uitvoering. In de praktijk zal dit bijvoorbeeld betekenen dat Defensie de overweging maakt om geen projectMER uit te voeren als dit niet strikt noodzakelijk is – zoals wanneer het planMER voldoende informatie geeft. Op die manier zal Defensie per behoefte bekijken wat mogelijk is.

10.1.2 Rijksvastgoedbedrijf en de markt

Defensie is bij de realisatie van de vastgoedbehoeften afhankelijk van de capaciteit van het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) en van de markt. Het RVB is verantwoordelijk voor het beheer en de instandhouding van vastgoedobjecten van onder andere het ministerie van Defensie. Het RVB is tevens verantwoordelijk voor het uitschrijven van de aanbestedingen voor vastgoedprojecten van Defensie.

Vastgoed ondersteunt Defensie bij de uitvoering van de grondwettelijke taken. Defensie wil op korte termijn de operationele paraatheid verhogen, de werk- en woonomstandigheden op de kazernes verbeteren (om een goede en aantrekkelijke werkgever te blijven), het vastgoed verduurzamen en de betaalbaarheid verbeteren. De staat van het vastgoed en de geopolitieke ontwikkelingen zorgen ervoor dat de vastgoedbehoefte de komende jaren groter is dan het RVB op dit moment kan realiseren. Hulp van marktpartijen is bij de realisatie van deze opgave dan ook hard nodig.

De vastgoedportefeuille van Defensie bestaat uit zo'n 475 objecten en 11.000 gebouwen. De huidige investeringsopgave is meerjarig, vergt miljarden en behelst:

1. Grootschalige nieuwbouw/renovatie;
2. Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD);
3. Verduurzaming (het gaat hierbij om ongeveer 3.500 gebouwen, waarvan ongeveer 500 kantoren);
4. Beheer en onderhoud (standaard taak RVB).

Een versnelling in de realisatie is noodzakelijk, daarvoor is een verandering van aanpak, samenwerking en gedrag nodig. Er wordt ingezet op het stimuleren van standaardisatie, industrialisatie en samenwerken tussen Defensie, RVB en de markt. Een intensieve samenwerking waarbij kennis en ervaring wordt gedeeld, is hierbij noodzakelijk. De markt geeft hierbij aan wat nodig is vanuit Defensie en het RVB om slim, sneller en samen het benodigde vastgoed te realiseren.

10.1.3 Integrale programmering

De uitvoering van de behoeften in dit programma zijn urgent, maar zijn niet de enige urgente ruimtelijke en vastgoedopgave waar Defensie de komende jaren voor staat. Bij de programmering van de realisatie van dit programma is rekening gehouden met de fasering van het programma Transformatie Vastgoed Defensie (TVD) en met andere lopende ruimtelijke projecten. Alleen door integrale programmering is het mogelijk om de verschillende urgente programma's tot een optimale fasering te brengen. Onderdeel van deze integrale programmering is dat terreinen die vrijvallen in de transformatie van het defensievastgoed, door verplaatsing of bundeling van activiteiten, een schakel kunnen zijn in het oplossen van een ruimtevraag voor behoeften in het voorliggende programma, en andersom. Niet alleen op dit moment, maar ook in de nabije toekomst,

[18] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 31.
[19] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 42.

omdat door een opschalende krijgsmacht extra en nieuwe ruimtebehoeften kunnen ontstaan. In het huidige tijdgewricht is afstoting van gronden en terreinen die nu niet gebruikt worden, niet langer passend. Uitgangspunt is dat vrijkomende ruimte voor militaire activiteit als strategische ruimte voor toekomstig gebruik nodig kan blijven. Tijdelijk gebruik voor andere functies kan daarbij mogelijk zijn.

10.2 Met een waardig perspectief voor grondeigenaren

Defensie wil uitbreidingen van militaire activiteiten realiseren tussen 2026 en 2035, met enkele projecten tot 2040. Dat vraagt om een snelle en zorgvuldige aanpak van grondverwerving. Vanuit een nationaal perspectief is dit noodzakelijk voor het waarborgen van vrede, veiligheid en welvaart. Echter, voor burgers en ondernemers in de betreffende gebieden heeft dit grote gevolgen. Om plaats te maken voor de behoeften van Defensie zullen verschillenden van hen een deel van hun grond verliezen, hun bedrijf moeten verplaatsen of in het uiterste geval zelfs moeten verhuizen.

Defensie wil zorg dragen voor goede compensatie voor bewoners en eigenaren die benadeeld worden door de keuzes van Defensie. Al direct na het uitbrengen van het ontwerp NPRD is Defensie daarom met getroffen grond- en woningeigenaren in gesprek gegaan. Het doel daarvan is geweest, en blijft, om deze mensen een zo goed mogelijk perspectief te bieden.

10.2.1 Zorgvuldig proces van grondverwerving

Het vooruitzicht van uitkoop is ingrijpend. Dit leidt tot zorgen over directe schade, zoals investeringen in woningen, en indirecte schade, zoals omzetrisico en beperkingen door veiligheidszones. Wanneer grond binnen het voorkeursalternatief valt, en Defensie voor de uitvoering van het voorgenomen project moet kunnen beschikken over de grond, dan wordt met het oog hierop een traject voor grondverwerving ingezet.

Defensie heeft een proces ingericht om op een zo vroeg mogelijk moment al een volwaardig en waardig perspectief te kunnen schetsen en bieden aan getroffenen. Waar het gaat om grondverwerving is dat perspectief in beginsel gericht op volledige schadeloosstelling. Dit betekent dat niet alleen de waarde van de grond en opstallen wordt vergoed, maar ook andere schadeposten worden meegenomen, zoals bijvoorbeeld misgelopen omzet of investeringen die niet kunnen worden terugverdiend. Het kan ook gaan om schade die ontstaat doordat de eigenaar (bijvoorbeeld) zijn bedrijf moet verplaatsen of beëindigen of een nieuwe woning moet kopen. De eigenaar ontvangt op deze wijze een vergoeding die recht doet aan de waarde van de grond en eventuele opstallen. Een onafhankelijke taxatie bepaalt deze waarde. Daarbij wordt rekening gehouden met de actuele marktwaarde en de omstandigheden van het perceel. Gedurende dit gehele proces worden grondeigenaren ondersteund door professionals die door Defensie worden vergoed. Zo heeft Defensie rentmeesters ingeschakeld voor elk van de betreffende gebieden, die getroffenen kosteloos ondersteunen bij het proces. Onderdeel daarvan kan zijn dat wordt gezocht naar mogelijkheden om verplaatsingsruimte te zoeken en daarvoor ruilgronden aan te kopen. Defensie vergoedt ook de kosten die verkopers maken als zij liever ondersteund worden door andere adviseurs bij het onteigeningsproces. Defensie hecht aan een goede ondersteuning van getroffen eigenaren. Daarbij biedt een professioneel proces de beste kansen voor een snel proces.

10.2.2 Volledige schadeloosstelling

Vanaf het moment dat het ontwerp NPRD vastgesteld is door het kabinet, is voor gronden op de voorkeurslocaties de procedure voor onteigening gestart. Dientengevolge kan het gesprek al in deze eerste fase worden gevoerd op basis van volledige schadeloosstelling. Dit leidt in de meeste gevallen sneller tot een veel ruimer bod vanuit het Rijk dan het geval zou zijn geweest als onteigening later opgestart zou worden, waarbij dan de marktwaarde het uitgangspunt zou zijn. Door onteigening parallel te laten lopen aan de eerste fase van minnelijke verwerving kan dus een waardig perspectief worden geboden aan grondeigenaren. Met deze aanpak wordt invulling gegeven aan de moties Dobbe/Nordkamp[20] en de motie-Heite c.s.[21] over compensatie, en de motie Wijen-Nass[22] over werken met verkorte en transparante procedures bij grondverwerving.

[20] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 33, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.
[21] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 38, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.
[22] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 40, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.

10.2.3 Compensatie van schade veroorzaakt door het NPRD

De uitvoering van het NPRD kan voor grondeigenaren, gebruikers en omwonenden financiële gevolgen hebben. Defensie begrijpt dat dit ingrijpend is en zet zich daarom in om betrokkenen zorgvuldig en laagdrempelig te informeren. Het uitgangspunt is dat iedereen die schade lijdt, eerlijk en passend wordt gecompenseerd.

Wanneer blijkt dat de schade groter is dan wat normaal maatschappelijk of bedrijfsmatig risico wordt geacht, kan een beroep worden gedaan op nadeelcompensatie. Deze regeling is vastgelegd in de Algemene wet bestuursrecht (titel 4.5) en de Omgevingswet (afdeling 15.1). In zulke gevallen zal Defensie, waar mogelijk, rekening houden met persoonlijke omstandigheden en ondersteuning bieden tijdens het proces. Tegelijkertijd is Defensie gebonden aan wet- en regelgeving die de kaders bepaalt voor wat mogelijk is ten aanzien van de nadeelcompensatie. Een voorbeeld hiervan is dat volgens artikel 15.2 van de Omgevingswet immateriële schade niet voor vergoeding in aanmerking komt. Dit geldt ook voor zogenoemde schaduwschade, zoals schade die ontstaat in de periode voorafgaand aan een formeel besluit.

Een verzoek daartoe kan echter pas worden ingediend nadat een besluit onherroepelijk en juridisch bindend is voor de betreffende bewoner of het betreffende bedrijf. Het definitieve NPRD is geen schadeveroorzakend besluit. De omgevingsplannen die op het NPRD gaan volgen om eventuele functieverandering te borgen, zijn dat wel.

Het doel is om de uitvoering van het NPRD zo transparant en zorgvuldig mogelijk te maken. Defensie streeft er daarom naar dat betrokkenen zich gehoord voelen en weten dat Defensie zich inspant om rechtvaardige oplossingen te bieden binnen de wettelijke kaders.

10.3 Met oog voor andere ruimtelijke belangen

Bij de inrichting en uitvoering van dit programma benut Defensie kansen die zich voordoen om bij te dragen aan andere belangen en opgaven. Het kan gaan om kansen voor natuurversterking, kansen om bij te dragen aan een betere waterhuishouding en bodemkwaliteit of kansen voor behoud van erfgoed.

10.4 Met aandacht voor leefbaarheid en de omgeving

Defensie is zich ervan bewust dat haar activiteiten impact kunnen hebben op de (lokale) omgeving, waarin mensen wonen, werken en leven. Om een betrouwbare partner, beschermer en “goede buur” te zijn, hecht Defensie aan behoud, waar nodig herstel en zo mogelijk verbetering van de leefbaarheid rond defensielocaties. Om een betrouwbare partner in het gebied te zijn hanteert Defensie spelregels in de aanpak van de realisatie van dit programma, en in de communicatie daarover met lokale betrokkenen, medeoverheden, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties.

1. **Balans tussen defensietaken en leefbaarheid**
   Voor Defensie staat het voorbereiden op, en oefenen voor de uitvoering van haar grondwettelijke taken centraal. Het realiseren en uitvoeren van de (nieuwe) defensieactiviteiten voor de gereedstelling van de krijgsmacht moeten gewaarborgd zijn. Tegelijkertijd is er aandacht voor de balans tussen de impact op de leefbaarheid in de omgeving en de defensieactiviteiten. Vanuit het creëren van de optimale randvoorwaarden voor de gereedstelling van Defensie proberen we te zoeken naar kansen bij, en optimalisatie van, ontwikkelingen in en met onze omgeving.

2. **Structureel aandacht voor leefbaarheid**
   Leefbaarheid krijgt structureel aandacht binnen de planvorming en realisatie van de defensieactiviteiten. Bij het kijken naar de impact op leefbaarheid staat het zoeken naar houdbare oplossingen in een duurzame verhouding met belanghebbenden centraal. Daarom betrekt Defensie haar omgeving proactief bij de verdere uitwerking van de te realiseren activiteiten, waarbij Defensie inzet op het creëren van een gemeenschappelijk beeld van de opgave met de omgeving, een gedeeld beeld van het proces en een gezamenlijke zoektocht naar waarde voor belanghebbenden. Over bijdragen aan leefbaarheid vindt

overleg plaats met de lokale gemeenschap. Waar mogelijk wordt samengewerkt met andere overheden en partijen om initiatieven in de regio te bundelen. Het zoeken naar koppelkansen met de samenleving is in lijn met o.a. de motie Nordkamp c.s.[23]

3. **Duurzame relatie met de samenleving**
   Een duurzame relatie met de omgeving is essentieel. Defensie deelt gedurende de verdere planvorming relevante en beschikbare informatie op een voor alle betrokkenen begrijpelijke wijze, zodat zij in staat zijn om vragen te stellen en op te komen voor hun eigen belangen. Een snelle en transparante opvolging hiervan is vanzelfsprekend. Afspraken worden vastgelegd, en kennis wordt geborgd via goede overdrachten tussen het moment van beleidskeuzes, projectrealisatie en het gebruik van defensie-locaties. Voor de relevante behoeften zal bij de uitvoering dan ook een passend participatietraject worden opgesteld om actieve samenwerking met bewoners, lokale ondernemingen en onderwijsinstellingen op te zoeken, in lijn met de wens van de Kamer.[24]

4. **Aanspreekbaar op keuzes**
   Defensie is aanspreekbaar op de keuzes die ze bij de verdere vormgeving van de defensieactiviteiten maakt. Intern wordt het bewustzijn vergroot door medewerkers te betrekken bij het thema leefbaarheid en door omgevingsgericht werken te stimuleren.

5. **Heldere, transparante en tijdige communicatie**
   Defensie zorgt ervoor dat communicatie richting belanghebbenden helder, transparant en tijdig is om verwachtingen te managen en eventuele misverstanden te voorkomen. Defensie streeft een open houding na. De dialoog met de omgeving is hierbij tweerichtingsverkeer: luisteren is net zo belangrijk als informeren.

10.5 Binnen kaders van uitvoerbaarheid

Het voornemen voor de uitbreiding van het ruimtebeslag dat Defensie in Nederland legt, kent geen gegarandeerde uitkomst. In de praktijk zal het tempo van de realisatie afhangen van factoren die maar ten dele beïnvloed kunnen worden door Defensie, zoals beschikbare stikstofruimte, netcongestie, oplossing van een aantal infrastructurele knelpunten en de financiële kaders.

10.5.1 Stikstofruimte

Voor het realiseren van de ambities in het NPRD is stikstofruimte nodig. Stikstofruimte die in Nederland schaars is. Omdat defensielocaties vaak gelegen zijn in of nabij stikstofgevoelige natuur, is het erg onzeker of activiteiten en projecten die zorgen voor extra stikstofdepositie een natuurvergunning (‘omgevingsvergunning Natura 2000-activiteit’) kunnen krijgen.

De stikstofsituatie in Nederland zorgt ervoor dat niet alle onderdelen van het NPRD (direct) uitvoerbaar zijn. Op het onderdeel stikstof zal per deelproject locatiespecifiek moeten worden onderzocht wat de oplossingsmogelijkheden zijn. Te denken valt aan:

- Intern salderen: waar er op een bestaande locatie voldoende stikstofruimte in de bestaande vergunningen aanwezig is, kunnen de stikstofeffecten van de nieuwe activiteit beoordeeld worden ten opzichte van de reeds toegestane activiteit op die locatie. Door de uitspraken van de Raad van State van 18 december 2024 (Amercentrale/Rendac) is intern salderen vergunningplichtig. Daarnaast moet de stikstofruimte, die wordt gebruikt om de nieuwe activiteit uit te voeren, additioneel zijn. Dit betekent dat de stikstofruimte niet nodig is voor natuurbehoud- en herstel. Door de vergunningplicht en het additionaliteitsvereiste, zal het op dit moment in de meeste gevallen niet mogelijk zijn een natuurvergunning te krijgen op basis van intern salderen.

[23] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 27, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.
[24] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 26, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.

- Extern salderen: het mitigeren van stikstofeffecten met stikstofruimte van een bedrijf dat geheel of gedeeltelijk stopt. Ook voor extern salderen geldt dat additionaliteit moet worden aangetoond. Hierdoor is ook extern salderen een moeilijk toepasbare oplossingsrichting.
- ADC-toets: indien de stikstofeffecten van een project of activiteit niet kan worden gemitigeerd, zullen compenserende maatregelen moeten worden getroffen om de samenhang van het Natura 2000-gebied in stand te houden. Daarnaast moet worden aangetoond dat er sprake is van dwingende redenen van groot openbaar belang en dat er geen sprake is van alternatieven.

Ook kunnen een gebiedsgerichte benadering en programmatisch vergunnen nader verkend worden als oplossing. Daarbij kan het hele NPRD als scope worden genomen. Of een gebied, zoals bijvoorbeeld de Veluwe. In een dergelijke aanpak kan een combinatie worden gezocht tussen intern salderen, extern salderen, compensatie en het in kaart brengen van de bijdrage die Defensie kan leveren aan de natuuropgave, door bijvoorbeeld verbeterd natuurbeheer en aanleg van nieuwe natuur(verbindingen).

Naast het bovenstaande probeert Defensie via de Wet op de defensiegereedheid en de Ministeriële Commissie Economie en Natuurherstel mogelijkheden te vinden om de ambities van het NPRD te realiseren. Het eerder door het kabinet gepresenteerde 'Startpakket Nederland van het slot' bevat hiertoe maatregelen.

10.5.2 Netcongestie

De uitvoering van het NPRD kan vertraging oplopen door de netcongestieproblematiek, in verband met het niet tijdig beschikbaar komen van (schaarse) netcapaciteit. Om mogelijke problemen te voorkomen zal Defensie in een vroegtijdig stadium van de planvorming afstemming zoeken met de relevante netbeheerder.

10.5.3 Aanpak infrastructurele knelpunten

Een aantal NPRD-behoeften vraagt om aanpak van infrastructurele knelpunten. Het betreft dan bijvoorbeeld de ontsluiting van locaties of, omdat Defensie nieuwe activiteiten gaat ontplooien, waardoor de drukte op het wegennet verder kan toenemen. Bij het Nota-Overleg Defensie is een motie aangenomen die de regering verzoekt om de infrastructurele aanpassingen, die noodzakelijk zijn als gevolg van de uitvoering van het NPRD, als prioritair te beschouwen en deze ook zo spoedig mogelijk te realiseren.[25] In een Kamerbrief over infrastructuurinvesteringen is opgenomen dat de ministeries van Defensie en IenW bezien waar deze opgaven al een plek hebben of kunnen krijgen in het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT). Daar waar de MIRT-systematiek niet passend is, zal gezamenlijk worden gekeken naar de mogelijkheden voor tijdige ingebruikname van benodigde infrastructuur gelet op de noodzakelijke versterking van de krijgsmacht.[26] Per traject moet nog worden besloten over de benodigde financiering en dekking, conform de regels van de budgetdiscipline.

10.5.4 Financiële kaders

De kosten voor de *ruimte*behoeften die voortvloeien uit het NPRD (zoals grond- en objectverwerving, vergunning- en wetgevingstrajecten) zijn reeds ingepast in de begroting 2025 van Defensie. Daarnaast zijn de financiële consequenties van de volledige onderliggende *vastgoed*behoeften in de periode 2026-2040 op basis van de definitieve locatiekeuzes in kaart gebracht. De hiervoor benodigde geraamde 8,2 mrd euro zijn bij de eerste suppletoire begroting van 2026 ingepast in de begroting van Defensie. Ook de kosten voor de 9 specifieke ruimtebehoeften die zijn vastgesteld met de eerste wijziging van het NPRD zijn hierin opgenomen.

De Kamer zal jaarlijks via de Stand van Defensie worden geïnformeerd over de voortgang van de NPRD-projecten.

[25] Zie Kamerstuk 36 592, nr. 30, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.
[26] Zie Kamerstuk 29 435, nr. 270, vergaderjaar 2024-2025, Tweede Kamer.

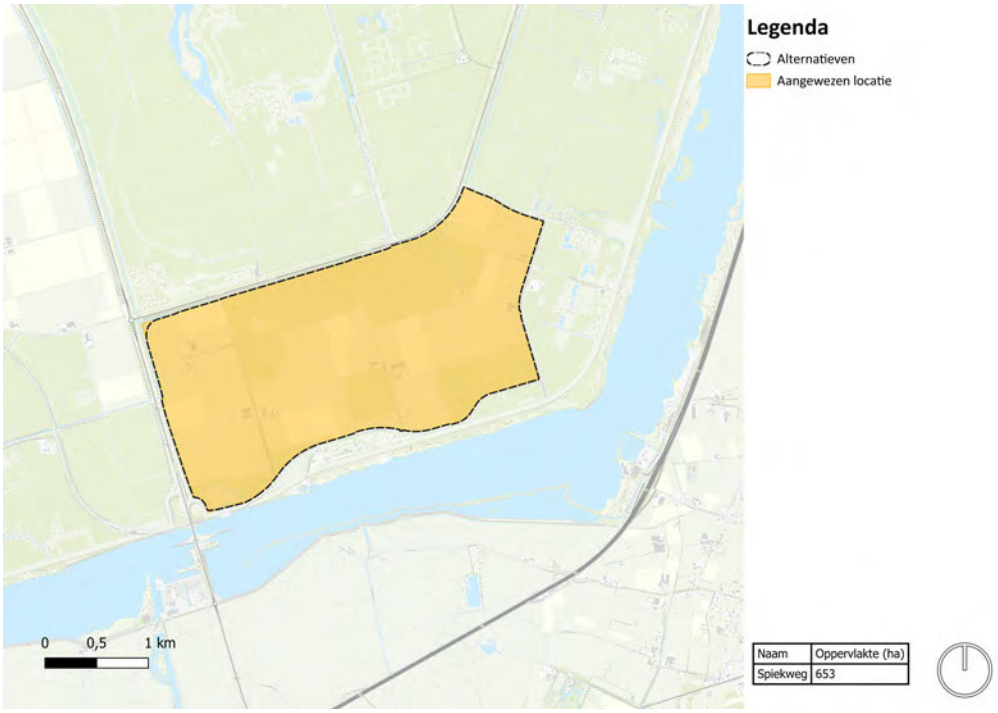
11 Detailkaarten definitief aangewezen locaties

Een deel van de definitief aangewezen locaties leidt tot nieuw direct en/of indirect ruimtegebruik. Voor die behoeftes waar dit van toepassing is, zijn in dit hoofdstuk detailkaarten opgenomen ter verduidelijking van hoe het ruimtebeslag er uit zal zien.

11.1 Definitieve locaties bovenregionale behoeften

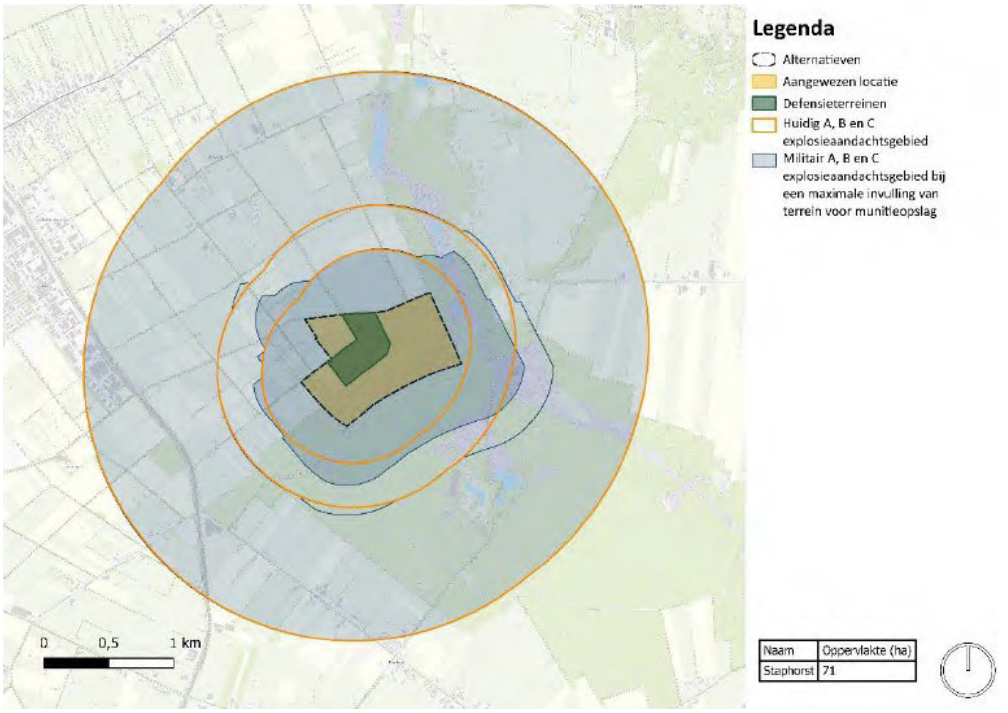
11.1.1 I. Versterken en concentreren ondersteunende eenheden

Definitief aangewezen locatie Zeewolde-Spiekweg, gemeente Zeewolde, Flevoland:



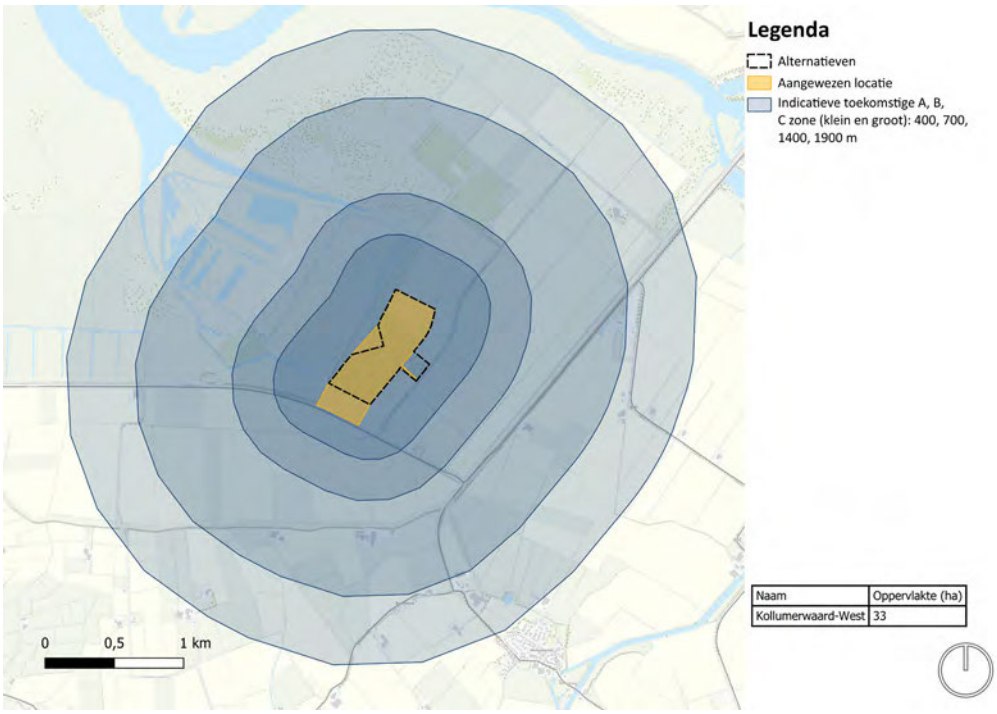
11.1.2 II. Extra locatie grootschalige munitieopslag

Definitief aangewezen locatie Staphorst, gemeente Staphorst, Overijssel:



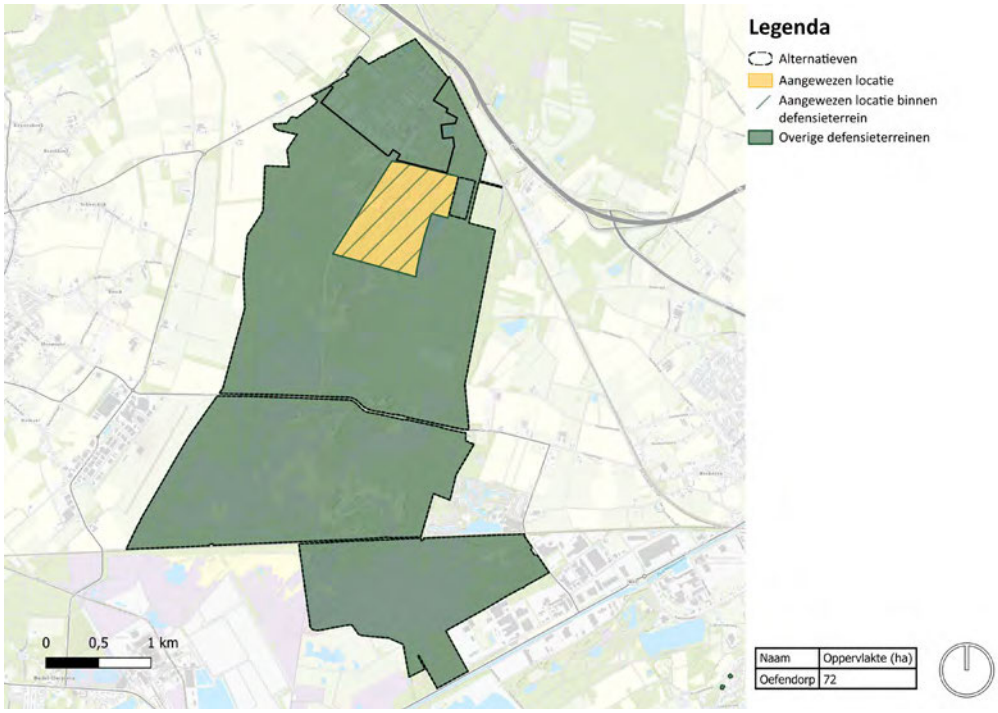
11.1.3 III. Nieuwe munitieopslag SIC

Definitief aangewezen locatie Kollumerwaard-West, Oude kruitfabriek, gemeente Noardeast-Fryslân, Friesland:



11.1.4 V. Oefenen in verstedelijkt gebied

Definitief aangewezen locatie Oefenterrein Weerterheide:



11.1.5 VI. Nieuw amfibisch oefengebied

Definitief aangewezen locaties, Groote Keeten, Maasvlakte 2 , Oefenterrein Marnewaard en Schietrange Vliehors:



Groote Keeten, gemeente Schagen, Noord-Holland:



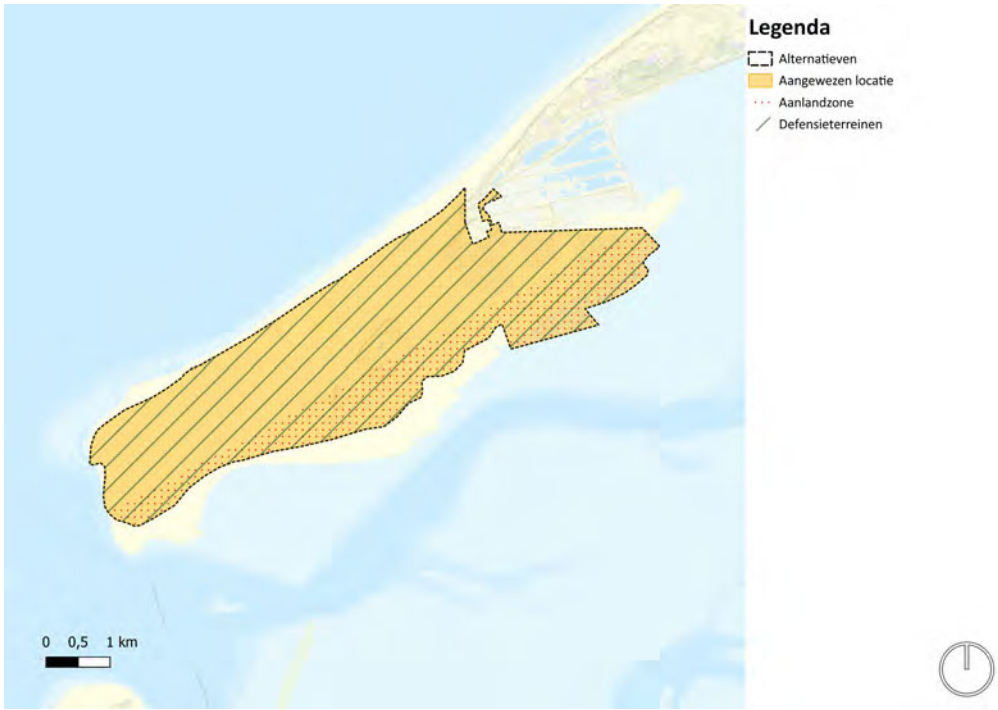
Maasvlakte, gemeente Rotterdam, Zuid-Holland:



Oefenterrein Marnewaard, Het Hogeland, Groningen:

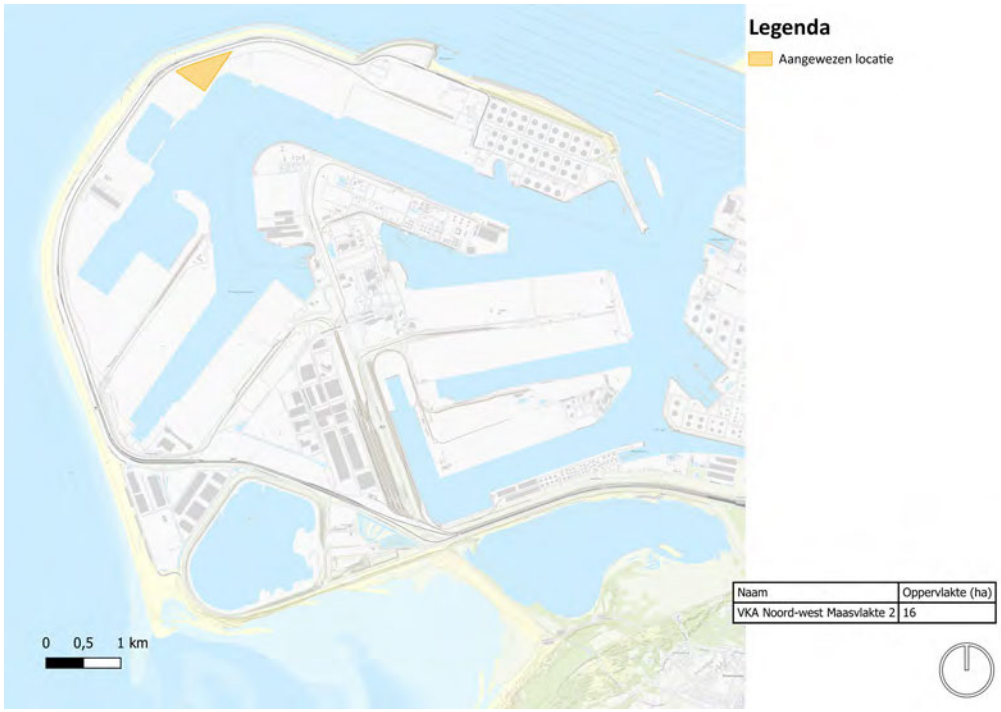


Schietrange Vliehors, gemeente Vlieland, Friesland:



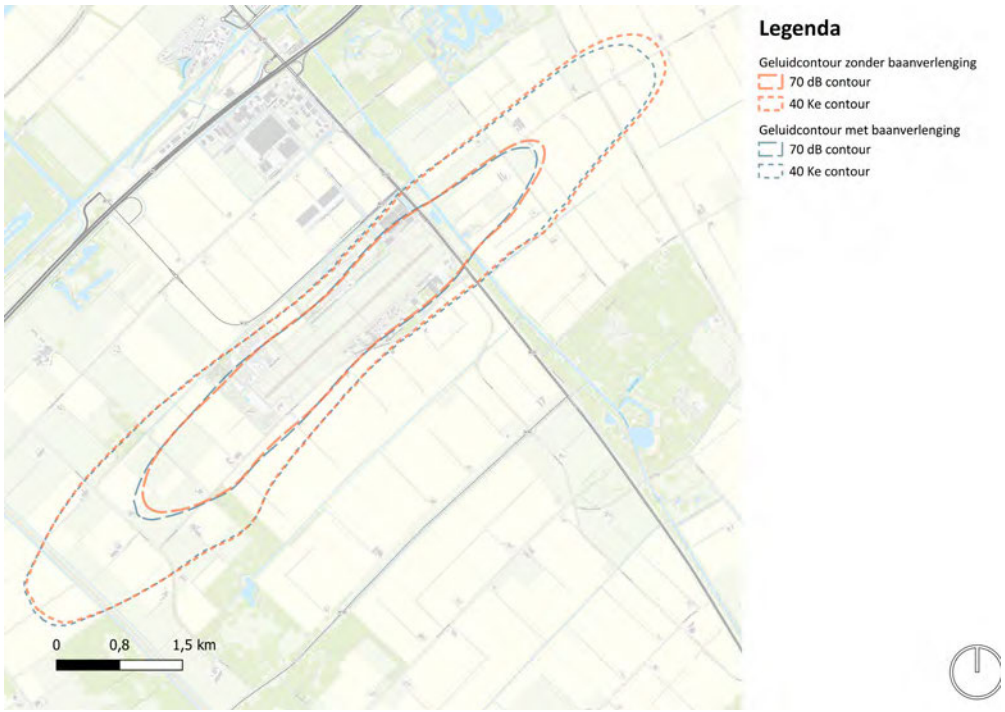
11.1.6 VII. Gegarandeerde havencapaciteit Host Nation Support

Definitief aangewezen locatie Maasvlakte, gemeente Rotterdam, Zuid-Holland:



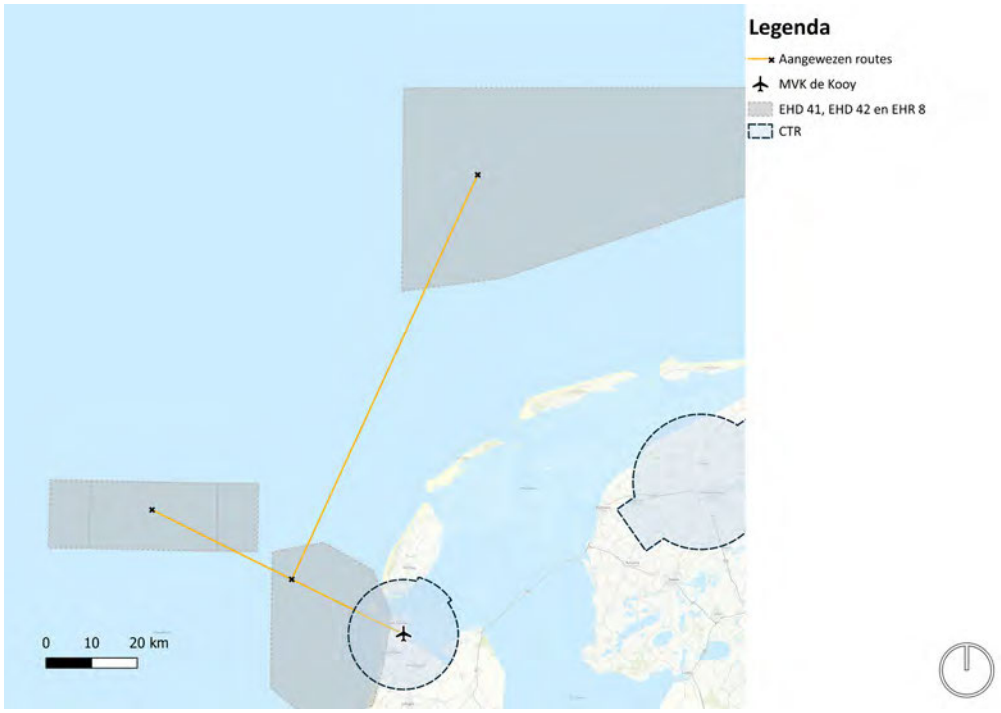
11.1.7 VIII. Toename gebruik jachtvliegcapaciteit

Definitief aangewezen locatie Voorkeursalternatief militair medegebruik civiele luchthaven Lelystad Airport:



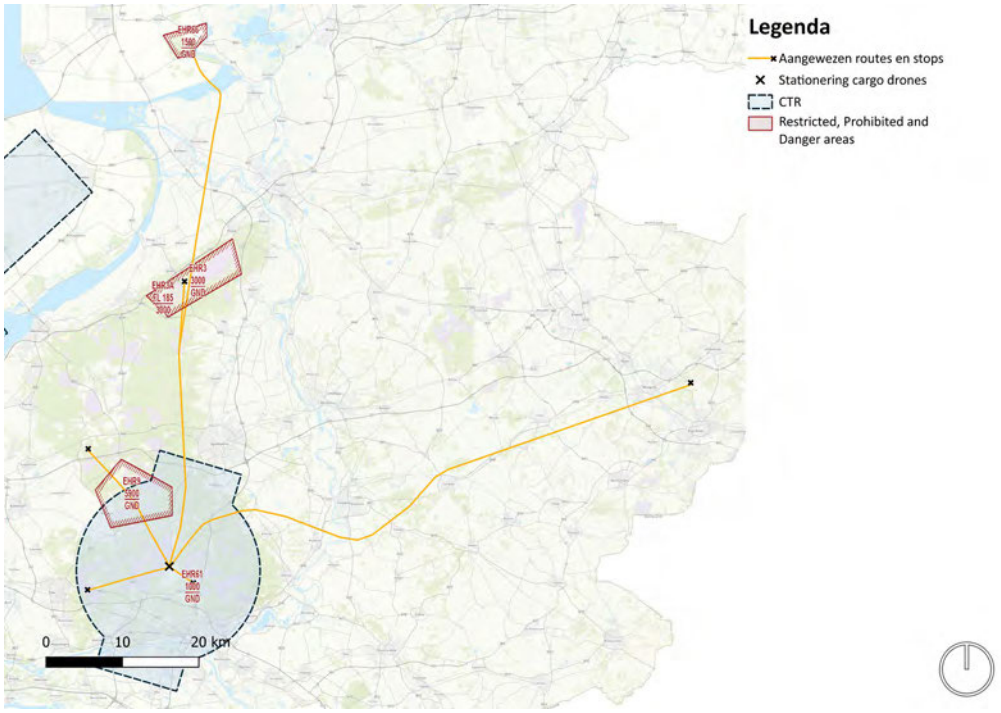
11.1.8 IX. Onbemande maritieme helikopters

Definitief aangewezen locatie Maritiem vliegkamp De Kooy en vliegroutes naar de oefengebieden op zee:



11.1.9 X. Stationering en corridors van cargodrones

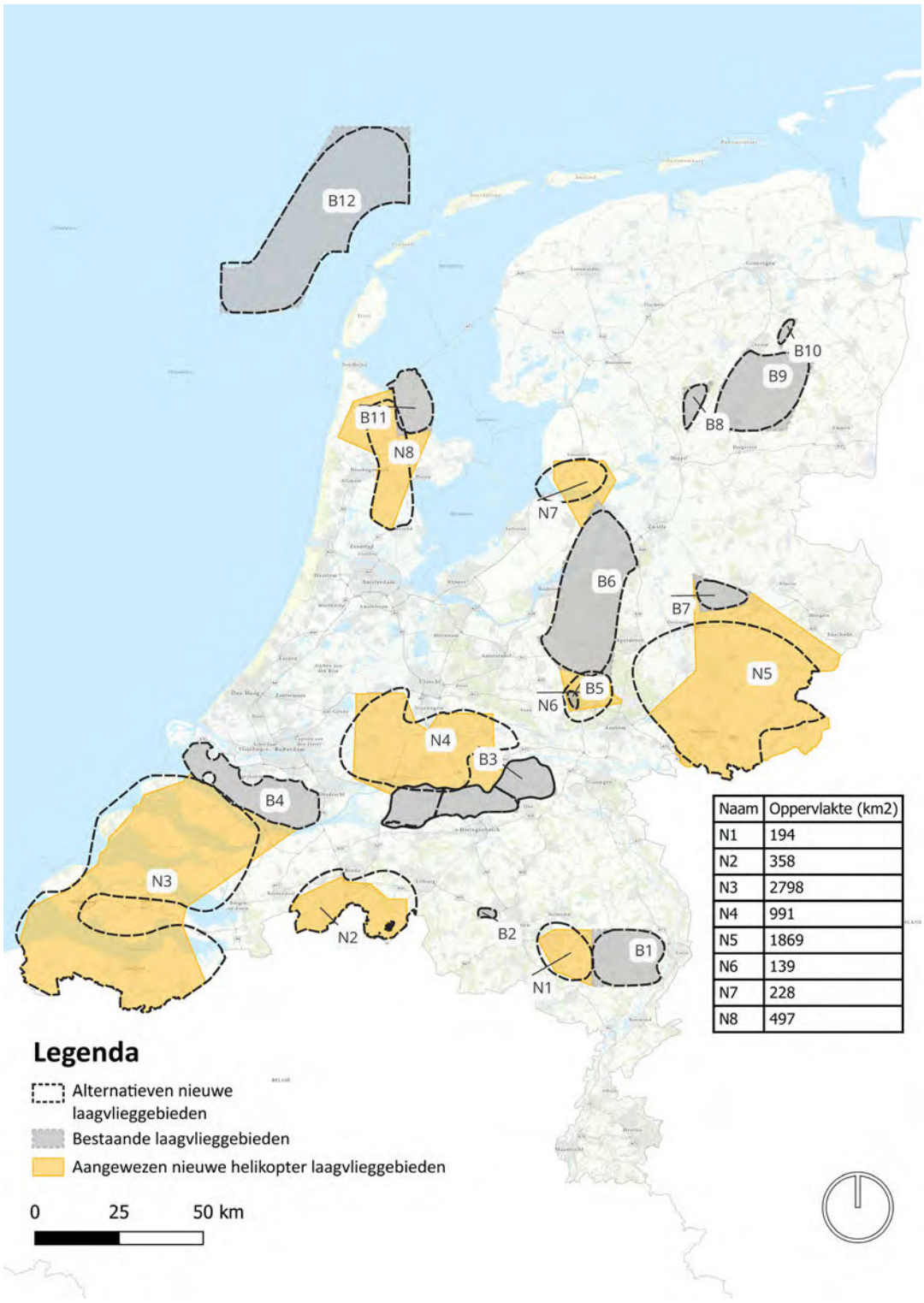
Definitief aangewezen locatie stationering op Militair Luchtvaartterrein Deelen en vliegroutes naar de oefenterreinen, Marknesse en Twente Airport:



11.1.10 XI. Laagvlieggebieden helikopters

Definitief aangewezen locatie acht nieuwe gebieden:

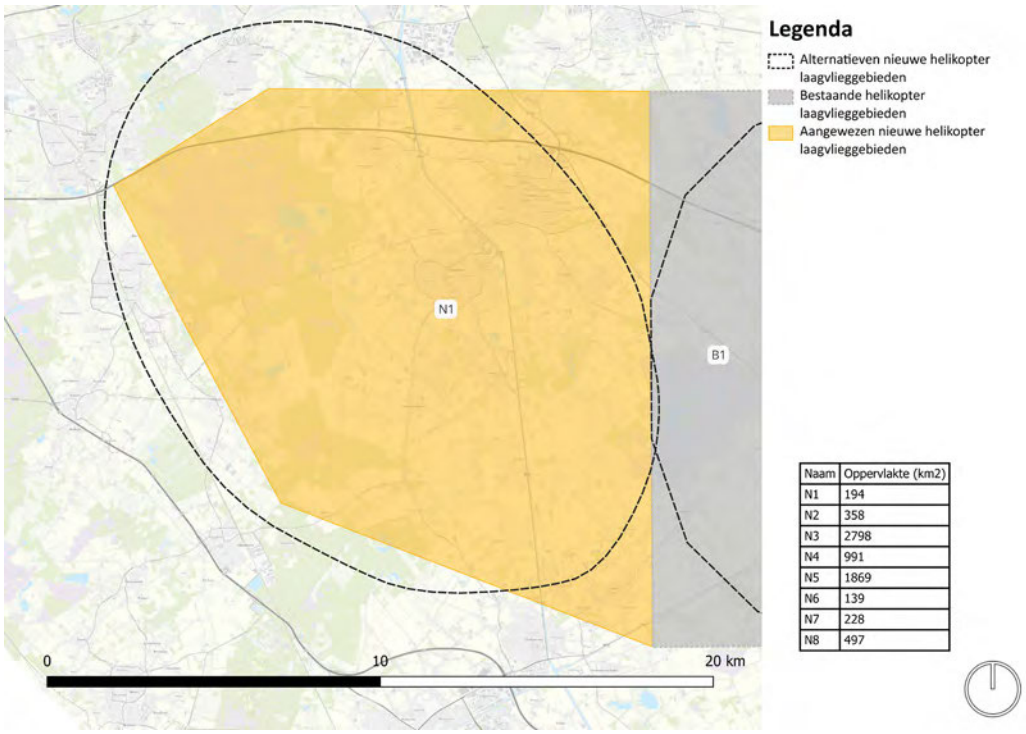
Overzichtskaart nieuwe en bestaande gebieden:



Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

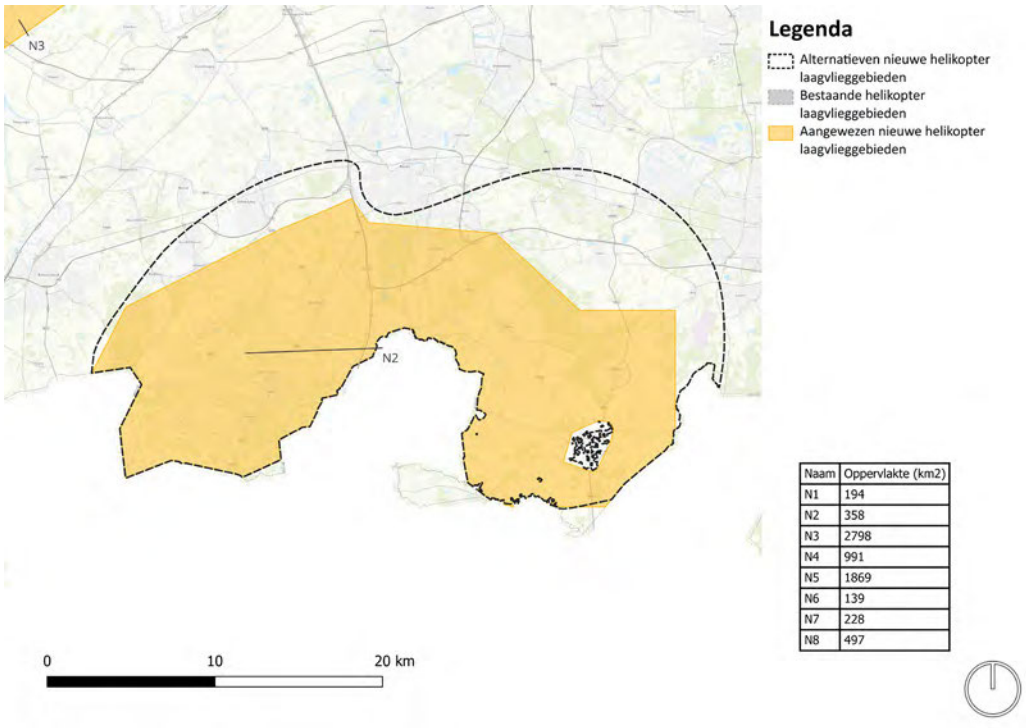
Detailkaarten Definitief aangewezen locatie per laagvlieggebied:

N1:



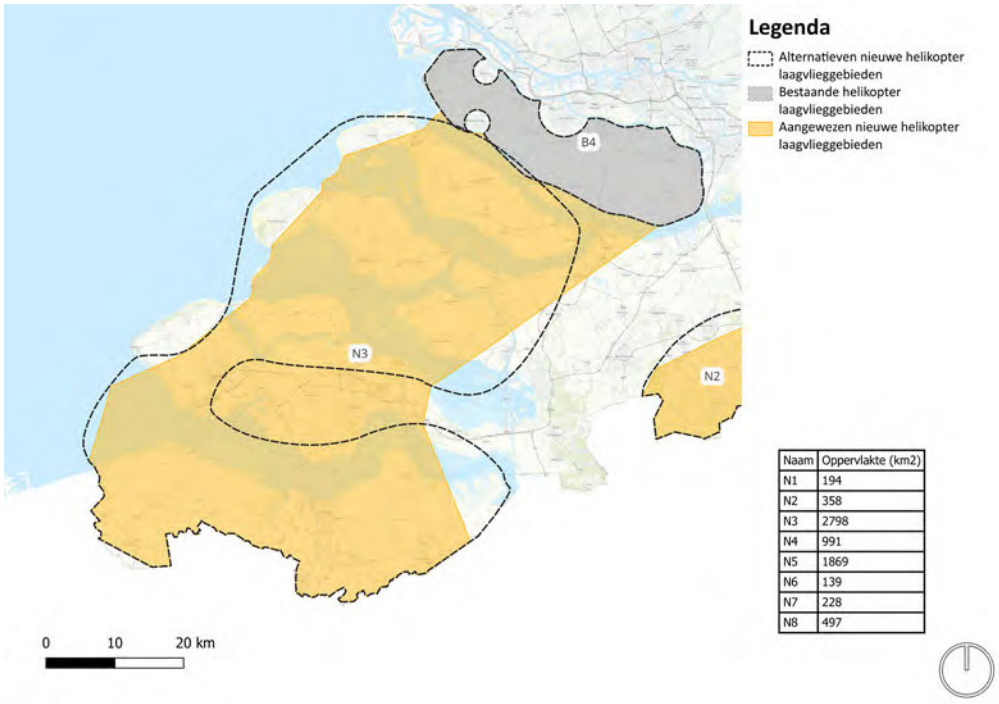
Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

N2:



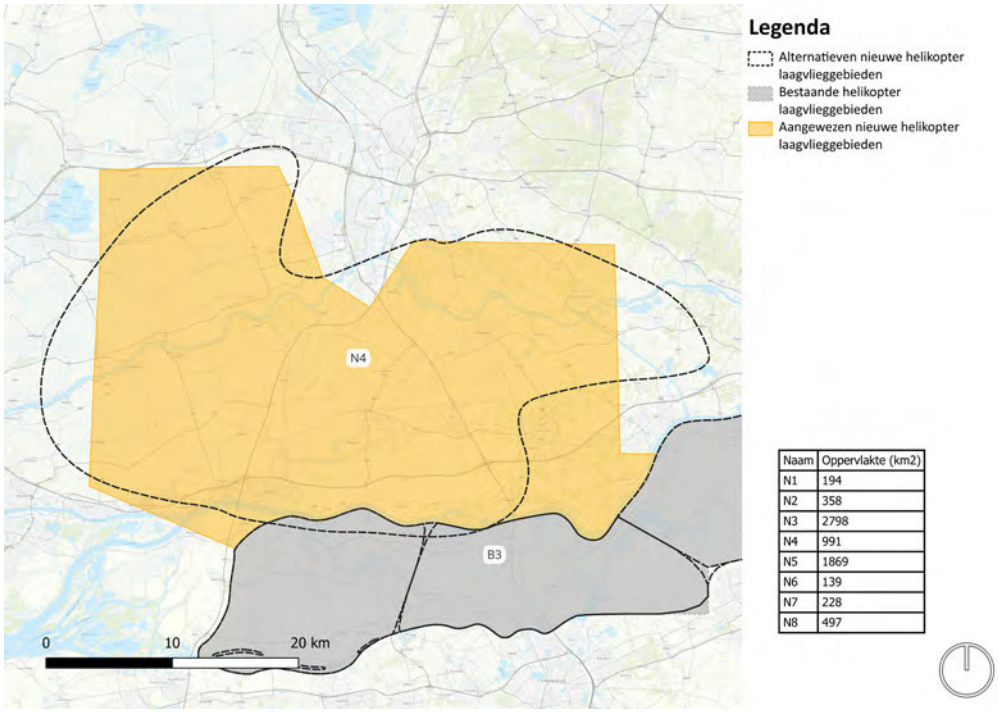
Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

N3:



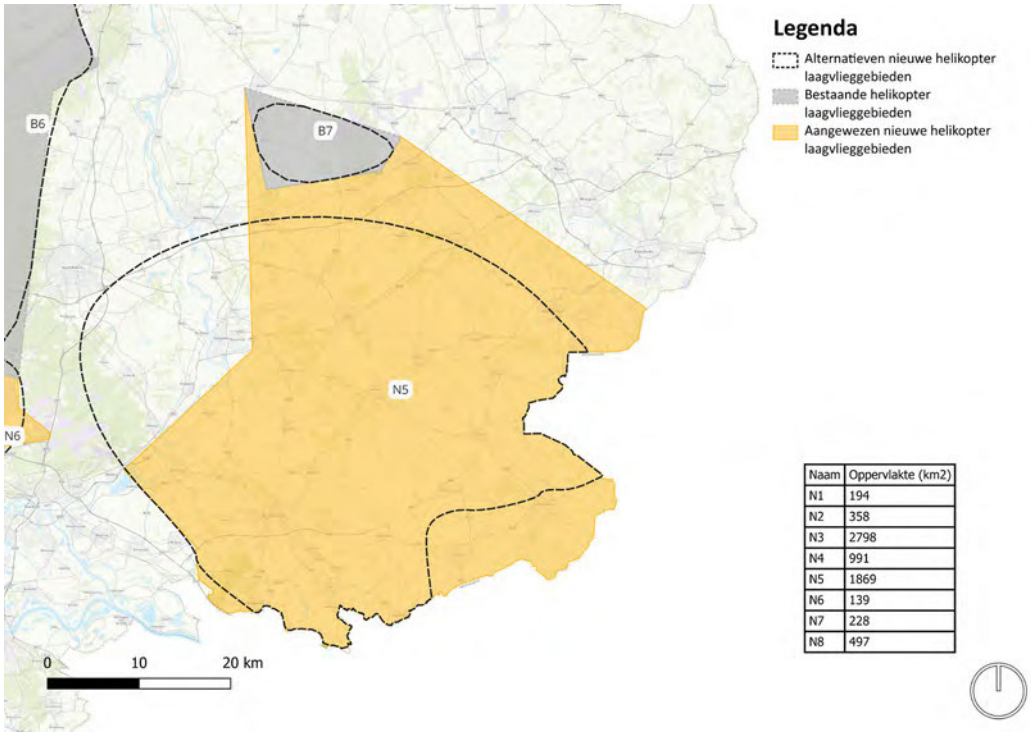
Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

N4:



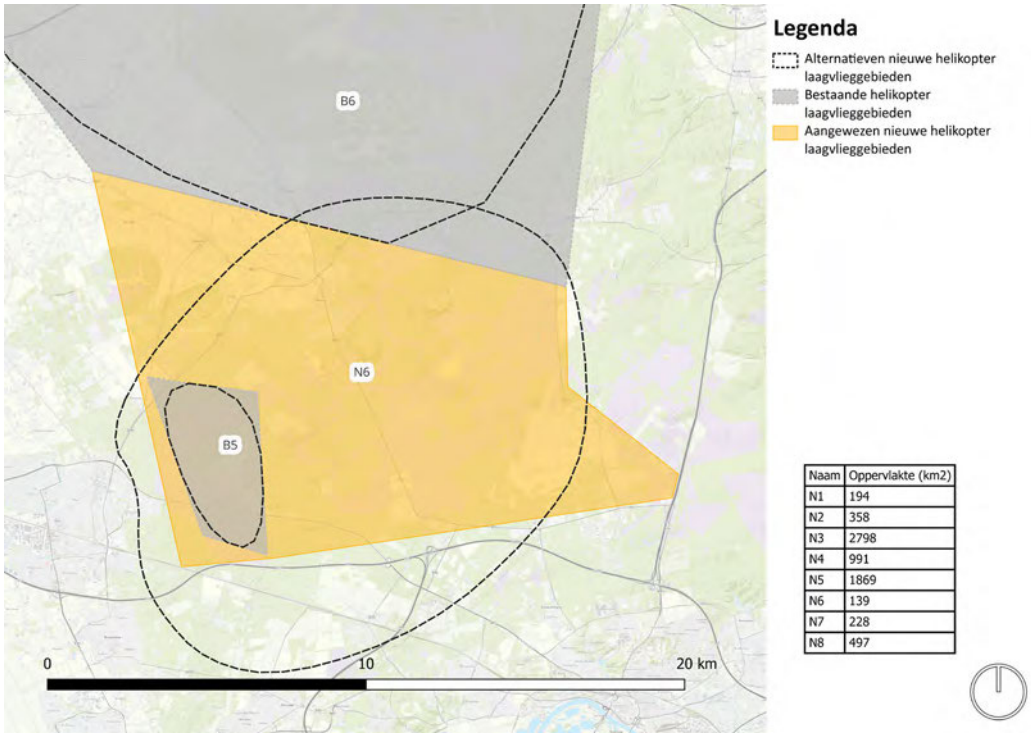
Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

N5:



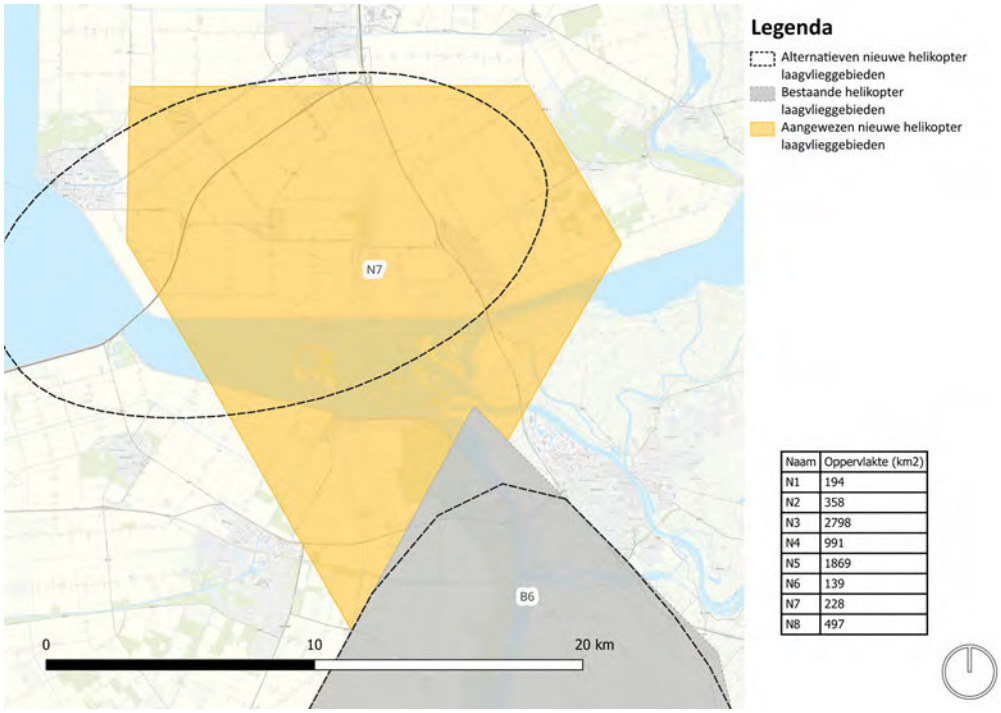
Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

N6:



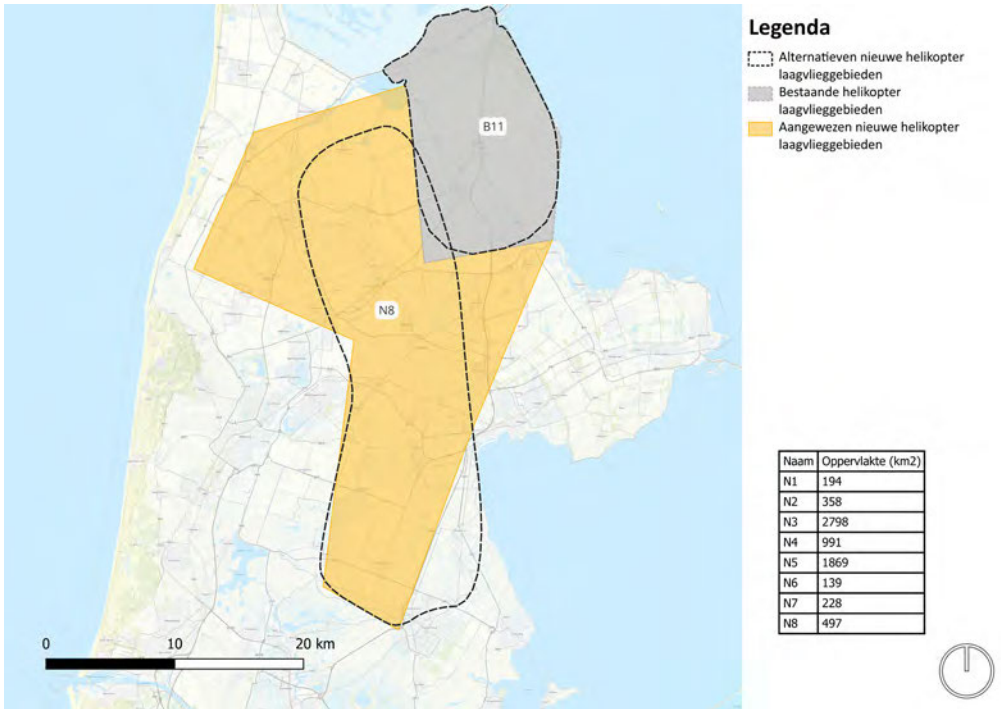
Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

N7:



Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

N8:

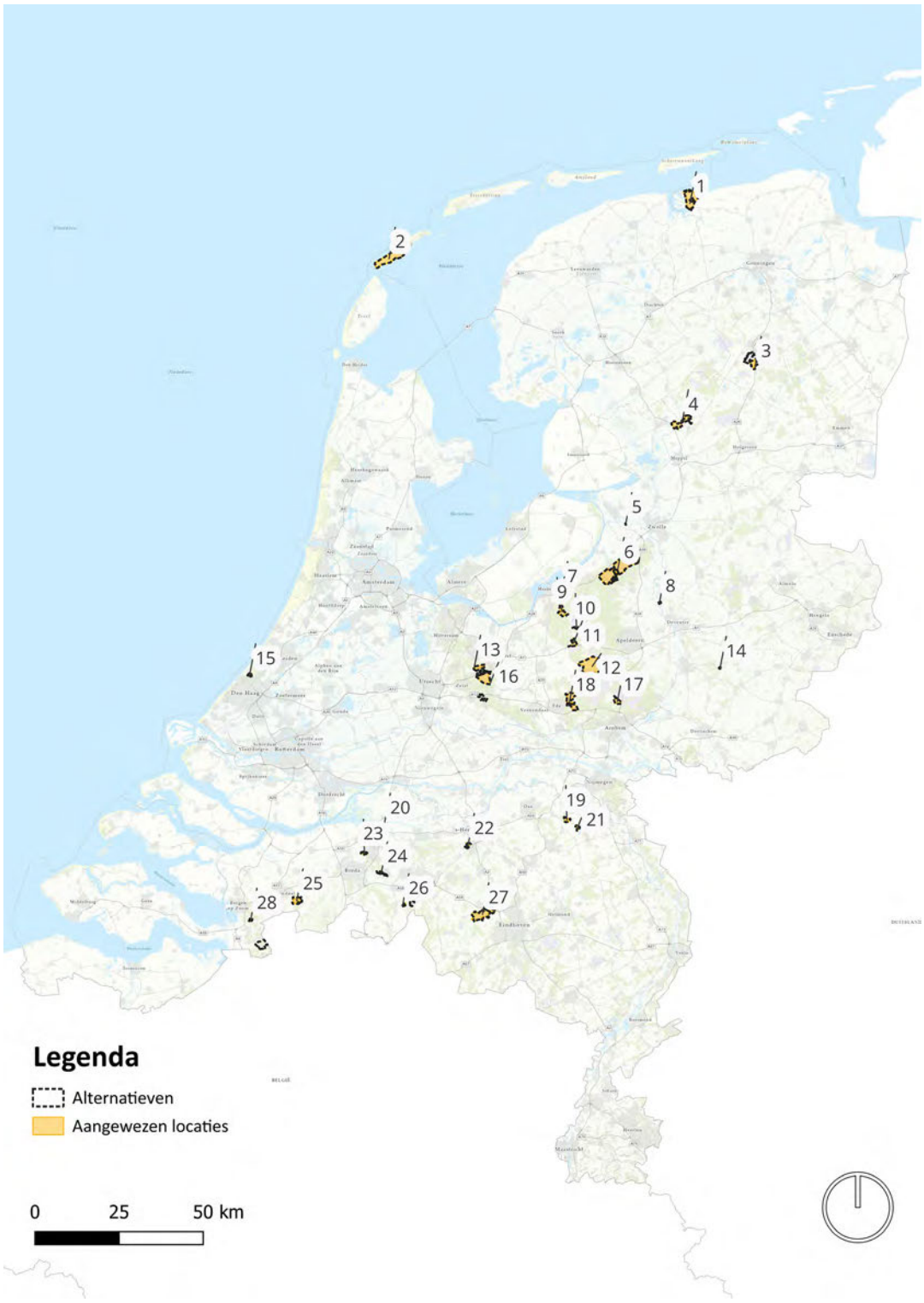


Naam	Oppervlakte (km2)
N1	194
N2	358
N3	2798
N4	991
N5	1869
N6	139
N7	228
N8	497

11.1.11 XII. Helikopterlandingsplaatsen

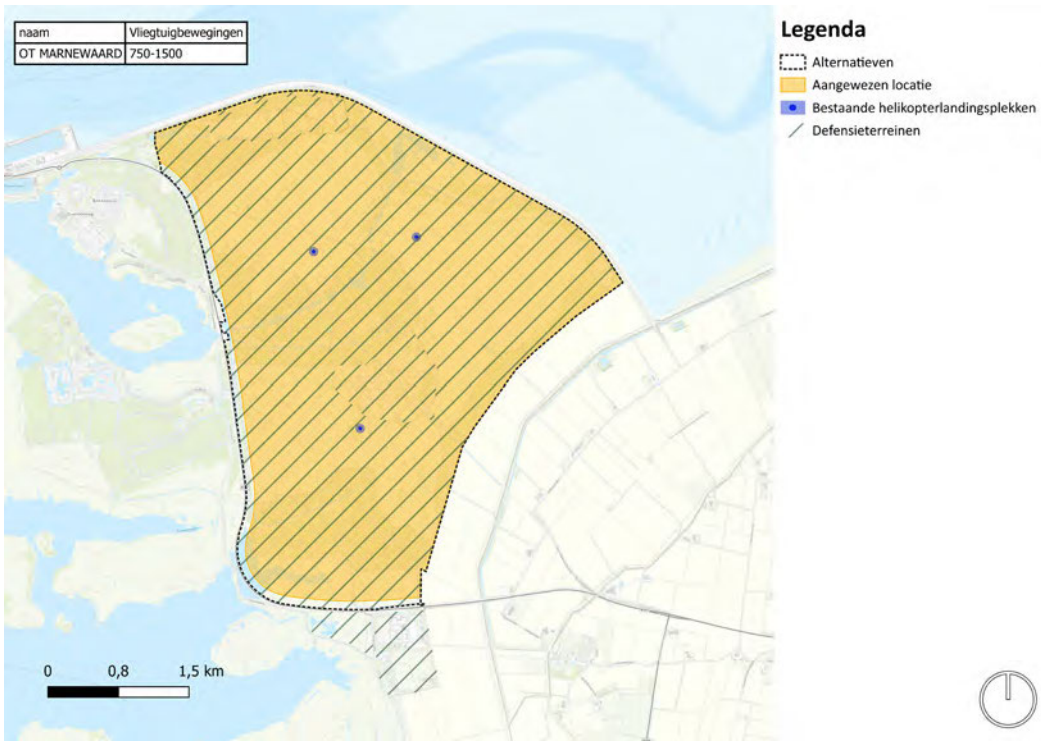
Definitief aangewezen locatie groeien naar 32 locaties.

Overzichtskaart:

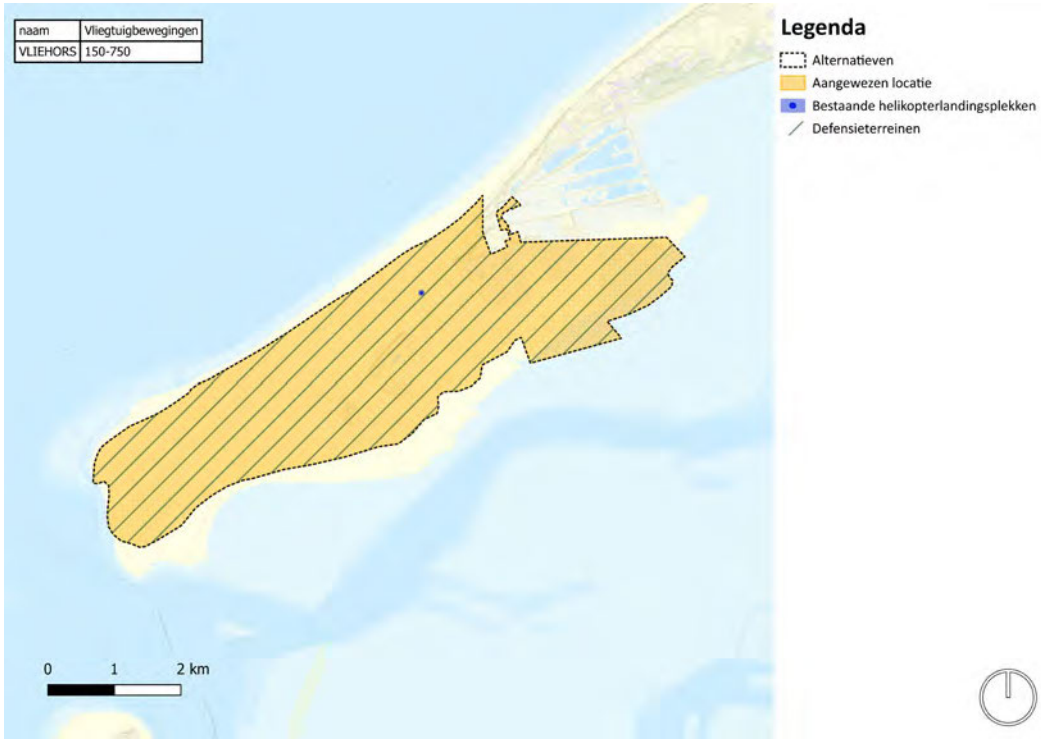


Detailkaarten definitief aangewezen locaties:

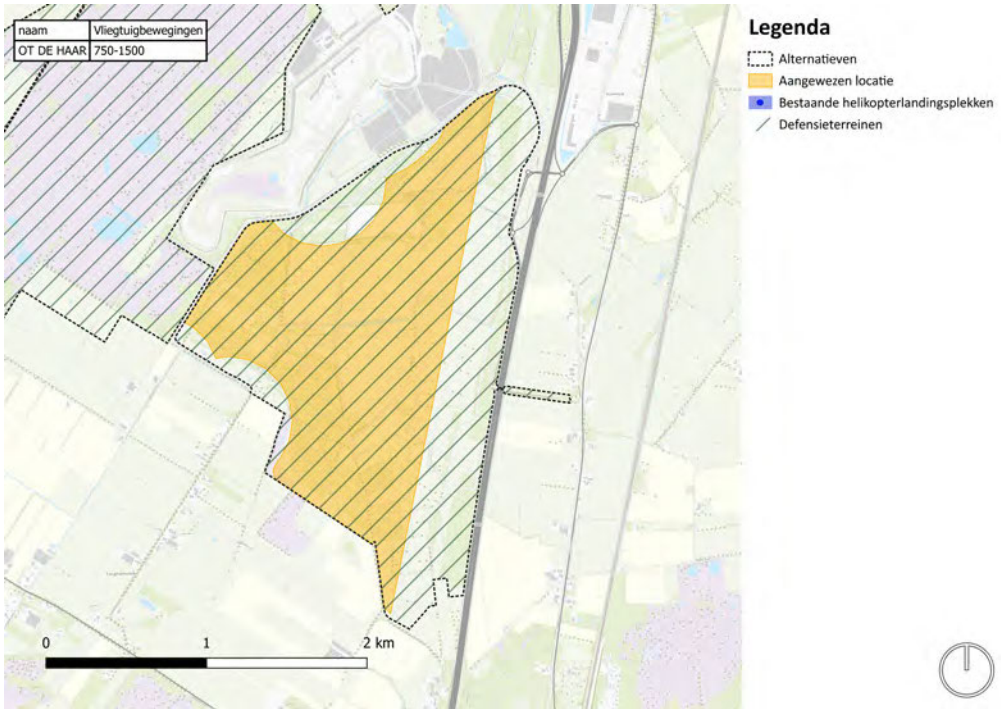
Oefenterrein Marnewaard:



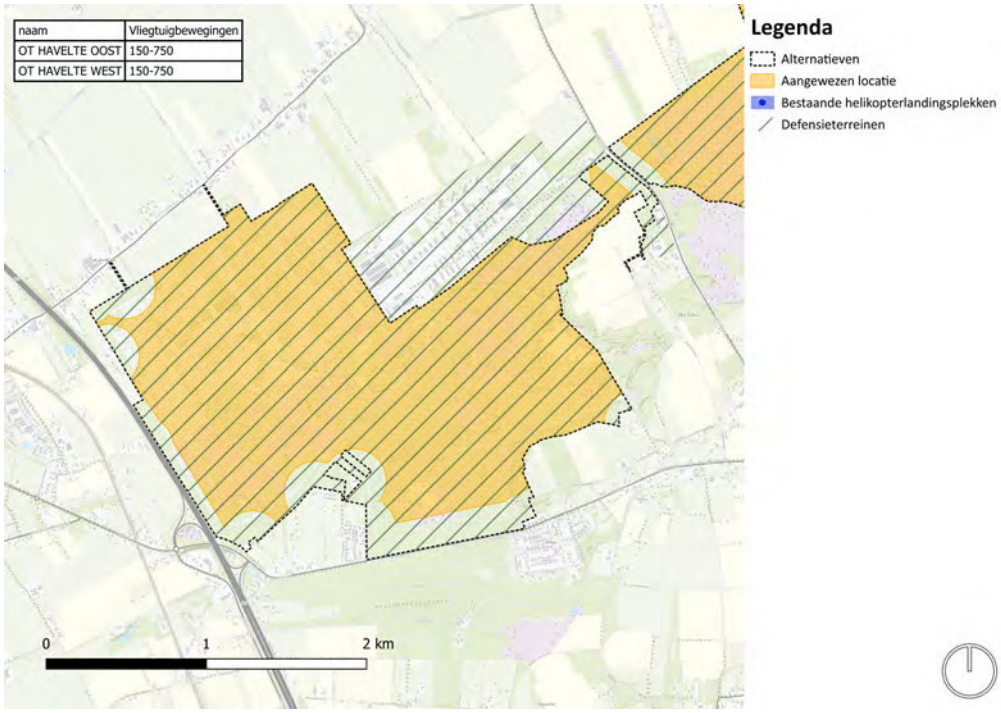
Schietrange Vliehors:



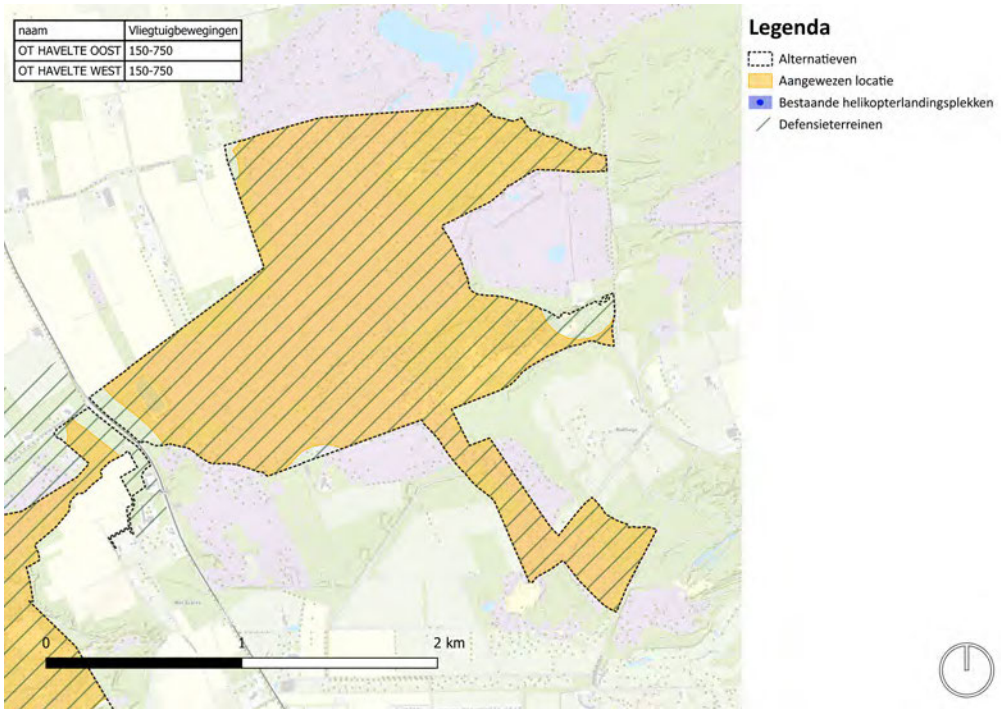
Oefenterrein De Haar:



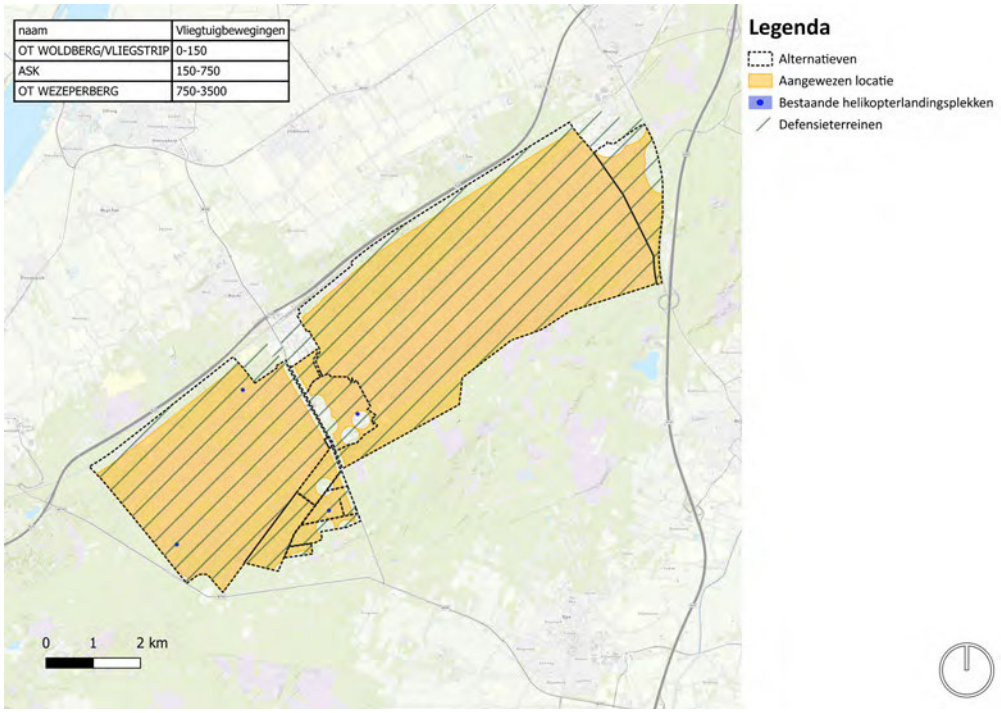
Oefenterrein Havelte West:



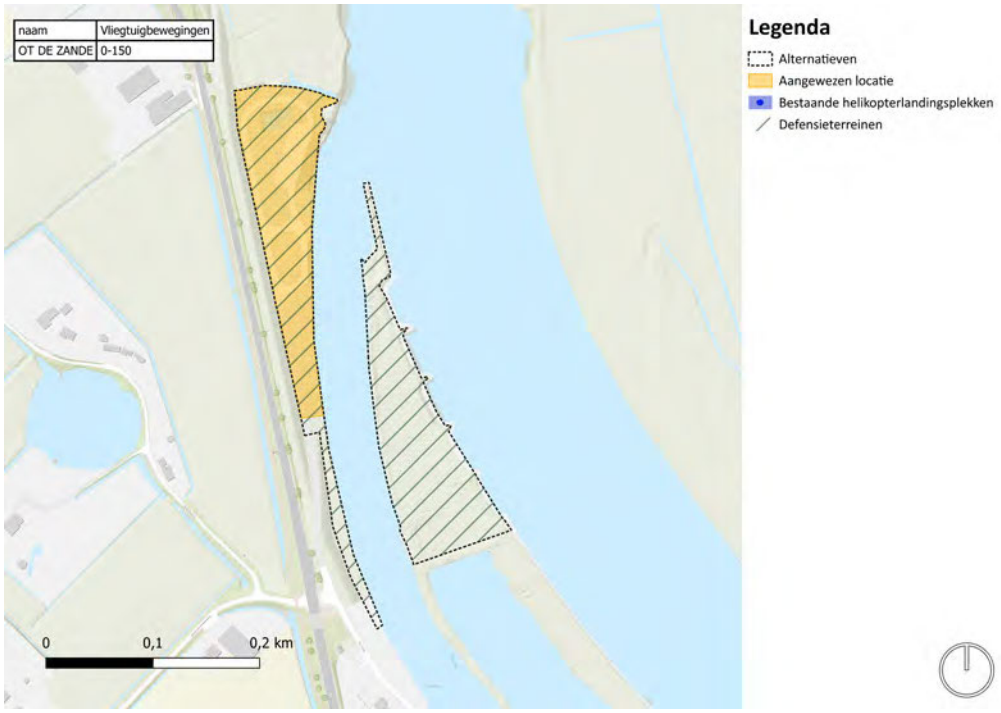
Oefenterrein Havelte Oost:



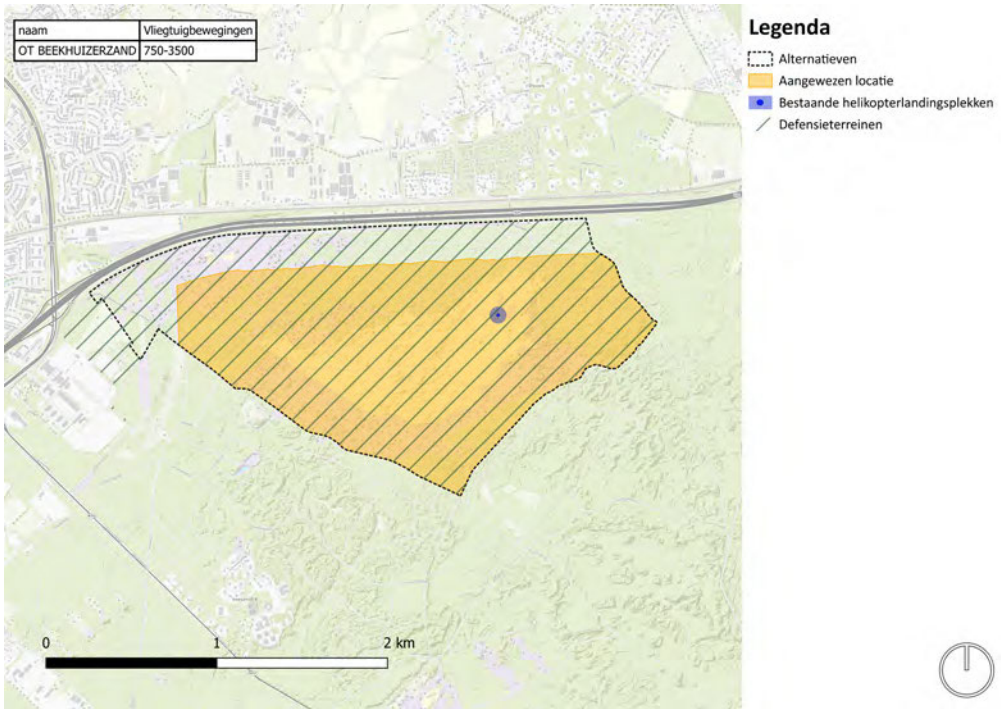
Artillerie Schietkamp, Oefenterrein Wezeperberg, Oefenterrein Woldenberg/vliegstrip:



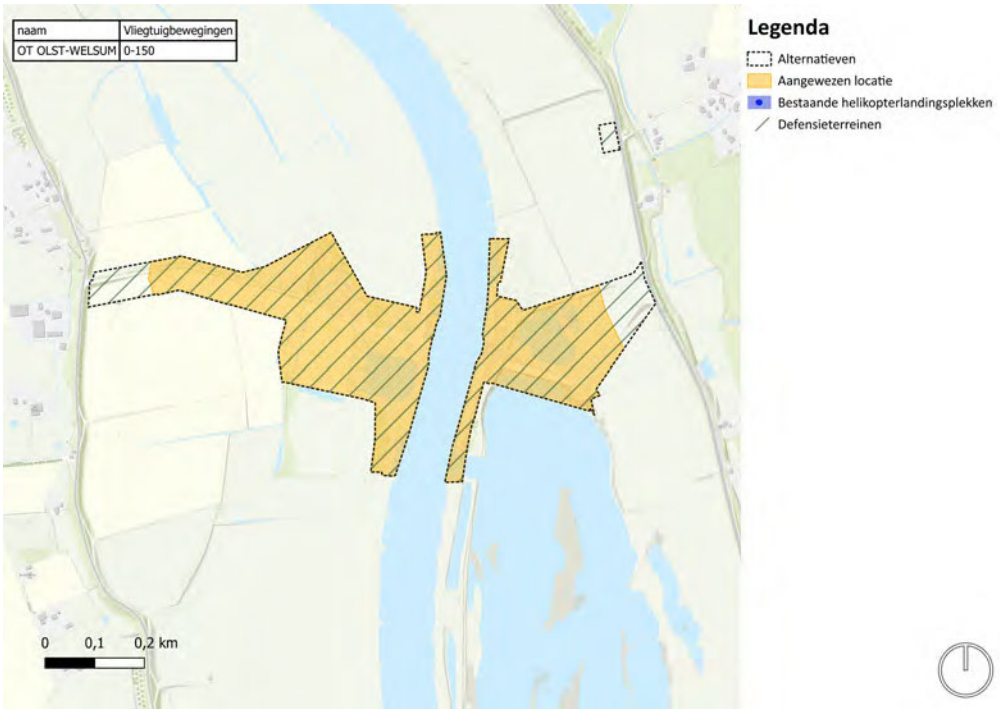
Oefenterrein de Zande:



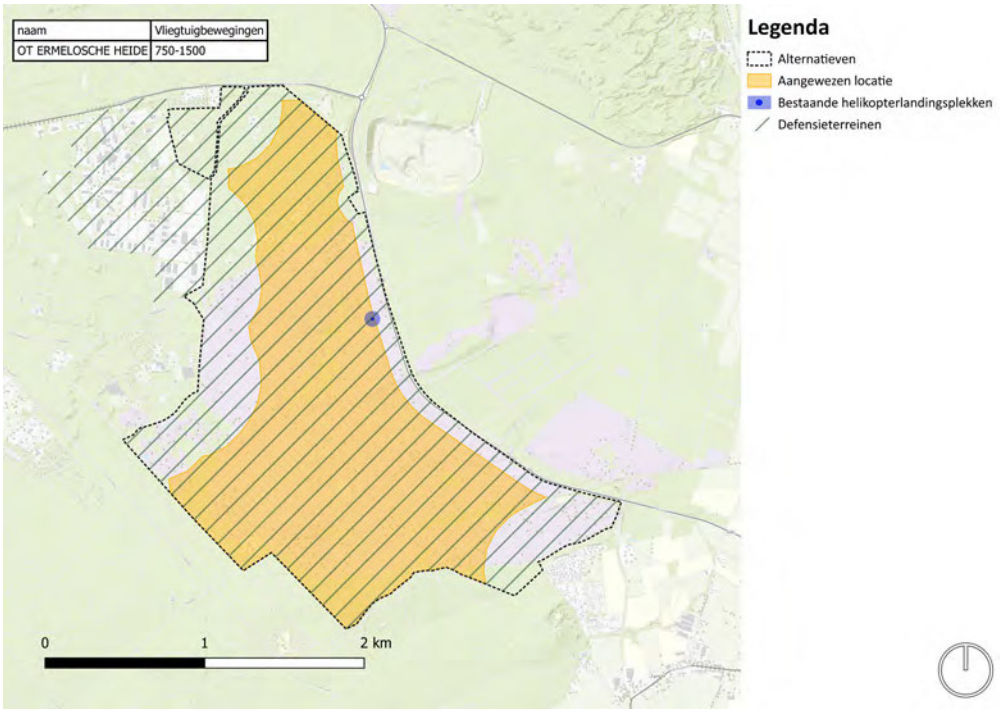
Oefenterrein Beekhuizerzand:



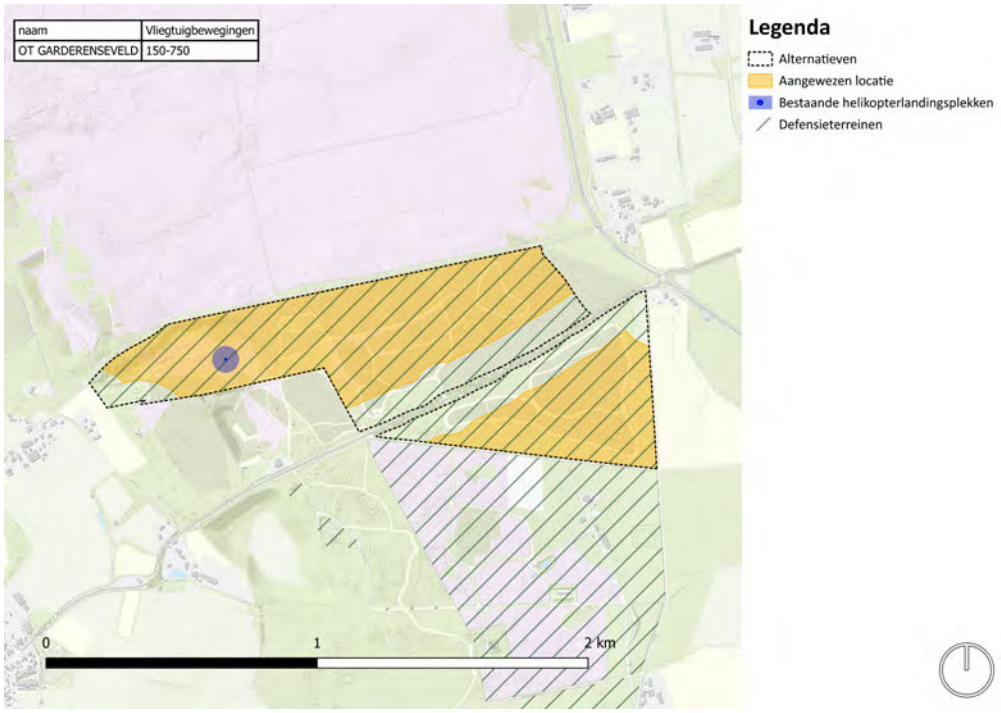
Oefenterrein Olst-Welsum:



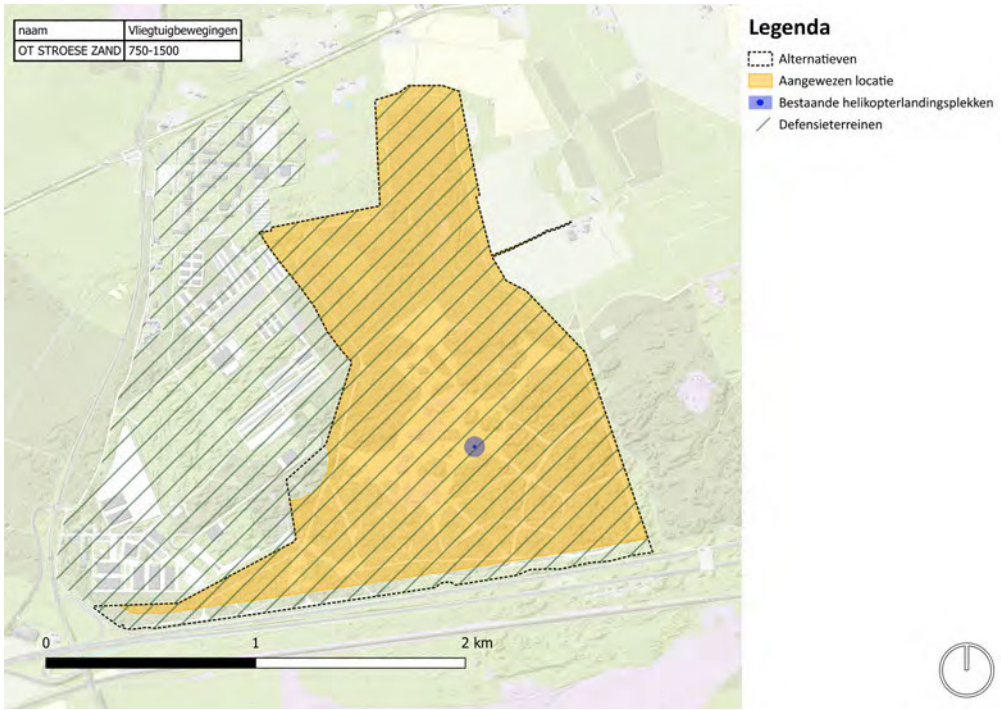
Oefenterrein Ermelosche heide:



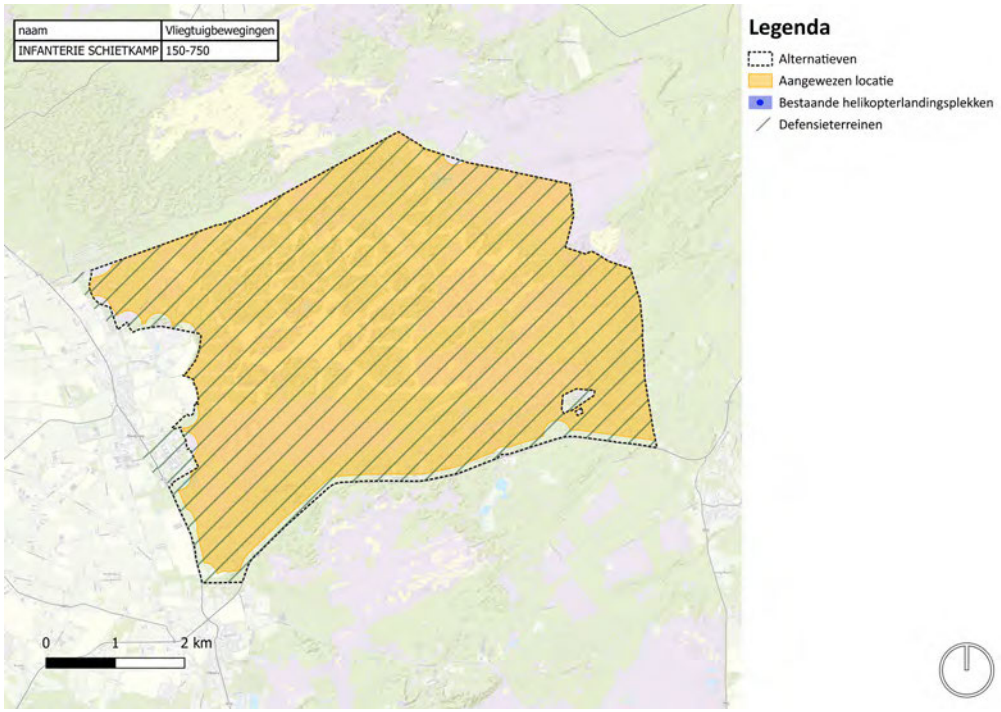
Oefenterrein Garderenseveld:



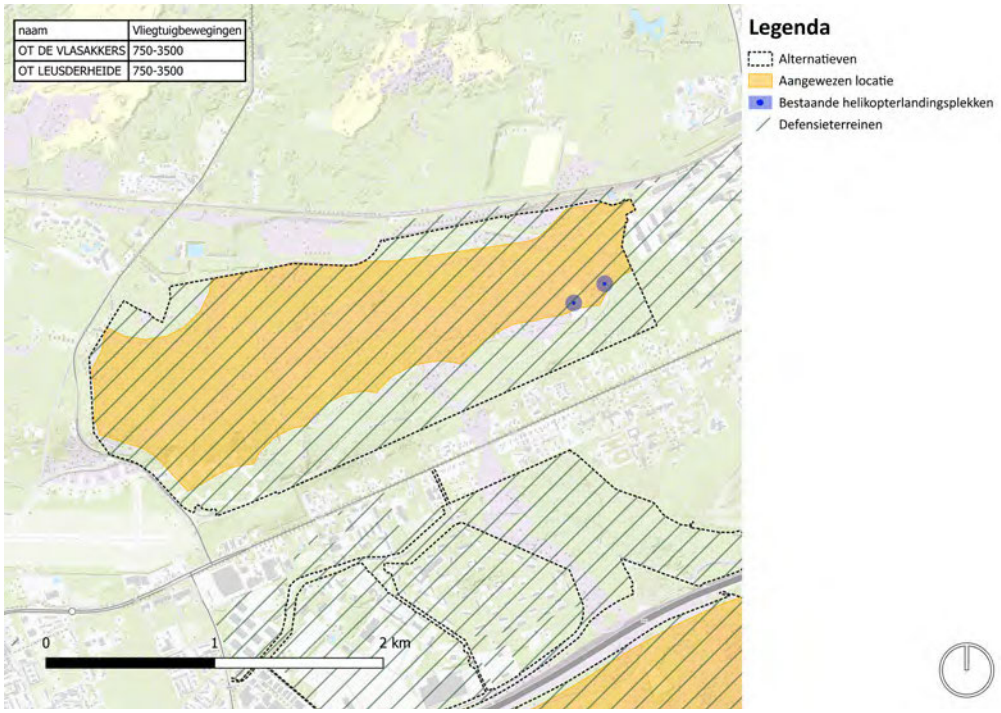
Oefenterrein Stroese zand:



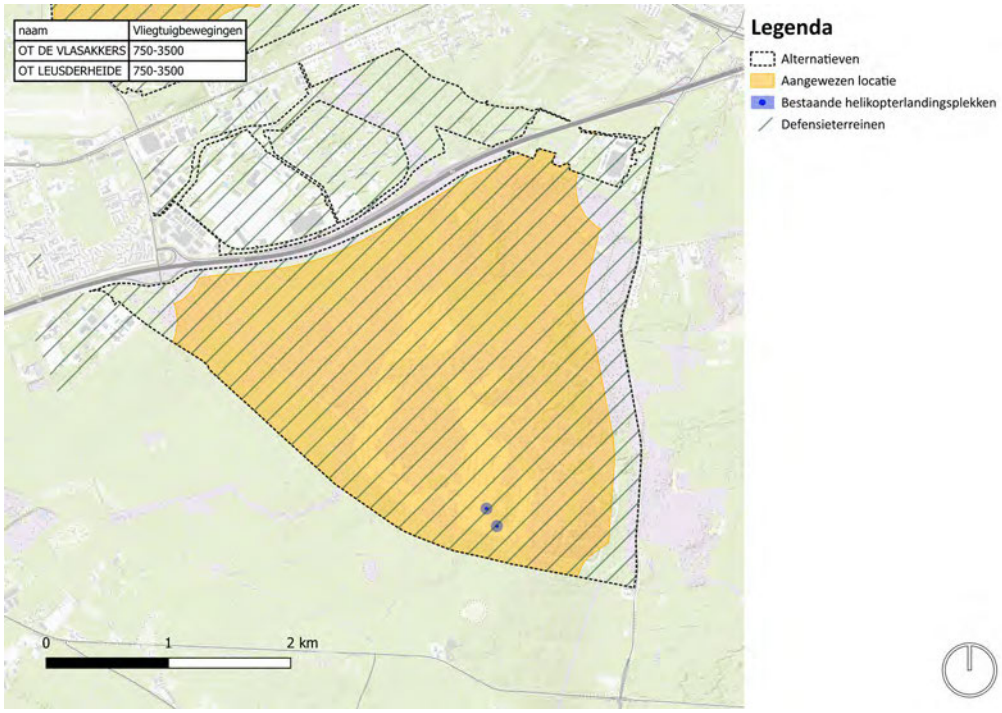
Infanterie Schietkamp:



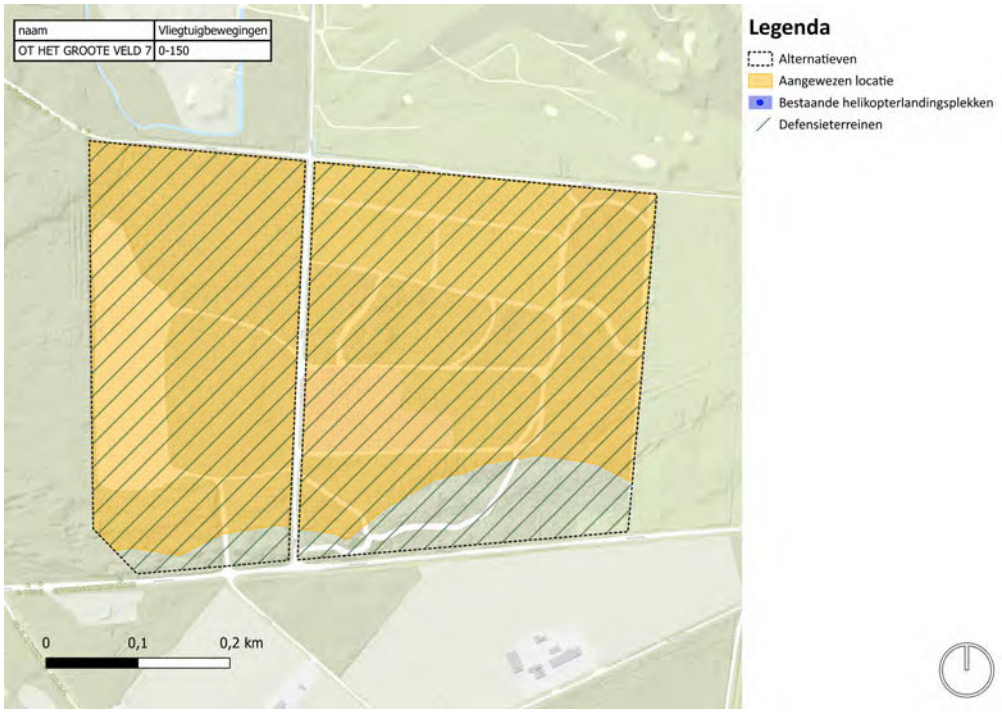
Oefenterrein de Vlasakker:



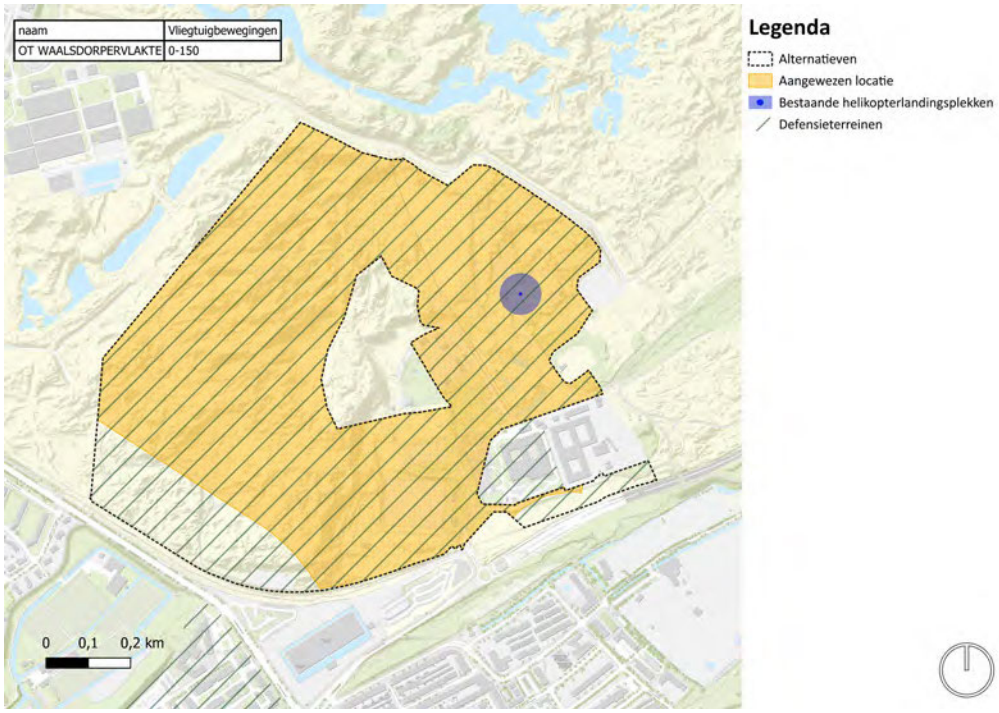
Oefenterrein Leusderheide:



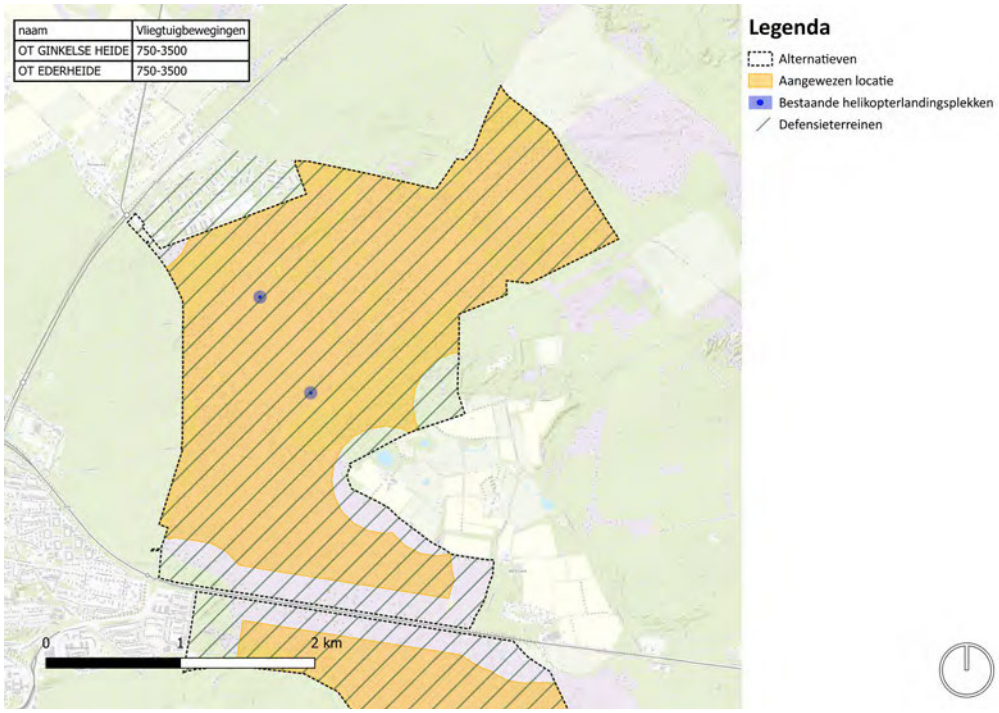
Oefenterrein het Groote Veld 7:



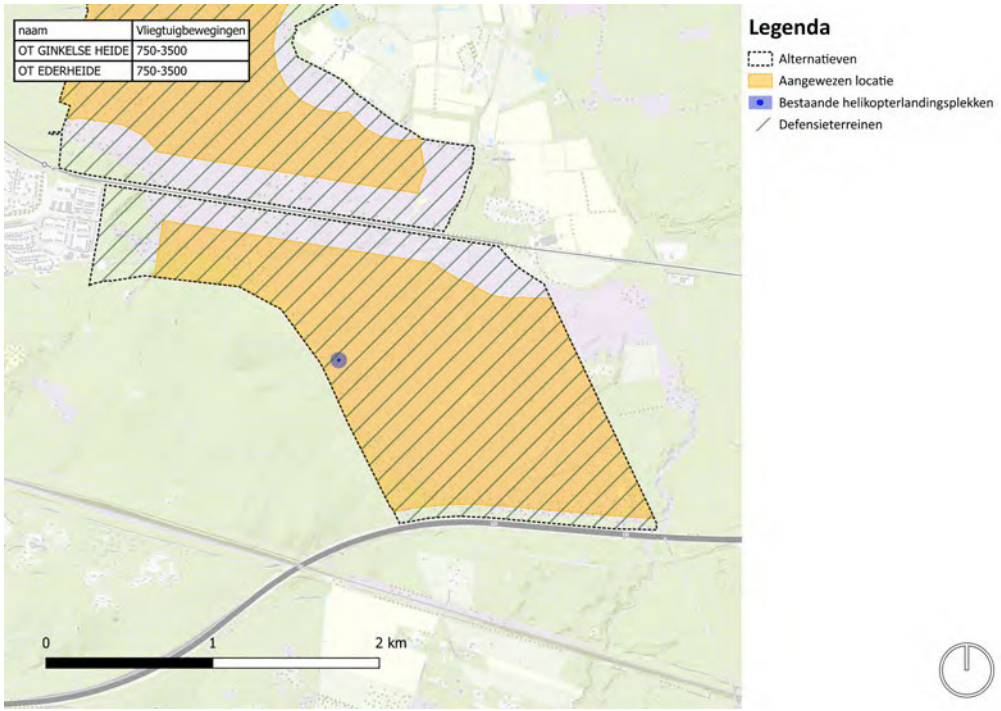
Oefenterrein Waalsdorpervlakte:



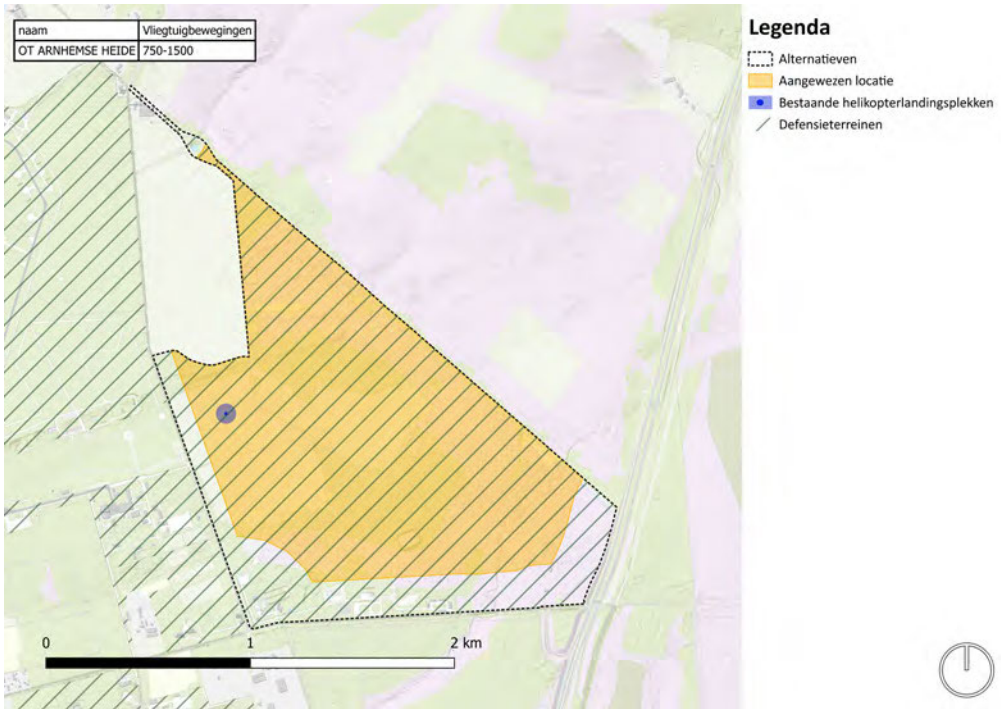
Oefenterrein Ederheide:



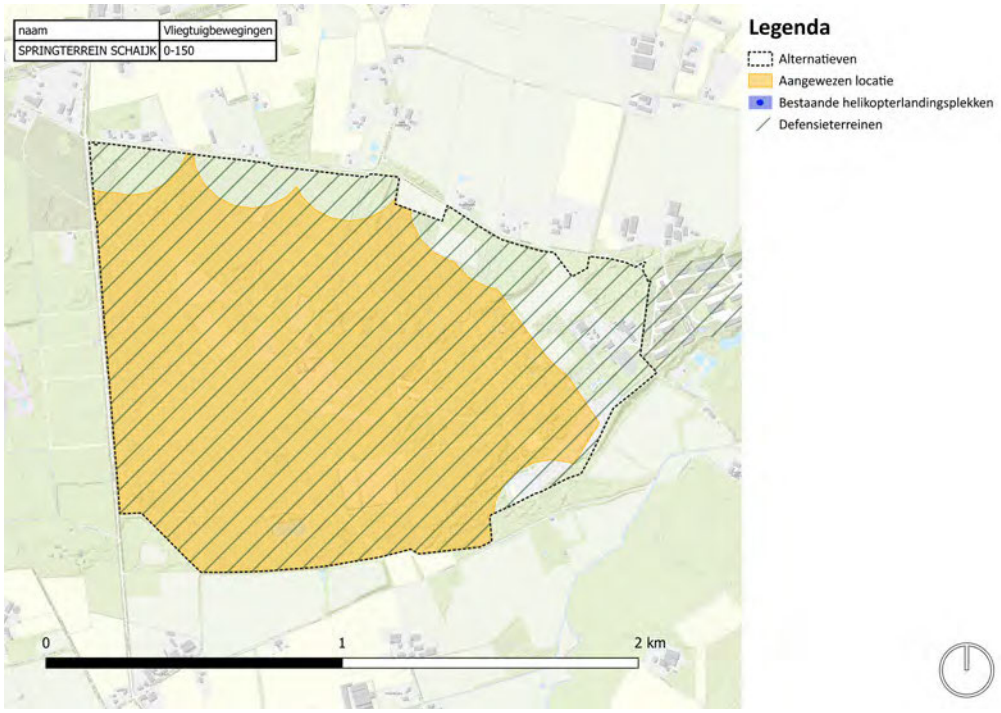
Oefenterrein Ginkelseheide:



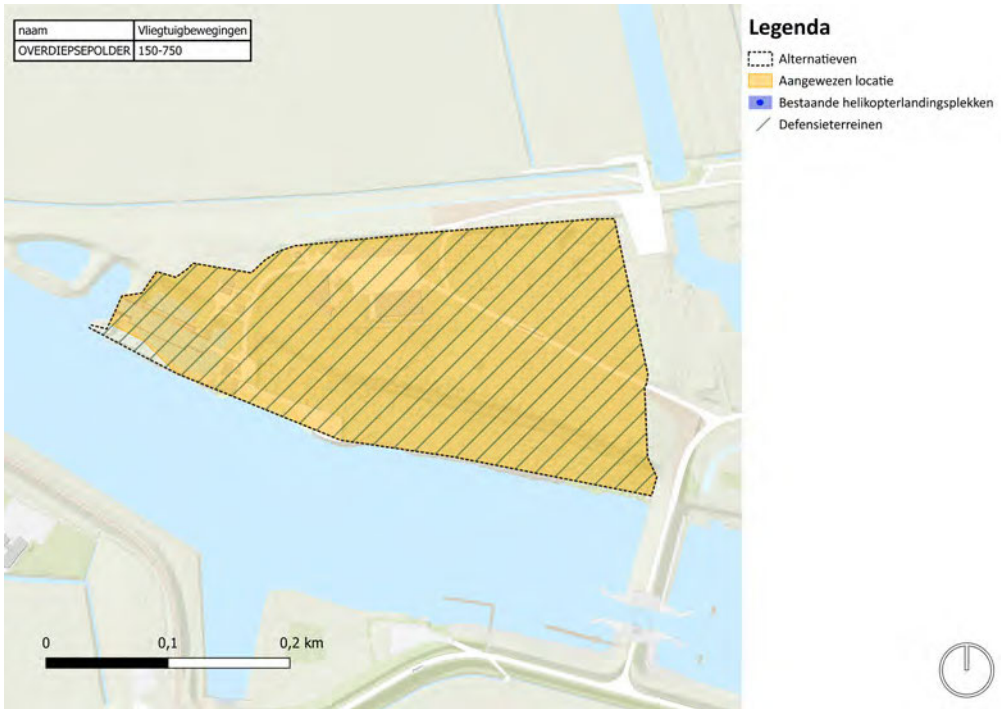
Oefenterrein Arnhemse heide:



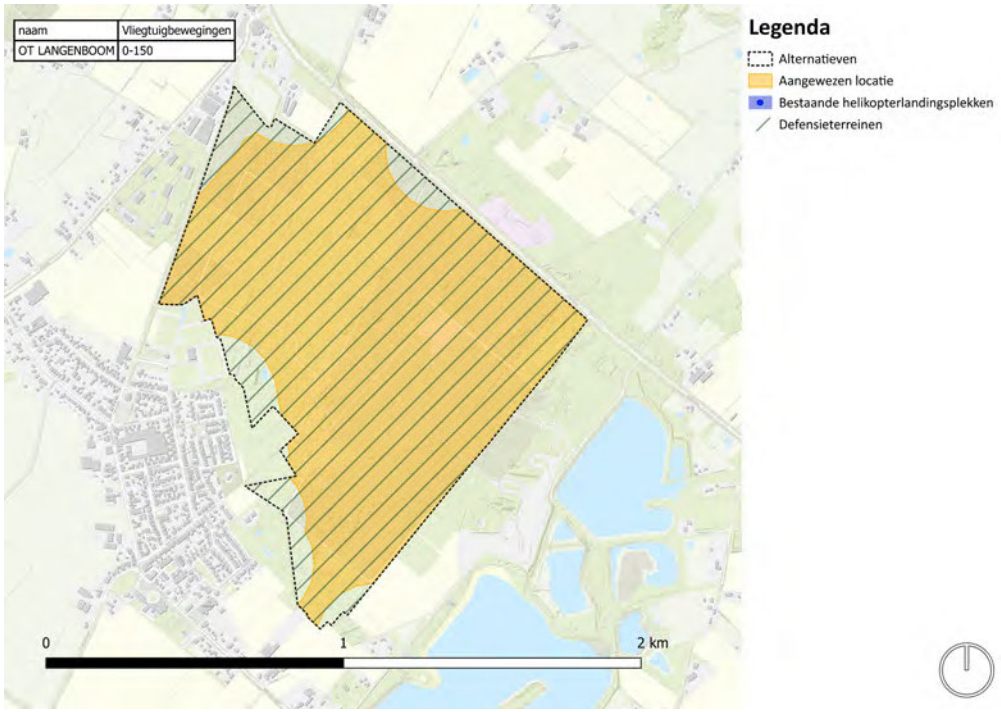
Springterrein Schaijk:



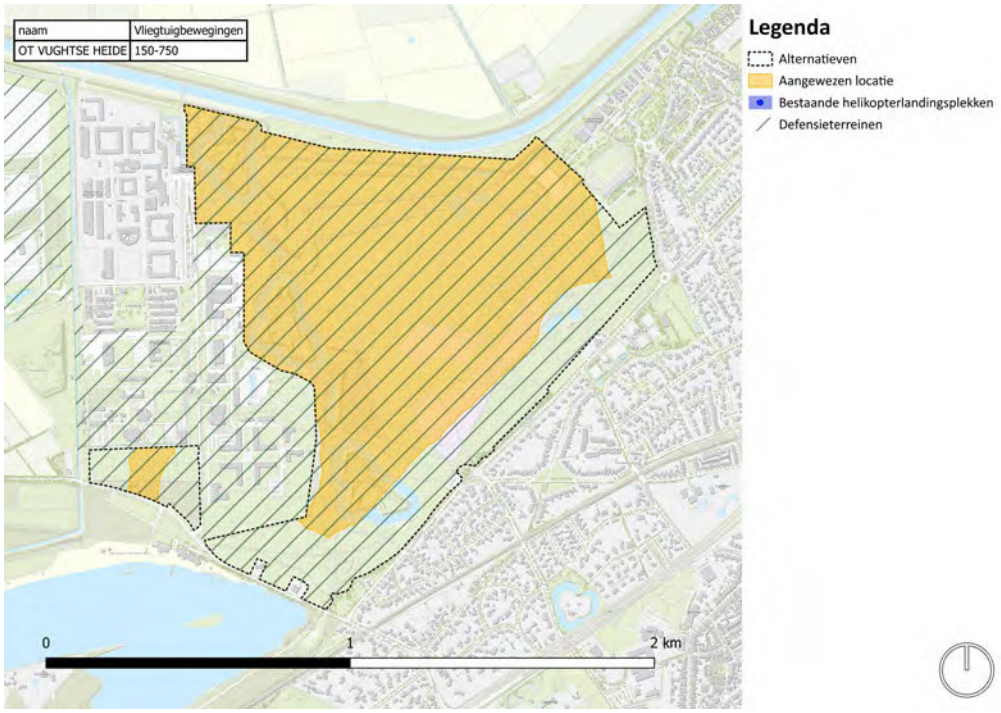
Overdiepsepolder:



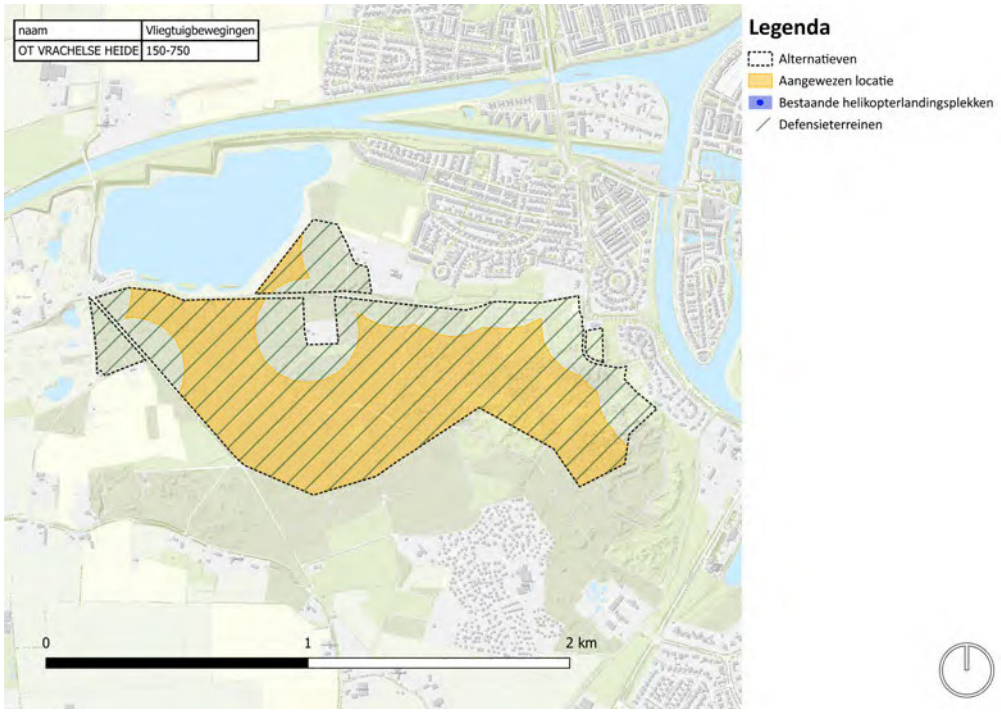
Oefenterrein Langenboom:



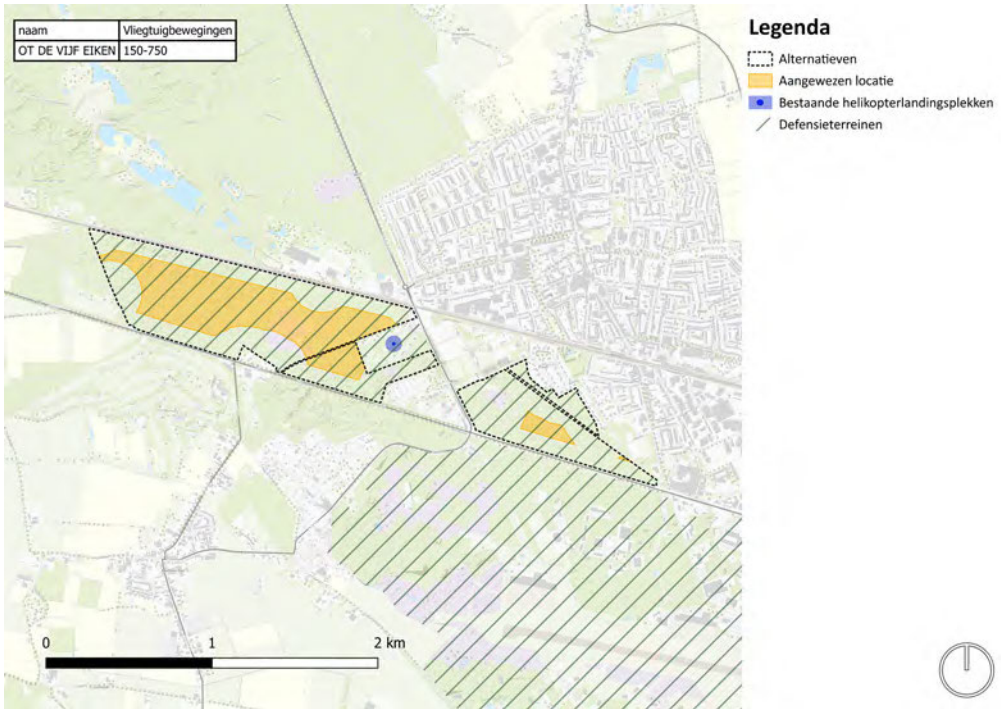
Oefenterrein Vughtse heide:



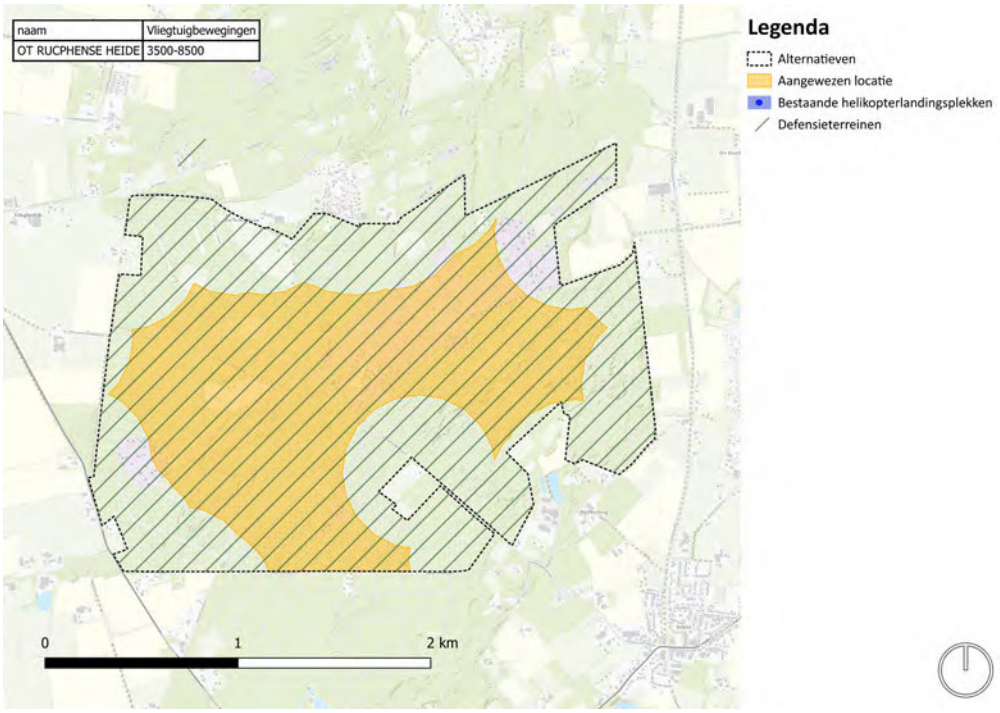
Oefenterrein Vrachelse heide:



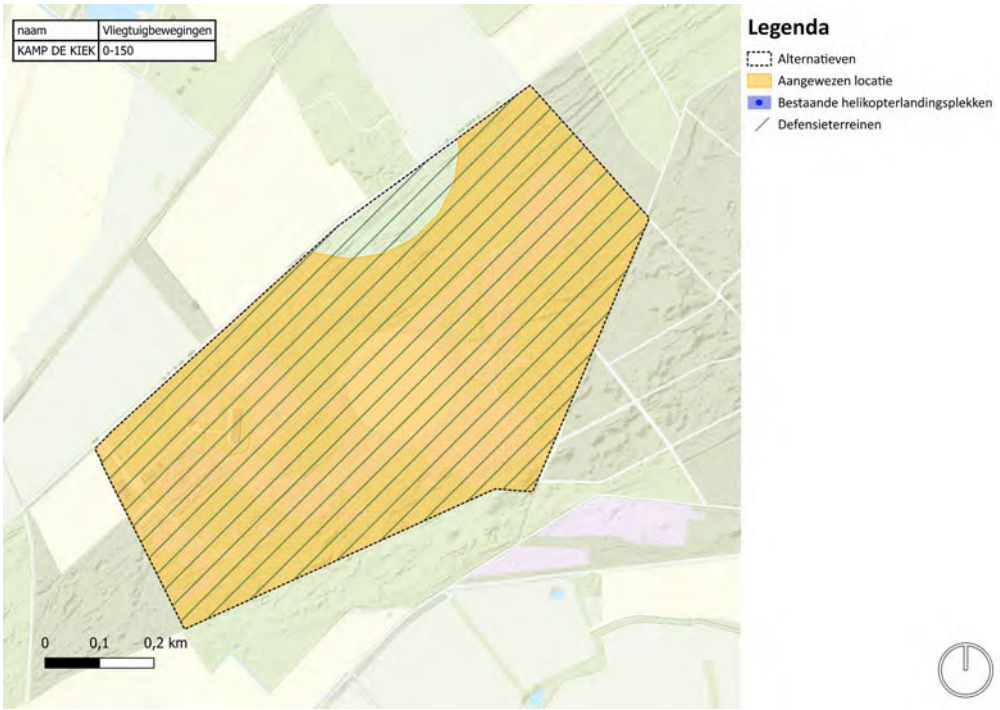
Oefenterrein de Vijf Eiken:



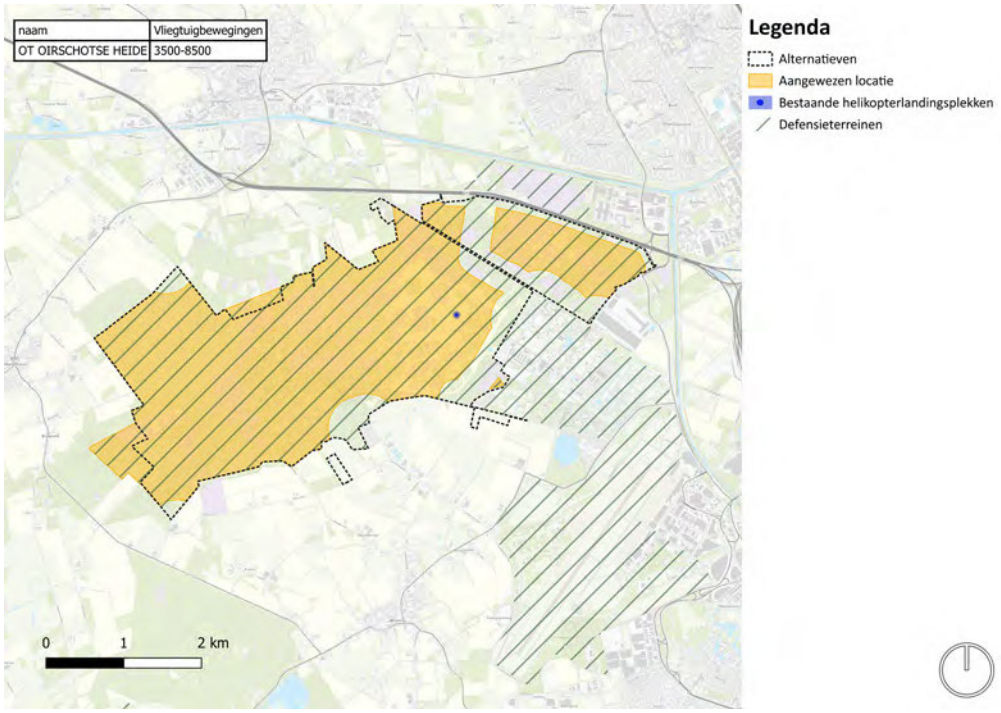
Oefenterrein Rucphense heide:



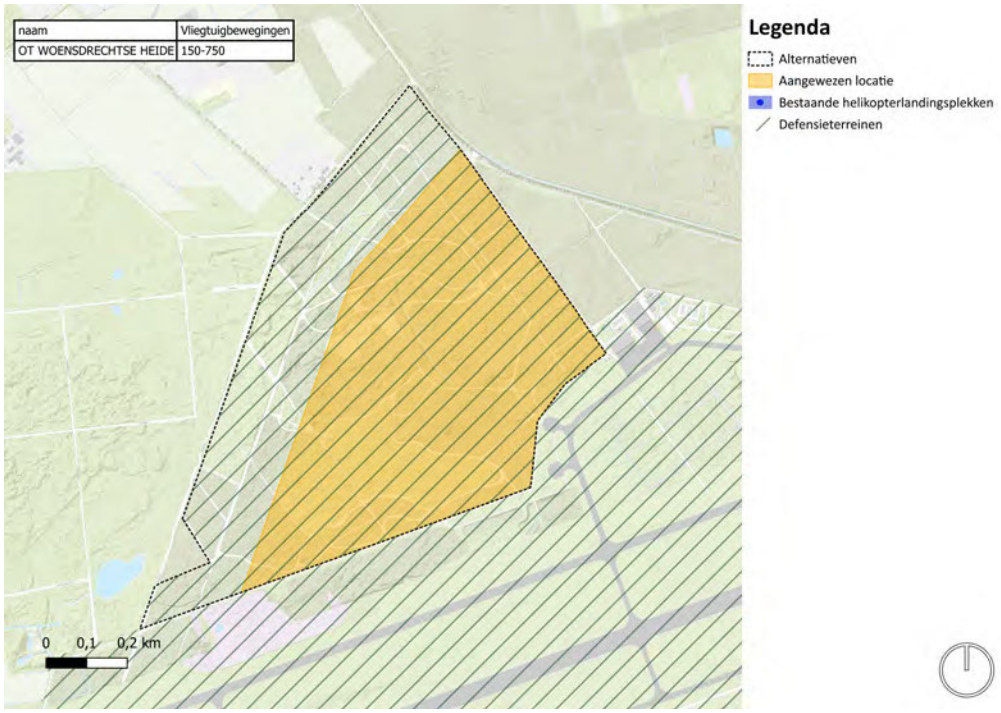
Kamp de Kiek:



Oefenterrein Oirschotse heide:

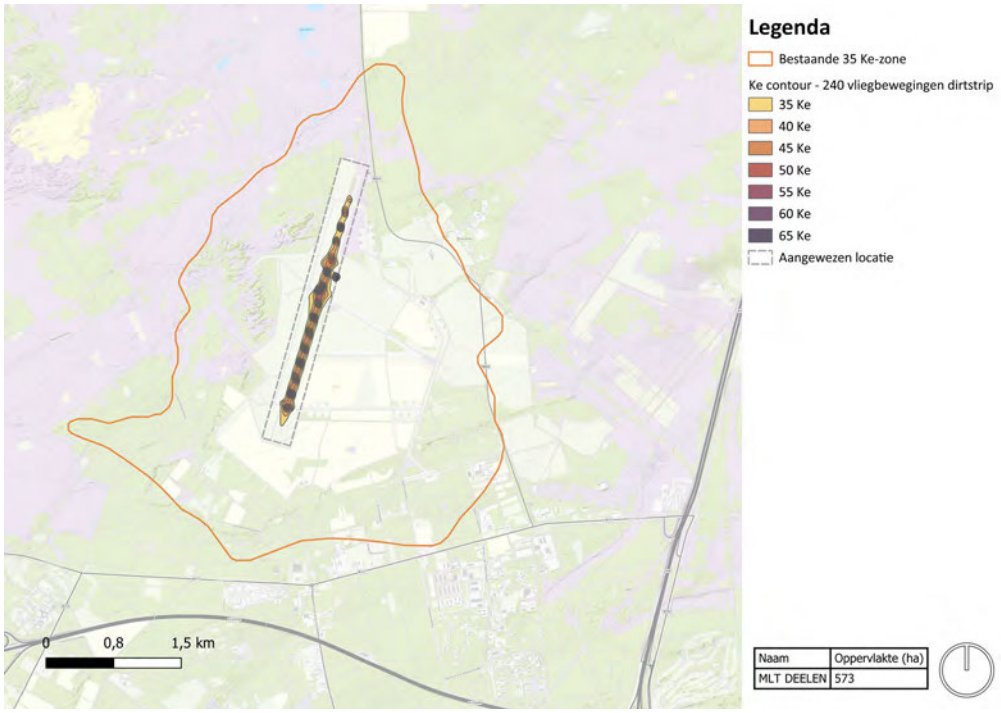


OT Woensdrechtse heide:



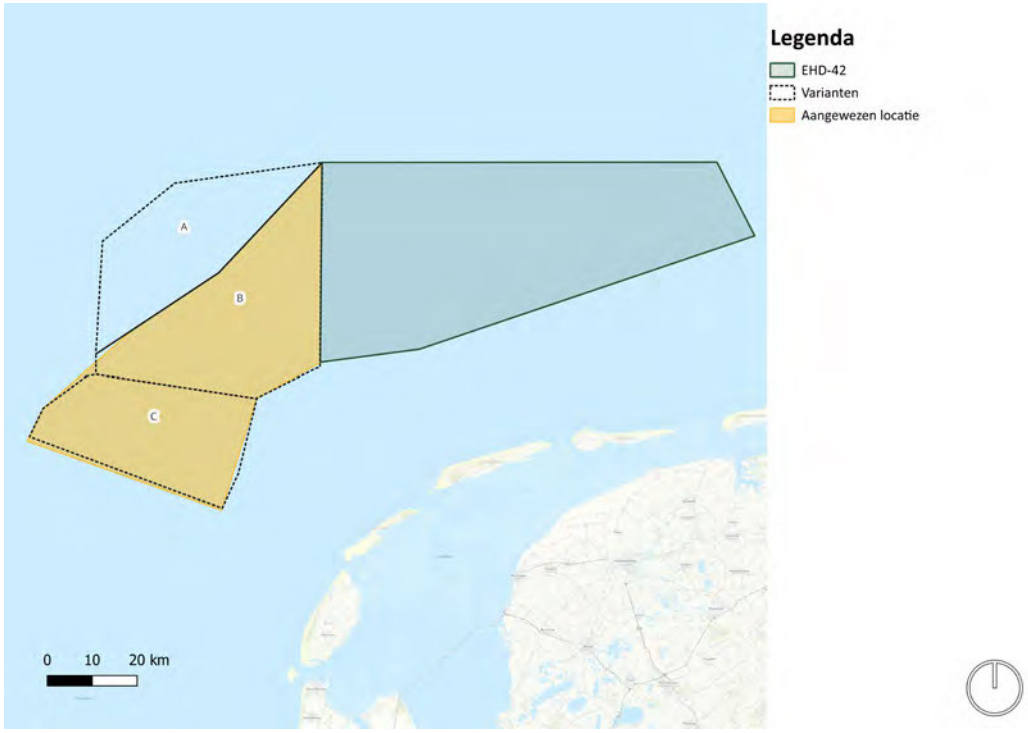
11.1.12 XIII. Korte/smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport

Definitief aangewezen locatie Militair luchtvaartterrein Deelen:

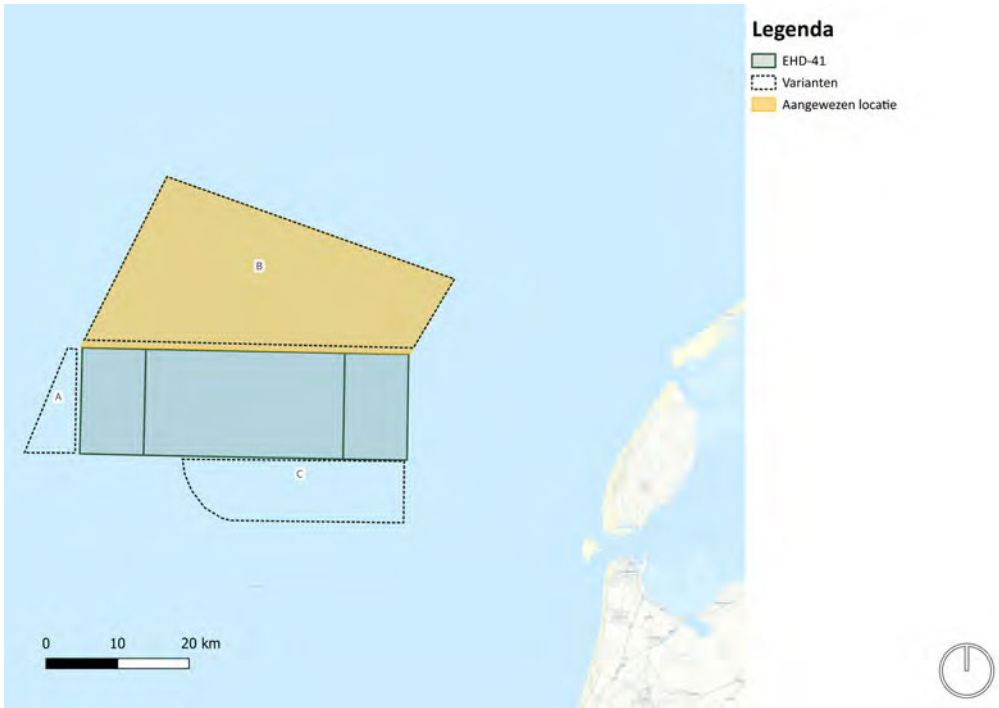


11.2 Definitieve locaties locatiespecifieke behoeftes

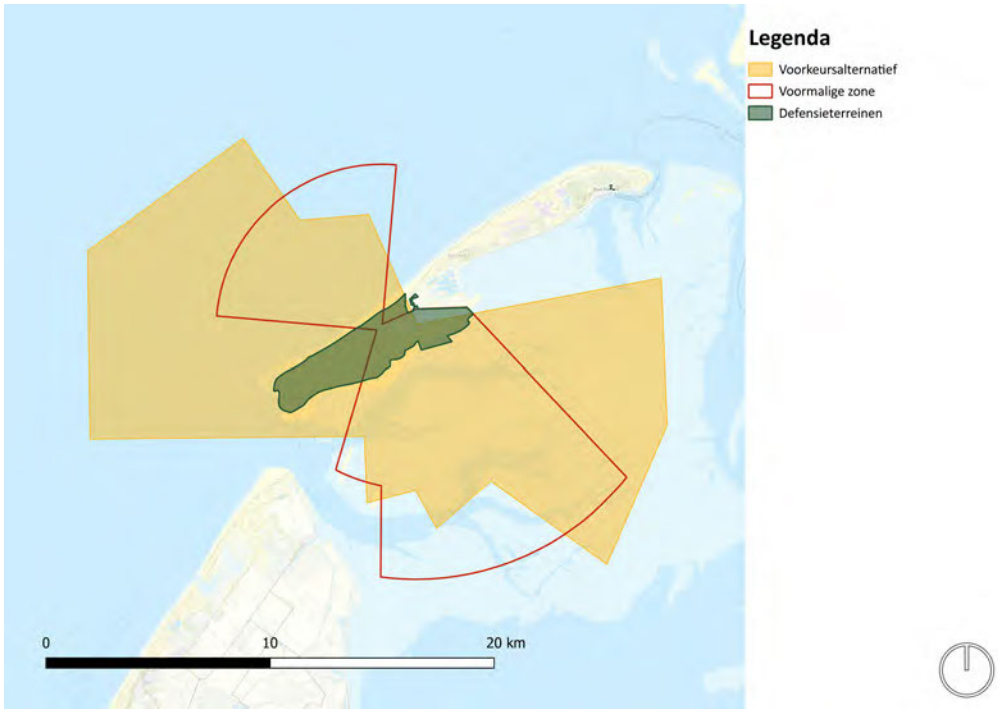
11.2.1 Behoefte 1 – Uitbreiding oefengebied voor grotere/ veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water (EHD-42)



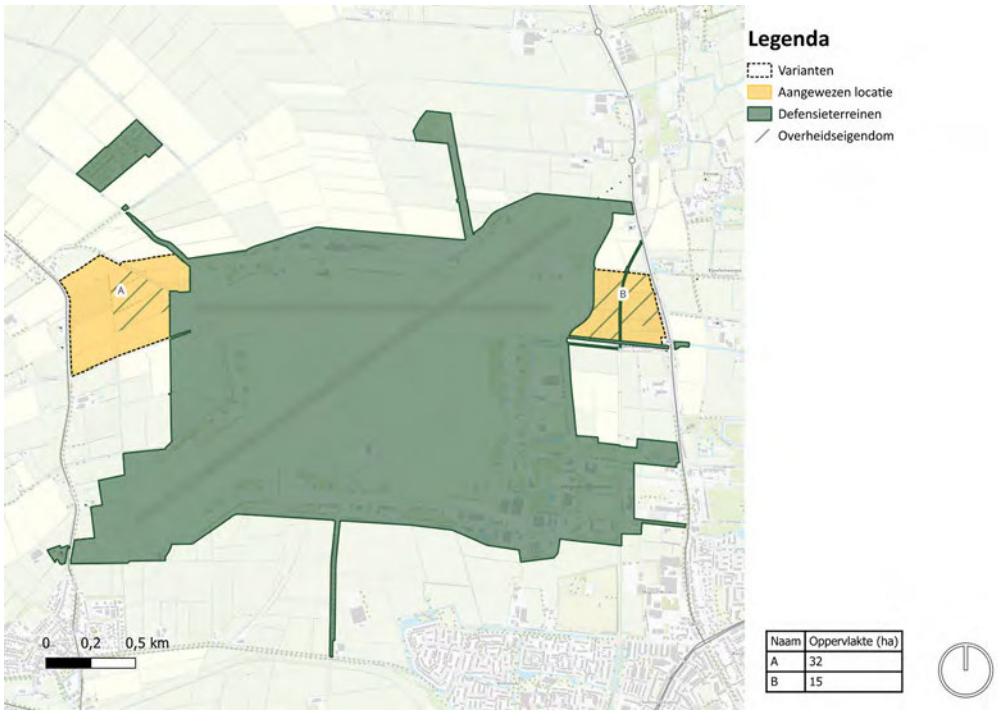
11.2.2 Behoefte 2 – Uitbreiding oefengebied voor grotere/ veelzijdigere oefeningen inclusief drones met corridors op het water naar, in en boven water (EHD-41)



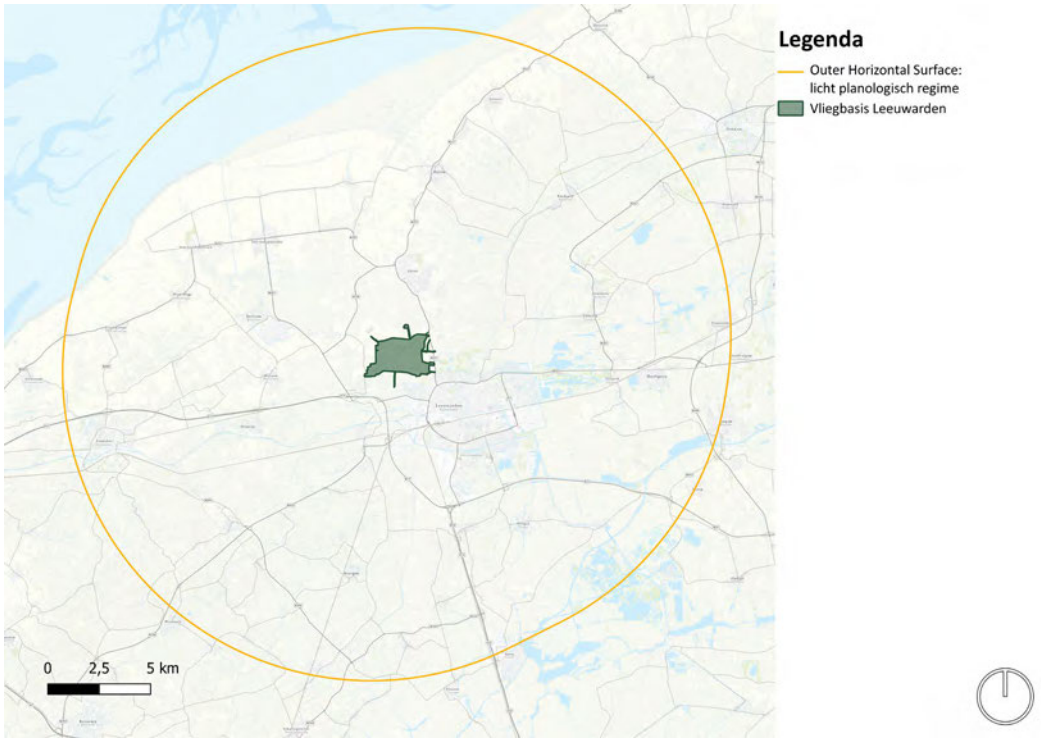
11.2.3 Behoefte 4 – Herziening/aanpassingen onveilige zone Schietrange Vliehors,



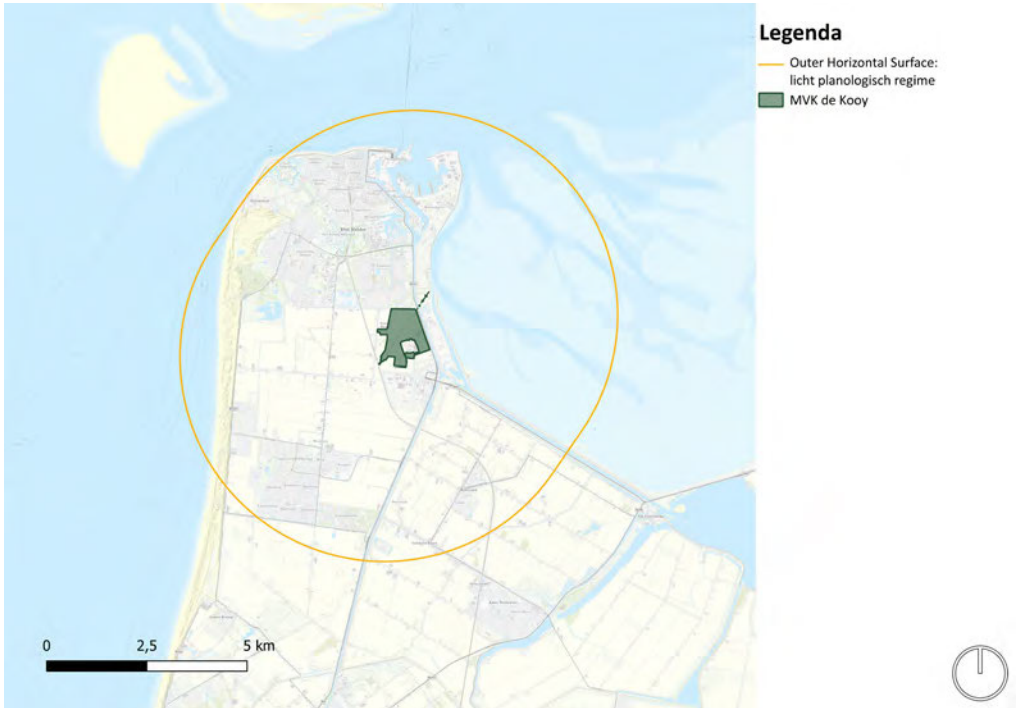
11.2.4 Behoefte 5 – Uitbreiding milieuruimte en directe ruimte voor uitbreiding voor het verlengen van de secundaire baan, gemeente Leeuwarden



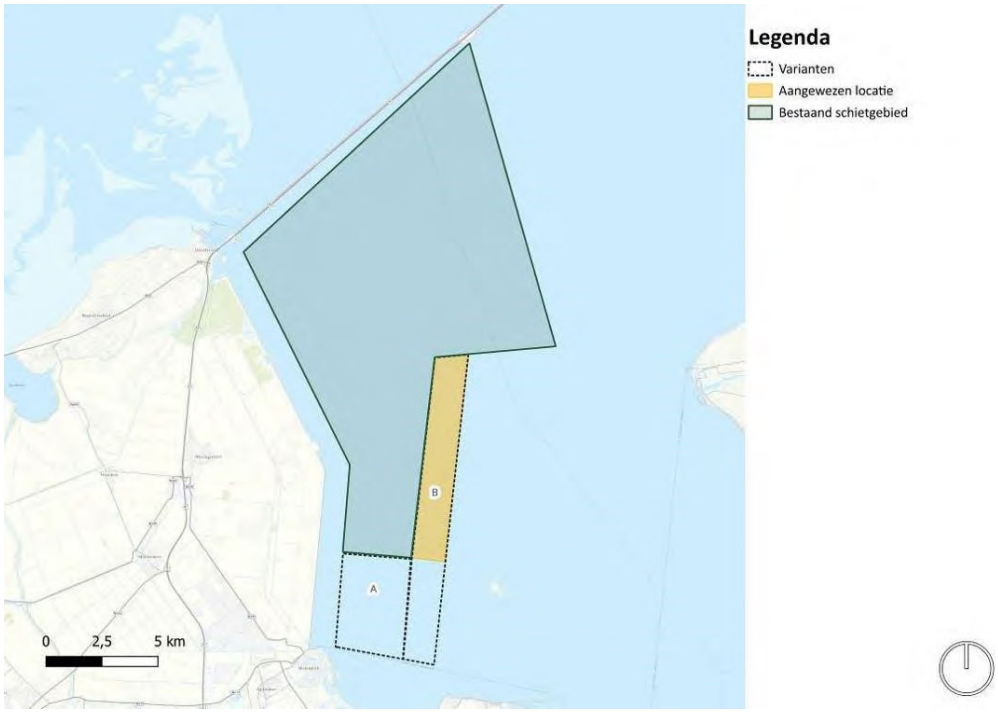
11.2.5 Behoefte 6 – Beperkingengebied rondom vliegbasis Leeuwarden (specifiek de outer horizontal surface) – Juridische borging.



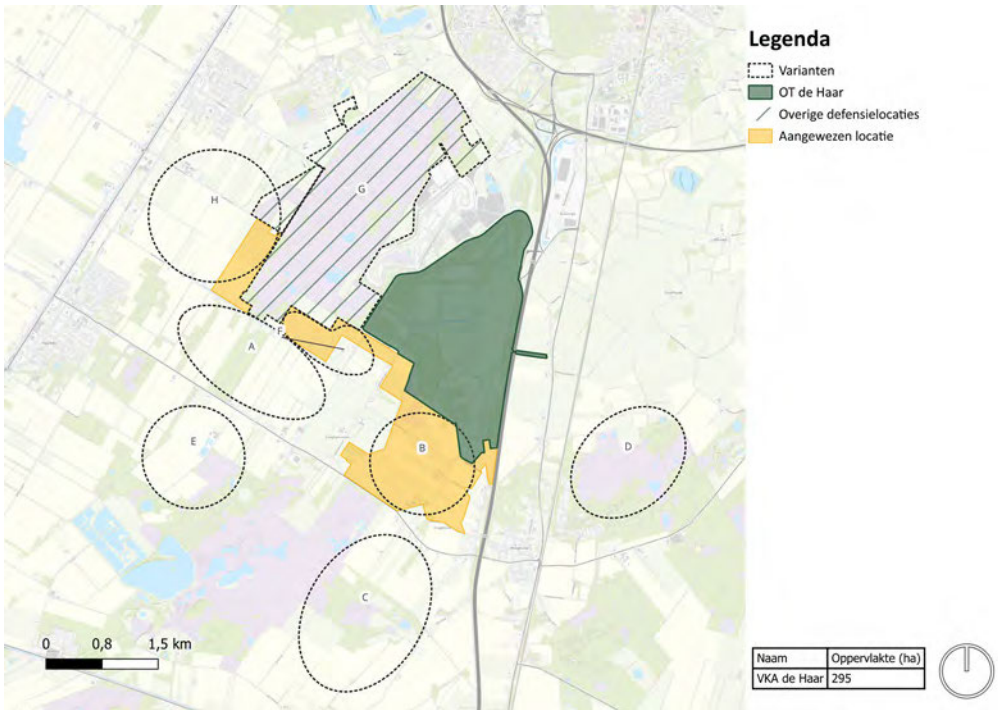
11.2.6 Behoefte 10 – Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (specifiek de outer horizontal surface) – Juridische borging



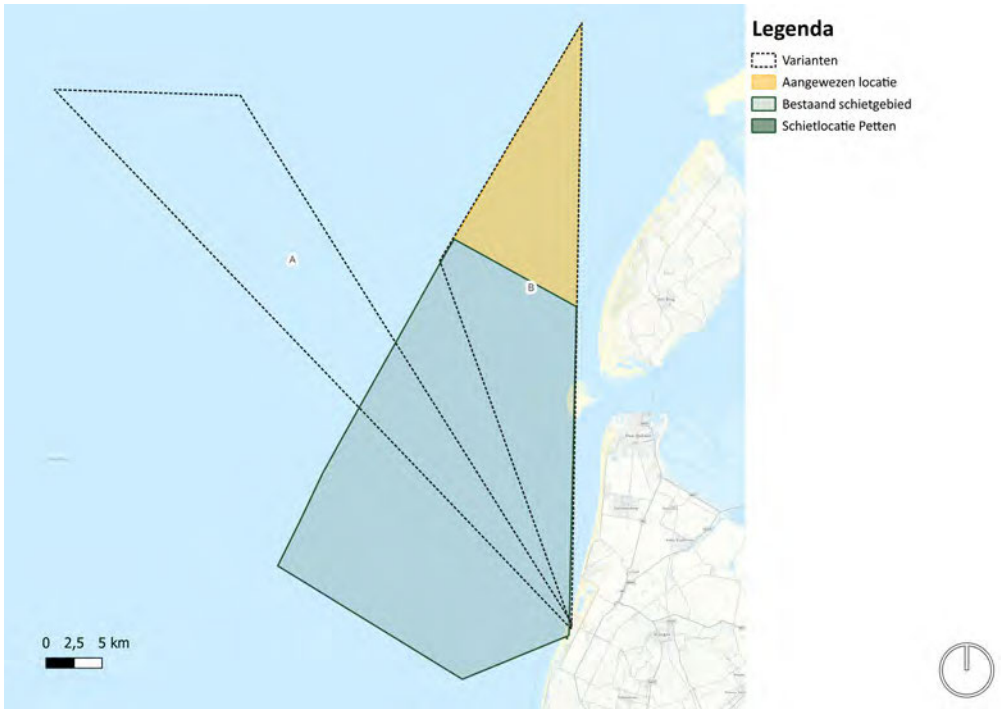
11.2.7 Behoefte 11 – Uitbreiding Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeenten Hollandse Kroon en Súdwest Fryslân



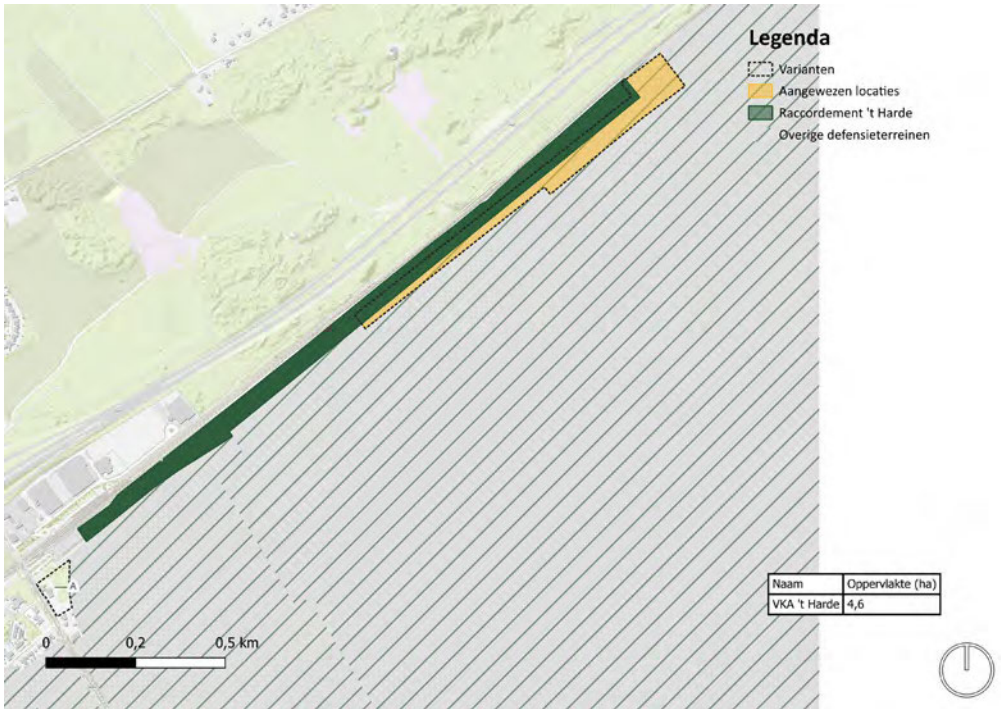
11.2.8 Behoefte 13 – Vergroting van oefengebied de Haar, gemeenten Midden-Drenthe en Assen



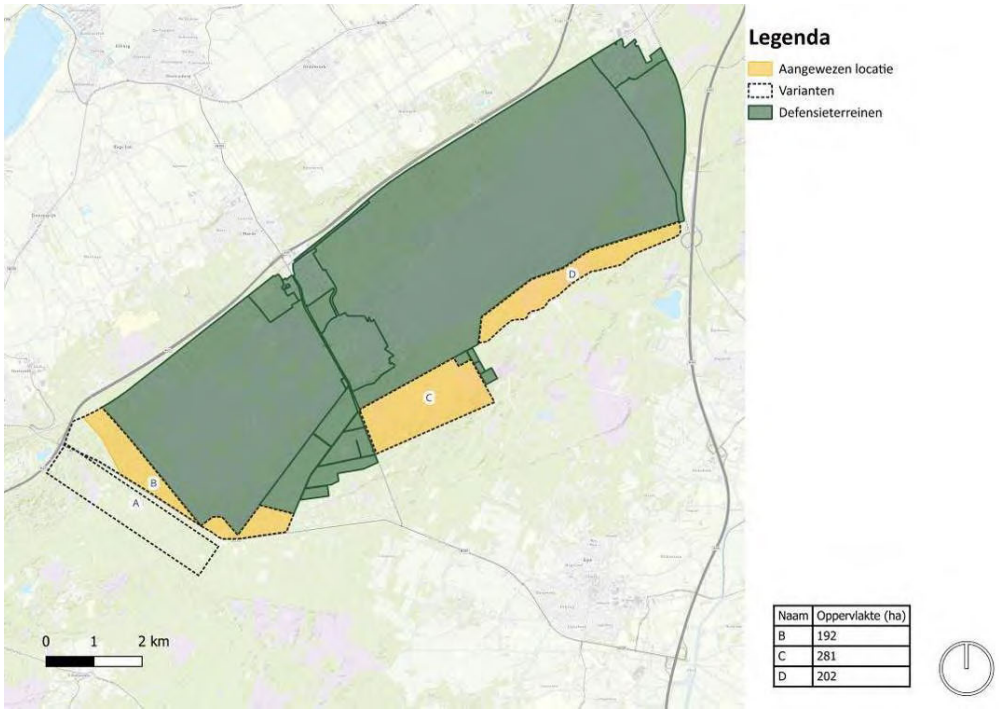
11.2.9 Behoefte 14 – Uitbreiding Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen



11.2.10 Behoefte 17 – Uitbreiding raccordement 't Harde, gemeente Elburg



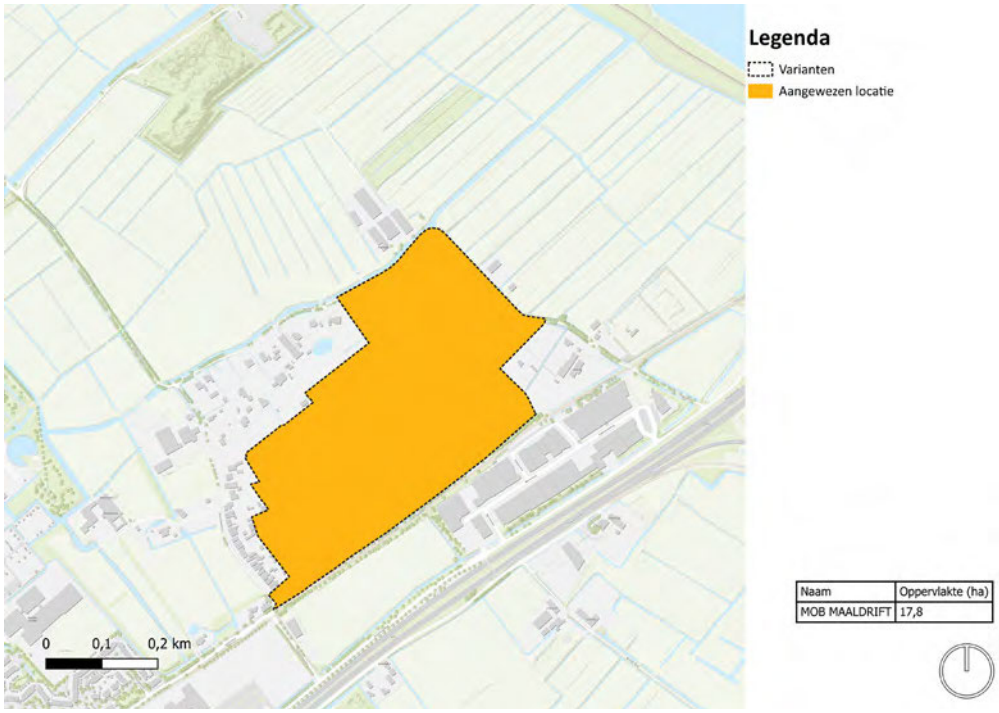
11.2.11 Behoefte 18 - Uitbreiden Artillerie Schietamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde), gemeenten Elburg, Oldebroek, Heerde, Epe en Nunspeet



Naam	Oppervlakte (ha)
B	192
C	281
D	202

11.2.12 Behoefte 20 – Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden, gemeente Wassenaar

Definitief aangewezen locatie (inclusief schietfaciliteit behoefte 16):



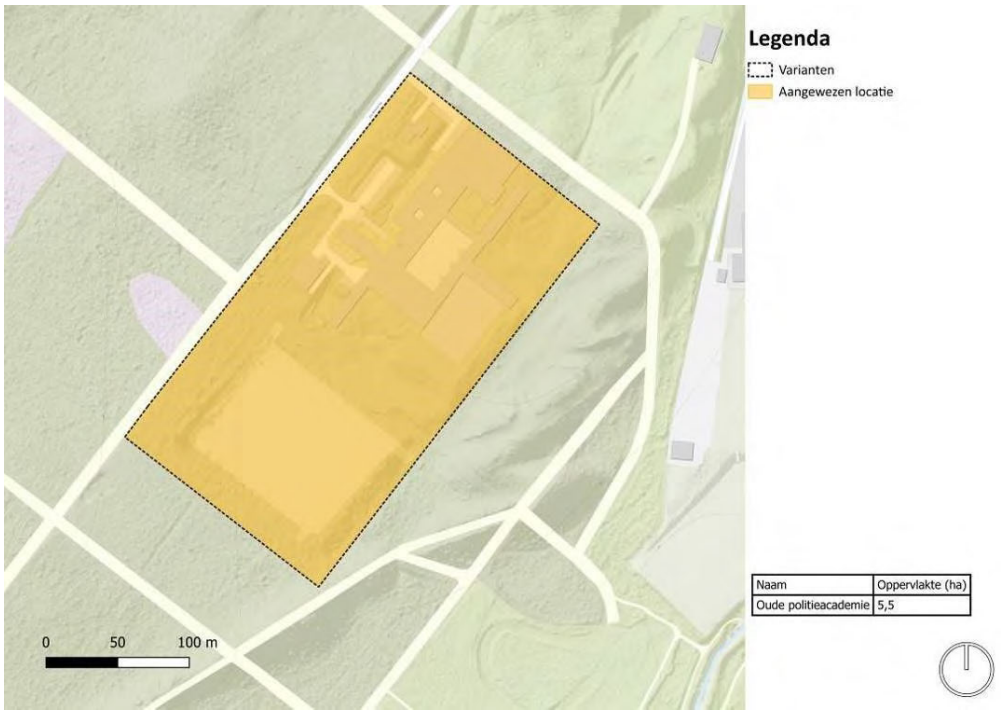
Naam	Oppervlakte (ha)
MOB MAALDRIFT	17,8

11.2.13 Behoefte 21 – Uitbreiding raccordement Vlasakkers, gemeente Amersfoort

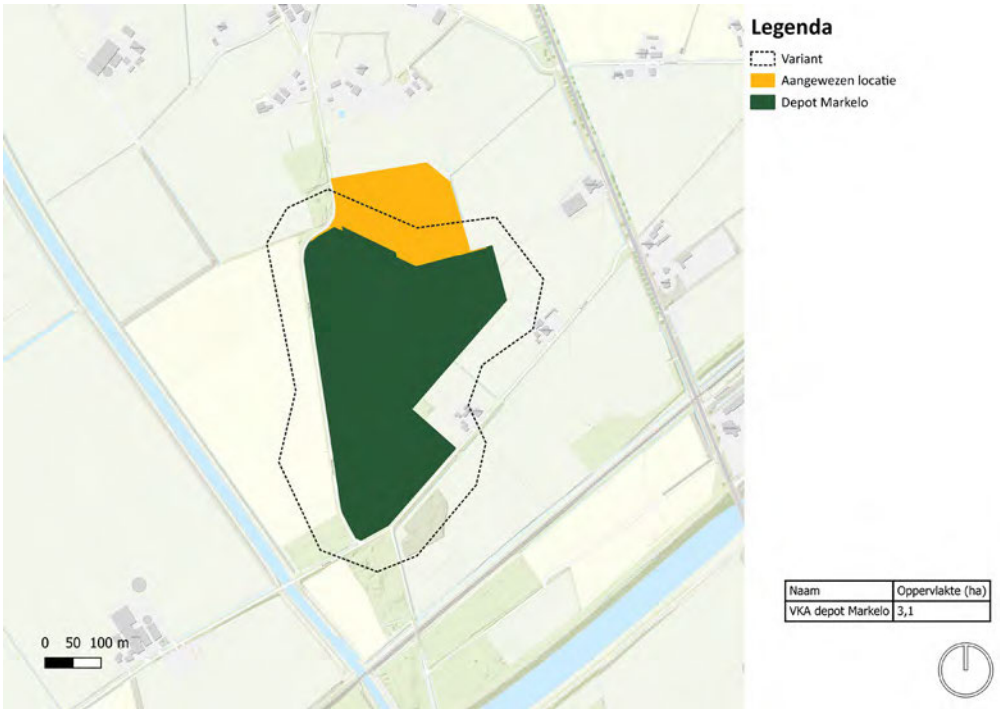


11.2.14 Behoefte 22 – Huisvesting incl. faciliteiten Militaire Politie Koninklijke Marechaussee, gemeente Apeldoorn

Definitief aangewezen locatie voormalige politieacademie, Apeldoorn



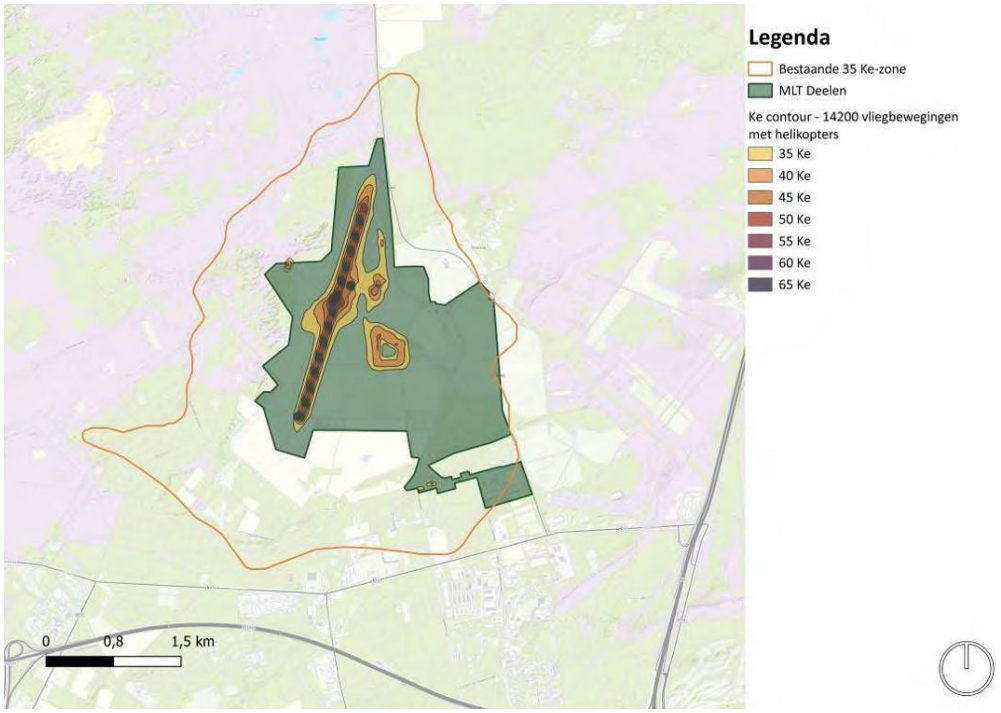
11.2.15 Behoefte 25 – Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Markelo Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Hof van Twente



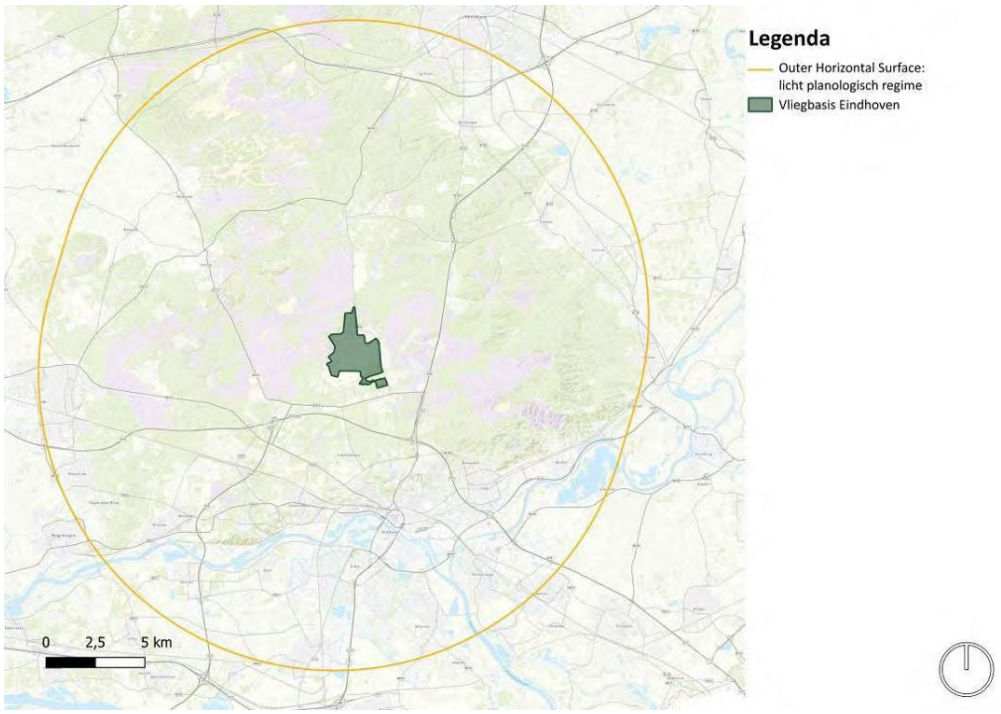
11.2.16 Behoefte 26 – Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Klaphek Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Lopik



11.2.17 Behoefte 27 – Extra milieuruimte voor helikopteractiviteiten op Militair Luchtvaartterrein Deelen, gemeente Arnhem



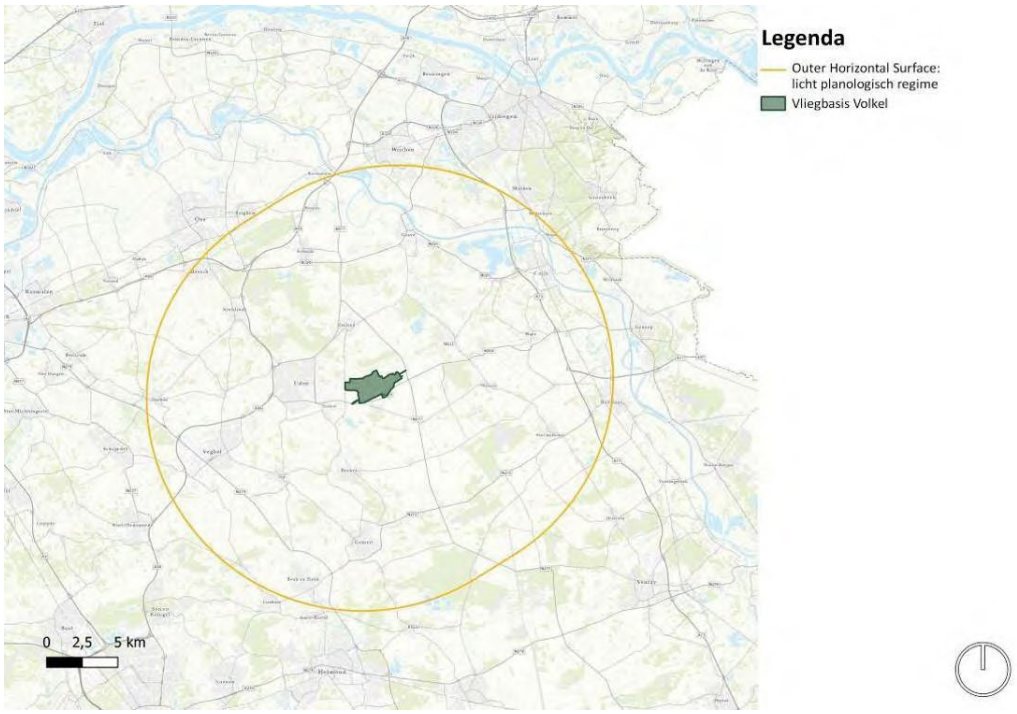
11.2.18 Behoefte 28 – Beperkingengebied rondom MLT Deelen (specifiek de outer horizontal surface) – Juridische borging



11.2.19 Behoefte 29 – Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Poortugaal Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Albrandswaard



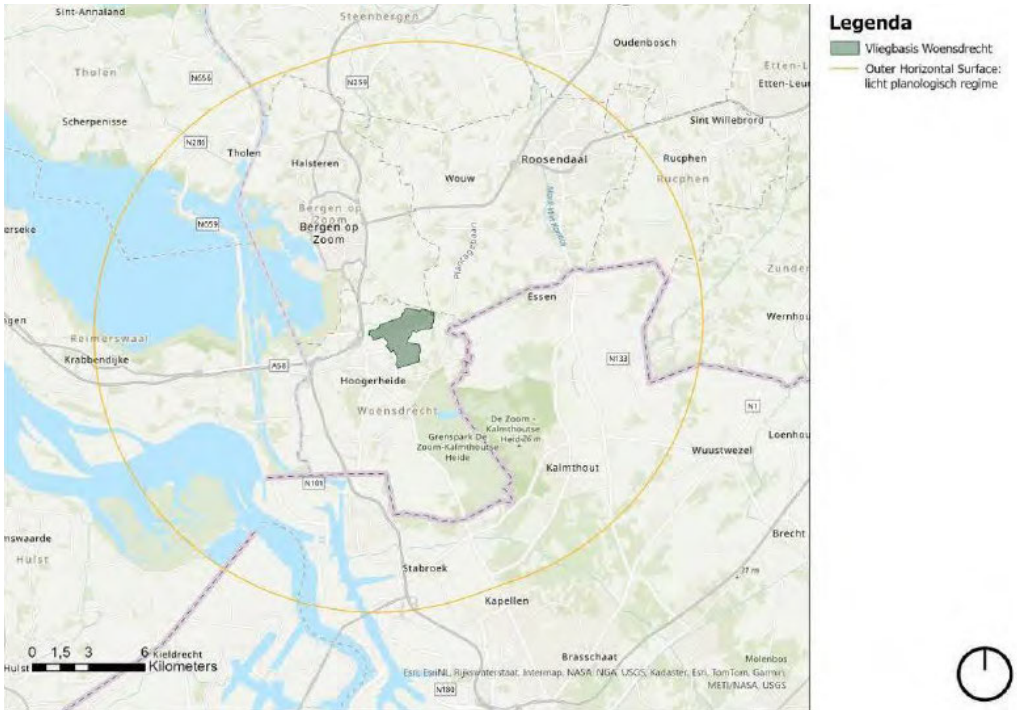
11.2.20 Behoefte 31 – Beperkingengebied rondom vliegbasis Volkel (specifiek de outer horizontal surface) – Juridische borging



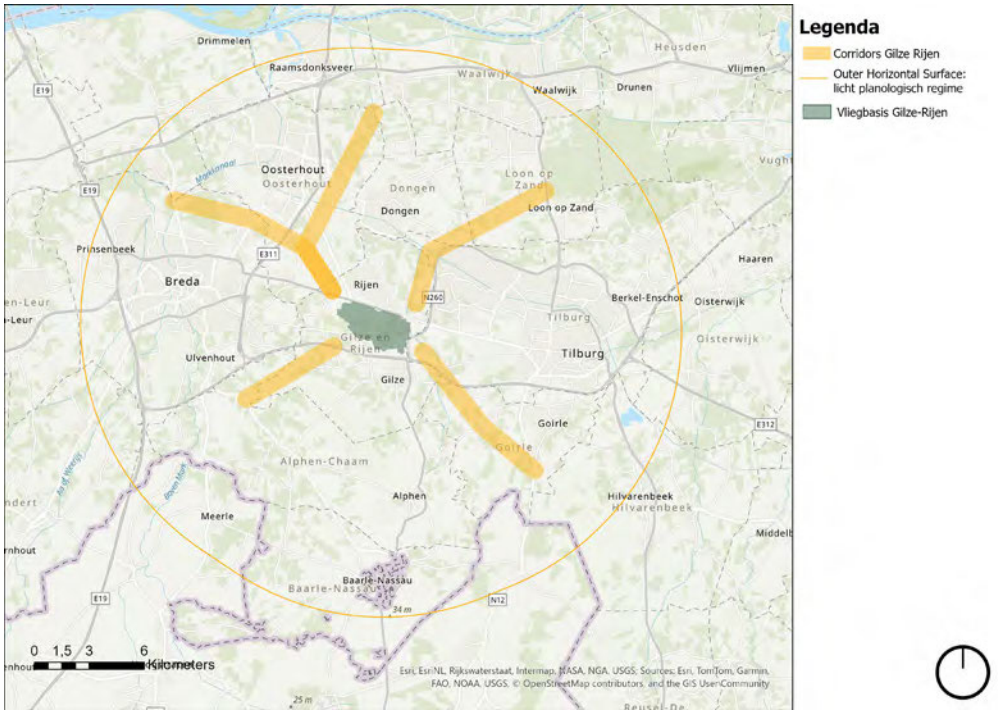
11.2.21 Behoefte 32 – Schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht



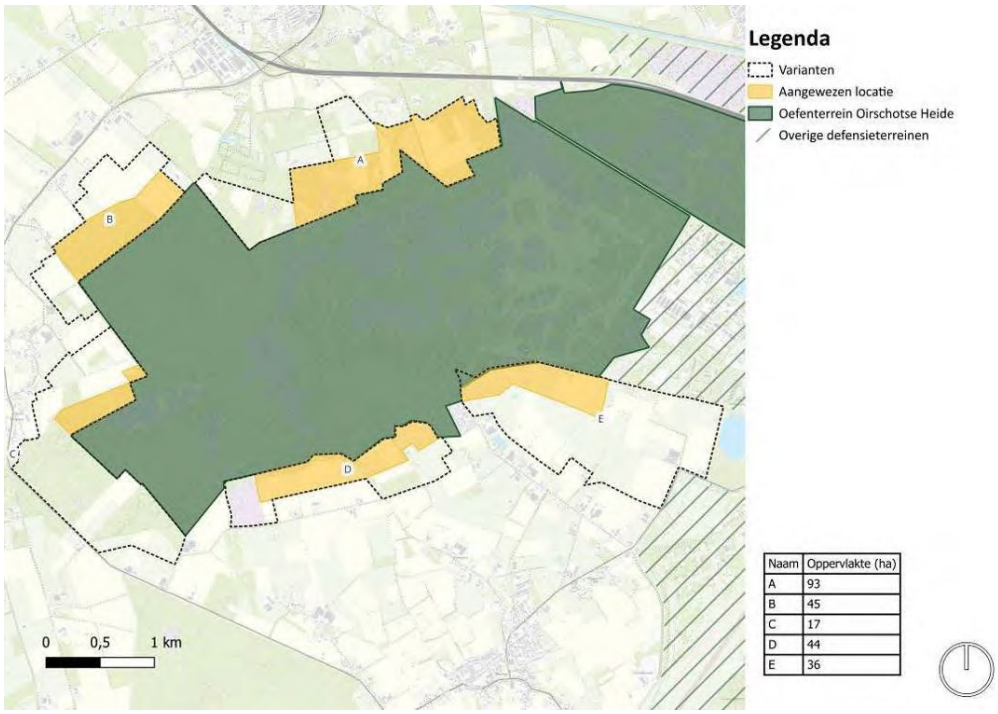
11.2.22 Behoefte 34 – Beperkingengebied rondom vliegbasis Woensdrecht (specifiek de outer horizontal surface) – Juridische borging



11.2.23 Behoefte 36 – Beperkingengebied rondom vliegbasis Gilze-Rijen (specifiek de outer horizontal surface) en corridors – Juridische borging



11.2.24 Behoefte 37 – Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide: fysiek uitbreiden ook v.w.b. geluidsruimte, gemeenten Oirschot en Eersel

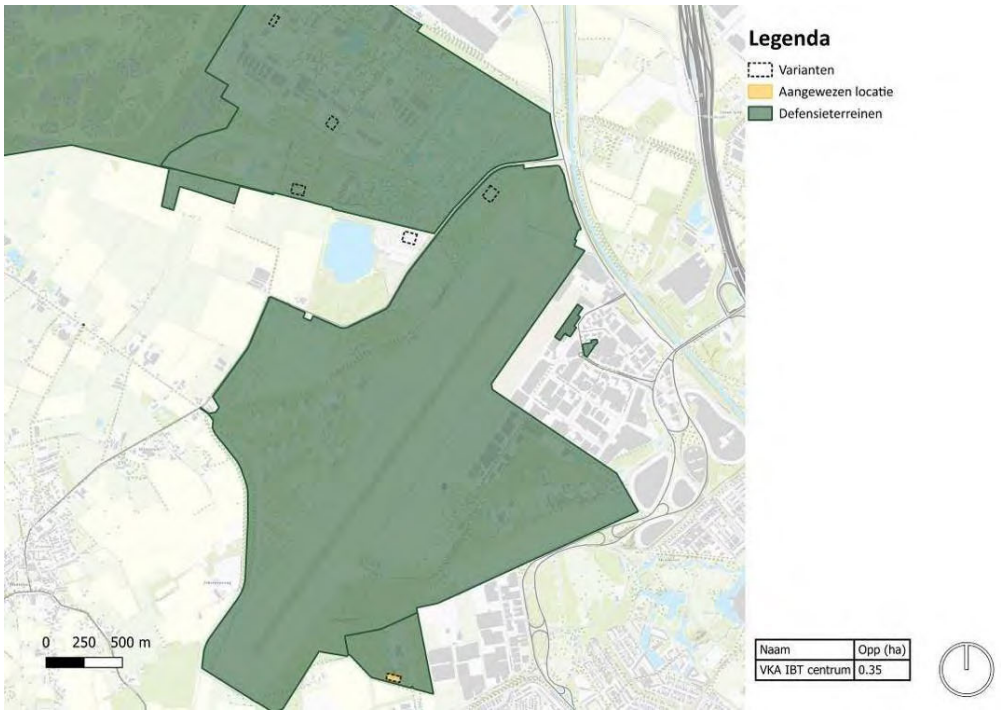


Naam	Oppervlakte (ha)
A	93
B	45
C	17
D	44
E	36

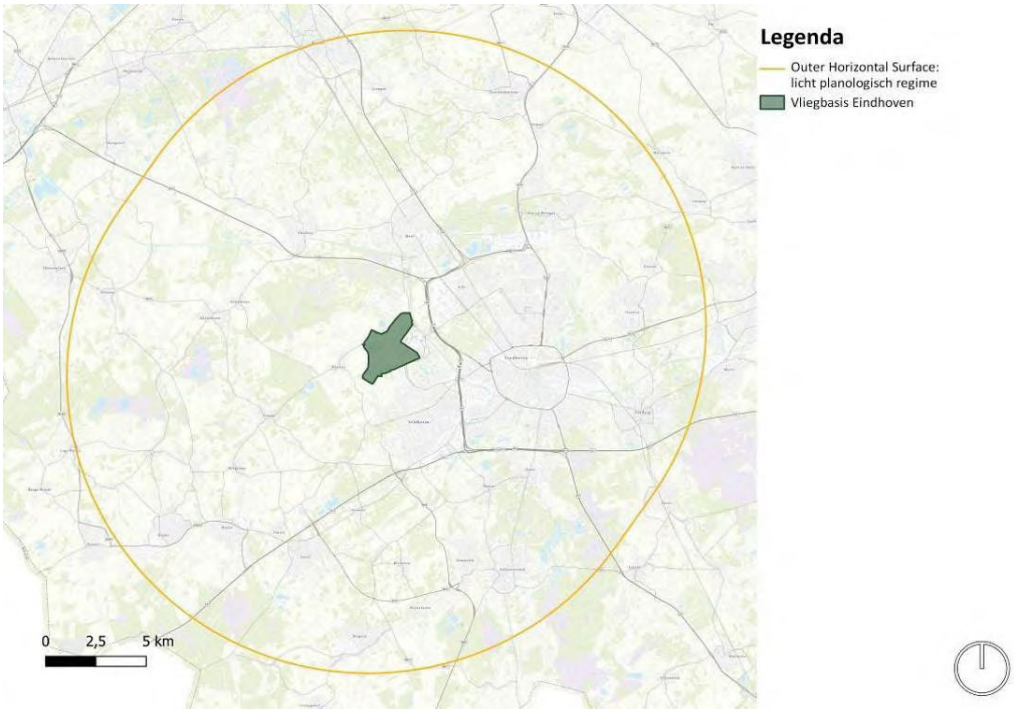
11.2.25 Behoefte 39 – Uitbreiding raccordement Acht t.b.v. voertuigen 13. Lichte Brigade, gemeente Eindhoven



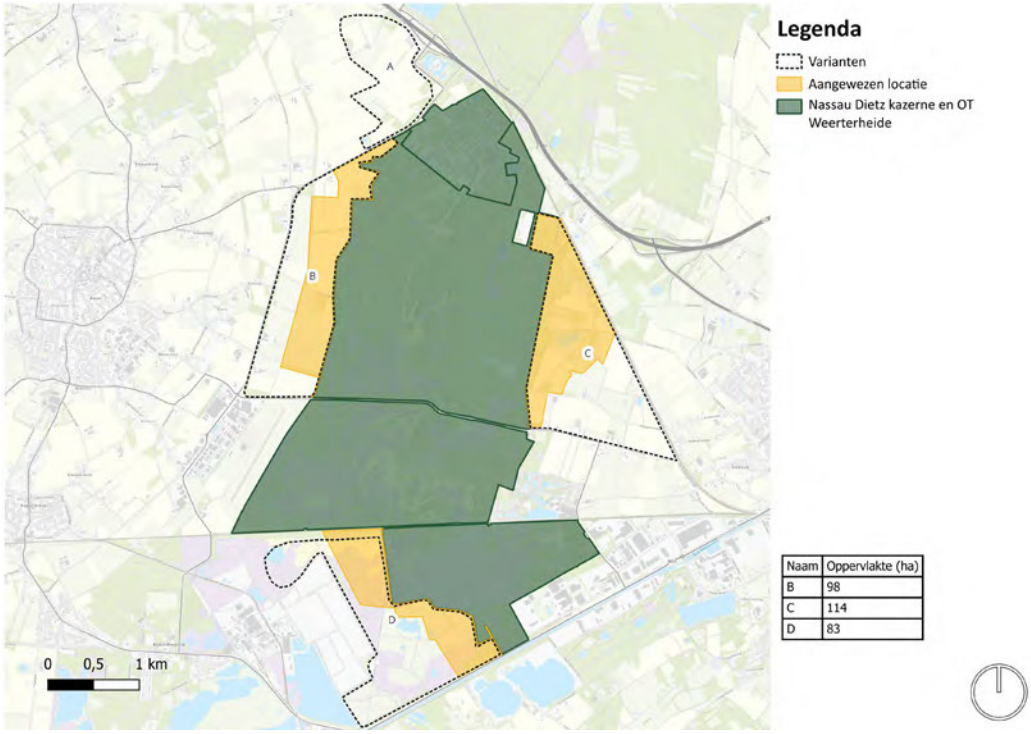
11.2.26 Behoefte 40 – IBT-centrum regio Eindhoven voor Koninklijke Marechaussee-, en Defensie Bewakings- en BeveiligingsOrganisatie op bestaand Defensieterrein, gemeente Eindhoven



11.2.27 Behoefte 42 – Beperkingengebied rondom vliegbasis Eindhoven (specifiek de outer horizontal surface) – Juridische borging



11.2.28 Behoefte 43 – Ingebruikname kazerne Budel en uitbreiden Weerterheide, gemeenten Cranendonck en Weert



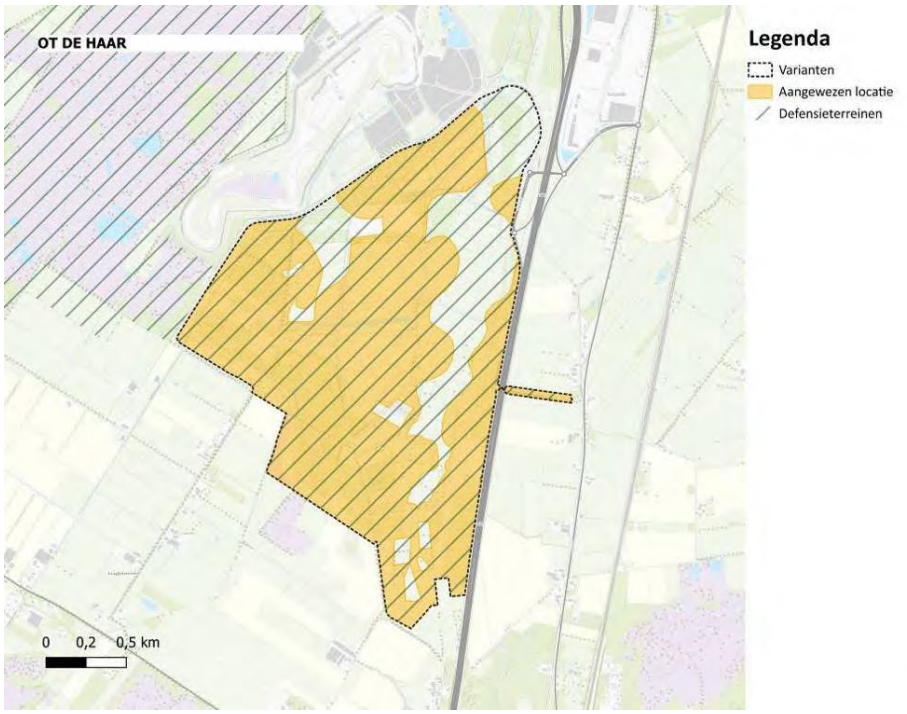
11.2.29 Behoefte 44 – Oefenterreinen met graafmogelijkheden uitbreiden (Graven niet overal vergund)

Overzichtskaart 12 oefenterreinen

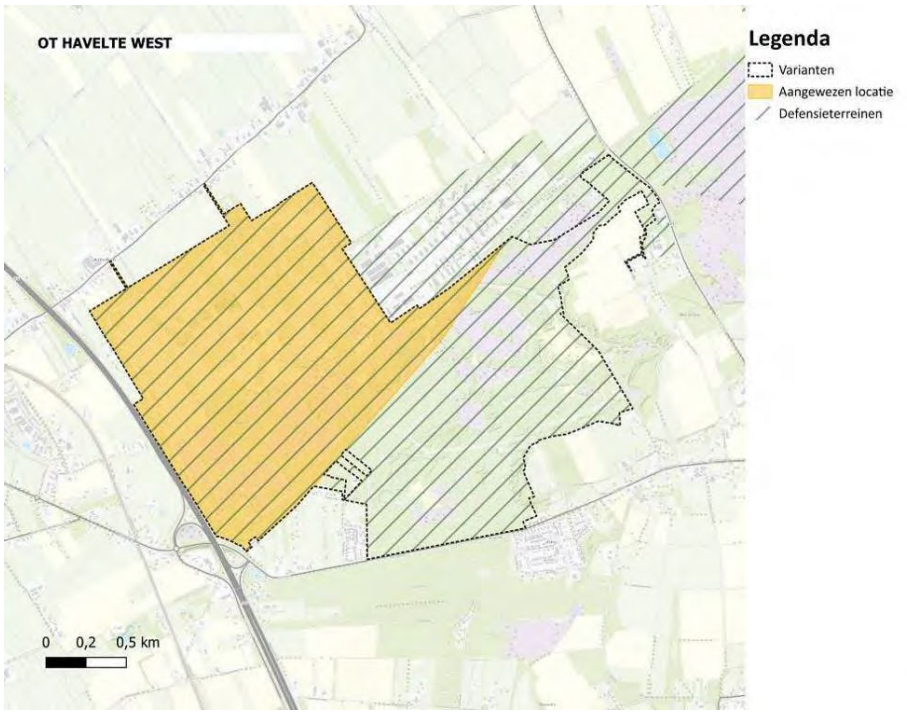


Detailkaarten definitief aangewezen locatie per oefenterrein

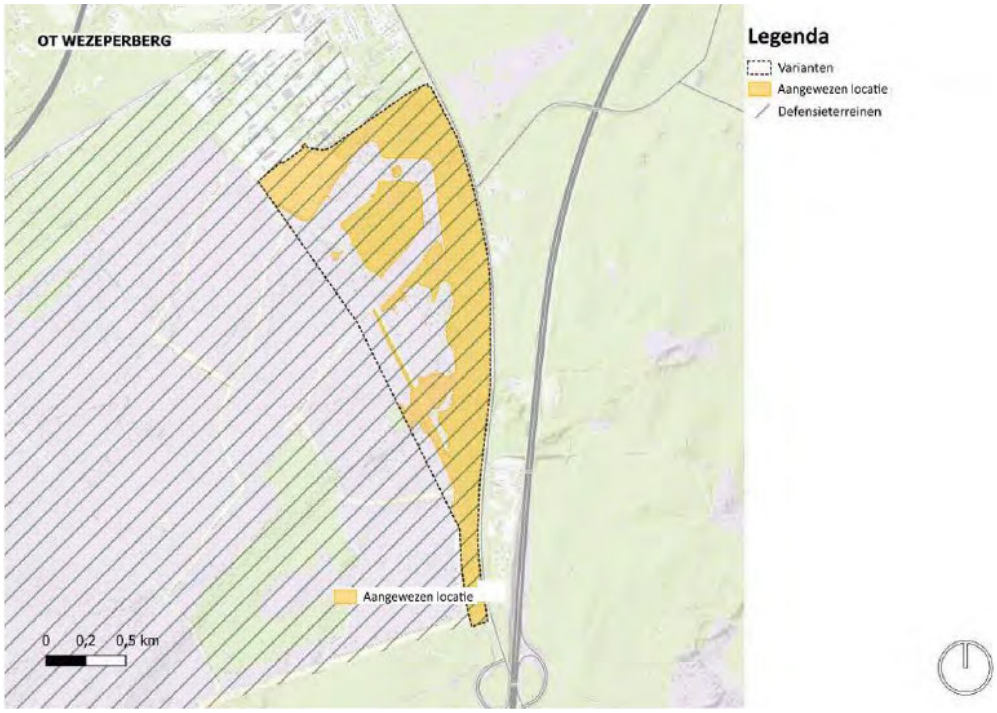
Oefenterrein De Haar:



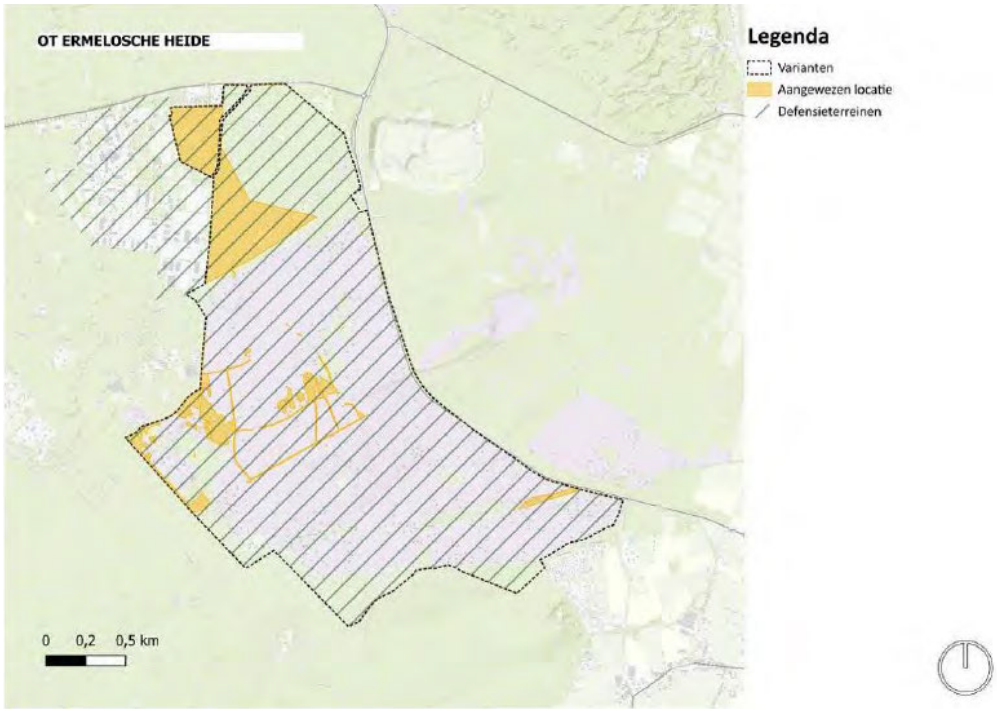
Oefenterrein Havelte-West:



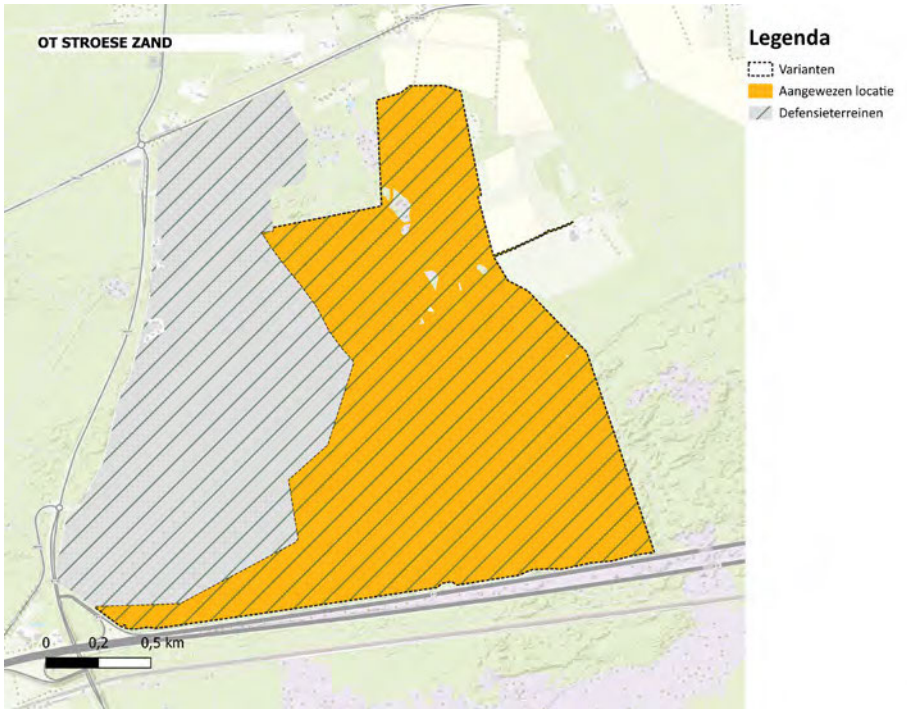
Oefenterrein Wezeperberg:



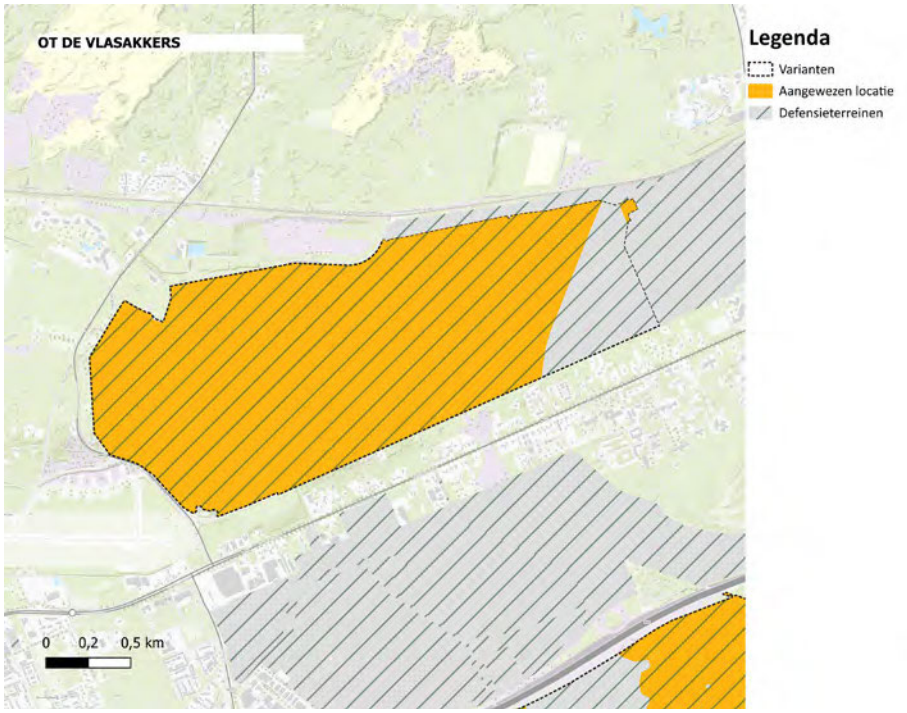
Oefenterrein Ermelosche heide:



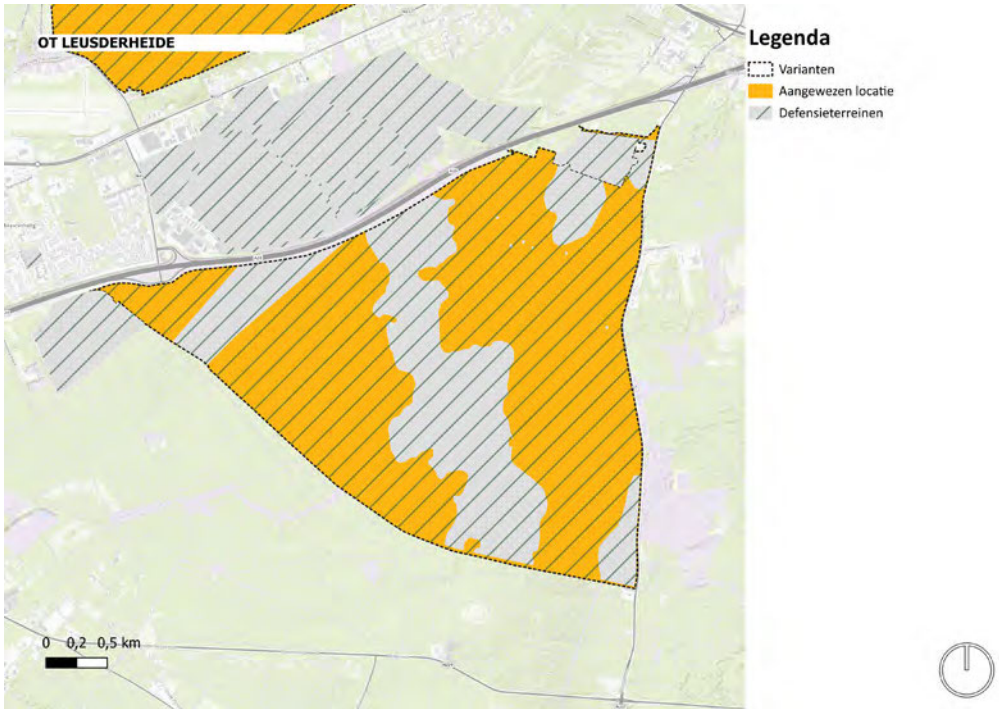
Oefenterrein Stroese zand:



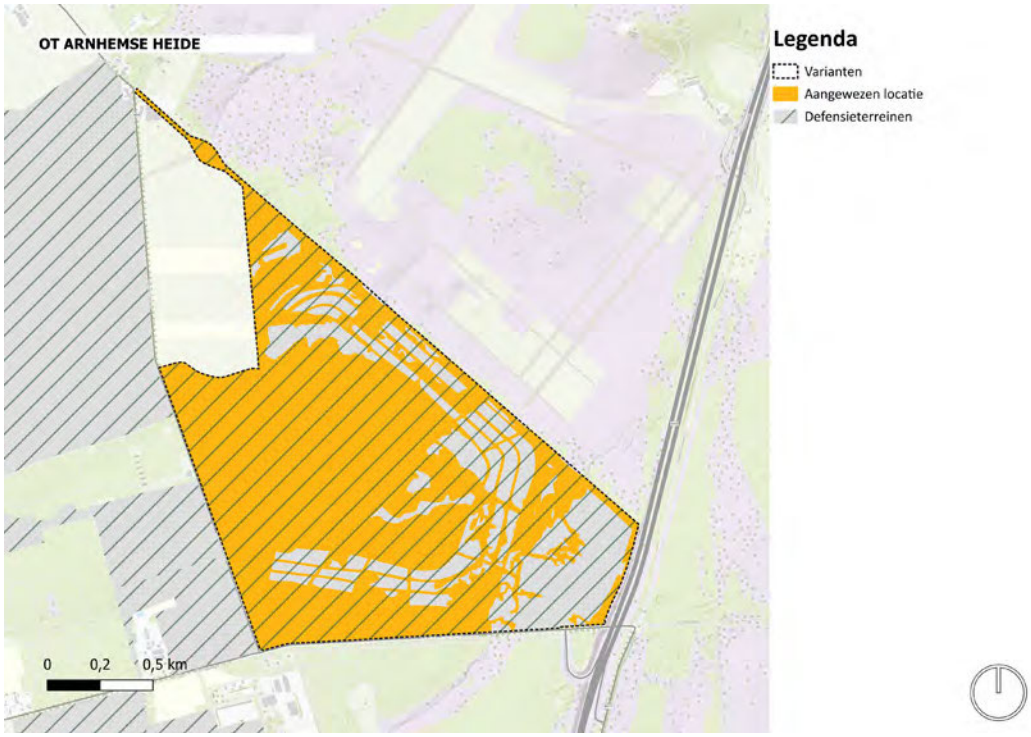
Oefenterrein de Vlasakker:



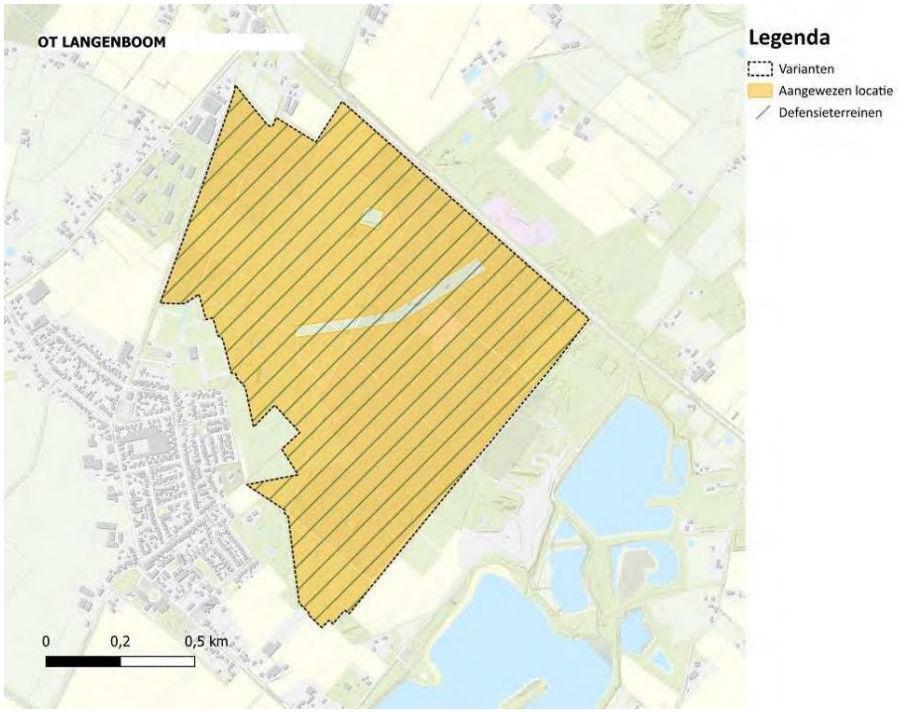
Oefenterrein Leusderheide:



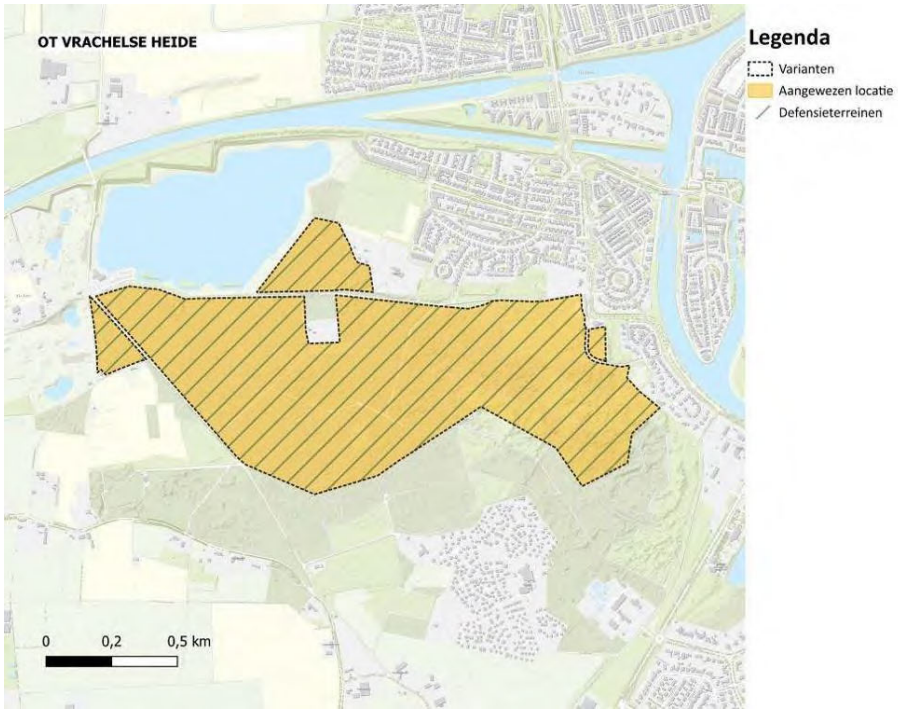
Oefenterrein Arnhemse heide:



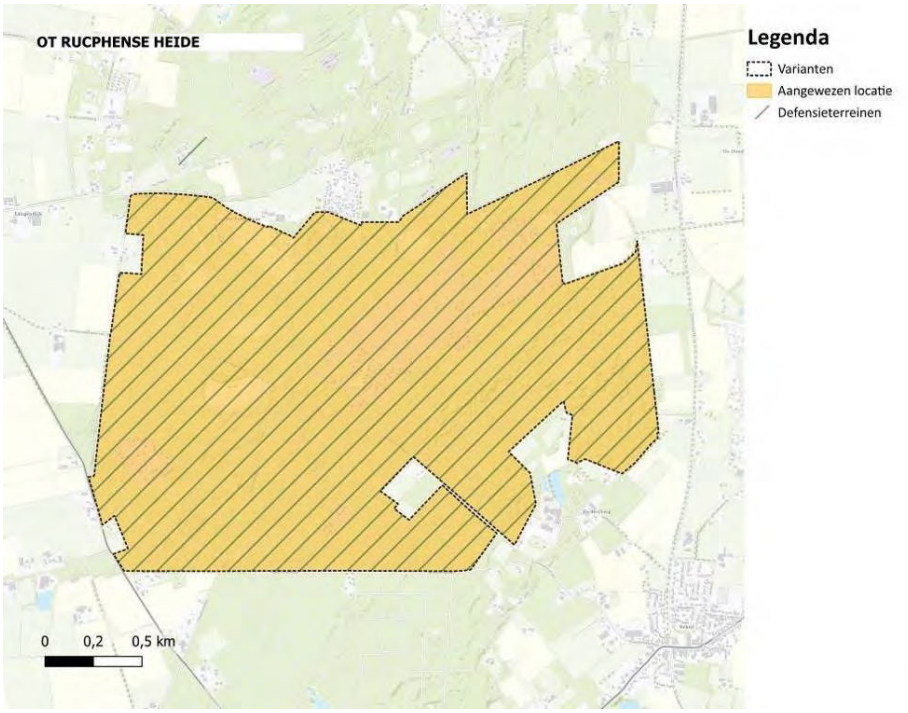
Oefenterrein Langenboom:



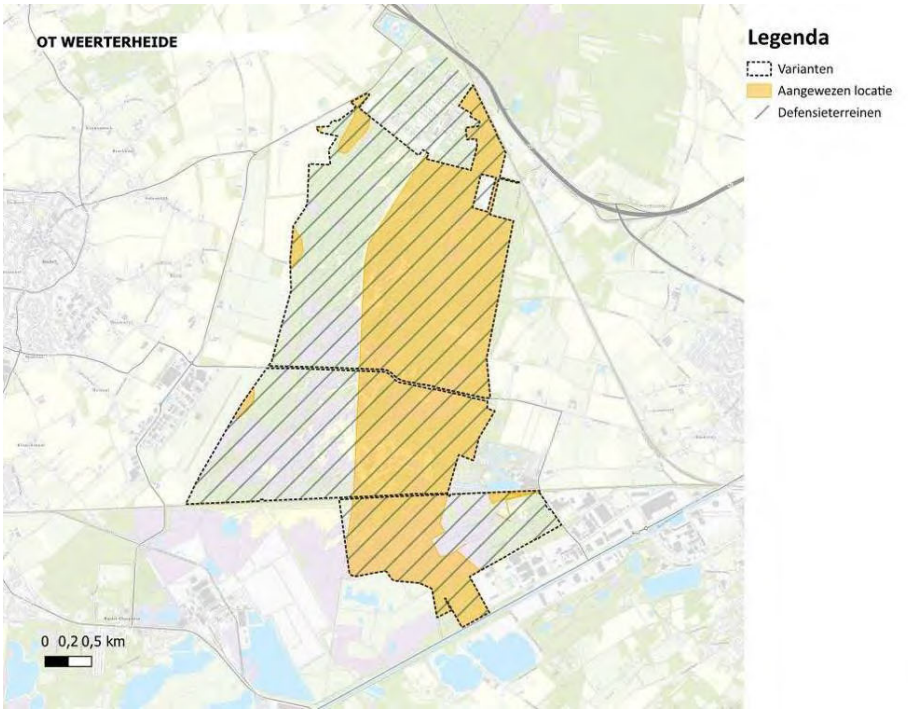
Oefenterrein Vrachelse heide:



Oefenterrein Rucphense heide:

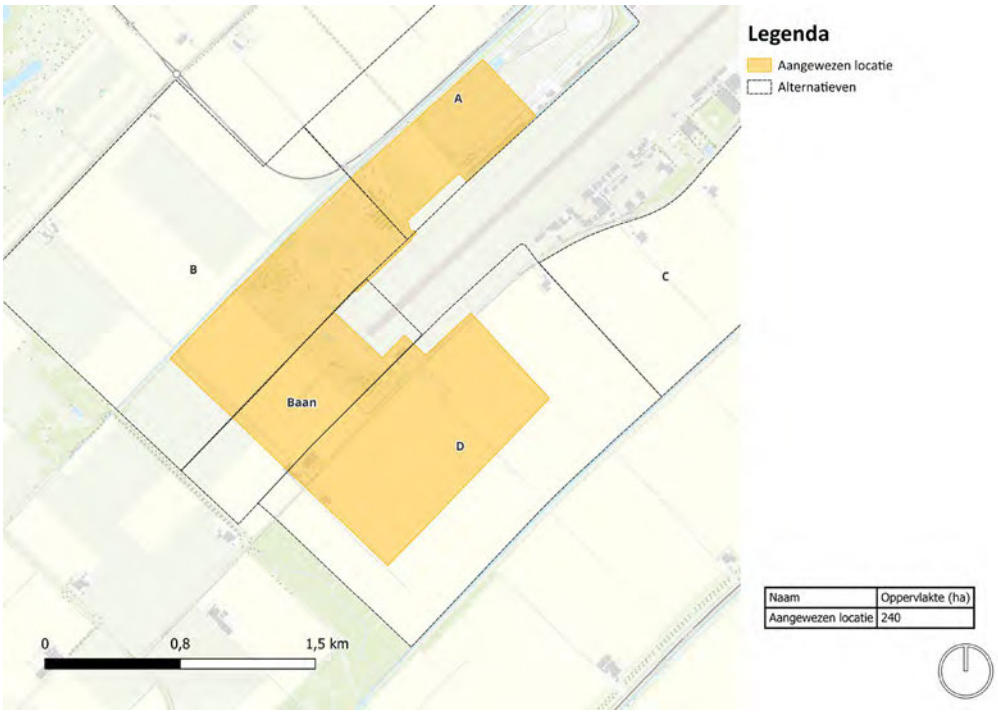


Oefenterrein Weerterheide:

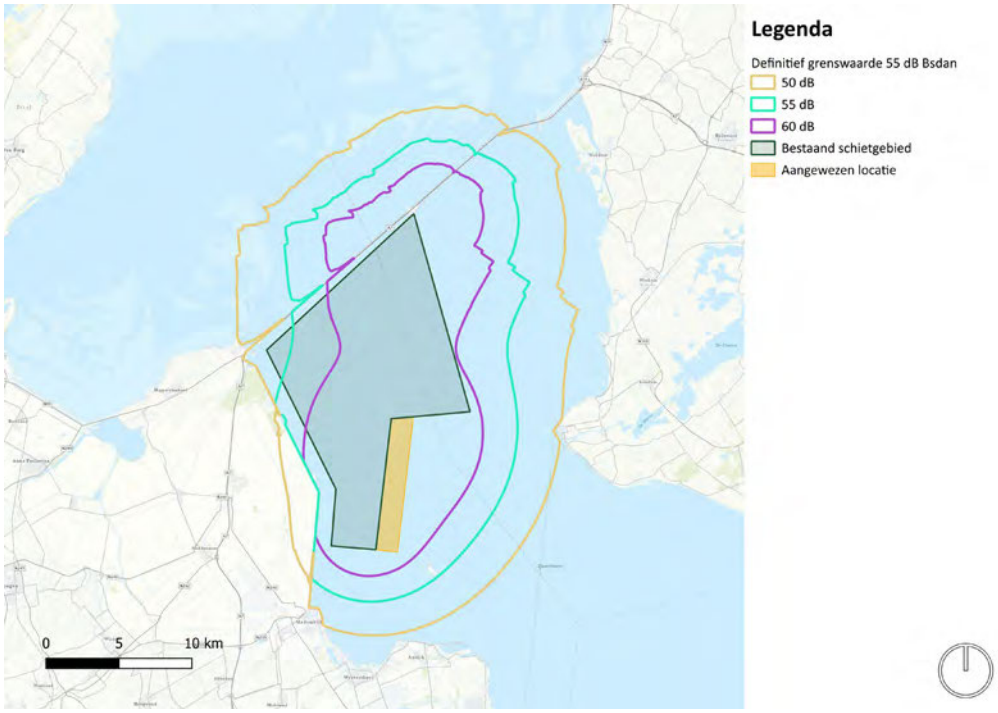


11.3 Definitieve locaties voor 9 specifieke behoeften

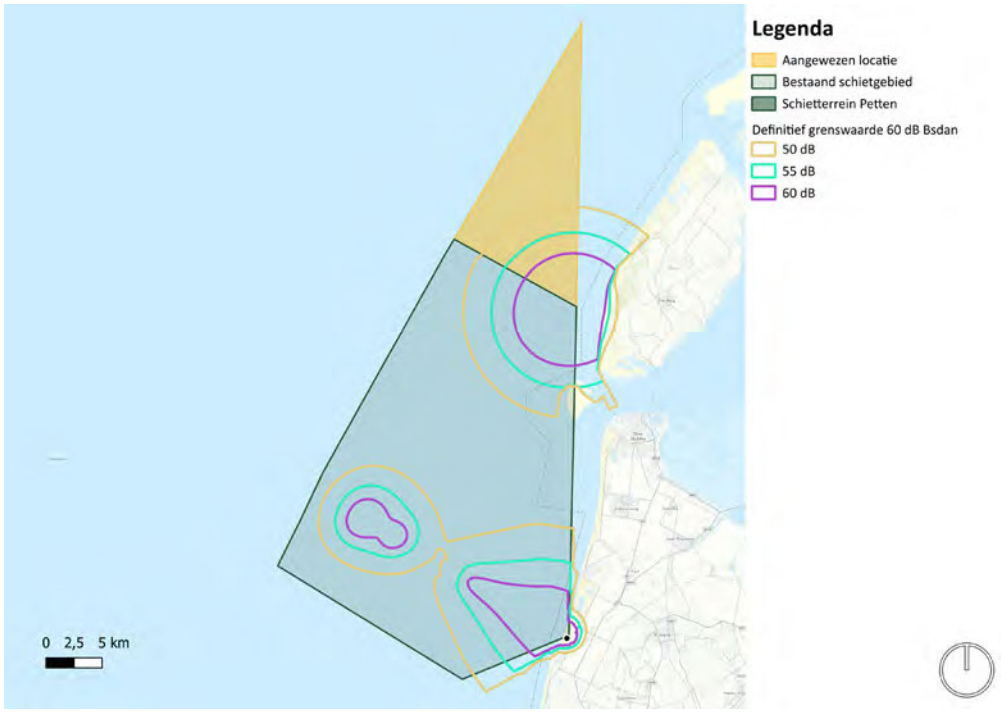
11.3.1 VIII. benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegcapaciteit



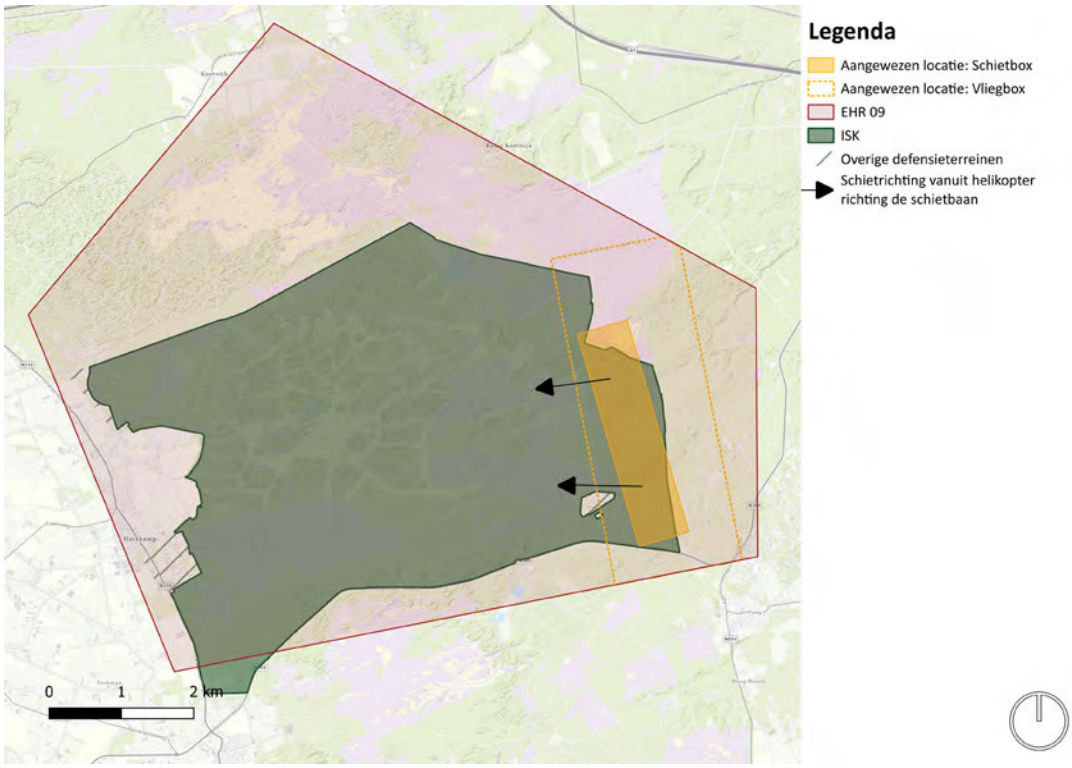
11.3.2 Behoefte 11 – Indirecte ruimte Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeenten Hollandse Kroon en Súdwest Fryslân



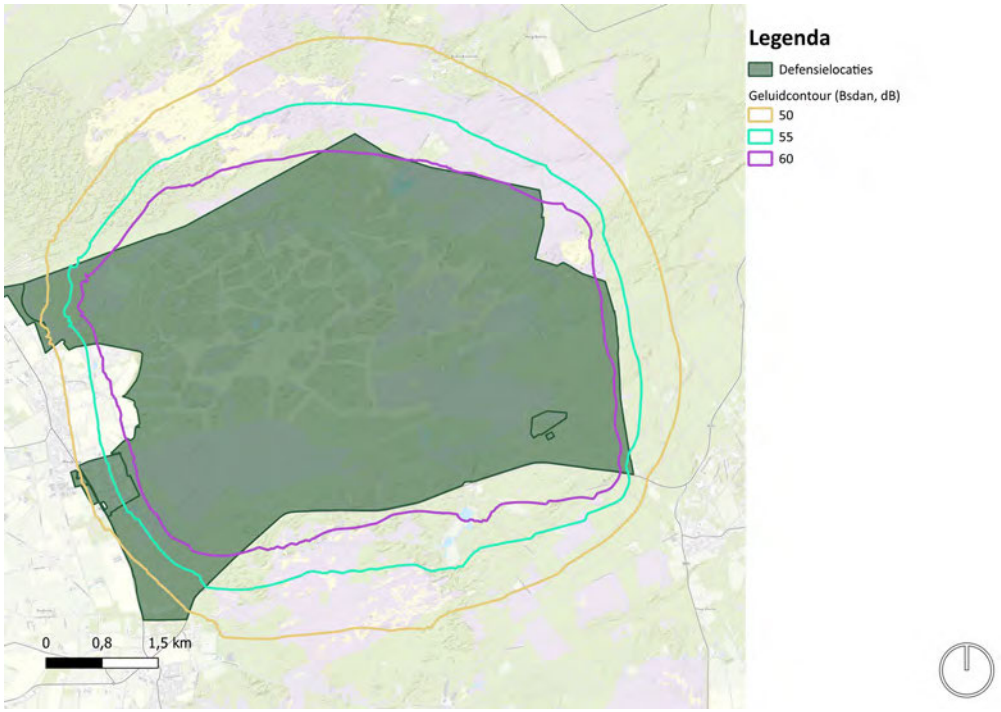
11.3.3 Behoefte 14 – Indirecte ruimte Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen



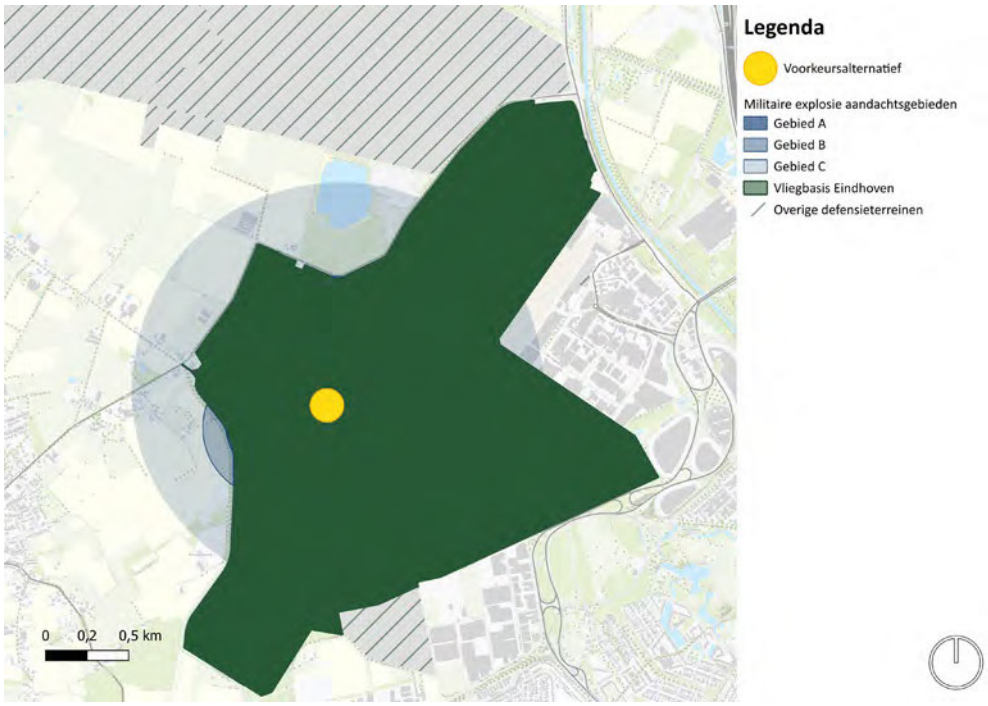
11.3.4 Behoefte 23 – Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp(ISK) ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede



11.3.5 Behoefte 24 uitbreiding milieu en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede



11.3.6 Behoefte 41 – Verandering inrichting Vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform



12 Specifieke realisatiestrategie per behoefte

De ruimtelijke behoeften van Defensie waarvoor in dit programma een voorkeurslocatie of een definitieve locatie is aangewezen, kennen elk ook een specifieke realisatiestrategie met een eigen tijdlijn. Hierin is weergegeven welke stappen bij de realisatie van de uitbreidingen voorzien zijn, en wat het verwachte start en eindmoment is. Deze specifieke realisatiestrategie per behoefte is in dit hoofdstuk opgenomen.

In de realisatiestrategie wordt inzichtelijk gemaakt of er een planologische procedure (projectbesluit of anderszins) ingezet zal worden, of er sprake is van een vastgoedontwikkeling en of er sprake is van uitbreiding van milieu- en vergunningsruimte.

Ook is in de tabel opgenomen wat de voorziene ingebruikname periode is per behoefte. Om de gewenste termijnen te halen is Defensie voornemens om in 2026 de meeste planologische procedures op te starten. De ambitie is om in 2027 de eerste planologische besluiten te nemen. Indien een gebiedsproces aan de orde is, kan dit nog invloed hebben op het type planologische procedure en de start ervan.

De realisatiestrategie is alleen op hoofdlijnen beschreven. De reden hiervoor is dat de grondverwerving weliswaar al loopt, maar verdere stappen in de uitvoering pas kunnen starten na de definitieve besluitvorming over het NPRD. Ook kan in de loop van de tijd veranderende actualiteit (ook in het bouwproces) aanleiding geven tot bijsturing op de realisatiestrategie en tot andere keuzes in de fasering. De informatie die hieronder is opgenomen is een vooruitblik, en kan naar mate de uitvoering vordert en concreter wordt, dus wijzigen.

Bovenregionale behoefte	Aangewezen locatie	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
		BKL/Or/BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving / gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
1. Versterken en concentreren van ondersteunende eenheden	Zeewolde Spiekweg			x	x	x	x	x	x	x	2030-2040
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. De start van de planologische procedure kan worden beïnvloed door het verloop van een gebiedsproces. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte.											
2. Extra locatie grootschalige munitieopslag	Staphorst	x		x	x	x	x	x	x	x	2035-2040
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. De start van de planologische procedure kan worden beïnvloed door het verloop van een gebiedsproces. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte. Mogelijk is aanpassing van het BKL nodig voor een veiligheidszonering.											
3. Nieuwe munitieopslag SIC	Kollumerwaard-West	x		x	x	x	x	x	x	x	2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. De start van de planologische procedure kan worden beïnvloed door het verloop van een gebiedsproces. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte. Mogelijk is aanpassing van het BKL nodig voor een veiligheidszonering.											
4. Nieuw terrein voor oefenen en trainen met explosieven	Lelystad	Deze locatie is niet opgenomen in het voorkeurspakket. Met het NPRD wordt derhalve niet voorzien in deze behoefte.									
5. Oefenen in verstedelijkt gebied	Oefenterrein Weerterheide					x	x	x	x		2030-2035
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt.											
6. Amfibisch oefengebied	Maasvlakte, Marnehuizen, Vliehors, en Groote Keeten			x				x			2030-2035
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt.											
7. Gegarandeerde haven-capaciteit Host Nation Support	Rotterdam – Maasvlakte II	x		x		x		x	x	x	2030-2035
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt. Mogelijk is aanpassing van het BKL nodig voor een veiligheidszonering.											

Bovenregionale behoefte	Aangewezen locatie	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
		BKL/Or / BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving / gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
8. Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit	Lelystad Airport		x	x	x*	x	x	x	x	x	2030-2040
Voor de fysieke uitbreiding van de luchthaven is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte. *voor de benodigde uitbreiding van de luchthaven											
9. Onbemande maritieme helikopters	Langs de vaarroutes			x				x			2026-2030
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt											
10. Stationering en corridors onbemande cargodrones	Militair Luchtvaartterrein Deelen		x	x			x	x	x		2030-2035
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt.											
11. Laagvlieggebieden helikopters	Alle nieuwe en bestaande alternatieven	x						x	x		2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een instructieregel binnen het Bkl op te stellen, waarmee zowel de belangen van Defensie worden geborgd als ruimte aan lokale ontwikkelingen wordt gegeven.											
12. Helikopterlandingsplaatsen	17 nieuwe locaties		x	x				x	x		2026-2030
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt.											
13. Korte/smalle onverharde landingsbaan tactisch luchttransport	Militair luchthaventerrein Deelen		x	x			x	x	x		2030-2035
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt.											

Locatiespecifieke behoefte	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
	BKL/ Or / BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving/ gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
1. Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen op, in en boven het water EHD 42		x					x	x		2030-2035
Deze behoefte wordt opgenomen in het Programma Noordzee 2028-2033.										
2. Uitbreiding oefengebied voor grotere/veelzijdigere oefeningen inclusief drones met corridors op het water naar, in en boven het water EHD 41		x					x	x		2030-2035
Deze behoefte wordt opgenomen in het Programma Noordzee 2028-2033.										
3. Schieten met Apache en MQ-9 op Vliehors Range, gemeente Vlieland	x						x	x		2030-2035
Het bestaande omgevingsplan voorziet in de behoefte waardoor een planologische procedure niet aan de orde is. Mogelijk is aanpassing van het BKL nodig.										
4. Herziening/aanpassingen onveilige zone; nu deels nog gebaseerd op voormalige cavalerie schietkamp Vliehors Range, gemeente Vlieland	x		x				x			2026-2030
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt.										
5. Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden, en verlenging van de baan		x	x		x	x	x		x	2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte.										
6. Beperkingengebied rondom vliegbasis Leeuwarden (specifiek de outer horizontal surface)		x	x							2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens instructieregels op te stellen, waarmee wordt voorkomen dat obstakels worden opgericht in de outer horizontal surface van de vliegbasis.										
7. Uitbreiden Schietbaan Marnewaard t.b.v. dynamisch schieten vanaf voertuigen, gemeente Het Hogeland							x			2030-2035
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										

Locatiespecifieke behoefte	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
	BKL/ Or / BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving/ gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
8. EHR 8 uitbreiden en gereedmaken voor oefenen met onbemande vaartuigen op en in het water inclusief corridors							x	x		2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
9. Leerfaciliteit alternatieve brandstoffen, Den Helder, gemeente Den Helder			x			x				2030-2035
Voor deze behoefte lijkt een planologische procedure niet noodzakelijk. Het huidige omgevingsplan biedt voldoende ruimte.										
10. Beperkingengebied rondom MVK de Kooy (specifiek de outer horizontal surface)		x	x							2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens instructieregels op te stellen, waarmee wordt voorkomen dat obstakels worden opgericht in de outer horizontal surface van de vliegbasis.										
11. Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân	x						x	x		2030-2035
Voor de uitbreiding van deze behoefte is een wijziging van het BKL nodig.										
12. Uitbreiding kazerne Heerenveen, gemeente Heerenveen						x				2026-2030
Het huidige omgevingsplan voorziet in de behoefte. Een planologische procedure lijkt niet aan de orde.										
13. Vergroting van oefengebied oefenterrein De Haar, gemeente Midden-Drenthe			x	x	x		x	x	x	2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. De start van de planologische procedure kan worden beïnvloed door het verloop van een gebiedsproces. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte. In aanloop naar de realisatie van deze behoefte zal worden onderzocht in hoeverre er in de nieuwe situatie mogelijkheden zijn voor agrarisch medegebruik. Op basis hiervan zal als onderdeel van het gebiedsproces een pilot voor hybride landbouwgebruik op militair oefenterrein worden gestart.										
14. Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen	x						x	x		2030-2035
Deze behoefte wordt opgenomen in het Programma Noordzee 2028-2033. Mogelijk is aanpassing van het BKL nodig.										
15. Verplaatsen (in overleg met de regio) raccordement, t.b.v. voertuigen 43e Gemechaniseerde Brigade Zoekgebied 'Groot Havelte', gemeenten Wester-veld/Steenwijkerland	Een nieuwe locatie voor dit raccordement maakt geen onderdeel van het voorkeurspakket.									

Locatiespecifieke behoefte	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
	BKL/ Or / BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving/ gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
16. Uitbreiding faciliteiten voor schieten (Koninklijke Marechaussee) Schiphol, gemeente Haarlemmer-meer	Inpassing van locatiepecifieke behoefte 20 voorziet hierin.									
17. Uitbreiding raccordement 't Harde, gemeente Elburg					x	x	x			2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
18. Uitbreiden Artillerie Schietkamp (ASK) (brede strook, Wezeperberg en Z-zijde), gemeente Elburg			x		x	x	x		x	2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte.										
19. Artillerie Schietkamp (ASK) uitbreiden met 120 mm mortier-schieten, gemeente Elburg							x	x		2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
20. Geplande opschaling Koninklijke Marechaussee Randstad Den Haag, Maaldrift uitbreiden. Gemeente Wassenaar			x			x	x			2035-2040
Defensie is voornemens een planologische procedure bij de gemeente aan te vragen om deze behoefte te realiseren. Deze behoefte past niet binnen het geldende omgevingsplan.										
21. Uitbreiding raccordement Vlasakkers, gemeente Amersfoort					x	x	x			2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
22. Huisvestingen incl. faciliteiten Militaire Politie Koninklijke Marechaussee, gemeente Apeldoorn			x		x	x	x		x	2030-2035
Defensie is voornemens een planologische procedure bij de gemeente aan te vragen om deze behoefte te realiseren. Deze behoefte past niet binnen het geldende omgevingsplan.										

Locatiespecifieke behoefte	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
	BKL/Or/BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving/ gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
23. Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede							x			2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
24. Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei Krijgsmacht, gemeente Ede							x			2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
25. Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Markelo en het truck loading station Markelo Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Hof van Twente			x		x	x			x	2026-2030
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte.										
26. Uitbreiding van het terrein t.b.v. voldoen aan NATO-normering depot Klaphek Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Lopik			x		x	x			x	2025-2030
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte.										
27. Extra milieuruimte voor helikopteractiviteiten op Militair Luchtvaartterrein Deelen gemeente Arnhem		x				x	x	x		2030-2035
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
28. Beperkingengebied rondom MLT Deelen (specifiek de outer horizontal surface)		x	x							2026-2030
Voor deze behoefte is Defensie voornemens instructieregels op te stellen, waarmee wordt voorkomen dat obstakels worden opgericht in de outer horizontal surface van de vliegbasis.										

Locatiespecifieke behoefte	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
	BKL/ Or / BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving/ gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
29. Uitbreiding van terrein t.b.v. voldoen aan NAVO-normering depot Poortugaal Defensie Pijpleiding Organisatie, gemeente Albrandswaard			x		x	x			x	2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte.										
30. Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Volkel, gemeente Maashorst							x	x		nvt
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
31. Beperkingengebied rondom Vliegbasis Volkel (specifiek de outer horizontal surface)		x	x							2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens instructieregels op te stellen, waarmee wordt voorkomen dat obstakels worden opgericht in de outer horizontal surface van de vliegbasis.										
32. Schietbaan t.b.v. Koninklijke Militaire School Luchtmacht (KMSL) Vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht						x	x			2030-2035
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
33. Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht							x	x		2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
34: Beperkingengebied rondom Vliegbasis Woensdrecht(specifiek de outer horizontal surface)		x	x							2026-2030
Voor deze behoefte is Defensie voornemens instructieregels op te stellen, waarmee wordt voorkomen dat obstakels worden opgericht in de outer horizontal surface van de vliegbasis.										
35. Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen							x	x		2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										

Locatiespecifieke behoefte	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
	BKL/ Or / BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving/ gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
36. Beperkingengebied rondom Vliegbasis Gilze-Rijen (specifiek de outer horizontal surface) en corridors		x	x							2026-2030
Voor deze behoefte is Defensie voornemens instructieregels op te stellen, waarmee wordt voorkomen dat obstakels worden opgericht in de outer horizontal surface van de vliegbasis.										
37. Fysieke en geluidsruimte op oefenterrein (OT) Oirschotse Heide: fysiek uitbreiden (200ha) ook v.w.b. geluidsruimte, gemeente Oirschot			x	x	x		x		x	2030-2035
Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. De start van de planologische procedure kan worden beïnvloed door het verloop van een gebiedsproces. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte.										
38. Uitbreiden milieuruimte t.b.v. activiteiten op RVS-kazerne Oirschot, gemeente Oirschot							x			2026-2030
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										
39. Uitbreiding raccordement Acht t.b.v. voertuigen 13. Lichte Brigade, gemeente Oirschot			x		x	x			x	2030-2035
Defensie is voornemens een planologische procedure bij de gemeente aan te vragen om deze behoefte te realiseren. Deze behoefte past niet binnen het geldende omgevingsplan.										
40: IBT centrum regio Eindhoven voor Koninklijke Marechaussee, en de Defensie Bewakings- en Beveiligings Organisatie (DBBO) op bestaand Defensieterrein, gemeente Eindhoven			x			x				2030-2035
Defensie is voornemens een planologische procedure bij de gemeente aan te vragen om deze behoefte te realiseren. Deze behoefte past niet binnen het geldende omgevingsplan.										
41. Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform	x		x			x	x			2026-2030
De geschikte planologische procedure voor deze behoefte wordt na de definitieve vaststelling van het NPRD uitgewerkt.										

Locatiespecifieke behoefte	Planologische procedure				Vastgoed		Vergunningen		Tijdlijn	
	BKL/ Or / BAL	Luchthavenbesluit	Omgevingsplan	Gebiedsproces	Grondverwerving/ gebruiksrecht	Ontwikkeling en/of inrichting	Omgevingsvergunning activiteit	Natuurvergunning	Grondverwerving gestart	Voorziene ingebruikname
42. Beperkingengebied rondom vliegbasis Eindhoven (specifiek de outer horizontal surface)		x	x							2026-2030
Voor deze behoefte is Defensie voornemens instructieregels op te stellen, waarmee wordt voorkomen dat obstakels worden opgericht in de Outer Horizontal Surface van de vliegbasis.										
43. a. Ingebruikname kazerne Budel en b. uitbreiden Weerterheide, gemeente Cranendonck/Weert			x	x (incl. boven-reg. 5)	x	x	x		x	2028-2033
Deze behoefte lijkt te passen binnen het huidige omgevingsplan. Binnenplanse realisatiemogelijkheden worden nader onderzocht. Voor deze behoefte is Defensie voornemens een projectbesluit te nemen. Naar verwachting start het proces hiervoor in 2026. Deze behoefte past niet binnen het huidige omgevingsplan. De start van de planologische procedure kan worden beïnvloed door het verloop van een gebiedsproces. Defensie zal naar verwachting op nationaal niveau de regie voeren over de uitwerking van deze behoefte.										
44. Oefenterreinen met graafmogelijkheden							x	x		2026-2035
Planologische procedure is hier niet van toepassing.										

Toelichting op tabel

Planologische procedure:

- Besluit Activiteiten Leefomgeving (Bal): In het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) stelt het Rijk algemene regels voor (milieubelastende)activiteiten in de fysieke leefomgeving.
- Besluit Kwaliteit Leefomgeving (Bkl): het Bkl bevat nationale regelgeving die ervoor zorgt dat de milieukwaliteit en de kwaliteit van de leefomgeving in Nederland wordt gewaarborgd, ook bij nieuwe ontwikkelingen. Het Bkl is een besluit onder de Omgevingswet. Omgevingsplannen van andere overheden moeten in lijn zijn, of binnen afzienbare tijd in lijn worden gebracht, met de regels in het Bkl. Als juridische borging nodig is, maar dat niet op het niveau van een AMvB (het Bkl) nodig is, dan kan borging per ministeriele regeling ook volstaan. In dat geval wordt voor realisatie van de behoefte de Omgevingsregeling (Or) aangepast.
- Een luchthavenbesluit is een besluit waarin de overheid de inrichting van een luchthaven bepaalt, of een uitbreiding of wijziging daarvan, en aangeeft tot welke maximale geluidsbelasting in de omgeving deze inrichting mag leiden. Het besluit wordt genomen door de minister van Infrastructuur en Waterstaat, en wordt vaak voorafgegaan door een milieueffectenrapportage. Omgevingsplannen van andere overheden moeten in lijn zijn, of binnen afzienbare tijd in lijn worden gebracht, met luchthavenbesluiten.
- Het omgevingsplan van een gemeente bevat regels over ruimtelijke inrichting voor het grondgebied van die gemeente die rechtstreeks gelden voor burgers en bedrijven. Het instrument omgevingsplan valt binnen de reikwijdte van de Omgevingswet. Het wijzigen van een omgevingsplan is een procedure die zowel wettelijke verplichtingen, participatie van de samenleving, als zorgvuldige afwegingen van verschillende belangen omvat. Het Rijk kan in plaats van een gemeente de planologische procedure zelf ter hand nemen en voor een gebied het omgevingsplan vaststellen. Dat gaat via een zogenaamd ‘projectbesluit’.
- Bij de inpassing van verschillende van de behoeften is ruimte voor maatwerk, zodat een optimale inpassing naast andere (lokale) ruimtevragen kan worden gezocht in het gebied. In deze gevallen, maar ook wanneer het gaat om activiteiten in gevoelige gebieden of locaties waar veel meekoppelkansen en synergievoordelen mogelijk zijn, kan een gericht gebiedsproces tot de uitvoeringsstrategie behoren. Met behulp van ontwerpend onderzoek met medeoverheden en maatschappelijke partijen wordt dan gebiedsgericht een goede inpassing van de opgaven gezocht. Op het passende niveau kan dan de planologisch-juridische borging plaatsvinden, en kunnen benodigde vergunningen worden aangevraagd. Ook bij de andere behoeften zal Defensie waar mogelijk en nodig, aansluiten bij gebiedsprocessen onder aansturing van andere overheden.

- Vastgoed:
  - Grondverwerving betekent het verkrijgen of aankopen van grond in het kader van het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie.
  - Ontwikkeling en/ of inrichting betekent dat er bouwactiviteiten of activiteiten voor aanleg van infrastructuur e.d. nodig zijn om een behoefte zoals een legeringsgebouw, munitie-opslag of landingsbaan, te realiseren op de aangewezen plek. Ook bepaalde omgevingsvergunningen maken onderdeel uit van het bouwproces.

- Vergunningen:
  - Hiermee is bedoeld dat een omgevingsvergunning nodig kan zijn om de gewenste militaire activiteiten in de leefomgeving uit te voeren, na de ingebruikname van de locatie. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om activiteiten met geluidshinder. Toestemming kan worden verleend door het bevoegd gezag. Vergunningen die noodzakelijk zijn voor de realisatie van bijvoorbeeld de vastgoedontwikkeling zijn onderdeel van die betreffende kolom.
  - Natuurvergunning (voor activiteiten die invloed kunnen hebben op beschermde natuurgebieden of soorten) is een onderdeel van de omgevingsvergunning. Het is hier apart genoemd vanwege de looptijd.

- Tijdlijn:
  - Indien er al gestart is met grondverwerving ten behoeve van de voorspoedige realisatie, dan is dat opgenomen in de tabel.
  - Met voorziene ingebruikname wordt het moment bedoeld waarop voorzien is dat de behoefte zoals in het ontwerp omschreven, volledig gerealiseerd kan zijn, binnen de huidige regelgeving.

13 Afkortingenlijst

ACE:	Agile Combat Employment
APKWS:	Advanced Precision Kill Weapon System
ASK:	Artillerie Schietkamp
Bal:	Besluit Activiteiten Leefomgeving
bbp:	bruto binnenlands product
BHK:	Bernhardkazerne
Bkl:	Besluit Kwaliteit Leefomgeving
BOPA:	buitenplanse omgevingsplanactiviteit
CS:	combat support
CSS:	combat service support
CTR:	Controlled Trafic Region
HCP:	Hot Cargo Platform
HNS:	Host Nation Support
IBT (-centrum):	Integrale Beroepsvaardigheden Training (-centrum)
IenW (ministerie van):	(ministerie van) Infrastructuur en Waterstaat
ISK:	Infanterie Schietkamp
KIM:	Koninklijk Instituut voor de Marine
KMAR:	Koninklijke Marechaussee
KMSL:	Koninklijke Militaire School Luchtmacht
KRW:	Kaderrichtlijn Water
LCS:	Logistiek Centrum Soesterberg
MER (Commissie, plan-):	Milieueffectrapportage
MGLC:	Militair Geneeskundig Logistiek Centrum
MilAIP:	Military Aeronautical Information Publication
MIRT:	Meerjarenprogramma Infrastructuur Ruimte en Transport
MLA:	Militair Luchtvaartautoriteit
MLT:	Militair Luchtvaartterrein
MOB:	Main Operating Base
MVK:	Militair Vliegkamp
NFM:	NATO Force Model
NNN:	Natuur Netwerken Nederland
NOVI:	Nationale Omgevingsvisie
NPRD:	Nationaal Programma Ruimte voor Defensie
NRD:	Notitie Reikwijdte en Detailniveau
NTM:	Notice to Move
NvA:	Nota van Antwoord
NvR:	Nota van Reactie
OCW (ministerie van):	(ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OHS:	Outer Horizonthal Surface
Or:	Omgevingsregeling
OT:	Oefenterrein
POVI:	Provinciale Omgevingsvisie
RES:	Regionale Energiestrategie
RVB:	Rijksvastgoedbedrijf
SIC:	Snel Inzetbare Capaciteit (munitie)
TCL:	Technology Center Land
TVD:	Transformatie Vastgoed Defensie
VN:	Verenigde Naties
VRO (ministerie van):	Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Bijlage A: Overzicht van wijzigingen - eerste wijziging NPRD

Nr.	Onderdeel	Paragraaf	Wijziging
1	Voorwoord	NVT	Voorwoord aangepast t.b.v. eerste wijziging NPRD.
2	H 1	NVT	Ondersteunende teksten voor vaststelling definitieve locaties voor 9 specifieke behoeften. Daar waar eerder tekstueel werd verwezen naar de ontwerp voorkeursalternatieven voor 9 specifieke behoeften wordt nu verwezen naar de definitief aangewezen locaties.
3	H 2	2.1 2.2	Hoofdstuk opgesplitst in: • Aanpassingen van ontwerp NPRD naar definitief NPRD en; • Aanpassingen van definitief NPRD naar eerste wijziging NPRD.
4	H 5	5.5	Ondersteunende teksten voor vaststelling definitieve locaties voor 9 specifieke behoeften. Daar waar eerder tekstueel werd verwezen naar de ontwerp voorkeursalternatieven voor 9 specifieke behoeften wordt nu verwezen naar de definitieve besluitvorming.
5	H 8	8.1 8.2.8 8.3.5 8.3.11 8.3.13 8.3.14 8.3.18 8.3.23 8.3.24 8.3.33 8.3.35 8.3.37 8.3.41	Ondersteunende teksten voor vaststelling definitieve locaties voor 9 specifieke behoeften. Daar waar eerder tekstueel werd verwezen naar de ontwerp voorkeursalternatieven voor 9 specifieke behoeften wordt nu verwezen naar de definitieve besluitvorming. Tevens correctie van totaal aantal ha. voor oefenterrein de Haar (definitief aangewezen locatie ongewijzigd) en correctie voor functieverdeling aantal ha. voor oefenterrein ASK en Oirschot (definitief aangewezen locaties ongewijzigd).
6	H 8	8.2	Correctie overzichtskaart voor behoeften met bovenregionale afweging: juiste weergave nieuw laagvlieggebied Noord-Brabant, gemeente Gilze-Rijen.
7	H 8	8.3	Correctie overzichtskaart voor locatiespecifieke behoeften: • herziening uitbreiding Weerterheide.
8	H 8	8.3.43	Wijziging uitbreiding oefenterrein Weerterheide.
9	H 8	8.4	Correctie figuur spreiding van ruimtebeslag
10	H 8	8.5	Actualisatie tabel verdeling ruimtebeslag door wijziging uitbreiding oefenterrein Weerterheide en definitieve vaststelling fysieke uitbreiding Lelystad Airport. Tevens neerwaartse bijstelling voor gronden (i.r.t. Grootschalige munitieopslag en Oefen Verstedelijkt Gebied) die reeds op defensieterrein liggen en niet van functie hoeven te veranderen.

Nr.	Onderdeel	Paragraaf	Wijziging
11	H 9	9.1	Vaststelling definitieve locaties voor 9 specifieke behoeften; • Bovenregionale behoefte 8: fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit • Locatiespecifieke behoefte 5: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden • Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân • Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen • Locatiespecifieke behoefte 23: uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede • Locatiespecifieke behoefte 24: uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede • Locatiespecifieke behoefte 33: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht • Locatiespecifieke behoefte 35: uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen • Locatiespecifieke behoefte 41: verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
12	H 11	11.2.28	Correctie kaartbeeld locatiespecifieke behoefte 43: wijziging uitbreiding oefenterrein Weerterheide.
13	H 11	11.2.23	Correctie kaartbeeld locatiespecifieke behoefte 36: juiste detaillering corridors Vliegbasis Gilze-Rijen.
14	H 11	11.3	Correctie kaartbeelden in relatie tot definitieve besluitvorming over 9 specifieke behoeften: • VIII. benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegcapaciteit • Behoefte 11 – Indirecte ruimte Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeenten Hollandse Kroon en S dwest Fryslân • Behoefte 14 – Indirecte ruimte Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen • Behoefte 23 – Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp(ISK) ten behoeve van niveau 3 en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede • Behoefte 24 uitbreiding milieu en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede • Behoefte 41 – Verandering inrichting Vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform

Dit is een uitgave van:

Ministerie van Defensie
Postbus 20701 | 2500 ES ‘s-Gravenhage
defensie.nl

Oktober 2026

Addendum NPRD

Antea Group

Understanding today.
Improving tomorrow.

projectnummer 0486487.100

30 september 2026

www.anteagroup.nl

Addendum NPRD

projectnummer 0486487.100

30 september 2026

Opdrachtgever
Ministerie van Defensie
Postbus 20701
2500 ES Den Haag

Status van dit document
In mei 2025 is het ontwerp NPRD vastgesteld. Bij vaststelling van het ontwerp NPRD concludeerde het kabinet dat er voor negen behoeften onvoldoende beslisinformatie voorhanden was om een goed gewogen besluit te nemen. Deze informatie is voorzien in het addendum. In december 2025 is een voorkeursalternatief vastgelegd op basis van het ontwerp addendum. Een ieder is in de gelegenheid geweest op zienswijzen op dit addendum in te dienen. Voorliggend addendum is op basis van deze zienswijzen aangevuld ten opzichte van het ontwerp addendum. Dit betreft het **definitieve addendum,** gekoppeld aan de eerste wijziging van het NPRD.

datum	beschrijving	vrijgave
30 september 2026	definitief	drs. T. Artz

Inhoudsopgave

1.	**Een 'addendum' op het planMER van het NPRD**	**6**
1.1	Wat is de reden van dit addendum?	6
1.2	Overzicht van de behoeften in dit addendum	6
1.3	Doel van het onderzoek naar de behoeften in dit addendum	6
1.4	Trechteringsmethodiek	7
1.5	Beoordelingssystematiek	8
2.	**VIII: Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit**	**11**
2.1	Benodigde ruimte voor de militaire basis	11
2.1.1	Ruimtebeslag voor militaire functies	11
2.1.2	Baanlengte voor jachtvliegtuigen	11
2.1.3	Indirect ruimtebeslag	11
2.2	Baanverlenging Lelystad Airport	11
2.2.1	Mogelijkheden voor uitbreiding van de baan	11
2.2.2	Effecten van de baanverlenging op geluid en omgevingsveiligheid	13
2.3	Vergelijking tussen de effecten bij wel of geen baanverlenging	16
2.4	Beoordeling van het benodigde ruimtebeslag	18
2.4.1	Vier zoekgebieden voor fysiek ruimtebeslag	18
2.4.2	Gezonde en veilige leefomgeving	20
2.4.3	Natuur, landschap en cultureel erfgoed	20
2.4.4	Bodem en water	22
2.4.5	Ruimtegebruik	23
2.4.6	Infrastructuur	24
2.4.7	Defensiespecifiek	24
2.4.8	Raakvlakken met general aviation en groothandelsverkeer	24
2.5	Conclusie	25
2.6	Besluit over aanvullende ruimtebehoefte	28
2.6.1	Aanvullende ruimtebehoefte voor stationering van jachtvliegtuigen	28
2.6.2	Uitbreiding van het voorkeursalternatief	28
3.	**Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Leeuwarden (LS 5)**	**33**
3.1	Beschrijving van de behoefte	33
3.2	Nadere uitwerking	33
3.3	Huidige en referentie situatie	33
3.4	Effectbeschrijving en -beoordeling	34
3.4.1	Gezonde en veilige leefomgeving	34
3.4.2	Bodem en water	36
3.4.3	Natuur, landschap en cultureel erfgoed	36
3.4.4	Klimaatadaptatie	37
3.4.5	Ruimtegebruik	37
3.4.6	Raakvlakken	37
3.5	Conclusie	37
4.	**Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer (LS 11)**	**39**
4.1	Beschrijving van de behoefte	39
4.2	Nadere uitwerking naar aanleiding van worst-case onderzoek in planMER	40
4.3	Huidige en referentie situatie	41
4.4	Effectbeschrijving en -beoordeling	42
4.4.1	Gezonde en veilige leefomgeving	42
4.4.2	Bodem en water	47
4.4.3	Natuur, landschap en cultureel erfgoed	48
4.4.4	Ruimtegebruik	52
4.4.5	Defensiespecifiek	52
4.4.6	Raakvlakken	52

4.5 Conclusie 52

5. Petten groei beproevingen Noordzee (LS 14) 53
5.1 Beschrijving van de behoefte 53
5.2 Nadere uitwerking 54
5.3 Huidige en referentie situatie 56
5.4 Effectbeschrijving en -beoordeling 57
5.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving 57
5.4.2 Bodem en water 63
5.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed 63
5.4.4 Ruimtegebruik 66
5.4.5 Defensiespecifiek 66
5.5 Conclusie 67

6. Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK (LS 23) 68
6.1 Beschrijving van de behoefte 68
6.2 Nadere uitwerking 69
6.3 Huidige en referentie situatie 69
6.4 Effectbeschrijving en -beoordeling 70
6.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving 70
6.4.2 Bodem en water 70
6.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed 70
6.4.4 Ruimtegebruik 71
6.4.5 Raakvlakken 72
6.5 Conclusie 72

7. Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK (LS 24) 73
7.1 Beschrijving van de behoefte 73
7.2 Nadere uitwerking 73
7.3 Huidige en referentie situatie 73
7.4 Effectbeschrijving en -beoordeling 74
7.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving 74
7.4.2 Bodem en water 76
7.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed 76
7.4.4 Ruimtegebruik 78
7.4.5 Raakvlakken 78
7.5 Conclusie 78

8. Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Woensdrecht (LS 33) 80
8.1 Beschrijving van de behoefte 80
8.2 Nadere uitwerking 80
8.3 Huidige en referentie situatie 80
8.4 Effectbeschrijving en -beoordeling 81
8.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving 81
8.4.2 Bodem en water 83
8.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed 83
8.4.4 Klimaatadaptatie 84
8.4.5 Ruimtegebruik 84
8.4.6 Raakvlakken 84
8.5 Conclusie 84

9. Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen (LS 35) 87
9.1 Beschrijving van de behoefte 87
9.2 Nadere uitwerking 87
9.3 Huidige en referentie situatie 87
9.4 Effectbeschrijving en -beoordeling 88

9.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving 88
9.4.2 Bodem en water 90
9.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed 90
9.4.4 Klimaatadaptatie 91
9.4.5 Ruimtegebruik 91
9.4.6 Raakvlakken 91
9.5 Conclusie 91

10. Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven, verplaatsen Hot cargo platform (LS 41) 93
10.1 Beschrijving van de behoefte 93
10.2 Nadere uitwerking 94
10.3 Huidige en referentie situatie 94
10.4 Effectbeschrijving en -beoordeling 95
10.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving 95
10.4.2 Bodem en water 99
10.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed 100
10.4.4 Klimaatadaptatie 101
10.4.5 Ruimtegebruik 101
10.4.6 Defensiespecifiek 102
10.4.7 Raakvlakken 102
10.5 Conclusie 102

11. Conclusie en overzicht 104
11.1 Overzicht van effectbeoordelingen 104
11.2 Cumulatie met andere onderdelen van het NPRD 104

1. Een 'addendum' op het planMER van het NPRD

1.1 Wat is de reden van dit addendum?

Het planMER is een uitgebreid onderzoek behorend bij het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD). Het doel van het planMER is tweeledig:

- onderzoek naar alternatieven per behoefte om een Voorkeursalternatief te bepalen;
- globaal inzicht in de integrale effecten op de fysieke leefomgeving, zodat kansen en risico's voor het vervolg goed in beeld zijn.

Het planMER heeft in de zomer van 2025 ter inzage gelegen. Er zijn informatieavonden in alle provincies geweest, er zijn ruim 2.000 zienswijzen ingediend en de Commissie voor de milieueffectrapportage (Commissie mer) heeft een advies gegeven over het planMER.

Bij vaststelling van het ontwerp NPRD en MER is geconcludeerd dat voor acht locatiespecifieke behoeften onvoldoende beslisinformatie voorhanden was om een goed gewogen besluit te nemen. Deze behoeften zijn in het ontwerp MER met een asterisk (*) geduid met de toezegging om tussen terinzagelegging van het ontwerp NPRD en definitieve besluitvorming nader onderzoek uit te voeren.

Na besluitvorming over het ontwerp NPRD is gebleken dat de behoefte naar ruimte rondom Lelystad Airport groter is dan bij vaststelling van het ontwerp NPRD aangenomen werd. Die aanvullende ruimtevraag is eveneens onderzocht in dit addendum. In totaal gaat het dus om negen behoeften waarvoor nader onderzoek is uitgevoerd.

1.2 Overzicht van de behoeften in dit addendum

In het addendum zijn onderstaande behoeften, met in de tweede kolom het type onderzoek dat verricht is, opgenomen.

Nr.	Behoefte	Type onderzoek	Waar te vinden?	
			Aanvulling planMER	Addendum planMER
Bovenregionale behoeften				
VIII	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit	• Nader onderzoek ruimtebeslag		
Locatiespecifieke behoeften				
5	Uitbreiding milieuruimte activiteiten Vliegbasis Leeuwarden	• Nader onderzoek om VKA te bepalen		
11	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer	• Nader onderzoek om VKA te bepalen		
14	Petten groei beproevingen Noordzee	• Nader onderzoek om VKA te bepalen		
23	Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK	• Nader onderzoek om VKA te bepalen		
24	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK	• Nader onderzoek om VKA te bepalen		
33	Uitbreiding milieuruimte activiteiten Vliegbasis Woensdrecht	• Nader onderzoek om VKA te bepalen		
35	Uitbreiding milieuruimte activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen	• Nader onderzoek om VKA te bepalen		
41	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven, verplaatsen Hot cargo platform	• Nader onderzoek om VKA te bepalen		

1.3 Doel van het onderzoek naar de behoeften in dit addendum

Bovenregionale behoefte VIII

In de nadere analyse van Deel B van het planMER is geconstateerd dat op het vliegveldterrein van Lelystad Airport onvoldoende ruimte is voor de benodigde faciliteiten voor jachtvliegtuigen. Na vaststelling van het ontwerp NPRD is. Voor de doorontwikkeling naar een volwaardige jachtvliegtuiglocatie is meer ruimte nodig voor de benodigde militaire infrastructuur - inclusief de vereiste verlenging van de start en landingsbaan - dan is aangegeven in het ontwerp-NPRD. Om die reden is in dit addendum een nader onderzoek weergegeven naar het ruimtebeslag van dit deel van de ruimtebehoefte. Deze is in het addendum opgenomen, zodat het mogelijk is om een ontwerp-besluit over dit deel van de behoefte te nemen. Het doel is gelijk aan het doel van de andere behoeften in het

NPRD: beslisinformatie genereren die het kabinet in staat stelt een goed gewogen besluit te nemen over het ruimtebeslag op Lelystad Airport. De beslisinformatie over het aanwijzen van Lelystad Airport voor het accommoderen van de behoefte zelf verandert niet, en het besluit daarover ook niet.

Locatiespecifieke behoeften

Besluitvorming in het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie geeft geen directe bouwtitels voor het realiseren van locatiespecifieke behoeften. Aan realisatie van deze behoeften is altijd een (ruimtelijke) vervolgprocedure gekoppeld, afhankelijk van de omvang eventueel met nieuwe mer-verplichtingen. Het besluit reikt tot het al dan niet opportuun verklaren van de locatiespecifieke behoeften. De milieuinformatie die voor dat besluit nodig is heeft nog een belangrijke mate van abstractie: in deze fase is het noodzakelijk om de zeer belangrijk nadelige milieueffecten die potentieel optreden te identificeren. Die informatie biedt het bevoegd gezag de beslisinformatie om een gewogen besluit te nemen over het al dan niet in vervolg brengen van de locatiespecifieke behoeften. In de vervolgprocedure zal de milieuinformatie nader geconcretiseerd worden.

Kort gezegd hebben de analyses van de locatiespecifieke behoeften het karakter van een quick-scan, gericht op het identificeren van belangrijke showstoppers.

1.4 Trechteringsmethodiek

Bovenregionale behoefte VIII

In de nadere analyse van Deel B van het planMER is geconstateerd dat op het luchthaven van Lelystad Airport onvoldoende ruimte is voor de benodigde faciliteiten voor jachtvliegtuigen, maar is deze ruimtevraag met slechts een beperkte diepgang onderzocht. Om voldoende zwaarte aan een besluit hierover te geven, heeft Defensie besloten bij vaststelling van het NPRD een ontwerpbesluit over dit onderdeel van de behoefte te nemen. Dit onderdeel is op gelijke wijze onderzocht als andere ruimtevragen binnen bovenregionale behoefte VIII.

Locatiespecifieke behoeften

Op hoofdlijnen volgt het trechteringsproces dezelfde systematiek als de andere locatiespecifieke behoeften in het ontwerp MER. Hoewel er sprake is van optimalisaties en nader onderzoek, heeft dat voor deze behoeften niet geleid tot de mogelijkheid om een expliciete tussenstap in de vorm van 'categorie 3'[1] op te nemen, omdat dit nadere onderzoek direct onderdeel is van de effectbeoordeling. Er vindt dus geen trechtering in twee fasen plaats, maar er wordt in dit addendum direct getrechterd op basis van het onderzoek. Dat betekent dat de behoeften, na het onderzoek, rechtstreeks in categorie 1, 2 of 4 geplaatst worden. Categorie 5 ("onvoldoende concreet om het kabinet om besluitvorming te vragen") is bij geen van de behoeften aan de orde.

De volgende mogelijke categorieën voor trechtering onderscheiden:



Impact van de locatiespecifieke behoefte (links weinig milieueffecten – rechts (zeer) significante milieueffecten)

Categorie 1 de behoefte leidt niet tot significante effecten op de fysieke leefomgeving of er zijn rekening houdend met deze effecten passende mitigerende maatregelen mogelijk. De behoefte kan vastgelegd worden in het Voorkeurspakket.

Categorie 2 de behoefte heeft significante effecten op de fysieke leefomgeving. Deze zijn deels te mitigeren, maar kunnen wel leiden tot aandachtspunten, zoals het amoveren van woningen, effecten op natuur of het verdwijnen van landbouwgrond. Uit de analyses is de inschatting dat de behoefte realiseerbaar lijkt en is daarom vanuit het grote belang van Defensie opgenomen in het NPRD.

[1] In MER deel B kon een behoefte in 'categorie 3' geplaatst worden: deze categorie veronderstelde dat er nog onvoldoende beslisinformatie aanwezig was en dus nader onderzoek plaats diende te vinden. Voor de behoeften in dit addendum is de volledige beoordeling opgesteld, rekening houdend met nader onderzoek. De behoeften worden dus rechtstreeks in categorie 1, 2 of 4 geplaatst.

Categorie 4 de ruimtebehoefte leidt tot dermate significante effecten op de fysieke leefomgeving, dat geen sprake kan zijn van een haalbare behoefte. De behoefte wordt niet opgenomen in het Voorkeurspakket voor het NPRD.

Alternatief	Aanzienlijke effecten op de fysieke leefomgeving?	Onderdeel van het vka?
Categorie 1	Beperkt	Ja
Categorie 2	Ja, maar te beperken met mitigerende maatregelen	Ja
Categorie 4	Ja (niet haalbaar), en valt daarom af	Nee

Per behoefte wordt expliciet gemaakt in welke categorie de behoefte valt, en in het concluderend hoofdstuk wordt in beeld gebracht of er nog aandachtspunten voor het vervolg bestaan.

1.5 Beoordelingssystematiek

Er is grote diversiteit in de aard en omvang van de locatiespecifieke behoeften. Dat betekent dat niet alle onderdelen van het beoordelingskader voor alle behoeften relevant zijn. Om hier richting aan te geven zijn alle locatiespecifieke behoeften getypeerd, en is vervolgens per type een beoordelingskader van toepassing verklaard. Dit is in onderstaande tabellen weergegeven, waarin eerst het van toepassing zijnde beoordelingskader per type is weergegeven. Vervolgens is per behoefte geduid om wat voor type behoefte het gaat.

Binnen de set aan behoeften uit het addendum zijn de volgende typen behoeften onderscheiden waarvoor dezelfde passende selectie uit het beoordelingskader is toegepast.

- **Noordzee-IJsselmeer:** Onder deze groep locatiespecifieke behoeften vallen uitbreidingsbehoeften op de Noordzee en IJsselmeer én de uitbreiding van schietoefeningen. Daarom zijn binnen het beoordelingskader milieuthema's van gezonde en veilige leefomgeving opgenomen en aspecten relevant voor ruimtegebruik op zee.
- **Milieuruimte vliegactiviteiten:** Binnen deze groep behoeften vallen activiteiten op vliegbases, zoals proefdraaien van motoren en uitbreiding van een secundaire baan. Voor uitbreiding van activiteiten binnen defensielocaties zijn voornamelijk milieuthema's en natuureffecten van belang. Voor uitbreidingsbehoeften buiten vliegbases spelen ook mogelijke effecten op het vlak van ruimtegebruik.
- **Milieuruimte schietbaan:** Activiteiten op de schietbaan hebben effecten op het milieu, zoals geluid. Verschillende thema's van het hoofdthema Gezonde en veilige leefomgeving en verschillende thema's die te maken hebben met de ondergrond en ruimtebeslag (binnen Defensielocaties) worden beoordeeld.

Nr.	Behoefte	Type
5	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden.	Milieuruimte vliegactiviteiten
11	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk.	Noordzee en IJsselmeer
14	Petten groei beproevingen Noordzee.	Noordzee en IJsselmeer
23	Uitbreiden live firing mogelijkheden door helikopters op schietkamp (ISK) ten behoeve van niv 3 en 4-oefeningen CLAS.	Milieuruimte vliegactiviteiten
24	Uitbreiding milieu en geluidsruimte door intensivering van ISK en groei Krijgsmacht	Milieuruimte schietbaan
33	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Woensdrecht.	Milieuruimte vliegactiviteiten
35	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen.	Milieuruimte vliegactiviteiten
41	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen Hot cargo platform.	Milieuruimte vliegactiviteiten

Hoofdthema	Thema	Noordzee IJsselmeer	Milieuruimte vliegactiviteiten	Milieuruimte schietbaan
Gezonde en Veilige Leefomgeving	Geluid - hinder	x	x	x
	Geluid - stiltegebieden	x	x	x
	Luchtkwaliteit	x	x	x
	Omgevingsveiligheid		x	x
	Impact activiteit omgevingsveiligheid	x	x	x
	Licht		x	x
	Trillingen	x	x	x
	Hittestress		x	
Bodem en water	Bodemsoort en bodemdaling			
	Bodemkwaliteit		x	x
	Oppervlaktewater	x	x	x
	Grondwater		x	x
	Waterveiligheid		x	
Natuur, landschap en cultureel erfgoed	Natura 2000	x	x	x
	Natuurnetwerk Nederland		x	x
	Beschermde soorten	x	x	x
	Kansen voor natuurontwikkeling			
	Beschermde culturele erfgoedwaarden		x	x
	Landschap		x	
	Geomorfologie		x	x
	Archeologie		x	x
Klimaatadaptatie	Overstromingen		x	
	Droogte		x	
	Rainproof		x	
Ruimtegebruik	Recreatie		x	
	Landbouw		x	
	Scheepvaart	x		
	Visserij	x		
	Olieplatforms	x		
	Grondeigendom		x	
	Wonen	x		x
	Luchtvaart	x		
	Energienetwerken	x	x	x
Mobiliteit	Verkeersveiligheid			
	Infrastructuur			
Energie en Circulariteit	Netcapaciteit			
Sociaal en economie	Economie			

Hoofdthema	Thema	Noordzee IJsselmeer	Milieuruimte vliegactiviteiten	Milieuruimte schietbaan
	Sociale cohesie			
Defensiespecifiek	Geschiktheid voor militair gebruik	x	x	x
Raakvlakken	Interferentie met Rijksbelangen	x	x	x

2. VIII: Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

2.1 Benodigde ruimte voor de militaire basis

2.1.1 Ruimtebeslag voor militaire functies

In de nadere analyse van Deel B van het planMER is geconstateerd dat op het vliegveldterrein van Lelystad Airport onvoldoende ruimte is voor de benodigde faciliteiten voor jachtvliegtuigen. Direct omliggende gronden zijn grotendeels in het bezit van het Rijk, maar in gebruik voor andere functies, zoals het RDW-testcentrum en kartcentrum aan de noordwestkant en agrarische bedrijven aan de zuidoostkant. Aan de noordkant ligt de passagiersterminal en andere faciliteiten voor burgerluchtvaart. Aan de noordoostkant ligt de Larserweg (N302) als barrière voor uitbreiding van het vliegveld.

Voor het gebruik als militaire basis voor jachtvliegtuigen zijn faciliteiten nodig, zoals platforms en hangars voor het stallen, onderhouden en proefdraaien van de jachtvliegtuigen. Daarnaast zijn legeringsgebouwen met bijbehorende faciliteiten, beveiligingsmaatregelen (bijvoorbeeld een hondenkennel) en gebouwen voor opslag van munitie en brandstof nodig. Voor de doorontwikkeling naar een volwaardige jachtvliegtuiglocatie is meer ruimte nodig voor de benodigde militaire infrastructuur - inclusief de vereiste verlenging van de start en landingsbaan - dan is aangegeven in het ontwerp-NPRD. Initieel was de behoefte van het ruimtebeslag gesteld op 60 tot 90 ha. Uit verdiepend onderzoek blijkt dat er voor een ingroei van de volledige behoefte 150 tot 240 ha aan ruimte nodig is voor de fysieke uitbreiding van de luchthaven (inclusief 40 ha voor verlenging van de start- en landingsbaan).

2.1.2 Baanlengte voor jachtvliegtuigen

Een militaire basis voor jachtvliegtuigen moet voldoen aan de eisen die de NAVO stelt aan de basis. Voor de start- en landingsbaan is een minimale lengte van 3.000 meter vereist. Deze lengte is nodig om een start van jachtvliegtuigen veilig af te kunnen breken, zodat het toestel op de baan tot stilstand kan komen. De huidige baan is circa 2.700 meter lang. Een verlenging van 300 meter is hierdoor noodzakelijk. In deze aanvulling zijn de mogelijkheden voor baanverlenging beschouwd. Eventuele gevolgen voor geluid- en veiligheidscontouren zijn eveneens in beeld gebracht.

2.1.3 Indirect ruimtebeslag

Naast de fysieke ruimte voor de baanverlenging en faciliteiten kan er ook sprake zijn van indirect ruimtebeslag als gevolg van geluid en/of risicocontouren van de faciliteiten. Naast het luchtgebonden geluid kennen vliegvelden ook grondgebonden geluid. Dit betreft geluid als gevolg van activiteiten en functies op de grond, zoals proefdraaien van vliegtuigen. Bij militaire vliegvelden is de hondenkennel ook een bron van geluid. Risicocontouren zijn voornamelijk gekoppeld aan specifieke activiteiten, zoals de opslag van brandstoffen en munitie.

Hoe groot de contouren voor grondgebonden geluid en veiligheid zijn en waar deze komen te liggen, is nog niet bekend. Hiervoor is een uitgewerkte inrichting van het vliegveld nodig. De locatie van de bronnen, overige gebouwen en eventuele maatregelen, zoals afscherming van geluid zijn hierin bepalend. Om mogelijke hinder voor de omgeving mee te wegen in de keuzes voor het ruimtebeslag is de gevoeligheid (voor geluidshinder en mogelijke veiligheidszones) van de omgeving in beeld gebracht.

2.2 Baanverlenging Lelystad Airport

2.2.1 Mogelijkheden voor uitbreiding van de baan

De huidige landingsbaan van Lelystad Airport voldoet niet aan de NAVO-normen voor jachtvliegtuigen. Voor bepaalde typen jachtvliegtuigen is een baan van minimaal 3.000 meter nodig. Deze lengte is nodig om een start veilig af te kunnen breken. Uitbreiding van de baan is mogelijk aan de noordoost- en zuidwestkant.

Uitbreiding richting het noordoosten
Aan de noordoostkant ligt de Larserweg (N302) op circa 150 meter afstand van de baan. Tussen de autoweg en het vliegveld ligt het Larserpad, een belangrijke fietsverbinding van en naar Lelystad. De nabijheid van deze wegen is een knelpunt voor het vliegverkeer. In de huidige situatie zijn maatregelen getroffen om negatieve effecten als

gevolg van jet blast te voorkomen of te beperken. Tussen de kop van de baan en het fietspad zijn schermen geplaatst. Deze schermen zijn onvoldoende bestand tegen de blast van de F35, zie MER deel B.

Bij verlenging van de baan richting het noordoosten stuit op knelpunten met betrekking tot de infrastructuur. Ondertunnelen van de Larserweg is niet mogelijk vanwege militaire veiligheidsrisico's. Een openbare weg onder een landingsbaan van een militaire basis voor jachtvliegtuigen is een onaanvaardbaar risico vanuit militaire veiligheid. Verleggen van de Larserweg (en mogelijk ook de Larservaart) als te ingrijpend beoordeeld.



Figuur 2-1 Huidige schermen langs het Larserpad ten behoeve van jet blast (bron: cyclomedia.nl)

Uitbreiding richting het zuidwesten

Bij verlenging van de landingsbaan aan de zuidwestkant komt de baan over het terrein van de politieacademie te liggen. In Figuur 2-2 is te zien dat de baanverlenging van 300 meter bijna tot de zuidwestgrens van het terrein komt. Uitbreiding aan deze zijde betekent dat het terrein van de politieacademie 'doorsneden' wordt, waardoor deze functie hier niet meer mogelijk is. In het verlengde daarvan is er ook nog ruimte nodig voor onder andere de baanverlichting, instrumentele landingsinstallatie en rondweg. Daarvoor is meer ruimte nodig dan enkel de ruimte van de politieacademie. Hiervoor is ook landbouwgrond ten zuidwesten van de huidige baan nodig. In totaal is voor de baanverlenging 38 hectare grond nodig. Dit betreft 23 hectare agrarische bestemming en 15 hectare verkeersbestemming (onderdeel van de politieacademie)

Een baanverlenging betekent dat het startpunt vanuit de betreffende richting verschuift. Figuur 2-2 toont de verschuiving van het startpunt bij verlenging in zuidwestelijke richting. Deze verschuiving heeft gevolgen voor de geluid- en veiligheidscontouren van het vliegverkeer.



Figuur 2-2 Verschuiving van het startpunt en de drempel bij baanverlening in zuidwestelijke richting (bron: NLR)

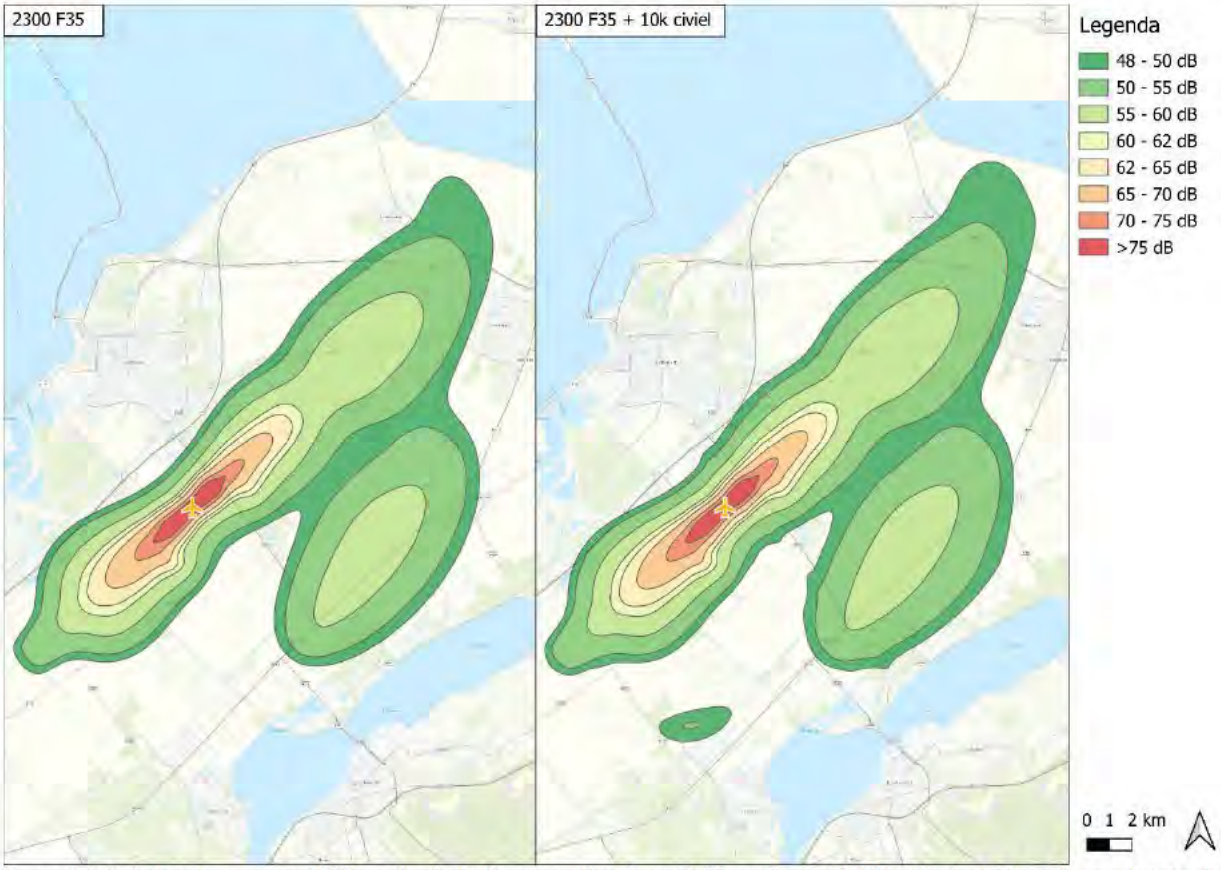
Verlenging van de start- en landingsbaan in noordoostelijke richting leidt tot grote ingrepen in bestaande infra en ruimtegebruik. De consequenties voor de omgeving als te ingrijpend beoordeeld. Uitbreiding in zuidwestelijke richting gaat ten koste van de politieacademie. Daarom zal voor een baanverlenging in zuidwestelijke richting het terrein van de politieacademie en agrarische gronden in het verlengde daarvan aangekocht moeten worden. Uitbreiding in zuidwestelijke richting heeft ten opzichte van de noordoostelijke variant daarom de voorkeur.

2.2.2 *Effecten van de baanverlenging op geluid en omgevingsveiligheid*

Bij de eerdere berekeningen voor geluid en omgevingsveiligheid is de huidige baan met bijbehorende startpunten en drempels als uitgangspunt gehanteerd. Door de baanverlenging verschuift het startpunt en de drempel van de baan in zuidwestelijke richting. Dit heeft gevolgen voor de geluid- en risicocontouren van het vliegverkeer. Hiervoor zijn nieuwe berekeningen gemaakt waarbij de starts in noordoostelijke richting en landingen vanuit het zuidwesten verschoven zijn. Deze aanpassing is alleen gedaan voor het militaire verkeer, de start- en landingsplekken voor burgerluchtvaart zijn in de berekeningen niet gewijzigd.

Geluid

In Figuur 2-3 zijn de geluidcontouren bij 2.300 sorties jachtvliegtuigen (links) en 2.300 sorties jachtvliegtuigen in combinatie met 10.000 civiele vluchten (rechts) weergegeven.



Figuur 2-3 Geluidcontouren van 2.300 sorties jachtvliegtuigen (links) en 2.300 sorties + 10.000 civiel (rechts) na baanverlenging in zuidwestelijke richting.

Er is geanalyseerd hoeveel woningen en panden met zorg-, onderwijs-, logies- of bijeenkomstfunctie binnen de diverse geluidsklassen liggen. In Tabel 2-1 zijn de aantallen bij 2.300 sorties F35 weergegeven en in Tabel 2-2 staan de aantallen bij 2.300 sorties jachtvliegtuigen én 10.000 vluchten groothandelsverkeer.

Als naast F-35 sorties er ook 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer toegevoegd worden op Lelystad Airport (zie tabel 2-2) vallen vier woningen meer binnen de 55 dB-contour bij toevoeging van 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer. De aantallen binnen de 55 dB-contour en 70 dB-contour blijven voor de overige functies gelijk. Deze onderlinge verschillen zijn vergelijkbaar met het scenario zonder baanverlenging (zie MER deel A, bijlagerapport VIII).

Tabel 2-1 Aantal woningen en overige geluidgevoelige functies binnen de geluidcontouren (Lden) van 2.300 sorties F35 na baanverlenging

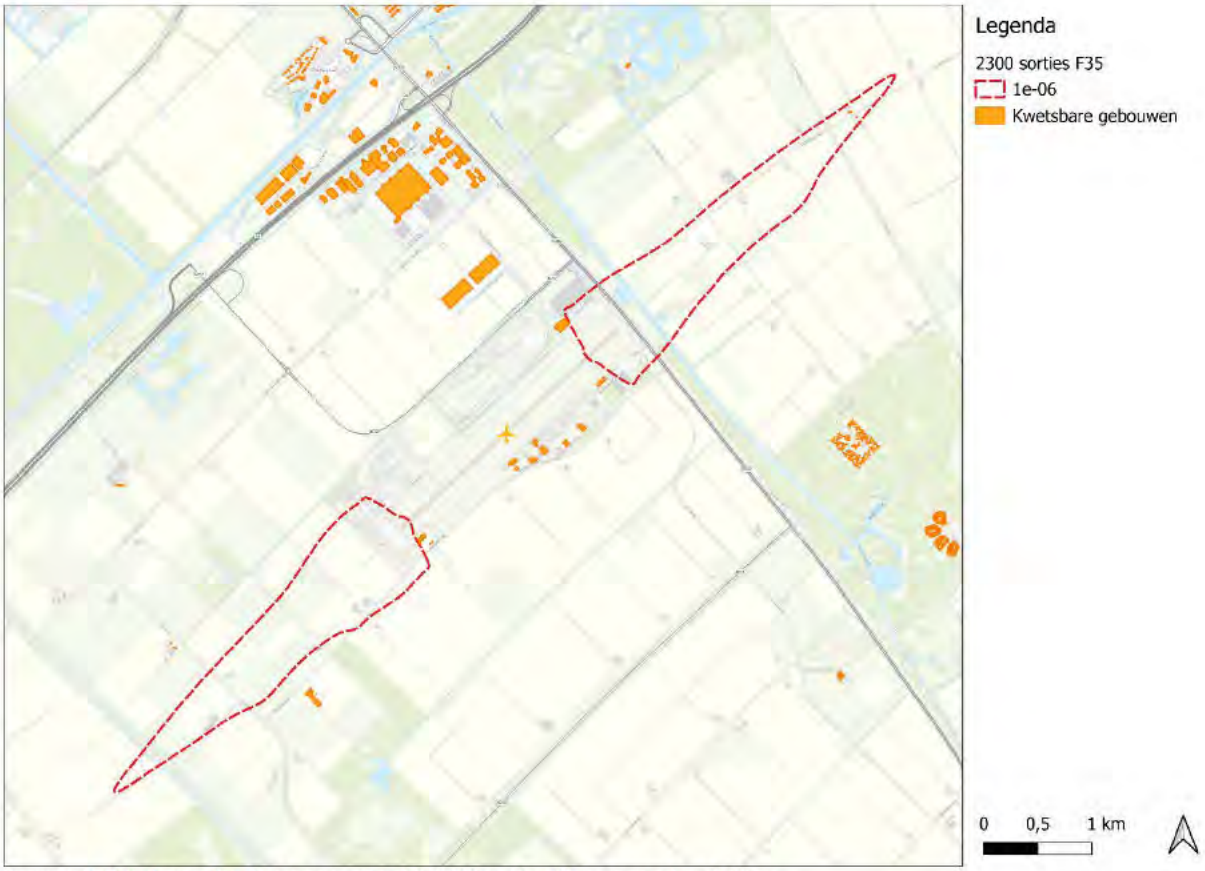
Geluidsklassen	Aantal woningen	Zorg	Onderwijs	Logies	Bijeenkomst
48 - 50 dB	2.183	31	10	87	15
50 - 55 dB	2.751	6	4	179	15
55 - 60 dB	100	0	0	1	10
60 - 65 dB	8	0	0	0	1
62 - 65 dB	12	0	0	0	0
65 - 70 dB	16	0	0	2	1
70 - 75 dB	7	0	0	0	4
> 75 dB	2	0	0	0	0
Totaal:	**5.079**	**37**	**14**	**269**	**46**
Totaal > 55 dB	**145**	**0**	**0**	**3**	**16**
Totaal > 70 dB	**9**	**0**	**0**	**0**	**4**

Tabel 2-2 Aantal woningen en overige geluidgevoelige functies binnen de geluidcontouren (Lden) van 2.300 sorties F35 en 10.000 civiel na baanverlenging

Geluidsklassen	Aantal woningen	Zorg	Onderwijs	Logies	Bijeenkomst
48 - 50 dB	2.610	31	6	90	23
50 - 55 dB	2.973	6	8	181	19
55 - 60 dB	104	0	0	1	10
60 - 65 dB	8	0	0	0	1
62 - 65 dB	12	0	0	0	0
65 - 70 dB	16	0	0	2	1
70 - 75 dB	7	0	0	0	4
> 75 dB	2	0	0	0	0
Totaal:	**5.732**	**37**	**14**	**274**	**58**
Totaal > 55 dB	**149**	**0**	**0**	**3**	**16**
Totaal > 70 dB	**9**	**0**	**0**	**0**	**4**

Omgevingsveiligheid

De impact van baanverlenging is ook voor omgevingsveiligheid in beeld gebracht. Hiervoor is de 10-6 plaatsgebonden risicocontour in beeld gebracht. Binnen deze contour kunnen voor nieuwe kwetsbare functies beperkingen gelden en is daarom relevant om in beeld te brengen. In Figuur 2-4 is deze 10-6 plaatsgebonden risicocontour te zien bij 2.300 sorties F35 met baanverlenging. Binnen deze contour bevinden zich twee kwetsbare gebouwen aan de Lisdoddeweg, in het noorden van de contour.



Figuur 2-4 10-6 plaatsgebonden risicocontour bij 2.300 sorties F35 en een verlengde baan

2.3 Vergelijking tussen de effecten bij wel of geen baanverlenging

Geluid

In de volgende tabellen is te zien hoeveel woningen en andere functies in een bepaalde geluidsklasse berekend zijn. Tabel 2-3 geeft de situatie met baanverlenging weer en Tabel 2-4 zonder baanverlenging. Er zijn beperkte verschillen tussen beide situaties.

Vergelijking tussen beide tabellen laat zien, dat bij baanverlenging vijf extra woningen een geluidsbelasting > 55 dB hebben. Deze toename komt door een kleine verschuiving van de geluidscontouren, waardoor de woningen bij baanverlenging net in een hogere geluidklasse terecht komen. Bij baanverlenging ligt één woning minder in de > 70 dB-contour, doordat de geluidcontour naar het zuidwesten verschuift.

Het aantal woningen in de lagere geluidklassen (<55 dB) verandert wel. Dit komt doordat deze lagere contouren over stedelijk gebied heen liggen. Hierdoor leidt een kleine verschuiving tot ogenschijnlijk grotere effecten. In de vervolgfase worden echter de routes nog geoptimaliseerd, waardoor ook juist naar deze geluidklassen gekeken wordt.

Voor andere functies geldt dat de verschillen ook beperkt zijn. Het gaat hierbij om een kleine verschuivingen tussen categorieën.

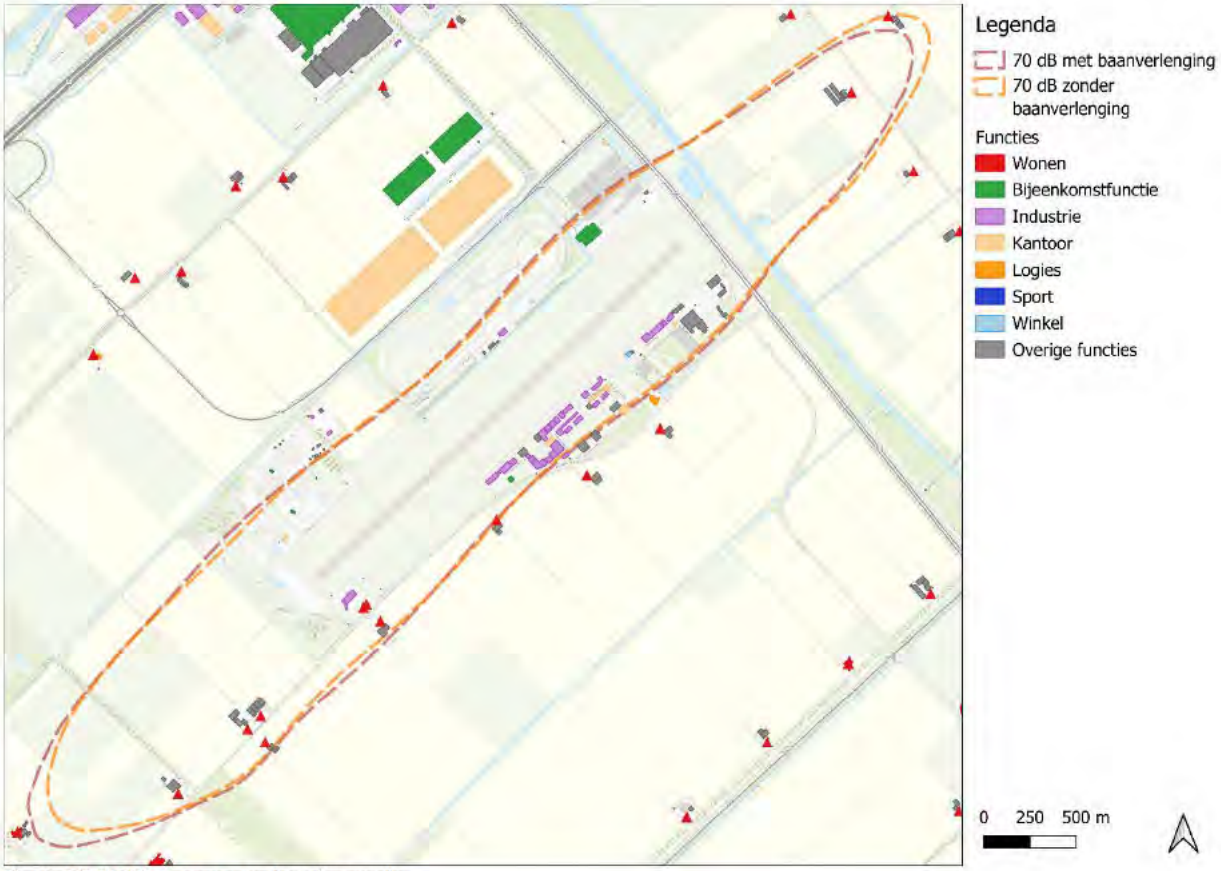
Tabel 2-3 Aantal woningen en overige geluidgevoelige functies binnen de geluidcontouren (Lden) van 2.300 sorties F35 na baanverlenging

Geluidsklassen	Aantal woningen	Zorg	Onderwijs	Logies	Bijeenkomst
48 - 50 dB	2.183	31	10	87	15
50 - 55 dB	2.751	6	4	179	15
55 - 60 dB	100	0	0	1	10
60 - 65 dB	8	0	0	0	1
62 - 65 dB	12	0	0	0	0
65 - 70 dB	17	0	0	2	1
70 - 75 dB	7	0	0	0	4
> 75 dB	2	0	0	0	0
Totaal:	**5.079**	**37**	**14**	**269**	**46**
Totaal > 55 dB	**145**	**0**	**0**	**3**	**16**
Totaal > 70 dB	**9**	**0**	**0**	**0**	**4**

Tabel 2-4 2300 sorties F35 zonder baanverlenging

Geluidsklassen	Aantal woningen	Zorg	Onderwijs	Logies	Bijeenkomst
48 - 50 dB	2.075	34	9	87	16
50 - 55 dB	2.593	2	5	180	23
55 - 60 dB	97	0	0	1	2
60 - 65 dB	8	0	0	0	1
62 - 65 dB	11	0	0	0	0
65 - 70 dB	14	0	0	1	1
70 - 75 dB	8	0	0	0	4
> 75 dB	2	0	0	0	0
Totaal:	**4.808**	**36**	**14**	**269**	**47**
Totaal > 55 dB	**140**	**0**	**0**	**2**	**8**
Totaal > 70 dB	**10**	**0**	**0**	**0**	**4**

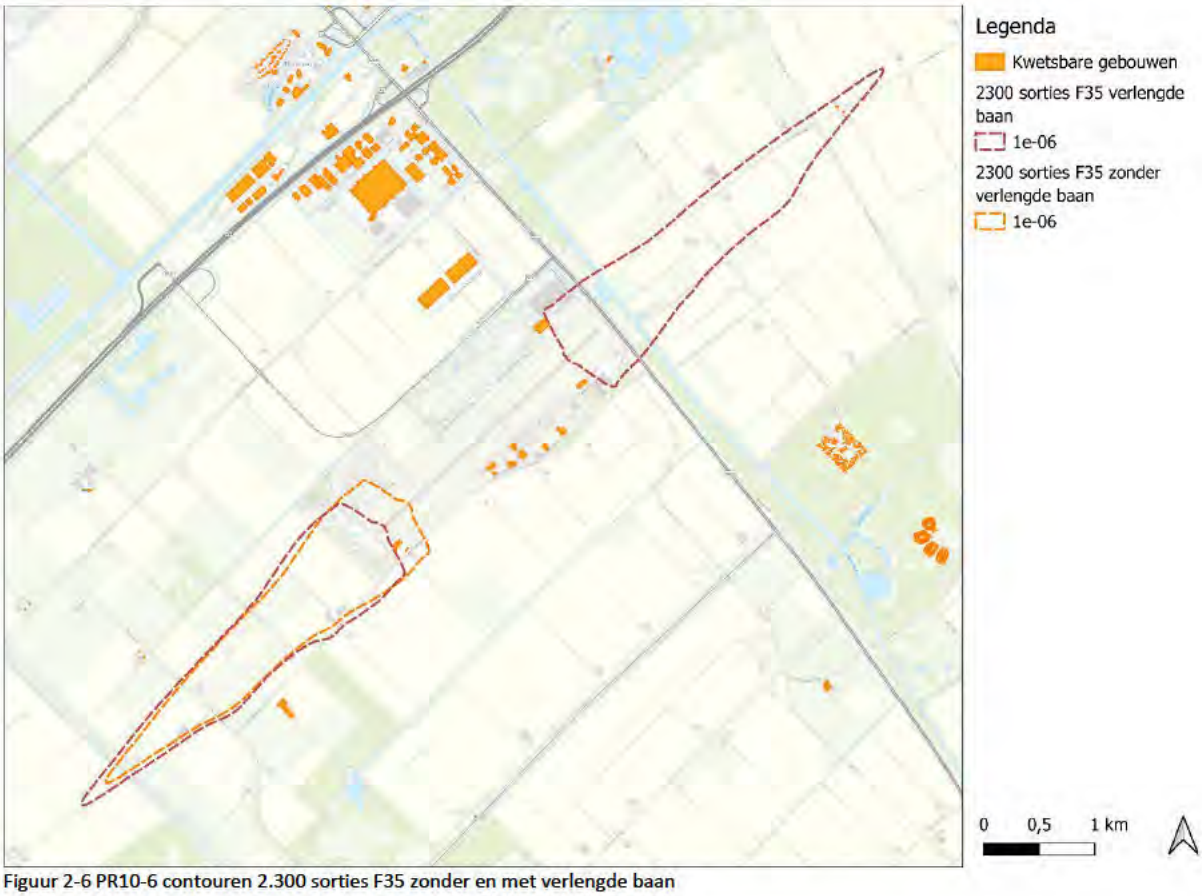
In de volgende figuur zijn de 70 dB-contouren van beide scenario's weergegeven. Hierin is te zien dat de woning aan de noordzijde aan de Lisdoddeweg door de verschuiving bij baanverlenging buiten de 70 dB-contour valt. Aan de zuidzijde leidt de verschuiving niet tot toename van het aantal woningen binnen de 70 dB-contour.



Figuur 2-5 70 dB-contouren en functies panden

Omgevingsveiligheid

In Figuur 2-6 is te zien dat de veiligheidscontour ten zuiden van het vliegveld bij baanverlenging verder opschuift richting het zuiden. Hierdoor vallen bij baanverlenging drie kwetsbare objecten minder binnen de 10-6 plaatsgebonden risicocontour.



Figuur 2-6 PR10-6 contouren 2.300 sorties F35 zonder en met verlengde baan

2.4 Beoordeling van het benodigde ruimtebeslag

2.4.1 Vier zoekgebieden voor fysiek ruimtebeslag

Aanleiding voor benodigd ruimtebeslag

In het planMER (deel B) is geconstateerd dat op Lelystad Airport onvoldoende ruimte is voor de benodigde faciliteiten voor jachtvliegtuigen. Voor het gebruik als militaire basis voor jachtvliegtuigen zijn diverse faciliteiten nodig. Zo zijn platforms en hangars nodig voor het stallen, onderhouden en proefdraaien van de jachtvliegtuigen. Daarnaast zijn legeringsgebouwen met bijbehorende faciliteiten, beveiligingsmaatregelen (bijvoorbeeld een hondenkennel) en gebouwen voor opslag van munitie en brandstof nodig.

In het planMER en het ontwerp-NPRD was dit ruimtebeslag circa 60 – 90 hectare ingeschat. Echter, uit verdiepend onderzoek blijkt dat van ingroei tot volwaardige jachtvliegtuiglocatie) initieel 150 ha tot uiteindelijk circa 240 ha aan ruimte nodig is voor de fysieke uitbreiding van de luchthaven. Dit is inclusief de benodigde 40 ha voor verlenging van de start- en landingsbaan.

Dit ruimtebeslag is niet direct vrij aanwezig op het luchtvaartterrein. Zo zijn direct omliggende gronden zijn weliswaar grotendeels in het bezit van het Rijk, maar wel in gebruik door diverse functies, zoals het RDW-testcentrum en kartcentrum aan de noordwestkant en agrarische bedrijven aan de zuidoostkant. Daarnaast ligt aan de noordkant de passagiersterminal en andere faciliteiten voor burgerluchtvaart. De Larserweg (N302) vormt ook een 'logische' barrière voor uitbreiding van het vliegveld.

Vier zoekgebieden voor ruimtebeslag

Om te bepalen welke mogelijkheden, risico's en effecten er zijn voor ruimtebeslag op en in de directe omgeving van de luchthaven zijn vier zoekgebieden gedefinieerd: A tot en met D. In Figuur 2-7 zijn deze zoekgebieden (alternatieven) voor fysiek ruimtebeslag te zien. Hier is ook het huidige ruimtegebruik van de omgeving weergegeven.

Zoekgebied A

Zoekgebied A vormt het noordoostelijke gebied van en bij het vliegveld. Het gebied overlapt met het terrein van het RDW-testcentrum, agrarisch gebied en een bedrijventerrein. Daarnaast overlapt het met (toekomstige) bedrijventerreinen ten noorden van de Anthony Fokkerweg en een bedrijventerrein aan de Talingweg. Voor deze terreinen is reeds concrete invulling toegekend. Er liggen geen woningen in het zoekgebied.

Zoekgebied B

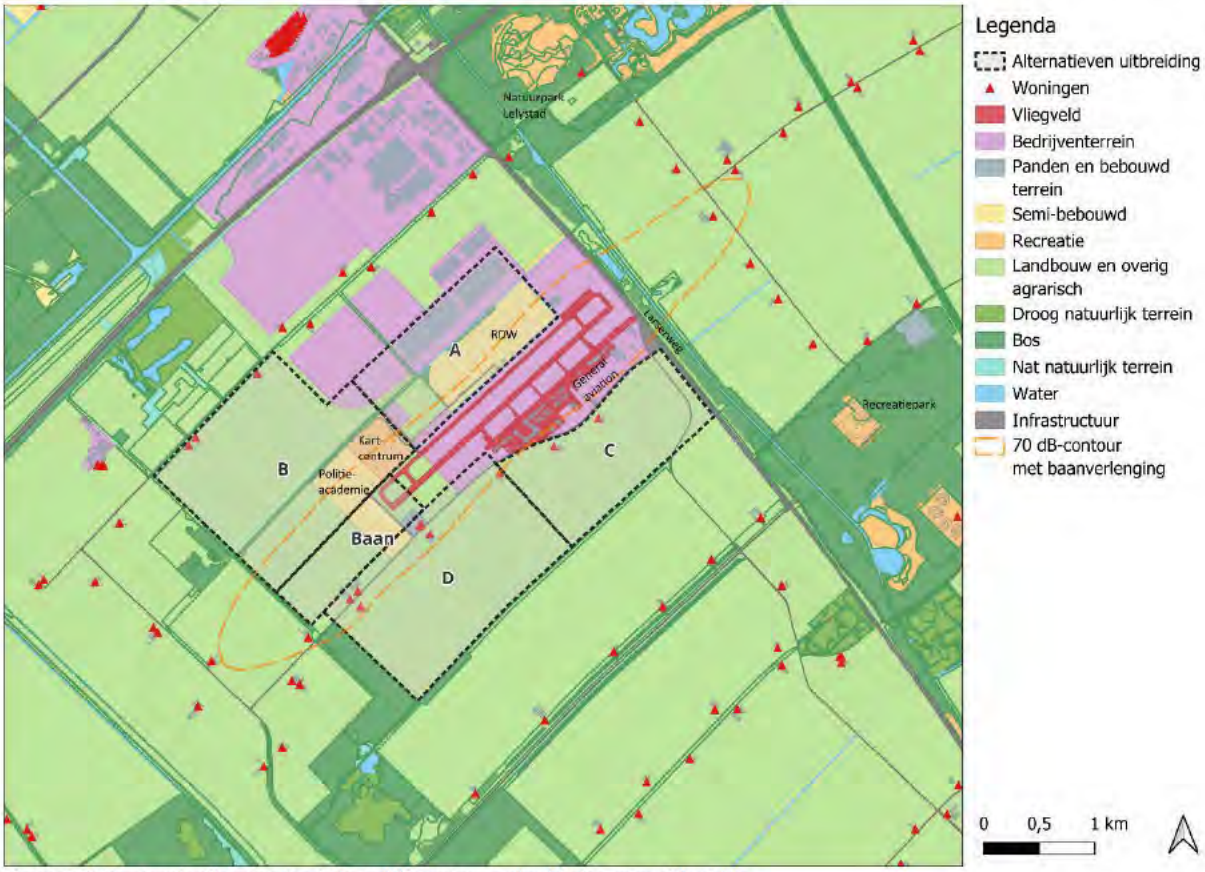
Zoekgebied B vormt het noordwestelijke deel en omvat het terrein van de politieacademie, het rijvaardigheidscentrum Lelystad, de crossbaan, racecircuit en kartcentrum. Ook omvat alternatief B veel landbouwgrond en een zonnepark en overlapt het voor een klein deel met toekomstig bedrijventerrein. De noordelijke grens van dit zoekgebied ligt tegen de Meerkoetenweg. In het zoekgebied liggen drie woningen.

Zoekgebied C

Zoekgebied C omvat voornamelijk landbouwgrond. Er bevinden zich ook twee woningen.

Zoekgebied D

Ook zoekgebied D omvat voornamelijk landbouwgrond. Het bevat ook een zevental woningen (die ook binnen de >70 dB-contour van jachtvliegen liggen). Dit zoekgebied overlapt voor een klein deel ook met het terrein van de politieacademie.



Figuur 2-7 Ruimtegebruik omgeving Lelystad Airport en zoekgebieden voor uitbreiding

Binnen de vier zoekgebieden is gekeken naar de belangrijkste effecten op de fysieke leefomgeving. Op basis van deze analyses is vervolgens bepaald of één of juist een deel of combinatie van zoekgebieden een passende invulling kan geven voor het benodigde ruimtebeslag. De effecten op de fysieke leefomgeving zijn samengevat in de thema's:

- Gezonde en veilige leefomgeving
- Natuur, landschap en cultuurhistorie
- Bodem en water

- Ruimtegebruik
- Infrastructuur
- Defensiespecifiek
- Raakvlakken

2.4.2 *Gezonde en veilige leefomgeving*

Effecten van het ruimtebeslag op het thema 'gezonde en veilige leefomgeving' ontstaan door de functies en activiteiten van Defensie die geluidhinder of veiligheidsrisico's met zich meebrengen. Zo kunnen woningen of andere gevoelige functies in de omgeving te maken krijgen met geluidbelasting als gevolg van activiteiten aan de grond (proefdraaien) of door de nabijheid van een hondenkennel. Ook hebben platforms en opslaglocaties voor gevaarlijke stoffen (munitie of brandstof) risicocontouren die mogelijk buiten de terreingrenzen liggen.

De geluidbelasting voor de omgeving en de mate waarin risicocontouren de omgeving raken, worden sterk bepaald door de inrichting van de terreinen. Als deze functies op afstand van de terreingrenzen komen te staan, kan hinder voor de omgeving voorkomen of beperkt worden. Daarnaast zijn ook nog diverse maatregelen mogelijk om hinder te beperken, bijvoorbeeld door het plaatsen aarden wallen. Echter, zonder inrichting van het gebied, is nog niet in beeld te brengen wat de hinder voor de omgeving exact is. Daarom is gekozen om verschillen tussen de zoekgebieden in beeld te brengen door het aantal gevoelige functies op verschillende afstanden in beeld te brengen. Als er meer (nabijgelegen) functies zijn in een zoekgebied, is meer hinder te verwachten (of zijn meer maatregelen nodig zijn).

In Tabel 2-5 staat hoeveel woningen en overige functies zich rondom de zoekgebieden bevinden. Hieruit blijkt dat bij zoekgebied D de meeste woningen op korte afstand van het zoekgebied gelegen zijn. Dit betreffen vooral woningen aan de rand van het gebied. Een deel van deze woningen heeft door de mogelijke komst van jachtvliegtuigen ook reeds een geluidsbelasting > 70 dB.

Zoekgebieden A en B hebben meer woningen op grotere afstand 500 - 1.000 meter. Dus bij vooral bij volledige benutting van deze gebieden is hier mogelijk ook hinder te verwachten. In de nabijheid van zoekgebied C zijn relatief de minste woningen aanwezig.

Tabel 2-5 Aantal gevoelige functies rondom de zoekgebieden

Afstand	A		B*		C		D	
	Woningen	Overig	Woningen	Overig	Woningen	Overig	Woningen	Overig
In het plangebied	0	-	3	-	2	-	7	-
0 - 100 meter	0	1	4	0	1	3	0	0
100 – 200 meter	0	9	2	0	0	0	0	1
200 - 500 meter	0	2	5	0	0	0	2	1
500 - 1.000 meter	14	4	10	1	6	2	7	4
Totaal:	**14**	**16**	**24**	**1**	**9**	**5**	**16**	**6**

*Bij alternatief B is het gebied benodigd voor de baanverlenging meegenomen

2.4.3 *Natuur, landschap en cultureel erfgoed*

Natuur

In de omgeving van Lelystad Airport zijn natuur- en landschappelijke waarden aanwezig. Deze zijn weergegeven in Figuur 2-8. Er zijn geen Natura 2000-gebieden gelegen in de directe omgeving. De zoekgebieden B, C en D grenzen aan NNN-gebieden. Deze NNN-gebieden worden niet geraakt door mogelijke fysieke uitbreiding, maar wel door mogelijke indirecte effecten. Indirecte verstoring kan optreden als gevolg van geluidbelasting. Door met de inrichting van de gebieden rekening te houden met nabijgelegen natuurgebieden kan de verstoring beperkt worden. Ook afscherming van de terreinen in de vorm van aarden wallen draagt bij aan het verminderen van de hinder voor de omgeving.



Figuur 2-8 Natuurnetwerk Nederland en uitbreidingsalternatieven

Zoekgebied	Natuur
A	NNN-gebied met onder andere Natuurpark Lelystad (NNN) aan de noordkant van de Larserweg op ca. 300 meter.
B	Het zoekgebied grenst aan het NNN-gebied langs de A6 en de Anthony Fokkerweg.
C	Aan de noordoostkant ligt NNN-gebied. De Larserweg ligt tussen het zoekgebied en het natuurgebied.
D	Het zoekgebied grenst direct aan NNN-gebied aan de zuidwestkant.

Landschap

Het landschap van Lelystad Airport is grotendeels kenmerkend voor de Flevopolders. Dit is één van de jongste landschappen van Nederland. De wordingsgeschiedenis van het landschap is afleesbaar uit de polderdijken, het patroon van wegen en waterlopen en de strikt rationele inrichting van de gronden. Dit geldt vooral voor de gebieden aan de zuid- en oostkant van de luchthaven. Het gebied is gelegen op de grens van Oostelijk en Zuidelijk Flevoland, aan de oostelijke zijde van de Knardijk. Dit is een binnendijk die tijdens de aanleg van zuidelijk Flevoland het al aangelegde Oostelijk Flevoland beschermde tegen het water.

De volgende karakteristieken zijn relevant voor de gebieden:

- Een groot deel van het gebied is grootschalig, rationeel en typerend voor Flevoland opgezet.
- De grootschaligheid van het landschap leidt tot een open landschap met verre zichtlijnen over grootschalige agrarische percelen
- Langs de orthogonaal geplaatste wegen zijn (ruime) boerderijen met bijbehorende erven aanwezig.
- Aan de zuidwestzijde van gebieden B en D zijn delen van het Knarbos gelegen. De gronden waren minder geschikt voor de landbouw. Daarom werden er populieren geplant en is er in de loop van de tijd een populierenbos ontstaan.

Bij uitbreiding in het landelijk gebied gaan delen van het karakteristieke landschap verloren. De voorzieningen van het defensieterrein tasten de openheid van het landschap aan. Figuur 2-9 geeft weer waar sprake is van een open landschap in de omgeving van het vliegveld. De mate van aantasting verschilt per gebied. Voor gebied A is

dit beperkt, bij zoekgebieden B, C en D geldt dit voor delen van het gebied. Bij zoekgebied B is dit het noordwestelijke gedeelte van het gebied. Ook een groot deel van zoekgebied C valt onder een 'open landschap'. In zoekgebied D is dit vooral beperkt tot het zuidwestelijke deel.



Figuur 2-9 Openheid landschap

Zoekgebied	Landschap
A	Gebied ligt ingesloten tussen vliegveld, provinciale wegen en (toekomstig) bedrijventerrein. Er is hierdoor geen sprake van aantasting van open polderlandschap.
B	Gebied ligt ingesloten tussen vliegveld, A6 en (toekomstig) bedrijventerrein. Het zoekgebied raakt voor een deel gronden die gekenmerkt worden door openheid. Er is hierdoor in beperkte mate sprake van aantasting van open polderlandschap.
C	Het gebied ten oosten van de Eendenweg is aangeduid voor 'openheid'.
D	Zoekgebied ligt grotendeels in open polderlandschap, dat aangeduid is als 'openheid'.

Cultuurhistorie
Binnen de gebieden zijn geen Rijksmonumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten en UNESCO erfgoederen gelegen.

2.4.4 *Bodem en water*

Op het gebied van bodem en water zijn geen grote verschillen tussen de gebieden te verwachten. Alle gebieden liggen in vergelijkbaar polderlandschap. Tot 25 – 30 meter onder NAP is de bodemopbouw vrijwel gelijk. Prognoses voor bodemdaling tot 2085 laten zien dat er lokaal hooguit 0,2 meter bodemdaling te verwachten is in het gebied. De gemiddelde hoogste grondwaterstanden liggen in alle gebieden tussen de 1 à 2 meter onder maaiveld. De verwachting is dat naar 2050 toe bij een hoog scenario van klimaatverandering de grondwaterstand lokaal licht, tussen de 0,1 en 0,25 meter, kan stijgen. Voor alle gebieden geldt dat, afhankelijk van de eisen en wensen ten aanzien van drooglegging, enige mate van ophoging of het toepassen van drainage nodig kan zijn.

Voor de aanwezigheid van oppervlaktewater zijn er wel enige verschillen tussen de gebieden. Door en langs zoekgebieden A en B ligt de Meerkoetentocht. Dit is een secundaire watergang die ook als verbinding tussen de

groengebieden (NNN) aan de noordoost- en zuidwestkant dient. Voor deze locaties moet gezocht worden naar mogelijkheden om de watergang in te passen in het ontwerp, zodat de functie voor water en natuur behouden blijft. KRW-waterlichamen zijn niet aanwezig binnen of in de directe nabijheid van de gebieden.

Voor de toename van verharding voor bouwwerken en infrastructuur geldt een watercompensatieopgave. De exacte omvang van de verharding is in deze fase niet bekend. Er zijn wel verschillen in de compensatieopgave te verwachten vanwege de aanwezigheid van verharding in de huidige situatie. Voor zoekgebied A en in mindere mate zoekgebied B geldt dat de toename van verharding minder groot is, doordat hier in de huidige situatie sprake is van verharding.

De vier gebieden liggen niet in de nabijheid van een primaire waterkering. Ten oosten van de gebieden loopt de Knardijk. De Knardijk is een binnendijk die als landscheiding de grens vormt tussen Oostelijk en Zuidelijk Flevoland. Hij is oorspronkelijk aangelegd als de zuidelijke buitendijk van de droog te leggen polder Oostelijk Flevoland. De Knardijk heeft nog steeds een waterkerende functie. De dijk voorkomt dat bij een dijkdoorbraak in één van de polders de hele Flevopolder onder water loopt.

2.4.5 *Ruimtegebruik*

In Tabel 2-6 staat het huidige ruimtegebruik is per zoekgebied. Zoekgebied A bestaat voornamelijk uit bedrijventerrein. Dit is het bedrijventerrein dat in (toekomstig) gebruik is door Lelystad Airport en voor eventuele toekomstig gebruik groothandels verkeer bedoeld is. De categorie 'overig' (68 hectare) betreft het terrein van RDW. Ook is nog een klein gedeelte (14 hectare) is gebruik als landbouwgrond.

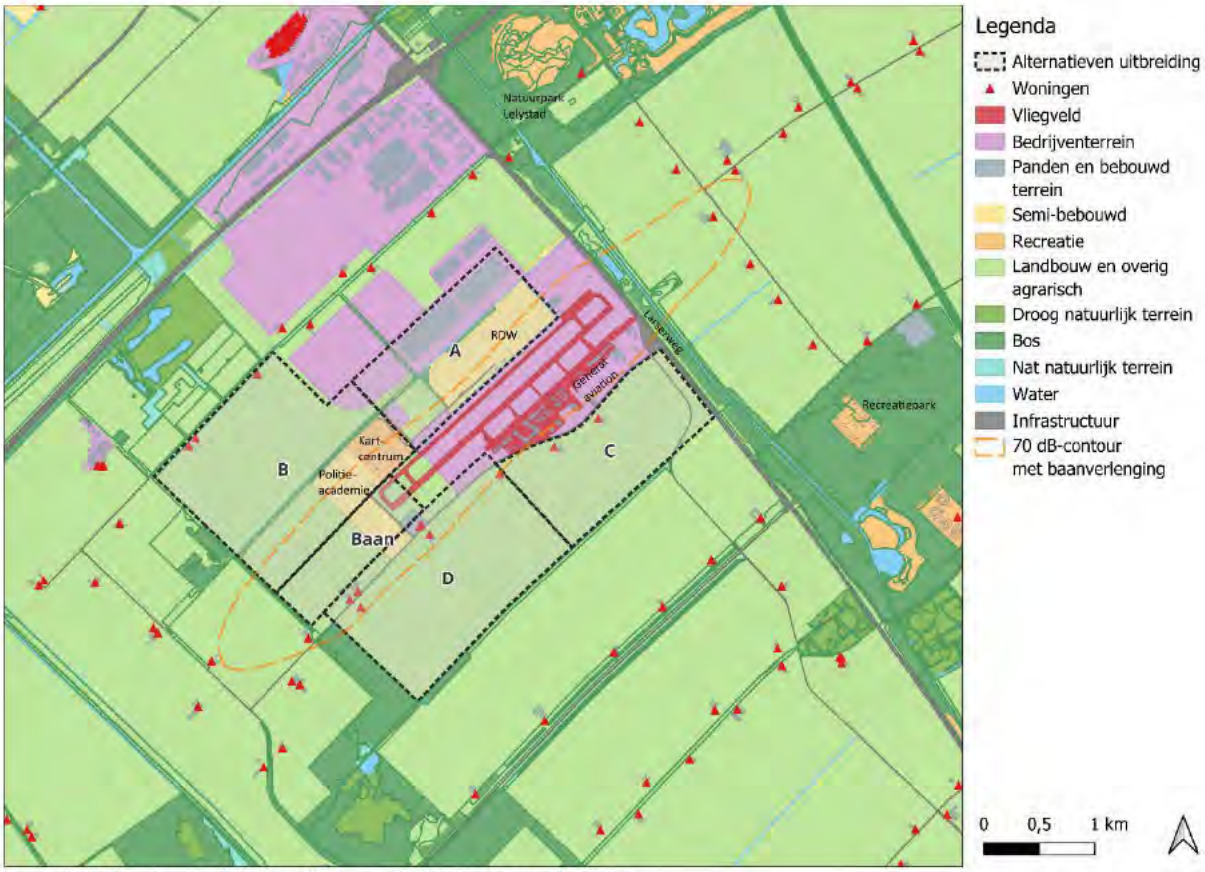
Zoekgebieden B, C en D bestaan voornamelijk uit landbouwgrond. Hierbij bevindt zich in zoekgebied ook nog het terrein van het kartcentrum (recreatie) en het terrein van de politieacademie (overig). De zoekgebieden C en D zijn verschillend qua omvang, maar omvatten vrijwel alleen landbouwgrond.

Tabel 2-6 Aantal hectare landbouwgrond, recreatiegebied en bedrijventerrein binnen de zoekgebieden

	A	B*	C	D
Landbouw	14	256	146	222
Recreatie	1	20	0	0
Bedrijventerrein	66	5	0	5
Overig	68	41	1	6

*Bij gebied B wordt het gebied benodigd voor de baanverlenging meegenomen

In de volgende figuur is het ruimtegebied binnen de vier zoekgebieden ook weergegeven.



Figuur 2-10 Ruimtegebruik binnen de vier zoekgebieden voor uitbreiding

2.4.6 *Infrastructuur*

In en om de zoekgebieden is infrastructuur aanwezig. In deze analyse is gefocust op grotere infrastructuur. Er zijn geen hoge druk aardgasleidingen of ondergrondse hoogspanningskabels aanwezig. Er loopt wel een 10 kV-verbinding naar het zonnepark in zoekgebied B. Zowel het zonnepark als deze kabel zal mogelijk moeten verdwijnen bij realisatie in dit deel van zoekgebied B.

Er liggen ook enkele wegen in de zoekgebieden. Dit betreft de Anthony Fokkerweg in met name zoekgebied A en een klein deel in zoekgebied B. De Meerkoetenweg vormt de begrenzing van zoekgebied B, maar valt hier niet binnen.

In zoekgebied C is impact op de Eendenweg en het Larserpad, deze moeten beide verlegd/aangepast worden bij realisatie in dit zoekgebied. Tot slot ligt in zoekgebied D de Eendenweg die verlegd moet worden.

2.4.7 *Defensiespecifiek*

De geschiktheid van de terreinen voor Defensie wordt in grote mate bepaald door de inrichting van de terreinen. Dat wordt in een volgende fase uitgewerkt. De voorkeur van Defensie is een aaneengesloten gebied met een goede aansluiting op de start- en landingsbaan. Daarbij moet voldoende ruimte zijn voor strategische groei. Qua locatiekeuze voor de faciliteiten (met name shelters) is vanuit defensieperspectief ruimte nabij de kop van de start- en landingsbaan gewenst. Dit heeft te maken met snelle inzet van jachtvliegtuigen bij dreigende situaties. Vanuit dit oogpunt hebben zoekgebieden A, B en D de voorkeur.

2.4.8 *Raakvlakken met general aviation en groothandelsverkeer*

Op het gebied van (Rijks)raakvlakken speelt de nabijheid van en mogelijke conflicten met burgerluchtvaart en general aviation een rol. Zoekgebied A grenst aan de bestaande passagiersterminal en overlapt met strategische groeiruimte van Lelystad Airport

Bij zoekgebied B zijn er weinig raakvlakken met andere gebruikers van Lelystad Airport (qua vliegactiviteiten). Wel gaat keuze voor dit gebied ten koste van andere functies (zoals kartcentrum, politieacademie en de crossbaan).

Bij zoekgebied C grenst het aan de terreinen die nu in gebruik zijn voor general aviation. Ook hier vraagt dit om aanvullende maatregelen voor beveiliging van het defensieterrein. Ook kunnen activiteiten op het defensieterrein hinder of risico's voor general aviation opleveren. Dit is een niet wenselijke situatie.

Tot slot zijn er in gebied D wel aandachtspunten met general aviation in de noordoostelijke punt van het zoekgebied, maar bij de rest van het zoekgebied niet.

2.5 Conclusie

De analyse van de vier zoekgebieden laten zien dat bij alle vier zoekgebieden bestaande functies geraakt worden. De impact is per gebied verschillend. In de volgende tabel is dit met blauwtinten (zie MER deel B voor verdere toelichting) geduid.

Beschouwde aspecten	Zoekgebied A	Zoekgebied B	Zoekgebied C	Zoekgebied D
Woningen in het zoekgebied				
Gezonde en veilige leefomgeving nabij de zoekgebieden				
Natuur				
Landschap				
Cultureel erfgoed				
Bodem en water				
Ruimtegebruik				
Infrastructuur				
Defensiespecifiek				
Raakvlakken GE en GHV				



Relatieve beoordeling (links minste impact – rechts meeste impact)

Woningen in het zoekgebied

In het gebied zelf zijn diverse woningen gelegen. In zoekgebied A zijn geen woningen gelegen. In zoekgebieden B en C beide drie woningen en in zoekgebied D zes woningen. De woningen in zoekgebied B liggen aan de noordzijde en kunnen bij keuze voor een deel van dit zoekgebied buiten het ruimtebeslag blijven. Dit geldt niet voor de woningen in zoekgebieden C en D. Deze liggen allen aan de noordzijde van de gebieden. Bij zoekgebied D geldt dat deze woningen reeds een geluidsbelasting > 70 dB mogelijk krijgen als gevolg van de komst van jachtvliegtuigen.

Gezonde en veilige leefomgeving nabij de zoekgebieden

De zoekgebieden verschillen niet sterk qua aantal woningen. In de directe omgeving van de zoekgebieden D en B zijn de meeste woningen aanwezig. Een groot deel hiervan is mogelijk minder zwaar te belasten als voor een deel van het zoekgebied gekozen wordt bij het Voorkeursalternatief. In en rondom zoekgebied A zijn de minste woningen aanwezig.

Natuur

Er is geen beschermde natuur aanwezig in de zoekgebieden zelf, maar bij zoekgebied B en D wel direct aangrenzend. Dit kan voorkomen worden door van deze twee zoekgebieden een 'bufferstrook' aan te houden tot de beschermde NNN-gebieden.

Landschap

Het open landschap is bij zoekgebieden B en C het meest aanwezig. Dit geldt bij zoekgebied B voor de gronden buiten de recreatieve/bedrijfsbestemmingen. In zoekgebied B is dit het zuidwestelijke deel. Bij zoekgebied A is geen open gebied aanwezig.

Cultureel erfgoed
Er is geen van de zoekgebieden cultureel erfgoed aanwezig.

Bodem en water
De zoekgebieden verschillen beperkt, maar bij zoekgebied B en A zijn relevante watergangen aanwezig. Omdat het percentage reeds verhard bij zoekgebied A groter is, is deze relatief iets beter beoordeeld dan zoekgebied B.

Ruimtegebruik
In elk zoekgebied verdwijnen functies ten behoeve van de stationering van jachtvliegtuigen met bijbehorende faciliteiten. Er is geen onderscheid gemaakt tussen de impact op de diverse functies. Alleen vanwege het voorgenomen vertrek van RWD is de impact op dit gedeelte van zoekgebied A minder groot dan bij de andere zoekgebieden. Deze nuance is te zien in de lichtere kleur blauw in de vorige tabel.

Infrastructuur
In en om de zoekgebieden is infrastructuur aanwezig. Er is vanuit gegaan dat deze verlegd moet worden bij realisatie van de faciliteiten voor jachtvliegtuigen. Hierbij geldt dat in zoekgebied B de impact beperkt is tot een klein stuk van de Anthony Fokkerweg. Bij zoekgebieden A en B gaat het om langere stukken infrastructuur die verlegd moeten worden en bij zoekgebied C om twee wegen die verlegd moeten worden. De relatieve impact hiervan is niet sterk negatief, maar de onderlinge verschillen zijn wel op deze manier in de tabel te zien.

Defensiespecifiek
De zoekgebieden A, B en D zijn vergelijkbaar beoordeeld. Vooral zoekgebied C is niet logisch gesitueerd vanuit het perspectief van Defensie (veiligheid en operationele aspecten).

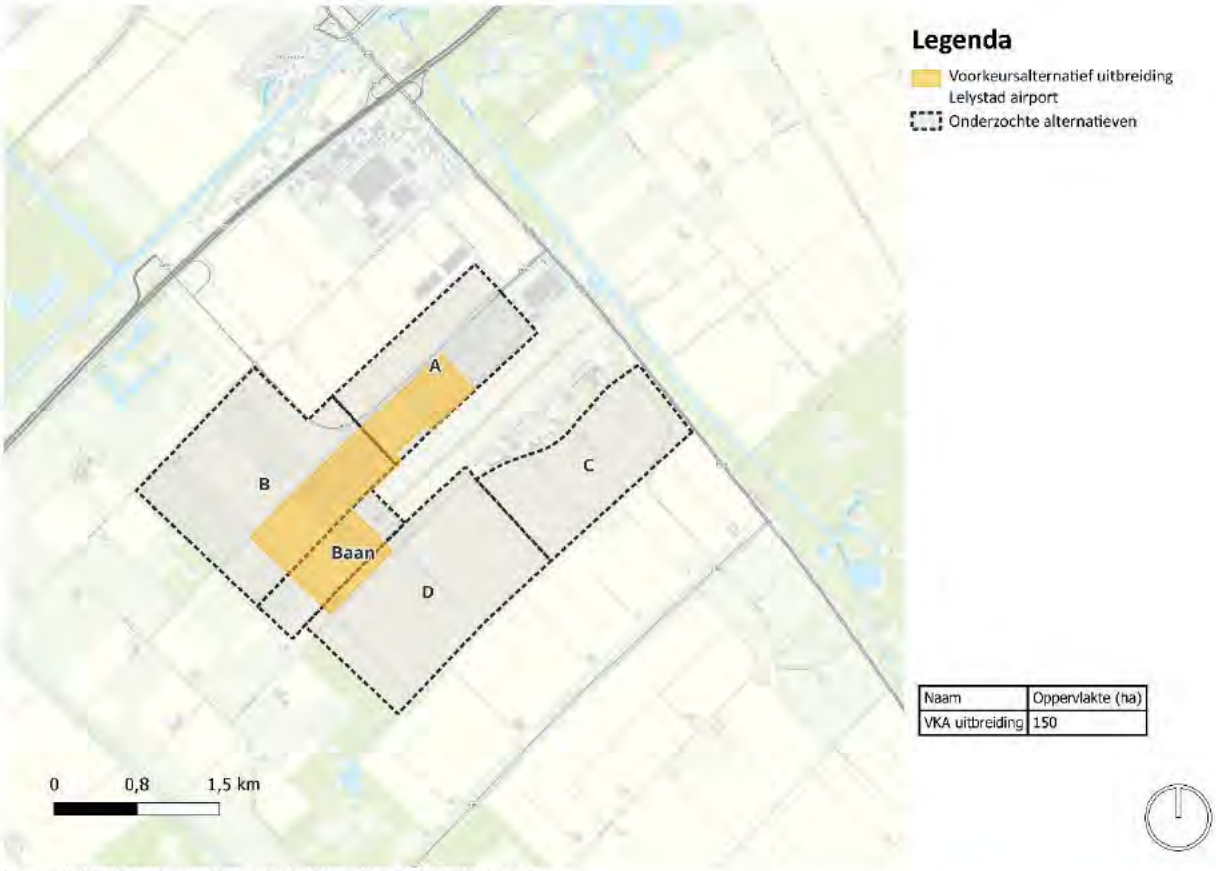
Raakvlakken GE en GHV
Zoekgebied B heeft de minste interferentie met huidige en toekomstig civiel gebruik van de luchthaven. Dit geldt niet voor zoekgebieden A en C. Deze gebieden zijn nu of in de toekomst voor general aviation en/of groothandelsverkeer. Zoekgebied D is relatief iets slechter beoordeeld dan zoekgebied B vanwege de ligging van de noordoosthoek nabij terreinen van general aviation.

VKA voor de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport voor jachtvliegtuigen
Het voorkeursalternatief voor de uitbreiding van Lelystad Airport voor jachtvliegtuigcapaciteit is 150 ha groot, in noordwestelijke en zuidwestelijke richting. Het betreft 110 ha voor militaire infrastructuur en 40 ha voor verlenging van de start- en landingsbaan. Hiervoor is een combinatie van zoekgebieden A en B gemaakt, rekening houden met de (kwetsbare) waarden die in deze zoekgebieden zijn geconstateerd.

Zoekgebied C bleek op meerdere aspecten niet kansrijk. En zoekgebied D heeft wel kansrijke aspecten (met name het noordelijk deel, op afstand van natuur, minder impact op landschap en de aanwezige woningen hebben reeds een geluidsbelasting > 70 dB als gevolg van vliegtuiggeluid jachtvliegtuigen). Het voorkeursalternatief heeft wel direct gevolgen voor meerdere (agrarische) bedrijven die nu op het voorkeursalternatief zijn gevestigd.

De gekozen uitbreidingsrichting maakt zoveel als mogelijk gebruik van aan de luchthaven grenzende percelen die in de toekomst reeds van functie zouden veranderen, specifiek wordt daarmee het RDW-terrein en het oefenterrein voor rijonderwijs van de politieacademie en politie bedoeld. Het Voorkeursalternatief houdt verder rekening met de strategische groeiruimte van Lelystad Airport en sluit goed aan bij de toekomstige ontwikkeling van het Lelystad Airport Businesspark. Voor zowel de militaire infrastructuur als de verlenging van de start- en landingsbaan hoeven daarnaast geen doorgaande wegen onderbroken te worden.

Door van de zoekgebieden A en B de impact op bijvoorbeeld landschap, natuur, watergangen en woningen tot een minimum te beperken en ook strategische 'afstand' tot gronden voor groothandelsverkeer te houden, zijn de effecten veel minder negatief dan de beoordeling in de tabel. In de volgende tabel (onder de figuur) is de (relatieve) beoordeling van het Voorkeursalternatief te zien. Hieruit blijkt dat de impact minder groot is dan de afzonderlijke zoekgebieden.



Figuur 2-11: Voorkeursalternatief uitbreiding Lelystad Airport

Beschouwde aspecten	Voorkeursalternatief	Zoekgebied A	Zoekgebied B	Zoekgebied C	Zoekgebied D
Woningen in het zoekgebied					
Gezonde en veilige leefomgeving nabij de zoekgebieden					
Natuur					
Landschap					
Cultureel erfgoed					
Bodem en water					
Ruimtegebruik					
Infrastructuur					
Defensiespecifiek					
Raakvlakken GE en GHV					

Zoals reeds aangegeven betreft de uitbreiding een ingroeimodel van 110 (nu in het Voorkeursalternatief) tot mogelijk 200 Ha voor militaire infrastructuur en 40 hectare voor verlenging van de start- en landingsbaan. De exacte omvang van de benodigde ontwikkeling voor militaire infrastructuur buiten de luchthaven is daarbij afhankelijk van een aantal variabelen zoals; wel of geen combinatiemogelijkheden met groothandelsverkeer, het type militaire eenheden, de hoeveelheid te plaatsen militair personeel en eventuele combinatiemogelijkheden met infrastructuur op de toekomstige nabij gelegen militaire kazerne in de gemeente Zeewolde.

De belangrijkste overweging voor het Voorkeursalternatief is dat hiermee op relatief korte termijn op een zoveel als mogelijk aaneengesloten locatie kan worden gestart met een ingroeimodel voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit op Lelystad Airport. Het voorkeursalternatief is groot genoeg om te kunnen beginnen met een kerncapaciteit en biedt door de centrale ligging aan de noord- en westzijde van de luchthaven op termijn voldoende uitbreidingsmogelijkheden voor verdere doorgroei naar een volwaardige jachtvliegtuiglocatie op basis

van permanente stationering van jachtvliegtuigen, wat qua benodigde omvang zoals eerder gesteld nog afhankelijk is van diverse variabelen.

Mogelijkheden voor doorgroei

Het voorkeursalternatief is groot genoeg om te starten met de kerncapaciteit. Door de centrale ligging aan de noord- en westzijde van de luchthaven biedt het bovendien op termijn voldoende uitbreidingsmogelijkheden voor doorgroei naar een volwaardige jachtvliegtuiglocatie op basis van permanente stationering van jachtvliegtuigen. De uiteindelijke omvang van deze locatie is, nog afhankelijk van diverse variabelen. De exacte ruimtebehoefte buiten de luchthaven hangt af van factoren zoals:

- wel of geen combinatiemogelijkheden met groothandelsverkeer;
- het type militaire eenheden;
- de hoeveelheid te plaatsen militair personeel;
- eventuele combinatiemogelijkheden met infrastructuur op de toekomstige nabijgelegen militaire kazerne in de gemeente Zeewolde.

2.6 Besluit over aanvullende ruimtebehoefte

2.6.1 Aanvullende ruimtebehoefte voor stationering van jachtvliegtuigen

In het NPRD is beschreven dat de ruimtebehoefte voor de stationering van F-35 geschat wordt op 150 tot 240 hectare (inclusief 40 hectare ten behoeve van de baanverlening). De bandbreedte van 90 hectare was afhankelijk van vier factoren, die op moment van het ontwerp-besluit van het NPRD nog niet volledig bekend waren. In de periode tussen het ontwerp-besluit over het addendum NPRD en de vaststelling is duidelijkheid gekomen over de vier factoren die de exacte ruimtebehoefte bepalen: De combinatie met groothandelsverkeer, het type en de hoeveelheid te plaatsen militairen en de combinatiemogelijkheden met de kazerne in Zeewolde.

In het coalitieakkoord 2026 is opgenomen dat Lelystad Airport geopend wordt voor 10.000 civiele vluchten. Daarnaast heeft verdere uitwerking van de behoefte voor de stationering van jachtvliegtuigen meer (in)zicht gegeven op de daadwerkelijk benodigde omvang: er is behoefte aan vaste stationering van twaalf F35 en flexibele ruimte voor nog eens vier toestellen. In totaal gaat de behoefte dus over zestien F35's. Qua personele bezetting komt dit neer op circa 500 tot 600 werknemers (FTE). Eerder benoemde combinatiemogelijkheden met de toekomstige kazerne voor ondersteunende eenheden aan de Spiekweg zijn zeer beperkt, hierdoor is geen sprake van ruimtebesparing bij Lelystad Airport. Dat betekent dat er meer faciliteiten een plek moeten krijgen op de nieuwe vliegbasis, wat meer ruimte vraagt.

2.6.2 Uitbreiding van het voorkeursalternatief

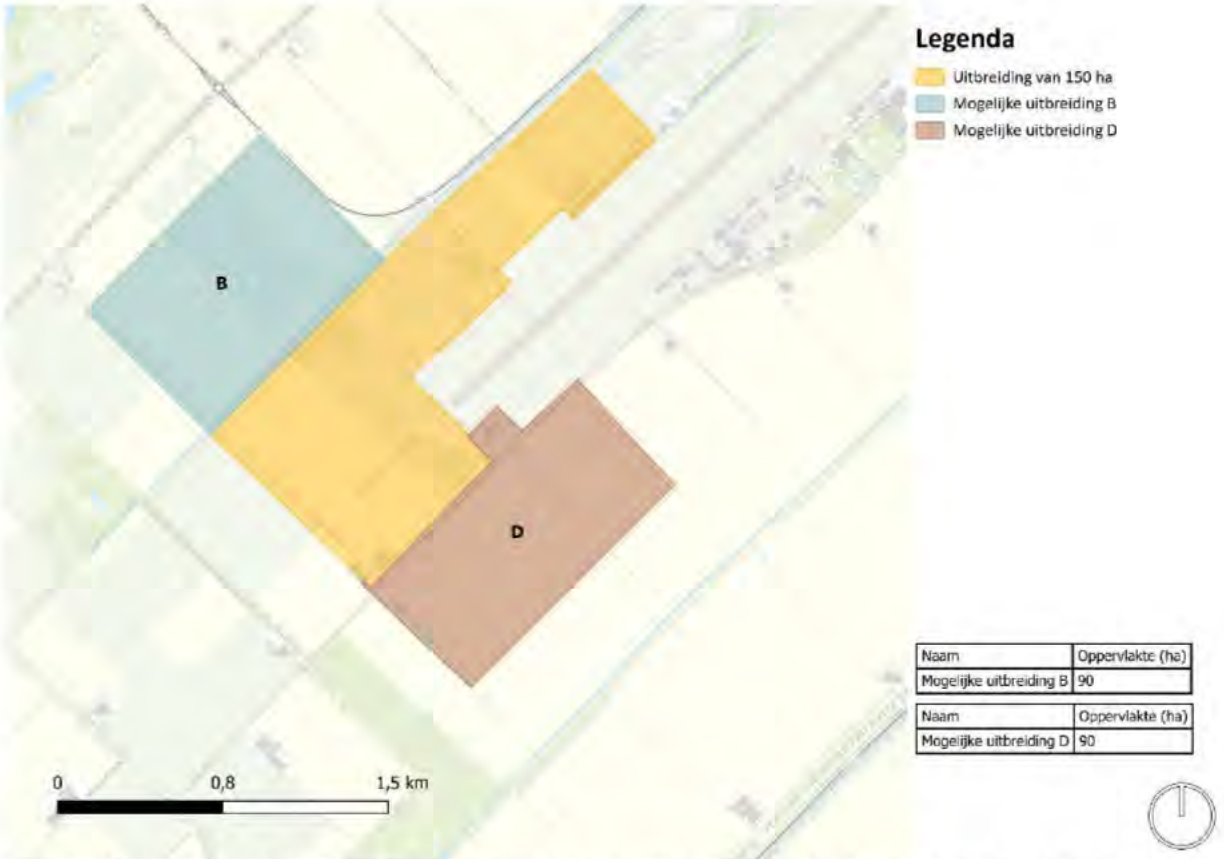
Op basis van de nadere uitwerking en combinatie met burgerluchtvaart is een realistische inschatting dat 240 hectare nodig is. Er is dus, aanvullend op voorkeursalternatief in het ontwerp-besluit , 90 hectare extra ruimte nodig.

Voor de benodigde 90 ha wordt ruimte gezocht binnen de zoekgebieden uit dit addendum. Aanvullende ruimte binnen de zoekgebieden B en D is dan het meest kansrijk. In zoekgebied A is de resterende ruimte gereserveerd voor civiele luchtvaart (noordoostkant) en voor (uitbreiding van) bedrijventerrein (noordwestkant). Zoekgebied C sluit qua ligging niet aan op het voorkeursalternatief. Bovendien zou bij benutting van deze ruimte het gebied voor general aviation tussen de militaire basis en de baan liggen, wat vanwege veiligheidsredenen ongewenst is. Uitbreiding van het voorkeursalternatief in zoekgebied A en C is daardoor niet kansrijk.

In deze aanvulling van het addendum is de kansrijkheid en militaire geschiktheid van uitbreiding met 90 hectare in zoekgebieden B en D beschouwd. De ruimte binnen deze zoekgebieden is meer dan 90 hectare. Binnen de zoekgebieden zijn daarom nog keuzes te maken over de ligging en vormgeving van de uitbreiding. Voor de beschouwing van uitbreidingsruimte is uitgegaan van:

- Aansluiting op het voorkeursalternatief
- Waar mogelijk uitbreiding in de nabijheid van de (verlengde) baan
- Waar mogelijk aansluiten op perceelsgrenzen en fysieke grenzen (watergangen, groenstructuren of infrastructuur)

De volgende figuur toont de mogelijke uitbreiding van 90 hectare op basis van voorgaande uitgangspunten in zoekgebied B en zoekgebied D. Voor beide opties is een iets andere vormgeving (smaller en langer), mogelijk. Dit kan tot wijzigingen in het ruimtebeslag leiden. Als dit tot wezenlijk andere impact leidt, is dit benoemd bij de beschouwing per aspect.



Figuur 2-12 Mogelijke uitbreiding van het voorkeursalternatief met 90 hectare in zoekgebied B (lichtblauw) en zoekgebied D (bruin)

Zoekgebied B

Een mogelijke uitbreiding met 90 hectare binnen zoekgebied B, aansluitend aan het voorkeursalternatief, ligt over agrarische gronden en een deel over een zonnepark. Een keuze om het zonnepark te behouden, leidt tot verdere uitbreiding van het ruimtebeslag richting de Meerkoetenweg, waar twee woningen en bedrijfsgebouwen gelegen zijn.

Woningen aan de Meerkoetenweg worden niet geraakt door dit ruimtebeslag. Er liggen drie woningen op ongeveer 200 meter aan de noordwestkant van de uitbreiding. Als platforms, brandstofopslag of munitieopslag in dit gebied komt te liggen, is de verwachting tot geluid- en veiligheidscontouren over deze woningen komen te liggen. Uitbreiding in deze richting maakt dat het ruimtebeslag dichter in de buurt van NNN komt te liggen. De uitbreiding van zoekgebied ligt vrijwel volledig in gebied dat aangewezen is als 'open landschap'. Ontwikkeling in dit gebied leidt mogelijk tot eisen met betrekking tot landschappelijke inpassing.

Bij uitbreiding in zoekgebied B komt de Meerkoetentocht binnen het ruimtebeslag van de basis te liggen. Vanwege de functie van deze watergang is dempen en verleggen van deze watergang niet zondermeer mogelijk. Het behouden van de watergang leidt tot belemmeringen voor de inrichting van de basis en het onderhoud van de watergang door het waterschap.

Vanuit het perspectief van Defensie kent uitbreiding in zoekgebied B een belangrijk nadeel. Deze uitbreiding heeft geen directe toegang tot de baan. Clustering van functies aan een hoek van de baan is vanuit inrichting en veiligheid niet optimaal. Ook de nabijheid van (toekomstig) bedrijventerrein aan de andere kant van de Anthony Fokkerweg is vanuit militaire veiligheid een aandachtspunt.

De uitbreiding in zoekgebied B ligt op enige afstand van de faciliteiten voor civiele luchtvaart en general aviation. Aan de noordwestkant van de baan liggen echter wel de circuits van general aviation. Vanuit veiligheid is het niet gewenst om circuits boven de platforms en munitieopslagen te hebben.

De belangrijkste aandachtspunten bij uitbreiding in zoekgebied B zijn:

- De nabijheid van woningen die naar verwachting binnen geluid- en risicocontouren van de vliegbasis vallen;
- De ligging van de KRW-watergang Meerkoetentocht binnen het ruimtebeslag van de vliegbasis;
- Grotendeels gelegen in gebied dat aangewezen is als 'open landschap';
- Het ontbreken van een directe aansluiting op de baan;
- Ligging van circuits van general aviation boven het gehele terrein van de vliegbasis.

Zoekgebied D

Uitbreiding van het ruimtebeslag in zoekgebied D ligt voornamelijk over agrarische gronden. Bij uitbreiding direct ten zuidoosten van het voorkeursalternatief ligt het ruimtebeslag over twee woningen langs de Eendenweg. Dit betreft voornamelijk woningen die binnen de 70 dB-contour van vliegverkeer vallen. Het woonrecht vervalt hier vanwege de geluidsimpact van het vliegverkeer (conform regelgeving voor civiele luchthavens).

De directe omgeving van deze uitbreiding bestaat voornamelijk uit agrarische gronden. De dichtstbijzijnde woningen liggen op ruim 400 meter aan de noordoost- en zuidwestzijde. Een grotere afstand tot woningen geeft meer mogelijkheden voor de ligging van geluid- en risicobronnen. Aan de zuidwestkant ligt NNN-gebied op circa 200 meter. Er ligt geen KRW-watergang binnen deze uitbreiding. De dichtstbijzijnde watergang is de Eendentocht, op circa 400 meter afstand, waardoor dit niet tot belemmeringen leidt. De uitbreiding in zoekgebied D ligt voor een deel (zuidwestkant) binnen gebied dat aangewezen is als 'open landschap'. Ontwikkeling in dit gebied leidt mogelijk tot eisen met betrekking tot landschappelijke inpassing.

Bij uitbreiding aan deze zijde wordt de Eendenweg doorsneden. Deze weg wordt onder andere gebruikt voor landbouwverkeer dat van percelen ten noordoosten van de uitbreiding naar percelen aan de zuidwestkant en terug rijdt. Een omrijroute loopt via de Larserweg en de Vogelweg. Deze route is circa 4 km langer (circa 3 minuten reistijd).

Vanuit het perspectief van Defensie heeft uitbreiding in zoekgebied D als voordeel dat hiermee meer aansluiting direct op de baan gerealiseerd wordt. Bij snelle inzet kunnen jachtvliegtuigen eerder op de baan zijn. Een uitbreiding aan de zuidkant maakt het ook mogelijk om de ruimte voor platforms en opslag meer te scheiden van overige faciliteiten op de vliegbasis waar militairen verblijven.

De uitbreiding in zoekgebied D grenst aan de noordoostkant aan het gebied voor general aviation. Voor starts in zuidwestelijke richting moet de F-35 gebruik maken van de taxibaan langs de faciliteiten van general aviation. Dit kan tot hinder en beperkingen leiden.

De belangrijkste aandachtspunten bij uitbreiding in zoekgebied D zijn:

- De ligging van twee woningen binnen het ruimtebeslag van de uitbreiding;
- Deels gelegen in gebied dat aangewezen is als 'open landschap';
- De uitbreiding doorsnijdt de Eendenweg, een ontsluitingsroute voor landbouwverkeer;
- De nabijheid van faciliteiten van general aviation en het gezamenlijk gebruik van de taxibaan.

Beoordeling

In de volgende tabel is de beoordeling van de uitbreiding in zoekgebied B en zoekgebied D weergegeven. Bij de beoordeling is gekeken naar de toename van de impact als de uitbreiding toegevoegd wordt aan het voorkeursalternatief. Op het aspect Defensiespecifiek scoren beiden beter dan het voorkeursalternatief, doordat voorzien wordt in meer ruimte.

Beschouwde aspecten	Voorkeursalternatief	Uitbreiding B	Zoekgebied B	Uitbreiding D	Zoekgebied D
Woningen in het zoekgebied		*			
Gezonde en veilige leefomgeving nabij de zoekgebieden		*			
Natuur					
Landschap					
Cultureel erfgoed					
Bodem en water					
Ruimtegebruik					
Infrastructuur					
Defensiespecifiek					
Raakvlakken GE en GHV					

*Deze twee aspecten zijn 'uitwisselbaar', afhankelijk van de vormgeving van de uitbreiding. Een meer langgerekte vorm raakt drie woningen langs de Meerkoetenweg, wat slechter scoort op het eerste aspect. De effecten op het tweede aspect zijn dan minder groot.

De uitbreiding in zoekgebied B of D laat op enkele aspecten een negatievere score zien ten opzichte van het voorkeursalternatief van 150 hectare. Voor landschap zorgen beide uitbreiding voor aantasting van open landschap, bij zoekgebied B vrijwel volledig, bij zoekgebied D gedeeltelijke aantasting. Bij beide alternatieven zijn aandachtspunten voor overige luchtvaartfuncties op Lelystad Airport: nabijheid van burgerluchtvaart met circuits boven zoekgebied B en aandachtspunt voor gebruik van de taxibaan langs general aviation bij zoekgebied D. Over het medegebruik van de taxibaan zijn echter afspraken te maken met general aviation om hinder te voorkomen.

Er zijn enkele verschillen tussen de twee uitbreidingsmogelijkheden. De uitbreiding in zoekgebied B leidt op gezonde, veilige leefomgeving, bodem en water en ruimtegebruik tot toename van impact. Voor Defensiespecifiek kent deze uitbreiding enkele aandachtspunten die mogelijk tot beperkingen voor het militair gebruik leiden. Deze aspecten zijn negatiever beoordeeld ten opzichte van het voorkeursalternatief. Uitbreiding in zoekgebied D leidt tot negatievere score voor woningen en infrastructuur ten opzichte van het voorkeursalternatief van 150 hectare. De grootste impact betreft het ruimtebeslag op twee agrarische bedrijven met een bedrijfswoning. Het betreft echter woningen die reeds binnen de 70 dB-contour van het vliegverkeer liggen.

Voorkeursalternatief van 240 hectare

Uitbreiding in zoekgebied D leidt per saldo tot minder (toename van) negatieve effecten op de omgeving. Voor het voorkeursalternatief wordt uitbreiding met 90 hectare daarom in dit deelgebied gezocht. De begrenzing van het voorkeursalternatief is in de volgende figuur weergegeven.



Figuur 2-13 Begrenzing van het voorkeursalternatief van 240 ha met uitbreiding in zoekgebied D

3. Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Leeuwarden (LS 5)

3.1 Beschrijving van de behoefte

Vliegbasis Leeuwarden is één van de militaire bases voor jachtvliegtuigen. Vanaf vliegbasis Leeuwarden oefenen F-35-gevechtsvliegtuigen voor missies wereldwijd. Ze trainen in het aanvallen van gronddoelen en het zorgen voor luchtverdediging. De oefeningen zijn vaak boven de Noordzee en het oefengebied de Vliehors op Vlieland.

Vliegers en personeel van ondersteunende diensten van verschillende Europese landen krijgen op Vliegbasis Leeuwarden hun opleiding tot wapeninstructeur. In deze Weapons Instructor Course leren studenten alles over de wapensystemen en over hoe ze deze optimaal kunnen inzetten.

Deze activiteiten (kunnen) leiden tot hinder en risico's voor de omgeving. Om dit te beperken en te borgen zijn de activiteiten en de (indirecte) ruimte die dit vraagt, vastgelegd in vergunningen (omgevingswet) en het luchthavenbesluit (wet luchtvaart). Om de activiteiten te kunnen beoefenen heeft de vliegbasis zogenaamde 'vergunde ruimte'. Hierin is onder andere vastgelegd welke activiteiten plaats (mogen) vinden, waar dit mag en in welke omvang. Ook zijn verdelingen over dagen of dagdelen opgenomen.

Besluiten over deze behoefte
De uitbreiding van de milieuruimte op vliegbasis Leeuwarden bestaat uit twee aspecten: gebruik en verlenging van de secundaire baan (behandeld als behoefte 5.1) en ruimte voor grondgebonden activiteiten (behandeld als behoefte 5.2). De twee aspecten worden los van elkaar beoordeeld. De ingebruikname en verlenging van de secundaire baan is beoordeeld in deelrapport Locatiespecifieke behoefte (bijlage A.XIV). Dit addendum gaat verder in op de ruimte voor grondgebonden activiteiten.

3.2 Nadere uitwerking

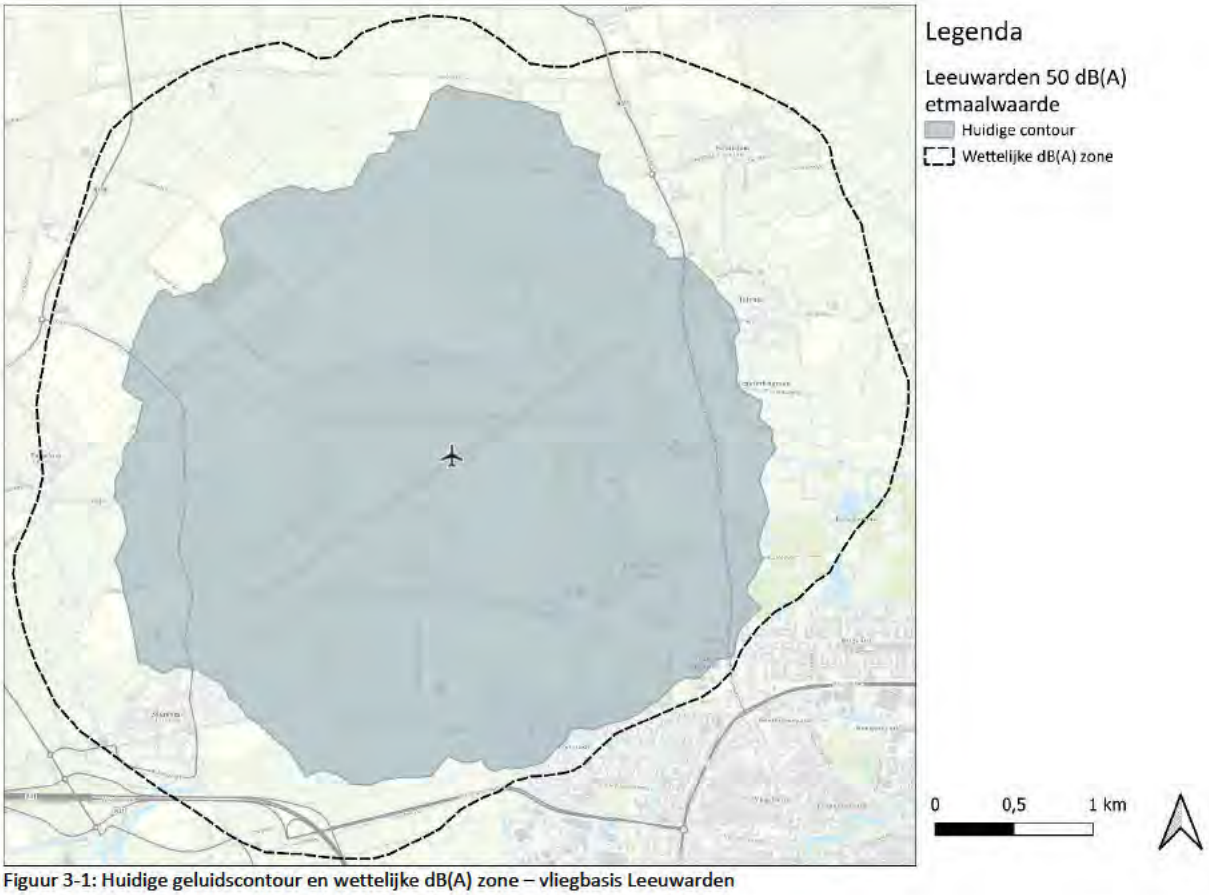
In het onderzoek om te bepalen wat de impact van meer milieuruimte voor grondgebonden activiteiten is, is uitgegaan van een representatieve bedrijfssituatie (RBS) zoals opgenomen in de aanvraag revisievergunning. In het onderzoek naar meer milieuruimte is uitgegaan van de volgende toename in activiteiten:

- een toename van 20% (in minuten) van proefdraaien met F-35A op de platforms voor de shelters;
- een toename van 20% (in minuten) van proefdraaien met F-35A in de shelters;
- een toename van 20% van de andere, algemene activiteiten op de vliegbasis die als grondgebonden geluid kwalificeren (ground support equipment).

Voor de beoordeling van de behoefte zijn dit de uitgangspunten. Er zijn mogelijkheden (zoals operationeel of technisch) om de impact van de behoefte te verminderen. Omdat deze niet uitgewerkt zijn, zijn ze niet meegewogen in de beoordeling.

3.3 Huidige en referentie situatie

Voor het grondgebonden geluid bij Leeuwarden is de vergunde ruimte vastgelegd in een geluidcontour. Dit is de wettelijke 50 dB (A) zone. Dit vormt de grenswaarde waarbinnen het grondgebonden geluid van de luchthaven moet blijven conform de huidige vergunning.



Figuur 3-1: Huidige geluidscontour en wettelijke dB(A) zone – vliegbasis Leeuwarden

3.4 Effectbeschrijving en -beoordeling

3.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving

Geluid – hinder

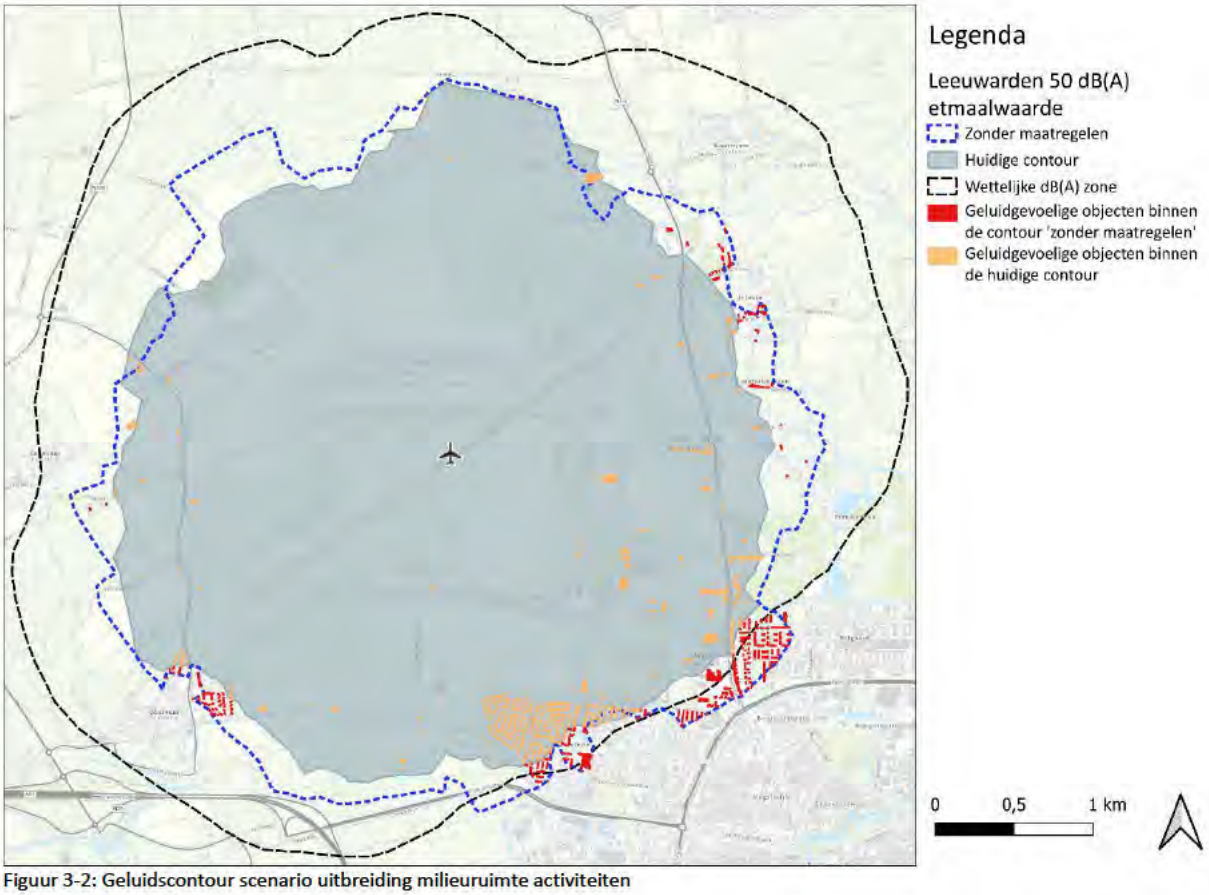
Door TNO is een geluidberekening uitgevoerd voor de uitbreiding van de activiteiten op vliegbasis Leeuwarden. Dit onderzoek richt zich op het langtijdgemiddelde geluid en de etmaalwaarde. Het langtijdgemiddelde geluidsniveau is het gemiddelde geluidsniveau over een bepaalde periode. Er is geen analyse uitgevoerd voor het kortstondige maximale geluid, omdat een toename in het aantal minuten van de activiteiten niet leidt tot een verhoging van het kortstondige maximale geluid.

Het vergroten van het gebruik van de luchthaven zonder het treffen van maatregelen leidt tot een overschrijding van de 50 dB(A) zonegrens aan de zijde van Leeuwarden (zie figuur 3-2). Gedurende de dagperiode zijn op 44 geluidgevoelige bestemmingen binnen de zone overschrijdingen met een hoogte van maximaal 5,0 dB boven de reeds genoemde 50 dB (A). In de avondperiode zijn er 25 overschrijdingen met een maximum van 4,4 dB. In de nachtperiode zijn er geen overschrijdingen.

Tabel 3-1: Overzicht van het aantal overschrijdingen per dagdeel en de maximale waarde van de overschrijding op de geluidgevoelige bestemmingen (excl. Zonebeheerpunten) ten gevolge van intensivering gebruik. Overschrijdingen in de dag- of avondperiode zijn niet noodzakelijk dezelfde overschrijdingen als de overschrijdingen in een etmaal.

	Dag	Avond	Nacht	Etmaal
Aantal overschrijdingen	44	25	0	36
Maximale overschrijding	5,0 dB	4,4 dB	-1,3 dB	5,0 dB

Met behulp van operationele en technische maatregelen is het mogelijk om de overschrijdingen van de 50 dB zone te verminderen. Vanwege de overschrijding van de 50 dB-contour door de intensivering van het gebruik zónder deze maatregelen is het aspect Geluid – hinder als zeer negatief (--) beoordeeld.



Figuur 3-2: Geluidscontour scenario uitbreiding milieuruimte activiteiten

Cumulatie

Hoewel maatregelen ervoor moeten zorgen dat de geluidbelasting als gevolg van grondgebonden activiteiten in slechts beperkte mate toeneemt, is niet uit te sluiten dat bij woningen een hogere geluidbelasting dan nu zal ontstaan. Dit kan cumuleren met de geluidbelasting die verandert door gebruik van de secundaire baan (behoefte 5a). Er is nog geen concreet beeld van de maatregelen die nodig zijn om de grondgebonden geluidhinder, waardoor de geluidsbelasting ook nog niet concreet te maken is.

Geluid – stiltegebieden

Ten noorden en ten zuiden van vliegbasis Leeuwarden zijn stiltegebieden aanwezig. De afstand tot de vliegbasis bedraagt meer dan tien kilometer. Daardoor heeft de toename van de activiteiten op de vliegbasis geen impact op stiltegebieden. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Luchtkwaliteit

Het uitbreiden van het aantal proefdraaiminuten leidt tot een toename van emissies naar de lucht. Gelet op berekeningen die uitgevoerd zijn voor het vergroten van het aantal sorties (zie voor deze berekeningen het deelrapport A.VIII, bijlage bij het MER NPRD), kan geconcludeerd worden dat de bijdrage van proefdraaien aan de concentraties stikstofdioxide, fijn stof en ultrafijn stof naar verwachting zeer klein is. De toename van proefdraaien als zodanig is dan ook zeer beperkt. Om deze reden scoort dit aspect licht negatief (0/-).

Omgevingsveiligheid

De behoefte betreft het uitbreiden van activiteiten die binnen de huidige vliegbasis al plaatsvinden. De uitbreiding van de activiteit leidt niet tot een uitbreiding van de munitiezones. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Licht

De vliegbasis is in de huidige situatie enigszins verlicht. Op de vliegbasis is de benodigde verlichting al aanwezig. De uitbreiding van de activiteiten leidt niet tot uitbreiding in aantal en gebruikstijden van lichtbronnen. Het aspect is neutraal (0) beoordeeld.

Trillingen
De behoefte leidt niet tot een verhoging van trillingen. Het aspect is neutraal (0) beoordeeld.

Hittestress
De vliegbasis heeft geen groot hitte-eiland: de temperatuur ligt circa 0,5 graden boven de temperatuur in het buitengebied (Bron: klimaateffectatlas) De uitbreiding van de activiteiten leidt niet tot een verdere uitbreiding van elementen die het hitte-eiland versterken. Het aspect is neutraal (0) beoordeeld.

3.4.2 *Bodem en water*

De invulling van de behoefte leidt niet tot aanpassing van de inrichting van de vliegbasis en daarmee zijn er geen ingrepen in het bodem- en watersysteem. Daarmee vormt de impact op de aspecten *bodemkwaliteit, oppervlaktewater, grondwater en waterveiligheid* geen aandachtspunt. Deze aspecten zijn neutraal (0) beoordeeld.

3.4.3 *Natuur, landschap en cultureel erfgoed*

Natura 2000
Op 6,2 kilometer ten oosten van vliegbasis Leeuwarden ligt het dichtstbijzijnde Natura 2000-gebied, de Groote Wielen. Dit gebied heeft niet te maken met een overbelasting door stikstof. Op 10,1 kilometer ten noorden van de vliegbasis ligt Natura 2000-gebied de Waddenzee. Dit gebied heeft wel op diverse plaatsen te maken met overbelasting stikstof. Toename in activiteiten op de vliegbasis kan leiden tot veranderingen van verspreidingspatronen van stikstofemissies. De verwachting is wel dat als al sprake is van een bijdrage van stikstofdepositie, deze zeer beperkt is (gezien de analyses in het planMER voor extra jachtvliegtuigencapaciteit op Leeuwarden, waaruit bleek dat de bijdrage op stikstof zeer beperkt was). Daarmee vormt verstoring door stikstofdepositie een beperkt aandachtspunt. Andere verstoringsfactoren (zoals geluid) zijn niet relevant vanwege de grote afstand tot Natura 2000-gebieden. Het aspect is daarom licht negatief (0/-) beoordeeld.

Natuurnetwerk Nederland
De vliegbasis ligt buiten NNN-gebied. Het dichtstbijzijnde NNN-gebied betreft de Groote Wielen op enkele kilometers ten oosten van het gebied. Dit betekent dat er geen impact is van het vergroten van de milieuruimte op dit gebied. Daarom is een neutrale beoordeling (0) gegeven.

Beschermde soorten
De inrichting van het terrein wordt niet aangepast. Er is dus geen impact als het gevolg van veranderingen aan de inrichting van het terrein. Toenamen van geluidhinder kunnen een verstorend effect hebben op in het gebied voorkomende beschermde soorten. Gelet op deze toename is het aspect als licht negatief (0/-) beoordeeld. In een vervolgfase dient dit nader onderzocht te worden.

Beschermde culturele erfgoedwaarden
Binnen de vliegbasis zijn geen beschermde culturele erfgoedwaarden (specifiek rijksmonumenten of UNESCO werelderfgoed) aanwezig. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Landschap
Binnen de vliegbasis liggen enkele beschermde landschappelijke waarden (zoals een nationaal park). Het beoogde gebruik heeft geen impact op landschappelijke structuren in de omgeving, maar kan de beleving wel beïnvloeden. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Geomorfologie
Binnen de vliegbasis zijn geen aardkundige waardevolle gebieden aangewezen. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Archeologie
Binnen de vliegbasis zijn geen archeologische monumenten aanwezig. Wel is binnen de Partiële herziening Archeologie (Gemeente Leeuwarden, vastgesteld 29-03-2022) de dubbelbestemming Waarde-Archeologie 6 aan het terrein toegekend. Er worden echter geen grondwerkzaamheden voorzien. Daarom is het aspect neutraal (0) beoordeeld.

3.4.4 *Klimaatadaptatie*

De uitbreiding van de grondgebonden activiteiten vindt plaats op een bestaande vliegbasis. Deze uitbreiding omvat geen (grote) fysieke aanpassingen. Daartoe zijn er geen aandachtspunten voor *overstromingen, droogte of rainproof* die afgewogen moeten worden. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

3.4.5 *Ruimtegebruik*

De uitbreiding van de grondgebonden activiteiten vindt plaats binnen een bestaande vliegbasis. Deze uitbreiding omvat geen (grote) fysieke aanpassingen buiten de bestaande vliegbasis Daarmee is er geen directe impact op ruimtegebruik van andere activiteiten. De aspecten *recreatie, landbouw, grondeigendom en energienetwerken* zijn daarom als neutraal (0) beoordeeld.

3.4.6 *Raakvlakken*

De uitbreiding van de grondgebonden activiteiten vindt plaats binnen een bestaande vliegbasis en betreft een grondgebonden activiteit. Daarmee is er geen directe interferentie met andere rijksbelangen. Het aspect *interferentie met rijksbelangen* is daarom als neutraal (0) beoordeeld. Groei van de geluidzone zou woningbouw kunnen belemmeren. Rekening houdend met te treffen maatregelen als onderdeel van het besluit over deze behoefte, worden deze belemmeringen voor de woningbouw geminimaliseerd.

3.5 Conclusie

De volgende tabel laat de beoordeling voor de uitbreiding van grondgebonden activiteiten op vliegbasis Leeuwarden zien. Uit de analyses blijkt geluid het belangrijkste aandachtspunt. Hierbij zijn diverse maatregelen nodig om de impact te beperken.

Geluid - maatregelen
Als onderdeel van het besluit treft Defensie maatregelen. Deze maatregelen voorkomen dat nieuwe overschrijdingen van 55dB(A) op individuele gevels ontstaan. Daarnaast treft Defensie maatregelen die borgen dat er geen toename plaatsvinden op geluidgevoelige objecten die in de huidige situatie al een hogere belasting hebben dan 55 dB(A). Deze maatregelen (zoals geluidsschermen of het anders verdelen van proefdraaiminuten over de beschikbare platforms) zijn door Defensie als 'haalbaar' beoordeeld én leiden tot een inpasbare geluidsproductie. Rekening houdend met deze maatregelen, die nog niet concreet vastgelegd zijn, kan na optimalisatie de effectscore bijgesteld worden naar 0/-. De volgende voorwaarden zijn onderdeel van het besluit, om te voorkomen dat het beeld uit figuur 3-2 optreedt:

1. De uitbreiding zal door verruiming van de defensieactiviteiten niet leiden tot vergroting van de huidige grondgebonden geluidzone. Daarvoor treft Defensie aanpassingen (technische maatregelen dan wel operationele aanpassing)
2. De uitbreiding leidt niet tot nieuwe overschrijdingen boven de 55dB (A) op geluidgevoelige objecten. Daarvoor treft Defensie maatregelen.
3. De uitbreiding leidt niet tot een hogere geluidbelasting op geluidgevoelige objecten die een (met het hogere waarden besluit) vastgestelde geluidbelasting van >55 dB(A) hebben.
4. Defensie verplicht zichzelf zich redelijkerwijs in te spannen om eventuele hogere geluidsbelasting tussen 50dB(A) en 55dB(A) op geluidsgevoelige objecten zoveel mogelijk te beperken.

Gelet op de voorziene mogelijkheden tot het treffen van maatregelen wordt deze behoefte als een **categorie 2** behoefte gecategoriseerd.

tabel 3-2 Overzicht beoordelingen grondgebonden activiteiten

Thema	Beoordeling grondgebonden activiteiten
Gezonde en veilige leefomgeving	
Geluid – hinder (zonder maatregelen)	–
Geluid – hinder (na treffen maatregelen)	0/-
Geluid - stiltegebieden	0

Luchtkwaliteit	0/-
Omgevingsveiligheid	0
Impact activiteit omgevingsveiligheid	0
Licht	0
Trillingen	0
Hittestress	0
Bodem en water	
Bodemkwaliteit	0
Oppervlaktewater	0
Grondwater	0
Waterveiligheid	0
Natuur, landschap en cultureel erfgoed	
Natura 2000	0/-
Natuurnetwerk Nederland	0
Beschermde soorten	0/-
Beschermde culturele erfgoedwaarden	0
Landschap	0
Geomorfologie	0
Archeologie	0
Klimaatadaptatie	
Overstromingen	0
Droogte	0
Rainproof	0
Ruimtegebruik	
Recreatie	0
Landbouw	0
Grondeigendom	0
Energienetwerken	0
Raakvlakken	
Interferentie met rijksbelangen	0

4. Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer (LS 11)

4.1 Beschrijving van de behoefte

Schietinrichting Breezanddijk is een belangrijke schietinrichting voor het beproeven van wapens en munitie waarvan de bijbehorende schietsector op het IJsselmeer ligt. De locatie Breezanddijk is de enige schietlocatie in Nederland waar bepaalde typen munitie in combinatie met daarbij horende wapensystemen getest kunnen worden. Om die reden is deze schietlocatie van cruciaal belang voor het testen van functioneer- en schietproeven voor dit type munitie en, bij een positief testresultaat, het vrijgeven van munitie voor het gebruik tijdens oefeningen, missies en operationeel gebruik.

Er spelen drie processen die meer druk gaan leggen op het gebruik van Breezanddijk:

1. De vergroting van de voorraad munitie door de focus op hoofdtaak 1. Het vergroten van de voorraad munitie nu leidt op langere termijn tot meer levensduurverlengend onderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd nadat de door de producent gegarandeerde levensduur van de munitie verstreken is.
2. De aankoop van nieuwe wapensystemen. Nieuwe wapensystemen moeten beproefd worden. Er wordt nieuwe munitie aangeschaft en deze combinatie moet een typeclassificatie ondergaan.
3. De gereedstelling van de krijgsmacht. Een deel van de proeven die voortkomen uit de bovenstaande twee processen worden uitgevoerd op het ASK. Doordat er meer geschoten wordt en gaat worden door eenheden op het ASK in verband met de gereedstelling zal een deel van de testen uitwijken naar Breezanddijk.

Voor de beproevingen vanaf de Breezanddijk volgt op basis van de drie processen een behoefte die uit twee aspecten bestaat. Enerzijds is behoefte aan meer milieuruimte om vaker op locatie te schieten. Anderzijds heeft Defensie de behoefte om munitie met een grotere dracht of munitie met andere geluids- en veiligheidskenmerken te verschieten dan nu mogelijk is.

Meer milieuruimte om vaker op locatie te schieten
Er zijn verschillende factoren van invloed op het benodigde aantal schoten. Zo gaat levensverlengend onderzoek spelen na tien tot vijftien jaar. Het aantal beproevingen op Breezanddijk is afhankelijk van de hoeveelheid munitie, die wordt gebruikt voor inzet en oefeningen. De inschatting is dat dan maximaal 4.500 schoten per jaar nodig zullen zijn. Uitgaande van vijftig schoten per beproevingsdag moet het toegestane aantal schietdagen vergroot worden van zestig naar negentig dagen.

Voor intensivering van het gebruik is moeilijk te voorspellen wat precies de benodigde kwantiteit van de beproevingen zal zijn. Onderstaande uitgangspunten worden gehanteerd voor het milieuonderzoek:

Vanwege de veranderingen in de wereld kan Defensie niet uitgaan van de huidige/oude situatie om een nieuwe te modelleren. Er komen nieuwe wapensystemen binnen bij Defensie waar nog geen gegevens van bekend zijn. De typen schoten gaan dus in de nabije toekomst elke keer wijzigen.

In het onderzoek wordt uitgegaan van de geluidsbron met de maximale geluidsproductie. Deze wordt gemodelleerd en dient als basis voor vervolgbesluiten. Hiervoor is gekozen om de pZH2000 te nemen, en het aantal schoten hiervan voor het onderzoek vast te leggen op 4.500. Op basis hiervan is de geluidsbron met de grootste geluidsproductie genomen, om hier voldoende schoten van vast te leggen voor een goede test. Dit betekent ook dat Defensie de mogelijkheid heeft om een volledige typeclassificatie van munitie/en of voortdrijvende lading per jaar uit te voeren op Breezanddijk (afhankelijk van het aantal schoten en de geluidsproductie).

Dit geeft waarschijnlijk voldoende ruimte om ook nieuwe wapensystemen in te passen, en om deze te kunnen beproeven. Defensie moet er dan voor zorgen dat er een juridische systematiek gemaakt wordt waarbinnen schoten inwisselbaar zijn voor andere typen schoten.

Aard van het besluit over deze behoefte
De groei van beproevingen op Breezanddijk bestaat uit twee onderdelen: vergroten van de schietsector en het intensiveren van het gebruik. Deze twee onderdelen zijn los van elkaar beoordeeld, omdat het om andere behoeften voor deze locatie gaat. De vergroting van de sector voor nieuwe wapensystemen is beoordeeld in deelrapport Locatiespecifieke behoefte (bijlage A.XIV). Dit addendum gaat verder in op het intensiveren van het gebruik.

Over het verlengen van de schietsector is bij het ontwerp NPRD al een besluit genomen, namelijk dat uitsluitend de verbreding van de sector onderdeel is van het Voorkeurspakket. Het verlengen van de sector leidt tot detonaties op te korte afstand van Medemblik (gelet op geluidhinder en recreatief gebruik).



Figuur 4-1: Aangewezen locatie - uitbreiding sector Breezanddijk

4.2 Nadere uitwerking naar aanleiding van worst-case onderzoek in planMER

Op basis van het verrichte onderzoek en voorgestelde optimalisaties voor deze behoefte is in het MER (mei 2025) geconstateerd dat mogelijk significante effecten optreden bij veel woningen, die een te hoge geluidbelasting krijgen (>60 dB $B_{s,dan}$), uitgaande van een worstcase-berekening met daarin 4.500 schoten met de PzH2000. Hiervoor is verdiepend onderzoek nodig voor het verkrijgen van een acceptabele geluidbelasting bij woningen.

Hierbij moet vooral nader gekeken worden naar het aantal schoten en de onderverdeling in type. Dit verdiepend onderzoek is uitgevoerd tussen ontwerp- en definitieve besluitvorming. In het ontwerp NPRD was deze behoefte voorlopig opgenomen.

Bij het nader onderzoek is uitgegaan van het bepalen van een 'kantelpunt'. Afhankelijk van een gekozen maximale geluidbelasting is een aantal schoten bepaald. Defensie heeft vervolgens bepaald of dit aantal schoten voldoende is om de behoefte in te vullen. Uitgangspunt hierbij is dat er geen woningen geamoveerd hoeven te worden.

In de Beleidsregel schietlawaai defensieterreinen is opgenomen dat een voorkeursgrenswaarde van 50 dB $B_{s,dan}$ geldt. Bij deze waarde worden maximaal 3,7% ernstig gehinderden verwacht. Er bestaat een afwegingsvrijheid die, vanwege nationale of operationele belangen, ertoe kunnen leiden dat een maximumwaarde van 60 dB $B_{s,dan}$ vastgesteld mag worden. Deze maximale norm sluit aan bij de bestaande uitvoeringspraktijk. Bij de toepassing van een maximumwaarde van 60 dB $B_{s,dan}$ wordt uitgegaan van huidige vergunde geluidniveaus en dat door Defensie in voldoende mate is onderzocht of de 'extra' geluidhinder ter plekke kan worden vermeden door het treffen van maatregelen.

Uitgangspunten van de geluidsberekening

Voor de berekening van geluidsniveaus is uitgegaan van wapens met kalibers 12,7 mm, 18 mm, 25 mm, 35 mm, 76 mm, 127 mm en 155 mm. De schietrichting van de lichtere wapens is 193 graden. De zwaardere wapens hebben verschillende schietrichtingen, variërend tussen 171 en 215 graden, en bij 155 mm (Panzer-houwitser) zijn er ook detonatiepunten op verschillende afstanden, afhankelijk van de elevatiehoek van de loop van het wapen. Voor de wapens vanaf 76 mm is aangenomen dat alle projectielen detoneren en voor de Panzerhouwitser is uitgegaan projectielen van het type high explosive (HE, BG M107). Er wordt alleen overdag geschoten, tussen 7 en 19 uur. Op zon- en feestdagen wordt niet geschoten.

Schietgeluid is niet gedefinieerd als geluidbronsoort volgens Bijlage I.A van het Besluit kwaliteit leefomgeving. In de Omgevingsregeling is weergegeven dat het geluid door schietbanen (via de geluidmaat dB $B_{s,dan}$) wordt omgerekend naar het geluid door wegen dat evenveel hinder veroorzaakt. Dat betekent dat gebruik gemaakt wordt van de dosis-effectrelatie, die voor wegverkeerslawaai gebruik wordt. In dit kader is het bepalen van ernstige hinder relevant (slaapverstoring minder omdat er geen nachtelijk geluid plaatsvindt). Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de volgende dosis-effectrelatie.

Tabel 4-1: dosis-effectrelatie van wegverkeerslawaai. Dezelfde dosis-effectrelatie wordt gebruikt voor schietgeluid

Geluidsbelastingklasse	Gehinderden per 100 bewoners	Ernstig gehinderden per 100 bewoners
50-55 dB	10	3
55-60 dB	21	8
60-65 dB	30	13
65-70 dB	41	20

4.3 Huidige en referentie situatie

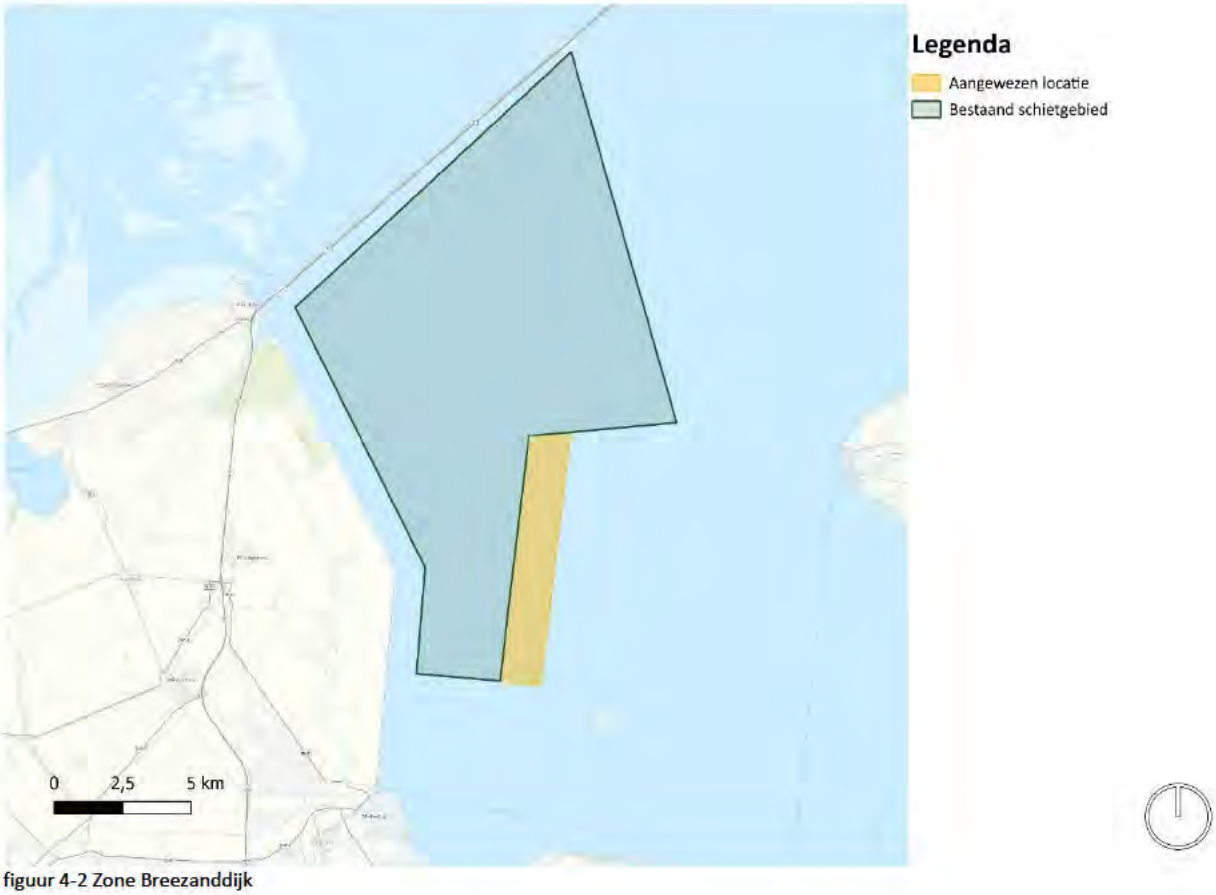
De inrichting Breezanddijk ligt op de Afsluitdijk. De locatie is in gebruik om wapens te beproeven. Dit gebeurt overdag en in de avond. In de nacht wordt er niet geschoten vanaf het terrein. Ook wordt er niet in het weekend geschoten. Vanaf de locatie wordt geschoten met verschillende wapens op diverse hoogtes. Jaarlijks worden ongeveer vierduizend schoten gelost.

De volgende typen beproevingen vinden plaats vanaf inrichting Breezanddijk:

- het vaststellen van de mal onveilig gebied (MOG: het vastgestelde onveilige gebied voor een wapen-munitiecombinatie bij gebruik onder standaardcondities op een vrije baan) ;
- schieten van klein kaliber wapens en munitie;
- fire control input (FCI) schieten van mortieren (81 mm, 120 mm) en 76 mm marine, 127 mm marine en 155 mm Landmacht;
- schiettesten behorende bij type classificatie van munitie.

De schietsector op het IJsselmeer geeft ruimte voor maximaal 23 km. In de huidige situatie wordt zestig dagen per jaar geschoten. De afstand van de detonatie tot de kust moet minimaal 1,5 kilometer zijn. Gemiddeld is de afstand tot de kust ongeveer vier kilometer.

Er zijn geen verschillen tussen de huidige situatie en de referentiesituatie.



figuur 4-2 Zone Breezanddijk

4.4 Effectbeschrijving en -beoordeling

4.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving

Geluid – hinder

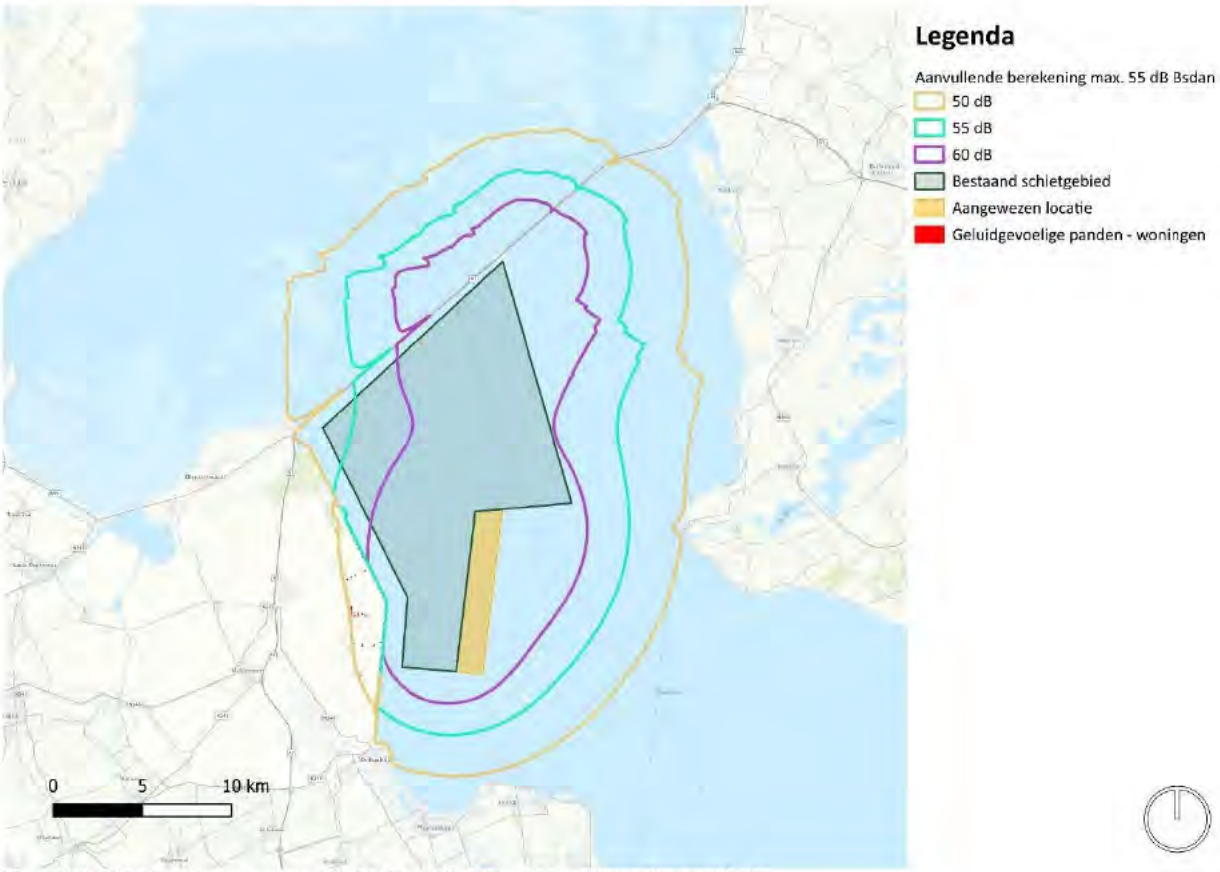
Er zijn geluidberekeningen uitgevoerd voor twee bedrijfssituaties, met wapengebruik waarbij

1. de geluidbelasting $B_{s,dan}$ ter plaatse van geluidgevoelige bestemmingen maximaal 55 dB bedraagt;
2. de geluidbelasting $B_{s,dan}$ ter plaatse van geluidgevoelige bestemmingen maximaal 60 dB bedraagt.

De huidige situatie op Breezanddijk is niet juridisch verankerd in een gebruiksvergunning. De laatste revisievergunning is verleend in 2001. Toen werd nog gerekend met een oude geluidmaat, en het daarin vastgelegde gebruik is niet representatief voor het huidige gebruik. Concreet betekent dit dat er geen gebruik plaatsvindt dat leidt tot geluidbelastingen hoger dan de voorkeursgrenswaarde bij geluidgevoelige bestemmingen (50 dB $B_{s,dan}$). Dit betekent dat de contour van B_{sdan} = 50 dB niet overlapt met bewoond gebied (en dus nagenoeg volledig over IJsselmeer en Waddenzee ligt).

Scenario 1: uitgaan van een maximale geluidbelasting van 55 dB $B_{s,dan}$

In het scenario waarbij sprake is van een maximale geluidbelasting van 55 dB $B_{s,dan}$, is sprake van een toename van de geluidbelasting op een groot aantal geluidgevoelige objecten. Logischerwijs zijn er géén geluidbelastingen hoger dan 55 dB $B_{s,dan}$, maar door de ligging van Kreilersoord en de redelijke dichtheid van woningen in het buitengebied, worden 242 woningen hoger belast dan 50 dB. Ten opzichte van de huidige situatie (0 woningen met een hogere geluidbelasting dan 50 dB), gaat het om een verslechtering. Dit is negatief (-) beoordeeld. In onderstaande figuur is de te verwachten geluidbelasting weergegeven, en in de tabel daaronder is voor vijftien toetspunten weergegeven om welke geluidbelastingen het gaat.



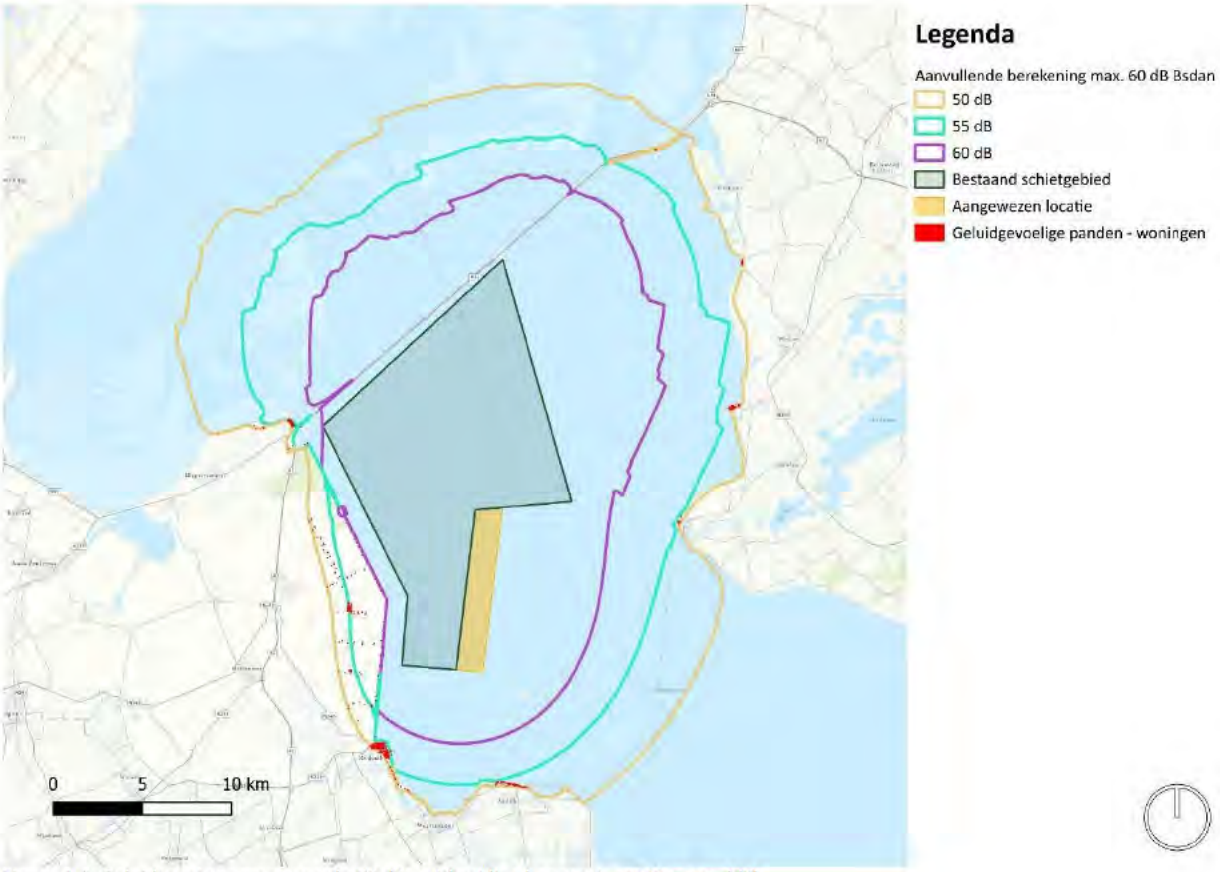
Figuur 4-3: Geluidscontour grenswaarde 55 dB – uitbreiding beproevingen Breezanddijk

Tabel 2: Geluidbelasting op toetspunten in nabijheid van schietinrichting Breezanddijk, scenario 1

Nummer	Adres	Scenario 1 (max. 55 dB) Geluidbelasting [dB] dag	$B_{s,dan}$
1	Havenstraat 2, Den Oever	52,7	50
2	Sluismeester A de Visserstraat 14, Den Oever	54,2	51
3	Wierhooft 2, Wieringerwerf	54,9	52
4	Noorderdijkweg 24, Wieringerwerf	51,0	48
5	Noorderdijkweg 23, Wieringerwerf	53,9	51
6	Noorderdijkweg 21, Wieringerwerf	54,6	52
7	Noorderdijkweg 14, Wieringerwerf	58,5	55
8	Noorderdijkweg 5, Wieringerwerf	58,1	55
9	Noorderdijkweg 3, Wieringerwerf	58,5	55
10	Noorderdijkweg 1, Wieringerwerf	57,7	55
11	Zuiderdijkweg 5, Wieringerwerf	56,9	54
12	Oosterkwelweg 20, Wieringerwerf	46,9	44
13	Oosterkwelweg 1, Wieringerwerf	52,4	49
14	Wagenpad 28, Wieringerwerf	52,4	49
15	't Hooft 1, Medemblik	52,8	50

Scenario 2: uitgaan van een maximale geluidbelasting van 60 dB $B_{s,dan}$

In het scenario waarbij sprake is van een maximale geluidbelasting van 60 dB $B_{s,dan}$, is sprake van een grote toename van de geluidbelasting op een groot aantal geluidgevoelige objecten. Logischerwijs zijn er géén geluidbelastingen hoger dan 60 dB $B_{s,dan}$, maar door de ligging van Kreilersoord, Den Oever, Medemblik, maar ook aan de Friese kust worden meer dan 2.000 woningen hoger belast dan 50 dB. Daarnaast hebben 252 woningen in dit scenario een hogere geluidbelasting dan 55 dB. Dit wordt zeer negatief beoordeeld ten opzichte van de referentiesituatie (--). In onderstaande figuur is de te verwachten geluidbelasting weergegeven, en in de tabel daaronder is voor vijftien toetspunten weergegeven om welke geluidbelastingen het gaat.



Figuur 4-4: Geluidscontour grenswaarde 60 dB – uitbreiding beproevingen Breezanddijk

Tabel 3: Geluidbelasting op toetspunten in nabijheid van schietinrichting Breezanddijk, scenario 2

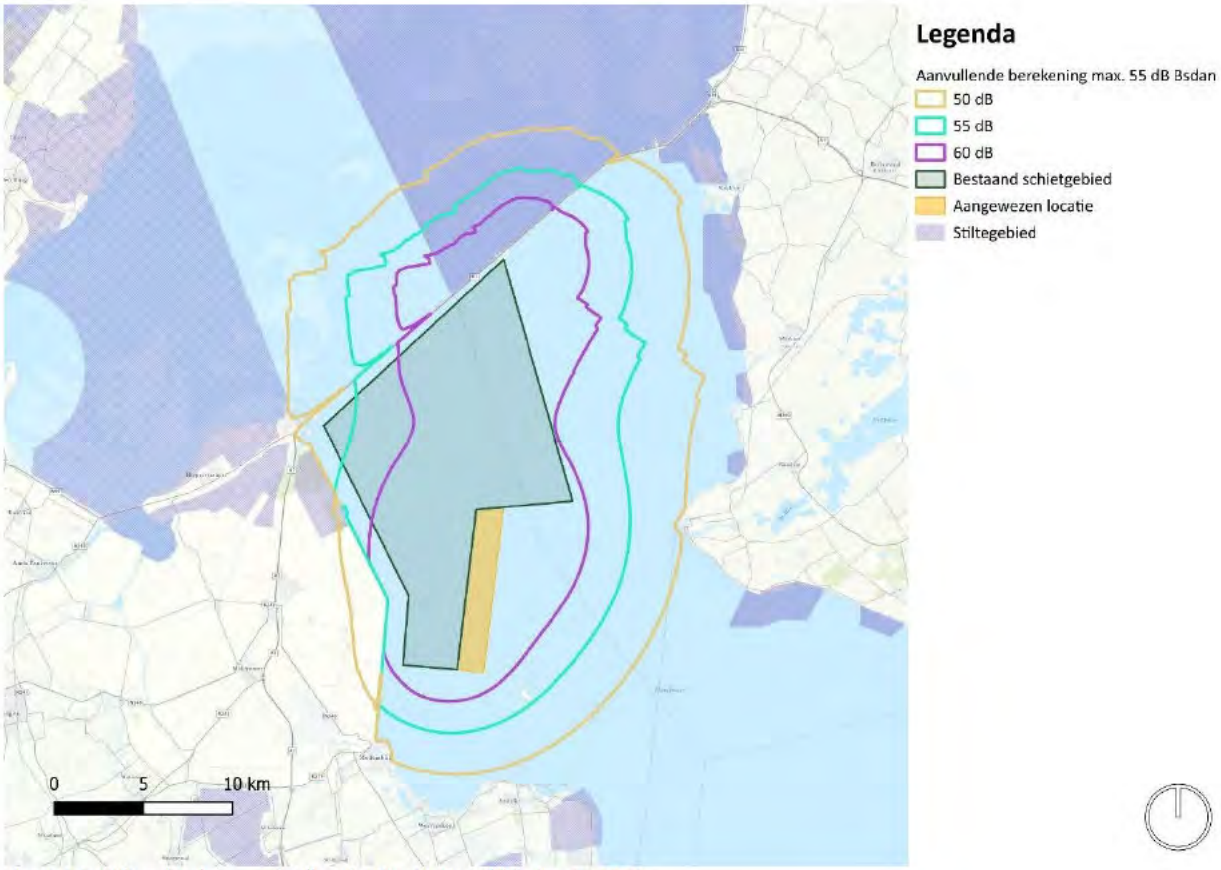
Nummer	Adres	Scenario 2 (max. 60 dB) Geluidbelasting [dB] dag	$B_{s,dan}$
1	Havenstraat 2, Den Oever	60,9	58
2	Sluismeester A de Visserstraat 14, Den Oever	61,3	58
3	Wierhooft 2, Wieringerwerf	61,8	59
4	Noorderdijkweg 24, Wieringerwerf	57,6	55
5	Noorderdijkweg 23, Wieringerwerf	60,3	57
6	Noorderdijkweg 21, Wieringerwerf	60,6	58
7	Noorderdijkweg 14, Wieringerwerf	63,4	60
8	Noorderdijkweg 5, Wieringerwerf	63,5	60
9	Noorderdijkweg 3, Wieringerwerf	63,4	60
10	Noorderdijkweg 1, Wieringerwerf	62,7	60
11	Zuiderdijkweg 5, Wieringerwerf	61,8	59
12	Oosterkwelweg 20, Wieringerwerf	52,9	50
13	Oosterkwelweg 1, Wieringerwerf	57,5	55
14	Wagenpad 28, Wieringerwerf	58,2	55
15	't Hooft 1, Medemblik	58,6	56

Geluid – stiltegebieden

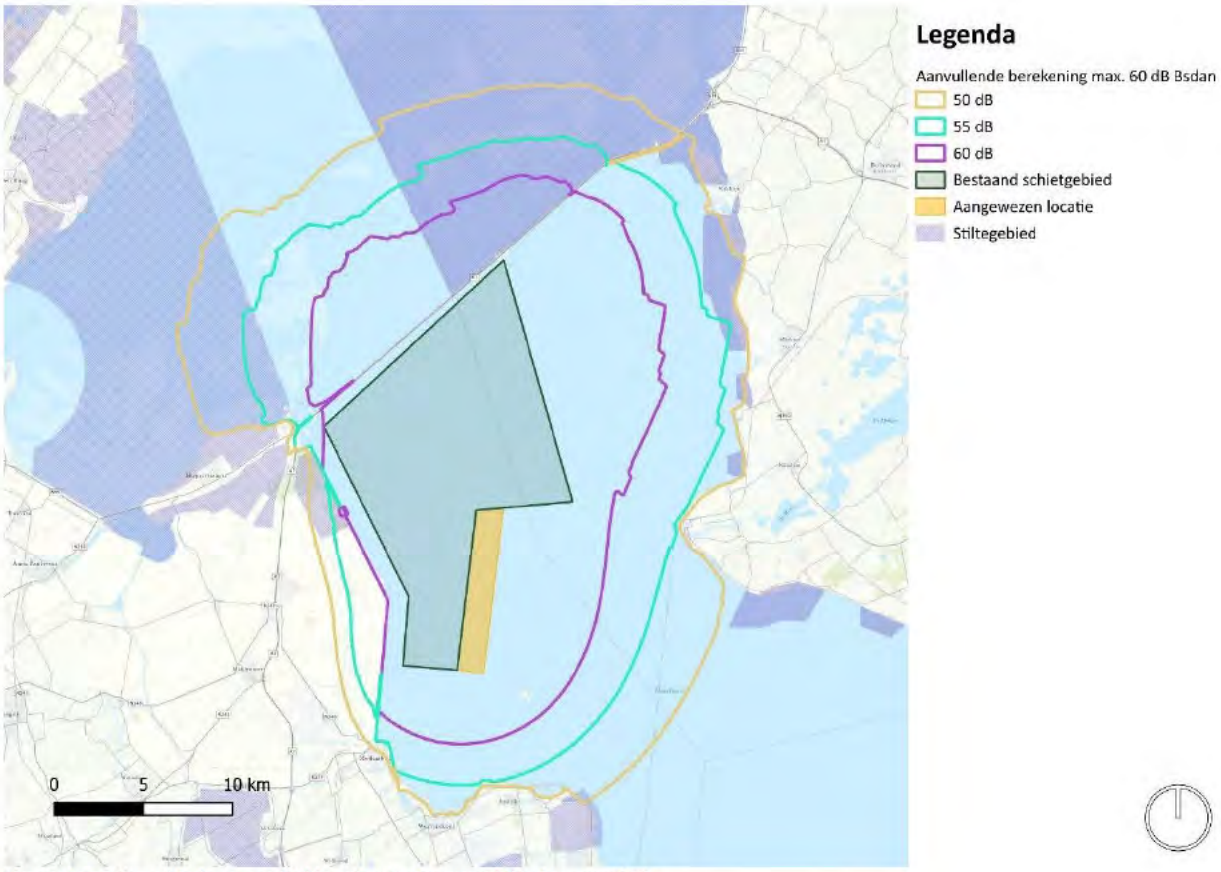
In de omgeving van schietgebied Breezanddijk liggen stiltegebieden. In de huidige situatie worden deze stiltegebieden ook belast door de schietinrichting, maar in beide situaties gaat het om verslechteringen ten opzichte van de huidige situatie. In scenario 1 (maximaal 55 dB $B_{s,dan}$ op woningen)) gaat het om een hogere belasting van het geluidklimaat in stiltegebied De Waddenzee. In scenario 2 (maximaal 60 dB $B_{s,dan}$ op woningen) vindt er ook een hogere geluidbelasting dan 50 dB plaats binnen stiltegebieden die in de huidige situatie niet belast worden (Robbenoordbosch, Friese IJsselmeerkust, Wieringen-Zuid/Noord). Scenario 1 wordt licht negatief (0/-) beoordeeld, scenario 2 zeer negatief (--).

Tabel 4: Areaal geluidbelast gebied binnen stiltegebieden, uitgesplitst per geluidbelastingsklasse

Breezanddijk	Scenario 1: max belasting 55dB			Scenario 2: max belasting 60 dB		
	50 - 55 dB	55 - 60 dB	>60 dB	50-55 dB	55 - 60 dB	>60 dB
Stiltegebieden	29 km²	14 km²	14 km²	103 km²	37 km²	27 km²



Figuur 4-5: Stiltegebieden en geluidberekening Breezanddijk, in scenario 1



Figuur 4-6: Stiltegebieden en geluid berekening Breezanddijk, in scenario 2

Trillingen

Als gevolg van beproevingen, met name met zwaardere munitieartikelen, kunnen trillingen optreden bij omliggende panden, waaronder woningen en bedrijven. Trillingen kunnen zowel ontstaan bij het schietpunt ter hoogte van Breezanddijk als bij het detonatiepunt op het water. In het geval van Breezanddijk geldt dat mogelijk effect ontstaat door trillingen die door de lucht de gevel aanstoten. Dit is in beide scenario's een aandachtspunt, omdat in beide scenario's sprake is van schoten en detonaties met 155 mm kaliber. Hieruit kan een beperking van het gebruik voortvloeien. Langs de Noord-Hollandse kust zijn, naast geluidgevoelige objecten, meerdere monumentale panden aanwezig. Monumentale gebouwen vragen vanwege hun constructieve eigenschappen doorgaans extra aandacht bij de beoordeling van trillingshinder. De kans op schade is afhankelijk van de mate van trilling en de bouwkundige staat van het monument.

Nader onderzoek is nodig om de kans op hinder of schade vast te stellen. Gezien de aanwezigheid van meerdere panden en monumentale gebouwen binnen het potentiële invloedsgebied worden de mogelijke trillingseffecten in beide scenario's als negatief (-) beoordeeld.

Luchtkwaliteit

Intensivering van het gebruik leidt vermoedelijk tot een groei van het aantal verkeersbewegingen in de omgeving van de schietinrichting. Dit kan in potentie leiden tot een klein luchtverontreinigend effect, maar waarschijnlijk is de bijdrage klein. Daarnaast kan er sprake zijn van ZZS-emissies (Zeer Zorgwekkende Stoffen) als gevolg van het verschieten van munitie. Omdat het een aandachtspunt is scoort dit licht negatief (0/-).

Impact activiteit omgevingsveiligheid

Binnen het bestaand gebied liggen geen bronnen voor omgevingsveiligheid, zoals aardgasleidingen. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

4.4.2 *Bodem en water*

Oppervlaktewater

Het IJsselmeer is een KRW-oppervlaktewaterlichaam. Gekoppeld aan de KRW bestaan doelstellingen voor de chemische, ecologische en biologische kwaliteit. De chemische kwaliteit van het IJsselmeer voldoet niet. De ubiquitaire en niet-ubiquitaire scoren, respectievelijk, "voldoet" en "voldoet niet". De ecologische kwaliteit is matig. De biologische kwaliteit en fysische chemie zijn ook matig en de specifieke verontreinigende stoffen is slecht.

Door de Leus, Beek en van de Guchte (1994)[2] is onderzoek gedaan naar de effecten van militaire schietactiviteiten op de belasting van het IJsselmeer. Hierin zijn tien metalen meegenomen die in de munitie kunnen voorkomen. Dit betreft chroom (Cr), koper (Cu), nikkel (Ni), lood (Pb), zink (Zn), aluminium (Al), magnesium (Mg), molybdeen (Mo), strontium (Sr) en vanadium (V). Op basis van het onderzoek blijkt dat de militaire schietactiviteiten een gelijke belasting opleveren als de directe belasting door lozingen van industrie en rwzi's. De belasting door schietactiviteiten is vijf tot tien keer lager dan de belasting door atmosferische depositie. De bijdrage van deze directe belastingen samen is relatief klein in vergelijking met aanvoer van elders, zoals door de Rijn en IJssel.

Uit indicatieve berekening blijkt dat de gemiddelde concentratieverhoging in de waterbodem van het doelengebied zeer gering is. De verwachting is dat een deel van de munitieresten niet binnen het doelengebied blijft liggen, maar door stroming op andere plekken in het IJsselmeer sedimenteert. Leus, Beek en van de Guchtel (1994) concluderen dat de risico's van inert materiaal in het schietvak voor de volksgezondheid en voor lagere organismen zeer klein zijn. Voor hogere organismen zijn risico's niet geheel uit te sluiten. Door de geringe contactkans zijn risico's wel onwaarschijnlijk. Daar komt bij dat niet alle munitieartikelen de genoemde metalen meer bevatten, en dit in de toekomst mogelijk minder kan zijn. Daar is in de effectbeoordeling vooralsnog geen rekening mee gehouden.

Het vergroten van de hoeveelheid munitieresten in het IJsselmeer kan de kwaliteit van het oppervlaktewater ten opzichte van de referentiesituatie aantasten. Dit is licht negatief gewaardeerd (0/-).

[2] De Leus, Beek en van de Guchte (1994) Het IJsselmeer en munitie: metaalbelasting van het IJsselmeer door militaire schietactiviteiten https://open.rijkswaterstaat.nl/open-overheid/@47446/ijsselmeer-munitie-metaalbelasting/#highlight=munitie .

4.4.3 *Natuur, landschap en cultureel erfgoed*

Natura 2000

In het beheerplan (RWS, 2017) is het volgende gemeld over de effecten van schietterrein Breezanddijk: "In de getoetste situatie zijn er op het schietterrein Breezanddijk van Defensie gemiddeld 24 schietdagen per jaar. De milieuvergunning laat tachtig schietdagen per jaar toe. Binnen de verstoringszone van het schietterrein ligt geschikt leefgebied van de fuut, bergeend, smient, krakeend, wilde eend, tafeleend, kuifeend, topper, brilduiker, nonnetje en grote zaagbek. Bij een gelijke spreiding van 24 schietdagen over een jaar (twee dagen per maand) zijn significante effecten uitgesloten. Bij het maximale aantal schietdagen (tachtig schietdagen) zijn in de maanden december, januari en februari significante effecten door geluidsverstoring niet uit te sluiten voor tafeleend, kuifeend, topper, nonnetje en grote zaagbek. Om deze effecten te mitigeren zijn voorwaarden voor vrijstelling van vergunningplicht geformuleerd." Dit heeft geleid tot het vaststellen van zestig schietdagen.

Mogelijke effecten die kunnen optreden door het gebruik van het schietterrein Breezanddijk. De mogelijke effecten beperken zich tot:

- **Verstoring door geluid**: tijdens beproevingen ontstaat geluid door het schieten en door het gebruik van een sirene. Deze storingsfactor wordt verder beschreven in de paragrafen hieronder. Ook is er wegverkeer van en naar de schietinrichting. Dit verkeer is van zodanige geringe intensiteit (in vergelijking met de rest van het verkeer op de afsluitdijk) dat er geen sprake is van een meetbare toename van de geluidsproductie;
- **Verstoring door licht**: Tijdens de beproevingen is er geen sprake van extra verlichting. Het grootste deel van de beproevingen vindt overdag plaats. Sporadisch zijn er beproevingen met lichtmunitie. Deze verstoring door licht is zeer plaatselijk en lichtsterkte neemt snel (kwadratisch) af over afstand. Het is niet uitgesloten dat door deze beproevingen vogels uitwijken naar onverstoord gebied. Dat is ruimschoots aanwezig. Significante gevolgen zijn uitgesloten. Lichtverstoring blijft verder buiten beschouwing. Ook is er verlichting door autolampen door verkeer van en naar de schietinrichting. Dit is vergelijkbaar met het verkeer op de Afsluitdijk/Wieringermeerdijk. Effecten zijn uitgesloten.
- **Emissies van zware metalen**: Het schietterrein is geen onderdeel van Natura 2000-gebied. Effecten van zware metalen op de bodem van het terrein is niet relevant voor de instandhoudingsdoelstellingen. Daarnaast komen er munitieresten in het IJsselmeer terecht. Significante gevolgen door dit materiaal zijn uitgesloten.
- **Emissies van stikstof**: De belangrijkste bron voor stikstofemissies is het verkeer van en naar het schietterrein. De extra verkeersbewegingen voor het schietterrein zijn verwaarloosbaar klein in vergelijking met verkeer dat over de Afsluitdijk of Wieringermeerdijk rijdt. Het verkeer gaat op in het heersend beeld wanneer men de A7 oprijdt. Er is daarom geen sprake van een toename in stikstof ten opzichte van de legale vergunde referentiesituatie.

Optische verstoring is uitgesloten, omdat op Breezanddijk ook in een reguliere situatie menselijke activiteiten (verkeer e.d.) plaatsvinden. Ook andere effecten zoals oppervlakteverlies, veranderingen in waterhuishouding, mechanische effecten zijn gelet op de locatie en het type activiteiten ook uitgesloten.

Algemene analyse geluidsverstoring

Tijdens de beproevingen ontstaat er geluid door gebruik van vlakbaanvuur wapensystemen. De bronsterke van deze wapens varieert sterk afhankelijk van het type kaliber. Doordat in de directe omgeving van het vuurwapen mensen aanwezig zijn, is deze zone al verstoord. Daarom is er geen reden om aan te nemen dat in de zeer directe omgeving van het wapen vogels aanwezig zijn. Gehoorschade bij individuele vogels in niet waarschijnlijk. De haarcellen in het gehoororgaan van vogels kunnen daarnaast herstellen. Effecten op de instandhoudingsdoelstellingen door gehoorschade is uitgesloten.

Andere geluidsbronnen kunnen ervoor zorgen dat het geluid van de beproevingen boven een bepaalde afstand van de bron niet meer zelfstandig hoorbaar zijn. Dit is omgevingsgeluid. Het ontstaat door andere (natuurlijke) geluidsbronnen, zoals golfslag en wind. Wind met een kracht van 5 Beaufort komt overeen met windsnelheden van 8,0 tot 10,7 m/s. Dit is de gemiddelde windsnelheid in de winter. Bij deze windkracht bedraagt de geluidbelasting van de wind 60 dB(A). Gemiddeld is windsnelheid iets lager namelijk 7,0 tot 7,5 m/s.

Voor vogels bestaat er onderscheid tussen de effecten van geluid broedvogels en op niet-broedvogels. Bij permanente geluidsbronnen zijn er effecten aangetoond op het broedsucces. De mogelijke effecten buiten het broedseizoen zijn veel beperkter omdat vogels dan makkelijker het verstoorde gebied kunnen verlaten. Niet-broedvogels kunnen alsnog verstoord worden door stress of vermindering van mogelijkheden foerageren en rusten.

Geluidseffecten kunnen zowel continue als incidenteel spelen. Het ecologische verschil is dat continue geluid biologisch relevante geluiden, zoals onderlinge communicatie of waarschuwen voor predatoren, kan maskeren. Door piekgeluiden kunnen dieren schrikken en leidt tot een levensreddende actie (vluchten, verstoppen). Dit is vergelijking met echte predatierisico's. Er kan wel gewenning optreden als er korte, incidentele geluiden meerdere dagen achter elkaar optreden. Uit onderzoeken komt naar voren dat vogels vooral reageren op hogere geluidssterktes van 70 tot 100 dB(A). Voor niet-broedende watervogels op het IJsselmeer en de Waddenzee is 70 dB(A) het meest realistisch als drempelwaarde voor een verstorend effect. Hoewel daadwerkelijke effecten afhankelijk zijn van piekgeluiden in bepaalde tijden van het jaar, wordt in deze analyse uitgegaan van de jaargemiddelde belastingen, en specifiek naar de 60 dB-contour.

Natura 2000-gebied IJsselmeer

Het Natura 2000-gebied IJsselmeer bestaat binnen de 60 dB-contour van scenario 1 (maximaal 55 dB) op woningen grotendeels uit open water en de oever van de Afsluitdijk. De 60 dB contour scenario 2 (maximaal 60 dB) ligt aanvullend over de Kreupel, een natuureiland binnen het IJsselmeer. De volgende effecten kunnen worden geïdentificeerd:

- **Steltlopers en lepelaar:** Tot deze groep behoren lepelaar, kluut, goudplevier, kemphaan, grutto en wulp. Open water binnen de invloedzone is geen geschikt leefgebied. Steltlopers en lepelaars rusten op het eilandencomplex de Kreupel. De Kreupel valt wel binnen de 60 dB contour voor scenario 2. Hiermee ontstaat er een mogelijk aandachtspunt voor deze soorten bij dit scenario;
- **Watervogels van ondiep water en slikken:** Tot deze groep behoren de bergeend, krakeend, wintertaling, wilde eend en slobeend. Voor de bergeend en de wintertaling vormt het dichtstbijzijnde optimale leefgebied eiland de Kreupel en de Friese IJsselmeerkust. Krakeenden en pijlstaarten zijn sterk verbonden aan de aanwezigheid van ondiep water (max. 30 cm) voor hun voedselvoorziening. Optimaal leefgebied voor deze soorten vormt de Friese IJsselmeerkust. Wilde eenden zijn minder kieskeurig als voorgenoemde soorten, maar foerageren voornamelijk in ondiepe wateren of dichterbij de kust. De Friese IJsselmeerkust ligt niet binnen de 60 dB contour van beide scenario's. Wel vormt bij scenario 2 de geluidbelasting op eiland de Kreupel een aandachtspunt en daarmee de impact op de bergeend, wintertaling en wilde eend. Bij scenario 1 speelt dit aandachtspunt niet. Alle soorten zijn verder foeragerend waargenomen. Dit betreffen echter geen wezenlijke aantallen. Er kan een schrikreactie optreden, maar er is voldoende onverstoord leefgebied aanwezig.
- **Ganzen, zwanen en smient**: Tot deze groep behoren: kleine zwaan, kleine rietgans, grauwe gans, brandgans, smient en toendragans. De kleine zwaan is gebonden aan ondiep water. Er zijn geen rustplaatsen van de kleine zwaan binnen het verstoringsgebied. In dit deel van het IJsselmeer wordt hij zelden waargenomen. De ganzensoorten en de smient zijn voornamelijk graseters. Ze gebruiken het IJsselmeer alleen als rustgebied. Deze rustgebieden liggen nabij de kust of bij elanden zoals de Kreupel. Met uitzondering van de Smient zijn de soorten hier voornamelijk in de nacht aan het rusten. Omdat er (ook bij uitbreiding van de beproevingen) maar zeer beperkt beproevingen plaatsvinden is de impact op soorten naar verwachting zeer klein.
- **Meeuwen en sterns**: Tot deze groep behoren de dwergmeeuw, de reuzenstern en de zwarte stern. Deze soorten rusten op de Kreupel. Het foerageergebied van de soorten kan het gehele IJsselmeer bestaan en daarmee valt bij beide alternatieven de geluidbelaste zone binnen het foerageergebied. Bij verstoring in dit foerageergebied is er echter voldoende overige ruimte aanwezige om te foerageren. De impact van de geluidbelasting bij scenario 2 op de Kreupel is echter een aandachtspunt.
- **Viseters**: Tot deze groep behoren de aalscholver, fuut, nonnetje en grote zaagbek. Deze soorten foerageren op open water. De rustgebieden voor deze soorten liggen op (Aalscholver) en rond de Kreupel (fuut, nonnetje, grote zaagbek). Voor de fuut is de kreupel ook een belangrijke ruilocatie. Ruilocaties zijn gevoelige gebieden, omdat de fuut hier in grote groepen bij elkaar komt. Ten aanzien van de impact op rustlocatie betekent dit dat scenario 2 mogelijke aandachtspunten met zich meebrengt voor deze soorten.

De dieren foerageren binnen de geluidbelaste zone van beide scenario's. Al de soorten foerageren overdag wanneer de meeste beproevingen plaatsvinden. Voor de fuut, nonnetje en grote zaagbek is de situatie zorgelijk. De spieringstand, hun belangrijkste voedselbron, gaat achteruit. Voor de aalscholver is er wel voldoende alternatief foerageergebied aanwezig, doordat deze grotere vissen eet. De fuut lijkt in een gunstige situatie te zitten, mogelijk doordat ze op grondels zijn gaan foerageren. Ook voor deze soort is een mogelijke schrikreactie en vlucht niet significant voor de soort. Er is voldoende geschikt onverstoord foerageergebied aanwezig. Het nonnetje en de grote zaagbek zijn sterk afgenomen in het IJsselmeer. Dit lijkt te maken met het zachter worden van winters in noord-europa. Het voedselaanbod is door de lage spieringstand ook niet op orde in het IJsselmeer. Regelmatige verstoringen waardoor de vogels hun foerageergebied moeten verlaten kan daardoor mogelijk tot wezenlijke effecten leiden omdat niet duidelijk is of er voldoende onverstoord gebied overblijft. De soorten komen alleen in de winter voor op het IJsselmeer in de periode december tot en met maart. In het beheerplan is daarom opgenomen dat er in de periode december tot en maart geen schietdagen worden ingepland tenzij dit noodzakelijk is én dat er in dat geval ten hoogste 5 schietdagen per maand (periode december tot maart) worden ingepland. Zo wordt de gevoelige periode en impact op deze soorten zoveel mogelijk vermeden. Gelet op deze regels is er geen negatief effect op draagkracht niveau voor deze soorten.

- **Benthose eters**: Tot deze groep behoren de kuifeend, topper, brilduiker, meerkoet en tafeleend. De tafeleend en meerkoeten foerageren op mossels en waterplanten. Grote aantallen van deze soorten hangen samen met de aanwezigheid van waterplanten. In de geluidbelaste zone zijn weinig waterplanten aanwezig. De kuifeend, topper en brilduiker duiken in open water naar mossels. Daarvoor is de invloedzone geschikt. Kuifeend en topper foerageren in de nacht en rusten overdag op luw gelegen wateren zoals rond de Kreupel. Dit betekent dat enkel scenario 2 mogelijke impact heeft op deze soorten. De brilduiker duikt juist overdag waardoor er een overlap is met beproevingen en aanwezigheid in de zone. Dit speelt bij beide alternatieven. De kuifeend, topper en brilduiker zijn vooral in het IJsselmeer aanwezig in de periode december tot maart. In het beheerplan is daarom opgenomen dat er in de periode december tot en maart geen schietdagen worden ingepland tenzij dit noodzakelijk is én dat er in dat geval ten hoogste 5 schietdagen per maand (periode december tot maart) worden ingepland. Zo wordt de gevoelige periode en impact op deze soorten zoveel mogelijk vermeden. Gelet op deze regels is er geen negatief effect op draagkracht niveau voor deze soorten.

Natura 2000-gebied Waddenzee

Het Natura 2000-gebied IJsselmeer bestaat binnen de 60 dB-contour van zowel scenario 1 als scenario 2 grotendeels uit open water en de oever van de Afsluitdijk.

- Zeehonden: op verschillende plekken in de Waddenzee zijn ligplaatsen van de gewone en grijze zeehond aanwezig. De vergroting van de geluidbelasting bij beide alternatieven maakt dat geluidverstoring voor deze soorten een mogelijk aandachtspunt is;
- De bruinvis bevindt zich onder water. Hierdoor is de geluidbelasting voor deze soort zeer beperkt en geen aandachtspunt;
- Vissen (zeeprik, rivierprik en fint) maken van de Waddenzee gebruik als migratiezone en als gebied waar jonge vissen volwassen worden. Gezien het geringe aandeel van het gebied dat binnen de verstoringszone ligt, wordt er geen impact op deze soorten verwacht bij een intensivering van het gebruik.
- Aalscholvers en steltlopers rusten op de Afsluitdijk binnen het Natura 2000-gebied. Dit zijn echter geen belangrijke rustplaatsen of hoogwatervluchtplaatsen. De topper, middelste en grote zaagbek rusten en/of foerageren in het Waddenzee. Er is echter geschikt alternatief leefgebied aanwezig, omdat niet de gehele afsluitdijk binnen de invloedzone valt. Deze soorten zijn ook vooral in de winter aanwezig in de Waddenzee, in de periode december tot maart. Met de ingestelde gebruiksregels voor beproevingen in de winterperiode worden significante gevolgen voor de soorten uit te sluiten.

Natuurimpact van beide scenario's

Voor de volgende soorten is uit eerdere natuurstudies naar voren gekomen significante effecten bij een intensivering van het gebruik niet uit te sluiten:

- Kuifeenden en tafeleenden zijn jaarrond aanwezig op het IJsselmeer, met een piek in de wintermaanden wanneer ze foerageren op driehoeksmossels in de oeverzones. De afname van deze mossels leidt tot een negatieve trend in hun populatie. Rustgebieden, vooral langs de westelijke oever en de zuidkant van de Afsluitdijk, zijn cruciaal voor hun overdagse rust en nachtelijke voedselvluchten. Beproevingen op

Breezanddijk veroorzaken voornamelijk overdag hinder. Dit is wanneer kuifeenden en tafeleenden rusten in rustgebieden. De gehele westelijke oeverzone van het IJsselmeer en de zuidelijke oeverzone van de Afsluitdijk vormt rustgebied. Een toename van schietdagen kan leiden tot tijdelijke verstoring en uitwijkgedrag, al is er voldoende alternatief leefgebied. Echter in de periode december tot februari zijn er grote aantallen kuifeenden en tafeleenden aanwezig waardoor er in deze periode van het jaar een significant effect niet met zekerheid uit te sluiten.

- De topper is een wintergast in Nederland en een kwalificerende soort voor zowel het IJsselmeer als de Waddenzee, met een piek in aanwezigheid tussen december en februari. Hij foerageert 's nachts op schelpdieren zoals driehoeksmossels en rust overdag in compacte groepen, vaak verder van de oever dan kuifeenden. De afname van driehoeksmossels in het IJsselmeer verklaart de negatieve trend in de populatie. Beproevingen op Breezanddijk, vooral overdag, verstoren rustende toppers in delen van het IJsselmeer, vooral bij de Afsluitdijk en het noordwesten. De rustgebieden aan de westelijke oever bieden voldoende alternatief gebied. In de Waddenzee is de invloed van schietactiviteiten veel kleiner en zijn er eveneens voldoende alternatieve rustplaatsen. Verstoring is alleen relevant in de wintermaanden (december tot en met februari). Indien het merendeel van beproevingen in deze periode plaatsvindt, is een significant effect niet uitgesloten. Mitigerende maatregelen worden onderzocht.
- Voor de dalende trend van het nonnetje en grote zaagbek is de afname in spiering verantwoordelijk. Het gebruik van defensie heeft daarop geen effect. Er bestaat binnen het IJsselmeer voldoende ruimte voor foeragerende vogels op het open water om uit te wijken naar andere geschikte rustgebieden. In de periode van december tot februari kan er wel verstoring optreden. In deze periode zijn de soorten namelijk in grote getalen aanwezig.

Om deze effecten te voorkomen zijn gebruiksregels vastgesteld. In het beheerplan is opgenomen dat er in de periode december tot en maart geen schietdagen worden ingepland tenzij dit noodzakelijk is én dat er in dat geval ten hoogste 5 schietdagen per maand (periode december tot maart) worden ingepland. Bij het verhogen van het aantal schietdagen naar 90 kunnen, op basis van de benodigde perioden voor het beproeven van wapensystemen, negatieve effecten niet uitgesloten worden. De geluidcontour van scenario 1 leidt niet tot aanvullende aandachtspunten voor natuurwaarden. Wel kunnen bestaande aandachtspunten groter worden door een toename in beproevingen. Bij scenario 2 komt het eiland Kreupel binnen de 60 dB contour te liggen. Dit leidt tot uitbreiding van het aantal soorten dat mogelijk te maken krijgt met impact door de geluidbelasting. De natuurimpact van beide scenario's maakt dat scenario 1 als negatief (-) en scenario 2 als zeer negatief (--) beoordeeld is.

Beschermde culturele erfgoedwaarden

Binnen de bestaande zone liggen twee scheepwrakken. De intensivering heeft geen nadere impact op deze wrakken. De intensivering van het gebruik van de schietinrichting leidt tot een grotere belasting van UNESCO Werelderfgoed-gebied De Waddenzee. In het geval van scenario 1 gaat het om een kleine toename ten opzichte van de huidige situatie. In scenario 2 is het areaal geluidbelast gebied in alle geluidsklassen fors groter. Zeker scenario 2 tast het geluidklimaat binnen dit gebied aan. Voor het bepalen van cumulatieve effecten op de Waddenzee is in de aanvulling op het MER (separaat document) een analyse opgenomen. In deze analyse wordt scenario 1 licht negatief (0/-) beoordeeld, scenario 2 negatief (-).

Tabel 5: Areaal geluidbelast gebied binnen UNESCO Werelderfgoed, uitgesplitst per geluidbelastingsklasse

Breezanddijk	Scenario 1: max belasting 55dB			Scenario 2: max belasting 60 dB		
	50 - 55 dB	55 - 60 dB	>60 dB	50-55 dB	55 - 60 dB	>60 dB
Overlap met UNESCO Werelderfgoed-gebied	66 km^2	32 km^2	22 km^2	113 km^2	72 km^2	71 km2

Naast de geluidbelasting in het Waddenzeegebied kan de behoefte effect hebben op monumentale gebouwen. Het effect door trillingen is opgenomen en gewaardeerd onder het aspect 'trillingen'. Rekening houdend met een mogelijk effect is het effect op culturele erfgoedwaarden licht negatief en negatief (0/- en -).

4.4.4 *Ruimtegebruik*

De intensivering van het gebruik van het terrein leidt niet tot ruimtegebruik buiten de schietsector. De beoordeling van de uitbreiding van de schietsector is binnen Bijlage A.XIV opgenomen. Wel leidt intensivering van het gebruik tot een langere afsluiting van het gebied (van zestig naar negentig dagen per jaar), waarbij geldt dat niet elke beproeving tot volledige afsluiting van het gebied leidt. Gelet op het aantal schoten met zwaardere munitieartikelen waar in de berekening rekening mee gehouden is, gaat het wel om een groot aantal dagen binnen deze 90 dagen dat grote delen van de sector afgesloten zijn. Dit leidt tot een beperking van het ruimtegebruik in het schietgebruik door andere gebruikers. De aspecten **Recreatie/scheepvaart, Luchtvaart** en **Visserij** zijn als licht negatief (0/-) beoordeeld. Andere vormen van ruimtegebruik zijn niet aanwezig of een vergroting van het aantal schietdagen heeft hierop geen impact. **Olieplatforms, Wonen**, en **Energienetwerken** zijn daarom neutraal (0) beoordeeld.

4.4.5 *Defensiespecifiek*

Scenario 2 heeft meer probleemoplossend vermogen voor Defensie dan scenario 1, omdat deze de meeste geluidruimte biedt en voldoende in staat is om alle benodigde proeven uit te voeren. Scenario 1 is echter ook al een verbetering ten opzichte van de bestaande situatie.

4.4.6 *Raakvlakken*

Voor het intensiveren van het gebruik is de wens van partijen in de omgeving om zonnepanelen binnen de MOG te plaatsen relevant. Deze ontwikkeling wordt door Defensie tot dusverre afgehouden, maar kan een relevant raakvlak vormen als plannen hiervoor concreter worden. Dit is voor de ontwikkeling en de huidige situatie een relevant raakvlak. Het aspect Interferentie met rijksbelangen wordt daardoor als licht negatief (0/-) beoordeeld.

4.5 Conclusie

Onderstaande tabel toont de beoordeling voor de intensivering van het gebruik op de schietinrichting Breezanddijk. Het treffen van maatregelen die de mate van geluidhinder beperken is het belangrijkste aandachtspunt. Rekening houdend met deze aandachtspunten wordt deze behoefte als een **categorie 2** behoefte gecategoriseerd, uitgaande van scenario 1.

Tabel 4-6: Overzicht beoordeling Breezanddijk – intensivering gebruik

Thema	Intensivering gebruik	
	Scenario 1 (55 dB)	Scenario 2 (60 dB)
Gezonde en veilige leefomgeving		
Geluid - hinder	-	--
Geluid - stiltegebieden	0/-	--
Trillingen	-	-
Luchtkwaliteit	0/-	0/-
Impact activiteit omgevingsveiligheid	0	0
Bodem en water		
Oppervlaktewater	0/-	0/-
Natuur, landschap en cultureel erfgoed		
Natura 2000	-	--
Cultureel erfgoed	0/-	-
Ruimtegebruik		
Recreatie/scheepvaart	0/-	0/-
Visserij	0/-	0/-
Olieplatforms	0	0
Wonen	0	0
Luchtvaart	0/-	0/-
Energienetwerken	0	0
Defensiespecifiek		
Geschiktheid voor militair gebruik	+	++
Raakvlakken		
Interferentie met rijksbelangen	-	-

5. Petten groei beproevingen Noordzee (LS 14)

5.1 Beschrijving van de behoefte

Toelichting

Schietbaan Petten is een belangrijke schietinrichting met een bijbehorende schietsector op de Noordzee voor het beproeven van wapens en munitie. Vanaf vaste schietpunten kan een beperkt aantal dagen per jaar geschoten worden op de Noordzee. Op dit moment geeft de schietrichting ruimte voor maximaal 300 schoten per jaar met een maximale afstand van dertig kilometer.

Gezien de ontwikkeling van wapensystemen is uitbreiding nodig om met nieuwere munitiesoorten en andere wapensystemen te schieten. Dit betreft:

- een verlenging van de sector om nieuwe systemen met een langere dracht te kunnen beproeven;
- een verruiming van de geluidsruimte om meer en met andere wapens te kunnen oefenen;
- een verruiming van de vergunningsruimte om gebruik met een UAV waaraan of waarin zich munitie bevindt te vliegen, gekoppeld aan de aan de inrichting gekoppelde sector.

Noodzaak

Om de voorziene groei van het aantal testen en nieuwe munitiesoorten te waarborgen, is uitbreiding op de bestaande testlocaties noodzakelijk.

Ruimte/milieubeslag en kwantificering

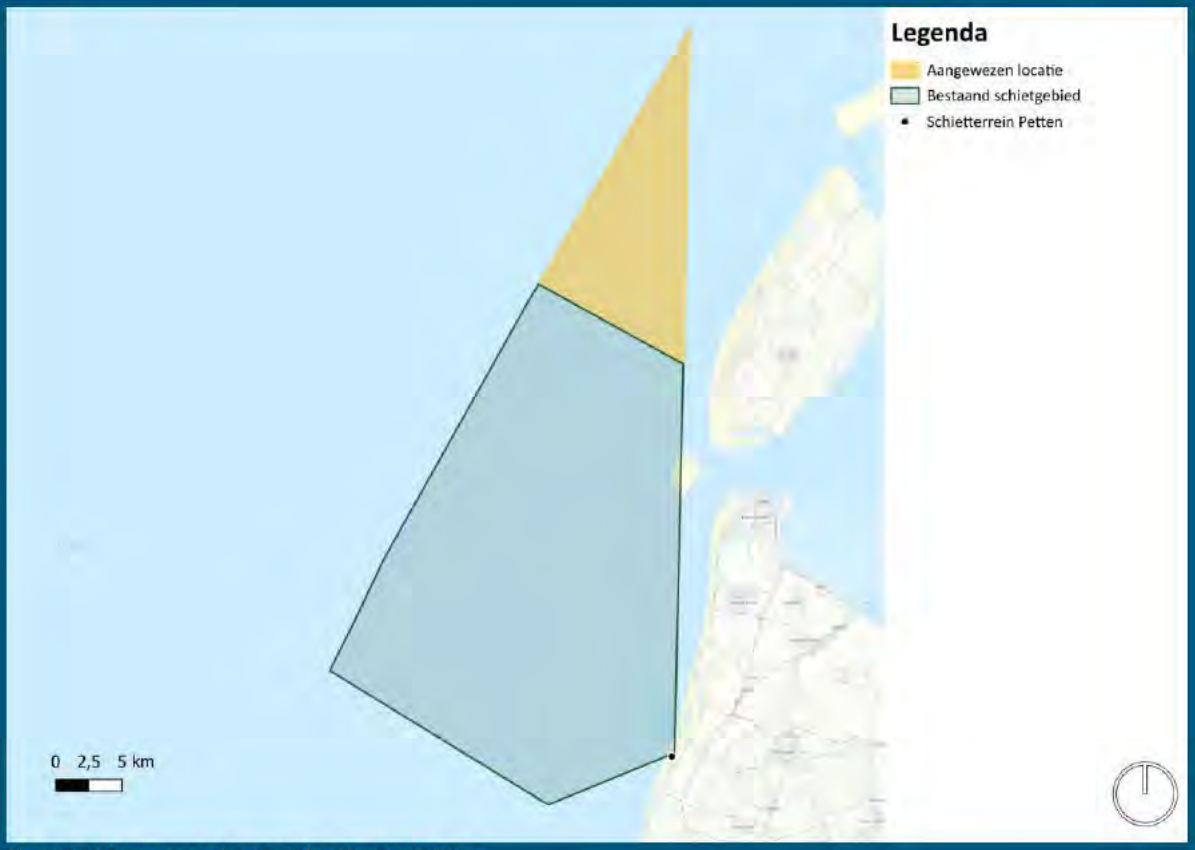
De schietsector van de schietbaan moet uitgebreid worden. Voor functioneertesten voor de langere dracht is een uitbreiding van de sector nodig naar minimaal vijftig kilometer. Hierover is in het ontwerp NPRD al een besluit genomen (zie blauw kader hieronder). Daarnaast is een verruiming van het aantal schoten naar 1.800 en een verruiming van het aantal dagen van 20 naar 45 nodig.

Vanwege de veranderingen in de wereld kan Defensie niet uitgaan van de huidige/oude wapensystemen om een nieuwe situatie te modelleren. Er komen nieuwe wapensystemen binnen bij Defensie waar nog geen gegevens van bekend zijn. De typen schoten gaan dus in de nabije toekomst elke keer wijzigen.

In het onderzoek wordt uitgegaan van de huidige maximale geluidsbron. Deze wordt gemodelleerd en dient als basis voor vervolgbesluiten. Hiervoor is in eerste instantie een berekening gedaan met 1500 schoten van de PZH2000. Bij de geluidsberekening in deze verdieping zijn twee verschillende scenario's doorgerekend. Dit betekent ook dat Defensie de mogelijkheid heeft om een volledige typeclassificatie van munitie/en of voortdrijvende lading per jaar uit te voeren op Petten (afhankelijk van het aantal schoten en de geluidsproductie). Dit geeft waarschijnlijk voldoende ruimte om ook nieuwe wapensystemen in te passen, en om deze te kunnen beproeven.

Aard van het besluit over deze behoefte
De groei van beproevingen op Petten bestaat uit twee onderdelen: vergroten van de schietsector en het intensiveren van het gebruik. Deze twee onderdelen zijn los van elkaar beoordeeld, omdat het om andere behoeften voor deze locatie gaat. De vergroting van de sector voor nieuwe wapensystemen is beoordeeld in deelrapport Locatiespecifieke behoefte (bijlage A.XIV). Dit addendum gaat verder in op het intensiveren van het gebruik.

Over het verlengen van de schietsector is bij het ontwerp NPRD al een besluit genomen, namelijk dat de noordelijke schietrichting aangewezen is als voorkeursalternatief. Bij vaststelling van het NPRD wordt deze aanwijzing definitief.



Figuur 5-1: Aangewezen locatie uitbreiding zone Petten

5.2 Nadere uitwerking

Op basis van het verrichte onderzoek en voorgestelde optimalisaties voor deze behoefte is in het MER (mei 2025) geconstateerd dat nog mogelijk significante effecten optreden bij veel woningen die een te hoge geluidbelasting krijgen (>60 dB Bs,dan), uitgaande van een worstcase-berekening met daarin 1.500 schoten met de PzH2000. Hiervoor is verdiepend onderzoek nodig voor het verkrijgen van een acceptabele geluidbelasting bij woningen. Hierbij moet vooral nader gekeken worden naar het aantal schoten en de onderverdeling in type. Dit verdiepend onderzoek is uitgevoerd tussen ontwerp- en definitieve besluitvorming. In het ontwerp NPRD is deze behoefte voorlopig opgenomen. Een definitief besluit is bij de vaststelling van het NPRD eind 2025 genomen.
Over het verlengen van de schietsector is bij het ontwerp NPRD al wel een besluit genomen, namelijk variant B voorzien is als verlenging van de sector.

Bij het nader onderzoek is uitgegaan van het bepalen van een 'kantelpunt'. Afhankelijk van een gekozen maximale geluidbelasting is een aantal schoten bepaald. Defensie heeft vervolgens bepaald of dit aantal schoten voldoende is om de behoefte in te vullen. Uitgangspunt hierbij is dat er géén woningen geamoveerd hoeven te worden.

In de Beleidsregel schietlawaai defensieterreinen is opgenomen dat een voorkeursgrenswaarde van 50 dB $B_{s,dan}$ geldt. Bij deze waarde worden maximaal 3,7% ernstig gehinderden verwacht. Er bestaat een afwegingsvrijheid die, vanwege nationale of operationele belangen, ertoe kunnen leiden dat een maximumwaarde van 60 dB $B_{s,dan}$ vastgesteld mag worden. Deze maximale norm sluit aan bij de bestaande uitvoeringspraktijk. Bij de toepassing van een maximumwaarde van 60 dB $B_{s,dan}$ wordt uitgegaan van huidige vergunde geluidniveaus en dat door Defensie in voldoende mate is onderzocht of de 'extra' geluidhinder ter plekke kan worden vermeden door het treffen van maatregelen.

Uitgangspunten van de geluidsberekening

Voor de berekening van geluidsniveaus is uitgegaan van wapens met kalibers 35 mm, 76 mm, 127 mm en 155 mm. Het gaat om wapens van kaliber 35 mm (CV9035NL), 76 mm (Oto Melara), 127 mm (Oto Breda) en 155 mm (Panzerhouwitser, Pzh 2000). De huidige vergunning voor de schiet-inrichting is gebaseerd op de resultaten van het onderzoek uit 2018, waarbij op veertien beoordelingspunten bij woningen geluidbelastingen hoger dan de voorkeursgrenswaarde (50 dB) zijn toegestaan, variërend tussen 51 en 55 dB.
Er wordt alleen overdag geschoten, tussen 7 en 19 uur. Op zon- en feestdagen wordt niet geschoten.

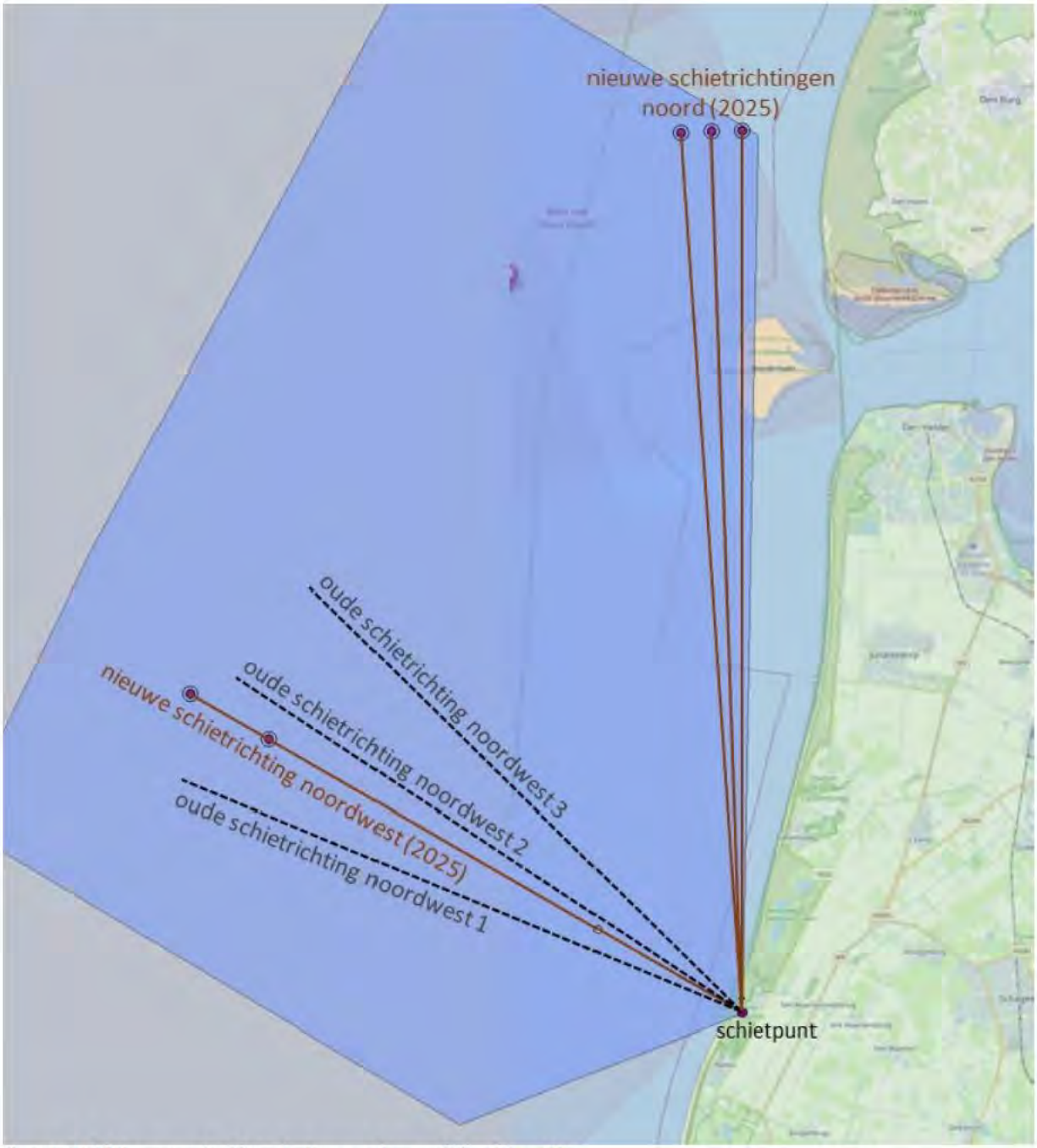
Schietgeluid is niet gedefinieerd als geluidbronsoort volgens Bijlage I.A van het Besluit kwaliteit leefomgeving. In de Omgevingsregeling is weergegeven dat het geluid door schietbanen (via de geluidmaat dB $B_{s,dan}$) wordt omgerekend naar het geluid door wegen dat evenveel hinder veroorzaakt. Dat betekent dat gebruik gemaakt wordt van de dosis-effectrelatie die voor wegverkeerslawaai gebruik wordt.

In dit kader is ernstige hinder relevant (slaapverstoring minder omdat er geen nachtelijk geluid plaatsvindt). Hiervoor wordt gebruik gemaakt van onderstaande dosis-effectrelatie.

Tabel 5-1: dosis-effectrelatie van wegverkeerslawaai. Dezelfde dosis-effectrelatie wordt gebruikt voor schietgeluid

Geluidsbelastingklasse	Gehinderden per 100 bewoners	Ernstig gehinderden per 100 bewoners
50-55 dB	10	3
55-60 dB	21	8
60-65 dB	30	13
65-70 dB	41	20

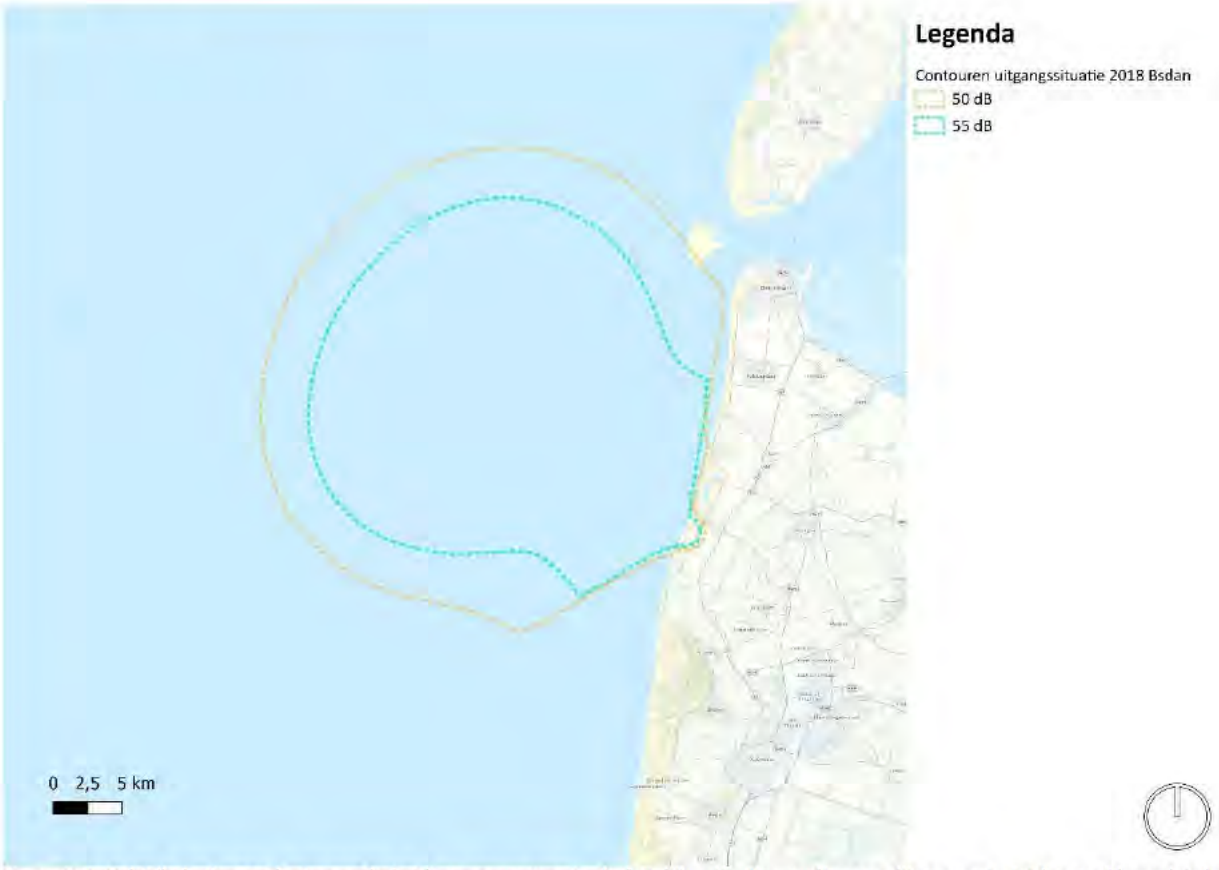
In het kader van het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie heeft TNO nieuwe berekeningen uitgevoerd van de geluidbelasting bij de woningen in de omgeving van de schietinrichting. Hierbij zijn twee verschillende bedrijfssituaties onderzocht voor het mogelijk toekomstig wapengebruik, die resulteren in een maximale geluidbelasting op de beoordelingspunten van respectievelijk 55 dB en 60 dB. Verder is in het onderzoek de schietrichting van de Panzerhouwitser (155 mm) gedraaid van noordwest (ongeveer loodrecht op de kust, richting zee) naar noord. Detonaties van de 155 mm-granaten op zee (net boven het wateroppervlak) vinden daardoor dichter langs de kust plaats, op drie tot vijf kilometer afstand van de kust van het zuidelijk deel van Texel, zoals geïllustreerd in onderstaande figuur. Daarom is ook de geluidbelasting berekend van woningen op Texel, die het dichtst bij de locaties van de detonaties liggen. In de berekeningen is nog geen rekening gehouden met detonaties in het mogelijk verlengde deel van de sector. Effecten door deze worstcasebenadering kunnen daarom nog kleiner worden, omdat de afstand van Texel en Natura 2000-gebied Noordzeekustzone groter wordt in dat geval.



Figuur 5-2: Richtingen van de schietoefeningen, zoals gemodelleerd door TNO

5.3 Huidige en referentie situatie

De bestaande vergunning voor de schietinrichting geeft ruimte voor maximaal 300 schoten per jaar. Door de aanwezigheid van sterk verouderde infra en het aangroeien (en daardoor hoger worden) van de duinen is het in de afgelopen periode niet mogelijk geweest om te beproeven. Buiten het NPRD loopt een project om de inrichting te revitaliseren, waarna gebruik gemaakt kan worden van de bestaande vergunningsruimte.



Figuur 5-3: Geluidbelasting op basis van de huidige vergunning. In de feitelijke situatie wordt er op dit moment niet beproefd, omdat de locatie gerevitaliseerd moet worden. Omdat er geen belastingen hoger dan 60 dB $B_{s,dan}$ op geluidgevoelige objecten bestaan, is deze in het eerdere onderzoek niet in beeld gebracht.

Tabel 2: Aantal woningen en areaal met een geluidbelasting. Omdat in eerdere onderzoeken niet in beeld is gebracht waar de 60 dB-contour ligt, is dat voor de huidige situatie niet in beeld gebracht

	Geluidbelastingen op basis van gebruik in huidige vergunning		
	50 - 55 dB	55 - 60 dB	>60 dB
Woningen	Ca 30	0	0
Natura 2000-gebieden	64 km²	155 km²	Nb
UNESCO Werelderfgoed	0 km²	0 km²	0km²
Stiltegebieden	<0.1 km²	0 km²	0 km²

5.4 Effectbeschrijving en -beoordeling

5.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving

Geluid – hinder

Het aantal schoten dat in de huidige situatie verschoten wordt is al specifiek afgestemd op de omliggende woningen. Indien dit aantal opgehoogd wordt, leidt dit nagenoeg direct tot overschrijdingen van het maximaal te vergunnen geluidsniveau (55 dB Bs,dan).

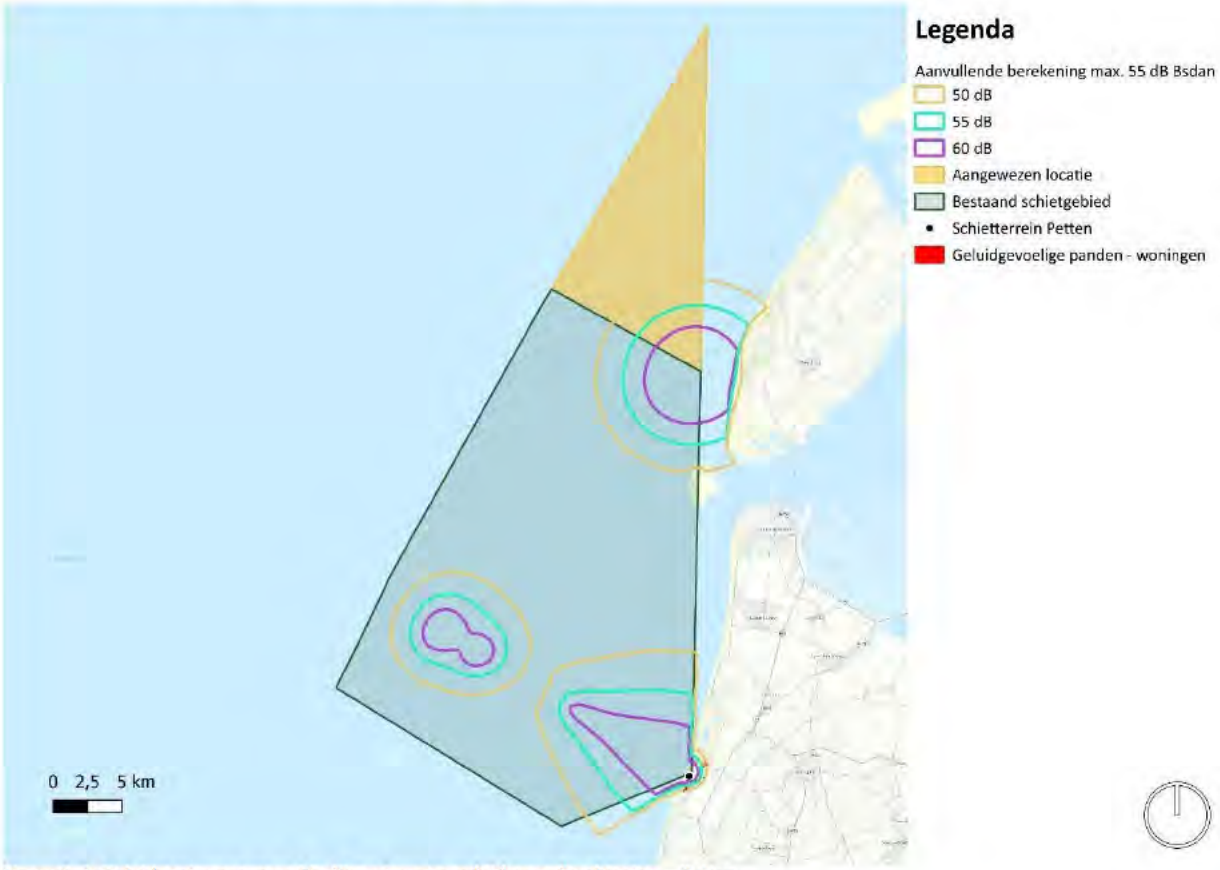
Er zijn geluidberekeningen uitgevoerd voor twee bedrijfssituaties, met wapengebruik waarbij

1. de geluidbelasting $B_{s,dan}$ ter plaatse van geluidgevoelige bestemmingen maximaal 55 dB bedraagt

2. de geluidbelasting $B_{s,dan}$ ter plaatse van geluidgevoelige bestemmingen maximaal 60 dB bedraagt.

Scenario 1: uitgaan van een maximale geluidbelasting van 55 dB $B_{s,dan}$

In het scenario waarbij sprake is van een maximale geluidbelasting van 55 dB $B_{s,dan}$, is sprake van een beperkte toename van de geluidbelasting op een aantal geluidgevoelige objecten. Logischerwijs zijn er geen geluidbelastingen hoger dan 55 dB $B_{s,dan}$. Deze beperkte toename heeft er ook mee te maken dat in de huidige vergunning ook al woningen een hogere belasting hebben dan 50 dB $B_{s,dan}$. Het gaat om kleine toenamen, maar in Sint Maartenszee zijn enkele toetspunten gelegen met toenamen van 3 dB. Ook zijn er enkele woningen met afnamen en is de geluidbelasting op de woningen in Texel nieuw ten opzichte van de huidige situatie. Hierdoor wordt deze situatie als licht negatief (0/-) beoordeeld.



Figuur 5-4: Geluidcontouren max. 55 dB contour op geluidgevoelig objecten – Petten

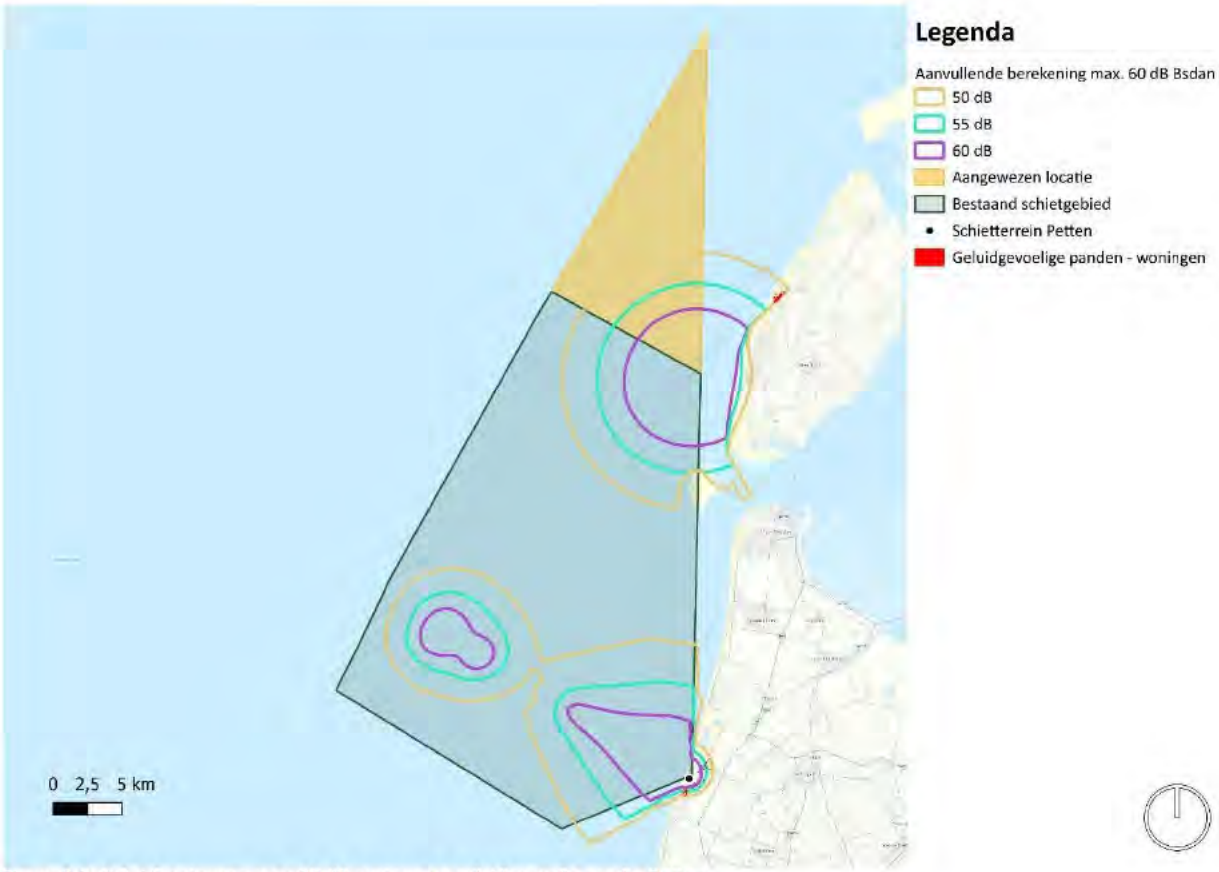
Tabel 3: Geluidbelasting op toetspunten in nabijheid van schietinrichting Petten, scenario 1

Nummer	Adres	1 (max. 55 dB) Geluidbelasting [dB] dag	$B_{s,dan}$	Δ^2
1	Korfwaterweg 14	56,2	53	-1
2	Korfwaterweg 12, 13, 14a	55,3	52	-1
3	Korfwaterweg 9, 10, 11	54, 7	52	-1
4	Korfwaterweg 7, 8	53,8	51	-1
5	Korfwaterweg 5, 6	53,5	50	-1
6	Korfwaterweg 3, 4	52,8	50	-1
7	Korfwaterweg 2	52,0	49	-1
8	Korfwaterweg 1b	50,4	47	-1
9	Korfwaterweg 15, 16, 17	54,8	52	-1

10	Korfwaterweg 18, 19	53,7	51	-1
11	Korfwaterweg 20, 21, 22, 23	53,1	50	-1
12	Korfwaterweg 24, 25, 26, 27	51,6	49	0
13	Korfwaterweg 29, 30, 31	49,9	47	-1
14	Westerduinweg 16	48,7	46	-1
15	Belkmerweg 51	50,4	47	-1
16	Belkmerweg 57	53,0	50	-1
17	Westerduinweg 22	58,0	55	0
18	Westerduinweg 20	58,5	55	0
19	Belkmerweg 67	54,1	51	0
20	Belkmerweg 65	48,5	46	0
21	Zeeweg 95	55,9	53	+2
22	Westerduinweg 5a	55,8	53	+3
23	Zeeweg 45	53,6	51	+3
24	Westerduinweg 24a-c	54,0	51	+2
25	Westerduinweg 28	53,3	50	
26	Zeeweg 4	52,6	50	
27	Zeeweg 37a	51,4	48	
28	Jan Ayeweg 11 (Texel)	45,6	43	
29	Witteweg 24 (Texel)	43,2	40	
30	Rozendijk 42 (Texel)	44,4	41	

Scenario 2: uitgaan van een maximale geluidbelasting van 60 dB $B_{s,dan}$

In het scenario waarbij sprake is van een maximale geluidbelasting van 60 dB $B_{s,dan}$, is sprake van een toename van de geluidbelasting op een aantal geluidgevoelige objecten. Logischerwijs zijn er géén geluidbelastingen hoger dan 60 dB $B_{s,dan}$. De toenamen ten opzichte van de huidige vergunning zijn in sommige gevallen fors, tot 8 dB in Sint Maartenszee en geheel nieuwe belastingen tot 55 dB op woningen op Texel. In totaal gaat het om circa 170 woningen met een geluidbelasting van 50 tot 55 dB $B_{s,dan}$, en circa 20 woningen met een geluidbelasting hoger dan 55 dB $B_{s,dan}$. Deze situatie is negatief beoordeeld (-).



Figuur 5-5: Geluidcontouren max. 60 dB contour op geluidgevoelig pand – Petten

Tabel 4: Geluidbelasting op toetspunten in nabijheid van schietinrichting Petten, scenario 1

Nummer	Adres	2 (max. 60 dB) Geluidbelasting [dB] dag	$B_{s,dan}$	Δ^2
1	Korfwaterweg 14	59,9	57	+3
2	Korfwaterweg 12, 13, 14a	58,9	56	+3
3	Korfwaterweg 9, 10, 11	58,2	55	+2
4	Korfwaterweg 7, 8	57,3	54	+2
5	Korfwaterweg 5, 6	56,8	54	+3
6	Korfwaterweg 3, 4	56,1	53	+2
7	Korfwaterweg 2	55,2	52	+2
8	Korfwaterweg 1b	53,6	51	+3
9	Korfwaterweg 15, 16, 17	58,5	56	+3
10	Korfwaterweg 18, 19	57,5	55	+3
11	Korfwaterweg 20, 21, 22, 23	56,7	54	+3
12	Korfwaterweg 24, 25, 26, 27	55,2	52	+3
13	Korfwaterweg 29, 30, 31	53,4	50	+2
14	Westerduinweg 16	52,6	50	+3
15	Belkmerweg 51	55,1	52	+4
16	Belkmerweg 57	57,8	55	+4
17	Westerduinweg 22	63,0	60	+5

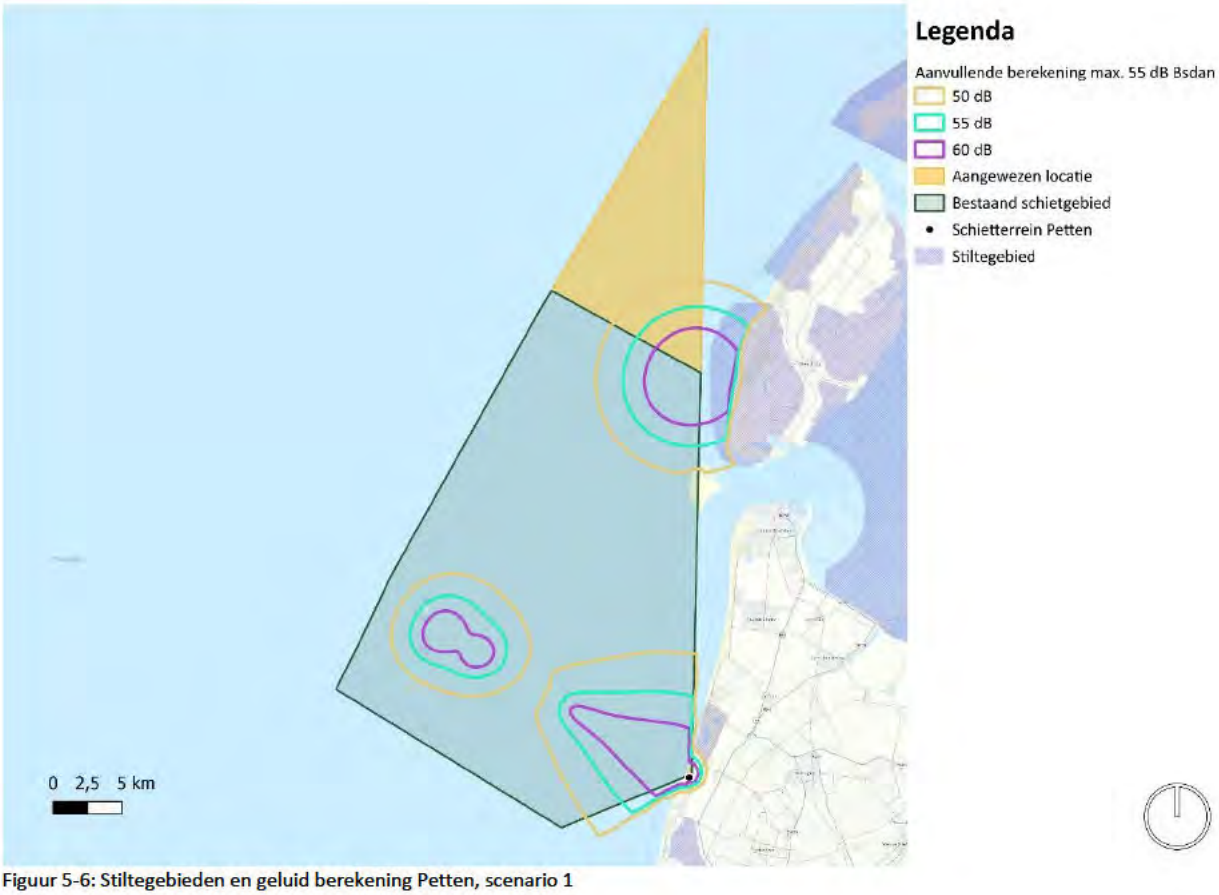
18	Westerduinweg 20	63,5	60	+5
19	Belkmerweg 67	59,1	56	+5
20	Belkmerweg 65	53,4	50	+4
21	Zeeweg 95	60,8	58	+7
22	Westerduinweg 5a	60,6	58	+8
23	Zeeweg 45	58,5	56	+8
24	Westerduinweg 24a-c	58,8	56	+7
25	Westerduinweg 28	58,1	55	
26	Zeeweg 4	57,4	54	
27	Zeeweg 37a	56,3	53	
28	Jan Ayeweg 11 (Texel)	50,4	47	
29	Witteweg 24 (Texel)	48,0	45	
30	Rozendijk 42 (Texel)	49,1	46	

Geluid – stiltegebieden

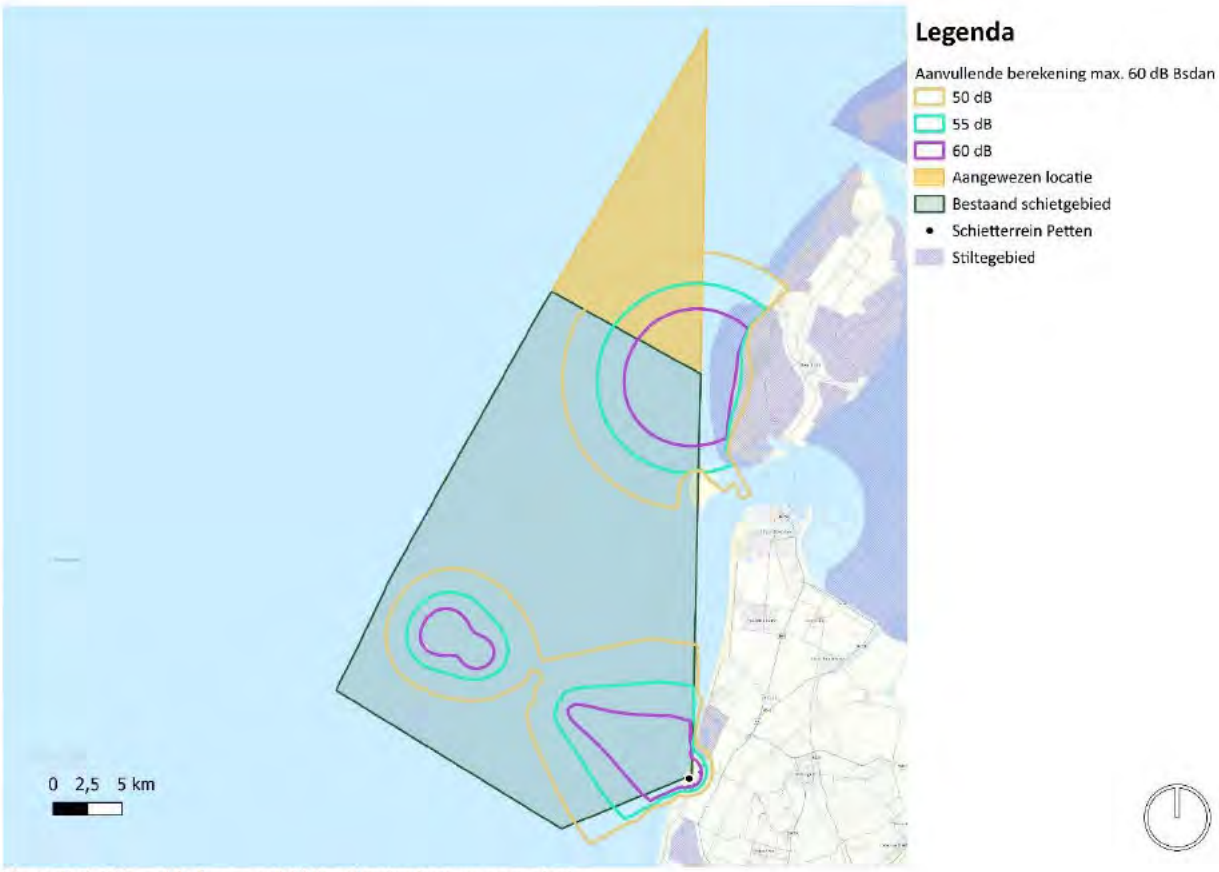
In de omgeving van schietgebied Petten liggen stiltegebieden. In de huidige situatie worden deze stiltegebieden niet wezenlijk belast door de schietinrichting. In scenario 1 (maximaal 55 dB $B_{s,dan}$ op woningen)) gaat het om een hogere belasting van het geluidklimaat in stiltegebied Zwanenwater en Texel-West. In scenario 2 (maximaal 60 dB $B_{s,dan}$ op woningen) gaat het om dezelfde gebieden, maar is de belasting en het areaal hoger/groter. In beide gevallen gaat het om een negatief (-) effect.

Tabel 5: Areaal geluidbelast gebied binnen stiltegebieden, uitgesplitst per geluidbelastingsklasse

Petten	Scenario 1: max belasting 55dB			Scenario 2: max belasting 60 dB		
	50 - 55 dB	55 - 60 dB	>60 dB	50-55 dB	55 - 60 dB	>60 dB
Stiltegebieden	7 km^2	6 km^2	9 km^2	6 km^2	7 km^2	15 km^2



Figuur 5-6: Stiltegebieden en geluid berekening Petten, scenario 1



Figuur 5-7: Stiltegebieden en geluid berekening Petten, scenario 2

Trillingen

Als gevolg van beproevingen, met name met zwaardere munitieartikelen, kunnen trillingen optreden bij omliggende panden, waaronder woningen. Trillingen kunnen zowel ontstaan bij het schietpunt ter hoogte van Breezanddijk als bij het detonatiepunt op het water. In het geval van Petten geldt dat mogelijk effect ontstaat door trillingen die door de lucht de gevel aanstoten. Dit is in beide scenario's een aandachtspunt, omdat in beide scenario's sprake is van schoten en detonaties met 155mm kaliber. Langs de Noord-Hollandse kust zijn, naast geluidgevoelige objecten, meerdere monumentale panden aanwezig. Monumentale gebouwen vragen vanwege hun constructieve eigenschappen doorgaans extra aandacht bij de beoordeling van trillinghinder. De kans op schade is afhankelijk van de mate van trilling en de bouwkundige staat van het monument.

Nader onderzoek is daarom noodzakelijk om de kans op hinder of schade vast te stellen. Gezien de aanwezigheid van meerdere panden en monumentale gebouwen binnen het potentiële invloedsgebied worden de mogelijke trillingseffecten in beide scenario's als negatief (-) beoordeeld.

Luchtkwaliteit

Intensivering van het gebruik leidt vermoedelijk tot een groei van het aantal verkeersbewegingen in de omgeving van de schietinrichting. Dit kan in potentie leiden tot een klein luchtverontreinigend effect, maar waarschijnlijk is de bijdrage klein. Daarnaast kan er sprake zijn van ZZS-emissies (Zeer Zorgwekkende Stoffen) als gevolg van het verschieten van munitie. Omdat het een aandachtspunt is scoort dit licht negatief (0/-).

Impact activiteit omgevingsveiligheid

Binnen het bestaand gebied liggen geen bronnen voor omgevingsveiligheid, zoals aardgasleidingen. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

5.4.2 *Bodem en water*

Oppervlaktewater

Voor het intensiveren van het gebruik geldt een vergelijkbare redeneerlijn, namelijk dat munitieresten in potentie kunnen leiden tot verslechtering van de oppervlaktewaterkwaliteit van de Noordzee. Bij het vergroten van het aantal schoten wordt het aandachtspunt groter. Om die reden scoort ook deze behoefte licht negatief (0/-).

5.4.3 *Natuur, landschap en cultureel erfgoed*

Natura 2000

De onveilige zone overlapt gedeeltelijk met Natura 2000-gebied Noordzeekustzone. De geluidzone overlapt met Natura 2000-gebied Duinen en Lage Land Texel. Op deze Natura 2000-gebieden gaat de analyse verder in.

Uit de voortoets militaire activiteiten in Waddenzee en Noordzeekustzone[3], en dan specifiek de activiteit schieten, is er een overlap met Eider, Zwarte Zee-eend, Bontbekplevier (broedvogel), Scholekster, Kanoet en Dwergmeeuw. Overlap met andere soorten is niet uitgesloten, maar voor deze soorten is de inschatting gemaakt dat de instandhoudingsdoelstellingen met bestaand gebruik behaald worden.

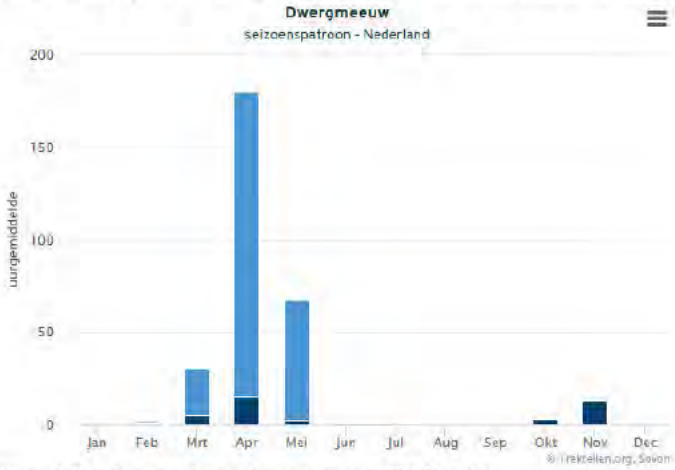
Natura 2000-gebied Noordzeekustzone

De Nederlandse populatie van de Eider (niet-broedvogel) laat in recente jaren een afname zien. De populatie fluctueert per jaar sterk. Dit komt door de voedselbeschikbaarheid in de Waddenzee. Ze zijn het hele jaar in Nederland aanwezig. Van tienduizenden tot meer dan honderdduizend Eiders overwinteren in de Waddenzee. Dit gebeurt voornamelijk in het westelijk deel van de Waddenzee. Voor de Hollandse kust concentreerden zich in het verleden grote aantallen, maar dat is recent niet meer voorgenomen (SOVON, n.d.).

Zwarte zee-eenden concentreren zich in grote groepen o.a. in het waddengebied. Ze foerageren daar in groepen van tienduizenden vogels op de schelpenbanken ten noorden van de Waddeneilanden. In de Waddenzee bevinden ze zich voornamelijk in de westelijke, diepere delen. Grote groepen zijn voor de Hollandse kust sinds 2000 amper meer gezien. In (de aanloop naar) mei komen er hogere aantallen zwarte zee-eenden voor. In de periode juni, juli en augustus komen er relatief weinig zwarte zee-eenden voor in Nederland.

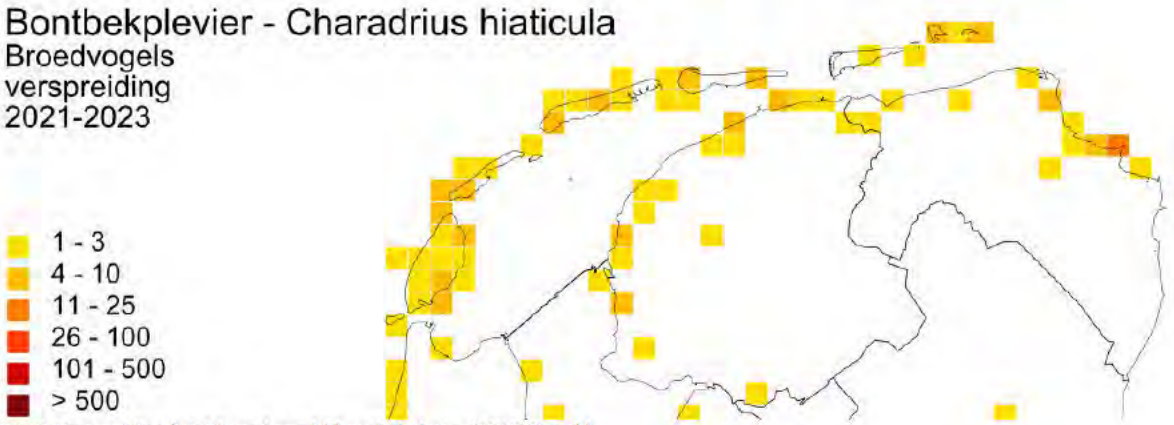
[3] Linders en Pahlplatz (2010) Voortoets militaire activiteiten in Waddenzee en Noordzeekustzone

In de maand april trekt de dwergmeeuw door Nederland. Soms kan dan de gehele Europese populatie in Nederland zijn. Ze foerageren op vislarven en aquatische macrofauna.



Figuur 5-8: Seizoenspatroon dwergmeeuw (SOVON, n.d.)

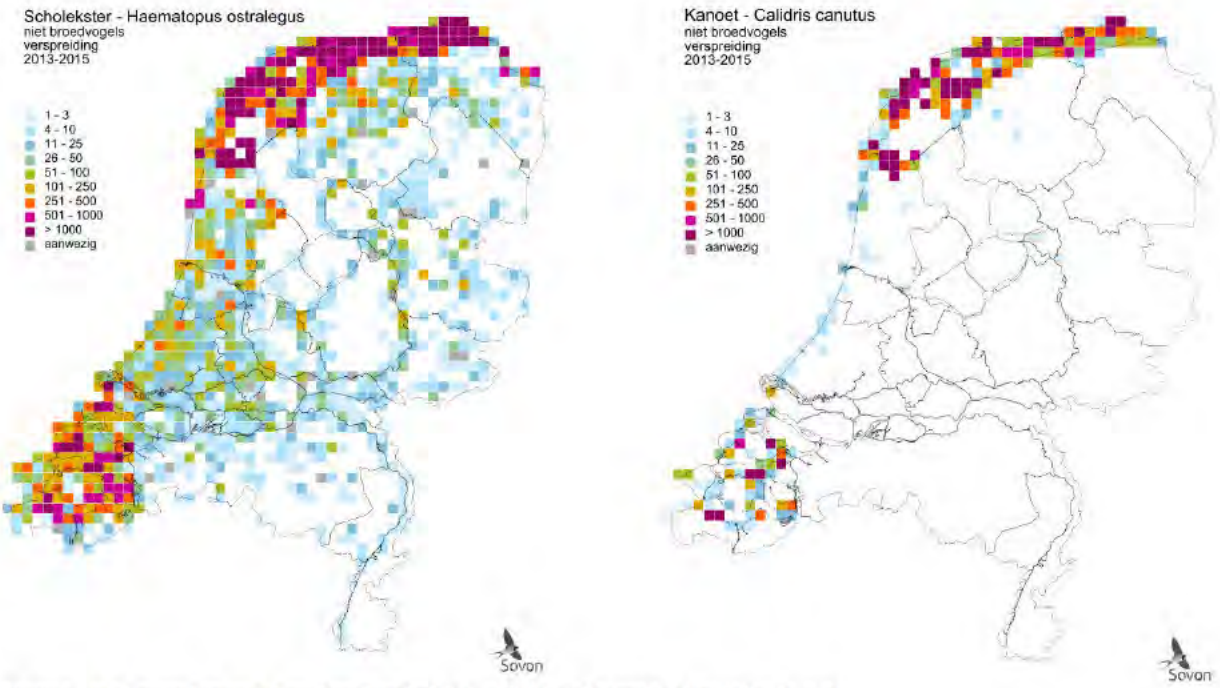
De bontbekplevier is sterk gebonden aan het intergetijden gebied. Ze volgen het getijdenritme. Een deel van de vogels foerageert ook op de rustplaatsen. Rustbiotopen of hoogwatervluchtplaatsen zijn zandplaten, stranden, maar ook akkers. De bontbekplevier is zeer gevoelig voor de verstoring van zijn leefgebied (de open kustgebieden). Voor verstoring is de bontbekplevier gemiddeld gevoelig (100 tot 300 meter), terwijl hij zeer gevoelig is verstoring van zijn leefgebied (de open kustgebieden) (Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, 2008[4]).



Figuur 5-9: Verspreiding (niet-broedvogels) bontbekplevier (SOVON, n.d.)

Buiten de broedtijd is de scholekster aanwezig in waddengebieden en estuaria. In Nederland betreft dit de Waddenzee, de Noordzeekustzone en het Deltagebied. Bij eb foerageren scholeksters op droogvallende platen in het intergetijdengebied. Bij vloed concentreren groepen scholeksters op hoogwatervluchtplaatsen. Scholeksters zijn plaatsgetrouw. Bij verstoring kunnen ze daarom niet zomaar terecht op andere plekken waar andere scholeksters aanwezig zijn. In het waddengebied nemen de aantallen scholeksters af door overbevissing van mosselbanken. Ook op de razende bol, de vlakte ten zuidwesten van Texel, zijn er scholeksters foeragerend en rustend gezien (Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, n.d.) (SOVON, n.d.) (SOVON, 2025)(SOVON, 2024).

[4] Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (2008) Profielen vogels



Figuur 5-10: Verspreiding (niet-broedvogels) scholeksters (links) en kanoet (rechts) (SOVON, n.d.)

De Kanoet(strandloper) komt voornamelijk voor in het Waddengebied en de zoute delen van de Delta. Op de Waddenzee is het grootste aandeel kanoeten te vinden. Hier verbleef circa tachtig procent van de kanoeten. Ze bevinden zich vooral op de onbewoonde eilanden en zandplaten. De Blauwe Balg (tussen Terschelling en Ameland) en de Richel en Engelmansplaat vormen de belangrijkste locaties waar kanoeten aanwezig zijn. Op de Blauw Balg zijn dit circa 45.000 vogels en op de Richel en de Engelmansplaat elk circa 19.000 vogels. Hun aanwezigheid is seizoensgebonden. Vanaf juni en juli arriveren ze in Nederland. In augustus zijn ze in grote getalen (rond de 100.000 of meer) aanwezig. In de maanden daarna neemt hun aanwezigheid af. De voorjaartrek piekt in mei. Het gaat niet goed met de Kanoet vooral door de vervroeging en het meer onvoorspelbaar worden van het voorjaar op de toendra, waar ze hun kuikens groter brengen. In de Waddenzee en de delta leiden de hetere zomers tot kokkelsterfte, waardoor er ook minder voedsel in Nederland beschikbaar is (SOVON, 2024) (SOVON, n.d.).

Natura 2000-gebied Duinen en Lage land Texel, Zwanenwater & Pettemerduinen en Duinen Den Helder Callantsoog

Langs de Nederlandse kust zijn verschillende Natura 2000-gebieden aanwezig. Dit betreft Duinen en Lage land Texel, Zwanenwater & Pettemerduinen en Duinen Den Helder – Callantsoog. Deze zijn alledrie aangewezen als habitatrichtlijngebied. Het Zwanenwater & Pettemerduine en Duinen en Lage Land Texel zijn tevens aangewezen als vogelrichtlijngebied.

Voor verstoring door geluid zijn effecten op het Zwanenwater en Duinen en Lage Land Texel van belang. Deze gebieden hebben bij intensivering van het gebruik van schietrichting te maken met een verhoging van de geluidbelasting. De habitats zijn niet gevoelig voor geluid, hier voorkomende vogelsoorten wel.

Naast geluid leidt de behoefte tot een beperkte toename van verkeersbewegingen van en naar de schietinrichting. De omgeving van de inrichting is sterk door stikstof overbelast en zeer gevoelig voor verzuring en vermesting door stikstofdepositie. Het gaat om een zeer beperkte toename van stikstofemissies, maar ook deze kleine toename kan in dit gebied tot een significant effect leiden.

Beide alternatieven leiden tot aanvullende geluidbelasting (zowel qua intensiteit als aantal dagen per jaar) op Natura 2000-soorten en mogelijk tot kwaliteitsverlies van Natura 2000-gebieden. Dit maakt dat beide alternatieven als negatief (-) beoordeeld.

Effecten op onderwaterleven

Effecten op beschermde diersoorten kunnen door onderwatergeluid en -trillingen optreden voor dieren die onder water leven. Uit onderzoek blijkt dat bij schietoefeningen munitieresten, bestaande uit splinters en scherven van verschillende legeringen en staal, in de zee terecht komen. Munitie bestaat voornamelijk uit zware metalen, maar de samenstelling verschilt per soort. De meest voorkomende stoffen zijn: koper, lood, aluminium, staal, magnesium, chroom, molybdeen, kalium en vanadium. De munitieresten schieten door de eerste bodemlaag heen, waardoor het effect op de benthische fauna slechts zeer lokaal en tijdelijk is. Uit studies blijkt dat de effecten van akoestische verstoring door schietoefeningen beperkt zijn (Royal Haskoning, 2003; Baan et al., 1998[5]). In deze studies wordt geconcludeerd dat effecten van militaire vlieg- en schietoefeningen op de relevante biologische kwaliteitselementen binnen de 1- mijlszone verwaarloosbaar zijn. Mogelijk treedt wel een effect op bruinvissen, hetgeen echter geen betekenis heeft voor de relevante biologische kwaliteitselementen.

Beschermde culturele erfgoedwaarden

De behoefte heeft mogelijk effect op monumentale gebouwen. Aan het Korfwater is een monumentaal gebouw aanwezig. Het effect door trillingen is opgenomen en gewaardeerd onder het aspect 'trillingen'. Rekening houdend met een mogelijk effect is het effect op culturele erfgoedwaarden licht negatief (0/-) beoordeeld.

5.4.4 *Ruimtegebruik*

De intensivering van het gebruik van het terrein leidt niet tot ruimtegebruik buiten de schietsector. De beoordeling van de uitbreiding van de schietsector is binnen Bijlage A.XIV opgenomen. Wel leidt intensivering van het gebruik tot een langere afsluiting van het gebied. Dit leidt tot een beperking van het ruimtegebruik in het schietgebruik door andere gebruikers. De aspecten **Scheepvaart, Luchtvaart** en **Visserij** zijn als licht negatief (0/-) beoordeeld. Andere vormen van ruimtegebruik zijn niet aanwezig of een vergroting van het aantal schietdagen heeft hierop geen impact. **Olieplatforms, Wonen**, en **Energienetwerken** zijn daarom neutraal (0) beoordeeld.

Recreatie

De behoefte heeft effect op de mogelijkheden in het gebied voor strandrecreatie. Defensie zal met een hogere frequentie en hogere intensiteit schietoefeningen uitvoeren. Er zijn een aantal recreatieve effecten te verwachten:

1. Tijdens schietoefeningen worden delen van het gebied afgezet (zoals het fietspad). Deze voorzieningen zijn dan tijdelijk niet te gebruiken door recreanten. Deze maatregel wordt in de huidige bedrijfsvoering ook gehanteerd, maar zal in de toekomst vaker getroffen worden.
2. In de nabijheid van de schietlocatie is verschillende strandhoreca aanwezig. Gelet op de hoge jaargemiddelde geluidbelasting ter hoogte van woningen, is ook een geluidbelasting die als hinderlijk ervaren wordt te verwachten bij de aanwezige strandhoreca.
3. Op en nabij het strand zijn meerdere recreatiewoningen aanwezig en in aanbouw / in procedure. Ook voor deze recreatiewoningen wordt een hoge geluidbelasting verwacht.
4. Schietoefeningen kunnen de strandbeleving van mensen die recreëren op het strand of in de duinen aantasten, door hoge geluidniveaus te veroorzaken.

Het effect ten opzichte van de referentiesituatie heeft vooral met de hogere frequentie te maken. Defensie heeft namelijk vigerende rechten om deze effecten te veroorzaken. Het effect kan enigszins gemitigeerd worden door zoveel mogelijk buiten het toeristische seizoen te oefenen, maar hinder kan niet in z'n geheel uitgesloten worden. Om deze redenen scoort scenario 2 zeer negatief (--), maar ook in scenario 1 (negatief, -) kan al sprake zijn van hinder.

5.4.5 *Defensiespecifiek*

Scenario 2 heeft meer probleemoplossend vermogen voor Defensie dan scenario 1, omdat deze de meeste geluidruimte biedt en voldoende in staat is om alle benodigde proeven uit te voeren. Scenario 1 is echter ook al een verbetering ten opzichte van de bestaande situatie.

[5] Zie o.a. de studies 'Belasting en effecten van menselijke activiteiten in de Nederlandse Kustwateren' (Royal Haskoning, 2003 en Baan, P.J.A., M.A. Menke, J.G. Boon, M. Bokhorst, J.H.M. chobben, C.P.L. Haenen, 1998, Risico Analyse Mariene Systemen (RAM), verstoring door menseliik gebruik, WL-T1660

5.5 Conclusie

Onderstaande tabel toont de beoordeling voor de intensivering van het gebruik op de schietinrichting Petten. Het treffen van maatregelen die de mate van geluidhinder beperken is het belangrijkste aandachtspunt. Rekening houdend met deze aandachtspunten wordt deze behoefte als een **categorie 2** behoefte gecategoriseerd, uitgaande van scenario 2.

tabel 5-6 Overzicht beoordelingen locatie specifieke behoefte Petten

Thema	Intensivering gebruik	
	Scenario 1 (55 dB)	Scenario 2 (60 dB)
Gezonde en veilige leefomgeving		
Geluid - hinder	0/-	-
Geluid - stiltegebieden	-	-
Trillingen	-	-
Luchtkwaliteit	0/-	0/-
Impact activiteit omgevingsveiligheid	0	0
Bodem en water		
Oppervlaktewater	0/-	0/-
Natuur, landschap en cultureel erfgoed		
Natura 2000	-	-
Cultureel erfgoed	0/-	0/-
Ruimtegebruik		
Recreatie	-	--
Scheepvaart	0/-	0/-
Visserij	0/-	0/-
Olieplatforms	0	0
Wonen	0	0
Luchtvaart	0/-	0/-
Energienetwerken	0	0
Defensiespecifiek		
Geschiktheid voor militair gebruik	0/+	+
Raakvlakken		
Interferentie met rijksbelangen	0	0

6. Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK (LS 23)

6.1 Beschrijving van de behoefte

Toelichting

Er is behoefte aan geïntegreerd schieten van grond- en luchttroepen. Het ISK is een schietterrein waar Defensie mag vliegen en schieten met geladen boordwapens. Deze activiteit is vergund op het ISK, maar de helikopters hebben in het vergunde luchtruim onvoldoende manoeuvreerruimte om te kunnen oefenen.

Noodzaak

Het oefenen van de grond-luchtsamenwerking, gekoppeld aan live firing[6] is nodig om de gereedstelling te waarborgen.

Ruimte/milieubeslag

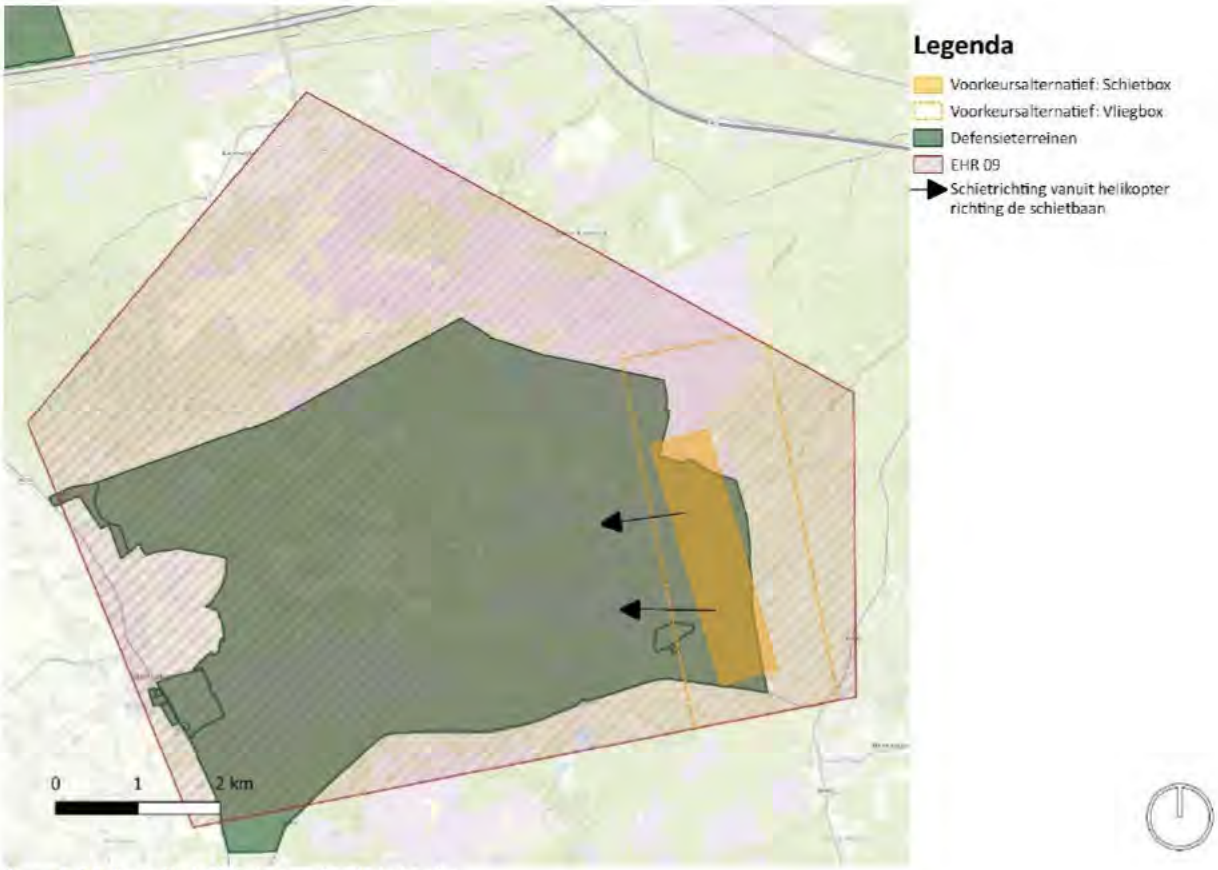
Om dit mogelijk te maken is meer vergunningsruimte nodig en moet het vlieggebied groter worden om het aanvliegen te faciliteren. Aan de oostzijde van het infanterie schietkamp (ISK) zijn twee banen, baan I en baan H, geschikt voor het schieten vanuit een dynamisch profiel. Echter de volgende beperkingen verhinderen dit in de huidige situatie:

- Er is geen schietbox aanwezig die geschikt is voor dit profiel.
- Er is geen vliegbox aanwezig waarin half geladen of geladen gevlogen kan worden buiten het terrein van het ISK.

Concreet bestaat de behoefte uit extra vergunningsruimte en een vergroting van het vlieggebied om het aanvliegen te faciliteren. Het huidige vlieggebied bestaat uit oefenterrein ISK. De kwantitatieve beschrijving is:

- Tussen de elf en vijftien dagen per jaar beschikbaar voor schietoefeningen. Op die dagen kunnen er maximaal 22 schietoefeningen worden uitgevoerd. Iedere schietoefening duurt hooguit anderhalf uur.
- Vergunde ruimte voor 54.490 schoten. Vijftig procent van deze schoten is buiten de uniforme daglicht periode (UDP) (met het gebruik van het luchtruim tussen 18.00 tot 22.30 Lt);
- Een vliegbox van twee bij vijf kilometer, noord-zuid georiënteerd aan de oostzijde van het ISK; en
- Een schietbox voor een dynamisch schietprofiel voor baan H en I.

[6] Live firing is het schieten met scherpe munitie in tegenstelling tot het schieten met losse flodders



figuur 6-1 Schematische kaart aanvullende behoefte

6.2 Nadere uitwerking

De beoordeling voor de intensivering van de schoten is beschreven in hoofdstuk 7. De beoordeling voor het vliegen volgt in de rest van dit hoofdstuk. Hiervoor is een akoestische analyse uitgevoerd. Voor de analyse (en de andere beschrijving van de effecten) geldt als uitgangspunt dat de hoeveelheid vlieguren voor deze behoefte in samenhang met andere vliegactiviteiten, vallen binnen de regels die gelden voor vliegoefeningen op het ISK. Deze regels zijn beschreven in de "Regeling beperking geluidhinder militaire helikopters boven het Infanterie Schietkamp Harskamp". De volgende regels zijn hierin beschreven:

- 30 dagen oefencircuit van ca. 1.5 uur over het totale terrein in een acht patroon;
- 30 dagen schietcircuit van ca. 1.5 uur aan de noordoostzijde van het terrein;
- 25 procent van de vluchten mag plaats vinden tussen 19.00 en 23.00 uur;
- De geluidsbelasting vanwege de activiteiten zal berekend in de Lden-maat niet hoger zijn dan 50 dB(A).

Aan de eerste drie regels kan voldaan worden. Voor de laatste regel is een berekening opgesteld voor het vlieggeluid om te toetsen of sprake is van een overschrijding van deze waarde. De doorrekening heeft plaatsgevonden op basis van de geluidskarakteristieken van de Chinook. De geluidbelasting van de Chinook is het hoogst van alle defensiehelikopters. Daarmee is deze geluidberekening worst-case. Voor het schietgeluid is een berekening opgesteld die in cumulatie met behoefte 24 (hoofdstuk 7 van dit addendum) weergeeft wat de geluidseffecten zijn.

6.3 Huidige en referentie situatie

Het Infanterie Schietkamp (ISK) biedt schiet- en oefenfaciliteiten voor militairen en andere geautoriseerde gebruikers. Op het ISK is een vlieggebied waar Defensie mag vliegen en schieten met geladen boordwapens. Momenteel is deze activiteit ook vergund op het ISK, maar de helikopters hebben in het vergunde luchtruim onvoldoende manoeuvreerruimte om te kunnen oefenen.

Boven het ISK bestaat er een gebied waarin het luchtruim gesloten kan worden. Dit is EHR-9. Deze luchtruim sluiting is tot 5.600 ft, maandag tot en met vrijdag van 00.00 tot 24.00 lokale tijd. Op zaterdag en zondag worden sluitingen via NOTAM bekend gemaakt. Ook kan incidenteel de sluiting verhoogd worden naar 7.900 ft.

6.4 Effectbeschrijving en -beoordeling

6.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving

Geluid – hinder
Het vlieggeluid voor deze behoefte is inpasbaar binnen de hiervoor geldende regeling. Uit de geluidsberekening volgt dat er geen sprake is van geluidsniveaus hoger dan 50 dB op geluidgevoelige bestemmingen. Dit betekent dat er geen nadere geluidseffecten optreden door vliegbewegingen dan dat wat in de regeling is toegestaan. Daarmee zijn de geluidseffecten van het vliegen met helikopters als neutraal (0) beoordeeld.

Geluid – stiltegebieden
Het meest nabije stiltegebied ligt op ca. 6,5 km vanaf het ISK. De geluidbelasting van het vliegen reikt niet tot dit stiltegebied. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Trillingen
Als gevolg van helikopterbewegingen kan een trilling in een woning ontstaan. De vigerende regeling biedt echter al een grondslag om deze helikopterbeweging uit te voeren, waardoor er geen onderscheid bestaat tussen de referentiesituatie en de plansituatie. Het aspect is daarom neutraal (0) beoordeeld.

Luchtkwaliteit
Hoewel er sprake kan zijn van een toename van vliegbewegingen ten opzichte van de huidige situatie, past het voorgenomen gebruik van helikopters binnen de bestaande regeling voor het ISK. Als gevolg van dit gebruik kan er beperkt sprake zijn van luchtverontreiniging, maar dit is in alle gevallen onderdeel van de referentiesituatie. Om deze reden scoort dit aspect neutraal (0).

Omgevingsveiligheid
Op het ISK zijn geen veiligheidsbronnen aanwezig die relevant zijn voor het vliegen op de locatie. Het aspect is neutraal (0) beoordeeld.

Impact activiteit omgevingsveiligheid
Vliegactiviteiten vinden nu ook plaats boven het ISK. Daarom is het aspect neutraal (0) beoordeeld.

Licht
Op het ISK is geen sterke lichtemissie. De activiteit leidt niet tot aanvullende lichtbelasting. Daarom is het aspect neutraal (0) beoordeeld.

Hittestress
Op het ISK bestaat geen sterk hitte-eiland. De activiteit leidt niet tot aanvullende verharding op het terrein (zoals schietbanen). Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

6.4.2 Bodem en water

Oppervlaktewater
Binnen het ISK zijn enkele solitaire oppervlaktewaterlichamen aanwezig. Deze zijn echter op afstand van de detonatielocaties gelegen. Daarmee is er geen impact op het oppervlaktewater te verwachten. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

6.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed

Natura 2000
Het ISK ligt binnen Natura 2000-gebied de Veluwe. Aanvullende vliegbewegingen kunnen leiden tot een aanvullende geluidsbelasting voor het Natura 2000-gebied. De impact is verschillend, afhankelijk van de locatie binnen Natura 2000-gebied de Veluwe. Vooral Natura 2000-gebied dat in de nabijheid van aanvliegroutes van de

vliegbox ligt, kan aanvullend belast worden. Hiervoor geldt wel dat de bestaande regeling ruimte biedt om met helikopters te vliegen in dit gebied.

Aanvullend geluid kan mogelijk leiden tot verstoring van aanwezige soorten. In de natuurdoelanalyse is verstoring door geluid, licht of eenvoudigweg aanwezigheid van mensen als systeemknelpunt benoemd omdat de verstoring een groot effect kan hebben op de beschermde natuurwaarden van de Veluwe. Veel van de effecten kunnen worden gerelateerd aan defensieactiviteiten. Door het huidige gebruik van het schietterrein is de kans groot dat de functie van het plangebied en de omringende beïnvloede zone als broedgebied al minimaal functioneert. Die zone zal door de actuele verstoring en door deze behoefte (meer vliegbewegingen richting oosten, dus richting kern van de Veluwe) toenemen. Alhoewel bij de soort-specifieke knelpunten voor de broedvogels alleen verstoring door de hoge reactiedruk in het broedseizoen, voornamelijk buiten wegen en paden, is benoemd (niet de defensieactiviteiten) is de uitbreiding van de verstoorde zone een risico op significante effecten niet uitgesloten. Dit geldt ook omdat het doelbereik van een aantal broedvogelsoorten onder druk staat (wespendief, draaihals, zwarte specht, duinpieper en tapuit). In aanvulling hierop zijn negatieve effecten door stikstofdepositie (door vliegbewegingen en verkeersbewegingen van cursisten) niet uitgesloten. Door de aandachtspunten die op het vlak van stikstofdepositie en geluid bestaan is het aspect Natura 2000 als negatief (-) beoordeeld.

Natuurnetwerk Nederland
De activiteit leidt niet tot een aanvullend ruimtebeslag in NNN. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Beschermde soorten
De beoordeling kan gekoppeld worden aan de beoordeling voor Natura 2000, namelijk dat de soorten die in het gebied voorkomen zeer waarschijnlijk aanvullend verstoord zullen worden door vliegactiviteiten. Het aspect is daarom als negatief (-) beoordeeld.

Kansen voor natuurontwikkeling
De activiteit biedt geen kansen voor aanvullende natuurontwikkeling. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

6.4.4 Ruimtegebruik

Recreatie
Het ISK is afgesloten voor recreanten. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Landbouw
Het ISK is in de huidige situatie een defensielocatie. Ontwikkelingen op het ISK raken niet aan landbouwgronden. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Grondeigendom
Het ISK is in de huidige situatie een defensielocatie. Er is geen aanvullend grondgebruik voorzien en daarmee geen impact op andere grondeigenaren. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Wonen
Het ISK is in de huidige situatie een defensielocatie. Ontwikkelingen op het ISK leiden niet tot aanvullend grondgebruik en raken daarmee niet aan woningen. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Luchtvaart
In de huidige situatie is er een restricted area ingesteld. Deze ligt van maaiveldniveau tot 5.900 ft van maandag tot en met vrijdag 00.00 tot 24.00 en op zaterdag en zondag gedurende tijden die met een NOTAM bekend worden gemaakt. Incidenteel kan het luchtruim tot 7.900 ft boven de grond worden afgesloten. Dit wordt ook bekend gemaakt met een NOTAM. De schiet- en vliegbox liggen binnen de restricted area. Gedurende de oefeningen zijn al beperkingen voor het luchtruim van kracht en deze beperkingen worden niet groter. Het gaat om het type gebruik van het al afgesloten luchtruim. Het aspect is hierom als neutraal (0) beoordeeld.

Energienetwerken
Het ISK is in de huidige situatie een defensielocatie. Ontwikkelingen op het ISK raken niet aan energienetwerken (hoogspanningslijnen of windturbines). Het aspect is daarmee neutraal (0) beoordeeld.

6.4.5 *Raakvlakken*

Interferentie met rijksbelangen

Het belangrijkste Rijksbelang waarmee de behoefte interfereert is het natuurbelang zoals verankerd in Nationale wetgeving rondom Natura 2000-gebieden. Dit effect is al beschouwd in de beoordeling natuur. Er is geen overige interferentie met andere rijksbelangen. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

6.5 Conclusie

Onderstaande tabel toont de beoordeling voor het gebruik van helikopters voor schietoefeningen. De geluidproductie van zowel het schietgeluid als vlieggeluid valt binnen de daarvoor geldende kaders. Wel is de inpassing binnen de waarden van het Natura 2000-gebied een aandachtspunt. Rekening houdend met deze aandachtspunten wordt deze behoefte als een **categorie 2** behoefte gecategoriseerd.

tabel 6-1 Beoordelingstabel ISK: live firing mogelijkheden voor helikopters

Thema	Beoordeling
Gezonde en veilige leefomgeving	
Geluid - hinder	0
Geluid - stiltegebieden	0
Trillingen	0
Luchtkwaliteit	0
Omgevingsveiligheid	0
Licht	0
Hittestress	0
Bodem en water	
Oppervlaktewaterkwaliteit	0
Natuur, landschap en cultureel erfgoed	
Natura 2000	-
Natuurnetwerk Nederland	0
Beschermde soorten	-
Kansen voor natuurontwikkeling	0
Ruimtegebruik	
Recreatie	0
Landbouw	0
Grondeigendom	0
Wonen	0
Luchtvaart	0
Energienetwerken	0
Raakvlakken	
Interferentie met Rijksbelangen	0

7. Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK (LS 24)

7.1 Beschrijving van de behoefte

Toelichting

De intreding van nieuwe wapensystemen bij verschillende defensieonderdelen en de groei van eenheden leiden tot een toename in gebruik van het ISK. Defensie heeft behoefte aan ruimte voor voldoende schoten om ook in de toekomst aan de schietbehoefte van Defensie en ketenpartners te voorzien. Dit betreft de landmacht, maar ook andere onderdelen van Defensie. Concreet betreft dit ongeveer een groei van circa dertig procent (3,8 miljoen schoten) naar jaarlijks 16,5 miljoen schoten. De activiteiten op het ISK veranderen niet.

Noodzaak

Het kunnen blijven oefenen, ook met nieuwe en moderne wapensystemen, door de verschillende defensieonderdelen is noodzakelijk om de gereedstelling te waarborgen.

Ruimte/milieubeslag

Om de toename van het gebruik op het ISK mogelijk te maken, is meer vergunningsruimte (en specifiek: geluidsruimte) nodig om de voorgenomen activiteiten mogelijk te maken.

7.2 Nadere uitwerking

Op het ISK zijn er verschillende typen schietbanen en oefenfaciliteiten aanwezig waar voornamelijk met lichte wapens wordt geoefend. In het kader van het NPRD wordt gezocht naar uitbreiding van de oefencapaciteit op het ISK. Uitgangspunt hierbij is een toename van het aantal schoten per jaar van 12,8 naar 16,7 miljoen, zonder dat dit leidt tot een hogere geluidbelasting dan 60 dB bij geluidgevoelige bestemmingen.

Uitgangspunten van de geluidsberekening

Voor de berekening van geluidsniveaus is uitgegaan van de volgende uitgangspunten:

- Een toevoeging van oefeningen met schieten vanuit helikopters bij de oostgrens van het ISK (conform locatiespecifieke behoefte 24);
- Een toename van alle schoten op de schietbanen op het ISK;
- Voor de toename van het aantal schoten met de Panzerfaust wordt rekening gehouden met een lagere explosieve lading op de anti-tankbanen.

In dit kader is ernstige hinder relevant (slaapverstoring minder omdat er geen nachtelijk geluid plaatsvindt). Hiervoor wordt gebruik gemaakt van onderstaande dosis-effectrelatie.

Tabel 7-1: dosis-effectrelatie van wegverkeerslawaai. Dezelfde dosis-effectrelatie wordt gebruikt voor schietgeluid

Geluidsbelastingklasse	Gehinderden per 100 bewoners	Ernstig gehinderden per 100 bewoners
50-55 dB	10	3
55-60 dB	21	8
60-65 dB	30	13
65-70 dB	41	20

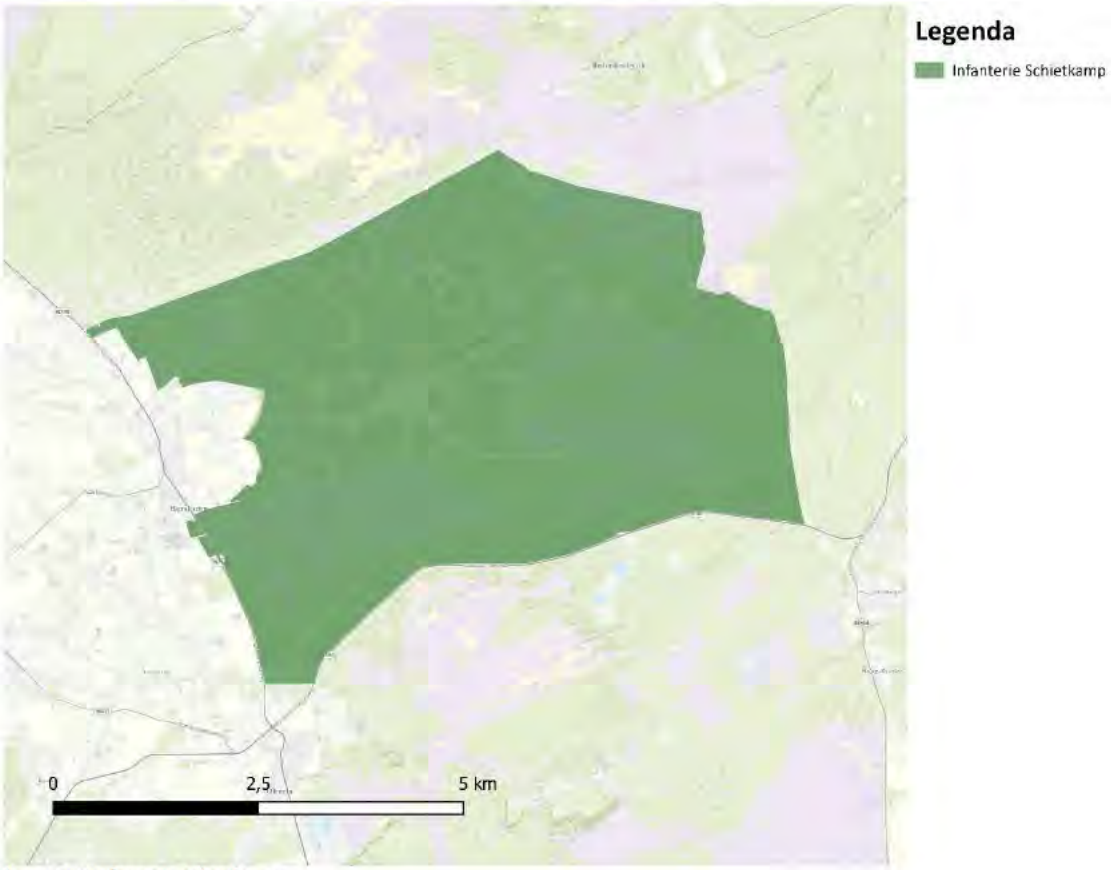
7.3 Huidige en referentie situatie

Het Infanterie Schietkamp (ISK) biedt schiet- en oefenfaciliteiten voor militairen en andere geautoriseerde gebruikers. Het betreft hier specifiek schietoefeningen met handvuurwapens, mitrailleurs vanaf grond- en/of voertuigaffuiten, boordwapens t/m het kaliber 12,7 mm en anti-tankwapens. Aanvullende oefenvoorzieningen zijn onder andere:

- het optreden in verstedelijkt gebied;
- het doorschrijden van terrein onder mitrailleurvuur en nagebootst artillerie/mortiervuur, bij dag (gevechtsbaan);
- het uitvoeren van gevechtsschietoefeningen tot en met pelotonsniveau;
- het werpen met scherpe handgranaten in alle werphoudingen;

- oefeningen met diverse (geweer)granaten;

Voor het gebruik van het ISK zijn jaarlijks circa 12,7 miljoen schoten vergund.



figuur 7-1 Infanterie Schietkamp

7.4 Effectbeschrijving en -beoordeling

7.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving

Geluid – hinder

De geluidbelasting door schietgeluid rondom het ISK neemt toe door de vergroting van het aantal schoten. De geluidbelasting $B_{s,dan}$ bij geluidgevoelige bestemmingen wordt echter niet hoger dan 60 dB. De toename als gevolg van meer schoten wordt voor een deel gemitigeerd door verlaging van de explosieve lading van de Panzerfaust (60 mm), waardoor het detonatiegeluid van de granaten van dit wapen afneemt. Dit heeft vooral invloed aan de noordoostkant van het ISK, waar de anti-tankbanen liggen.

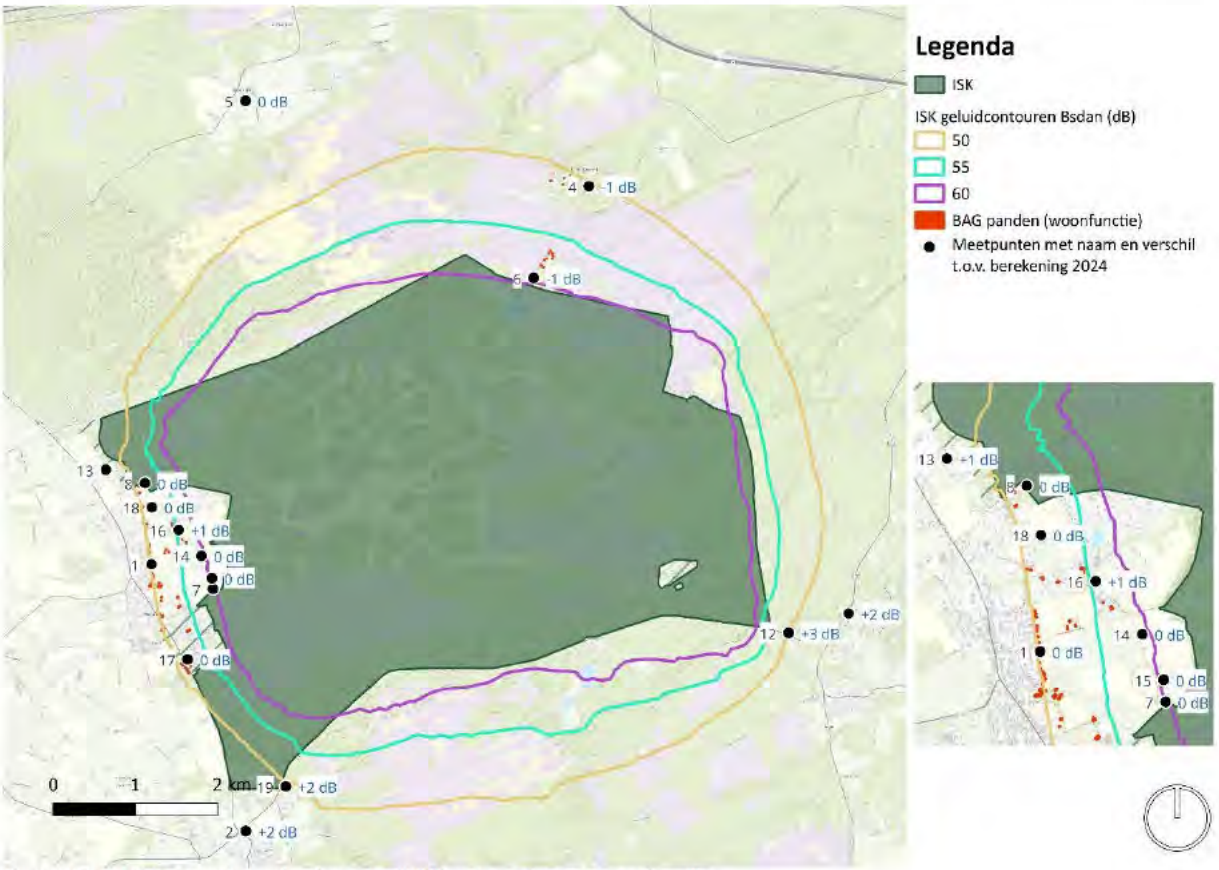
Het netto effect is dat de geluidbelasting bij geluidgevoelige bestemmingen verandert met -1 tot +3 dB. De grootste toename treedt op bij plaatsen met een relatief lage geluidbelasting (van ongeveer 50 dB, de voorkeursgrenswaarde, of lager). Bij woningen waar in het onderzoek van 2024 al een waarde van 60 dB werd berekend is er geen toename (Figuur 7-2).

Tabel 7-2: ISK en geluidcontouren

ISK	Geluidcontour		
	50 dB tot 55 dB	55 dB tot 60 dB	60 dB
Woningen	Ca. 110	Ca. 20	2
Natura-2000 gebieden	1276 ha	810 ha	2988

De aanvullende geluidbelasting is een negatief milieueffect. Echter door het verminderen van de explosieve lading van de Panzerfaust treden er geen aanvullende geluidseffecten op de woningen met een geluidbelasting van

60 dB. De geluidseffecten treden voornamelijk op grotere afstand op. Het aspect is daarom als negatief (-) beoordeeld.



Figuur 7-2: Geluidcontour intensivering gebruik ISK met panden met woonfunctie

Geluid – stiltegebieden

Het meest nabije stiltegebied ligt op ca. 6,5 km vanaf het ISK. De geluidcontour (50 dB/55 dB $B_{s,dan}$) ligt niet over dit stiltegebied. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Trillingen

Als gevolg van oefeningen, vooral met zwaardere munitieartikelen, kan een trilling in een woning ontstaan door laagfrequent geluid dat ter plaatse van een woning of bedrijf de bodem en de gevel aanstoot. Dit is rondom het ISK een aandachtspunt. Hieruit kan een beperking van het gebruik voortvloeien. Dit is ook nu een aandachtspunt en scoort hierdoor licht negatief (0/-).

Luchtkwaliteit

Intensivering van het gebruik leidt vermoedelijk tot een groei van het aantal verkeersbewegingen in de omgeving van de schietinrichting. Dit kan in potentie leiden tot een klein luchtverontreinigend effect, maar waarschijnlijk is de bijdrage klein. Daarnaast kan er sprake zijn van ZZS-emissies (Zeer Zorgwekkende Stoffen) als gevolg van het verschieten van munitie. Omdat het een aandachtspunt is scoort dit licht negatief (0/-).

Omgevingsveiligheid

Op het ISK zijn geen veiligheidsbronnen aanwezig die relevant zijn voor het schieten op de locatie. Het aspect is neutraal (0) beoordeeld.

Impact activiteit omgevingsveiligheid

Schietactiviteiten vinden nu ook plaats. Daarom is het aspect neutraal (0) beoordeeld.

Licht

Op het ISK is geen sterke lichtemissie. De activiteit leidt niet tot aanvullende lichtbelasting. Daarom is het aspect neutraal (0) beoordeeld.

Hittestress

Op het ISK bestaat geen sterk hitte-eiland. De activiteit leidt niet tot aanvullende verharding. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

7.4.2 Bodem en water

Bodemsoort en bodemdaling

De bodemsoort op het ISK betreft zand. Er bestaat geen risico op bodemdaling. Het aspect bodemgesteldheid is niet relevant voor vergunningsruimte voor het aantal schoten. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Bodemkwaliteit

Het aspect bodemkwaliteit is niet relevant voor vergunningsruimte voor het aantal schoten. Er zijn schietfaciliteiten aanwezig met voorzieningen ter bescherming van de bodemkwaliteit. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Oppervlaktewater

Het aspect oppervlaktewater is niet relevant voor vergunningsruimte voor het aantal schoten. Er zijn schietfaciliteiten aanwezig met voorzieningen ter bescherming van de waterkwaliteit. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Grondwater

ISK ligt binnen het intrekgebied. Het aspect grondwater is niet relevant voor vergunningsruimte voor het aantal schoten. Er zijn schietfaciliteiten aanwezig met voorzieningen ter bescherming van de waterkwaliteit. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Waterveiligheid

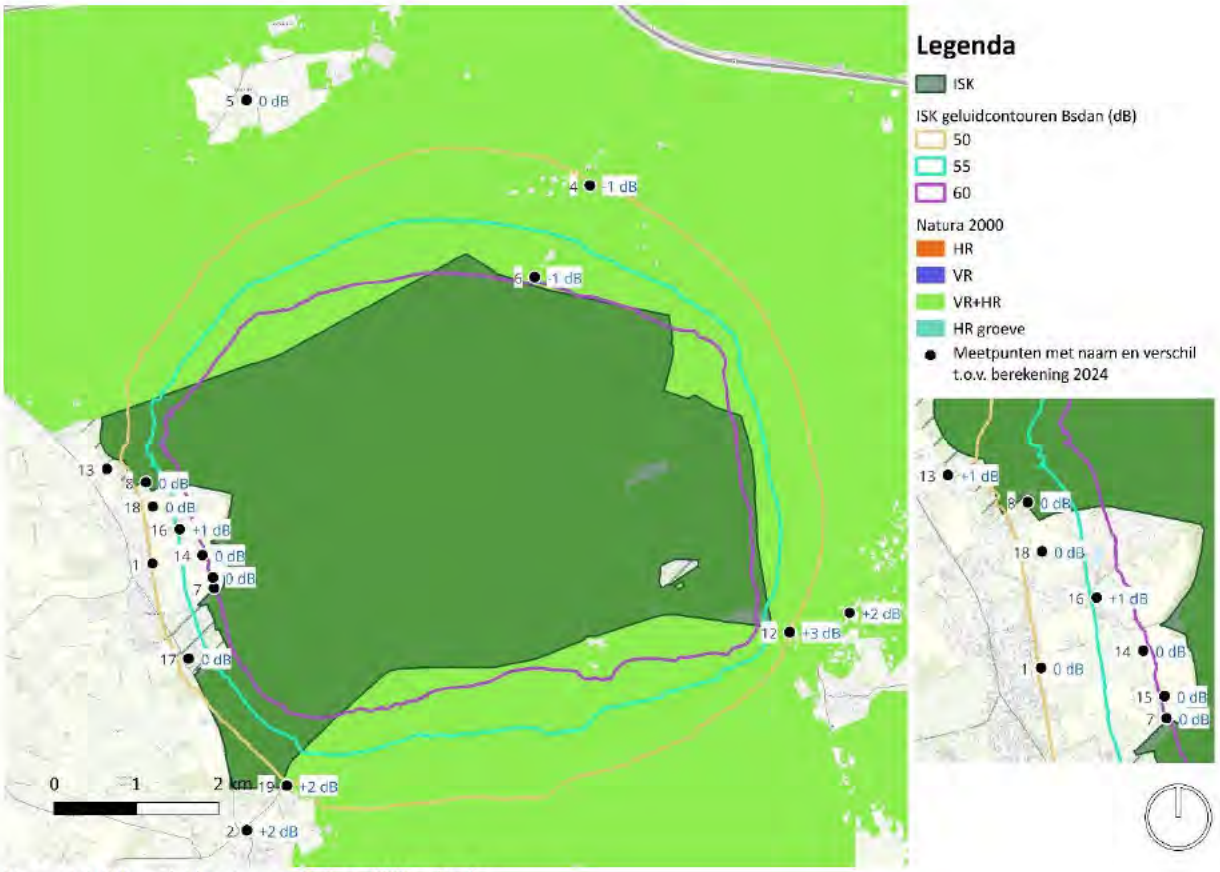
Het ISK niet gevoelig voor overstromingen. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

7.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed

Natura 2000

Het ISK ligt binnen Natura 2000-gebied de Veluwe. Aanvullende schoten leiden tot een aanvullende geluidsbelasting voor het Natura 2000-gebied. De impact is verschillend, afhankelijk van de locatie binnen Natura 2000-gebied de Veluwe. Richting het noorden neemt de geluidbelasting t.o.v. de berekening uit 2024 af. In zuidelijke richting neemt daarentegen de geluidbelasting toe.

Aanvullend geluid kan mogelijk leiden tot verstoring van aanwezige soorten. In de natuurdoelanalyse is verstoring door geluid, licht of eenvoudigweg aanwezigheid van mensen als systeemknelpunt benoemd omdat deze een groot effect kunnen hebben op de beschermde natuurwaarden van de Veluwe. Veel van de effecten kunnen worden gerelateerd aan defensieactiviteiten. Door het huidige gebruik van het schietterrein is de kans groot dat de functie van het plangebied en de omringende beïnvloede zone als broedgebied al minimaal functioneert. Die zone zal door de actuele verstoring en door deze behoefte (aanvullende schoten en meer vliegbewegingen richting oosten, dus richting kern van de Veluwe) toenemen. Door de intensivering van het gebruik van ISK neemt geluid op bepaalde plekken af, maar op andere plekken toe. Alhoewel bij de soort-specifieke knelpunten voor de broedvogels alleen verstoring door de hoge reactiedruk in het broedseizoen, voornamelijk buiten wegen en paden, is benoemd (niet de defensieactiviteiten) is de uitbreiding van de verstoorde zone een risico op significante effecten niet uitgesloten. Dit geldt ook omdat het doelbereik van een aantal broedvogelsoorten onder druk staat (wespendief, draaihals, zwarte specht, duinpieper en tapuit). In aanvulling hierop zijn negatieve effecten door verontreiniging (als gevolg van munitieresten) en stikstofdepositie (door verkeersbewegingen van cursisten) niet uitgesloten. Door de aandachtspunten die op het vlak van verontreiniging, stikstofdepositie en geluid bestaan is het aspect Natura 2000 als zeer negatief (--) beoordeeld.



Figuur 7-3: ISK – geluidcontour en Natura 2000-gebieden

Natuurnetwerk Nederland

De activiteit leidt niet tot een aanvullend ruimtebeslag in NNN. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Beschermde soorten

De beoordeling kan gekoppeld worden aan de beoordeling voor Natura 2000, namelijk dat de soorten die in het gebied voorkomen zeer waarschijnlijk aanvullend verstoord zullen worden door schietactiviteiten. Het aspect is daarom als zeer negatief (--) beoordeeld.

Kansen voor natuurontwikkeling

De activiteit biedt geen kansen voor aanvullende natuurontwikkeling. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Beschermde culturele erfgoedwaarden

Binnen het ISK liggen enkele rijksmonumenten. Een toename in het aantal schoten heeft geen impact op deze culturele erfgoedwaarden. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Landschap

Een verhoging van het aantal toegestane schoten binnen het ISK heeft geen impact op de landschappelijke waarden. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Geomorfologie

Een verhoging van het aantal toegestane schoten binnen het ISK heeft geen impact op de landschappelijke waarden. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Archeologie

Een verhoging van het aantal toegestane schoten binnen het ISK heeft geen impact op de landschappelijke waarden. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

7.4.4 *Ruimtegebruik*

Recreatie
Het ISK is afgesloten voor recreanten. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Landbouw
Het ISK is een defensielocatie. Ontwikkelingen op het ISK raken niet aan landbouwgronden. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Grondeigendom
Het ISK is een defensielocatie. Er is geen aanvullend grondgebruik voorzien en daarmee geen impact op andere grondeigenaren. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Wonen
Het ISK is een defensielocatie. Ontwikkelingen op het ISK leiden niet tot aanvullend grondgebruik en raken daarmee niet aan woningen. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Luchtvaart
In de huidige situatie is er een restricted area ingesteld. Deze ligt van maaiveldniveau tot 5.900 ft van maandag tot en met vrijdag 00.00 tot 24.00; zaterdag en zondag gedurende tijden die met een NOTAM bekend worden gemaakt. Incidenteel kan het luchtruim tot 7.900 ft boven de grond worden afgesloten. Dit wordt ook bekend gemaakt met een NOTAM. Er wordt voornamelijk doordeweeks geoefend. Gedurende deze tijden zijn al beperkingen voor het luchtruim van kracht en deze beperkingen worden niet groter. Het gaat om het verhogen van aantallen schoten op bestaande schietbanen. Het aspect is hierom als neutraal (0) beoordeeld.

Energienetwerken
Het ISK is een defensielocatie. Ontwikkelingen op het ISK raken niet aan energienetwerken (hoogspanningslijnen of windturbines). Het aspect is daarmee neutraal (0) beoordeeld.

7.4.5 *Raakvlakken*

Interferentie met rijksbelangen
Het belangrijkste Rijksbelang waarmee de behoefte interfereert is het natuurbelang zoals verankerd in Nationale wetgeving rondom Natura 2000-gebieden. Dit effect is echter beschouwd in de beoordeling natuur. Er is geen overige interferentie met andere rijksbelangen. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

7.5 Conclusie

Onderstaande tabel toont de beoordeling voor het intensiveren van schietoefeningen. De geluidproductie van het schietgeluid is vergunbaar, maar wel een verslechtering ten opzichte van de huidige situatie. Daarnaast is de inpassing binnen de waarden van het Natura 2000-netwerk een aandachtspunt. Rekening houdend met deze aandachtspunten wordt deze behoefte als een **categorie 2** behoefte gecategoriseerd.

tabel 7-3 Overzichtstabel uitbreiding en intensivering ISK

Thema	ISK beoordeling
Gezonde en veilige leefomgeving	
Geluid - hinder	-
Geluid - stiltegebieden	0
Trillingen	0/-
Luchtkwaliteit	0/-
Omgevingsveiligheid	0
Impact activiteit omgevingsveiligheid	0
Licht	0
Hittestress	0
Bodem en water	
Bodemsoort en bodemdaling	0
Bodemkwaliteit	0

Oppervlaktewater	0
Grondwater	0
Waterveiligheid	0
Natuur, landschap en cultureel erfgoed	
Natura 2000	–
Natuurnetwerk Nederland	0
Beschermde soorten	–
Kansen voor natuurontwikkeling	0
Beschermde culturele erfgoedwaarden	0
Landschap	0
Geomorfologie	0
Archeologie	0
Ruimtegebruik	
Recreatie	0
Landbouw	0
Grondeigendom	0
Wonen	0
Luchtvaart	0
Energienetwerken	0
Raakvlakken	
Interferentie met Rijksbelangen	0

8. Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Woensdrecht (LS 33)

8.1 Beschrijving van de behoefte

Vliegbasis Woensdrecht verzorgt opleidingen voor de luchtmacht en andere Defensie onderdelen. Om gereed te worden moet de opleidingscapaciteit vergroot worden. Daarnaast verzorgt Vliegbasis Woensdrecht onderhoud aan wapensystemen en logistieke dienstverlening. Om als luchtmacht gereed te worden zijn meer (oefen)vluchten nodig wat leidt tot frequenter onderhoud en meer logistieke activiteiten. Ook vraagt een gereedstelling meer van de exploitatie van de vliegbasis dan op dit moment het geval is. Deze activiteiten houden verband met hoofdtaak 1. Diverse infraprojecten houden direct of indirect verband met onder andere de operationele gereedstelling van Vliegbasis Woensdrecht. Het gaat bijvoorbeeld om het vervangen van vliegtuigafreminstallaties, uitbreiding van de opstelplaatsen voor vliegtuigen en nieuwbouw Chinookdocks, nieuwe lesgebouwen, maar ook reactivatie en aansluiting op DPO-netwerk en waterstofleiding.
De geplande uitbreidingen vragen om een toename van de vergunningsruimte. Op drie vlakken is er behoefte aan meer milieuruimte: externe veiligheid, stikstof en grondgebonden geluid.

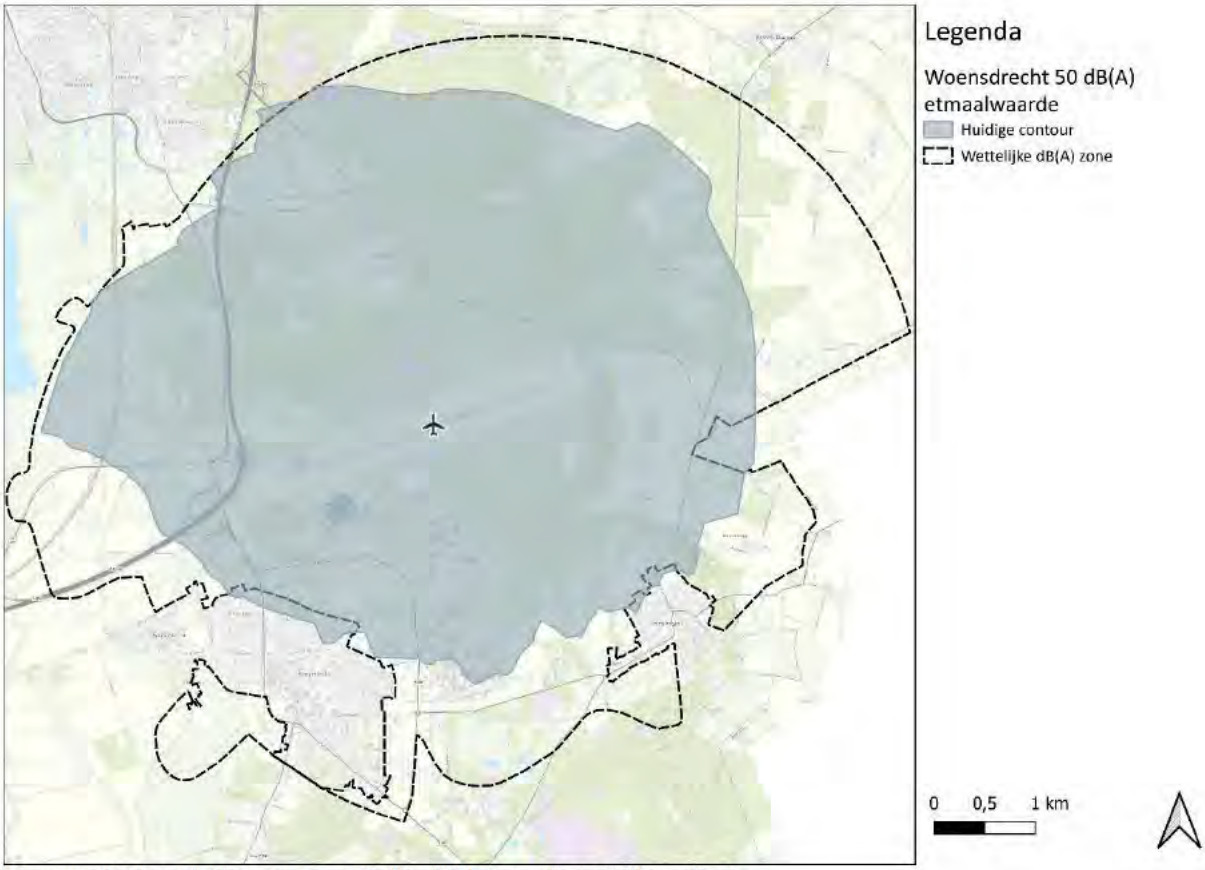
8.2 Nadere uitwerking

Het onderzoek is uitgegaan van een representatieve bedrijfssituatie (RBS) als opgenomen in het laatste akoestische onderzoek van de vliegbasis (2025). De doorgerekende scenario's gaan voornamelijk uit van een uitbreiding van het proefdraaien van de verschillende toestellen op de vliegbasis. Het gaat om een (beperkte) uitbreiding en de volgende nieuwe activiteiten:

- Hondenopleiding en bewaking: meer milieuruimte voor het trainen en inzetten van honden;
- Brandweer oefen- en trainingscentrum: meer milieuruimte voor trainingen;
- Logistieke dienstverlening en verkeer: intensivering van verkeer door logistieke dienstverlening, personeel en bezoekers (leerlingen/cursisten) van de vliegbasis.
- Proefdraaien: meer onderhoud en daarmee vaker proefdraaien;
- Uitbreiding van werktijden: als werkzaamheden niet alleen in de dagperiode meer mogelijk zijn door uitbreiding van de werkzaamheden dan is er behoefte aan een uitbreiding van werktijden, zodat in de avond- en nachtperiode werkzaamheden afgerond kunnen worden.
- Host nation support: het toestaan van andere luchtvaartuigen en het tijdelijk stallen, aftanken en onderhouden.
- Mogelijkheden voor militaire oefeningen: uitbreiding van mogelijkheden voor militaire oefeningen bijv. met schietgeluid, licht en rookpatronen.
- Tijdelijke activiteiten: mogelijkheid om tijdelijk van de vergunning af te wijken bij onvoorziene omstandigheden.

8.3 Huidige en referentie situatie

Voor het grondgebonden geluid is een geluidcontour vergund. Dit is de wettelijke dB (A) zone. Het huidige gebruik van de luchthaven leidt tot een grondgebonden geluidcontour. Op vliegbasis Woensdrecht deelt Defensie de geluidcontour deelt met een Fokker Services. De geluidemissie van Defensie in combinatie met deze partij leidt in de huidige situatie tot een overschrijding van de vergunde geluidcontour. Daarvoor is Defensie in gesprek met de medeoverheden.



Figuur 8-1: Huidige geluidscontour en wettelijke dB(A) zone – vliegbasis Woensdrecht

8.4 Effectbeschrijving en -beoordeling

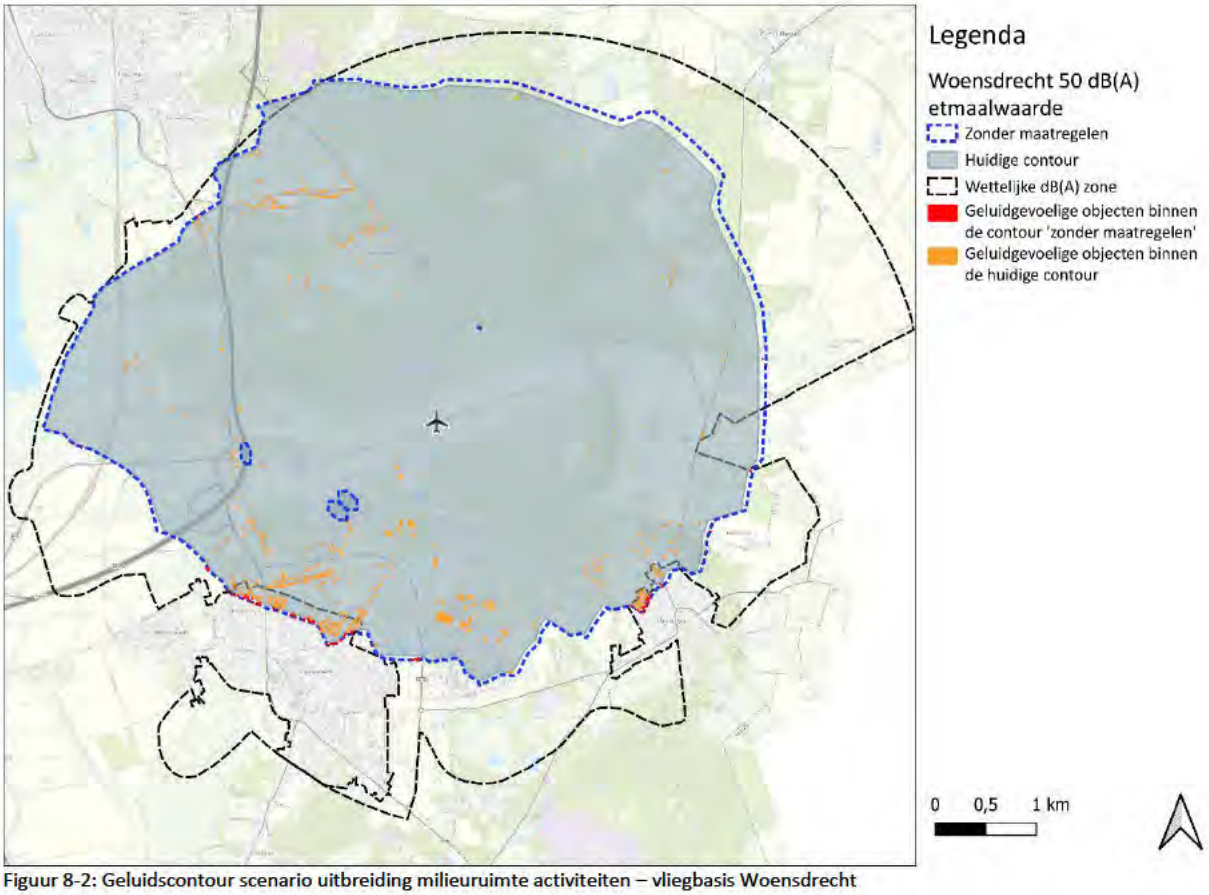
8.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving

Geluid – hinder

Door TNO is een geluidberekening uitgevoerd voor de uitbreiding van de activiteiten op vliegbasis Woensdrecht. Dit onderzoek richt zich op het langtijdgemiddelde geluid en de etmaalwaarde. Er is geen analyse uitgevoerd voor het kortstondige maximale geluid. De reden hiervoor is dat een toename in het aantal minuten van de activiteiten niet leidt tot een verhoging van het kortstondige maximale geluid.

In cumulatie met de activiteiten van Fokker Services leidt het intensiveren van het gebruik tot een overschrijding van de 50 dB(A) zonegrens aan de zuid-, oost- en westzijde. Uit de geluidberekening volgt dat er op 4 geluidgevoelige bestemmingen een overschrijding van maximaal 2 dB plaatsvindt in vergelijking met de grenswaarden. Uitsluitend het aandeel van Defensie leidt weliswaar niet tot overschrijdingen van de zonegrens, maar leidt wel tot een overschrijding van 1 dB op 3 geluidgevoelige bestemmingen in vergelijking met de grenswaarden.

Met behulp van operationele en technische maatregelen is het mogelijk om de overschrijdingen van de 50 dB zone te verminderen. Vanwege de overschrijding van de 50 dB contour door de intensivering van het gebruik zónder deze maatregelen is het aspect Geluid – hinder als negatief (-) beoordeeld.



Figuur 8-2: Geluidscontour scenario uitbreiding milieuruimte activiteiten – vliegbasis Woensdrecht

Geluid – stiltegebieden

Op circa 1,2 kilometer ten zuiden van de vliegbasis ligt een stiltegebied. De geluidscontour voor de uitbreiding komt niet binnen het stiltegebied te liggen en blijft op meer dan één kilometer afstand. Daardoor heeft de toename van de activiteiten op de vliegbasis geen impact op stiltegebieden. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Luchtkwaliteit

Het aanvullen van het aantal proefdraaiminuten leidt tot een toename van emissies naar de lucht. De berekeningen die uitgevoerd zijn voor het vergroten van het aantal sorties, laten zien dat de bijdrage van proefdraaien aan de concentraties stikstofdioxide, fijn stof en ultrafijn stof naar verwachting klein is. Dit is een aandachtspunt voor het vervolg en het aspect scoort daarom licht negatief (0/-).

Omgevingsveiligheid

De behoefte betreft het uitbreiden van activiteiten die binnen de huidige vliegbasis al plaatsvinden. Er zijn daarmee geen beperkende aandachtspunten voor deze activiteit aanwezig. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Impact activiteit omgevingsveiligheid

De uitbreiding van de activiteit leiden niet tot een uitbreiding van de zones. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Licht

De vliegbasis is op een deel van het terrein sterk verlicht. De uitbreiding van de activiteiten leidt niet tot uitbreiding in aantal en gebruikstijden van lichtbronnen. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Trillingen

De behoefte leidt niet tot een verhoging van trillingen. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Hittestress
De vliegbasis heeft geen groot hitte-eiland, van 0 tot 0,4 graden Celsius in vergelijking tot het buitengebied. De uitbreiding van de activiteiten leidt niet tot uitbreiding van elementen die het hitte-eiland versterken. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

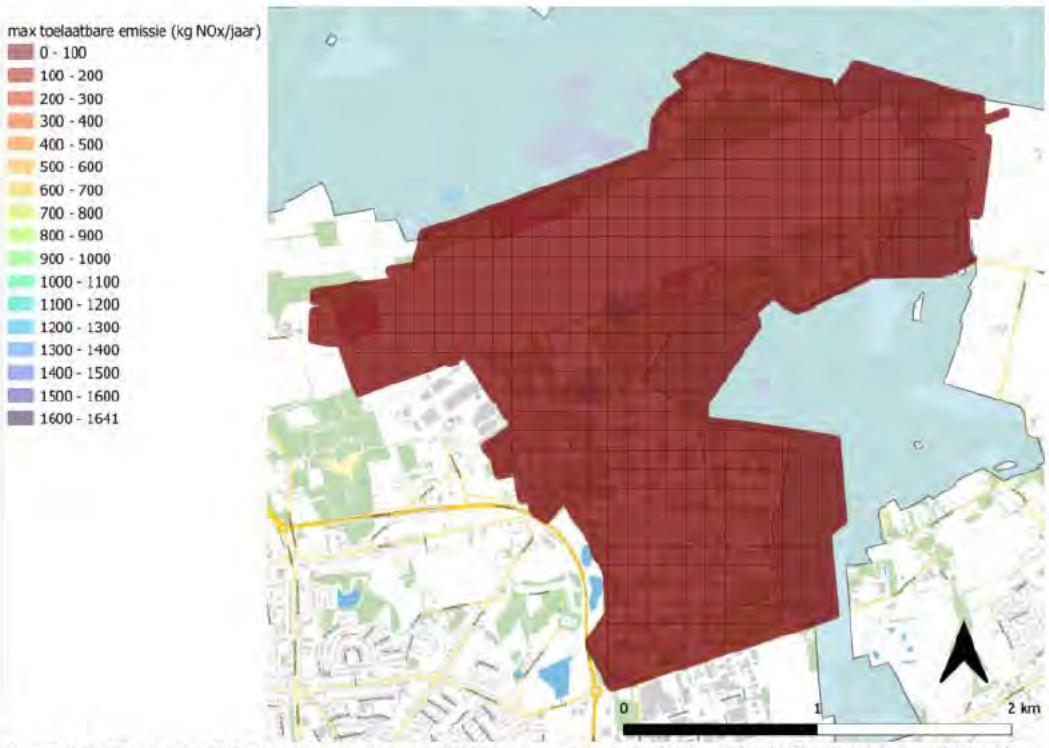
8.4.2 *Bodem en water*

De behoefte leidt niet tot aanpassing van de vliegbasis en daarmee zijn er geen ingrepen in het bodem- en watersysteem. Daarmee vormt de impact op de aspecten **bodemkwaliteit, oppervlaktewater, grondwater en waterveiligheid** geen aandachtspunt. Deze aspecten zijn als neutraal (0) beoordeeld.

8.4.3 *Natuur, landschap en cultureel erfgoed*

Natura 2000
Zowel in de directe nabijheid, als voor een deel binnen de grenzen van vliegbasis Woensdrecht ligt Natura 2000-gebied Brabantse Wal. Dit gebied is stikstofgevoelig en heeft te maken met een sterke overbelasting van stikstof. Het intensiveren van het gebruik van de vliegbasis kan leiden tot veranderingen van verspreidingspatronen van stikstofemissies en daarmee depositie op stikstofgevoelige natuur. Er is binnen het vigerend wettelijk kader geen ruimte voorhanden om extra stikstofemissies op de vliegbasis te veroorzaken: dit leidt ook bij kleine toenamen al tot een significant effect op de Brabantse Wal. Dit bemoeilijkt het realiseren van de behoefte, maar bemoeilijkt ook het treffen van maatregelen die de geluidsbelasting mitigeren. Een complicerende factor is dat een deel van de overbelasting van de Brabantse Wal wordt veroorzaakt door bronnen buiten Nederland (voornamelijk België). Dit maakt het sturen op overbelasting op de Brabantse Wal door andere bronnen moeilijk, waardoor er ook niet snel zicht is op meer emissieruimte in de omgeving voor andere bronnen, zoals vliegbasis Woensdrecht.

De kaart hieronder toont de emissieruimte die beschikbaar is om activiteiten te ontplooien zónder stikstofeffect. Hieruit volgt dat iedere emissietoename een significant depositie-effect veroorzaakt. Door de zeer nabije ligging van de met stikstof overbelaste habitattypen vormt vermesting/verzuring door stikstofdepositie een zeer groot aandachtspunt.



Figuur 8-3: Emissieruimte die voorhanden is om activiteiten te ontplooien zónder stikstofeffect (<0,005 mol/ha/jaar).

Door de zeer nabije ligging van Natura 2000-gebieden spelen ook andere verstoringsfactoren, voornamelijk door geluid. Toename van geluidbelasting kan leiden tot nieuwe verstoring van beschermde natuurwaarden ten opzichte van de huidige situatie.

Het aspect Natura 2000 is vanwege te verwachten stikstofeffecten en verstoringseffecten door geluid voor de behoefte als zeer negatief (--) beoordeeld.

Natuurnetwerk Nederland
Binnen vliegbasis Woensdrecht liggen percelen van het natuurnetwerk Nederland. Er worden geen ontwikkelingen voorzien binnen het Natuurnetwerk Nederland. Binnen het Natuurnetwerk Brabant (NNB) is externe werking relevant: dit betekent dat ontwikkelingen buiten het NNB toch getoetst moeten worden aan de regels van het NNB. Geluidverstoring binnen het NNB is niet uitgesloten. Het aspect is daarom als licht negatief (0/-).

Beschermde soorten
De inrichting van het terrein wordt niet aangepast. Er is dus geen impact als het gevolg van veranderingen aan de inrichting van het terrein. Toenamen van geluidhinder kunnen een verstorend effect hebben op in het gebied voorkomende beschermde soorten. Gelet op deze toename is het aspect als licht negatief (0/-) beoordeeld. In een vervolgfase dient dit nader onderzocht te worden.

Beschermde culturele erfgoedwaarden
Binnen de vliegbasis liggen geen beschermde culturele erfgoedwaarden (specifiek rijksmonumenten of UNESCO werelderfgoed). Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Landschap
Binnen de vliegbasis liggen beschermde landschappelijke waarden (zoals nationaal park). Het beoogde gebruik sluit aan bij het landschappelijk ensemble. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Geomorfologie
Een klein deel van de vliegbasis ligt in een aardkundig waardevol gebied. Er zijn geen graafwerkzaamheden bij de ontwikkeling van de vliegbasis voorzien. Daarom is het aspect als neutraal (0) beoordeeld.

Archeologie
Binnen vliegbasis Woensdrecht liggen enkele terreinen met een archeologische verwachtingswaarde. Er zijn geen ingrepen in de ondergrond voorzien. Daarom is het aspect als neutraal (0) beoordeeld.

8.4.4 Klimaatadaptatie

De uitbreiding van de activiteiten vindt plaats op een bestaande vliegbasis. Daartoe zijn er geen aandachtspunten voor **overstromingen, droogte of rainproof** die afgewogen moeten worden. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

8.4.5 Ruimtegebruik

De uitbreiding van de activiteiten vindt plaats binnen een bestaande vliegbasis. Daarmee is er geen directe impact op ruimtegebruik van andere activiteiten. De aspecten **recreatie, landbouw, grondeigendom en energienetwerken** zijn daarom als neutraal (0) beoordeeld.

8.4.6 Raakvlakken

De uitbreiding van de activiteiten vindt plaats binnen een bestaande vliegbasis en betreft een grondgebonden activiteit. Daarmee is er geen directe interferentie met andere rijksbelangen. Het aspect **interferentie met rijksbelangen** is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

8.5 Conclusie

Onderstaande tabel toont de beoordeling voor de uitbreiding van grondgebonden activiteiten op vliegbasis Woensdrecht. Effecten door stikstofdepositie is een belangrijk aandachtspunt voor het mogelijk maken van de behoefte. Daarnaast zijn er maatregelen nodig die de geluidbelasting in de omgeving beperken. Rekening houdend met deze aandachtspunten wordt deze behoefte als een **categorie 2** behoefte gecategoriseerd.

Geluid - maatregelen

Als onderdeel van het besluit treft Defensie maatregelen die voorkomen dat er nieuwe overschrijdingen van 55dB(A) op individuele gevels ontstaan. Daarnaast treft Defensie maatregelen die borgen dat er geen toename plaatsvindt op geluidgevoelige objecten die in de huidige situatie al een hogere belasting hebben dan 55 dB(A). Deze maatregelen (hierbij kan gedacht worden aan geluidsschermen) zijn als 'haalbaar' beoordeeld én leiden tot een inpasbare geluidsproductie. Rekening houdend met deze maatregelen, die nog niet concreet vastgelegd zijn, kan na optimalisatie de effectscore bijgesteld worden naar 0/-. De volgende voorwaarden zijn onderdeel van het besluit:

1. De uitbreiding zal door verruiming van de defensieactiviteiten niet leiden tot vergroting van de huidige grondgebonden geluidzone. Daarvoor treft Defensie aanpassingen (technische maatregelen dan wel operationele aanpassing)
2. De uitbreiding leidt niet tot nieuwe overschrijdingen boven de 55dB (A) op geluidgevoelige objecten. Daarvoor treft Defensie maatregelen.
3. De uitbreiding leidt niet tot een hogere geluidbelasting op geluidgevoelige objecten die een (met het hogere waarden besluit) vastgestelde geluidbelasting van >55 dB(A) hebben.
4. Defensie verplicht zichzelf zich redelijkerwijs in te spannen om eventuele hogere geluidsbelasting tussen 50dB(A) en 55dB(A) op geluidsgevoelige objecten zoveel mogelijk te beperken.

tabel 8-1 Overzicht beoordelingen grondgebonden activiteiten

Thema	Beoordeling grondgebonden activiteiten
Gezonde en veilige leefomgeving	
Geluid – hinder (zonder maatregelen)	-
Geluid – hinder (na treffen maatregelen)	0/-
Geluid - stiltegebieden	0
Luchtkwaliteit	0/-
Omgevingsveiligheid	0
Impact activiteit omgevingsveiligheid	0
Licht	0
Trillingen	0
Hittestress	0
Bodem en water	
Bodemkwaliteit	0
Oppervlaktewater	0
Grondwater	0
Waterveiligheid	0
Natuur, landschap en cultureel erfgoed	
Natura 2000	-
Natuurnetwerk Nederland	0/-
Beschermde soorten	0/-
Beschermde culturele erfgoedwaarden	0
Landschap	0
Geomorfologie	0
Archeologie	0
Klimaatadaptatie	
Overstromingen	0
Droogte	0
Rainproof	0
Ruimtegebruik	
Recreatie	0
Landbouw	0
Grondeigendom	0

Energienetwerken	0
Raakvlakken	
Interferentie met rijksbelangen	0

9. Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen (LS 35)

9.1 Beschrijving van de behoefte

Toelichting

Er is behoefte aan uitbreiding van de milieuruimte op de vliegbasis Gilze-Rijen. De reden hiervoor is het tekort aan ruimte voor de huidige activiteiten, zoals bijvoorbeeld proefdraaien. Deze behoefte is in tussenliggende periode nader uitgewerkt en beoordeeld.

9.2 Nadere uitwerking

Op vliegbasis Gilze-Rijen is er behoefte aan milieuruimte (o.a. geluid en stikstof) voor verschillende activiteiten. In de uitgangspunten voor de akoestische berekening is de behoefte aan geluidsruimte nader gespecificeerd.

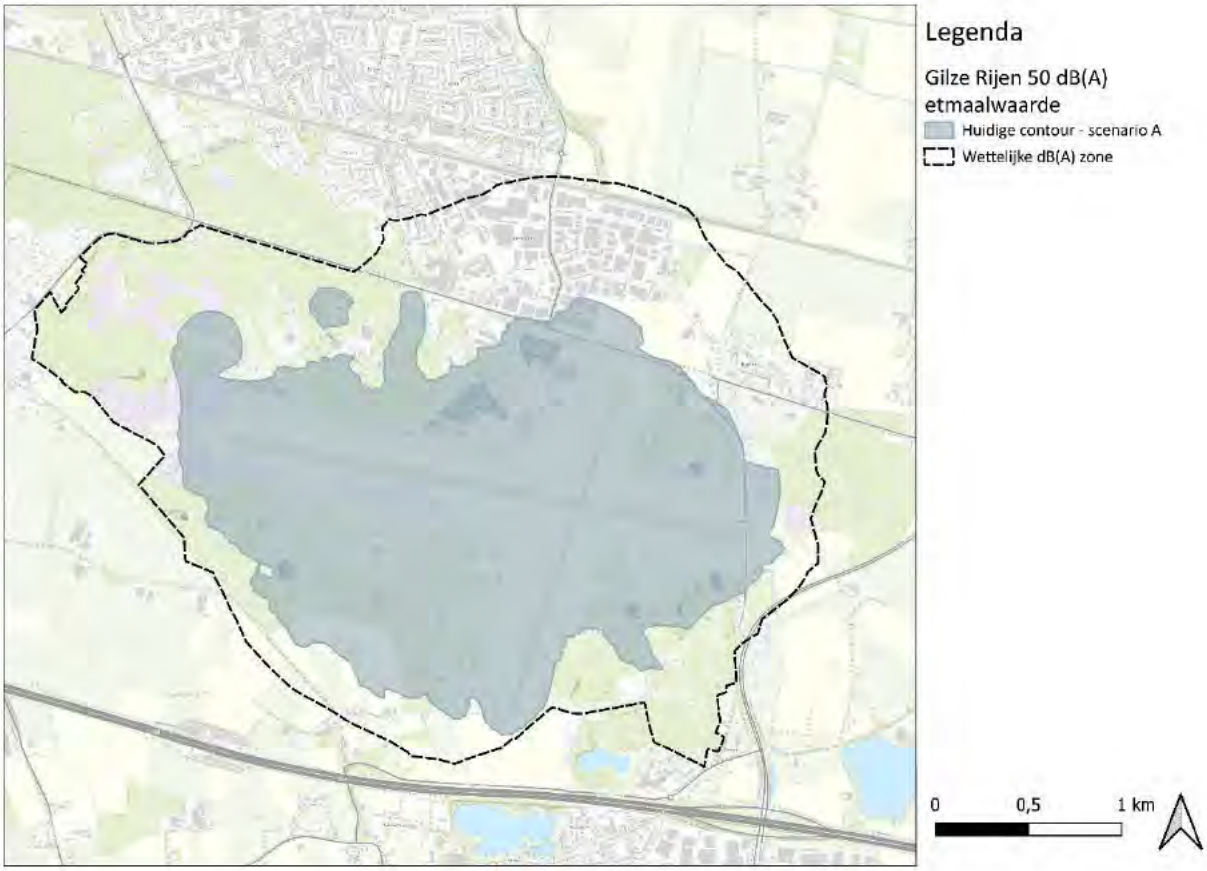
Uitgangspunten akoestische berekening

Het onderzoek is uitgegaan van een representatieve bedrijfssituatie (RBS) als opgenomen in het laatste akoestische onderzoek van de vliegbasis (2025). De doorgerekende scenario's gaan voornamelijk uit van een uitbreiding van het proefdraaien van de verschillende toestellen op de vliegbasis. Daarnaast zijn voor enkele toestellen extra locaties toegevoegd voor proefdraaien. Het gaat om een uitbreiding en de volgende nieuwe activiteiten:

- gebruik van airco-installaties;
- intensivering van oefeningen met honden;
- gebruik van noodstroom aggregaten;
- gebruik van de baanveger;
- intensiveren van activiteiten van de vogelwacht;
- intensiveren van proefdraaien van verschillende toestellen;
- ruimte voor civiel medegebruik.

9.3 Huidige en referentie situatie

Voor het grondgebonden geluid is een geluidcontour vergund. Dit is de wettelijke dB (A) zone. Het huidige gebruik van de luchthaven leidt tot een grondgebonden geluidcontour. Deze huidige contour valt binnen deze wettelijke dB(A) zone.



Figuur 9-1: Huidige geluidscontour en wettelijke dB(A) zone – vliegbasis Gilze-Rijen

9.4 Effectbeschrijving en -beoordeling

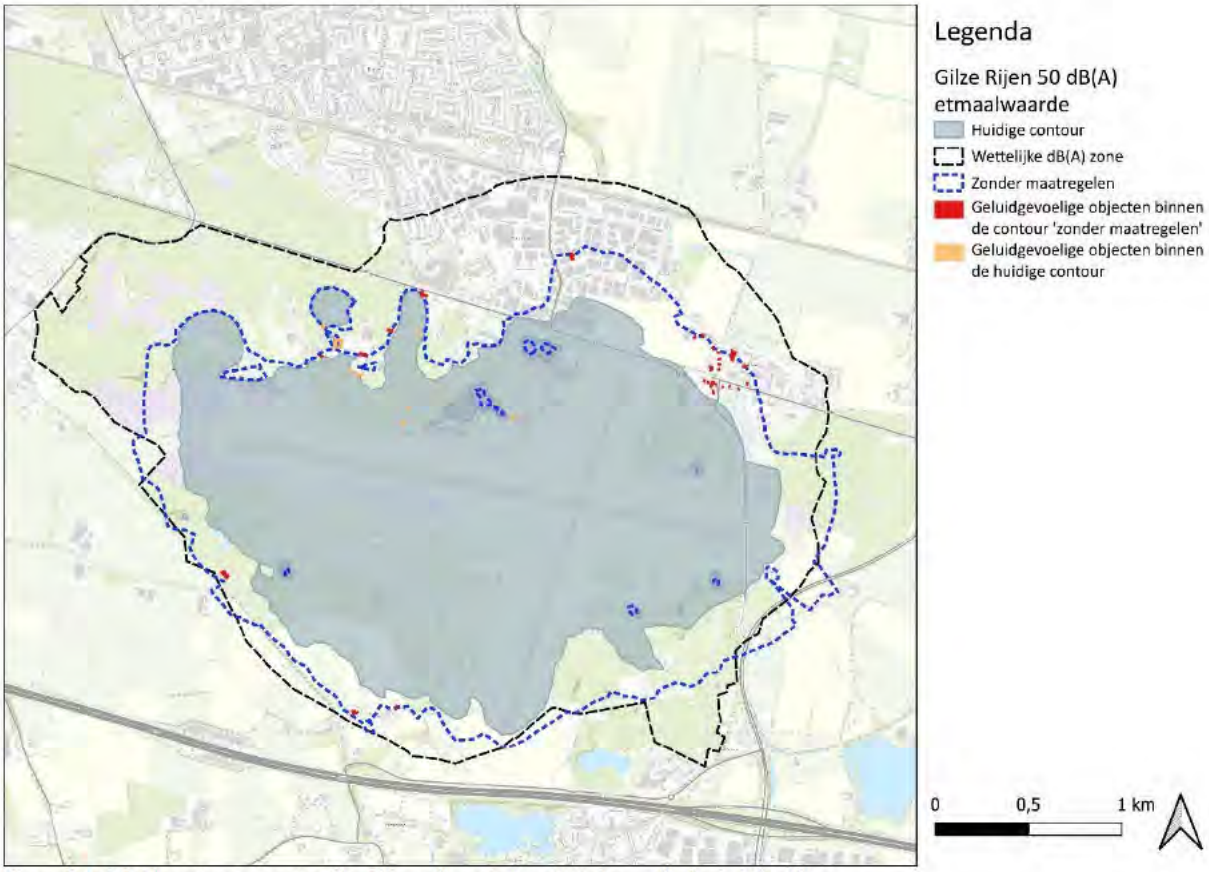
9.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving

Geluid – hinder

TNO heeft een geluidberekening uitgevoerd voor de uitbreiding van de activiteiten op vliegbasis Gilze-Rijen. Dit onderzoek richt zich op het langtijdgemiddelde geluid en de etmaalwaarde. Er is geen analyse uitgevoerd voor het kortstondige maximale geluid, omdat een toename in het aantal minuten van de activiteiten niet leidt tot een verhoging van het kortstondige maximale geluid.

Door de intensivering van het gebruik treedt er een overschrijding van de vergunde geluidscontour op. Aan de zuidoostelijke en de zuidwestelijke kant van de vliegbasis is dit het geval. Er treedt op vier van de geluidgevoelige bestemmingen binnen de zone een overschrijding op van max. 4 dB in vergelijking met de grenswaarden. Daarnaast vindt er op twee zonebeheerpunten een overschrijding van 3 en 4 dB plaats.

Met behulp van operationele en technische maatregelen is het mogelijk om de overschrijdingen van de 50 dB zone te verminderen. Kortom, de intensivering van het gebruik leidt zonder maatregelen tot overschrijding van de 50 dB-contour. Daarom is het aspect Geluid – hinder als negatief (-) beoordeeld.



Figuur 9-2: Geluidscontour scenario uitbreiding milieuruimte activiteiten – vliegbasis Gilze-Rijen

Geluid – stiltegebieden

Het dichtstbijzijnde stiltegebied ligt op drie kilometer ten zuiden van de vliegbasis. De 50 dB contour van de intensivering van het gebruik van de vliegbasis blijft op minimaal twee kilometer afstand van dit stiltegebied. Daarom is het aspect neutraal (0) beoordeeld.

Luchtkwaliteit

Het aanvullen van het aantal proefdraaiminuten leidt tot een toename van schadelijke emissies naar de lucht. De uitgevoerde berekeningen voor het vergroten van het aantal sorties, laten zien dat de bijdrage van proefdraaien aan de concentraties stikstofdioxide, fijn stof en ultrafijn stof naar verwachting klein is. Dit is een aandachtspunt voor het vervolg en scoort daarom licht negatief (0/-).

Omgevingsveiligheid

De behoefte betreft het uitbreiden van activiteiten die binnen de huidige vliegbasis al plaatsvinden. Er zijn daarmee geen beperkende aandachtspunten voor deze activiteit aanwezig. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Impact activiteit omgevingsveiligheid

De uitbreiding van de activiteit leidt niet tot een uitbreiding van de zones. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Licht

Een deel van de vliegbasis is in de huidige situatie enigszins verlicht. De uitbreiding van de activiteiten leidt niet tot uitbreiding in aantal en gebruikstijden van lichtbronnen. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Trillingen

De behoefte leidt niet tot een verhoging van trillingen. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Hittestress

De vliegbasis heeft geen groot hitte-eiland. De uitbreiding van de activiteiten leidt niet tot uitbreiding van elementen die het hitte-eiland versterken. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

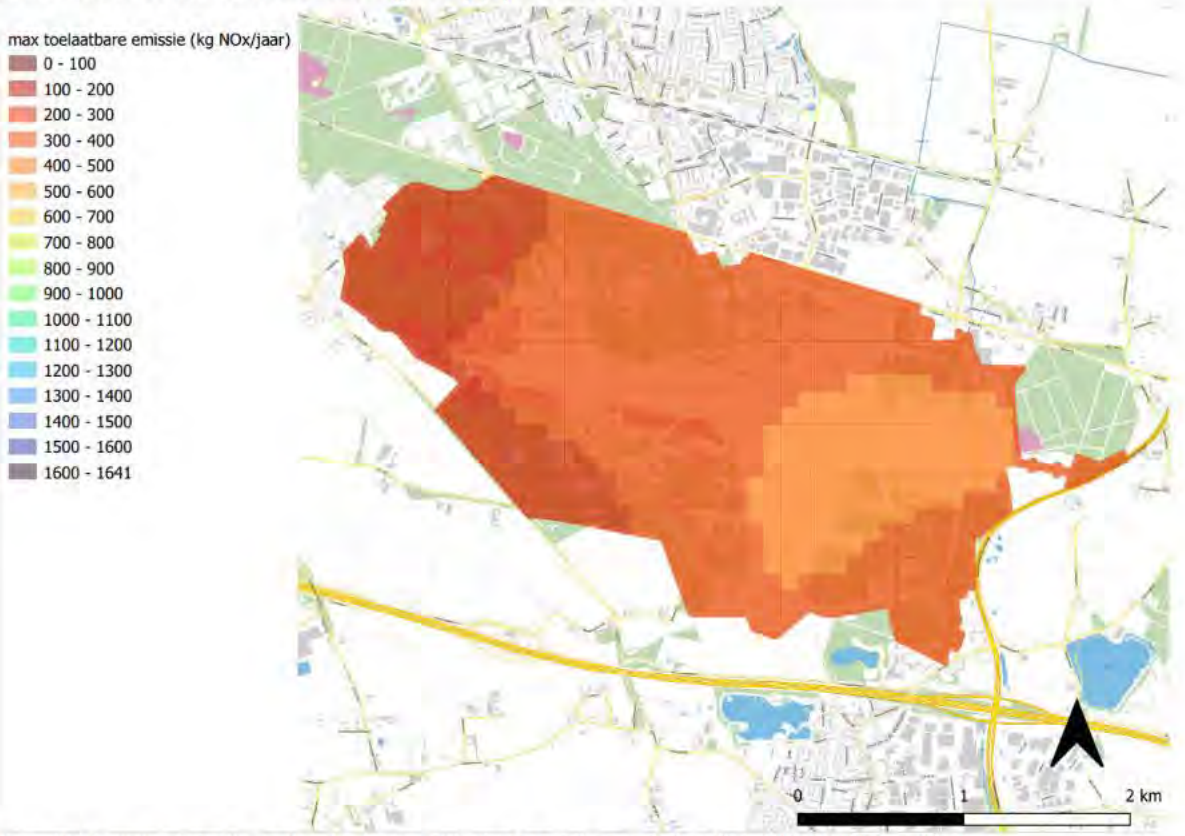
9.4.2 *Bodem en water*

De invulling van de behoefte leidt niet tot aanpassing van de inrichting van de vliegbasis en daarmee zijn er geen ingrepen in het bodem- en watersysteem. Daarmee vormt de impact op de aspecten **bodemkwaliteit, oppervlaktewater, grondwater en waterveiligheid** geen aandachtspunt. Deze aspecten zijn als neutraal (0) beoordeeld.

9.4.3 *Natuur, landschap en cultureel erfgoed*

Natura 2000

Op circa zes kilometer ten westen en circa zes kilometer ten oosten van vliegbasis Gilze-Rijen liggen de dichtstbijzijnde Natura 2000-gebieden, respectievelijk, Ulvenhoutse Bos en Regte Heide & Riels Laag. Deze gebieden hebben te maken met overbelasting van stikstof. Het intensiveren van het gebruik kan leiden tot veranderingen van verspreidingspatronen van stikstofemissies. De kaart hieronder toont de emissieruimte die beschikbaar is om activiteiten te ontplooien zónder stikstofeffect. Hieruit volgt dat er enigszins emissieruimte is zonder dat dit een significant depositie-effect veroorzaakt. Daarmee vormt verstoring door stikstofdepositie een aandachtspunt. Andere verstoringsfactoren spelen niet door de afstand tot Natura 2000-gebieden. Het aspect is daarom voor de behoefte als licht negatief (0/-) beoordeeld.



Figuur 9-3: Emissieruimte die voorhanden is om activiteiten te ontplooien zónder stikstofeffect (<0,005 mol/ha/jaar).

Natuurnetwerk Nederland

Binnen vliegbasis Gilze-Rijen liggen percelen van het Natuurnetwerk Nederland. Er worden geen ontwikkelingen voorzien binnen het Natuurnetwerk Nederland. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Beschermde soorten

De inrichting van het terrein wordt niet aangepast. Er is dus geen impact als het gevolg van veranderingen aan de inrichting van het terrein. Toenamen van geluidhinder kunnen een verstorend effect hebben op in het gebied voorkomende beschermde soorten. Gelet op deze toename is het aspect als licht negatief (0/-) beoordeeld. In een vervolgfase dient dit nader onderzocht te worden.

Beschermde culturele erfgoedwaarden
Binnen de vliegbasis liggen geen beschermde culturele erfgoedwaarden (specifiek rijksmonumenten of UNESCO werelderfgoed). Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Landschap
Binnen de vliegbasis liggen beschermde landschappelijke waarden (zoals nationaal park). Daarbij sluit het beoogde gebruik aan bij het landschappelijk ensemble. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Geomorfologie
Binnen een deel van de vliegbasis zijn aardkundige waardevolle gebieden aangewezen. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Archeologie
Binnen de vliegbasis zijn geen archeologische monumenten aanwezig. Wel is binnen het bestemmingsplan Buitengebied (Gemeente Gilze en Rijen, vastgesteld 01-07-2013) de dubbelbestemming Waarde-Archeologie aan het terrein toegekend. Er worden geen grondwerkzaamheden voorzien. Daarom is het aspect neutraal (0) beoordeeld.

9.4.4 Klimaatadaptatie

De uitbreiding van de activiteiten vindt plaats op een bestaande vliegbasis. Daartoe zijn er geen aandachtspunten voor **overstromingen, droogte of rainproof** die afgewogen moeten worden. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

9.4.5 Ruimtegebruik

De uitbreiding van de activiteiten vindt plaats binnen een bestaande vliegbasis. Daarmee is er geen directe impact op ruimtegebruik van andere activiteiten. De aspecten **recreatie, landbouw, grondeigendom en energienetwerken** zijn daarom als neutraal (0) beoordeeld.

9.4.6 Raakvlakken

De uitbreiding van de activiteiten vindt plaats binnen een bestaande vliegbasis en betreft een grondgebonden activiteit. Daarmee is er geen directe interferentie met andere rijksbelangen. Het aspect **interferentie met rijksbelangen** is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

9.5 Conclusie

Onderstaande tabel toont de beoordeling voor de uitbreiding van grondgebonden activiteiten op vliegbasis Gilze-Rijen. Het treffen van maatregelen die de mate van geluidhinder beperken is het belangrijkste aandachtspunt. Gelet op de voorziene mogelijkheden tot het treffen van maatregelen wordt deze behoefte als een **categorie 2** behoefte gecategoriseerd.

Geluid - maatregelen
Als onderdeel van het besluit treft Defensie maatregelen die voorkomen dat er nieuwe overschrijdingen van 55 dB(A) op individuele gevels ontstaan. Daarnaast treft Defensie maatregelen die borgen dat er geen toename plaatsvindt op geluidgevoelige objecten die in de huidige situatie al een hogere belasting hebben dan 55 dB(A). Deze maatregelen (hierbij kan gedacht worden het verplaatsen van het Apache-proefdraaiplatform of aanpassen van het Kompasswingplatform) zijn als 'haalbaar' beoordeeld én leiden tot een inpasbare geluidsproductie. Rekening houdend met deze maatregelen, die nog niet concreet vastgelegd zijn, kan na optimalisatie de effectscore bijgesteld worden naar 0/-. De volgende voorwaarden zijn onderdeel van het besluit:

1. De uitbreiding zal door verruiming van de defensieactiviteiten niet leiden tot vergroting van de huidige grondgebonden geluidzone. Daarvoor treft Defensie aanpassingen (technische maatregelen dan wel operationele aanpassing)
2. De uitbreiding leidt niet tot nieuwe overschrijdingen boven de 55dB (A) op geluidgevoelige objecten. Daarvoor treft Defensie maatregelen.
3. De uitbreiding leidt niet tot een hogere geluidbelasting op geluidgevoelige objecten die een (met het hogere waarden besluit) vastgestelde geluidbelasting van >55 dB(A) hebben.

4. Defensie verplicht zichzelf zich redelijkerwijs in te spannen om eventuele hogere geluidsbelasting tussen 50dB(A) en 55dB(A) op geluidsgevoelige objecten zoveel mogelijk te beperken.

tabel 9-1 Overzicht beoordelingen grondgebonden activiteiten – vliegbasis Gilze-Rijen

Thema	Beoordeling grondgebonden activiteiten
Gezonde en veilige leefomgeving	
Geluid – hinder (zonder maatregelen)	-
Geluid – hinder (na treffen maatregelen)	0/-
Geluid - stiltegebieden	0
Luchtkwaliteit	0/-
Omgevingsveiligheid	0
Impact activiteit omgevingsveiligheid	0
Licht	0
Trillingen	0
Hittestress	0
Bodem en water	
Bodemkwaliteit	0
Oppervlaktewater	0
Grondwater	0
Waterveiligheid	0
Natuur, landschap en cultureel erfgoed	
Natura 2000	0/-
Natuurnetwerk Nederland	0
Beschermde soorten	0/-
Beschermde culturele erfgoedwaarden	0
Landschap	0
Geomorfologie	0
Archeologie	0
Klimaatadaptatie	
Overstromingen	0
Droogte	0
Rainproof	0
Ruimtegebruik	
Recreatie	0
Landbouw	0
Grondeigendom	0
Energienetwerken	0
Raakvlakken	
Interferentie met rijksbelangen	0

10. Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven, verplaatsen Hot cargo platform (LS 41)

10.1 Beschrijving van de behoefte

Toelichting

Defensie heeft de behoefte om het zogenaamde *hot cargo platform* (HCP) en bijbehorende infrastructuur (waaronder een 7-kamer bunker en hot cargo hal) op Vliegbasis Eindhoven te verplaatsten van de oost- naar de westzijde.

Noodzaak

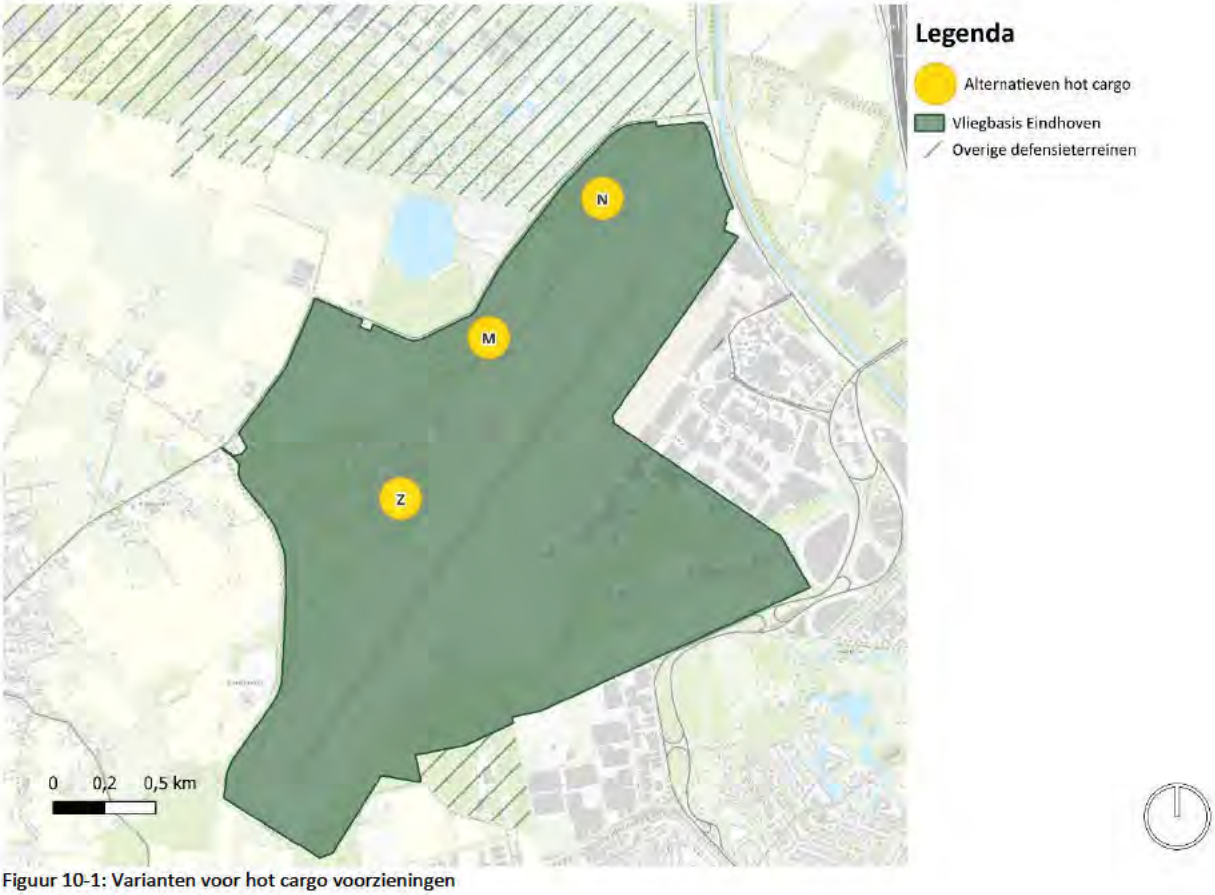
De verplaatsing is nodig omdat de inrichting van de vliegbasis Eindhoven wordt aangepast, onder andere in relatie tot de benodigde baanrenovatie en de benodigde infrastructuur voor de vervanging van de tactische luchttransportcapaciteit.

Ruimte- en milieubeslag

Er zijn drie varianten voor de verplaatsing van het Hot Cargo Platform (HCP). Alle varianten zijn aan de westzijde van de start- en landingsbaan gelegen. Voor het HCP wordt een risicogebaseerde aanpak gehanteerd. Dit houdt in dat het HCP niet meegenomen wordt in de explosieaandachtsgebieden, en wel in de inwendige veiligheid en PR-contouren van de vliegbasis. Verder houdt dit in dat er beperkingen zijn aan de tijdelijke aard van de activiteiten op het HCP.

Om de effecten te minimaliseren is bij het berekenen van effecten al rekening gehouden met constructieve oplossingsrichtingen voor de nieuwe hot cargo hal en 7-kamerbunker. De volgende constructietypen zijn voor alle varianten hetzelfde meegenomen:

- 7-kamerbunker uitgevoerd als 3-bar aardoverdekt magazijn (3-bar ECM), waarbij de zeven “cellen” een gemeenschappelijke aardoverdekking kennen en iedere cel zijn eigen toegangsdeur heeft. Het gebouw wordt als één geheel beschouwd voor de effecten en risico’s. De deuren zullen in de zuidoostelijke gevel moeten komen, zodat de grootste effecten binnen de vliegbasis blijven. Verder is het advies om de voorzijde te voorzien van een deurbarricade (rechte wand met aarden wal erachter) om zo veel mogelijk van de brokstukken bij een accidentele explosie af te vangen. Deze uitgangspunten zijn voor alle varianten gelijk.
- HCH (hot cargo hal) kan als een vergelijkbaar gebouw als het huidige HCH worden uitgevoerd. Belangrijk is dat aan alle 4 de zijden barricades voor externe veiligheid worden aangelegd (Rechte wand die iets hoger is dan HCH, met aarden wal aan achterzijde van de wand), om de externe effecten en dus de explosieaandachtsgebieden te beperken. HCP is van vergelijkbaar formaat als huidige HCP aangenomen, uitgevoerd als verhard platform.



Figuur 10-1: Varianten voor hot cargo voorzieningen

10.2 Nadere uitwerking

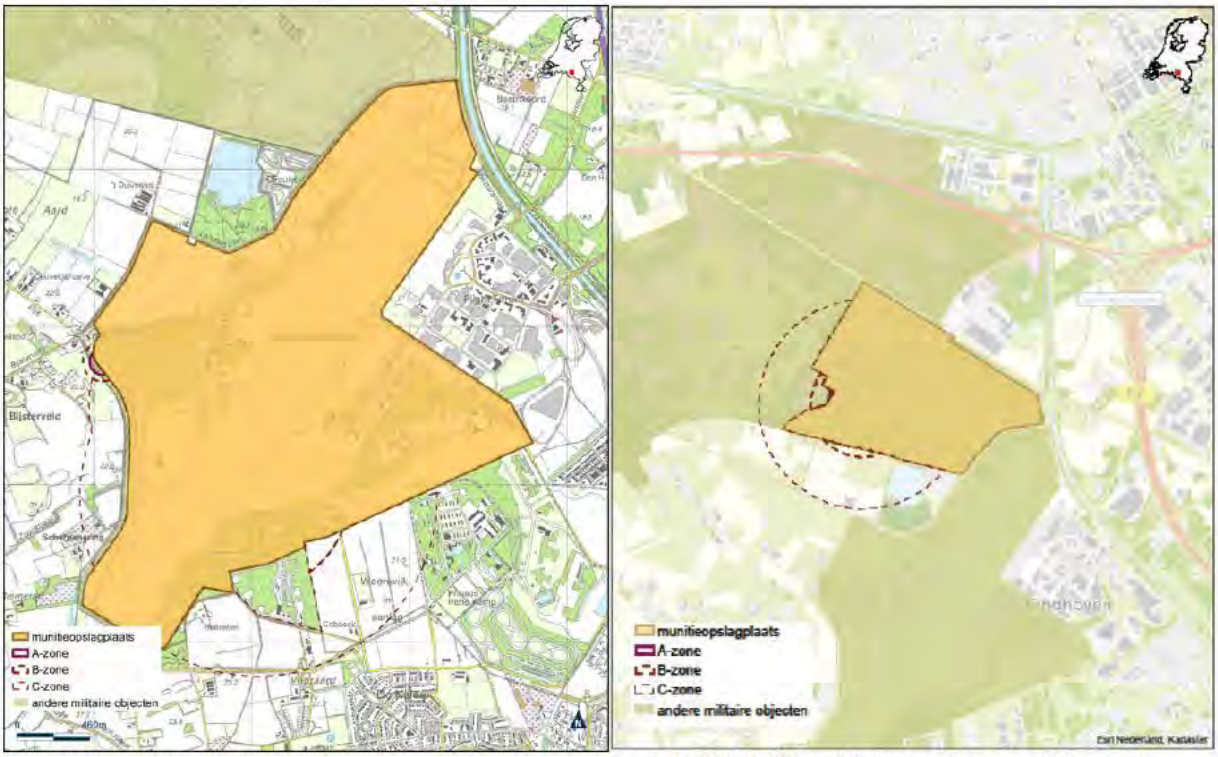
De uitgangspunten van het Hot Cargo Platform, Hot Cargo Hall en 7-kamerbunker zijn gelijk aan de analyse die in het kader van het ontwerp NPRD / MER is uitgevoerd. Mogelijke optimalisaties gaan over de volgende oplossingsrichtingen.

- Er is een onderscheid mogelijk tussen een risicogestuurde aanpak en effectgestuurde aanpak voor het Hot Cargo Platform (HCP). De huidige situatie maakt gebruik van een effectgestuurde aanpak, maar voor overslag is voorstelbaar dat een risicogestuurde aanpak ook toelaatbaar is. Uitgangspunt hiervan is dat de aandachtsgebieden bij een risicogestuurde aanpak kleiner zijn.
- Er is nog geen (concept) ontwerp voor de gebouwen. TNO heeft daarom een aantal uitgangspunten voor constructie, munitiebelegging en hoofdoriëntatie bepaald. De zones kunnen afhankelijk van toekomstige keuzes hieromtrent kleiner worden. Hierbij kan onderzocht worden of bijvoorbeeld een aardoverdekt magazijn voor de hot cargo hall gebruikt kan worden.
- De explosieaandachtsgebieden kunnen verkleind worden door de munitiebelegging (de hoeveelheid en zwaarte van de munitieartikelen) te verkleinen.

10.3 Huidige en referentie situatie

De huidige voorzieningen voor hot cargo bevinden zich ten oosten van de landingsbaan. Deze zijn op onderstaande kaart weergegeven. Voor de referentiesituatie is relevant dat op vliegbasis Eindhoven een nieuwe terminal gebouwd wordt in de nabijheid van het huidige hot cargo platform (start bouw eind 2025 – afronding 2027). Daarnaast vinden er buiten het vliegveld, maar mogelijk binnen de invloedssfeer van EV-contouren, ontwikkelingen plaats voor de Brainport Industries Campus (BIC). Onderdeel van de huidige situatie zijn explosieaandachtsgebieden (munitiezoneringen). Daarnaast zijn in de nabijheid van het terrein zoneringen aanwezig van de RVS-kazerne in Oirschot. Deze zones zijn vastgelegd in bijlage III Omgevingsregeling en moeten worden overgenomen in de Omgevingsplannen van gemeenten. In de huidige Omgevingsplannen (van rechtswege, december 2025) zijn de munitiezoneringen van de RVS-kazerne niet overal goed overgenomen. De

munitiezoneringen van HCH, HCP en 7KB zijn wel goed in het omgevingsplan van de gemeente Eindhoven opgenomen.



Figuur 10-2: explosieaandachtsgebieden rondom vliegbasis Eindhoven (a.g.v. HCP/HCH/7KB) en RVS-kazerne (a.g.v. munitiebunkers)

10.4 Effectbeschrijving en -beoordeling

10.4.1 Gezonde en veilige leefomgeving

Geluid – hinder

Gedurende de bouw van het hot cargo platform kan tijdelijk aanvullend geluid gecreëerd worden. Woningen zijn op grotere afstand (>500 meter) gelegen. Door de afstand tot woningen en de tijdelijke aard van het geluid is wordt hier voor geen van de locaties een knelpunt verwacht. Er is geen sprake van een aanpassing van de routering op de vliegbasis, dus er worden ook geen veranderingen van het grondgebonden geluid verwacht.

Geluid – stiltegebieden

Er liggen geen stiltegebieden in of in de directe nabijheid van de varianten voor het hot cargo platform. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Luchtkwaliteit

Gedurende de bouw van het hot cargo platform kunnen tijdelijk emissies plaatsvinden. Dit gaat naar alle waarschijnlijkheid om een bijdrage die niet in betekenende mate bijdraagt aan de concentraties luchtverontreiniging. Dit scoort voor alle varianten neutraal (0).

Omgevingsveiligheid

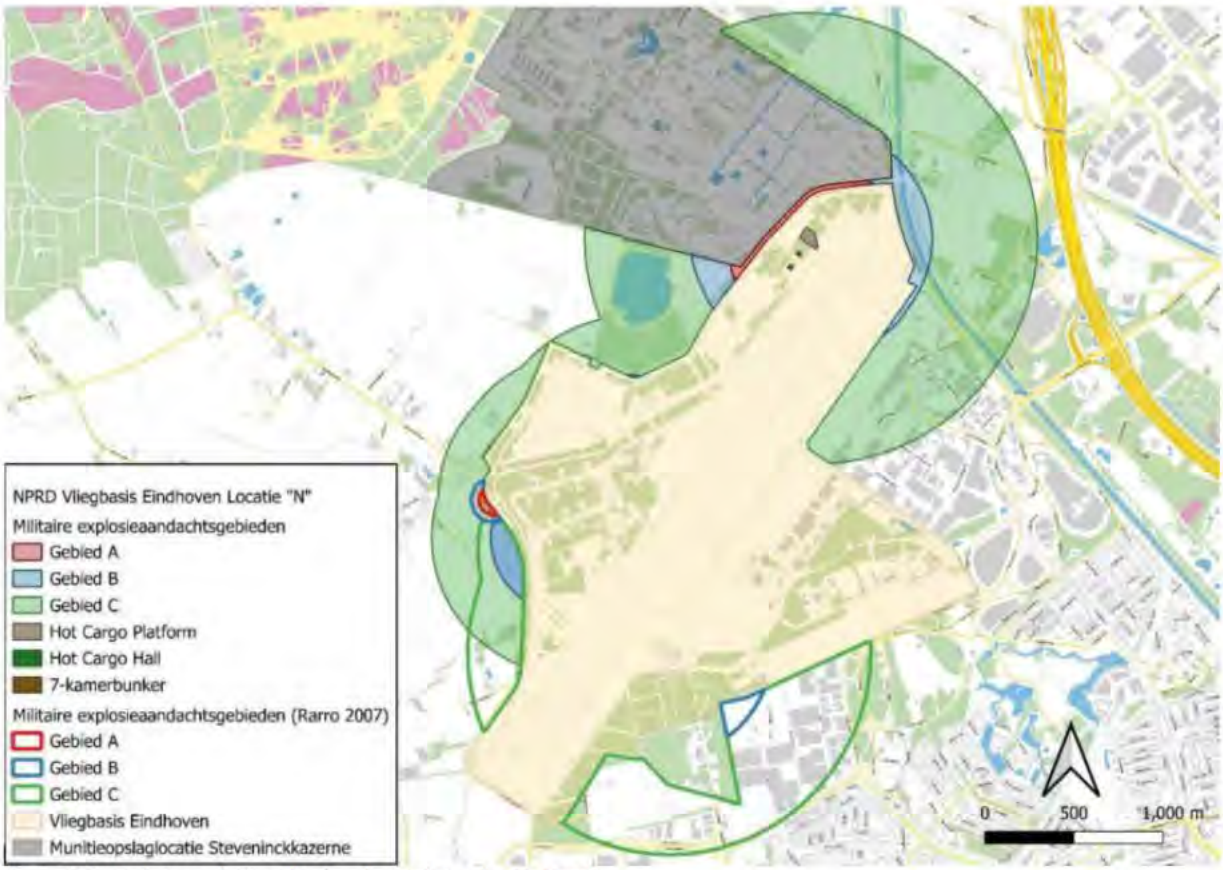
Variant N

Bouw van de hot cargo-voorzieningen op locatie N overlapt met verschillende gebruiksfuncties. Deze zijn, per explosieaandachtsgebied:

- In militair explosieaandachtsgebied A bevinden zich de volgende gebruiksfuncties
  - Een motorcrossterrein ‘de Landsard’ met gebruiksfunctie ‘sport’. Vanuit de aanwezigheid van mensen kan men deze gebruiksfunctie gelijkwaardig zien als een beperkt kwetsbare locatie (is geen gebouw). Een beperkt kwetsbare locatie binnen gebied A moet gezien worden als een inbreuk.

- Een stuk van de 'Landsardseweg' met gebruiksfunctie 'verkeer'. Dit betreft geen auto- of snelweg, dus is geen inbreuk.
- Militair terrein behorende bij vliegbasis Eindhoven of de Generaal-majoor de Ruyter van Steveninckkazerne met gebruiksfunctie 'maatschappelijk'. Dit is geen inbreuk.
- Een sloot met gebruiksfunctie 'water'. Dit is geen inbreuk.

- In militair explosieaandachtsgebied B bevinden zich de volgende gebruiksfuncties
  - Een motorcrossterrein en kartcircuit 'de Landsard' met gebruiksfunctie 'sport'. Vanuit de aanwezigheid van mensen kan deze gebruiksfunctie gelijkwaardig gezien worden aan een beperkt kwetsbare locatie (is geen gebouw). Een beperkt kwetsbare locatie binnen gebied B moet gezien worden als een inbreuk.
  - Een nog niet gerealiseerd stuk bedrijventerrein van de Brainport Industries Campus (BIC). Dit betreft het plangebied van BIC II. Bij de bouw van kantoorgebouwen, moet het (beperkt) kwetsbare gebouw gezien worden als inbreuk.
- In militair explosieaandachtsgebied C bevinden zich de volgende gebruiksfuncties:
  - De terminal van Eindhoven Airport binnen gebruiksfunctie 'maatschappelijk'. Dit betreft een object met veel en grote glas- en vliesgevels. Dit wordt hieronder nader toegelicht.
  - Kantoren op het bedrijventerreinen van BIC II met gebruiksfunctie 'bedrijf'. Dit betreft een nog niet gerealiseerd object met veel en grote glas- en vliesgevels. Dit wordt hieronder nader toegelicht.



Figuur 10-3: Explosieaandachtsgebieden als gevolg van locatie Noord.

De terminal van Eindhoven Airport en BIC II zijn voorzien van grote glasgevels. Op basis van de criteria en interpretaties uit het Methoden en Regelgeving rapport blijkt dat de terminal van Eindhoven Airport en BIC II mogelijk als inbreuk moeten worden gezien. Er is daarom een ruitbreukanalyse uitgevoerd voor locatie Noord om te bepalen of deze locatie daadwerkelijk een inbreuk in militair explosieaandachtsgebied C veroorzaakt. Uit deze ruitbreukanalyse blijkt dat ruiten kunnen breken in de terminal en BIC II-gevel in geval van en ontploffing van de HCP, HCH of de 7-kamer bunker. Ruitbreuk is ongunstig aangezien glasscherven, maar ook complete ruiten de achterliggende ruimte in kunnen vliegen en daarbij letsel kunnen veroorzaken bij de aanwezige personen.

Samenvattend heeft locatie Noord met de volgende inbreuken te maken:

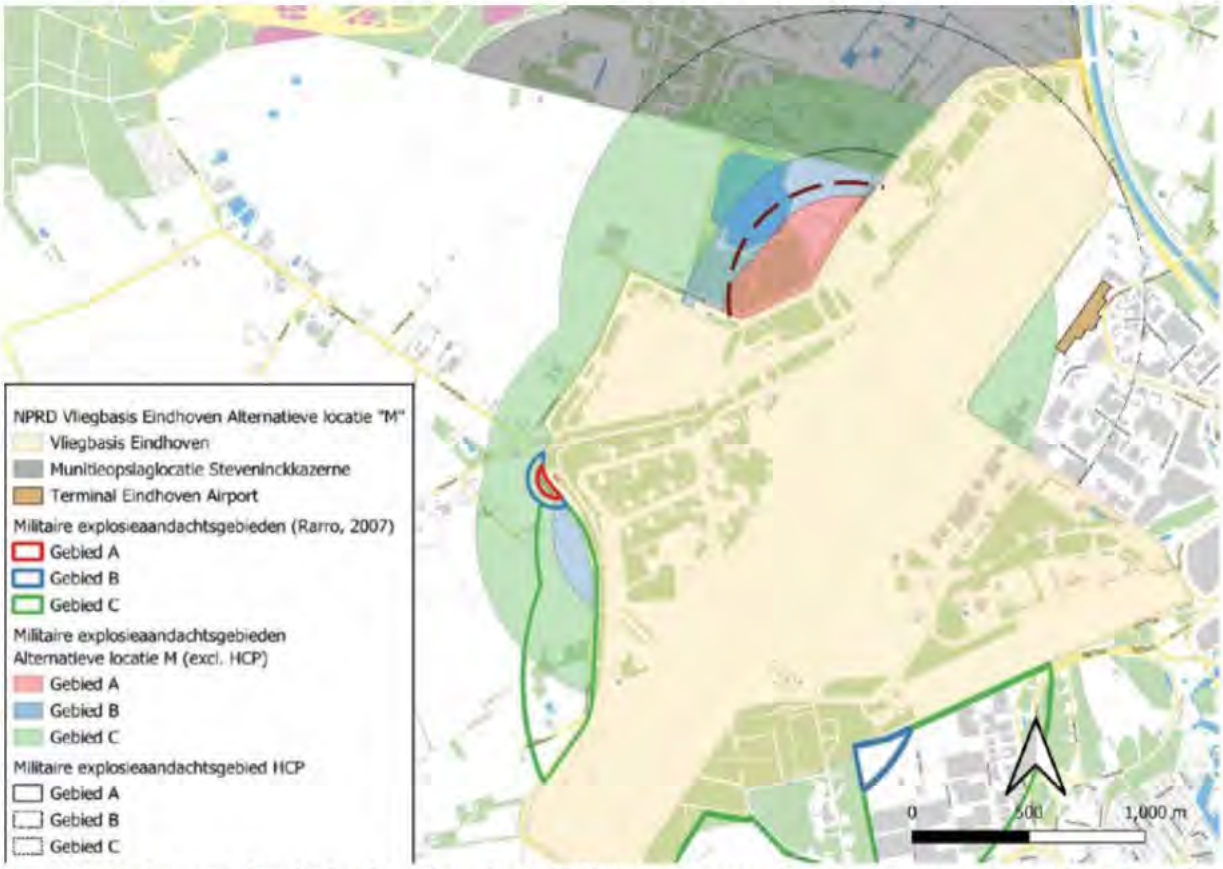
- een motorcrossterrein binnen gebied 'A' en 'B';
- en nog niet gerealiseerd stuk bedrijventerrein (BIC II) binnen gebied 'B';
- een kartcircuit 'de Landsard' binnen gebied 'B';
- de terminal van Eindhoven Airport binnen gebied 'C', waarbij uit de ruitbreukanalyse blijkt dat op basis van de huidige situatie de ruiten zullen falen;
- kantoren op bedrijventerrein BIC II binnen gebied 'C', waarbij uit de ruitbreukanalyse blijkt dat op basis van de constructieplannen voor deze ontwikkeling, de ruiten zullen falen.

Gelet op deze inbreuken scoort locatie Noord zeer negatief (--).

Variant M

Bouw van de hot cargo-voorzieningen op locatie M overlapt met gebruiksfuncties. Hierbij wordt rekening gehouden met een reductie van 19% ten opzichte van de wensbelegging vanwege de nabijheid van de POL-opslag (JFSI, voorzieningen voor kerosine-opslag) en de afstand van de grens van de vliegbasis. Daarnaast bestaan er op locatie Midden restricties voor gelijktijdig gebruik van het HCP.
Rekening houdend met deze restricties overlappen de explosieaandachtsgebieden met de volgende gebruiksfuncties:

- In militair explosieaandachtsgebied A bevinden zich de volgende gebruiksfuncties
  - Een motorcrossterrein en kartcircuit 'de Landsard' met gebruiksfunctie 'sport'. Vanuit de aanwezigheid van mensen kan deze gebruiksfunctie gelijkwaardig gezien worden aan een beperkt kwetsbare locatie (is geen gebouw). Een beperkt kwetsbare locatie binnen gebied A moet gezien worden als een inbreuk.
  - Een stuk van de 'Landsardseweg' met gebruiksfunctie 'verkeer'. Dit betreft geen auto- of snelweg, dus is geen inbreuk.
  - Militair terrein behorende bij vliegbasis Eindhoven of de Generaal-majoor de Ruyter van Steveninckkazerne met gebruiksfunctie 'maatschappelijk'. Dit is geen inbreuk.
  - Een sloot met gebruiksfunctie 'water'. Dit is geen inbreuk.
- In militair explosieaandachtsgebied B bevinden zich de volgende gebruiksfuncties
  - Een motorcrossterrein en kartcircuit 'de Landsard' met gebruiksfunctie 'sport'. Vanuit de aanwezigheid van mensen kan deze gebruiksfunctie gelijkwaardig gezien worden aan een beperkt kwetsbare locatie (is geen gebouw). Een beperkt kwetsbare locatie binnen gebied A moet gezien worden als een inbreuk.
  - Festivalterrein 'Landsard Beach' met gebruiksfunctie 'groen'. Op het festivalterrein worden in de open lucht evenementen georganiseerd. Deze bestemming is niet toegestaan in gebied 'B'.
  - Een woning op de Landsardseweg 30. Gezien de (beperkt) kwetsbare locatie binnen gebied B, moet de woning gezien worden als inbreuk.
- In militair explosieaandachtsgebied C bevinden zich de volgende gebruiksfuncties:
  - De terminal van Eindhoven Airport binnen gebruiksfunctie 'maatschappelijk'. Dit betreft een object met veel en grote glas- en vliesgevels. Indien gekomen kan worden tot een risicogestuurde aanpak voor het Hot Cargo Platform, is het mogelijk om Eindhoven Airport buiten aandachtsgebied 'C' te houden.



Figuur 10-4: Explosieaandachtsgebieden als gevolg van locatie Midden, in groen uitgaande van een risicogestuurde aanpak voor het HCP. In zwart de C-zone met een effectgestuurde aanpak (cfr. Huidige aanpak)

De terminal van Eindhoven Airport is voorzien van een grote glasgevel. Op basis van de criteria en interpretaties uit het Methoden en Regelgeving rapport blijkt dat de terminal van Eindhoven Airport mogelijk als inbreuk moet worden gezien voor variant Midden. Er is daarom een ruitbreukanalyse uitgevoerd voor locatie Midden om te bepalen of deze locatie daadwerkelijk een inbreuk in militair explosieaandachtsgebied C veroorzaakt. Uit deze ruitbreukanalyse blijkt dat ruiten kunnen breken in de terminal in geval van en ontploffing van munitie op het HCP. Alleen bepaalde ruiten breken in het geval van een ontploffing van munitie gelegen in de HCCH. Ruitbreuk wordt niet verwacht ten gevolge van de 7-kamerbunker. Ruitbreuk is ongunstig aangezien glasscherven, maar ook complete ruiten de achterliggende ruimte in kunnen vliegen en daarbij letsel kunnen veroorzaken bij de aanwezige personen.

Samenvattend heeft locatie Midden met de volgende inbreuken te maken:
- een motorcrossterrein en kartterrein binnen gebied 'A' en 'B';
- een festivalterrein 'Landsard Beach' binnen gebied 'B';
- een woning binnen gebied 'B';
- de terminal van Eindhoven Airport binnen gebied 'C', waarbij uit de ruitbreukanalyse blijkt dat op basis van de huidige situatie de ruiten zullen falen.

Gelet op deze inbreuken scoort locatie Noord zeer negatief (--).

Variant Z
Bouw van de hot cargo-voorzieningen op locatie Z overlapt met verschillende gebruiksfuncties. Eerdere studies naar hot cargo-voorzieningen in de nabijheid van de shelters bleken niet mogelijk doordat deze leidden tot een inwendig onveilige situatie (hetgeen betekent dat andere shelters 'reageren' op een ontploffing van HCP/HCH/7KB). Er is een locatie in de nabijheid van de shelters aanwezig die leidt tot een inwendig veilige situatie: er ontstaat geen reactie tussen HCP/HCH/7KB en andere munitieshelters op de vliegbasis. Wel bestaat een restrictie in gelijktijdig gebruik van het HCP. Daarnaast moeten de gebouwen en voorzieningen op deze locatie verplaatst worden naar elders op de vliegbasis.

Deze locatie leidt tot een vergroting van het gebied 'C' ten opzichte van de huidige situatie. Deze aandachtsgebieden zorgen niet voor nieuwe inbreuken. Gelet op deze informatie scoort locatie Zuid neutraal (0). In deze situatie is nog geen rekening gehouden met de mogelijkheid om gebruik te maken van een risicogestuurde aanpak voor het HCP.



Figuur 10-5: Explosieaandachtsgebieden als gevolg van locatie Zuid.

Licht

Er is een gemiddelde tot verhoogde lichtemissie in de huidige situatie binnen de varianten van het hot cargo platform. In de nabijheid van het hot cargo platform worden lichtvoorzieningen geplaatst. De varianten liggen in een omgeving waar al enige lichtemissie plaats vindt, maar liggen alle op relatief donkere gedeelten van de vliegbasis. Dit scoort neutraal (0).

Trillingen

Het hot cargo platform leidt niet tot activiteiten die grootschalige trillingen met zich meebrengen. Het aspect is voor alle varianten als neutraal (0) beoordeeld.

Hittestress

Het hot cargo platform heeft geen wezenlijk effect op het hitte-eiland. Rond het bestaande hot cargo platform ontstaat geen hitte-eiland. Het aspect is daarom voor de drie varianten als neutraal (0) beoordeeld.

10.4.2 Bodem en water

Bodemkwaliteit

Binnen alle drie de varianten is onderzoek gedaan naar de bodemkwaliteit. Mogelijk dat er aandachtspunten bestaan vanuit de bodemkwaliteit. Het aspect is als licht negatief (0/-) beoordeeld voor de drie varianten.

Oppervlaktewater

Binnen de voorziene locatie liggen geen KRW-oppervlaktewaterlichamen. Ook liggen er geen andere watergangen binnen het terrein volgens de legger van waterschap de Dommel. Het aspect is als daarom voor alle varianten als neutraal (0) beoordeeld.

Grondwater

De gemiddeld hoogste grondwaterstand (GHG) op locatie N ligt op ongeveer 105 cm onder het maaiveld. De gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) ligt op ongeveer 250 cm onder het maaiveld. De grondwaterstand ligt dieper dan 70 cm en daarmee vormt het geen aandachtspunt. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

De gemiddeld hoogste grondwaterstand (GHG) op locatie M ligt op ongeveer 70 cm onder het maaiveld. De gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) ligt op ongeveer 240 cm onder het maaiveld. De grondwaterstand ligt dieper dan 70 cm en daarmee vormt het geen aandachtspunt. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

De gemiddeld hoogste grondwaterstand (GHG) op locatie Z ligt op ongeveer 110 cm onder het maaiveld. De gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG) ligt op ongeveer 250 cm onder het maaiveld. De grondwaterstand ligt dieper dan 70 cm en daarmee vormt het geen aandachtspunt. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Waterveiligheid

De varianten liggen niet in de nabijheid van primaire waterkering. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

10.4.3 Natuur, landschap en cultureel erfgoed

Natura 2000

Op 3,5 km (variant Z) tot 5,5 km (variant N) vanaf de voorziene locatie ligt Natura 2000 gebied Kempenland-West. De afstand maakt dat de impact op Natura 2000 gebieden alleen speelt door stikstofemissies. Deze emissies spelen voornamelijk in de aanlegfase. Het aspect is daarom als licht negatief (0/-) beoordeeld.

Natuurnetwerk Nederland

Het beekje Ekkersrijt en delen van de bossen op de vliegbasis zijn onderdeel van het Natuuurnetwerk Brabant (NNB). Varianten M en N liggen in de directe nabijheid van deze beek. Ruimtebeslag kan waarschijnlijk voorkomen worden, maar negatieve effecten (waaronder verstoring en verandering in de waterhuishouding) kunnen niet op voorhand uitgesloten worden. Voor variant Z geldt dat deze niet in de directe nabijheid van de Ekkersrijt liggen, maar de bossen aan de zuidzijde zijn wel onderdeel van het NNB. Er vindt geen ruimtebeslag binnen deze gebieden plaats. Varianten M en N scoren door de overlap met de Ekkersrijt licht negatief (0/-). Zuid scoort neutraal (0).

Beschermde culturele erfgoedwaarden

Binnen de varianten liggen geen cultuurhistorische waarden (rijksmonumenten, UNESCO, stads- en dorpsgezichten). Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Landschap

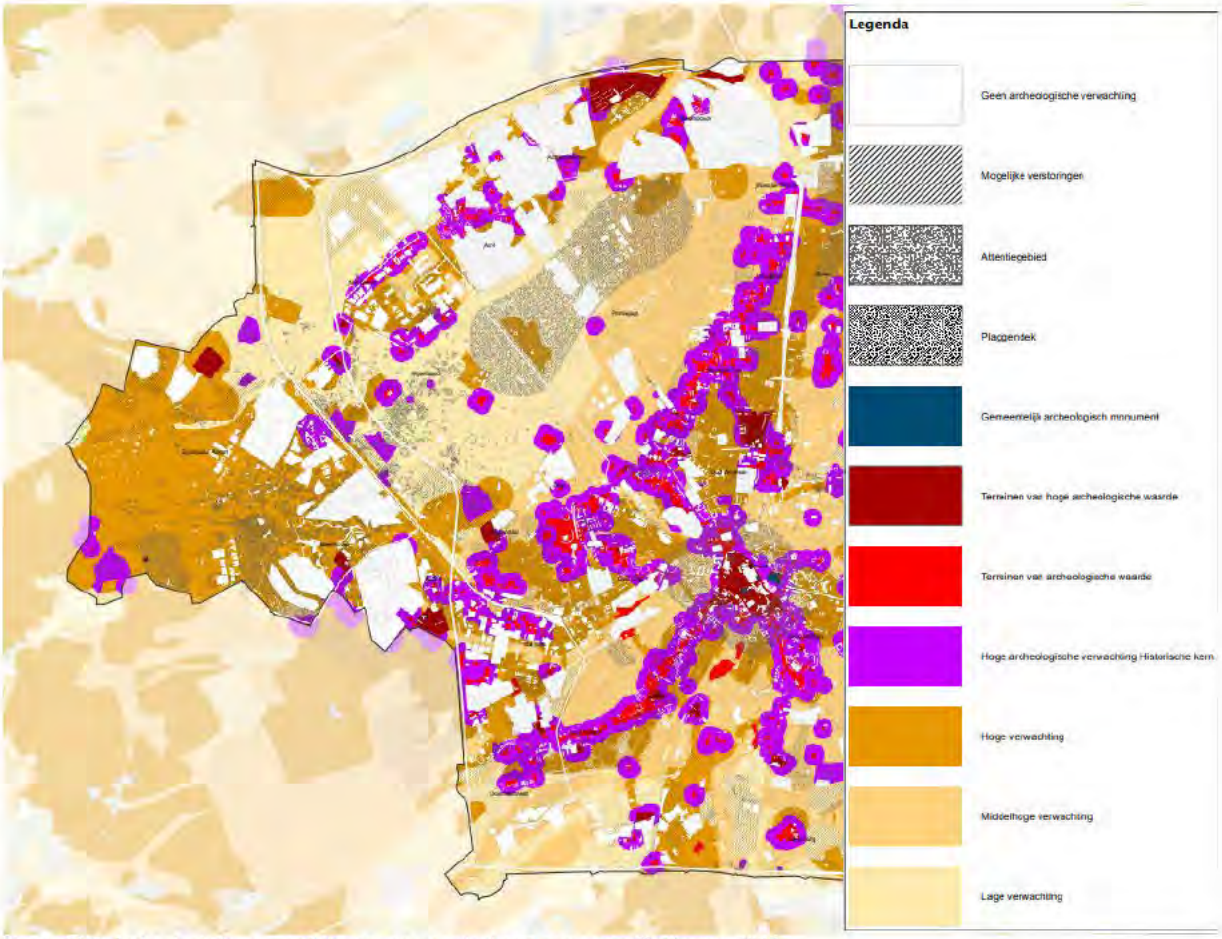
De varianten liggen naast de landingsbaan. De ontwikkeling van een hot cargo sluit aan op het karakter van de omgeving. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Geomorfologie

Binnen de aangewezen locaties liggen geen aardkundig waardevolle gebieden. Het aspect is daarom als neutraal (0) beoordeeld.

Archeologie

Op de gemeentelijke archeologische waarden- en verwachtingskaart (Berkvens & Arts, 2022) heeft het grootste deel van de vliegbasis een hoge archeologische verwachting toegekend gekregen. Ter plaatse van locatie Noord is een mesolithische site aanwezig: dit deel van het terrein is geclassificeerd als terrein van hoge archeologische waarde.



Figuur 10-6: Archeologische verwachtingen- en waardenkaart gemeente Eindhoven, 2022

Varianten M en N liggen nabij de bekende mesolithische site. Vanuit het archeologisch belang verdient het aanbeveling om overlap met deze site te voorkomen. Voor locatie N zal vooraf aan de werkzaamheden onderzoek plaats moeten vinden om te bepalen of er nog archeologische resten in de grond aanwezig kunnen zijn. Om deze reden scoort locatie N negatief (-), en locaties M en Z neutraal (0).

Een ander aandachtspunt is de aanwezigheid van onontplofte oorlogsresten (OOO). Dit aandachtspunt geldt voor alle locaties.

10.4.4 Klimaatadaptatie

Overstromingen
De varianten zijn geen van alle overstromingsgevoelig. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

Droogte
Een hot cargo platform leidt niet tot een verhoogd natuurbrandrisico. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld voor alle varianten.

Rainproof
De realisatie van een hot cargo platform leidt (mogelijk) tot aanvullende verharding binnen het terrein. De impact op de regenbestendigheid vormt een aandachtspunt voor de uitwerking van de locatie. Het aspect is als licht negatief (0/-) beoordeeld voor alle varianten.

10.4.5 Ruimtegebruik

Recreatie
De varianten bevinden zich binnen een bestaand vliegbasis. Gekoppeld aan het effect door de explosieaandachtsgebieden (zie paragraaf 10.4.1, omgevingsveiligheid) leiden varianten N en M tot een inbreuk

van kart- en motorcrossterrein en leidt variant M tot een inbreuk van het festivalterrein. Beide varianten scoren door deze inbreuken negatief (-). Variant Zuid heeft geen impact op recreatieve voorzieningen. Deze variant scoort neutraal (0).

Landbouw
De varianten bevinden zich binnen een bestaand vliegbasis. De varianten hebben daarmee geen impact op landbouw door ruimtebeslag. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld voor de drie varianten.

Wonen
Als gevolg van explosieaandachtsgebied 'B' leidt variant M tot een inbreuk door de woning aan de Landsardseweg. Op basis van de beoordelingssystematiek scoort dit gegeven licht negatief (0/-). De andere twee varianten (N, Z) scoren neutraal (0).

Grondeigendom
Vliegbasis Eindhoven is in gebruik als militair terrein. Er hoeven geen aanvullende gronden aangekocht te worden. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld voor de drie varianten.

Energienetwerken
Er lopen geen hoogspanningslijnen ver of zijn windturbines aanwezig in de directe omgeving van de varianten. Het aspect is als neutraal (0) beoordeeld.

10.4.6 Defensiespecifiek

Per variant gelden de volgende effecten:

- Variant N ligt in een ongebruikt gedeelte van de vliegbasis en leidt niet tot restricties in gelijktijdig gebruik van voorzieningen. Deze variant heeft dus geen negatieve impact op het militaire belang (0).
- Variant M ligt in een ongebruikt gedeelte van de vliegbasis, maar leidt tot restricties in gelijktijdig gebruik van voorzieningen. Daarnaast kan op deze locatie maar 81% van de wensbelegging gerealiseerd worden. Door deze twee negatieve punten scoort deze locatie licht negatief (0/-).
- Variant Z leidt ertoe dat de nu op deze locatie aanwezige voorzieningen verplaatst moeten worden naar een andere plek op de vliegbasis. Omdat dit geen voorzieningen zijn met aandachtsgebieden, kan dit naar verwachting relatief eenvoudig ingepast worden. Daarnaast leidt variant Z tot een restrictie in gelijktijdig gebruik met andere gebouwen op de vliegbasis. Deze variant hindert de bedrijfsvoering van Defensie het meeste van de drie varianten. Om deze redenen scoort variant Z negatief (-).

10.4.7 Raakvlakken

Interferentie met rijksbelangen
De voorziene locatie voor het hot cargo platform ligt binnen vliegbasis Eindhoven. Varianten N en M interfereren met het functioneren van Eindhoven Airport. Hier moet minimaal de vliesgevel versterkt worden, maar hierbij geldt in algemene zin ook dat de gates binnen de invloedssfeer van de hot cargo voorzieningen zouden vallen. In juridische zin is hier geen effect, maar de aanwezigheid van de mensen (als onderdeel van burgerluchtvaart op Eindhoven Airport) is wel nagenoeg continu. Dit leidt ertoe dat varianten N en M negatief (-) scoren. Variant Z scoort neutraal (0).

10.5 Conclusie

Onderstaande tabel toont de beoordelingen van de locaties voor de hot cargo-voorzieningen. Defensie heeft ervoor gekozen de impact op de eigen bedrijfsvoering te accepteren, gelet op de baten die locatie Zuid heeft voor de fysieke leefomgeving (ten opzichte varianten M en N). Gelet op de keuze voor variant Z, wordt deze behoefte als een **categorie 2** behoefte gecategoriseerd.

tabel 10-1: Overzichtstabel beoordelingen varianten hot cargo platform

Thema	Noord	Midden	Zuid
Gezonde en veilige leefomgeving			
Geluid - hinder	0	0	0
Geluid - stiltegebieden	0	0	0
Luchtkwaliteit	0	0	0

Thema	Noord	Midden	Zuid
Omgevingsveiligheid	--	--	0
Licht	0	0	0
Trillingen	0	0	0
Hittestress	0	0	0
Bodem en water			
Bodemkwaliteit	0/-	0/-	0/-
Oppervlaktewater	0	0	0
Grondwater	0	0	0
Waterveiligheid	0	0	0
Natuur, landschap en cultureel erfgoed			
Natura 2000	0/-	0/-	0/-
NNN	0/-	0/-	0
Beschermde culturele erfgoedwaarden	0	0	0
Landschap	0	0	0
Geomorfologie	0	0	0
Archeologie	-	0	0
Klimaatadaptatie			
Overstromingen	0	0	0
Droogte	0	0	0
Rainproof	0/-	0/-	0/-
Ruimtegebruik			
Recreatie	-	-	0
Landbouw	0	0	0
Wonen	0	0/-	0
Grondeigendom	0	0	0
Energienetwerken	0	0	0
Defensiespecifiek			
Geschiktheid voor militair gebruik	0	0/-	-
Raakvlakken			
Interferentie met rijksbelangen	-	-	0

11. Conclusie en overzicht

11.1 Overzicht van effectbeoordelingen

In dit addendum is voor één bovenregionale behoefte en acht locatiespecifieke behoeften nader onderzoek opgenomen. In de regel had dit te maken met de beschikbaarheid van onderzoek naar te verwachten geluidhinder. In onderstaande figuur zijn de belangrijke effecten per behoefte opgenomen. Op basis van deze effectbeoordeling heeft Defensie voorgesteld alle behoeften onderdeel te maken van het voorkeurspakket. Alle locatiespecifieke behoeften zijn daardoor gecategoriseerd als een behoefte in **categorie 2.**

Nr.	Behoefte	Aandachtspunten
VIII	Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit	• Effecten gekoppeld aan ruimtegebruik: impact op agrarische activiteiten, landschap en natuurwaarden
5	Uitbreiding milieuruimte activiteiten Vliegbasis Leeuwarden	• Te verwachten geluidhinder als gevolg van intensivering. Door het treffen van maatregelen worden effecten op de omgeving veelal geminimaliseerd ten opzichte van de huidige situatie.
11	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer	• Geluidseffecten tot 55 dB $B_{s,dan}$ op geluidgevoelige objecten; • Mogelijke effecten op de waterkwaliteit van het IJsselmeer; • Mogelijke effecten op de instandhoudingsdoelstellingen van Natura 200-gebieden • Impact op recreatie op het IJsselmeer; • Hinder en kans op schade als gevolg van trillingen en piekgeluiden
14	Petten groei beproevingen Noordzee	• Geluidseffecten tot 60 dB $B_{s,dan}$ op geluidgevoelige objecten; • Mogelijke effecten op de waterkwaliteit van de Noordzee; • Mogelijke effecten op de instandhoudingsdoelstellingen van Natura 200-gebieden • Hinder en kans op schade als gevolg van trillingen en piekgeluiden
23	Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK	• Geluidseffecten van schietgeluid tot 60 dB $B_{s,dan}$ op geluidgevoelige objecten; • De behoefte voor vlieguren past binnen de regeling voor het ISK; • Mogelijke verstoring van diersoorten binnen Natura 2000-gebied De Veluwe
24	Uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK	
33	Uitbreiding milieuruimte activiteiten Vliegbasis Woensdrecht	• Te verwachten geluidhinder als gevolg van intensivering. Door het treffen van maatregelen worden effecten op de omgeving veelal geminimaliseerd ten opzichte van de huidige situatie.
35	Uitbreiding milieuruimte activiteiten Vliegbasis Gilze-Rijen	• Te verwachten geluidhinder als gevolg van intensivering. Door het treffen van maatregelen worden effecten op de omgeving veelal geminimaliseerd ten opzichte van de huidige situatie.
41	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven, verplaatsen Hot cargo platform	• Impact op militaire voorzieningen die op het moment aanwezig zijn op de voorkeurslocatie

11.2 Cumulatie met andere onderdelen van het NPRD

In zowel het definitieve als ontwerp MER is een analyse van cumulatie opgenomen van de verschillende behoeften. In onderstaand overzicht is weergegeven of en zo ja, hoe de behoeften uit dit addendum cumuleren met de andere behoeften uit het NPRD. Hierbij is specifiek gekeken naar de vraag of de beoordeling van cumulatie anders uitpakt dan verondersteld in het ontwerp MER.

VIII: Toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

De behoefte die in dit addendum nader is onderzocht heeft betrekking op het grondgebruik rondom Lelystad Airport. De effecten van dit ruimtegebruik cumuleren niet met effecten van andere behoeften in Flevoland, maar het agrarisch ruimtebeslag van het definitieve voorkeurspakket binnen de provincie wordt wel groter dan van het ontwerp voorkeurspakket.

Locatiespecifieke behoefte 5: Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Leeuwarden

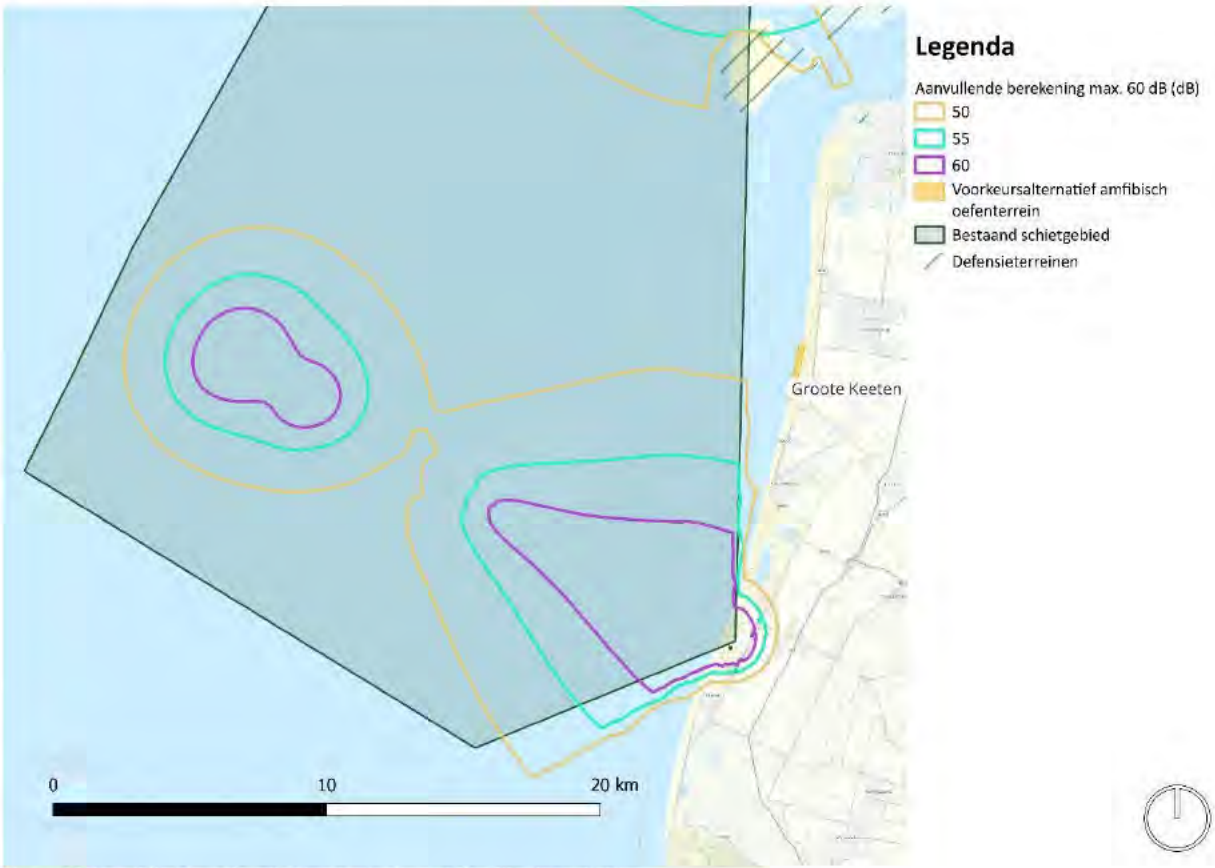
De behoefte naar meer ruimte voor grondgebonden activiteiten leidt weliswaar niet tot een onwettelijke toename van geluidhinder, maar drukt in samenhang met andere defensieactiviteiten op de vliegbasis wel op de leefkwaliteit rondom de vliegbasis. In dit licht is vooral de stapeling van een toename van grondgebonden geluid en het intensiever gebruiken van de secundaire baan relevant. Aandachtspunt hierbij is dat Defensie beide onderdelen van locatiespecifieke behoefte 5 in samenhang met elkaar beziet. Voor omwonenden is het onderscheid tussen hinder als gevolg van proefdraaien of een startbeweging weinig relevant: de stapeling van beide activiteiten wel.

Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer

De groei van het aantal beproevingen op schietinrichting Breezanddijk cumuleert niet met andere behoeften. Wel is dit één van de behoeften die impact heeft op Natura 2000-gebied / UNESCO Werelderfgoed-gebied De Waddenzee. In de aanvulling op het MER is stilgestaan bij deze cumulatie. Hieruit volgt dat er geen sprake is van significante cumulatie van effecten door de behoeften van het NPRD op het werelderfgoed Waddenzee. De locaties liggen ver van elkaar vandaan en de effecten van elke activiteit afzonderlijk zijn beperkt en hebben naar verwachting weinig tot geen impact op de aanwezige soorten, recreatie of dark sky-principe. Lokaal kan hinder ontstaan voor zowel recreatie als soorten (zeehonden en vogels), maar zoals aangegeven is deze hinder beperkt in tijd, omvang en locatie.

Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee

De beproevingen vanuit schietinrichting Petten overlappen niet met andere behoeften. De oefeningen op zee (binnen EHD-41 en EHD-42) zijn op grote afstand gelegen van de sector van schietinrichting Petten, waardoor er geen sprake is van cumulatie. Het amfibische oefenterrein Groote Keten (bovenregionale behoefte VI) is op kortere afstand gelegen, maar door de veranderingen van de schietoefeningen neemt de geluidbelasting hier juist af (minder schoten op korte afstand van de kust). De activiteiten binnen amfibisch oefengebied Groote Keeten veroorzaken geen geluidhinder die merkbaar is voor woningen binnen de geluidklassen als weergegeven in het onderzoek. De afstand van beide locaties en effectzones zijn zichtbaar in onderstaande figuur.



Figuur 11-1: nabijheid van locatie Groote Keeten tot de schietbaan Petten

Locatiespecifieke behoeften 23 en 24: Uitbreiden live firing mogelijkheden helikopters op ISK & uitbreiding milieu en geluidsruimte ISK

De cumulatie van beide behoeften op het ISK is evident: beide activiteiten leiden in samenhang tot een geluiduitstraling naar de omgeving. Beide activiteiten worden in samenhang met elkaar bezien, waarbij voldaan wordt aan de wettelijke voorschriften die gelden voor activiteiten op dit oefenterrein. Dit kan leiden tot geluidhinder. Er is geen sprake van rekenkundige cumulatie met andere defensieactiviteiten.

Locatiespecifieke behoefte 33: Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Woensdrecht

De behoefte naar meer ruimte voor grondgebonden activiteiten leidt weliswaar niet tot een niet toegestane toename van geluidhinder, maar drukt in samenhang met andere defensieactiviteiten op de vliegbasis wel op de leefkwaliteit rondom de vliegbasis. Vooral de samenhang met andere activiteiten die om stikstofruimte vragen is een aandachtspunt. Zowel het treffen van maatregelen om geluidhinder terug te dringen, de realisatie van een schietbaan als het vergroten van het aantal minuten proefdraaien vraagt om stikstofruimte binnen hetzelfde Natura 2000-gebied. Ruimte die voor deze activiteiten afzonderlijk niet aanwezig is, en in samenhang dus evenmin.

Locatiespecifieke behoefte 35: Uitbreiding milieuruimte activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen

De behoefte naar meer ruimte voor grondgebonden activiteiten leidt weliswaar niet tot een onwettelijke toename van geluidhinder, maar drukt in samenhang met andere defensieactiviteiten op de vliegbasis wel op de leefkwaliteit rondom de vliegbasis. Op Gilze-Rijen is vooral belangrijk dat ernstige hinder van vliegactiviteiten zich concentreert op een aantal plekken. Het treffen van maatregelen is noodzakelijk om te voorkomen dat de hinder door grondgebonden activiteiten zich op dezelfde locaties concentreert. Het is van belang om eventuele intensivering ook in relatie te brengen met de aanpak van rattle noise rondom de vliegbasis.

Locatiespecifieke behoefte 41: Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven, verplaatsen Hot cargo platform

Het verplaatsen van de hot cargo-voorzieningen leidt niet tot cumulatief grotere veiligheidsrisico's. Wel is het van belang om de juridische borging van de explosieaandachtsgebieden in verband te brengen met eventuele aanpassingen aan de aandachtsgebieden die voortvloeien uit aanpassingen van het wettelijk kader (AASTP: de NAVO-standaard voor eisen aan munitieopslag en -overslag)

Over Antea Group

Antea Group is het thuis van 1800 trotse ingenieurs en adviseurs. Samen bouwen wij elke dag aan een veilige, gezonde en toekomstbestendige leefomgeving. Je vindt bij ons de allerbeste vakspecialisten van Nederland, maar ook innovatieve oplossingen op het gebied van data, sensoring en IT. Hiermee dragen wij bij aan de ontwikkeling van infra, woonwijken of waterwerken. Maar ook aan vraagstukken rondom klimaatadaptatie, energietransitie en de vervangingsopgave. Van onderzoek tot ontwerp, van realisatie tot beheer: voor elke opgave brengen wij de juiste kennis aan tafel. Wij denken kritisch mee om altijd samen voor het beste resultaat te gaan. Op deze manier anticiperen wij op de vragen van vandaag en de oplossingen voor morgen. Al 75 jaar.

Contactgegevens

Landdrostdreef 100
1314 SK Almere
Postbus 10044
1301 AA Almere

Copyright ©
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de auteurs.

De informatie die in dit rapport is opgenomen is uitsluitend bestemd voor geadresseerde(n) en kan persoonlijke of vertrouwelijke informatie bevatten. Gebruik van deze informatie, door anderen dan de geadresseerde(n) en gebruik door hen die niet gerechtigd zijn van deze informatie kennis te nemen, is niet toegestaan. De informatie is uitsluitend bestemd om te worden gebruikt door de geadresseerde, voor het doel waarvoor dit rapport is vervaardigd. Indien u niet de geadresseerde bent of niet gerechtigd bent tot kennisneming, is openbaarmaking, vermenigvuldiging, verspreiding en/of verstrekking van deze informatie aan derden niet toegestaan, tenzij na schriftelijke toestemming door Antea Group en wordt u verzocht de gegevens te verwijderen en direct een melding te maken bij security@anteagroup.nl. Derden, zij die niet geadresseerd zijn, kunnen geen rechten aan dit rapport ontlenen, tenzij na schriftelijke toestemming door Antea Group.

www.anteagroup.nl

Ministerie van Defensie

Nota van Antwoord

Ontwerpbesluit 9 specifieke behoeften

Nationaal Programma Ruimte voor Defensie

Datum 16-10-2026
Status definitief

Colofon

Auteur	**Ministerie van Defensie**
Locatie	Den Haag - Plein-Kalvermarktc. Kalvermarkt 32 's-Gravenhage
Postadres	Postbus 20701 2500 ES 'S-GRAVENHAGE MPC 58B
Redactie	Bij de redactionele totstandkoming van dit document is gebruikgemaakt van kunstmatige intelligentie (AI), ter ondersteuning van taalcontrole, leesbaarheid, consistentie en eenduidig taalgebruik. AI is niet gebruikt voor inhoudelijke beleidsafwegingen of besluitvorming. De inhoud en beleidsafwegingen zijn opgesteld en beoordeeld onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Defensie. Het gebruik van AI vindt plaats in lijn met de Richtlijn inzet AI Overheidscommunicatie van de Rijksoverheid.

Inhoudsopgave

1 Inleiding en leeswijzer—5

2 Overzicht van ontvangen zienswijzen—6

3 Hoofdlijnen uit de ontvangen zienswijzen—9
3.1 Samenvatting van de zienswijzen op de 9 specifieke behoeften—9
3.1.1 Algemene zienswijzen—9
3.1.2 Locatiespecifieke behoefte 5: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden—9
3.1.3 Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit—10
3.1.4 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân—10
3.1.5 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen—11
3.1.6 Locatiespecifieke behoefte 23: Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede—12
3.1.7 Locatiespecifieke behoefte 24: Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede—12
3.1.8 Locatiespecifieke behoefte 33: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht—12
3.1.9 Locatiespecifieke behoefte 35: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen—13
3.1.10 Locatiespecifieke behoefte 41: Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven: verplaatsen hot cargo platform—13

4 Doorwerking van de zienswijzen op de 1e wijziging van het NPRD—15
4.1 Aanpassing ontwerp-voorkeursalternatieven uit het definitief NPRD—15
4.1.1 Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit—15
4.1.2 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân—15
4.1.3 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen—16
4.1.4 Overige behoeften—16
4.2 Algemene belangen en zorgen—16
4.2.1 Zorgen over cumulatie van activiteiten—16
4.2.2 Verzoek om belanghebbenden, omwonenden en andere overheden in elke fase goed, tijdig en zorgvuldig te betrekken.—17
4.2.3 Het verzoek om zorg te dragen voor goede compensatie voor bewoners en eigenaren die benadeeld worden door de keuzes van Defensie.—17

5 Beantwoording zienswijzen—18
5.1 BR-8 Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit—18
5.2 LS-5b Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden—69

5.3 LS-11 Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân—75
5.4 LS-14 Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen—82
5.5 LS-23 Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede—99
5.6 LS-24 Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede—103
5.7 LS-33 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht—112
5.8 LS-35 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen—118
5.9 LS-41 Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform—128
5.10 Algemeen/overig NPRD Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes—132

6 Index zienswijzen—139

1 Inleiding en leeswijzer

Op 19 december 2025 heeft het kabinet het Definitief Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) uitgebracht. Met het definitief NPRD heeft het kabinet aangegeven welke locaties definitief zijn aangewezen voor de invulling van de ruimtebehoeften uit NPRD. Het kabinet heeft die keuze gemaakt op basis van een onderbouwde afweging. Bij de keuze voor de definitieve locaties heeft het kabinet vier criteria gehanteerd: de uitkomsten van het planMER-onderzoek, het bestuurlijk draagvlak, de maatschappelijke draagbaarheid en het defensiebelang. In het planMER zijn de effecten op de verschillende aspecten van de leefomgeving in kaart gebracht. Ook is onderzocht wat de mogelijke impact zou zijn op andere ruimtelijke programma's van de rijksoverheid en andere overheden.

Voor negen specifieke ruimtebehoeften kon met het definitief NPRD echter nog geen definitieve locaties worden aangewezen. Om die reden is tegelijkertijd met het vaststellen van het definitief NPRD voor ieder van deze 9 specifieke behoeften een ontwerp-voorkeursalternatief vastgesteld.

Na vaststelling zijn deze ontwerp-voorkeursalternatieven, met het bijbehorende addendum op het planMER, formeel ter inzage gelegd. In de periode van 19 januari tot en met 1 maart 2026 konden zienswijzen worden ingediend. Om iedereen in de gelegenheid te stellen gedegen kennis te kunnen nemen van het ontwerpbesluit zijn gedurende de terinzagelegging door Defensie in betreffende Provincies en gemeenten diverse informatiebijeenkomsten georganiseerd. Met deze Nota van Antwoord worden de ontvangen zienswijzen op de 9 specifieke behoeften beantwoord.

Deze Nota van Antwoord is als volgt opgebouwd:

In hoofdstuk 2 wordt een overzicht gegeven van de ontvangen zienswijzen.

In hoofdstuk 3 worden de hoofdlijnen van de ontvangen zienswijzen toegelicht. Wat zijn de belangrijke thema's, zorgen en aandachtspunten die uit de ontvangen zienswijzen naar voren komen?

In hoofdstuk 4 wordt aangegeven op welke wijze de ontvangen zienswijzen doorwerking hebben gehad op de 1e wijziging van het NPRD zoals door het kabinet is vastgesteld.

In hoofdstuk 5 zijn de ontvangen zienswijzen beantwoord. Daar waar zienswijzen gelijkluidend waren, zijn deze zienswijzen gebundeld en van een gemeenschappelijk antwoord voorzien.

In hoofdstuk 6 is een zienswijze index opgenomen. Met behulp van de persoonlijk toegekende referentiecodes kunnen indieners via deze index terugvinden met welke samengevatte vragen de ingediende zienswijzen zijn beantwoord.

2 Overzicht van ontvangen zienswijzen

Inwoners, bedrijven, belangenorganisaties en medeoverheden konden reageren op de 9 vastgestelde ontwerp-voorkeursalternatieven en het bijbehorende addendum op het planMER. In totaal heeft Defensie 208 zienswijzen ontvangen. Het merendeel van de zienswijzen werden ingediend door particulieren (50%) en belangenorganisaties (24%). Bedrijven hebben 18% van de zienswijzen ingediend en medeoverheden 8%. Vanuit de provincies waar de locaties van de 9 specifieke behoeften liggen, zijn verreweg de meeste zienswijzen ontvangen.

Hieronder zijn verschillende tabellen opgenomen waarin u de specificaties van de ontvangen zienswijzen kunt teruglezen.

Indieners	Aantal ontvangen zienswijzen
Particulieren	105
Belangenorganisaties	49
Bedrijven	37
Medeoverheden	17
Totaal	**208**

Provincie	Aantal ontvangen zienswijzen
Flevoland	60
Noord-Brabant	40
Gelderland	34
Friesland	34
Noord-Holland	32
Overige	8
Totaal	**208**

De 208 zienswijzen zijn verder onder te verdelen in 1350 deelzienswijzen. De deelzienswijzen zijn voor het overgrote deel toegespitst op specifieke behoeften of onderwerpen.

Het exacte aantal ingediende deelzienswijzen is per behoefte weergegeven in onderstaande tabel. Algemene zienswijzen zijn reacties die niet op 1 van de 9 specifieke behoeften zijn gericht, of in het algemeen een reactie vormen op het onderzoek of het programma.

Behoefte	Aantal deelzienswijzen
Algemeen	60
Fysieke uitbreiding Lelystad Airport	388
Uitbreiding beproevingen Petten	209
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Gilze-Rijen	192
Uitbreiding milieu-/geluidsruimte ISK	191
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Leeuwarden	148
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Woensdrecht	83
Uitbreiding beproevingen Breezanddijk	41
Uitbreiding live firing mogelijkheden helikopters ISK	20
Hot cargo platform vliegbasis Eindhoven	18
Totaal	**1350**

De ontvangen (deel)zienswijzen zijn zorgvuldig geanalyseerd. De vragen en opmerkingen zijn samengevoegd en verdeeld onder verschillende hoofdthema's. De zienswijzen zijn verdeeld in de volgende 13 hoofdthema's:

Thema	Aantal deelzienswijzen
Algemeen	226
Gezonde en veilige leefomgeving	412
Natuur	227
Defensie specifiek	206
Ruimtegebruik	84
Economie en sociaal	77
(Rijks)raakvlakken	53
Water	30
Bodem	11
Landschap en erfgoed	10
Klimaatadaptatie	8
Mobiliteit	5
Energie	1
Totaal	**1350**

De zienswijzen zijn vervolgens aan de hand van bovengenoemde thema's, gebundeld en verwerkt tot samengevatte vragen. Deze samengevatte vragen zijn door Defensie beantwoord in hoofdstuk 5. Met behulp van uw referentiecode kunt u in hoofdstuk 6 terugvinden met welke samengevatte vragen uw zienswijze is beantwoord.

In onderstaande tabel is weergegeven hoeveel samengevatte vragen per behoefte zijn opgesteld en beantwoord.

Behoefte	Aantal samengevatte vragen
Algemeen	21
Fysieke uitbreiding Lelystad Airport	146
Uitbreiding beproevingen Petten	46
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Gilze-Rijen	42
Uitbreiding milieu-/geluidsruimte ISK	34
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Leeuwarden	25
Uitbreiding milieuruimte vliegbasis Woensdrecht	26
Uitbreiding beproevingen Breezanddijk	23
Uitbreiding live firing mogelijkheden helikopters ISK	10
Hot cargo platform vliegbasis Eindhoven	14
Totaal	**387**

3 Hoofdlijnen uit de ontvangen zienswijzen

In dit hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van de ingediende zienswijzen per behoefte. Voor ieder van de 9 specifieke behoeften is beschreven welke zorgen de indieners in hun zienswijzen hebben benoemd.

3.1 Samenvatting van de zienswijzen op de 9 specifieke behoeften

3.1.1 Algemene zienswijzen

Op programmaniveau richten de zienswijzen zich vooral op de wijze waarop de afwegingen binnen het NPRD zijn gemaakt en onderbouwd. Indieners vragen aandacht voor de onderbouwing van nut en noodzaak, de afweging van alternatieven, inzichtelijkheid van de onderzoeken, de cumulatie van effecten en de relatie met andere maatschappelijke en ruimtelijke opgaven. Er worden vragen gesteld over de omvang van het gebruik en de wijze waarop de gevolgen voor omwonenden, natuurgebieden en andere functies zijn afgewogen. Ook wordt regelmatig gewezen op de samenhang met andere defensieactiviteiten en de mogelijke cumulatie van effecten.

Daarnaast wordt in verschillende zienswijzen aandacht gevraagd voor de gevolgen van defensieactiviteiten voor de leefomgeving, natuur, recreatie, economie en bestaande gebiedsfuncties. Indieners benadrukken het belang van een integrale afweging, waarbij zowel nationale veiligheidsbelangen als regionale en lokale belangen zorgvuldig worden meegewogen.

Verder wordt het belang van transparante besluitvorming, participatie en blijvende betrokkenheid van overheden, maatschappelijke organisaties en bewoners benadrukt. Indieners vragen om inzichtelijke onderbouwingen, zorgvuldige communicatie en een actieve rol voor de omgeving bij de verdere uitwerking en realisatie van de defensieopgaven. Daarbij wordt verzocht om duidelijkheid over de wijze waarop mitigerende maatregelen worden uitgewerkt en hoe men wordt betrokken bij vervolgbesluiten.

3.1.2 Locatiespecifieke behoefte 5: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

In de zienswijzen staan de gevolgen van de uitbreiding van de milieuruimte voor de leefomgeving van omwonenden centraal. Indieners uiten zorgen over een mogelijke toename van geluidhinder als gevolg van grondgebonden activiteiten, waaronder het proefdraaien van vliegtuigen. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor de effecten op het woon- en leefklimaat, de gezondheid van omwonenden en de invloed van piekgeluiden, frequentie en duur van geluidbelasting. Ook wordt verzocht om maatregelen waarmee geluidhinder en andere effecten op de omgeving zoveel mogelijk kunnen worden beperkt, oftewel mitigerende matregelen.

Daarnaast vragen indieners om meer duidelijkheid over de onderbouwing van de behoefte, de gehanteerde onderzoeken en de wijze waarop effecten op geluid, luchtkwaliteit, natuur en gezondheid worden onderzocht. Daarbij wordt regelmatig gevraagd om aanvullende monitoring, metingen en periodieke rapportages, zodat inzicht ontstaat in de feitelijke effecten van de activiteiten. Ook wordt aandacht gevraagd voor de cumulatieve effecten van grondgebonden activiteiten, vliegverkeer en andere ontwikkelingen op en rond de vliegbasis.

Verder wordt in verschillende zienswijzen gewezen op mogelijke gevolgen voor woningen, bedrijven, natuur en de directe omgeving. Indieners vragen aandacht voor de bescherming van woningen tegen geluidbelasting, eventuele schade- en compensatieregelingen en een zorgvuldige afweging van belangen bij de verdere uitwerking van de plannen.

Tot slot benadrukken indieners het belang van transparante communicatie, tijdige informatievoorziening en actieve betrokkenheid van omwonenden, overheden en andere belanghebbenden bij de verdere uitwerking van de plannen, onderzoeken en vervolgbesluiten.

3.1.3 Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

Indieners vragen aandacht voor de gevolgen van de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport voor de leefomgeving, het ruimtegebruik en de toekomstige ontwikkeling van het gebied. Daarbij worden zorgen geuit over de toename van militaire vliegactiviteiten, de uitbreiding van de luchthaven en de mogelijke combinatie met burgerluchtvaart. In het bijzonder wordt gewezen op de gevolgen voor het woon- en leefklimaat, geluidhinder, effecten op de gezondheid, veiligheid en de ruimtelijke kwaliteit van het gebied.

Indieners benadrukken het belang van een transparant gebiedsproces, waarin onderzoeken inzichtelijk worden gemaakt, onzekerheden worden weggenomen en omwonenden, bedrijven, belangenorganisaties en medeoverheden actief betrokken blijven bij de verdere uitwerking van de plannen. Men wil graag zo snel mogelijk duidelijkheid over de daadwerkelijke omvang van de uitbreiding.

In veel zienswijzen is daarnaast behoefte aan meer duidelijkheid over toekomstige vliegroutes, vlieghoogtes, gebruiksintensiteit en de inrichting van het luchtruim. Indieners geven aan dat hierdoor de effecten op woningen, bedrijven, landbouwgronden, natuurgebieden en recreatieve functies nog onvoldoende inzichtelijk zijn. Er wordt gevraagd om een integrale beoordeling van cumulatieve effecten, waarbij militaire activiteiten, burgerluchtvaart en andere ruimtelijke ontwikkelingen in samenhang worden beschouwd. Deze vragen hebben overigens niet zozeer betrekking op de fysieke uitbreiding, maar op de reeds vastgestelde keuze om Lelystad Airport open te stellen voor jachtvliegtuigcapaciteit.

Daarnaast hebben veel reacties betrekking op de gevolgen voor bewoners, agrariërs, ondernemers en grondeigenaren in de omgeving van de luchthaven. Er worden zorgen geuit over mogelijke grondverwerving, de positie van woningen binnen geluidscontouren, waardedaling van eigendommen en de gevolgen voor de continuïteit van bedrijven. Ook wordt aandacht gevraagd voor natuur, biodiversiteit en landbouw, waaronder mogelijke effecten op Natura 2000-gebieden, vogels, gehouden dieren en agrarische bedrijfsvoering, evenals voor duidelijke afspraken over compensatie, schadeafhandeling en eventuele mitigerende maatregelen.

3.1.4 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

Indieners vragen aandacht voor de gevolgen van de voorgenomen intensivering van schiet- en beproevingsactiviteiten voor de leefomgeving rond het IJsselmeer en de Afsluitdijk. Daarbij worden zorgen geuit over een toename van geluid- en trillingshinder als gevolg van meer schietdagen, een hogere geluidsbelasting en het gebruik van zwaardere munitie. Indieners wijzen op mogelijke gevolgen voor

gezondheid, leefkwaliteit, stiltebeleving en het gebruik van het gebied door bewoners, recreanten en ondernemers. Ook wordt benadrukt dat de effecten van piekgeluiden en trillingen nog onvoldoende inzichtelijk zijn en dat aanvullend onderzoek noodzakelijk wordt geacht.

Daarnaast bestaat behoefte aan meer duidelijkheid over de gehanteerde onderzoeken, rekenmethoden en de beoordeling van cumulatieve effecten. Indieners vragen om inzicht in de feitelijke geluidbelasting, de gevolgen voor het woon- en leefklimaat en de wijze waarop onzekerheden in onderzoeken, vergunningverlening en monitoring worden ondervangen. Ook wordt gevraagd om de resultaten van lopende onderzoeken naar geluid, trillingen en natuur actief te betrekken bij de verdere besluitvorming.

Verder wordt in zienswijzen aandacht gevraagd voor de gevolgen voor natuur, waterkwaliteit en andere gebruiksfuncties van het IJsselmeergebied. Indieners maken zich zorgen over mogelijke effecten van geluid en trillingen op Natura 2000-gebieden, vogels, zeezoogdieren en andere beschermde soorten, evenals over de invloed van munitieresten op de waterkwaliteit. Ook wordt gewezen op mogelijke gevolgen voor recreatie, scheepvaart, windenergie en andere functies in het gebied.

Tot slot benadrukken indieners het belang van een transparant vervolgproces, met blijvende betrokkenheid van medeoverheden, bewoners en andere belanghebbenden. Daarbij wordt gevraagd om tijdige informatievoorziening, inzicht in onderzoeksresultaten, monitoring van effecten en een zorgvuldige afweging van belangen bij de verdere uitwerking van de plannen.

3.1.5 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

Indieners vragen in hun zienswijzen aandacht voor de mogelijke gevolgen van een intensivering van de beproevingsactiviteiten bij Petten voor de leefomgeving, natuur en bestaande gebiedsfuncties. Daarbij worden zorgen geuit over geluid- en trillinghinder, de gevolgen voor gezondheid en leefkwaliteit en de mogelijke impact op recreatie, toerisme en de economische ontwikkeling van het gebied. Ook wordt gewezen op de samenhang met andere ontwikkelingen, waaronder de Energy & Health Campus, recreatieve functies langs de kust en bestaande ruimtelijke en economische ambities in de regio.

Daarnaast bestaat in zienswijzen behoefte aan meer duidelijkheid over de onderbouwing van de onderzochte ontwikkelrichtingen en de gehanteerde onderzoeken. Indieners vragen aandacht voor de beoordeling van geluid, trillingen, natuur, waterkwaliteit en cumulatieve effecten en wijzen erop dat nog niet alle benodigde informatie beschikbaar is. Daarbij wordt benadrukt dat aanvullend onderzoek noodzakelijk is om de haalbaarheid, wenselijkheid en inpasbaarheid van een eventuele toekomstige intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen.

Verder wordt aandacht gevraagd voor de gevolgen voor Natura 2000-gebieden, beschermde soorten, stiltegebieden en het mariene milieu. Indieners wijzen op mogelijke effecten van geluid, verstoring, trillingen, stikstofdepositie, munitieresten en andere emissies op natuurwaarden, waterkwaliteit, onderwaterleven en visserij. Ook wordt gevraagd om deze effecten in samenhang met recreatieve en economische functies van het kustgebied te beoordelen.

Tot slot benadrukken indieners het belang van tijdige informatievoorziening, transparante besluitvorming en blijvende betrokkenheid van overheden, ondernemers, bewoners en andere belanghebbenden bij eventuele vervolgstappen.

Daarbij wordt gevraagd om duidelijkheid over onderzoeken, toekomstige gebruiksmogelijkheden, planning van activiteiten en de wijze waarop belangen van de omgeving worden meegewogen in verdere besluitvorming.

3.1.6 Locatiespecifieke behoefte 23: Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

In de zienswijzen uiten indieners met name zorgen over geluidhinder en de cumulatie van schiet- en vliegactiviteiten. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor piekgeluiden, de frequentie van oefeningen en de effecten op de leefkwaliteit van omwonenden.

Daarnaast vragen verschillende indieners om meer inzicht in de gehanteerde onderzoeken, geluidsberekeningen en beoordelingskaders. Hierbij wordt specifiek aandacht gevraagd voor de onderbouwing van geluidhinder, trillingen, effecten op de leefomgeving en veiligheid, evenals de manier waarop deze effecten in vervolgbesluiten nader worden onderzocht.

Verder wordt gewezen op mogelijke effecten voor natuur, bodem en milieu. Indieners vragen aandacht voor verstoring van beschermde soorten en de mogelijke ophoping van stoffen in de bodem als gevolg van schietactiviteiten.

Tot slot vragen indieners aandacht voor mogelijke waardevermindering van woningen en voor een zorgvuldige afweging tussen militaire oefenbehoeften en de belangen van de omgeving.

3.1.7 Locatiespecifieke behoefte 24: Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

Een belangrijk deel van de zienswijzen heeft betrekking op de gevolgen van de intensivering van schietactiviteiten voor natuur, leefomgeving en geluidbelasting rondom het Infanterie Schietkamp. Indieners maken zich zorgen over de toename van het aantal schoten, de cumulatie van geluid en trillingen en de mogelijke gevolgen daarvan voor omwonenden, beschermde natuurwaarden en de leefkwaliteit in de omgeving.

Daarnaast wordt in verschillende zienswijzen gewezen op de ligging van het ISK binnen en nabij kwetsbare natuurgebieden. Indieners vragen aandacht voor de effecten op Natura 2000-gebieden, beschermde soorten, stilte, ecologische verbindingen en verstoring van leefgebieden. Ook wordt verzocht om aanvullend onderzoek, monitoring en duidelijke randvoorwaarden voor eventuele bijsturing wanneer negatieve effecten optreden.

Verder vragen indieners om meer duidelijkheid over de wijze waarop cumulatieve effecten, mitigerende maatregelen en bestuurlijke afspraken worden meegenomen in de verdere uitwerking. Daarbij wordt nadrukkelijk aandacht gevraagd voor transparante communicatie, structureel overleg met de omgeving en het beperken van hinder voor omwonenden, recreanten en ondernemers.

3.1.8 Locatiespecifieke behoefte 33: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

Indieners uiten met name zorgen over geluidhinder door proefdraaien en andere grondgebonden activiteiten en de mogelijke gevolgen daarvan voor gezondheid, woon- en leefklimaat, natuur en dierenwelzijn. Daarbij wordt aandacht gevraagd

voor de cumulatie van effecten en de vraag of sprake blijft van een aanvaardbare leefomgeving.

Daarnaast wordt in verschillende zienswijzen gewezen op de kwetsbare ligging van de vliegbasis in een gebied met hoge natuurwaarden, waaronder de Brabantse Wal. Indieners vragen aandacht voor de gevolgen voor Natura 2000-gebieden, stikstofdepositie, biodiversiteit en beschermde soorten. Ook wordt benadrukt dat eventuele uitbreiding alleen aanvaardbaar is wanneer negatieve effecten op natuur worden voorkomen of voldoende kunnen worden beperkt.

Verder vragen indieners aandacht voor de samenhang met andere ruimtelijke opgaven en ontwikkelingen in de regio. Daarbij wordt verzocht om een zorgvuldige afweging van belangen, goede afstemming met Nederlandse en Belgische overheden en blijvende betrokkenheid van de omgeving bij de verdere uitwerking van de plannen.

3.1.9 Locatiespecifieke behoefte 35: Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

In de zienswijzen wordt aandacht gevraagd voor de gevolgen van een toename van grondgebonden activiteiten op en rond vliegbasis Gilze-Rijen. Indieners geven aan dat de omgeving van vliegbasis Gilze-Rijen reeds intensief wordt belast door militaire activiteiten en vrezen dat een verdere toename van grondgebonden activiteiten leidt tot extra geluidhinder en een verdere druk op het woon- en leefklimaat. Daarbij wordt aandacht gevraagd voor piekgeluiden, trillingen, luchtkwaliteit en de effecten van langdurige blootstelling aan militaire activiteiten op omwonenden.

Daarnaast vragen indieners om meer inzicht in de onderbouwing van de uitbreiding, de gehanteerde onderzoeken en de uitgangspunten van de uitgevoerde analyses. Daarbij wordt regelmatig gewezen op onzekerheden over de noodzaak van de uitbreiding, de effectiviteit van mitigerende maatregelen en de wijze waarop cumulatieve effecten worden beoordeeld. Ook wordt aandacht gevraagd voor de gevolgen van geluid, verstoring en stikstofdepositie voor Natura 2000-gebieden, beschermde soorten en biodiversiteit, en wordt verzocht om aanvullend onderzoek naar deze effecten.

Tot slot benadrukken indieners het belang van transparante besluitvorming, tijdige communicatie en blijvende betrokkenheid van omwonenden bij de verdere uitwerking van de plannen. Daarbij wordt gevraagd om inzicht in monitoring en om opvolging van eerdere toezeggingen en afspraken.

3.1.10 Locatiespecifieke behoefte 41: Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven: verplaatsen hot cargo platform

De meeste reacties vragen aandacht voor de ligging van veiligheids- en explosieaandachtsgebieden, de onderbouwing van risicocontouren, de borging van veiligheidsmaatregelen en de mogelijke gevolgen voor bestaande bebouwing en toekomstige ontwikkelingen in de omgeving.

Daarnaast worden vragen gesteld over het vervoer en de opslag van munitie, de e transportroutes op de vliegbasis en de wijze waarop veiligheidsrisico’s voor omwonenden worden onderzocht, afgewogen en vastgelegd. Er bestaat behoefte aan duidelijkheid over de uitgangspunten die zijn gehanteerd bij de beoordeling van de veiligheidssituatie en de wijze waarop deze in de verdere uitwerking en vergunningverlening worden geborgd.

Verder vragen indieners aandacht voor mogelijke effecten op de leefomgeving, waaronder geluid van transport-, laad- en losactiviteiten, en voor gevolgen voor de waterhuishouding en waterberging. Tot slot wordt verzocht om de omgeving actief te betrekken bij de verdere uitwerking van de plannen en tijdig te informeren over onderzoeken, keuzes en maatregelen.

4 Doorwerking van de zienswijzen op de 1e wijziging van het NPRD

In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe de ontvangen zienswijzen verwerkt zijn in de 1e wijziging van het NPRD waar het kabinet toe heeft besloten. Hieronder is aangegeven welke ontwerp-voorkeurslocaties zijn aangepast of aangevuld naar aanleiding van de ontvangen zienswijzen. Daarnaast worden een aantal onderliggende belangen en meer algemene zorgen die uit de zienswijzen naar voren komen beschreven en beantwoord.

4.1 Aanpassing ontwerp-voorkeursalternatieven uit het definitief NPRD

Op basis van de ontvangen zienswijzen zijn bij drie van de negen behoeften defensiebehoeften aanpassingen gedaan in het ontwerp-voorkeursalternatief. Dit zijn:

- Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
- Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
- Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

4.1.1 Bovenregionale behoefte 8: Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

Voor de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport geldt dat in de zienswijzen, maar ook in informatiebijeenkomsten en overleggen met provincie en gemeente, gevraagd is om zo snel als mogelijk duidelijkheid te geven over het definitief benodigde ruimtebeslag, in plaats van een mogelijk ingroeimodel op basis van nader uit te werken variabelen[1] zoals omschreven in het ontwerp-voorkeursalternatief.

Tussen ontwerp- en definitief besluit heeft Defensie het benodigde ruimtebeslag buiten de bestaande luchthaven daarom verder uitgewerkt. In de periode tussen het ontwerpbesluit en de definitieve vaststelling is met het coalitieakkoord 2026 ook meer duidelijkheid gekomen over de opening van Lelystad Airport voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer. Het coalitieakkoord 2026 heeft daartoe inmiddels geresulteerd in een kabinetsbesluit. Samen leidt dit tot een definitief benodigde uitbreiding van 240 Ha. Het betreft 200 Ha voor militaire infrastructuur en 40 Ha voor verlenging van de start- en landingsbaan.

4.1.2 Locatiespecifieke behoefte 11: Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

Met betrekking tot de groei van het beproevingengebied bij Breezanddijk wordt in de zienswijzen de zorg uitgesproken over (piek)geluid en trillingen. Ook de

[1] Wel of geen combinatiemogelijkheden met groothandelsverkeer, het type en aantal militaire eenheden en combinatiemogelijkheden met de toekomstige militaire kazerne voor ondersteunende eenheden in de gemeente Zeewolde.

medeoverheden hebben hierover de nodige zorgen geuit. Daarom worden voor deze behoefte in het definitieve besluit aanvullende aandachtspunten opgenomen, waaronder aanvullend onderzoek naar (infrastructurele) mitigerende maatregelen om het maximale geluidsniveau op directe omgeving van het schietpunt verder te reduceren, en naar optimalisatiemogelijkheden door het verleggen van detonatiepunten richting de oostzijde van de schietsector. Deze aandachtspunten kunnen in de vervolgfase leiden tot beperkingen voor het gebruik.

4.1.3 Locatiespecifieke behoefte 14: Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

Ook voor de groei van beproevingen bij Petten zijn in de zienswijzen zorgen geuit over (piek)geluid en trillingen. De gemeenten en Provincie hebben onder andere in het gevoerde bestuurlijk overleg hierover nadrukkelijk hun zorgen uitgesproken. Defensie heeft geconcludeerd dat voor wat betreft trillinghinder rondom Petten vervolgonderzoek noodzakelijk is voor schietactiviteiten met zwaardere kalibers. Met het NPRD zal daarmee geen invulling worden gegeven aan de uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Wel wordt invulling gegeven aan het verlengen van de schietsector in de richting van de Noordzee met als randvoorwaarde een maximale geluidsbelasting van 60 dB $_{BS,dan}$ op geluidgevoelige objecten.

4.1.4 Overige behoeften

Voor de overige behoeften geldt dat de zienswijzen geen aanleiding hebben gegeven om tot aanpassing van het ontwerp-voorkeursalternatief te komen. De definitieve locatie en wijze van invulling is daarmee voor die behoeften gelijk aan het ontwerp-voorkeursalternatief zoals opgenomen in het NPRD van 19 december 2025.

4.2 Algemene belangen en zorgen

Er zijn ook een aantal onderliggende belangen en meer algemene zorgen die uit de zienswijzen naar voren komen. Dit betreffen zorgen over cumulatie van activiteiten, verzoek om verdere betrokkenheid en participatie en vragen over compensatie. In de NvA bij het ontwerp NPRD is reeds een inhoudelijke reactie op deze zorgen gegeven. Voor de volledigheid is die reactie in deze Nota van Antwoord waar van toepassing overgenomen.

4.2.1 Zorgen over cumulatie van activiteiten

In veel zienswijzen worden zorgen geuit over de cumulatie van activiteiten en daarmee extra overlast op een aantal van de locaties. Het betreft vooral Lelystad Airport (cumulatie van effecten door de gelijktijdige openstelling voor militair gebruik en groothandelsverkeer) en de vliegvelden Woensdrecht en Gilze-Rijen (cumulatie van effecten door uitbreiding milieuruimte met reeds bestaande activiteiten op deze locaties). Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke cumulatie van milieueffecten en hinder door militaire vliegverkeer in combinatie met toekomstige civiele luchtvaart op dezelfde locatie. In het planMER zijn de effecten van militair vliegverkeer daarom zowel mét als zonder civiele luchtvaart beoordeeld. Uit deze analyse is gebleken dat voor Lelystad Airport het aantal geluidsgevoelige objecten in de omgeving significant lager dan de andere onderzochte alternatieven vliegvelden. Ook vragen diverse zienswijzen naar de vervolgstappen voor

besluitvorming om tot openstelling van Lelystad Airport te komen. Voor ingebruikname van de luchthaven met de F35's op termijn is – net als voor groothandelsverkeer - een wijziging van het luchthavenbesluit nodig is. Daarvoor zal eerst nog het nodige onderzoek worden uitgevoerd, waaronder routeontwerp en een projectMER.

Voor de Vliegbases Woensdrecht en Gilze-Rijen geldt dat de behoefte van Defensie voor meer ruimte voor grondgebonden activiteiten niet leidt tot een toename van vliegactiviteiten (waaronder laag overvliegen en nachtelijke activiteiten). Wel kan de geluidsproductie door een toename van proefdraaien toenemen. Daarbij geldt dat Defensie binnen wettelijke kaders handelt, negatieve effecten zoveel mogelijk voorkomt en waar nodig maatregelen treft om hinder te beperken. Dit is ook expliciet als randvoorwaarde opgenomen in het NPRD.

4.2.2 Verzoek om belanghebbenden, omwonenden en andere overheden in elke fase goed, tijdig en zorgvuldig te betrekken.

Net als in de vorige fasen van het NPRD, zal ook in de komende planning- en realisatiefase aandacht uitgaan naar tijdige en zorgvuldige communicatie en participatie. Hiertoe blijft Defensie met andere overheden en betrokkenen actief in overleg treden.

4.2.3 Het verzoek om zorg te dragen voor goede compensatie voor bewoners en eigenaren die benadeeld worden door de keuzes van Defensie.

Al direct na het uitbrengen van het Ontwerp-NPRD en het Definitief NPRD is Defensie met gedupeerde grondeigenaren in gesprek gegaan met als doel om deze mensen een zo goed mogelijk perspectief te bieden. Dit zal ook met het uitbrengen van de 1e wijziging van het NRPD worden voortgezet. Dat perspectief is in beginsel gericht op volledige schadeloosstelling. Dit houdt in dat Defensie de werkelijke waarde van de te verwerven gronden betaalt. Ook wordt de schade vergoed die ontstaat doordat de eigenaar (bijvoorbeeld) zijn bedrijf moet verplaatsen of beëindigen of een nieuwe woning moet kopen. Daarnaast wordt gezocht naar mogelijkheden om verplaatsingsruimte te zoeken en daarvoor ruilgronden aan te kopen. Deze systematiek is reeds opgenomen in het definitieve NPRD.

In de Algemene wet bestuursrecht, Omgevingswet en de Wet luchtvaart zijn daarnaast bepalingen opgenomen over de vergoeding van nadeelcompensatie. Dergelijke verzoeken kunnen worden ingediend, zodra het besluit dat de schade veroorzaakt is vastgesteld. Vaak wordt hierop echter pas besloten als het besluit onherroepelijk is. Het NPRD is niet een schadeveroorzakend besluit in de zin van deze bepalingen. Pas zodra de voorgenomen activiteiten worden mogelijk gemaakt in een Omgevingsplan, Omgevingsvergunning, Projectbesluit, Luchthavenbesluit of andersoortig besluit kan een verzoek worden ingediend. Ook deze toelichting is opgenomen in het NPRD.

In een recente brief is op verzoek van de Tweede Kamer nader toegelicht hoe schadeloosstelling, nadeelcompensatie en schaduwschade is geregeld in relatie tot uitbreidingen Defensie[2].

[2] Kamerstuk 36.592, nr. 86

5 Beantwoording zienswijzen

5.1 BR-8 Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
1	De indiener stelt dat het planMER tekortschiet doordat de noodzakelijke inpassing van militair vliegverkeer binnen de Luchtruimherziening niet is uitgewerkt, terwijl deze inpassing essentieel is voor een zorgvuldige beoordeling van de milieueffecten van de voorgenomen ontwikkelingen op Lelystad Airport.	Defensie onderkent dat voor de beoordeling van de milieueffecten van de voorgenomen ontwikkelingen op Lelystad Airport ook de inpassing van militair vliegverkeer in het luchtruim van belang is. Voor de berekeningen in het planMER zijn daarom aannames gedaan over vliegprocedures, routes en hoogtes. Deze aannames staan omschreven in het planMER. De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het schaalniveau van het NPRD. Nu Lelystad Airport is aangewezen als locatie voor de stationering van jachtvliegtuigen, is het van belang dat voor deze luchthaven en dit type vliegtuigen routes en vliegprocedures in het luchtruim worden ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes en procedures hebben de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt, die zijn vastgelegd in het Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures. Beide ministeries dragen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een zorgvuldig en uitgebreid proces plaats. Daarbij worden onder meer vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, effecten voor omwonenden en de leefomgeving betrokken. In de ontwerpfase worden verschillende varianten vergeleken en gewogen, en is er tevens ruimte voor participatie van luchtruimgebruikers en belanghebbenden.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
2	De indiener maakt zich zorgen over de samenhang en mogelijke cumulatie van milieueffecten en hinder door militaire sorties in combinatie met (toekomstige) civiele luchtvaart op dezelfde locatie en vraagt zich af op welke wijze de cumulatieve effecten integraal worden onderzocht en inzichtelijk gemaakt voordat definitieve keuzes worden gemaakt?	Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke cumulatie van milieueffecten en hinder door militaire vliegverkeer in combinatie met toekomstige civiele luchtvaart op dezelfde locatie. In het planMER zijn de effecten van militair vliegverkeer zowel mét als zonder civiele luchtvaart beoordeeld. Het aantal geluidsgevoelige objecten in de omgeving is significant lager dan de andere onderzochte alternatieven. Bij de verdere uitwerking van de plannen voor militair vliegverkeer worden deze in een gebiedsproces op transparante wijze ge-	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		concretiseerd. Deze uitwerking gaat gepaard met aanvullend milieuonderzoek, participatie van belanghebbenden en de uitwerking van eventuele mitigerende en compenserende maatregelen. Daarbij worden ook de cumulatieve effecten van militaire en civiele activiteiten expliciet betrokken en verder uitgewerkt in onder andere het luchthavenbesluit. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
3	De indiener wijst erop dat de effecten van militaire activiteiten op Lelystad Airport onvoldoende integraal zijn beoordeeld in samenhang met civiele luchtvaart, andere defensie-ontwikkelingen en overige ruimtelijke opgaven, waardoor cumulatieve milieueffecten worden onderschat.	Defensie onderkent dat de effecten van militaire activiteiten op Lelystad Airport in samenhang met civiele luchtvaart, andere defensieontwikkelingen en overige ruimtelijke opgaven zorgvuldig moeten worden beoordeeld. In het planMER is burgerluchtvaart op Lelystad Airport daarom meegenomen in de referentiesituatie, zodat de cumulatieve effecten van burgerluchtvaart en F-35-activiteiten op Lelystad Airport in beeld zijn gebracht. Daarnaast is in het planMER gekeken naar locaties waar effecten van meerdere onderdelen van het voorkeursalternatief samenkomen, bijvoorbeeld op de Veluwe. Het thema Rijksraakvlakken ziet op grote ruimtelijke opgaven in Nederland, zoals woningbouw en de energietransitie.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
4	De indiener stelt dat in het NPRD wordt benadrukt dat het inpassen van Defensie rekening moet houden met de huidige gebruikers en mogelijke toekomstige ontwikkeling van Lelystad Airport, wat vraagt om een zorgvuldige aansluiting op en inpassing in het luchtruim.	Defensie onderkent dat de inpassing van jachtvliegtuigactiviteiten op Lelystad Airport vraagt om een zorgvuldige afstemming met het bestaande en toekomstige gebruik van het luchtruim, zoals ook in het NPRD is aangegeven. De uitwerking van deze inpassing vindt plaats in nauwe afstemming met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Lelystad Airport en de overige luchtruimgebruikers. Dit gebeurt in de vervolgfase, waarin onder meer de vliegroutes en -procedures nader worden ontworpen en vastgesteld. Ook zal in dit kader het luchthavenbesluit worden geactualiseerd. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
5	De indiener maakt zich zorgen over de impact op de activiteiten op de grond en in de lucht voor General Aviation, zweefvliegen en parachutespringen en geeft aan dat coördinatie nodig is om activiteiten te kunnen voortzetten.	Defensie begrijpt de zorgen over de impact van militaire activiteiten op General Aviation, zweefvliegen en parachutespringen. In de volgende fase van het proces worden details verder uitgewerkt. Defensie zal als militair medegebruiker van Lelystad Airport in overleg gaan met de luchthaven over de precieze werkwijze op het vliegveld, waarbij het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		als bevoegd gezag verantwoordelijk is voor de luchtvaartveiligheid.		
6	De indiener stelt dat in de aanvulling op het PlanMER en in het addendum bij de NPRD wordt uitgegaan van onjuiste uitgangspunten. Zo wordt gesteld dat nog geen besluit is genomen over het gebruik van Lelystad Airport voor burgerluchtvaart. Deze veronderstelling is onjuist. Het Luchthavenbesluit Lelystad is op 1 april 2015 vastgesteld. In dit besluit zijn onder meer het luchthaventerrein aangewezen, de openingstijden van de luchthaven vastgesteld en de zones met beperkingen ten aanzien van geluid, externe veiligheid en vliegveiligheid bepaald.	Defensie onderkent dat er een luchthavenbesluit voor Lelystad Airport ligt. De burgerluchtvaart is daarom ook als referentiesituatie meegenomen in het planMER en het Addendum. Ten tijde van de besluitvorming over het NPRD was er alleen nog geen kabinetsbesluit genomen over de openstelling van de luchthaven voor specifiek groothandelsverkeer. In het planMER en het Addendum is daarom, volledigheidshalve, ook gekeken naar een situatie zonder groothandelsverkeer.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
7	De indiener stelt dat het addendum bij het PlanMER uitgaat van een onjuist uitgangspunt waar wordt verondersteld dat 10.000 vliegbewegingen van de burgerluchtvaart worden toegevoegd aan de F-35-sorties. Het betreft juist de toevoeging van F-35-sorties aan de reeds voorziene 10.000 vliegbewegingen burgerluchtvaart en de reeds aanwezige 80.000 bewegingen General- en Business Aviation. Op basis daarvan kan de conclusie dat als gevolg van de toevoeging van 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer vier extra woningen binnen de 55 dB-contour komen te liggen, niet worden getrokken. Het is de baanverlenging inclusief het gebruik van de jachtvliegtuigen dat zorgt voor een wijziging van de verschillende contouren.	In het planMER zijn meerdere scenario's onderzocht, waaronder de effecten van het toevoegen van 2.300 sorties aan de 10.000 vliegbewegingen voor burgerluchtvaart. In het Addendum is vervolgens onderzocht of de baanverlenging leidt tot wijzigingen in de effecten en conclusies van het planMER. Het Addendum kijkt daarmee naar de verschillen tussen de berekening met en zonder baanverlenging. Samen met het addendum geeft het planMER inzicht in de effecten van het toevoegen van 2.300 sorties jachtvliegtuigen op Lelystad Airport, met en zonder baanverlenging. De baanverlenging inclusief het gebruik van de jachtvliegtuigen leidt tot een wijziging van de verschillende contouren.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
8	De indiener stelt dat militaire vluchten alleen mogelijk zijn indien hiervoor een aparte gebruikersruimte wordt ingericht of een vrijstelling wordt verleend, om verdringing van General Aviation te voorkomen. Verplaatsing van GA naar andere luchthavens is daarbij geen haalbare optie, gezien de	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke verdringing van General Aviation (GA) als gevolg van militaire activiteiten op Lelystad Airport. Defensie treedt als militair medegebruiker van Lelystad Airport in overleg met de luchthaven over de operationele inrichting en het gebruik van de beschikbare capaciteit. Het opnemen van een afzonderlijke ruimte voor General Aviation binnen het luchthavenbesluit valt onder de verantwoordelijk-	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	reeds volle capaciteiten elders.	heid van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat als bevoegd gezag. In de vervolgfase worden de details van de operatie, waaronder de afstemming tussen militair gebruik en civiele activiteiten, verder uitgewerkt.		
9	De indiener stelt dat de verwijzing in het NPRD naar meervoudig ruimtegebruik en functiecombinatie niet kan worden gebruikt om militaire vluchten te combineren met groothandelsverkeer op Lelystad Airport. Het kabinetsbesluit ziet uitsluitend op de komst van F-35's en niet op openstelling voor groothandelsverkeer.	Defensie onderschrijft het standpunt van de indiener dat de verwijzing in het NPRD naar meervoudig ruimtegebruik en functiecombinatie geen grondslag is voor de openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer. Het NPRD-besluit ziet uitsluitend op de stationering en inzet van 2.300 sorties met jachtvliegtuigen op basis van militair medegebruik van een bestaande civiele luchthaven. In het planMER voor het NPRD zijn daarvoor wel meerdere scenario's onderzocht, met en zonder groothandelsverkeer. De openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer betreft echter een separaat kabinetsbesluit.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
10	De indiener geeft aan dat ze zwaar tegen de package deal zijn: defensie én groothandelsverkeer. Dit zou ons een meer dubbele belasting geven. Dus we hopen in ieder geval dat die constructie van de baan gaat, letterlijk en figuurlijk): Geen groot handelsverkeer hier.	Defensie begrijpt dat er veel vragen en zorgen leven over de effecten van het vliegen met zowel jachtvliegtuigen als groothandelsverkeer op Lelystad Airport. Het kabinet heeft op 19 december 2025 een besluit genomen over de stationering en inzet van 2.300 sorties met jachtvliegtuigen op basis van militair medegebruik van Lelystad Airport. Daarnaast is in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten.	(Rijks)Raakvlakken	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
11	De indiener stelt dat het planMER en de besluitvorming uitgaan van onvolledige informatie en onvoldoende zorgvuldige afwegingen en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat alle relevante natuur- en milieueffecten transparant en volledig zijn meegewogen?	Defensie is van oordeel dat in het kader van het NPRD op programmaniveau een zorgvuldige en evenwichtige besluitvorming heeft plaatsgevonden. Deze besluitvorming is onderbouwd met het planMER en de daarop gebaseerde aanvullingen. Het planMER is in overeenstemming met de geldende wet- en regelgeving en heeft tot doel de effecten van de voorgenomen activiteiten op de fysieke leefomgeving op een samenhangende en transparante wijze inzichtelijk te maken. Daarbij zijn de relevante milieueffecten, waaronder natuur, geluid en cumulatie, breed beschouwd en betrokken bij de afweging van alternatieven. Defensie onderkent dat het planMER een beoordeling op hoofdlijnen bevat, passend bij het schaalniveau van het NPRD. Voor een verdere concretisering van effecten en de borging daarvan vindt in de vervolgfase nader onderzoek plaats. De resultaten hiervan worden betrokken bij de verdere uitwerking en besluitvorming, zodat wordt geborgd dat effecten transparant en in samenhang worden meegewogen binnen de geldende procedures en wettelijke kaders.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

12	De indiener vraagt aandacht voor het ontbreken van concrete en toetsbare informatie over vliegroutes, gebruiksprofielen en geluidsbelasting, waardoor de feitelijke hinder voor woningen en bedrijven niet goed kan worden beoordeeld. De aanhoudende onzekerheid over vliegroutes, hoogtes, trainingspatronen en de ruimtelijke reikwijdte van effecten maakt het onmogelijk om de gevolgen vooraf inzichtelijk en verifieerbaar te toetsen. De indiener verzoekt om duidelijkheid op welke wijze en op welk moment deze vliegroutes, hoogtes en operationele profielen worden uitgewerkt en onderbouwd, zodat effecten vooraf transparant kunnen worden meegewogen in de besluitvorming.	Defensie begrijpt de zorgen over het ontbreken van concrete en toetsbare informatie over vliegroutes, gebruiksprofielen en geluidsbelasting. In deze fase van het NPRD zijn de exacte vliegroutes, hoogtes en patronen nog niet vastgesteld, waardoor de effecten nog niet op perceelniveau kunnen worden beoordeeld. In het planMER is gewerkt met representatieve aannames over routes en hoogtes om de effecten van alternatieven onderling te kunnen vergelijken. Deze uitgangspunten zijn in het planMER toegelicht. Daarbij zijn de effecten van militair vliegverkeer, zowel met als zonder civiele luchtvaart, in beeld gebracht. De nadere uitwerking van vliegroutes en vliegprocedures vindt plaats in de vervolgfase, conform het "Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures", waarin het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het luchtruim. In dat kader worden onder meer effecten op de leefomgeving, geluid en cumulatie nader en gedetailleerder onderzocht. Op basis van deze uitwerking worden de effecten concreet inzichtelijk gemaakt en betrokken bij de verdere participatie en besluitvorming.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
13	De indiener stelt dat omwonenden en andere belanghebbenden onvoldoende en te laat zijn geïnformeerd over plannen, effecten en vervolgstappen, en vraagt zich af op welke wijze tijdige, actieve en toegankelijke communicatie en participatie structureel worden geborgd?	Defensie begrijpt de behoefte aan tijdige informatie. Defensie heeft daarom ingezet op het zo vroeg mogelijk delen van informatie en het bieden van ruimte voor vragen tijdens meerdere informatiebijeenkomsten en inspraakrondes rondom het NPRD. Ook tijdens de realisatiefase is hier nog ruimte voor. Bij de verdere uitwerking zal een participatieplan worden opgesteld en ter inzage worden gelegd, waarin geborgd wordt hoe en op welk niveau belanghebbenden in het vervolgproces worden betrokken.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
14	De indiener stelt dat de planMER en bijbehorende besluitvorming tekortschieten doordat essentiële milieu-, natuur-, gezondheids- en veiligheidseffecten onvoldoende zijn uitgewerkt, te veel worden doorgeschoven naar latere fasen en daardoor geen volwaardige basis bieden voor een zorgvuldige en transparante afweging.	Defensie is van oordeel dat in het NPRD een zorgvuldige en afgewogen besluitvorming heeft plaatsgevonden op programmaniveau. Deze besluitvorming is onderbouwd met het planMER en de daarop gebaseerde aanvullingen. Het planMER is uitgevoerd conform de geldende wet- en regelgeving en heeft tot doel de effecten van de voorgenomen activiteiten op de fysieke leefomgeving op een samenhangende en transparante wijze in beeld te brengen. Daarbij zijn de relevante milieueffecten, waaronder natuur, geluid en cumulatie, breed beschouwd en betrokken bij de afweging van alternatieven. Defensie onderkent dat het planMER een beoordeling op hoofdlijnen bevat, passend bij het schaalniveau van het NPRD. Voor een verdere concretisering van effecten en de borging daarvan vindt in de vervolg-	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		fase nader onderzoek plaats. De resultaten hiervan worden betrokken bij de verdere uitwerking en besluitvorming, zodat wordt geborgd dat effecten, transparant en in samenhang worden meegewogen binnen de geldende procedures en wettelijke kaders.		
15	De indiener geeft aan dat Lelystad Airport feitelijk al als voorkeurslocatie is vastgelegd voordat de planMER en alternatievenafweging zijn afgerond, waardoor twijfel ontstaat over de openheid, objectiviteit en zorgvuldigheid van de locatiekeuze.	Defensie onderschrijft niet de veronderstelling dat Lelystad Airport voorafgaand aan het planMER al als voorkeurslocatie was vastgelegd. Voorafgaand aan het NPRD en planMER is Lelystad Airport geenszins op voorhand aangewezen als locatie voor jachtvliegtuigactiviteiten. De keuze voor Lelystad Airport als voorkeurslocatie is tot stand gekomen op basis van de uitkomsten van het planMER en operationele en strategische afweging. In het planMER zijn meerdere alternatieven en varianten onderzocht. Defensie heeft het NPRD-proces zodanig ingericht dat transparantie en navolgbaarheid van de keuzes zijn geborgd, onder andere door het publiceren van onderzoeksresultaten en het bieden van mogelijkheden voor inspraak. Op basis van deze afweging heeft het kabinet de locatie op 19 december 2025 vastgesteld.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
16	De indiener stelt dat financiële compensatie op zichzelf niet volstaat voor gedupeerden die moeten verplaatsen. Naast een vergoeding krijgen zij te maken met ingrijpende en complexe trajecten, zoals vergunningprocedures, het vinden van alternatieve locaties en het opnieuw opbouwen van hun bedrijf of woonomgeving, wat leidt tot grote belasting en onzekerheid.	Wanneer de overheid onroerend goed dwingend verwerft voor een publiek belang, heeft de eigenaar recht op een volledige vergoeding van alle schade die het rechtstreekse en noodzakelijke gevolg is van de eigendomsontneming (art. 15.18 Omgevingswet). De vergoeding omvat niet alleen de waarde van het onteigende (de "werkelijke waarde"), maar kan ook verschillende vormen van bijkomende schade omvatten zoals verplaatsingskosten, inkomensverlies en herinrichtingskosten (mits het rechtstreekse en noodzakelijke gevolg van de eigendomsontneming). Bij onteigening en verwerving wordt voor het NPRD als uitgangspunt volledige schadeloosstelling gehanteerd. Daarnaast denkt Defensie actief mee over de persoonlijke situatie van betrokkenen. Daarvoor stelt Defensie rentmeesters aan die ondersteuning bieden en helpen bij het vinden of creëren van een toekomstperspectief. Om de benodigde verplaatsingen mogelijk te maken koopt Defensie compensatiegronden aan nabij projectlocaties. Wanneer behoefte bestaat aan een eigen, onafhankelijke adviseur, worden deze kosten, binnen de grenzen van het redelijke, door Defensie vergoed, zoals opgenomen in artikel 15.18 van de Omgevingswet.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
17	De indiener vindt dat het onmogelijk zijn van herhuisvesting of verplaatsing consequenties moet hebben voor de hoogte van de	Wanneer de overheid onroerend goed dwingend verwerft voor een publiek belang, heeft de eigenaar recht op een volledige vergoeding van alle schade die	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor

	schadevergoeding. Wanneer verplaatsing geen reeel perspectief biedt, is vergoeding op basis van herhuisvestingskosten ontoereikend, omdat de schade zich uitstrekt tot het verlies van levens- en toekomstperspectief.	het rechtstreekse en noodzakelijke gevolg is van de eigendomsontneming. De vergoeding omvat niet alleen de marktwaarde van het onteigende, maar ook bijkomende schade zoals verplaatsingskosten, inkomensverlies en herinrichtingskosten. Defensie hanteert bij onteigening en verwerving het uitgangspunt van volledige schadeloosstelling. Naast de wettelijke verplichtingen denkt Defensie actief mee over de persoonlijke situatie van betrokkenen. Daarvoor stelt Defensie rentmeesters aan die ondersteuning bieden en helpen bij het creeren van een realistisch toekomstperspectief. Wanneer behoefte bestaat aan een eigen, onafhankelijke adviseur, worden deze kosten – voor zover marktconform – door Defensie vergoed. Deze extra ondersteuning staat naast en bovenop de wettelijke schadeloosstelling zoals opgenomen in artikel 15.18 van de Omgevingswet. Hoewel Defensie verplaatsing probeert te faciliteren zal dit misschien niet in alle gevallen mogelijk zijn. Ook dan blijft schadeloosstelling het uitgangspunt. Daarbij geldt als uitgangspunt dat degene wiens eigendom wordt verworven, financieel in dezelfde positie wordt geplaatst als wanneer de onteigening nooit had plaatsgevonden. Mochten partijen het niet zelfstandig eens kunnen worden over de schadeloosstelling wordt deze vastgesteld door de civiele rechter.		toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
18	De indiener geeft aan geen combinatie te willen van militair verkeer en groothandelsverkeer op Lelystad Airport.	Defensie begrijpt dat er veel vragen en zorgen leven over de effecten van het vliegen met zowel jachtvliegtuigen als groothandelsverkeer op Lelystad Airport. Het kabinet heeft met de definitieve vaststelling van het NPRD op 19 december 2025 een besluit genomen over de stationering en inzet van 2.300 sorties met jachtvliegtuigen op basis van militair medegebruik van Lelystad Airport. Daarnaast is in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
19	De indiener benadrukt het belang en medeondertekening door Defensie van het bestaande voedselveiligheidsconvenant en/of dat er aanvullende convenanten nodig zijn (bijvoorbeeld voor landbouwhuisdieren) en vraagt om tijdige, transparante participatie en informatievoorziening.	Defensie begrijpt het belang van voedselveiligheid en het verzoek om tijdige en transparante participatie. Het bestaande convenant en eventuele aanvullende afspraken worden onderwerp van gesprek in het gebiedsproces. Samenwerking met medeoverheden en betrokken partijen blijft daarbij belangrijk, zodat afspraken duidelijk en zorgvuldig worden vastgelegd.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
20	De indiener stelt dat de gevolgen voor individuele bedrijven en gezinnen die	Defensie begrijpt dat de gevolgen voor bewoners en bedrijven in de omgeving van de luchthaven ingrijpend kunnen	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uit-

	zijn aangesloten bij het CDO zeer ingrijpend kunnen zijn. Om deze effecten zorgvuldig op te vangen, is het noodzakelijk een gebiedsproces te starten waarin een gebiedsregisseur wordt aangesteld en voldoende middelen beschikbaar worden gesteld om knelpunten in het gebied op te lossen.	zijn. Defensie zal voor de goede inbedding van de defensieopgave in de omgeving een gebiedsproces starten. De invulling van het gebiedsproces wordt nog uitgewerkt. Daarbij wordt bepaald wat de scope is en wie wanneer wordt betrokken. Defensie stemt dit eerst af met betreffende gemeenten, Provincies en Waterschappen. Vervolgens worden thema specifiek specifieke belanghebbenden betrokken.		breiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
21	De indiener geeft mee dat de uitbreiding van Defensie in Flevoland niet mag leiden tot verdringing of vertraging van noodzakelijke woningbouw, mede gezien de druk die Defensie legt op voorzieningen zoals energie, stikstofruimte en water. In hoeverre is rekening gehouden met deze concurrentie op de ruimte? Dit dient transparant te worden gemaakt.	Defensie streeft ernaar de uitbreiding van defensieactiviteiten in Flevoland zorgvuldig in te passen binnen de bredere ruimtelijke ontwikkelingen in de provincie. Daarbij wordt rekening gehouden met de realisatie van de benodigde en voorziene woningbouw, mede in het licht van de druk op schaarse voorzieningen en randvoorwaarden, zoals energie, stikstofruimte en water. In het planMER zijn geplande woningbouwplannen en andere ruimtelijke ontwikkelingen meegenomen in de beoordeling. Dit uitgangspunt wordt ook in de vervolgfase, waaronder de verdere uitwerking van vliegroutes, gehanteerd. Op basis van de analyse in het planMER worden als gevolg van de keuze om Lelystad Airport aan te wijzen voor een toename van de jachtvliegtuigencapaciteit geen belemmeringen verwacht voor de realisatie van geplande woningbouw.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
22	De indiener stelt dat inzet van jachtvliegtuigen vanaf Lelystad Airport onwenselijk is, ook in combinatie met groothandelsverkeer. De impact op landbouw, natuur en woongenot is te groot.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de mogelijke impact van jachtvliegtuigactiviteiten, ook in combinatie met groothandelsverkeer. Het NPRD is echter tot stand gekomen op basis van een integrale afweging. De aspecten landbouw, natuur en gezonde en veilige leefomgeving zijn in het planMER expliciet betrokken bij de beoordeling van alternatieven en varianten. Op basis van deze onderzoeken is Lelystad Airport door het kabinet als definitieve locatie aangewezen. Defensie blijft echter in overleg met regionale partners en omwonenden om de uitvoering zorgvuldig vorm te geven en om, waar mogelijk, negatieve effecten op de leefomgeving, waaronder geluidshinder, landbouw en natuur, zoveel mogelijk te beperken.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
23	De indiener benadrukt dat zij niet tegen uitbreiding of versterking van Defensie als zodanig is. Wel zijn de grote toename aan defensie activiteiten en de impact op de omgeving dusdanig dat wij menen dat deze onrechtmatig is.	Defensie neemt kennis van het standpunt van de indiener dat deze niet principieel tegen uitbreiding of versterking van Defensie is, maar de omvang van de defensieactiviteiten en de gevolgen daarvan voor de omgeving als onrechtmatig beschouwt. Het NPRD is echter gebaseerd op een integrale afweging. In het planMER zijn de effecten van de defensieactiviteiten op de omgeving zorgvuldig in beeld gebracht. Op basis van deze beoordeling is Lelystad Airport door	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		het kabinet als definitieve locatie aangewezen.		
24	De indiener stelt dat in het NPRD en de door Defensie gepresenteerde plannen wordt uitgegaan van Lelystad Airport als civiele luchthaven met militair medegebruik, terwijl in het regeerakkoord wordt gesproken over een luchtmachtbasis met civiel medegebruik. De indiener geeft mee dat vóór verdere uitvoering van de plannen duidelijkheid moet bestaan over het definitieve karakter van het vliegveld.	Het uitgangspunt voor de stationering en inzet van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport, zoals bij definitieve vaststelling van het NPRD besloten door het kabinet op 19 december 2025, is militair medegebruik van een civiele luchthaven. Daarnaast heeft het kabinet in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten waaronder het beschikken over een natuurvergunning. In de Kamerbrief van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie van 17 april 2026 is het coalitieakkoord voor wat betreft Lelystad Airport langs die lijn verder uitgewerkt.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
25	De indiener geeft aan dat niet is aangetoond dat alternatieve locaties – waaronder bestaande militaire vliegvelden – open, gelijkwaardig en objectief zijn onderzocht en vergeleken op milieu-, natuur-, gezondheids-, veiligheids- en waterstaatkundige aspecten.	Defensie vindt de alternatievenafweging in het planMER volledig en betrouwbaar en herkent zich derhalve niet in de stelling van de indiener. De verschillende locatiealternatieven zijn open, gelijkwaardig en objectief onderzocht met een planMER. Het planMER is onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen en is daarnaast op meerdere momenten onafhankelijk getoetst door de daarvoor ingestelde Commissie m.e.r. Defensie onderkent dat het planMER een beoordeling op hoofdlijnen bevat, passend bij het schaalniveau van het NPRD. Voor een verdere concretisering van effecten en de borging daarvan vindt in de vervolgfase nader onderzoek plaats. De resultaten hiervan worden betrokken bij de verdere uitwerking, participatie en besluitvorming over de realisatie.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
26	De indiener verzoekt geen definitief besluit te nemen over het ontwerp-voorkeursalternatief en de uitbreiding van Lelystad Airport zolang de benodigde onderzoeken naar geluid, stikstof, ruimtegebruik, vliegroutes, veiligheidszones, effecten op biologische landbouw en de juridische positie van omwonenden niet volledig, concreet, locatie-gericht en openbaar zijn uitgevoerd.	Het planMER is onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen. In het planMER zijn de relevante milieueffecten op strategisch niveau onderzocht en betrokken bij de afweging. Op basis hiervan is Defensie van oordeel dat het planMER een voldoende basis vormt voor het kabinetsbesluit over jachtvliegtuigen op Lelystad Airport inclusief de daarvoor benodigde fysieke uitbreiding. Om die reden neemt Defensie het verzoek om de besluitvorming op te schorten niet over.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
27	De indiener stelt dat gefaseerde besluitvorming over militaire en civiele luchtvaart het risico met zich meebrengt dat cumulatieve effecten onvoldoende inzichtelijk worden gemaakt en verzoekt te	Defensie begrijpt de zorgen over de ontwikkelingen op Lelystad Airport. In het planMER zijn om die reden ook de cumulatieve effecten van het militaire vliegverkeer met civiele luchtvaart beoordeeld. Zowel met General Aviation als met groothandelsverkeer. Op basis daarvan heeft het kabinet op 19 december 2026 Lelystad Airport definitief in het	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	waarborgen dat deze integraliteit wordt geborgd.	NPRD vastgesteld voor de stationering en inzet van 2300 sorties met jachtvliegtuigen. Daarnaast heeft het kabinet in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten waaronder het beschikken over een natuurvergunning. In de Kamerbrief van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie van 17 april 2026 is het coalitieakkoord voor wat betreft Lelystad Airport langs die lijn verder uitgewerkt. De door de indiener gevraagde integraliteit is dus geborgd in zowel het kabinetsbesluit als in het vervolgproces.		
28	De indiener stelt dat er onvoldoende begrip en inzicht bestaat voor het onttrekken van hoogwaardige, vruchtbare poldergrond aan de landbouw ten behoeve van luchthavenontwikkeling, inclusief bijbehorende bebouwing en infrastructuur. Daarmee wordt voorbijgegaan aan het belang van voedselproductie, een primaire levensbehoefte en de kern van de agrarische bedrijfsvoering. De indiener geeft mee dat dit leidt tot het gevoel dat het landbouwberoep en de daarbij behorende leefwijze onvoldoende worden gewaardeerd, terwijl deze voor betrokkenen essentieel zijn voor hun bestaan en identiteit.	Defensie onderkent daarbij nadrukkelijk het belang van voedselproductie, evenals de betekenis van landbouw voor de bedrijfsvoering, bestaanszekerheid en leefwijze van betrokkenen. Bij de afwegingen in het kader van het NPRD is hier nadrukkelijk aandacht voor geweest. Daarbij is rekening gehouden met de schaarste en kwaliteit van beschikbare ruimte en met de verschillende nationale belangen die in Nederland samenkomen. In het planMER zijn de effecten op onder meer landbouw, wonen en natuur betrokken bij de beoordeling van alternatieven. Voor de benodigde fysieke uitbreiding is gezocht naar een zo evenwichtig mogelijke verdeling tussen landbouwgrond en andere functies. Op basis van deze integrale afweging heeft het kabinet een besluit genomen, waarbij de verschillende belangen, waaronder die van de landbouw, zijn meegewogen.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
29	De indiener dient hierbij tevens, voor deze inspraakronde, de zienswijze van Omroep Flevoland in met betrekking tot de plaatsing en het gebruik van Lelystad Airport voor F-35-activiteiten. Deze zienswijze is reeds betrokken en opgenomen in de Nota van Antwoord van 19 december 2025.	Defensie begrijpt de zorgen over de mogelijke gevolgen voor Omroep Flevoland. Defensie heeft in het planMER de geluideffecten van militaire luchtvaart op de omgeving onderzocht. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om maatregelen te bepalen die hinder zoveel mogelijk beperken. Voor schade door waardevermindering als gevolg van overheidsoptreden bestaat een wettelijke regeling voor nadeelcompensatie. Dit is bedoeld om schade te vergoeden die niet tot het normale maatschappelijke risico behoort. Een verzoek hiervoor kan worden ingediend bij het bevoegd gezag. Dit wordt beoordeeld volgens de wettelijke criteria. Defensie zal zich inzetten om geluidsbelasting te beperken door zorgvuldig ontworpen routes en procedures.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
30	De indiener stelt dat de besluitvorming en toelichting in overwegende mate	Defensie begrijpt dat de keuzes in het NPRD voor omwonenden en bedrijven ingrijpende gevolgen kunnen hebben	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uit-

	zijn ingestoken vanuit de eigen behoefte van Defensie, terwijl voor gedupeerden vooral de concrete gevolgen voor hun leef- en werksituatie bepalend zijn. De indiener verzoekt Defensie daarom zichtbaar en aantoonbaar oog te hebben voor de belangen van de omgeving en deze gelijkwaardig mee te wegen, waarbij ook onzekerheid, stress en verlies van perspectief expliciet worden erkend.	voor hun leef- en werksituatie. Het planMER en het Addendum zijn onafhankelijk en zorgvuldig tot stand gekomen. In het planMER en het Addendum zijn de relevante milieueffecten op strategisch niveau onderzocht en betrokken bij de afweging. Defensie onderkent dat deze gevolgen gepaard kunnen gaan met onzekerheid, stress en verlies van perspectief. Deze effecten worden zeer serieus genomen. Defensie heeft oog voor de belangen van de omgeving en acht het van belang dat deze zorgvuldig en zichtbaar worden meegewogen in het verdere proces, zoals dat tot nu toe ook is gedaan. De Tweede Kamer heeft Defensie daarbij nadrukkelijk gevraagd om aandacht te hebben voor de impact op mensen en bedrijven. In de verdere uitwerking van de plannen en in het gebiedsproces wordt daarom expliciet aandacht besteed aan de gevolgen voor betrokkenen. Waar sprake is van noodzakelijke verplaatsing, wordt ingezet op het (gezamenlijk) vinden van een nieuw en realistisch toekomstperspectief voor de betrokkenen.		breiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
31	De indiener stelt dat in Almere de vluchten naar/van Schiphol al regelmatig voor geluidsoverlast zorgen. Dat kunnen ze niet aantonen, aangezien er in een brede cirkel rondom Schiphol meetapparaten staan maar in Flevoland geen één. Terwijl er regelmatig gevlogen wordt over Lelystad en Almere. Handig wel voor degenen die zo pushen voor de opening.	Rond Lelystad Airport bestaan op dit moment alleen geluidsmeetpunten in de gemeente Lelystad. Op drie vaste geluidsmeetpunten; de Eendenweg, de Knarweg en de Meerkoetenweg. Defensie begrijpt dat er zorgen zijn en vragen leven over de mogelijke geluidsoverlast van Lelystad Airport, ook in de buurt van Almere. Ten behoeve van de voorbereiding van de wijziging van het luchthavenbesluit Lelystad zal in aanvullend milieuonderzoek de effecten van het vliegverkeer worden concreter gekeken, waaronder de geluidbelasting en routering. Waar mogelijk wordt door Defensie gestreefd bij de verdere uitwerking om hinder voor de omgeving zoveel mogelijk te beperken, ook voor wat betreft het routegebruik en de start- en landingsprocedures.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
32	De indiener stelt dat in de vorige inspraakronde op het Ontwerp-NPRD veel zienswijzen zijn beantwoord met gestandaardiseerde reacties. Een zorgvuldige afweging van de belangen van niet-menselijke soorten kan echter niet worden afgedaan met algemene beantwoording. De indiener verzoekt daarom om in de reactie concreet en verifieerbaar te verwijzen naar de relevante passage(s) (pagina en paragraaf) in het Addendum en/of de onderliggende onderzoeken	Defensie begrijpt de wens van de indiener om de beoordeling van effecten – en in het bijzonder de belangen van niet-menselijke soorten – concreet en verifieerbaar te kunnen herleiden tot onderliggende onderzoeken. Het planMER en de bijbehorende aanvulling zijn opgesteld op het schaalniveau van een programma en hebben tot doel om op hoofdlijnen de relevante milieueffecten, waaronder effecten op natuur en soorten, in beeld te brengen en alternatieven onderling te kunnen vergelijken. Daarbij is gebruikgemaakt van onderliggende onderzoeken, waarvan de uitgangspunten en resultaten zijn vastgelegd in het planMER en de bijlagen. Deze documenten zijn openbaar en vormen samen de basis voor de gemaakte afweging. Gelet	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	waarop de beoordeling is gebaseerd	op het abstractieniveau van het planMER is er in de beantwoording van zienswijzen niet steeds per individueel punt verwezen naar specifieke pagina's of paragrafen. Wel is de onderbouwing van de beoordelingen navolgbaar opgenomen in het planMER, de aanvulling daarop en de bijbehorende deelrapporten. Defensie onderkent dat voor een zorgvuldige beoordeling van effecten op natuur en soorten in de vervolgfase een dieper detailniveau nodig is. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt en vinden nadere, locatiegerichte onderzoeken plaats ten behoeve van onder meer de natuur- en milieuvergunningen. In dat kader worden effecten op beschermde soorten en habitats concreet en toetsbaar in beeld gebracht, conform de geldende wet- en regelgeving. Op die wijze wordt geborgd dat de belangen van niet-menselijke soorten niet alleen op programmaniveau worden meegewogen, maar in vervolgbesluiten ook op detailniveau zorgvuldig en toetsbaar worden beoordeeld.		
33	Indiener pleit voor toepassing van gelijke geluidsnormen als bij andere militaire vliegbases om (onnodige) sloop van woningen rond Lelystad Airport te voorkomen. Uit vergelijking met Leeuwarden en Volkel blijkt dat op Lelystad een strengere norm van 70 Lden geldt vanwege het gebruik van Lden in plaats van Ke. Indiener verzoekt om aanpassing van de normering naar die van bestaande militaire velden conform het gelijkheidsbeginsel.	Lelystad Airport is geen militaire luchthaven maar een burgerluchthaven. Defensie is in geval van militair medegebruik gehouden aan de wet- en regelgeving die daarop van toepassing zijn. Voor de geluidbelasting van burgerluchthavens wordt de dosismaat Lden gebruikt. Ook bij militaire luchthavens zal de dosismaat Ke (Kosteneenheden) in de toekomst worden vervangen door een Lden-waarde. De exacte waarde daarvan is echter nog niet vastgesteld. Voor direct omwonenden van Lelystad Airport zal de geplande komst van Defensie gevolgen hebben. Zodra de luchthaven in gebruik wordt genomen voor 2300 sorties voor jachtvliegtuigen zullen meerdere bestaande woningen en bedrijfswoningen in een van de beperkingengebieden voor geluid komen te liggen. In het planMER zijn de geluidseffecten in meerdere scenario's berekend. De precieze ligging van de beperkingengebieden zal in de wijziging van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer worden opgenomen. Het meest dichtbij de luchthaven ligt de contour die overeenkomt met een waarde van 70 dB(A) Lden. Op grond van het nu geldende luchthavenbesluit van Lelystad Airport is de hoofdregel dat binnen dit gebied woningen (niet zijnde bedrijfswoningen) aan hun functie worden onttrokken. Er is een 'blijfrecht' voor de huidige woningeigenaren. Zij mogen in hun woning blijven wonen. Het blijfrecht is echter niet overdraagbaar aan anderen. Voor bedrijfswoningen geldt dat deze, indien gelegen in het beperkingengebied van 70 dB(A) Lden mogen blijven bestaan. Op basis	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		van de Regeling geluidwerende voorzieningen 1997 komen woningen die binnen de 40Ke-contour liggen daarnaast in aanmerking voor geluidsisolerende maatregelen.		
34	De indiener stelt dat inmiddels meerdere omwonenden een schriftelijke mededeling van Defensie hebben ontvangen waarin wordt aangegeven dat bij de komst van de F-35 tien woningen en/of bedrijven binnen de 70 dB Lden-contour zouden komen te liggen en dat binnen deze contour in beginsel geen woningen zijn toegestaan. De indiener geeft mee dat deze mededeling bij omwonenden grote onrust en onzekerheid heeft veroorzaakt, mede omdat de gevolgen voor hun woon- en bedrijfssituatie hiermee zeer concreet worden, terwijl helderheid over beleid, rechtspositie en vervolgstappen ontbreekt.	Defensie begrijpt dat de ontvangen mededelingen bij omwonenden tot onrust en onzekerheid hebben geleid, met name omdat deze direct raken aan de woon- en bedrijfssituatie en er nog vragen bestaan over de betekenis en gevolgen hiervan. Defensie vindt het belangrijk dat hierover duidelijke en juiste informatie wordt verstrekt. Voor woningen en andere geluidsgevoelige gebouwen binnen de 70 dB Lden-contour geldt als hoofdregel op grond van de geldende regelgeving in beginsel dat deze aan hun woonfunctie worden onttrokken. Voor bestaande situaties kan echter sprake zijn van persoonlijk overgangsrecht (het zogenoemde blijfrecht). Dit betekent dat de huidige bewoner de woning mag blijven gebruiken. Bij vertrek van de bewoner kan overdracht alleen plaatsvinden aan de overheid. Het blijfrecht is dus niet overdraagbaar. Voor bedrijfswoningen geldt een andere situatie. Deze zijn functioneel verbonden aan een bedrijf, bijvoorbeeld voor toezicht en beheer, en maken onderdeel uit van de bedrijfsbestemming. Bedrijfswoningen worden daarom niet aan hun functie onttrokken. Defensie onderkent dat deze regels en het onderscheid tussen woningtypen complex kunnen zijn en zal in de verdere uitwerking en communicatie aandacht besteden aan het verduidelijken van de gevolgen voor betrokkenen en de vervolgstappen in het proces. Defensie onderkent dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

35	De indiener De Coalitie Blauwe Hart Natuurlijk wil graag onderdeel worden van het gebiedsteam.	Defensie heeft het verzoek van indiener genoteerd. De invulling van het gebiedsproces wordt nog uitgewerkt. Daarbij wordt bepaald wat de scope is en wie wanneer wordt betrokken. Defensie stemt dit eerst af met betreffende gemeenten, Provincies en Waterschappen. Vervolgens worden thema specifiek belanghebbenden betrokken, ook in het geval van mogelijke effecten op de duurzame ontwikkeling van het IJsselmeer gebied.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
36	De indiener geeft aan dat de F-35 ook een circuit vliegen voor de landing. Dat zien we nergens terug op papier. Ook niet bij de geluidscontour dus. Maar dat betekent wel, dat jullie bij de landing twee keer langskomen, toch? Twee keer overlast voor ons.	In het planMER zijn aannames gedaan ten aanzien van de vliegroutes en -procedures, die dienen als uitgangspunt voor het modelleren van de geluidseffecten en niet als formeel vastgestelde of goedgekeurde routes. Deze aannames zijn gebruikt om een representatief beeld te krijgen van de mogelijke ligging van geluidscontouren en de orde van grootte van de effecten. Het vliegen van een circuit maakt onderdeel uit van deze berekeningen en is meegenomen bij het bepalen van de geluidsbelasting. In de vervolgfase worden de vliegroutes en het circuit nader onderzocht en verder uitgewerkt. Deze vliegroutes en -procedures worden uiteindelijk, na zorgvuldig onderzoek inclusief inspraak en participatie, vastgelegd in vervolgbesluiten.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
37	De indiener vraagt of de getekende voorlopige contour niet te groot is voor de 2300 sorties van Defensie. Zitten daar niet ook alvast 10.000 vliegbewegingen van het groothandelsverkeer bij in?	Het planMER toont zowel de contour met als zonder 10.000 vliegbewegingen van de burgerluchtvaart. De verschillen tussen de contouren zijn echter klein. Omdat het NPRD alleen een besluit betreft over de behoefte voor jachtvliegtuigen, zijn de 10.000 vliegbewegingen van burgerluchtvaart niet opgenomen in de detailkaart die is opgenomen in het definitief NPRD. Maar als onderdeel van het planMER zijn die inzichten dus wel onderdeel van de definitieve afweging en het kabinetsbesluit.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
38	De indiener stelt dat tijdens een informatiebijeenkomst is aangegeven dat Defensie de Larserweg zoveel mogelijk wil ontlasten, hetgeen betekent dat jachtvliegtuigen verder in zuidwestelijke richting zullen taxiën alvorens op te stijgen. Dit leidt naar verwachting tot (aanzienlijk) meer overlast voor percelen aan de Knarweg, waaronder Knarweg 3, dan op basis van gemiddelde aannames zou worden verwacht. De indiener vraagt of met deze verschuiving van taxibewegingen en de daarmee samenhangende extra geluidsoverlast in	Defensie begrijpt de zorg van de indiener dat het mitigeren van de effecten op de Larserweg kan leiden tot meer geluidsoverlast voor percelen aan de Knarweg. De opmerking over het ontzien van de Larserweg moet worden bezien in het licht van de benodigde baanverlenging. Deze is voorzien in zuidwestelijke richting en niet richting de Larserweg. De effecten van deze baanverlenging, inclusief de bijbehorende geluidseffecten, zijn in het planMER en het Addendum inzichtelijk gemaakt. Er is dus expliciet rekening mee gehouden in het planMER. In de vervolgfase worden de verlenging van de baan en start- en landingsprocedures verder uitgewerkt. Deze routes en procedures worden uiteindelijk, na zorgvuldig onderzoek inclusief inspraak en participatie, vastgelegd in vervolgbesluiten.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	het planMER expliciet rekening is gehouden.			
39	De indiener stelt dat in het vervolgonderzoek aspecten, die in het huidige planMER onderbelicht zijn, niet langer mogen ontbreken.	Voor de verdere uitwerking van de plannen en de uiteindelijke realisatie van het project is inderdaad aanvullend onderzoek nodig. In het planMER zijn de diverse aspecten onderzocht op een abstractieniveau dat passend is bij de doelstelling van het programma, gericht op de vergelijking van de locatiealternatieven en het in beeld brengen van de mogelijke effecten op de leefomgeving. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt en vinden nadere, locatiegerichte onderzoeken plaats, conform de geldende wet- en regelgeving.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
40	De indiener stelt dat ook inwoners, agrariërs en ondernemers net buiten de formele geluidscontouren verkeren in een vergelijkbare situatie van onzekerheid, terwijl zij wel degelijk significante negatieve effecten kunnen ondervinden. Onzeker is of zij bij verdere uitwerking alsnog worden geraakt en of investeringen verantwoord blijven. De indiener acht het onwenselijk dat deze groep tussen wal en schip dreigt te vallen, terwijl de feitelijke impact op hun woon- en werksituatie substantieel kan zijn.	Defensie erkent dat ook buiten de formele geluidscontouren van 70 Lden en 40 Ke zorgen kunnen bestaan over de mogelijke gevolgen van de activiteiten. De effecten worden beoordeeld binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders en procedures. Defensie onderkent het belang van tijdige duidelijkheid voor deze groep. In de verdere uitwerking van de plannen, waaronder het toekomstige routeontwerp voor de nadering- en vertrekroutes, wordt hier aandacht aan besteed, inclusief participatie en inspraak conform de geldende wet- en regelgeving.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
41	De indiener is van mening dat Flevoland daarbij onevenredig zwaarder wordt belast met ruimtelijke inpassingen van Defensie dan andere provincies.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke stapeling van militaire activiteiten in Flevoland, zoals de extra locatie voor jachtvliegtuigen in Lelystad en de kazerne voor ondersteunende eenheden in Zeewolde. In het planMER is echter geconstateerd dat er sprake is van een evenwichtige spreiding over Nederland, ook rekening houdend met de grootte van de provincies. Naast spreiding is hierbij ook gekeken naar de mate van (cumulatieve) hinder die bij de diverse behoeften optreedt in combinatie met reeds bestaande militaire complexen. De planMER uitkomsten leiden er niet toe dat voorkeurslocaties op basis van onevenredige stapeling heroverwogen moeten worden.	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
42	De indiener stelt dat de wezenlijke en lokale natuur- en milieueffecten van de extra ruimteclaim nog niet zijn onderzocht in het planMER en dat deze beoordeling noodzakelijk is om tot een volwaardig en zorgvuldig inzicht in de gevolgen te komen.	Het planMER en het Addendum bieden voldoende basis voor het vaststellen van de benodigde uitbreiding van de luchthaven. De uitbreiding grenst aan NNN-gebieden. Deze NNN-gebieden worden niet geraakt door mogelijke fysieke uitbreiding, maar mogelijke wel door indirecte effecten. In de vervolgfase worden de uitbreidingsplannen en mitigerende maatregelen verder uitgewerkt en vin-	Algemene zienswijze	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		den conform wet- en regelgeving nadere, locatiegerichte natuuronderzoeken plaats.		
43	De indiener wijst erop dat de keuze voor Lelystad Airport als voorkeurslocatie voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit volgens hem onvoldoende is gemotiveerd in relatie tot de militaire noodzaak, strategische meerwaarde, alternatieve locaties en de samenhang met andere Defensie-ontwikkelingen, en vraagt zich af op welke wijze de onderbouwing van de locatiekeuze, inclusief alternatievenafweging en proportionaliteit, deugdelijk en transparant wordt uitgewerkt?	De keuze voor Lelystad Airport is gebaseerd op een zorgvuldig planMER dat in zijn volledigheid openbaar is gemaakt, en onafhankelijke is door de Commissie m.e.r. getoetst. Met het planMER is de impact op o.a. de leefomgeving voor meerdere alternatieve locaties in beeld gebracht waaruit de meest geschikte locatie is vastgesteld door het kabinet. De motivatie vanuit het strategisch en operationeel perspectief - inclusief de te overwegen alternatieven - is onderbouwd en formeel ter inzage gelegd met de Notitie Reikwijdte en Detailniveau voor het planMER (d.d. 15 december 2023).	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
44	De indiener maakt duidelijk dat concrete vliegroutes, vlieghoogtes en operationele profielen van de jachtvliegtuigen nog niet zijn vastgesteld, waardoor effecten op omgeving, veiligheid en leefkwaliteit niet goed beoordeeld kunnen worden, en vraagt zich af hoe en wanneer deze keuzes inzichtelijk en onderbouwd worden gemaakt?	Defensie begrijpt de zorgen. In deze fase van het NPRD zijn de exacte vliegroutes, hoogtes en patronen nog niet vastgesteld, waardoor de effecten nog niet op perceelniveau kunnen worden beoordeeld. In het planMER is gewerkt met representatieve aannames over routes en hoogtes om de effecten van alternatieven onderling te kunnen vergelijken. Deze uitgangspunten zijn in het planMER toegelicht. Daarbij zijn de effecten van militair vliegverkeer, zowel met als zonder civiele luchtvaart, in beeld gebracht. De nadere uitwerking van vliegroutes en vliegprocedures vindt plaats in de vervolgfase, conform het "Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures", waarin het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en Defensie gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de inrichting, het beheer en het gebruik van het luchtruim. In dat kader worden onder meer effecten op de leefomgeving, geluid en cumulatie nader en gedetailleerder onderzocht. Op basis van deze uitwerking worden de effecten concreet inzichtelijk gemaakt en betrokken bij de verdere participatie en besluitvorming.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
45	De indiener vraagt of uit de passage op pagina 21 van het Ontwerp NPRD, waarin wordt gesteld dat de huidige ruimtevraag de minimale behoefte betreft en dat een wijziging van de wettelijk vastgestelde NAVO-norm van 2% van het bbp kan leiden tot een aanvullende ruimtevraag, moet worden afgeleid dat voor Lelystad Airport in de toekomst een substantieel	Defensie begrijpt de zorg dat een hogere NAVO-norm mogelijk kan leiden tot een aanvullende ruimtevraag vanuit Defensie. Daaruit kan echter niet automatisch worden afgeleid dat in de toekomst voor Lelystad Airport een substantieel hoger aantal sorties denkbaar is dan 2.300. Het uitgangspunt in het NPRD is 7.500 sorties als totaal benodigde ruimte voor jachtvliegcapaciteit in Nederland. Voor 2.300 sorties daarvan is extra ruimte nodig ten opzichte van de huidige ruimte op bestaande jachtvliegtuiglocaties. Deze ruimtebehoefte is volledig opgeno-	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	hoger aantal militaire sorties denkbaar is dan de thans genoemde circa 2.300. De indiener verzoekt om hierover expliciete duidelijkheid, aangezien deze mogelijke groei van directe invloed is op de rechtszekerheid en de beoordeling van milieueffecten.	men in het NPRD en vastgesteld op Lelystad Airport op basis van militair medegebruik van een civiele luchthaven. Mocht er in de toekomst (hypothetisch) meer ruimtebehoefte ontstaan voor jachtvliegtuigen in Nederland dan zal opnieuw moeten worden onderzocht of dat mogelijk is en waar dat het beste zou kunnen.		
46	De indiener vraagt naar beperkingen voor drones en autonome landbouwsystemen en de gevolgen voor innovatie/bedrijfsvoering.	Voor drones en gps-signalen is de ervaring dat er geen interferentie ontstaat door jachtvliegoperaties. Het gebruik van drones en vergelijkbare systemen kan in bepaalde gebieden mogelijk worden beperkt om de veiligheid van militaire operaties en het luchtruim te waarborgen. Echter daar zijn nu ook al regels voor rondom de luchthavens in Nederland. Niet overal in Nederland mag immers zomaar met drones worden gevlogen, onder meer boven militaire (oefen)terreinen en in gebieden rond luchthavens. Bij de verdere uitwerking van deze ruimtelijke behoefte zal ook de zorg over deze beperkingen meegenomen worden. Defensie streeft naar een goede balans tussen operationele veiligheid en ruimte voor innovatie. Waar beperkingen noodzakelijk zijn, worden deze duidelijk gecommuniceerd en afgestemd met betrokken partijen.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
47	De indiener vindt de onderbouwing ontoereikend (definities bewegingen, cumulatie, actualiteit) en vraagt om aanvullende MER/MKBA en transparante rekenmodellen.	Het planMER vormt de inhoudelijke basis voor de milieubeoordeling en bevat transparante definities en uitgangspunten, die in de rapportage en bijlagen zijn toegelicht. Daarbij zijn ook cumulatieve effecten meegenomen, zodat de samenhang met andere activiteiten inzichtelijk is gemaakt. Voor het NPRD wordt geen afzonderlijke MKBA opgesteld, omdat het programma gericht is op het realiseren van een vastgestelde defensiebehoefte. De afweging vindt plaats op basis van ruimtelijke en milieueffecten, zoals onderzocht in het planMER. De gebruikte rekenmodellen en uitgangspunten zijn openbaar en beschreven in het planMER en de bijbehorende onderzoeken. Daarmee is de onderbouwing controleerbaar en navolgbaar. In de vervolgfase wordt deze onderbouwing verder verdiept en waar nodig geactualiseerd.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
48	De indiener stelt dat in de definitieve NPRD wordt gesproken over een 'ingroeimodel voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit' en een 'kerncapaciteit' (p. 85). De indiener vraagt of dit betekent dat bovenop de momenteel aangegeven aantallen sorties	Defensie begrijpt de zorg dat de gebruikte termen als "ingroeimodel" en "kerncapaciteit" de vraag oproept of in de toekomst mogelijk extra militaire vliegbewegingen zijn voorzien. Met die woorden wordt in het NPRD echter direct verwezen naar de benodigde fysieke groei van de luchthaven, voor de stationering van jachtvliegtuigen, en niet naar het aantal benodigde sorties. Het uitgangspunt in het NPRD is 7.500 sorties	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	in de toekomst extra militaire vliegbewegingen zijn voorzien, en verzoekt om expliciete verduidelijking op dit punt.	als totaal benodigde ruimte voor jachtvliegcapaciteit in Nederland. Voor 2.300 sorties daarvan is extra ruimte nodig ten opzichte van de huidige ruimte op bestaande jachtvliegtuiglocaties. Deze ruimtebehoefte is volledig opgenomen in het NPRD en vastgesteld op Lelystad Airport op basis van militair medegebruik van een civiele luchthaven. Mocht er in de toekomst (hypothetisch) meer ruimtebehoefte ontstaan voor jachtvliegtuigen in Nederland dan zal opnieuw moeten worden onderzocht of dat mogelijk is en waar dat het beste zou kunnen.		
49	De indiener stelt dat de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport gepaard gaat met omvangrijke grondaankoop en verzoekt om overleg met het Rijksvastgoedbedrijf over natuurcompensatie en landschappelijke versterking. De indiener wenst daarbij, als direct belanghebbende, betrokken te worden bij het gebiedsproces rond Lelystad Airport.	Het Rijksvastgoedbedrijf is inderdaad betrokken bij de grondaankoop en zal in de toekomst ook worden betrokken bij realisatie van de komst van jachtvliegtuigen naar Lelystad Airport. Vooraf-gaand daaraan zal door Defensie een gebiedsproces worden gestart. De invulling van het gebiedsproces moet nog worden uitgewerkt. Daarbij wordt eerst bepaald wat de scope is en wie wanneer wordt betrokken. Defensie stemt dit initieel af met betreffende gemeenten, Provincies en Waterschappen. Vervolgens worden specifieke belanghebbenden thema specifiek betrokken, ook in het geval van natuurcompensatie en landschappelijke versterking.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
50	De indiener stelt dat Defensie aangeeft dat de benodigde doorgroei van militaire infrastructuur buiten Lelystad Airport afhankelijk is van meerdere variabelen, waaronder de combinatie met groothandelsverkeer, het type militaire eenheden, de omvang van het te plaatsen personeel en de mogelijke samenhang met infrastructuur van de toekomstige kazerne in Zeewolde. De indiener vraagt wanneer hierover meer duidelijkheid wordt verschaft en verzoekt om het benoemen van zowel een minimum- als een maximumscenario, zodat de bijbehorende natuur- en milieueffecten transparant kunnen worden onderzocht en beoordeeld.	Defensie begrijpt de behoefte aan meer duidelijkheid over de omvang van de benodigde uitbreiding. Tussen het ontwerpbesluit en de definitieve vaststelling van de benodigde uitbreiding van de luchthaven zijn de genoemde variabelen nader uitgewerkt om tot een concreet eindbeeld te komen. Hieruit volgt dat in totaal, inclusief de benodigde baanverlenging, 240 hectare nodig is: het betreft 200 hectare voor infrastructuur en 40 hectare voor de baanverlenging. Deze uitbreiding zal definitief worden vastgelegd in het NPRD. Gelet op dit uitgewerkte eindbeeld wordt er geen minimum- en maximumscenario gehanteerd. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt en onderzocht, waarbij de goede inbedding in de omgeving centraal komt te staan in het gebiedsproces dat in samenwerking met de medeoverheden zal worden geconcretiseerd.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
51	Indiener vraagt om duidelijkheid over aanvliegroutes in Flevoland, deze zijn voor inwoners van groot belang. Uit het ontwerp wordt niet duidelijk hoe deze routes liggen, met name bij het landen.	Bij de verdere uitwerking worden voor het gebruik van jachtvliegtuigen op Lelystad Airport vliegroutes in het luchtruim en vliegprocedures ontworpen en vastgesteld. Voor het ontwerpen en vaststellen van routes of vliegprocedures in het luchtruim zijn door de ministeries van IenW en Defensie afspraken gemaakt.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename ge-

		Deze zijn opgenomen in het "Wijzigingsproces luchtruim en vliegprocedures". Beide ministeries dragen namelijk gezamenlijk de verantwoordelijkheid oor de inrichting, het beheer en het gebruik van het Nederlandse luchtruim. Voordat routes of procedures op grond van het artikel 5.11 van de Wet luchtvaart kunnen worden vastgesteld, vindt een uitgebreid en zorgvuldig proces plaats. Voor het ontwerpen van routes wordt gekeken naar vliegveiligheid, technisch-operationele aspecten, de effecten voor omwonenden en de leefomgeving. Tijdens de ontwerpfase worden opties vervolgens vergeleken, gewogen en zal er ook participatie voor luchtruimgebruikers en belanghebbenden zijn.		bruik jachtvliegtuigcapaciteit
52	De indiener stelt dat het addendum verwijst naar een vereiste minimale baanlengte van 3.000 meter op basis van NAVO-eisen, terwijl de huidige baan circa 2.700 meter bedraagt. Een concrete onderbouwing en verwijzing naar de grondslag voor deze benodigde baanverlenging ontbreekt echter	De in het addendum gehanteerde minimale baanlengte van 3.000 meter is gebaseerd op operationele uitgangspunten voor het gebruik door Nederlandse jachtvliegvliegtuigen en die van NAVO-bondgenoten, in combinatie met internationaal geldende militaire richtlijnen en NAVO-standaarden. In het planMER en het Addendum daarop is de baanverlenging als uitgangspunt meegenomen om de effecten van een dergelijke ontwikkeling op hoofdlijnen in beeld te brengen en alternatieven goed te kunnen vergelijken. Het planMER heeft daarbij niet tot doel om de technische specificaties van de baanlengte tot in detail te onderbouwen. De exacte benodigde baanlengte en de onderliggende technische en operationele eisen worden in de vervolgfase nader uitgewerkt en onderbouwd. Dit gebeurt in samenhang met het ontwerp van de luchthaven en vormt onderdeel van de verdere besluitvorming en vergunningverlening, inclusief daarbij behorende inspraak en participatie.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
53	De indiener stelt dat de voorgestelde baanverlenging samenvalt met gronden en voorzieningen die essentieel zijn voor de bestaande exploitatie van Lelystad Airport, waaronder de naderingsverlichting. Deze inrichting is niet vrijblijvend en kan niet zonder meer worden aangepast. De indiener concludeert dat grondaankoop door Defensie daarom niet logisch is en dat eventuele aanpassingen uitsluitend in overleg met en onder regie van Luchthaven Lelystad kunnen plaatsvinden binnen het kader van civiel gebruik met militair medegebruik.	Defensie onderkent dat reeds huidige voorzieningen onderdeel zijn van de huidige luchthaveninrichting en niet vrijblijvend kunnen worden aangepast. Tegelijkertijd geldt dat bij een eventuele verlenging van de baan in zuidwestelijke richting aanpassingen aan deze civiele voorzieningen noodzakelijk zullen zijn om de luchthaven veilig en operationeel te kunnen blijven exploiteren. Met het besluit over het NPRD heeft het kabinet gekozen voor militair medegebruik van een civiele luchthaven. Dit betekent dat verdere ontwikkelingen uitsluitend mogelijk zijn in nauwe samenwerking met Royal Schiphol Group en Lelystad Airport als eigenaar en exploitant van de luchthaven. Dergelijke aanpassingen worden uitgewerkt op basis van afspraken waarin wederzijdse belangen worden geborgd. Daarnaast wordt voor de verdere uitwerking een gebiedsproces ingericht, gericht op een zorgvuldige inpassing van	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		de uitbreiding van de luchthaven in de bestaande omgeving.		
54	De indiener stelt dat voor een goede samenwerking noodzakelijk is dat geen besluiten worden genomen die de luchthaven en haar operatie raken zonder voorafgaande afstemming. Gelet op het gedeelde belang bij zorgvuldig (mede)gebruik van Lelystad Airport, verzoekt de indiener om het instellen van een integraal projectteam met Defensie en andere betrokken overheden en partijen, gericht op het maken van concrete en gezamenlijke afspraken.	Defensie onderkent het belang van zorgvuldige afstemming bij het (mede)gebruik van Lelystad Airport. Het functioneren van de luchthaven en de uitvoering van de militaire taak vragen om heldere en gedragen afspraken tussen alle betrokken partijen. Het voorstel voor een integraal projectteam sluit aan bij deze aanpak. Defensie onderzoekt samen met het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat hoe een gezamenlijk werkverband het beste kan worden ingericht, zodat concrete en werkbare afspraken gezamenlijk tot stand komen. Doel is om te komen tot duidelijke afspraken over gebruik, veiligheid en operationele randvoorwaarden, met oog voor ieders belangen. De uitwerking hiervan vindt plaats in de volgende fase van het project.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
55	De indiener verzoekt om de mogelijkheid een persoonlijke toelichting te geven, zowel ten aanzien van het grondgebruik als de operationele aspecten.	Defensie is in goed contact met de Club Direct Omwonenden (CDO) om de direct omwonenden zo goed mogelijk te informeren en te betrekken bij de komst van jachtvliegtuigen naar de luchthaven. Het via het CDO bundelen van vragen, signalen, etc. zet Defensie graag voort in de verdere uitwerking. Het precieze grondgebruik (welke militaire infrastructuur komt waar) en operationele gebruik (hoe wordt de luchthaven precies gebruikt en wat betekent dit voor de omgeving) wordt in de komende jaren stap voor stap verder geconcretiseerd. Dat begint bij de start van een gebiedsproces waarin de zorgvuldige inbedding van de defensieopgave in samenhang met de omgeving centraal staat.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
56	De indiener stelt dat voor zowel luchtgebonden als grondgebonden activiteiten nog onvoldoende duidelijk is of en hoe ruimtelijke inpassing mogelijk is. Hiervoor is een afzonderlijke ontwerpopgave nodig, die op een hoger detailniveau en met name lokaal uitgewerkt moet worden.	Defensie begrijpt dat voor zowel luchtgebonden als grondgebonden activiteiten behoefte bestaat aan meer duidelijkheid over de ruimtelijke inpassing. In het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht op basis van representatieve aannames, zowel voor vliegprocedures als voor het grondgebonden gebruik van de luchthaven. Dit biedt een vergelijkbaar beeld voor de beoordeling van alternatieven, maar geeft nog geen definitieve invulling van routes, infrastructuur en gebruik. Zowel de vliegroutes en -procedures als de inrichting van de luchthaven worden in de vervolgfase nader ontworpen en uitgewerkt. Daarbij worden effecten op de leefomgeving, inclusief grondgebonden activiteiten zoals taxiën en infrastructuur, meer gedetailleerd onderzocht. Deze uitwerking vindt plaats binnen de geldende procedures, met aandacht voor veiligheid, operationele eisen en participatie van belanghebbenden.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

57	De indiener vraagt over welke afstand na opstijgen sprake is van relevante geluidsoverlast en verzoekt om een toelichting hierop. Tevens verzoekt de indiener om inzicht in het aantal jaarlijkse vluchtbewegingen, de gehanteerde windrichtingen en de spreiding daarvan over dagen en tijdstippen	Defensie begrijpt de vraag naar de afstand en mate waarin geluidsoverlast optreedt na opstijgen, evenals naar het aantal vluchtbewegingen en de spreiding daarvan. In het planMER zijn de effecten van 2300 sorties onderzocht. De geluidscontouren zijn in het planMER terug te vinden. Voor het planMER is daarom gewerkt met representatieve en plausibele aannames voor routes en profielen, gebaseerd op bestaande inzichten en civiele luchtvaartstructuren. Deze aanpak is passend voor het programmaniveau, waarbij de effecten op hoofdlijnen worden beoordeeld en alternatieven onderling worden vergeleken. In het vervolgtraject worden de vliegroutes ontworpen en doorgerekend. Daarnaast wordt het luchthavenbesluit aangepast met het voorgenomen militaire gebruik. Daarbij ontstaat inzicht in geluidsniveaus en de spreiding daarvan in de omgeving. Gedurende de verschillende vervolgbesluiten bestaan meerdere mogelijkheden voor participatie. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Defensie specifiek	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
58	De indiener maakt zich zorgen over de onzekerheid over woning- en bedrijfspositie, mogelijke schade en de behoefte aan compensatie of beschermende maatregelen en vraagt zich af op welke wijze wordt vastgesteld wie in aanmerking komt voor compensatie, isolatie of andere beschermingsmaatregelen, inclusief situaties net buiten formele contouren?	Voor compensatie heeft Defensie zich te houden aan bestaande wet- en regelgeving. De Omgevingswet maakt onderscheid tussen situaties waarin schade ontstaat vóór een formeel besluit (schaduwschade), schade als gevolg van rechtmatig genomen besluiten die burgers of bedrijven onevenredig treffen (nadeelcompensatie) en schade die voortvloeit uit de gedwongen ontneming van eigendom (schadeloosstelling bij onteigening). Als uw eigendom of zakelijk recht is gevestigd buiten de formele contour en u aantoonbare schade heeft door het toedoen van Defensie, dan komt u mogelijk in aanmerking voor nadeelcompensatie. Na een formeel schadeveroorzakend besluit zoals de wijziging van het omgevingsplan, kan een verzoek tot nadeelcompensatie worden ingediend bij Defensie. Bij behandeling van dit verzoek wordt onderzocht welke schade voor vergoeding in aanmerking komt. Indien de beschikking over uw eigendom of zakelijk recht direct nodig is voor de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport en binnen het definitief aangewezen gebied valt dan komt u in aanmerking voor een volledige schadeloosstelling (in verband met onteigening). Is dat het geval, dan zal Defensie met u in overleg treden over de aankoop van het benodigde eigendom of zakelijk recht.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

59	De indiener maakt zich zorgen over de risico's op financiële schade, planschade en waardevermindering van woningen, gronden en/of bedrijfsactiviteiten door de voorgenomen ontwikkeling en vraagt zich af op welke wijze het toepasselijke kader voor schadevergoeding en nadeelcompensatie wordt geconcretiseerd en hoe dit voor betrokkenen toetsbaar en uitvoerbaar wordt gemaakt?	Voor compensatie heeft Defensie zich te houden aan bestaande wet- en regelgeving. De Omgevingswet maakt onderscheid tussen situaties waarin schade ontstaat vóór een formeel besluit (schaduwschade), schade als gevolg van rechtmatig genomen besluiten die burgers of bedrijven onevenredig treffen (nadeelcompensatie) en schade die voortvloeit uit de gedwongen ontneming van eigendom (schadeloosstelling bij onteigening). Als uw eigendom of zakelijk recht is gevestigd buiten de formele contour en u aantoonbare schade heeft door het toedoen van Defensie, dan komt u mogelijk in aanmerking voor nadeelcompensatie. Na een formeel schadeveroorzakend besluit zoals de wijziging van het omgevingsplan, kan een verzoek tot nadeelcompensatie worden ingediend bij Defensie. Bij behandeling van dit verzoek wordt onderzocht welke schade voor vergoeding in aanmerking komt. Indien de beschikking over uw eigendom of zakelijk recht direct nodig is voor de fysieke uitbreiding van Lelystad Airport en binnen het definitief aangewezen gebied valt dan komt u in aanmerking voor een volledige schadeloosstelling (in verband met onteigening). Is dat het geval, dan zal Defensie met u in overleg treden over de aankoop van het benodigde eigendom of zakelijk recht.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
60	De indiener maakt zich zorgen over de aangewezen uitbreidingsgebieden, omdat deze leiden tot het verdwijnen van woon- en bedrijfsfuncties. Dit gaat ten koste van de leefbaarheid van de buurt en ondermijnt de sociale cohesie.	Defensie neemt kennis van de zorgen. De keuze voor de fysieke uitbreiding is gebaseerd op een brede en integrale afweging. Daarbij zijn onder meer het aantal woningen, de mate van hinder en de bereikbaarheid expliciet betrokken bij de beoordeling van alternatieven. Op basis van deze afweging is de benodigde uitbreiding vastgesteld. Voor de verdere invulling van de behoefte wordt een gebiedsproces ingericht, waarin aandacht is voor een zorgvuldige inbedding van de uitbreiding in de omgeving en voor de belangen van omwonenden en bedrijven in de directe omgeving.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
61	De indiener stelt dat verhuizing van het motorcrossterrein alleen mogelijk is bij beschikbaarheid van een volwaardig alternatief, met een perceel van circa vijf hectare en met gelijkwaardige voorzieningen en gebouwen, zodat de continuïteit van de vereniging kan worden gewaarborgd.	Het kabinet heeft besloten dat de huidige locatie van het motorcrossterrein is aangewezen voor de groei van Defensie. Defensie begrijpt de zorgen van de indiener en het belang van toekomstperspectief voor het bestaande motorcrossterrein en daarbij behorende activiteiten. Daarom wordt in overleg met alle betrokken partijen (waaronder de motorcross, de gemeente Lelystad en provincie Flevoland) allereerst gezocht naar een geschikte alternatieve locatie, waarbij alle kosten die het directe en noodzakelijke gevolg zijn van de gedwongen verplaatsing voor vergoeding in aanmerking komen (volledige schadeloosstelling). Hoewel Defensie verplaatsing in samenspraak met de medeoverheden	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		probeert te faciliteren en belang heeft bij een goede afwikkeling is dit op voorhand niet te garanderen. Defensie is niet verantwoordelijk voor de eventuele wijziging van het Omgevingsplan op de vervangende locatie om een motorcrossterrein mogelijk te maken. Indien geen geschikte nieuwe locatie wordt gevonden voor het motorcrossterrein, wordt de eigenaar van het motorcrossterrein gecompenseerd voor dit verlies op basis van volledige schadeloosstelling. Hiermee wordt hij financieel in dezelfde positie wordt geplaatst als wanneer de onteigening nooit had plaatsgevonden. De hoogte van de schadeloosstelling wordt, als partijen het niet eens worden, vastgesteld door de civiele rechter.		
62	De indiener stelt dat voor een zorgvuldige uitvoering een duidelijk en laagdrempelig aanspreekpunt voor agrarische ondernemers noodzakelijk is, evenals structurele monitoring van effecten op dierenwelzijn en bedrijfsvoering, gekoppeld aan concrete bijsturingsmogelijkheden. Zonder deze borging bestaat het risico dat signalen uit de praktijk onvoldoende worden opgepakt, wat kan leiden tot uitvoeringsproblemen en verlies van draagvlak.	Defensie erkent de behoefte van agrarische ondernemers aan een duidelijk en laagdrempelig aanspreekpunt. Defensie hecht hier eveneens aan en heeft dit bij bestaande militaire vliegvelden voor de omgeving georganiseerd. Ook voor deze locatie zal een vergelijkbare voorziening worden ingericht, in samenspraak met Lelystad Airport omdat het kabinetsbesluit militair medegebruik betreft van een civiele luchthaven. De eventuele monitoring en bijsturing wordt betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
63	De indiener stelt dat de voorgenomen uitbreiding een wezenlijke planwijziging vormt met nieuwe en zwaardere gevolgen voor het bedrijf. Besluitvorming hierover kan daarom niet plaatsvinden zonder een volledige, concrete en locatiegerichte onderbouwing van de effecten.	Defensie begrijpt dat de voorgenomen uitbreiding voor betrokken bedrijven ingrijpende gevolgen heeft en dat behoefte bestaat aan een concreet inzicht in de effecten. Het planMER brengt deze effecten op programmaniveau in beeld en biedt daarmee een voldoende basis voor besluitvorming door het kabinet. Defensie onderkent dat voor de vervolgbesluiten een nadere, locatiegerichte uitwerking nodig is. Deze vindt plaats in de vervolgfase, waarin de plannen verder worden uitgewerkt en de effecten gedetailleerd worden onderzocht ten behoeve van de verdere besluitvorming en vergunningverlening.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
64	De indiener vraagt of en op welke wijze inwoners van Dronten-West en Swifterbant worden gecompenseerd voor de aanzienlijke vermindering van hun woon- en leefklimaat, die zij moeten accepteren ten behoeve van de veiligheid van de Nederlandse samenleving, terwijl deze lasten onevenredig zwaar op deze gebieden drukken	Defensie begrijpt de zorg. In hoeverre daadwerkelijk sprake zal zijn van een vermindering van het woon- en leefklimaat, kan echter nog niet worden gesteld. Niet iedereen ervaart hinder door vliegtuiggeluid op dezelfde manier. De exacte vliegroutes, vlieghoogtes en operationele patronen worden in de vervolgfase verder onderzocht, ontworpen en vastgesteld. In die fase worden ook de effecten concreet in beeld gebracht. Indien een overheidsbesluit aantoonbaar schade veroorzaakt, kan aanspraak bestaan op nadeelcompensatie. Dit betreft	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	in vergelijking met de rest van het land.	een vergoeding voor schade die het gevolg is van rechtmatig overheidshandelen en die een beperkte groep burgers of bedrijven onevenredig treft, voor zover de schade uitgaat boven het normaal maatschappelijk (ondernemers)risico. Zowel particuliere eigenaren als ondernemers kunnen, na een schadeveroorzakend besluit of handeling dat is genoemd in Afdeling 15.1 van de Omgevingswet of de relevante bepaling uit de Wet luchtvaart, een verzoek tot nadeelcompensatie indienen. Dit wordt per geval beoordeeld op basis van de geldende wettelijke criteria.		
65	De indiener stelt dat buiten de aangegeven 150 hectare wonen en werken bewoners en agrarische ondernemers die te maken krijgen met een forse geluidsbelasting door de jachtvliegtuigen. Een deel van hen valt binnen de 70 dB-contour, waarvoor juridisch gezien geen verhuishulp geldt. Voor deze omwonenden is het echter de vraag of hun woon-, werk- en leefomgeving nog voldoende kwaliteit biedt.	Defensie is, gelet op het militair medegebruik van Lelystad Airport, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving die van toepassing is op deze burgerluchthaven. Tegelijkertijd onderkent Defensie dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
66	De indiener stelt dat grote zorgen bestaan over een mogelijke verlenging van de start- en landingsbaan met circa 300 meter om te voldoen aan NAVO-eisen. Het erf van de indiener ligt momenteel nabij de 70 dB Lden-contour. Nu vrijwel zeker is aangegeven dat een baanverlenging zal plaatsvinden in zuidwestelijke richting, vanwege beperkingen aan de zijde van de Larserweg, betekent dit dat de indiener direct wordt geraakt. De indiener geeft mee dat dit, net als bij de recent aangeschreven tien andere	Defensie is, gelet op het militair medegebruik van Lelystad Airport en de baanverlenging in zuidwestelijke richting, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving die van toepassing is op deze burgerluchthaven. Tegelijkertijd onderkent Defensie dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van	Economie en sociaal	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	woningen en bedrijven, kan leiden tot het ontnemen van de woonfunctie. Deze vooruitzichten veroorzaken grote onzekerheid en onderstrepen de ingrijpende gevolgen van de voorgenomen plannen voor direct omwonenden.	militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
67	De indiener wijst erop dat de gevolgen van (piek)geluid, grondgebonden geluid en eventuele trillinghinder voor bewoners, bedrijven, recreatie, natuur en gezondheid en vraagt zich af op welke wijze worden gemiddelde en piekgeluidsbelastingen (inclusief grondgebonden en cumulatieve effecten) volledig inzichtelijk gemaakt en betrokken bij de beoordeling van een aanvaardbaar woon-, werk- en leefklimaat?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. In het planMER is een vergelijking tussen de diverse alternatieven uitgevoerd en zijn de effecten op de fysieke leefomgeving beschreven. In de vervolgfase zal gedetailleerder (met routeontwerp en ontwerp van de vliegbasis zelf) onderzoek verricht worden en waar mogelijk mitigerende maatregelen getroffen worden. De genoemde onderwerpen zijn nu grotendeels beschreven, maar zullen in het gebiedsproces en het projectMER voor de aanpassing van het luchthavenbesluit een duidelijke plek krijgen. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
68	De indiener vraagt zich af de risico's voor omwonenden en de omgeving in relatie tot vliegveiligheid, nood- en rampenscenario's en kwetsbaarheden door ligging en infrastructuur en vraagt zich af op welke wijze worden deze omgevingsveiligheidsrisico's volledig in beeld gebracht, onderbouwd en meegewogen in de besluitvorming?	De effecten voor externe veiligheid zijn in het planMER (bijlage AVIII planMER deel A) terug te lezen. In het Addendum planMER zijn de veiligheidscontouren van de baanverlenging ook onderzocht en meegewogen in de besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
69	De indiener maakt zich zorgen over de (piek)geluidsbelasting en emissies in de omgeving van Lelystad Airport en de mogelijke gevolgen daarvan voor gezondheid, leefklimaat, arbeidsomstandigheden en bedrijfsvoering. De indiener vraagt op welke wijze geluid (inclusief piekgeluid) en emissies zoals stikstof, fijnstof en roet worden genormeerd, gemonitord en meegewogen in de besluitvorming.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Onderzoek naar de effecten van de uitbreiding van Lelystad Airport voor de geluidsbelasting en emissies in de omgeving van Lelystad Airport is onderdeel van het planMER en het Addendum. Dit onderzoek is uitgevoerd op een schaalniveau, dat passend is bij een programma zoals het NPRD. De effecten worden meer gedetailleerd in beeld gebracht in de onderzoeken ten aanzien van de vervolgbesluitvorming, waaronder de aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer. Defensie vindt het belangrijk om voor vervolgbesluitvorming meer inzicht te krijgen in de mogelijke gezondheidseffecten. Daarom is het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek gestart naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij het vervolgproces. Binnen de wettelijke kaders moet daarnaast voor de activiteiten van Defensie een natuurvergunning worden aangevraagd. Deze vergunning wordt aangevraagd in de vervolgfase waarin ook een luchthavenbesluit wordt vastgesteld. Beide besluiten zijn gekoppeld aan gedetailleerde onderzoeken naar milieueffecten waarin ook stikstof, fijnstof en geluid worden meegenomen. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
70	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke effecten van herhaald en onregelmatig (piek)geluid en trillingen op dierenwelzijn, diergezondheid en productiviteit bij agrarische bedrijven en vraagt zich af op welke wijze deze effecten (ook per geluidscontour) worden gekwantificeerd en meegewogen, en welke uitgangspunten daarbij worden gehanteerd?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Defensie dient de operaties vanaf Lelystad Airport uit te voeren binnen de toekomstige daarvoor bestemde geluidscontour, conform geldende wet en regelgeving. Deze beschermt de omgeving tegen (te) hoge geluidsbelasting op jaarbasis. In de Aanvulling van het planMER is daarnaast meer duiding gegeven aan piekgeluid van jachtvliegtuigen. De mogelijke effecten van geluid en trillingen op de omgeving, waaronder agrarische bedrijven en gehouden dieren, worden betrokken bij de verdere uitwerking van deze behoefte. Daarbij wordt gebruikgemaakt van de beschikbare kennis, onderzoeken en relevante beoordelingskaders.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
71	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke emissies (zoals fijnstof, stikstof en roet) en de neerslag daarvan op gezondheid, leefomgeving, gewassen en bedrijfsvoering en vraagt zich af op welke wijze de emissies en vervolg-effecten (voor mens, dier, gewas en verhandelbaarheid) worden onderzocht, toegelicht en betrokken in de besluitvorming?	Defensie begrijpt de zorgen voor gezondheid en leefomgeving. In het planMER en Addendum zijn de effecten van emissies, waaronder stikstof en luchtkwaliteit, op hoofdlijnen onderzocht en betrokken bij de vergelijking van alternatieven. Dit onderzoek is uitgevoerd op een schaalniveau, dat passend is bij een programma zoals het NPRD. Daarbij is onder meer vastgesteld dat de bijdrage aan de luchtverontreiniging zeer beperkt is. De effecten worden meer gedetailleerd in beeld gebracht in de onderzoeken ten aanzien van de vervolgbesluitvorming. Daarbij worden ook de effecten op mens, dier en gewassen, waar relevant, verder in beeld gebracht en betrokken bij de besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
72	De indiener geeft mee dat er een programma voor geluidisolatie van woningen rond de luchthaven is uitgevoerd, maar dat nader onderzoek nodig is om vast te stellen waar in de	Defensie begrijpt de vraag om te onderzoeken waar aanvullende geluidsisolatie nodig kan zijn. Voor het nog op te stellen luchthavenbesluit worden nieuwe geluidscontouren vastgesteld. Op basis hiervan wordt bepaald of en waar (aanvullende) isolatiemaatregelen noodzakelijk zijn. Momenteel loopt een afzonder-	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	omgeving aanvullende geluidsisolerende maatregelen vereist zijn.	lijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
73	De indiener geeft mee dat de rechtszekerheid van omwonenden en bedrijven alleen kan worden geborgd door heldere en handhaafbare milieunormen, volwaardige inspraak in alle vervolgfases en tijdige compensatie wanneer negatieve effecten op het leef- en werkklimaat optreden.	Defensie begrijpt het belang dat de indiener hecht aan rechtszekerheid, duidelijke normen en een zorgvuldige betrokkenheid van de omgeving. De milieueffecten van het voorgenomen gebruik worden vastgelegd en begrensd via de geldende wet- en regelgeving, waaronder het luchthavenbesluit en de bijbehorende vergunningen. Deze bevatten handhaafbare normen voor onder meer geluid en milieu. Daarnaast wordt in de vervolgfase een communicatie- en participatieaanpak uitgewerkt, zodat belangen van omwonenden en bedrijven tijdig en volwaardig worden betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen. Dit participatieplan wordt openbaar gemaakt. Indien een overheidsbesluit aantoonbaar schade veroorzaakt, kan aanspraak bestaan op nadeelcompensatie. Zowel particuliere eigenaren als ondernemers kunnen hiervoor, na een schadeveroorzakend besluit zoals de wijziging van een omgevingsplan, een verzoek als bedoeld in Afdeling 15.1 Omgevingswet of de relevante bepaling van de Wet luchtvaart, dat per geval wordt beoordeeld op basis van de geldende wettelijke criteria.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
74	De indiener geeft mee dat de Commissie m.e.r. in haar toetsingsadvies van oktober 2025 aangeeft dat er nog aanzienlijke leemten in kennis zijn en dat de ruimtelijke inpasbaarheid van zowel lucht- als grondgebonden activiteiten op lokaal niveau nader en gedetailleerder moet worden uitgewerkt. Maar ook nieuwe inzichten over de hinder van vliegverkeer (p.6)	Defensie heeft het advies van de Commissie m.e.r. betrokken bij het verdere proces. Mede naar aanleiding hiervan is een aanvulling op het planMER opgesteld, waarin meer informatie is opgenomen over de lokale effecten rond Lelystad Airport. Deze aanvulling richt zich op de relevante informatie die nodig is voor de locatiekeuze en de afweging op programmaniveau. Defensie onderkent dat voor de ruimtelijke inpassing van zowel lucht- als grondgebonden activiteiten nadere en meer gedetailleerde uitwerking nodig is. Deze uitwerking, inclusief de verdere beoordeling van hinder en lokale effecten, vindt plaats in de vervolgfase.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
75	De indiener vraagt op welke termijn duidelijkheid wordt verschaft over de verdere uitwerking en besluitvorming, nu ook de burgerluchtvaart weer een rol speelt. De langdurige onzekerheid en het ontbreken van antwoorden op wezenlijke vragen hebben een grote impact op het welbevinden van betrokkenen.	Defensie begrijpt de behoefte aan duidelijkheid. De plannen worden momenteel stapsgewijs verder uitgewerkt. Daarbij wordt nieuwe informatie zo vroeg mogelijk gedeeld. De meest recente stand van zaken is opgenomen in de Kamerbrief van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat van 17 april jl. Defensie blijft de omgeving actief informeren zodra nadere keuzes en inzichten beschikbaar komen. Dit gebeurt onder meer via informatiebijeenkomsten en de Commissie Regionaal Overleg Luchthaven Lelystad,	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		waar ook signalen uit de regio worden betrokken.		
76	De indiener stelt dat zolang de exacte vliegroutes van de F-35's nog niet zijn vastgesteld en de inpassing in het luchtruim niet is opgelost, de ruimtelijke effecten van geluid, risico's en veiligheid niet betrouwbaar kunnen worden beoordeeld. Een conclusie dat de veiligheidscontouren geen impact hebben op woningen is onder deze omstandigheden prematuur en niet aanvaardbaar.	Defensie onderkent dat de vliegroutes en de inpassing in het luchtruim in deze fase nog niet definitief zijn vastgesteld. Voor het planMER is daarom gewerkt met representatieve en plausibele aannames voor routes en profielen, gebaseerd op bestaande inzichten en civiele luchtvaartstructuren. Deze aanpak is passend voor het programmaniveau, waarbij de effecten op hoofdlijnen worden beoordeeld en alternatieven onderling worden vergeleken. Op basis hiervan zijn de geluids- en veiligheidscontouren indicatief in beeld gebracht. Daarbij geldt dat de effecten in de directe nabijheid van de luchthaven naar verwachting beperkt zullen wijzigen, omdat de ligging van de baan en een eventuele baanverlenging vaststaande uitgangspunten zijn. Voor gebieden op grotere afstand van de luchthaven kan dit anders liggen, aangezien de uiteindelijke route-inpassing daar nog bepalend is voor de verdeling van effecten. In de vervolgfase worden de vliegroutes nader ontworpen en vastgesteld, waarna de effecten op geluid, veiligheid en risico's opnieuw en gedetailleerder worden onderzocht en beoordeeld.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
77	Indiener stelt dat kinderen die wonen, spelen en fietsen in het gebied onder de aanvliegroute van Lelystad Airport (zoals de Knarweg, Eendenweg, Vlotgrasweg, Larserweg etc.) zullen worden blootgesteld aan harde geluidspieken, fijnstof en mogelijk kerosineresidu. Deze blootstelling raakt direct hun gezondheid, veiligheid, ontwikkeling en concentratie — met name tijdens buitenspelen en het zelfstandig fietsen van en naar school. Indiener maakt zich zorgen over de structurele impact van vliegverkeer op het welzijn van kinderen in dit gebied. Hoe worden deze kinderen beschermd tegen geluidsoverlast, luchtvervuiling en andere risico's die samenhangen met intensief vliegverkeer?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. In deze fase gaat het vooral over de keuze tussen meerdere locaties en een eerste inschatting van de effecten. Defensie vindt het belangrijk om voor vervolgbesluitvorming meer inzicht te krijgen in de mogelijke gezondheidseffecten. Daarom start het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) in 2026, in opdracht van Defensie, een onderzoek naar de impact van het geluid van de F-35 op de gezondheid. De resultaten van dit onderzoek worden betrokken bij het vervolgproces.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
78	De indiener stelt dat in de beschikbare documentatie geen inzicht wordt gegeven in het grondgeluid dat ontstaat bij proefdraaien en warmdraaien van F-35-toestellen. Daarnaast ontbreekt een beschrijving	In de aanvulling op het planMER is op hoofdlijnen indicatief inzicht gegeven in het grondgebonden geluid. De exacte omvang, ruimtelijke verspreiding en de mogelijke noodzaak van maatregelen kunnen in deze fase nog niet definitief worden vastgesteld, omdat daarvoor een	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename ge-

	van geluidskaarten en van eventuele geluidreducerende of isolerende maatregelen voor woningen die hierdoor worden getroffen.	nader uitgewerkt ontwerp van de luchthaven nodig is. In de vervolgfase wordt het grondgebonden gebruik verder uitgewerkt en worden geluidsonderzoeken uitgevoerd en geluidcontouren berekend. Ook wordt bezien of en welke geluidsbeperkende of isolerende maatregelen nodig zijn. De resultaten hiervan worden betrokken bij het ontwerp van de luchthaven en de verdere besluitvorming.		bruik jachtvliegtuigcapaciteit
79	De indiener stelt dat in de geluidsbeoordeling onderscheid wordt gemaakt naar afzonderlijke functies, zoals wonen, bijeenkomstfunctie, industrie, kantoor en logies, terwijl deze functies in de praktijk vaak gecombineerd voorkomen binnen één object. Zo omvat een industriële functie veelal ook kantoorruimten. De indiener geeft mee dat dit onderscheid van belang is voor het vaststellen van de feitelijk ervaren geluidsbelasting op de werkvloer en de daarmee samenhangende arbeidsomstandigheden, en verzoekt om deze functiemenging mee te nemen bij de verdere uitwerking en beoordeling van de geluidscontouren.	Defensie begrijpt de opmerking van de indiener dat functies in de praktijk vaak gecombineerd voorkomen binnen één object en dat dit van invloed kan zijn op de ervaren geluidsbelasting en arbeidsomstandigheden. Het geluidonderzoek in het planMER richt zich echter op geluidgevoelige objecten en functies zoals gedefinieerd in wet- en regelgeving, waarbij gebruik is gemaakt van de functie-indeling in de Basisadministratie Adressen en Gegevens (BAG). Daarbij worden kantoorfuncties niet als geluidgevoelig aangemerkt en vallen deze buiten de scope van het geluidonderzoek.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
80	De indiener verwijst naar bestaande afspraken in Flevoland en/of tussen Lelystad Airport en de omgeving (o.a. over geluidsnormen, bescherming van nachtrust, isolatie) en/of vraagt om naleving en aanvullende maatregelen voor de bescherming van bedrijfsvoering en het waarborgen van een goed en aanvaardbaar woon- en leefklimaat.	Defensie begrijpt de zorgen over naleving van bestaande afspraken en het belang van een goed woon- en leefklimaat. Geluidsnormen en bescherming van nachtrust zijn belangrijke uitgangspunten bij de verdere uitwerking. Dit gebeurt in afstemming met medeoverheden en lokale belanghebbenden, zodat bedrijfsvoering en leefbaarheid zoveel mogelijk behouden blijven.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
81	In het Milieueffectrapport Nationaal Programma Ruimte voor Defensie Deel A - De behoeften, alternatieven en effecten schrijft u op blz. 112: Vanwege het beoogd gebruik voor civiele luchtvaart en de aanvliegroutes van Schiphol, die over Lelystad Airport liggen, scoort dit alternatief negatief op civiele luchtvaart en inpassing in het luchtruim. Is deze constatering voldoende mee genomen in	Defensie bevestigt dat de in het planMER genoemde beperking ten aanzien van civiele luchtvaart en luchtruiminpassing is betrokken bij de beoordeling van zowel de geluids- als de externe veiligheidseffecten. Voor het planMER is gewerkt met representatieve aannames voor vliegroutes en vlieghoogtes, waarbij rekening is gehouden met de bestaande luchtruimstructuur en de interactie met civiele luchtvaart, waaronder de invloed van Schiphol. Op basis hiervan zijn de effecten op geluid en externe veiligheid op hoofdlijnen in beeld gebracht. Daarbij geldt dat de exacte hoogteprofielen en	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	het deelrapport externe veiligheid? En in het deelrapport geluidsbelasting? Een lang slepend probleem rond LA is dat er niet boven de 3000ft gevlogen mag worden. Dat betekent in een groot gebied van Flevoland veel meer overlast voor al die bewoners omdat de F35 laag moet blijven vliegen.	routes nog niet definitief zijn vastgesteld. De door de indiener genoemde beperking omtrent vlieghoogte is dus reeds betrokken en maakt onderdeel uit van de verdere uitwerking van het luchtruim. In de vervolgfase worden de vliegroutes en bijbehorende hoogtes nader ontworpen en geoptimaliseerd, waarbij ook de effecten op de omgeving opnieuw en gedetailleerder worden onderzocht. Op die wijze wordt geborgd dat zowel de inpassing in het luchtruim als de effecten op geluid en veiligheid zorgvuldig en integraal worden meegewogen voordat definitieve keuzes worden gemaakt.		
82	Op blz. 28 van planMER Nationaal Programma Ruimte voor Defensie Deelrapport behoefte VIII: Toename jachtvliegtuigcapaciteit omschrijft u het effect op luchtkwaliteit in het algemeen tgv vliegen met de F35. U geeft echter niet aan wat de gevolgen van de uitgestoten stoffen zijn op gewassen voor voedselproductie t.b.v. mensen en de verhandelbaarheid daarvan, en op voedselproductie voor dieren en de effecten op dieren die voor een groot deel met dit voedsel worden gevoerd en last but not least het directe effect van inademing van deze stoffen door mens en dier. Kunt u al die vervolg effecten ook weergeven?	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke emissies en de effecten daarvan op gezondheid, leefomgeving en agrarische bedrijfsvoering. In het planMER zijn de effecten van emissies, waaronder stikstof en luchtkwaliteit, op hoofdlijnen onderzocht en betrokken bij de vergelijking van alternatieven. Daarbij is onder meer vastgesteld dat de bijdrage aan de luchtverontreiniging zeer beperkt is. In de vervolgfase worden de plannen nader uitgewerkt en worden aanvullende, meer gedetailleerde onderzoeken uitgevoerd, onder andere in het kader van de benodigde natuur- en milieuvergunningen. Daarbij worden ook de effecten op mens, dier en gewassen, waar relevant, verder in beeld gebracht en betrokken bij de besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
83	Indiener vreest voor negatieve gezondheidseffecten zoals gehoorschade bij hun werknemers als gevolg van de nabijheid van de start- en landingsbaan. Het personeel werkt veelvuldig buiten, of in agrarische bedrijfsgebouwen met beperkte isolatie, waardoor zij langdurig zullen worden blootgesteld aan zeer hoge geluidsniveaus afkomstig van militaire luchtvaart. Daarnaast bestaat de vrees dat werknemers dat de nodige gehoorbeschermende maatregelen voor onveilige situaties kunnen zorgen in combinatie met werken met machines en/of dieren, of dat werknemers elders werk zullen zoeken vanwege de verslechterde arbeidsomstandigheden.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke gehoorschade en de gevolgen voor arbeidsomstandigheden. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. Defensie ontwerpt vliegroutes en vliegprocedures met het doel om geluidshinder zoveel mogelijk te beperken. Dit gebeurt binnen de kaders van bestaande wet- en regelgeving. In het planMER is uitgebreid gekeken naar geluidsniveaus en de effecten op de omgeving. De resultaten van dit onderzoek worden gebruikt om maatregelen te bepalen die hinder en risico's verminderen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

84	De indiener stelt dat de huidige geluidscontouren zijn gebaseerd op aannames en jaargemiddelden (Lden) en dat perceelsgerichte berekeningen en piekgeluidanalyses, inclusief civiel gebruik en beoogde vakantievluchten, nog ontbreken. Voor het bedrijf van de indiener, gelegen binnen de 70 Lden-contour, is juist de piekbelasting bepalend. Door het doorschuiven van de definitieve uitwerking ontbreekt nu inzicht in de werkelijke geluidsbelasting en de gevolgen voor dieren, werknemers en de woonomgeving. De indiener stelt voorts dat het doorschuiven van de beoordeling van effecten op buitenwerkende werknemers naar een vervolgfase, en het uitsluitend via overheden opvragen van bedrijfsgegevens, geen recht doet aan bedrijven die hun specifieke situatie reeds via zienswijzen hebben ingebracht. De indiener verzoekt om expliciete bescherming van deze belangen en om een tijdige, locatiegerichte beoordeling van geluidsrisico's voor werknemers.	Defensie is zich bewust van de zorgen van de indiener over het ontbreken van perceelsgerichte berekeningen en inzicht in piekgeluid, in het bijzonder ten aanzien van de effecten op dieren, werknemers en de woonomgeving. Ook wordt onderkend dat dit voor bedrijven binnen de 70 dB Lden-contour tot onzekerheid kan leiden. In het planMER zijn de geluidseffecten beoordeeld op basis van de wettelijk voorgeschreven maat Lden. Deze jaargemiddelde maat wordt gebruikt om de structurele geluidsbelasting inzichtelijk te maken en alternatieven onderling te kunnen vergelijken. Daarbij is gewerkt met representatieve aannames, passend bij het programmaniveau. Daarnaast is in de aanvulling op het planMER meer duiding gegeven over piekgeluid. Deze benadering geeft echter geen volledig inzicht in piekgeluiden of in de situatie op individueel perceelsniveau. In de vervolgfase worden de vliegroutes, gebruiksprofielen en de operationele inrichting van het militair gedeelte nader uitgewerkt. In dat kader wordt via aanvullend onderzoek de lokale geluidsbelasting concreter in beeld gebracht en de gevolgen voor dieren, werknemers en bedrijfsvoering.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
85	De indiener vreest voor negatieve gezondheidseffecten zoals gehoorschade bij hun werknemers als gevolg van de nabijheid van de start- en landingsbaan. Het personeel werkt veelvuldig buiten, of in agrarische bedrijfsgebouwen met beperkte isolatie, waardoor zij langdurig zullen worden blootgesteld aan zeer hoge geluidsniveaus afkomstig van militaire luchtvaart. Daarnaast bestaat de vrees dat werknemers dat de nodige gehoorbeschermende maatregelen voor onveilige situaties kunnen zorgen in combinatie met werken met machines en/of dieren, of dat werknemers elders werk zullen zoeken vanwege de verslechterde arbeidsomstandigheden.	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke gehoorschade en de gevolgen voor arbeidsomstandigheden. Deze zorgen zijn belangrijk en worden serieus genomen. In het planMER zijn de geluidseffecten op de omgeving op hoofdlijnen in beeld gebracht. Daarbij is uitgegaan van de wettelijk voorgeschreven beoordelingssystematiek voor geluid. Daarnaast is in de aanvulling op het planMER meer duiding gegeven aan piekgeluid. Deze systematiek geeft echter geen volledig inzicht in specifieke arbeidsomstandigheden of blootstelling op individueel niveau. Defensie richt zich bij het ontwerp van vliegroutes en -procedures op het waar mogelijk beperken van de geluidsbelasting binnen de geldende wettelijke kaders. Tegelijkertijd wordt onderkend dat voor een goede beoordeling van effecten op werknemers een nadere, locatiegerichte uitwerking nodig is. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt en wordt via aanvullend onderzoek de lokale geluidsbelasting nader geconcretiseerd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

86	De indiener verzoekt om concreet inzicht te geven in de te verwachten geluidsniveaus op het erf voor buitenwerkend personeel, zowel wat betreft gemiddelde belasting als piekgeluid. Daarnaast wordt gevraagd of werken onder deze omstandigheden door Defensie als veilig en aanvaardbaar wordt beschouwd en, zo ja, op basis van welke arbeidsomstandigheden- en arbo-criteria dit wordt beoordeeld.	Defensie begrijpt de zorgen over de blootstelling van buitenwerkend personeel aan piekgeluid van jachtvliegtuigen. In de aanvulling op het planMER is toegelicht dat piekgeluid relevant is, maar geen onderdeel vormt van de wettelijk voorgeschreven beoordelingssystematiek (Lden). Concrete piekwaarden van de F-35 zijn niet openbaar, maar uit metingen bij andere vliegbases is bekend dat deze in de directe nabijheid van de baan hoog kunnen zijn en snel afnemen met de afstand. In de aanvulling op het planMER wordt gerefereerd aan metingen van het geluidsmeetnet rondom bestaande militaire vliegbasis. Het planMER biedt echter geen locatiegerichte beoordeling van blootstelling op perceelsniveau of voor specifieke arbeidsomstandigheden. In de vervolgfase worden vliegroutes en gebruiksprofielen nader uitgewerkt en wordt de lokale geluidsbelasting verder in beeld gebracht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
87	De indiener stelt dat een bewoner in de directe nabijheid van Lelystad Airport drager is van een Implanteerbare Cardioverter Defibrillator (ICD) en dat de inzet van F-35-toestellen mogelijk medische risico's met zich meebrengt, onder meer door elektromagnetische interferentie en laagfrequente trillingen. De indiener constateert dat in het addendum bij het PlanMER een risicoanalyse voor dragers van actieve medische implantaten ontbreekt en acht het noodzakelijk dat deze effecten expliciet worden onderzocht.	Voor het materieel van Defensie, waaronder de F-35, geldt dat voorafgaand aan ingebruikname een zendmachtiging vereist is van de Rijksinspectie Digitale Infrastructuur. Deze wordt uitsluitend verstrekt indien wordt aangetoond dat het gebruik van systemen geen nadelige gevolgen heeft voor onder meer de volksgezondheid. Hiermee wordt geborgd dat elektromagnetische effecten binnen aanvaardbare en veilige grenzen blijven. Daarnaast geldt dat op locaties waar reeds gedurende langere tijd met de F-35 wordt geopereerd, geen gevallen bekend zijn van interferentie met medische implantaten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
88	De indiener stelt dat het Addendum PlanMER tekort schiet in de analyse van laagfrequent geluid.	Defensie neemt er kennis van dat indiener aandacht vraagt voor een analyse van laagfrequent geluid. In het planMER zijn geluid en trillingen integraal beoordeeld om de effecten van alternatieven op hoofdlijnen inzichtelijk te maken. Dit onderzoek is passend bij het schaalniveau van een programma, zoals het NPRD. Daarbij is geen afzonderlijk onderzoek naar laagfrequent geluid uitgevoerd, omdat dit in deze fase niet leidt tot aanvullende onderscheidende informatie voor de alternatievenafweging. Tegelijkertijd wordt in opdracht van Defensie, in samenwerking met het RIVM en het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, onderzoek gedaan naar de mogelijke gezondheidseffecten van geluid. De uitkomsten van dit onderzoek worden, waar mogelijk, betrokken bij de verdere besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

89	De indiener stelt dat de ingebruikname van Lelystad Airport voor burgerluchtvaart reeds leidt tot toename van vliegtuiggeluid boven met name Zuid-Fryslân. Het toevoegen van jachtvliegtuigen veroorzaakt een cumulatief effect, doordat zowel het aantal vliegbewegingen toeneemt als het geluidsniveau per vlucht aanzienlijk hoger is dan bij civiele luchtvaart. De indiener verzoekt daarom om Fryslân vroegtijdig te betrekken bij de uitwerking en beoordeling van vertrek- en naderingsroutes van jachtvliegtuigen, met als uitgangspunt het minimaliseren van overlast voor inwoners en natuur in het zuiden van de provincie.	Defensie neemt kennis van de zorgen van de indiener over de toename van vliegtuiggeluid boven Zuid-Fryslân door civiele luchtvaart vanaf Lelystad Airport en de mogelijke cumulatieve effecten bij toevoeging van jachtvliegtuigen. In het planMER zijn de cumulatieve effecten van militair gebruik, zowel met als zonder civiele en eventueel groothandelsverkeer, onderzocht en betrokken bij de beoordeling. De nadere uitwerking van vertrek- en naderingsroutes voor F-35-vluchten vindt plaats in een vervolgfase. In dit kader zal de provincie Fryslân worden geïnformeerd en betrokken bij het verdere proces rondom de routeontwikkeling. Daarbij wordt aandacht besteed aan het beperken van overlast voor inwoners en natuur, waaronder in het zuiden van Fryslân, binnen de geldende kaders en verantwoordelijkheden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
90	De indiener stelt dat uit de NPRD volgt dat Lelystad Airport zijn civiele karakter behoudt en een belangrijke functie vervult voor General Aviation en de kleine luchtvaart. In de afgelopen jaren heeft de komst van grootschalige luchtvaart geleid tot een sterke beperking van deze activiteiten, hetgeen aanzienlijke overlast op de grond heeft veroorzaakt. De indiener geeft mee dat de komst van Defensie, in combinatie met het afzien van openstelling voor groothandelsverkeer, wordt gezien als een mogelijkheid om deze bestaande overlast te verminderen.	Het kabinet heeft op 19 december 2025 bij definitieve vaststelling van het NPRD een besluit genomen over de stationering van circa 2.300 sorties jachtvliegtuigcapaciteit op Lelystad Airport. Dit besluit ziet inderdaad uitsluitend op het militaire medegebruik. Daarnaast is in het coalitieakkoord de afspraak opgenomen om Lelystad Airport te openen voor zowel jachtvliegtuigen als groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten. Uiteraard worden de belangen van General Aviation meegewogen bij de verdere uitwerking. Defensie treedt daarbij graag in overleg met deze partijen om hun belangen en ervaringen te betrekken bij de nadere invulling.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
91	De indiener stelt dat in het NPRD een locatiespecifieke kostenopstelling voor de stationering van F-35's ontbreekt. Daarnaast worden verkeers- en veiligheidseffecten langs de Larserweg en de parallelweg onderschat, doordat ten onrechte wordt uitgegaan van jet-blast-gegevens van de F-16. De indiener verzoekt om hernieuwd onderzoek met juiste F-35-gegevens en om deze extra kosten en	Binnen het NPRD is de impact op de fysieke leefomgeving een leidend uitgangspunt geweest. De kosten zijn in deze fase op hoofdlijnen betrokken bij de afweging van alternatieven (zeef 2), waarbij de relatieve verschillen tussen alternatieven inzichtelijk zijn gemaakt, bijvoorbeeld ten aanzien van bouw- en gebruikskosten. Een gedetailleerde, locatiespecifieke kostenopstelling maakt in deze fase nog geen onderdeel uit van de besluitvorming. Ten aanzien van de effecten op verkeer en veiligheid geldt dat in het planMER is gewerkt met representatieve aannames passend bij het programmaniveau. Daarbij wordt onderkend dat voor een exacte beoordeling	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	risico's volwaardig mee te nemen in de afweging.	van onder meer jet blast-effecten en verkeersveiligheid nadere uitwerking nodig is en een concreet luchthavenontwerp. In de vervolgfase worden de plannen verder uitgewerkt, waaronder de inrichting van de luchthaven en een eventuele baanverlenging. In dat kader worden de effecten, kosten en risico's nader en gedetailleerder onderzocht, zodat deze volwaardig kunnen worden betrokken bij de verdere besluitvorming.		
92	De indiener stelt dat de beoordeling van effecten van F-35-geluid op landbouwhuisdieren tekortschiet. Het gebruik van gemiddelde dierdichtheden per gemeente is ongeschikt; bepalend is het aantal dieren binnen de verschillende geluidscontouren. Landbouwhuisdieren, waaronder koeien, paarden en pony's, zijn gevoelig voor piekgeluiden en lopen reële gezondheids- en welzijnsrisico's. De indiener verzoekt om een contourgerichte analyse van dieren, een volwaardige effectbeoordeling en duidelijkheid over schadeafhandeling en vergoeding.	De gegevens over dierdichtheid zijn in het planMER gebruikt om een vergelijking te kunnen maken tussen de alternatieven. Deze gegevens geven een beeld van de verschillen tussen de locaties, en daarmee een beeld van de verschillen in de te verwachten effecten. Een onderzoek op dit schaalniveau is passend bij het schaalniveau van een programma zoals het NPRD. In de volgende fase vindt meer gedetailleerd onderzoek plaats en wordt -indien nodig- ook inzicht gegeven in mitigatie of compensatie van effecten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
93	De indiener vraagt of Defensie bereid is om landbouwhuisdieren vergelijkbaar te behandelen als dieren in de natuur in uw afwegingskader?	Bij het thema natuur ligt de focus op wettelijk beschermde soorten. Hier vallen landbouwdieren niet onder. Landbouw(huisdieren) is in het planMER als afzonderlijk aspect beschouwd en op die manier meegewogen in de besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
94	De indiener stelt dat het in het NPRD genoemde blijfrecht voor (bedrijfs)woningen geen adequate bescherming biedt en juist afbreuk doet aan bestaande rechten. Hoewel een blijfrecht op het eerste gezicht beschermend lijkt, leidt het er in de praktijk toe dat de noodzaak om bewoners actief te beschermen tegen een verslechterend leefklimaat verdwijnt. Bij toenemende hinder ontbreekt daarmee de prikkel voor overheden om tijdig over te gaan tot compensatie, herhuisvesting of onteigening. De indiener acht het opnemen van een blijfrecht daarom onacceptabel en verzoekt	Defensie herkent de zorgen over de werking van het zogenoemde blijfrecht en de mogelijke gevolgen daarvan voor het woon- en leefklimaat. Het blijfrecht volgt niet uit het NPRD, maar uit de bestaande wet- en regelgeving die van toepassing is op Lelystad Airport als burgerluchthaven. Het gebruik van de luchthaven en de bijbehorende beperkingengebieden zijn vastgelegd in het luchthavenbesluit Lelystad, gebaseerd op de Wet luchtvaart en het Besluit burgerluchthavens. Binnen het gebied van de 70 dB(A) Lden-contour geldt dat woningen hun functie verliezen, maar dat bewoners het recht behouden om de woning te blijven gebruiken (blijfrecht). Dit houdt in dat beëindiging van het gebruik niet kan worden afgedwongen. Het blijfrecht is daarmee bedoeld om bewoners een keuze te bieden, en niet om bescherming tegen hinder te beperken. Te-	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	dit uit het NPRD te schrappen.	gelijkertijd stelt Defensie vast dat de indiener erop wijst dat dit in de praktijk anders kan uitwerken. Ten behoeve van de benodigde wijziging van het luchthavenbesluit wordt in overleg met het ministerie van IenW bezien hoe het blijfrecht, inclusief het onderscheid tussen woningen en bedrijfswoningen, verder wordt toegepast. Daarbij worden ook de belangen van omwonenden betrokken. Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
95	De indiener verzoekt om inzichtelijk te maken op basis van welke concrete en feitelijke gegevens de conclusie is getrokken dat sprake zou zijn van "geen impact op woningen", terwijl vliegroutes, intensiteiten en gebruik nog niet definitief zijn vastgesteld. De indiener vraagt om ieder van deze punten afzonderlijk en inhoudelijk te beantwoorden en niet te volstaan met algemene verwijzingen naar een latere uitwerking van vliegroutes.	Defensie erkent dat de vliegroutes, intensiteiten en het gebruik van de luchthaven in deze fase nog niet definitief zijn vastgesteld. De conclusie dat geen aanvullende impact op woningen wordt verwacht, is gebaseerd op het planMER en het Addendum naar de effecten van de baanverlenging. Hieruit blijkt dat de beoogde verlenging niet leidt tot een toename van het aantal woningen binnen de 70 dB Lden-contour ten opzichte van de situatie zonder baanverlening. Daarbij geldt dat de effecten in de directe nabijheid van de luchthaven in belangrijke mate worden bepaald door de ligging en oriëntatie van de baan, die vastligt. Voor gebieden verder van de luchthaven kunnen de uiteindelijke effecten nog varieren afhankelijk van de nadere uitwerking van vliegroutes. Defensie benadrukt dat de huidige beoordeling is gebaseerd op de best beschikbare, feitelijke aannames op programmaniveau. In de vervolgfase worden vliegroutes, gebruik en intensiteiten nader vastgesteld en worden de effecten met grotere nauwkeurigheid opnieuw berekend en beoordeeld.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
96	De indiener vraagt welke verschillen gaan er voor ons gelden qua 40 dB en wij als 70 dB in het proces? Dit verschil ervaren wij nog niet!	Defensie is, gelet op het militair medegebruik van Lelystad Airport en de baanverlenging in zuidwestelijke richting, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving die van toepassing is op deze burgerluchthaven. Tegelijkertijd onderkent Defensie dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
97	De indiener stelt dat het bedrijf en de bedrijfswoning zijn gelegen binnen de 70 dB Lden-contour. Direct tegenover het perceel bevinden zich woningen die zijn ingetekend binnen het gebied waarop verwerving of sloop wordt voorzien. De indiener acht het, gelet op de voorziene ontwikkelingen en de daarover gedane toelichtingen, aannemelijk dat de situatie op termijn niet meer leefbaar zal zijn. De indiener geeft mee dat hierdoor feitelijk slechts drie opties resteren: verplaatsing van het bedrijf en de woning, het realiseren van een alternatieve woonlocatie op het bedrijf, dan wel het wonen op afstand. Deze ingrijpende consequenties onderstrepen de noodzaak van tijdige duidelijkheid, zorgvuldige afweging en passende oplossingen voor direct betrokkenen.	Defensie onderkent dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
98	De indiener vraagt hoe zit het met de bijbehorende munitie? Geeft dat niet nog veel meer gevaar? Vgl. de ramp van Enschede 25 jaar terug. Ook bij de aanvoer ervan over weg of via de lucht.	Voor de opslag en bewerking van munitie op militaire terreinen wordt een risicoanalyse uitgevoerd die door het bevoegd gezag is beoordeeld bij het verlenen van de omgevingsvergunning. Bij een wijziging van bijvoorbeeld een opslaglocatie wordt een nieuwe risicoanalyse gemaakt wat leidt tot een nieuwe omgevingsvergunning. Voor vervoer van munitie buiten de vliegbasis over de weg en door de lucht geldt specifieke regelgeving waarbij externe veiligheid een belangrijke rol speelt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
99	De indiener stelt dat bij een eventuele ingebruikname van het luchtruim boven Lelystad door zowel militair als civiel verkeer een duidelijke en toetsbare definitie van 'veiligheid' noodzakelijk is. Dit verzoek sluit aan bij het advies van de Commissie m.e.r. aan Defensie om	Defensie onderkent het belang van een duidelijke en toetsbare invulling van het begrip veiligheid bij het gecombineerd gebruik van het luchtruim door civiel en militair verkeer, zoals ook door de Commissie m.e.r. is benoemd. De veiligheid van het luchtruim wordt geborgd via nationale en internationale luchtvaartregels en standaarden, waaronder eisen voor vliegveiligheid, luchtverkeersleiding en	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	expliciet uit te werken wanneer het luchtruim als veilig kan worden beschouwd bij een toename van militaire activiteiten, waaronder vluchten volgens visual flight rules (VFR).	scheiding van verkeersstromen (bijvoorbeeld tussen VFR- en IFR-verkeer). Deze kaders bevatten concrete, toetsbare normen voor onder meer minimale afstanden, procedures en verantwoordelijkheden, die bepalen wanneer het luchtruim als veilig kan worden aangemerkt. De exacte invulling hiervan, waaronder de routering, hoogteprofielen en afspraken over de scheiding tussen civiel en militair verkeer, wordt in de vervolgfase uitgewerkt. Dit gebeurt in het kader van het route- en luchtruimontwerp, de aanpassing van het luchthavenbesluit en de daarbij behorende onderzoeken, waarbij ook het advies van de Commissie m.e.r. wordt betrokken. Op die manier wordt geborgd dat de veiligheid van het luchtruim integraal en toetsbaar wordt beoordeeld voordat definitieve keuzes worden gemaakt.		
100	De indiener stelt dat er een geluidsmeetnetwerk aanwezig is en benadrukt dat een zorgvuldige besluitvorming vereist dat berekende geluidswaarden structureel worden vergeleken met feitelijke metingen, dat afwijkingen aanleiding geven tot herbeoordeling of bijsturing, en dat het meetnetwerk ook na besluitvorming behouden blijft. Daarnaast verzoekt de indiener om expliciet vast te leggen hoe de feitelijke geluidsbelasting wordt getoetst aan theoretische berekeningen en hoe dit bijdraagt aan het naleven van de zorgplicht voor de leefomgeving.	Defensie begrijpt het belang dat de indiener hecht aan het vergelijken van berekende en gemeten waarden en het kunnen bijsturen indien afwijkingen optreden, juist omdat het hier gaat om een nieuwe situatie waarbij Defensie voornemens is jachtvliegtuigactiviteiten op Lelystad Airport te realiseren. In het luchthavenbesluit worden de geluidscontouren van het vliegverkeer vastgelegd. Defensie rapporteert jaarlijks over het feitelijke gebruik in relatie tot deze vastgestelde kaders. Op bestaande locaties, zoals vliegbases Leeuwarden en Volkel, wordt gewerkt met geluidsmeetnetwerken om de feitelijke geluidsbelasting in de omgeving te monitoren. Voor Lelystad Airport wordt in het gebiedsproces verkend of en zo ja hoe monitoring, waaronder geluid, op een passende wijze kan worden ingericht. Daarnaast wordt in de vervolgfase uitgewerkt op welke wijze monitoring en evaluatie worden ingericht. Daarbij wordt bezien hoe de effecten op onder meer geluid, milieu, gezondheid, veiligheid en gebruik van het luchtruim kunnen worden gevolgd en hoe de feitelijke geluidsbelasting inzichtelijk kan worden gemaakt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
101	De indiener maakt zich zorgen over het overstromingsrisico van Flevoland, met name in oorlogssituaties waarbij dijken en waterwerken doelwit kunnen zijn, en vraagt zich af op welke wijze deze risico's expliciet zijn geanalyseerd en betrokken bij de locatiekeuze?	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van het NPRD. Ten aanzien van waterveiligheid geldt dat de ligging van Lelystad Airport onder NAP als een gegeven is meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming. De effecten op water zijn vooral gerelateerd aan grondgebonden activiteiten en zijn op hoofdlijnen in het addendum op dit plan-MER beschouwd. Het schaalniveau van dit onderzoek past bij dat van een programma zoals het NPRD. In de vervolgfase zal dit aspect nader uitgewerkt worden als ook meer inzicht is in de exacte	Klimaatadaptatie	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		vormgeving en locaties van gebouwen en voorzieningen.		
102	De indiener informeert over de pilot Peilopzet Eendentocht–Meerkoetentocht, die is gericht op het verhogen van het oppervlaktewaterpeil om de grondwaterstand en het vasthouden van water in de bodem te verbeteren. Hierdoor kan in droge perioden beter worden voorzien in de watervoorziening en kan de behoefte aan beregening met water met een hoog elektrisch geleidend vermogen worden verminderd. De indiener geeft mee dat de pilot zich nog in de voorbereidingsfase bevindt, met een beoogde start in 2027 en een monitoringsperiode van drie jaar, en verzoekt om hiermee rekening te houden bij de verdere planvorming. Indien gewenst kan nadere informatie worden verstrekt.	Defensie is geïnteresseerd in de pilot en ontvangt graag nadere informatie, zodat dit indien relevant ook betrokken kan worden in de nadere planuitwerking.	Klimaat-adaptatie	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
103	De indiener stelt dat de uitbreiding van het vliegveld leidt tot aangescherpte hoogtebeperkingen voor begroeiing in de directe omgeving. Hierdoor zullen extra bomen moeten worden verwijderd of gesnoeid, met verlies van habitat voor vogels, vleermuizen en insecten tot gevolg. Ook door de indiener beheerde landschappelijke beplanting, onderdeel van het Flevolands erfgoed en de groene structuur van de polder, komt hierdoor onder druk te staan. De indiener vraagt hiervoor nadrukkelijk aandacht.	Aandacht voor natuur, flora en fauna is een vast onderdeel van de verdere uitwerking van de plannen. Daarbij kijkt Defensie zorgvuldig naar de gevolgen voor leefgebieden van dieren en naar het behoud van landschappelijke waarden. Ook wordt gekeken naar een zo goed mogelijke inpassing van militaire infrastructuur in de omgeving, in afstemming met betrokken partijen en met oog voor het karakter van de polder.	Landschap en erfgoed	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
104	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke gevolgen voor bereikbaarheid en veiligheid in de omgeving, waaronder hinder door bezoekers/spotters en verkeerssituaties op smalle wegen en vraagt zich af op welke wijze deze veiligheids- en bereikbaarheidsaspecten worden uitgewerkt en welke maatregelen of voorzieningen worden overwogen?	Defensie begrijpt de zorgen. Op basis van het planMER is beoordeeld dat de voorgenomen toename van militaire activiteiten niet leidt tot significante effecten op de bestaande infrastructuur en bereikbaarheid, waardoor er op dit moment geen aanleiding is voor het treffen van directe aanvullende maatregelen. Tegelijkertijd erkent Defensie dat lokale aandachtspunten kunnen spelen. Deze aspecten worden daarom betrokken in de vervolgfase van de planuitwerking, waaronder het gebiedsproces, om te ko-	Mobiliteit	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		men tot een zorgvuldige en veilige inpassing in de omgeving. Waar nodig kunnen in dat kader aanvullende maatregelen of voorzieningen nader worden uitgewerkt in overleg met betrokken partijen.		
105	De indiener stelt dat de ruimtelijke inpassing van de uitbreiding, inclusief baanverlenging, veiligheidszones en grondverwerving, grote gevolgen kan hebben voor bestaande functies, eigendomsrechten en infrastructuur, en vraagt zich af op welke wijze deze inpassing zorgvuldig, transparant en in overleg met betrokken grondeigenaren en beheerders wordt vormgegeven?	Defensie begrijpt de zorg over de mogelijke gevolgen van de uitbreiding voor bestaande functies, eigendomsrechten en infrastructuur. Nu een besluit is genomen over het grondbeslag volgt een verdere uitwerkingsfase. Voor die verdere uitwerking worden concrete plannen opgesteld, waarin de ruimtelijke inpassing nader wordt uitgewerkt. In dat proces is ook aandacht voor overleg met betrokken grondeigenaren, beheerders en andere belanghebbenden. Daarbij worden hun belangen en eventuele gevolgen voor gebruik en eigendom betrokken in de besluitvorming. In de vervolgfase worden deze aspecten verder geconcretiseerd en worden – waar aan de orde – passende maatregelen, waaronder compensatie, verwerving en in geval van verplaatsing het gezamenlijk vinden van nieuw perspectief uitgewerkt conform de daarvoor geldende procedures en regelgeving.	Mobiliteit	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
106	De indiener stelt dat de toekomst van de provinciale weg aan de noordoostzijde van Lelystad Airport nog onzeker is, terwijl al is aangegeven dat handhaving in de huidige vorm bij inzet van F-35's waarschijnlijk niet mogelijk is. De mogelijke gevolgen voor bereikbaarheid, bedrijfsontsluiting en eigendom zijn niet onderzocht en worden onterecht doorgeschoven naar een vervolgproces.	Defensie herkent zich niet in het beeld dat de toekomst van de provinciale weg aan de noordoostzijde van Lelystad Airport door de komst van jachtvliegtuigen onzeker is. De nabijheid van de provinciale weg is in de aanvulling op het planMER beschouwd. Defensie houdt rekening met deze weg door de benodigde uitbreiding van de baan richting de zuidwestkant te zoeken. Tijdens de realisatie van de opgave wordt dus rekening gehouden met genoemde provinciale weg en de veiligheid van de weggebruikers.	Mobiliteit	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
107	De indiener maakt zich zorgen over de aantasting van leefgebieden van beschermde soorten, biodiversiteit en gehouden dieren als gevolg van de uitbreiding en intensivering van Lelystad Airport. Daarnaast bestaat zorg over structurele en incidentele geluidspieken, laagvliegbewegingen, verstoring en cumulatieve milieueffecten van militaire en civiele vliegbewegingen op nabijgelegen Natura 2000-gebieden, de Veluwe, stiltegebieden en andere kwetsbare natuur. De indiener vraagt op welke wijze deze	De effecten op natuur hebben een belangrijke rol gespeeld in alternatievenafweging voor de behoefte voor jachtvliegcapaciteit. Onder andere vanwege de afstand tot (stikstofgevoelige) Natura 2000-gebieden zijn de effecten op natuur bij het voorkeursalternatief relatief beperkt. Dit is ook terug te vinden in het planMER en de passende beoordeling. In de volgende fase worden de effecten op natuur in meer detail onderzocht.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	effecten volledig, cumulatief, gebiedsbreed en juridisch houdbaar worden beoordeeld en op welke manier zij daadwerkelijk worden betrokken bij de besluitvorming.			
108	De indiener stelt dat de effecten van stikstofdepositie, fijnstof en luchtverontreiniging op Natura 2000-gebieden en natuurwaarden onvoldoende zijn uitgewerkt en vraagt zich af op welke wijze de haalbaarheid, vergunningverlening en naleving van natuurwetgeving worden geborgd?	De effecten op natuur hebben een belangrijke rol gespeeld in alternatievenafweging voor de behoefte voor jachtvliegcapaciteit. Onder andere vanwege de afstand tot (stikstofgevoelige) Natura 2000-gebieden zijn de effecten op natuur bij het voorkeursalternatief relatief beperkt. De verwachte stikstofbijdrage is in het planMER opgemerkt als aandachtspunt. In de vervolgfase zal dit nader worden onderzocht.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
109	De indiener geeft mee dat het CDO in het kader van de stikstofproblematiek wil wijzen op de uitspraak van de heer Remkes, waarin hij de rijksoverheid heeft voorgehouden dat "niet alles overal kan". In de NPRD is te lezen dat dit uitgangspunt op een aantal onderdelen ook daadwerkelijk wordt toegepast. De indiener stelt dat er begrip bestaat voor de noodzaak om ruimte te bieden aan Defensie en de bijbehorende opgaven. Tegelijkertijd geeft de indiener mee dat de prioriteit naar zijn mening niet zou moeten liggen bij het mogelijk maken van goedkope vakantievluchten, gezien de aanzienlijke en structurele overlast die hiermee gepaard gaat voor de omgeving.	Defensie neemt kennis van het standpunt van de indiener en de verwijzing naar de uitspraak "niet alles overal kan" in het kader van de stikstofproblematiek. Defensie neemt er kennis van dat er in de omgeving begrip bestaat voor de noodzaak om ruimte te bieden aan de defensieopgaven, maar dat tegelijkertijd zorgen leven over mogelijke aanvullende ontwikkelingen en de daarmee samenhangende overlast. Tegelijkertijd wordt onderkend dat de inzet van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer een bredere ruimtelijke en maatschappelijke afweging kent. Het kabinet heeft op basis van die afweging op 19 december 2025 bij definitieve vaststelling van het NPRD besloten over de stationering en inzet van 2.300 sorties met jachtvliegtuigen op basis van militair medegebruik van Lelystad Airport. Daarnaast is in het coalitieakkoord de afspraak gemaakt om Lelystad Airport in gebruik te nemen voor jachtvliegtuigen van Defensie en voor 10.000 vliegbewegingen groothandelsverkeer, op voorwaarde dat wordt voldaan aan alle wettelijke vereisten.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
110	De indiener stelt dat de uitbreiding en intensivering van militaire vliegbewegingen aanzienlijke risico's meebrengen voor omliggende natuurgebieden, waaronder de Oostvaardersplassen, Natuurpark Lelystad en ecologische verbindingen richting de Veluwe. Met name Natuurpark Lelystad is kwetsbaar voor geluidspieken, verstoring door intensieve vliegoperaties en verslechtering van luchtkwaliteit. Deze effecten worden in de huidige	De effecten op natuur hebben een belangrijke rol gespeeld in alternatievenafweging voor de behoefte voor jachtvliegcapaciteit. Onder andere vanwege de afstand tot (stikstofgevoelige) Natura 2000-gebieden zijn de effecten op natuur bij het voorkeursalternatief relatief beperkt. In de aanvulling op het planMER is nader ingezoomd op andere nabijgelegen natuurgebieden en -parken. Dit is betrokken bij de afweging voor het ruimtebeslag voor deze behoefte. In de volgende fase wordt deze effecten in meer detail onderzocht en beoordeeld.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	MER-informatie onvoldoende diepgaand en niet cumulatief beoordeeld, hetgeen niet verenigbaar is met de natuurrechtelijke zorgplicht en het voorzorgsbeginsel.			
111	De indiener stelt dat de stikstofeffecten van de plannen nog onvoldoende zijn uitgewerkt en dat de beschikbaarheid en verkrijging van stikstofruimte hoogst onzeker is. Onduidelijk is hoe Defensie stikstofruimte denkt te realiseren, hoe dit zich verhoudt tot bestaande PAS-melders en lopende legalisatietrajecten en of de plannen stikstoftechnisch haalbaar zijn. Het doorschuiven van deze uitwerking naar de realisatiefase is in strijd met het doel van de planMER en tast de rechtszekerheid van omliggende bedrijven aan. De indiener dringt erop aan dat ook in latere fasen wordt geborgd dat sprake is van een gelijke behandeling van alle betrokken partijen.	Defensie neemt kennis van de zorgen van de indiener over de uitwerking van stikstofeffecten en de onzekerheid rondom het verkrijgen van stikstofruimte, mede in relatie tot bestaande belangen zoals PAS-melders en lopende legalisatietrajecten. Bij de alternatievenafweging in het planMER hebben effecten op natuur, waaronder stikstofdepositie, een belangrijke rol gespeeld. Het voorkeursalternatief onderscheidt zich onder meer door de relatief grote afstand tot stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden, waardoor de effecten op hoofdlijnen beperkt zijn. Tegelijkertijd is in het planMER expliciet onderkend dat stikstof in algemene zin een aandachtspunt vormt en nader onderzoek vereist. De exacte omvang van de stikstofeffecten en de wijze waarop stikstofruimte kan worden gerealiseerd, zijn afhankelijk van de nadere uitwerking van het gebruik, de inrichting en de operationele invulling. Deze aspecten worden in de vervolgfase concreet gemaakt en vervolgens beoordeeld in het kader van de geldende natuurwetgeving en vergunningprocedures. Daarbij geldt dat projecten uitsluitend doorgang kunnen vinden indien zij voldoen aan de wettelijke eisen voor natuur en stikstof.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
112	De indiener stelt dat bij uitvoering van de uitbreiding conform het concept-voorkeursalternatief de afstand tussen Lelystad Airport en de beheergebieden verder afneemt. Daarbij bestaan ernstige zorgen over de voorgenomen 6-kilometerzone waarin vogelbeheer zal moeten plaatsvinden. Het vliegveld ligt in een gebied met intensieve trek- en vliegbewegingspatronen van onder meer ganzen, aalscholvers en beschermde roofvogels, evenals in of nabij akker-, bos- en watervogelgebieden.	Defensie begrijpt de zorgen over de nabijheid van natuurgebieden en de mogelijke gevolgen van een vogelbeperkingszone. Voor Lelystad Airport geldt, net als voor andere luchthavens in Nederland, een vogelbeperkingszone van 6 kilometer. In deze zone gelden regels voor het beperken van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen die vogels kunnen aantrekken. Deze regels zijn gericht op het beperken van risico's voor de vliegveiligheid. Bij nieuwe ontwikkelingen binnen de 6 kilometerzone geldt dat moet worden aangetoond dat deze niet leiden tot extra risico's voor het luchtverkeer. Dit gebeurt via een zogeheten fauna-effectstudie. Alleen als daaruit blijkt dat er geen toename van risico's is, kan een ontwikkeling doorgaan. Bestaand gebruik en bestaande natuur- en landbouwgebieden vallen hier niet onder en blijven ongewijzigd. De regels betekenen niet dat actief vogelbeheer buiten het terrein van de luchthaven plaatsvindt. Defensie verjaagt geen vogels buiten het luchthaventerrein en vraagt daar ook geen vergunning voor aan. Dit gebeurt op geen enkel militair vliegveld in Nederland.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

113	De indiener stelt dat kwalitatieve natuur- en watercompensatie een harde randvoorwaarde is bij eventuele uitbreiding. Daarbij is het van belang dat de beschermde natuur langs de start- en landingsbaan, waaronder Natuurpark Lelystad, het Knarbos en het Larserbos, behouden blijft. De indiener geeft mee dat zoekgebieden B en D in de huidige ruimtelijke inrichting functioneren als bufferzones en dat deze bufferfunctie, ongeacht verdere doorgroei van militaire infrastructuur, ook in de toekomst moet worden gewaarborgd.	Defensie begrijpt dat de indiener het belang benadrukt van natuur- en watercompensatie en het behoud van bestaande natuur in de omgeving van Lelystad Airport. Defensie neemt deze belangen serieus en zal deze betrekken bij de verdere uitwerking van de plannen. Voor de verdere invulling van de behoefte wordt een gebiedsproces ingericht, waarin ook aandacht is voor een zorgvuldige inbedding van de opgave in de omgeving. In dit proces krijgen ook natuur-, landschap- en waterbelangen een plek bij de verdere realisatie van de opgave.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
114	De indiener verzoekt om, naast wettelijke verplichtingen, actief in te zetten op koppelkansen met de natuurlijke omgeving, met aandacht voor effecten op natuur, natuurbeleving en stiltegebieden, en voor concrete maatregelen voor mitigatie en aanvullende compensatie.	Defensie staat open voor het benutten van koppelkansen met de natuurlijke omgeving. Bij de verdere uitwerking van de plannen is er aandacht voor effecten op natuur, natuurbeleving en stiltegebieden. Ook wordt gekeken naar passende maatregelen voor het beperken van effecten en compensatie. Deze onderwerpen zullen een plek krijgen in het gebiedsproces.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
115	De indiener stelt dat in vervolgonderzoek geen aspecten mogen ontbreken die in het huidige planMER onderbelicht zijn gebleven. Dit betreft onder meer het risico op botsingen met grote (solitair en in groepen vliegende) vogels, de aantrekkelijkheid van het beperkingengebied voor roofvogels, seizoensgebonden vogeltrek via de randmeren en de verstoringsgevoeligheid van vogels en andere fauna, waaronder de effecten van piekgeluiden.	Defensie neemt kennis van de zorgen van de indiener. Defensie volgt bij haar werkzaamheden de geldende wet- en regelgeving voor natuur- en soortenbescherming. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht en meegewogen in de afweging van alternatieven. Defensie onderkent dat voor een locatiegerichte en gedetailleerdere beoordeling mogelijk aanvullend onderzoek noodzakelijk kan zijn. In de vervolgfase zal daarom, in overleg met ecologen en het bevoegd gezag, worden beoordeeld of aanvullende onderzoeken of mitigerende maatregelen nodig zijn om een zorgvuldige bescherming van vogels en andere beschermde soorten te borgen. De uitkomsten hiervan worden betrokken bij de verdere planuitwerking en besluitvorming.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
116	De indiener verzoekt om een volledige, gebiedsgerichte cumulatieanalyse uit te voeren van alle defensieactiviteiten op de Veluwe en om de uitkomsten daarvan expliciet te betrekken bij een hernieuwde afweging van zowel de locatie als de omvang van de voorgenomen ontwikkelingen	In de aanvulling op het planMER is reeds een nadere analyse uitgevoerd naar de cumulatie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe. Daarin zijn de gezamenlijke effecten van verschillende activiteiten in samenhang beschouwd, zodat inzicht is verkregen in mogelijke stapeling van effecten op de leefomgeving. De uitkomsten van deze cumulatieanalyse zijn betrokken bij de beoordeling van de effecten en de uiteindelijke vaststelling van de aangewezen locaties.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

117	De indiener stelt dat in de effectbeoordeling geen rekening is gehouden met de gehouden dieren in Natuurpark Lelystad, waaronder soorten die vallen onder een dierentuinvergunning, zoals Pater Davidsherten, wisenten en elanden. Hierdoor ontbreekt inzicht in de effecten op deze kwetsbare en unieke diersoorten en kan geen sprake zijn van een volledige en transparante milieueffectrapportage	Het planMER en het Addendum onderzoekt de effecten van het plan op beschermde soorten en rode lijstsoorten. De mogelijke effecten op Natuurpark Lelystad zijn in de aanvulling planMER beschouwd. Soortspecifiek onderzoek die vallen onder de dierentuinvergunning maakt geen onderdeel uit van het planMER en het Addendum.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
118	De indiener stelt dat de Ontwerp-Aanvulling en het planMER onvoldoende inzichtelijk maken waarom en onder welke voorwaarden Natura 2000-gebieden de voorgenomen activiteiten zouden kunnen dragen, hoe verslechtering van natuurwaarden wordt voorkomen, hoe cumulatieve verstoring zich verhoudt tot instandhoudingsdoelstellingen en op welke wijze toekomstige verplichtingen uit de Natuurherstelverordening worden geborgd. De indiener concludeert dat besluitvorming zonder deze samenhangende onderbouwing in strijd is met het voorzorgs- en zorgvuldigheidsbeginsel.	In het planMER Deelrapport behoefte VIII Toename jachtvliegtuigencapaciteit zijn de effecten op soorten per alternatief beoordeeld. Daarnaast is een passende beoordeling opgesteld voor het programma. De effecten op natuur hebben een belangrijke rol gespeeld in alternatievenafweging voor de behoefte voor jachtvliegcapaciteit. In de volgende fase wordt dit aandachtspunt nader onderzocht.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
119	De indiener stelt dat kwalitatieve natuur- en watercompensatie een harde randvoorwaarde vormt en dat het behoud van de beschermde natuur die flankerend aan de start- en landingsbaan is gelegen, ook bij uitbreiding, moet worden gewaarborgd.	Defensie begrijpt dat de indiener het belang benadrukt van kwalitatieve natuur- en watercompensatie en het behoud van bestaande, beschermde natuur in de omgeving van Lelystad Airport, waaronder de natuur die flankerend aan de start- en landingsbaan is gelegen. Defensie neemt deze belangen serieus en onderkent dat zij een rol spelen bij de verdere uitwerking van de plannen. Voor de verdere invulling van de behoefte wordt een gebiedsproces ingericht, waarin nadrukkelijk aandacht is voor een zorgvuldige inpassing van de uitbreiding in de omgeving. In dit proces krijgen natuur-, landschaps- en waterbelangen een plek bij de verdere uitwerking van het ontwerp, binnen de geldende wettelijke kaders en procedures.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
120	De indiener verzoekt om bij het uitbreidingsontwerp van Lelystad Airport expliciet rekening te houden met bestaande natuur en het groen-blauwe systeem te borgen. Het integraal	Defensie onderkent het belang dat de indiener hecht aan het behoud van bestaande natuur en het groen-blauwe systeem, waaronder de watergang Meerkoetentocht. Bij de verdere uitwerking van de uitbreiding van Lelystad Airport	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename ge-

	opnemen en behouden van de watergang Meerkoetentocht binnen het ontwerp wordt daarbij als een harde randvoorwaarde beschouwd.	wordt rekening gehouden met aanwezige natuurwaarden en waterstructuren. Het uitgangspunt is een zorgvuldige inpassing van de ontwikkeling, waarbij zowel de landschappelijke kwaliteit als de functionele eisen van de luchthaven worden meegewogen. In de vervolgfase wordt het ontwerp nader uitgewerkt en wordt bezien hoe bestaande elementen, zoals de Meerkoetentocht, zo veel mogelijk kunnen worden ingepast of behouden. Hierbij wordt ook gekeken naar de samenhang van het groen-blauwe systeem en de rol die deze structuren vervullen in de omgeving. Op die manier wordt toegewerkt naar een inrichting die zowel recht doet aan de ruimtelijke kwaliteit als aan de noodzakelijke uitbreiding van de luchthaven.		bruik jachtvliegtuigcapaciteit
121	De indiener geeft mee om een "best-case" route wat betreft de natuur en voorkom lang laagvliegen te onderzoeken.	De concrete uitwerking van vliegroutes vindt plaats in de komende fase. In dat kader wordt het luchtruim- en routeontwerp nader uitgewerkt, waarbij rekening wordt gehouden met verschillende belangen, waaronder veiligheid, operationele eisen en het beperken van hinder en effecten voor de omgeving, waaronder de natuur. Het vermijden van langdurig laagvliegen, het ontzien van geluidsgevoelige gebieden zijn daarbij naast vliegveiligheid en uitvoerbaarheid belangrijke aandachtspunten.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
122	De indiener verzoekt alleen toestemming te verlenen als significante negatieve effecten op natuurwaarden, stilte- en stiltebeleidsgebieden zijn uitgesloten.	Defensie neemt kennis van het verzoek van de indiener om uitsluitend toestemming te verlenen indien significante negatieve effecten op natuurwaarden, stilte- en stiltebeleidsgebieden zijn uitgesloten. Defensie is gehouden aan de geldende wet- en regelgeving op het gebied van natuur- en milieubescherming en dient haar activiteiten binnen deze kaders te realiseren. In het planMER zijn de effecten op natuur en milieu op hoofdlijnen in beeld gebracht en betrokken bij de afweging. In de vervolgfase vindt aanvullend onderzoek plaats. Naar aanleiding van deze onderzoeken worden, waar nodig en mogelijk, passende maatregelen genomen, conform de daarvoor geldende procedures en wettelijke vereisten.	Natuur	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
123	De indiener stelt dat vanuit het perspectief van de landbouw in het planMER en de NPRD geen beoordeling heeft plaatsgevonden van de mogelijke gevolgen voor de akkerbouw en tuinbouw in de omgeving van Lelystad Airport.	Defensie onderkent dat landbouw een relevant thema is binnen het planMER. In het planMER is gekeken naar de aanwezigheid en gemiddelde dichtheid van landbouwfuncties, om een vergelijking te kunnen maken tussen de alternatieven. In de aanvulling en het addendum op het planMER zijn de aanwezige landbouwfuncties in de directe omgeving van Lelystad Airport onderzocht. Defensie heeft daarnaast nadrukkelijk aandacht voor de positie van direct getroffen agrariërs en ondernemingen. Waar sprake is van ingrijpende gevolgen, zet	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		Defensie in op het samen met betrokkenen komen tot een nieuw toekomstperspectief, waaronder, waar aan de orde, de verplaatsing van bedrijven naar een nieuwe locatie.		
124	De indiener geeft aan dat de voorgenomen uitbreiding kan leiden tot vogelbeheer en verjaging in een ruime zone rond het vliegveld met gevolgen voor natuur en landbouw en vraagt zich af hoe de omvang, uitvoering, financiering en effecten van deze maatregelen worden uitgewerkt en verantwoord?	Defensie begrijpt de zogen. De fysieke uitbreiding kan aanleiding geven tot aanpassing van het vogelbeheer op en rondom het vliegveld. De maatregelen voor vogelbeheer worden in een vervolgfase nader uitgewerkt.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
125	De indiener maakt zich zorgen over de verstoring van recreatie, rust en het functioneren van verenigingsterreinen door uitbreiding en (militaire) vliegactiviteiten en vraagt zich af op welke wijze deze effecten op recreatieve functies worden beoordeeld en betrokken in de afweging?	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke verstoring. Ook Defensie hecht waarde aan natuur- en recreatiegebieden en aan de beleving daarvan door gebruikers. In het planMER, dat ten grondslag ligt aan de keuze voor de definitief door het kabinet aangewezen locatie, zijn de effecten op natuur en recreatieve functies expliciet betrokken. In het addendum bij het planMER zijn daarnaast de effecten van grondgebonden geluid beoordeeld, waarbij rekening is gehouden met functies in de nabijheid van de verschillende zoekgebieden. Deze inzichten zijn ook betrokken in de besluitvorming van de fysieke uitbreiding.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
126	De indiener geeft aan zorgen te hebben over de omvang en spreiding van geluidhinder en trillingen als gevolg van jachtvliegtuigactiviteiten, mede in relatie tot wonen, werken en gezondheid, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten inzichtelijk worden gemaakt en betrokken bij de besluitvorming?	Defensie begrijpt de zorgen over de omvang en spreiding van geluidhinder en trillingen als gevolg van jachtvliegtuigactiviteiten, mede in relatie tot wonen, werken en gezondheid in de omgeving van Lelystad Airport. In het planMER zijn de effecten van militaire vliegactiviteiten op geluid en trilling onderzocht en betrokken in de afweging om jachtvliegtuigen op Lelystad Airport te stationeren. In het addendum bij het planMER is aanvullend het grondgebonden geluid beoordeeld, waarbij een vergelijking is gemaakt tussen de vier zoekgebieden. Deze beoordeling is gebruikt ter ondersteuning van de afweging voor de fysieke uitbreiding. In de vervolgfase wordt nader gekeken naar de optimalisatie van vliegroutes en naar een goede ruimtelijke inbedding in het gebied, waarbij ook aandacht is voor het beperken van hinder. Deze verdere uitwerking vindt plaats in afstemming met medeoverheden en andere belanghebbenden.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
127	De indiener vraagt in hoeverre militaire systemen van negatieve invloed zijn op GPS, GSM, lasertechnieken, ultrasone sensoren, drones en geautomatiseerde systemen en verzoekt om garanties voor	Defensie begrijpt de zorg over mogelijke interferentie. Er is echter geen verstoring van defensiesystemen op landbouwapparatuur bekend. Voor drones en gps-signalen is de ervaring dat er geen interferentie ontstaat door jachtvliegoperaties. Het gebruik van drones en vergelijkbare systemen kan in bepaalde gebieden mogelijk worden beperkt om de	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	bedrijfs-continuïteit en onafhankelijk onderzoek.	veiligheid van militaire operaties en het luchtruim te waarborgen. Echter daar zijn nu ook al regels voor rondom de luchthavens in Nederland. Niet overal in Nederland mag immers zomaar met drones worden gevlogen, onder meer boven militaire (oefen)terreinen en in gebieden rond luchthavens. Bij de verdere uitwerking van deze ruimtelijke behoefte zal ook de zorg over deze beperkingen meegenomen worden. Defensie streeft naar een goede balans tussen operationele veiligheid en ruimte voor innovatie. Waar beperkingen noodzakelijk zijn, worden deze duidelijk gecommuniceerd en afgestemd met betrokken partijen.		
128	De indiener verzoekt om de ontwikkeling van Zeewolde-Oosterwold en de daaraan gekoppelde woningbouwopgave expliciet te betrekken bij het onderzoek naar de effecten op omwonenden en de leefomgeving.	Het planMER onderzoekt de effecten van jachtvliegtuigen op de omgeving. Toekomstige woningbouwplannen zijn meegenomen bij het thema Rijksraakvlakken. Hier zijn woningbouwontwikkelingen betrokken die binnen de 48 dB-contour van de maximale behoefte vallen. Vanwege de afstand tot het plangebied van Zeewolde-Oosterwold (meer dan 10 km), valt deze ontwikkeling niet binnen het studiegebied. Relevante effecten op deze woningbouwontwikkeling zijn hierdoor niet te verwachten.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
129	De indiener stelt dat verlenging van de start- en landingsbaan alleen mogelijk is binnen de regie en verantwoordelijkheid van Luchthaven Lelystad, mede vanwege de directe gevolgen voor de luchthavenoperatie. Gelet op het civiele karakter van de luchthaven met militair medegebruik acht de indiener grondverwerving ten behoeve van een dergelijke uitbreiding niet logisch of zorgvuldig	Defensie neemt kennis van het standpunt van de indiener en erkent dat dit soort ontwikkelingen alleen mogelijk zijn in nauwe samenwerking met Royal Schiphol Group en Lelystad Airport als eigenaar van de luchthaven. Het uitgangspunt is immers militair medegebruik van de bestaande civiele luchthaven. Op basis van een samenwerkingsovereenkomst waar wederzijdse belangen in worden geborgd, gevolgd door een gebiedsproces bedoeld voor de zorgvuldige inbedding van de uitbreiding van de luchthaven in de bestaande omgeving.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
130	De indiener stelt dat het ruimtegebruik op en rond Lelystad Airport nog niet definitief is uitgewerkt. Waar eerder werd uitgegaan van circa 60–90 hectare extra ruimte, wordt nu gesproken over 150–240 hectare, hetgeen neerkomt op meer dan een verdubbeling. Tegelijkertijd wordt aangegeven dat de exacte ruimtelijke inpassing, het gebruik van omliggende gronden en de invulling van veiligheids- en obstakelvrije zones nog nader moeten worden onderzocht. De indiener geeft mee dat dit geen detail betreft, maar	Defensie onderkent dat de indiener wijst op de toename van het ruimtebeslag en de onzekerheid over de ruimtelijke inpassing en effecten. In het addendum is toegelicht dat het eerder gehanteerde ruimtebeslag van circa 60–90 hectare op basis van nader onderzoek is bijgesteld naar een bandbreedte van 150–240 hectare voor een volwaardige jachtvliegtuiglocatie. Deze toename hangt samen met aanvullende inzichten over de benodigde militaire infrastructuur en de baanverlenging. Tussen de ontwerp- en de definitieve besluitvorming is het benodigd ruimtebeslag verder geconcretiseerd, waaruit is geconcludeerd dat voor de volledige opgave 240 hectare noodzakelijk is als definitief aangewezen locatie. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	een wezenlijk onderdeel vormt van de locatiekeuze en directe gevolgen heeft voor de eigen gronden en eigendomspositie. De indiener verzoekt daarom expliciet te erkennen dat het ontwerp-voorkeursalternatief een wezenlijke planwijziging vormt ten opzichte van het eerdere beeld en dat besluitvorming prematuur is zolang de effectbeschrijving ontoereikend is en de hieronder genoemde punten niet concreet en locatie-gericht zijn uitgewerkt.	betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet. De effecten van de uitbreiding van de milieuruimte zorgvuldig beoordeeld, passend bij het schaalniveau van het NPRD.		
131	De indiener stelt dat de additionele ruimtebehoefte van Defensie mede kan worden opgevangen door gronden die vrijkomen indien definitief wordt afgezien van de openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer. Een deel van deze gronden is verkocht onder een ontbindende voorwaarde en ligt in de directe nabijheid van de luchthaven, waardoor zij bij uitstek geschikt zijn voor defensie gerelateerde functies.	Dit was inderdaad een van de beschreven variabelen waar ten tijde van het ontwerpbesluit nog geen duidelijkheid over kon worden gegeven in afwachting van het kabinetsbesluit over de opening van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer. In het huidige coalitieakkoord is afgesproken dat Lelystad Airport in gebruik zal worden genomen voor zowel militair medegebruik als groothandelsverkeer. Mede om die reden is de definitief aangewezen locatie vastgesteld op 240Ha waarvan 40Ha bedoeld is voor de benodigde baanverlenging.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
132	De indiener stelt dat de juridische status van bedrijfswoningen in de omgeving van Lelystad Airport, waaronder de eigen bedrijfswoning, onvoldoende duidelijk is. Onduidelijk is welk normenkader wordt toegepast, onder welke wetgeving de woning valt en welke gevolgen toekomstige normwijzigingen kunnen hebben, waaronder mogelijke beperkingen of amoveren. De indiener acht deze onduidelijkheid onaanvaardbaar en verzoekt om expliciete verduidelijking. De indiener vraagt ook een concrete toelichting op óf en zo ja welke woning- of bedrijfslocaties binnen de 70 Lden-contour volgens Defensie "niet toelaatbaar" zijn en wat dit betekent voor onze woning: blijfrecht, sanering, isolatie, of mogelijke amoveren.	Defensie is, gelet op het militair medegebruik van Lelystad Airport en de baanverlenging in zuidwestelijke richting, gehouden aan de geldende wet- en regelgeving die van toepassing is op deze burgerluchthaven. Tegelijkertijd onderkent Defensie dat voor agrarische families die wonen in bedrijfswoningen binnen de toekomstige 70 dB Lden-contour – ondanks dat bewoning hier wettelijk is toegestaan – sprake kan zijn van een hoge geluidsbelasting met mogelijke gevolgen voor de woon- en leefomgeving. Defensie beraadt zich daarom in aanloop naar aanpassing van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer, in samenwerking met het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op de wijze waarop hiermee in het kader van militair vliegverkeer zorgvuldig kan worden omgegaan. Zodra hierover meer duidelijkheid bestaat, zal Defensie de direct betrokken inwoners hierover informeren. Dit zal zowel rechtstreeks gebeuren als via de Stichting Club Direct Omwonenden (CDO). Momenteel loopt een afzonderlijk wijzigingstraject voor het luchthavenbesluit ten behoeve van groothandelsverkeer. Een aanpassing	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

		van het luchthavenbesluit voor het militaire vliegverkeer wordt in een later, separaat traject voorbereid.		
133	De indiener stelt dat voor het biologische akkerbouwbedrijf, dat onder toezicht staat van SKAL Biocontrole, aanvullende risico's bestaan door neerslag van emissies op percelen, mogelijke gevolgen voor certificering en aantasting van de marktpositie. De indiener verzoekt om expliciet aan te geven of en hoe de effecten op biologisch gecertificeerde percelen in het planMER zijn beoordeeld.	Defensie is bekend met de aanwezigheid van meerdere biologische akkerbouwbedrijven in de omgeving. Het planMER heeft allereerst de effecten op luchtkwaliteit in beeld gebracht en getoetst aan de wettelijke normen. De aanwezigheid van landbouwgronden is eveneens in het planMER beschreven. In de volgende fase van de besluitvorming worden deze aspecten in meer detail onderzocht.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
134	De indiener stelt dat de uitbreiding op agrarische gronden vanuit landbouwkundig perspectief als ongewenst wordt beschouwd en verzoekt deze expliciet uit te sluiten van het voorkeursalternatief. De betreffende gronden maken deel uit van werkzame bedrijven en zijn van belang voor de continuïteit van de bedrijfsvoering. Deze effecten zijn in de huidige onderbouwing beperkt expliciet gewogen.	Defensie onderkent de zorgen van de indiener over het verlies van agrarische gronden en de gevolgen voor de bedrijfsvoering en continuïteit van agrarische bedrijven. Bij de afweging in het kader van het NPRD is rekening gehouden met de schaarste en kwaliteit van beschikbare ruimte en de aanwezige functies. In het planMER zijn effecten op landbouw, bedrijven, wonen en natuur betrokken bij de beoordeling van alternatieven. Daarbij is gezocht naar een zo evenwichtig mogelijke inpassing, binnen de randvoorwaarden van de defensieopgave en de noodzakelijke infrastructuur. Uit het addendum blijkt dat uitbreiding van Lelystad Airport in alle onderzochte varianten leidt tot aantasting van bestaande functies, waarbij ook agrarische gronden worden geraakt. Deze effecten zijn daarmee expliciet onderdeel van de afweging geweest. Het volledig uitsluiten van agrarische gronden is niet mogelijk, omdat de beschikbare ruimte rondom de luchthaven beperkt is en uitbreiding zonder gebruik van omliggende gronden niet realiseerbaar is. Defensie onderkent dat dit ingrijpende gevolgen kan hebben voor individuele bedrijven. Daarom wordt ook het gesprek gevoerd met betrokken grond- en/of bedrijfseigenaren en worden er passende maatregelen getroffen, waaronder verwerving op basis van schadeloosstelling en indien van toepassing en waar realistisch mogelijk verplaatsing conform de daarvoor geldende procedures.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
135	De indiener verzoekt het bevoegd gezag om in de verdere uitwerking van het NPRD en de planMER een afzonderlijke, expliciete en toetsbare landbouwparagraaf op te nemen.	Een aparte Landbouweffect-rapportage is geen onderdeel van dit planMER en acht Defensie ook niet nodig. Wel zijn specifieke thema's die gerelateerd zijn aan landbouw onderzocht in het planMER en daarmee reeds onderdeel van het kabinetsbesluit.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

136	De indiener maakt, gelet op het bestaansrecht van het verenigingsterrein de Vrijgaard en het voorgaande, bezwaar tegen de plannen voor fysieke uitbreiding van Lelystad Airport ten behoeve van jachtvliegtuigen, in het bijzonder tegen de keuze voor uitbreiding in zuidwestelijke richting.	Defensie neemt kennis van het bezwaar van de indiener. Defensie begrijpt dat het behoud en bestaansrecht van dit terrein voor de indiener van groot belang zijn.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
137	De indiener stelt dat een groot deel van de aangewezen 150 hectare betrekking heeft op gronden van de RDW en de politie, waarvoor reeds verhuizingsplannen bestaan richting Marknesse, en dat daarnaast lawaai producerende buitensportactiviteiten plaatsvinden. Gelet op het provinciale beleid om dergelijke activiteiten nabij de luchthaven te concentreren, verzoekt de indiener dat voor deze functies een passende alternatieve locatie in de nabijheid van Lelystad Airport wordt gevonden, waarvoor mogelijkheden aanwezig lijken.	Defensie begrijpt het standpunt van de indiener dat een deel van de gewenste uitbreidingsruimte betrekking heeft op gronden waar reeds functies aanwezig zijn, waaronder buitensportactiviteiten, en dat in provinciaal beleid wordt uitgegaan van concentratie van lawaai producerende activiteiten nabij de luchthaven. Defensie neemt kennis van het verzoek om voor deze functies een passend alternatief in de nabijheid van Lelystad Airport te vinden. Defensie richt hiervoor een proces in. In dit proces wordt, in overleg met medeoverheden en betrokken partijen, bezien of en op welke wijze bestaande functies zorgvuldig kunnen worden verplaatst.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
138	De indiener stelt dat uit het aangepaste programma blijkt dat de benodigde uitbreidingsruimte voor Lelystad Airport aanzienlijk groter is dan eerder in het ontwerp-NPRD werd geschetst: circa 150–240 hectare in plaats van 60–90 hectare. Daarmee zal de impact van de toename van het gebruik van jachtvliegtuigen groter zijn dan eerder voorgesteld. De indiener vraagt of deze toegenomen ruimtelijke en milieudruk wordt onderkend en op welke wijze deze effecten concreet en integraal worden betrokken bij de verdere besluitvorming.	Het eerder geraamde ruimtebeslag van circa 60–90 hectare is met het NPRD bijgesteld naar een bandbreedte van 150–240 hectare voor een volwaardige jachtvliegtuiglocatie. Deze toename hangt samen met aanvullende inzichten over de benodigde militaire infrastructuur en de baanverlenging. Tussen de ontwerp- en de definitieve besluitvorming is het benodigd ruimtebeslag verder geconcretiseerd, waaruit is geconcludeerd dat voor de volledige opgave 240 hectare noodzakelijk is als definitief aangewezen locatie. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
139	Om van Lelystad Airport een volwaardige jachtvliegtuiglocatie te maken, moet de locatie uitbreiden. Dit komt neer op 150 hectare: 110 hectare voor militaire infrastructuur en 40 hectare voor verlenging van de start- en landingsbaan. Initieel, in het Ont-	Het eerder geraamde ruimtebeslag van circa 60–90 hectare is met het NPRD bijgesteld naar een bandbreedte van 150–240 hectare voor een volwaardige jachtvliegtuiglocatie. Deze toename hangt samen met aanvullende inzichten over de benodigde militaire infrastructuur en de baanverlenging. Tussen de ontwerp- en de definitieve besluitvorming is het benodigd ruimtebeslag verder geconcretiseerd, waaruit is geconcludeerd dat voor	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	werp-NPRD, was de behoefte van het ruimtebeslag gesteld op 60 tot 90 hectare. De ruimtelijke beslaglegging is dus aanzienlijk meer dan in eerste instantie gedacht en gecommuniceerd. Deze extra ruimte is qua wezenlijke en lokale effecten nog niet onderzocht in het plan-MER. Dit dient nog te gebeuren om een volwaardig inzicht te krijgen in de natuur- en milieueffecten.	de volledige opgave 240 hectare noodzakelijk is als definitief aangewezen locatie. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet.		
140	De indiener stelt dat volgens Defensie een uitbreiding van circa 150 hectare de minimale ruimtebehoefte vormt om de jachtvliegtuigcapaciteit op Lelystad Airport te kunnen realiseren, waarbij zelfs een grotere ruimteclaim de voorkeur zou hebben. In de planvorming is eerder een maximale uitbreiding tot circa 240 hectare overwogen en een verdere uitbreiding in de (nabije) toekomst wordt niet uitgesloten. De indiener geeft mee dat voor met name de direct getroffenen, waaronder personen en bedrijven binnen de 70 dB Lden-contour, het van essentieel belang is dat niet alleen de effecten van de huidige voorgenomen uitbreiding (150 hectare), maar ook van mogelijke toekomstige uitbreidingen tot 240 hectare of meer, op lokaal niveau inzichtelijk worden gemaakt. Dit ontbreekt momenteel en dient alsnog te gebeuren om de cumulatieve natuur- en milieueffecten zorgvuldig te kunnen beoordelen.	Het eerder geraamde ruimtebeslag van circa 60–90 hectare is met het NPRD bijgesteld naar een bandbreedte van 150–240 hectare voor een volwaardige jachtvliegtuiglocatie. Deze toename hangt samen met aanvullende inzichten over de benodigde militaire infrastructuur en de baanverlenging. Tussen de ontwerp- en de definitieve besluitvorming is het benodigd ruimtebeslag verder geconcretiseerd, waaruit is geconcludeerd dat voor de volledige opgave 240 hectare noodzakelijk is als definitief aangewezen locatie. De effecten hiervan zijn met een aanvulling op het addendum planMER onderzocht en daarmee concreet en integraal betrokken bij de definitieve besluitvorming door het kabinet.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
141	De indiener vraagt welke concrete gevolgen vogelwerende maatregelen rond Lelystad Airport zullen hebben voor het gebruik van omliggende agrarische percelen. Daarbij is onduidelijk of en in hoeverre het telen van gewassen die vogels aantrekken, zoals grasgroenbemesters of wintertarwe, in de toekomst wordt beperkt of	Defensie is (op dit moment) niet voornemens om vogelwerende maatregelen rondom Lelystad Airport toe te passen. Het beperken van vogelaantrekkende teelt, zoals bijvoorbeeld wintertarwe, is op dit moment nog niet aan de orde. Op de gronden van Defensie/ de overheid kan beperking op teelt wel van toepassing zijn.	Ruimtegebruik	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit

	verboden vanwege mogelijke risico's voor F-35-operaties			
142	De indiener wijst erop dat bestaande watergangen en KRW-waterlichamen in en rond het uitbreidingsgebied onvoldoende zijn meegenomen en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat waterkwaliteit, waterhuishouding en KRW-doelen niet worden aangetast?	In de aanvulling planMER NPRD is de aanwezigheid van oppervlaktewaterlichamen rond Lelystad Airport beschreven en meegenomen in de afweging. De Meerkoetentocht en Eendentocht zijn hierin benoemd, maar abusievelijk niet als (onderdeel van) KRW-waterlichaam. De toetsing aan KRW-doelen wordt meegenomen in de verdere besluitvorming voor Lelystad Airport.	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
143	De indiener vraagt zich af of onderzoek/maatregelen volstaan om vogels/beschermde soorten (o.a. ganzentrek) te beschermen. Geluid, verstoring, laagvliegroutes en emissies werken door op foerageergebieden, rustgebieden en trekcorridors van vogels die het gehele IJsselmeergebied benutten. Deze systeemwerking ontbreekt in de huidige MER-benadering.	De indiener vraagt of de voorziene onderzoeken en maatregelen voldoende bescherming bieden aan vogels en andere beschermde soorten. Defensie volgt de geldende wet- en regelgeving. In het planMER zijn de milieueffecten op hoofdlijnen in beeld gebracht. Het schaalniveau van het onderzoek past bij dat van een programma zoals het NPRD. In de vervolgfase zal, in overleg met ecologen en bevoegd gezag, worden beoordeeld of aanvullende onderzoeken of maatregelen nodig zijn.	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
144	De indiener stelt dat een goede aan- en afvoer van water van voldoende kwaliteit essentieel is voor de agrarische bedrijfsvoering. Bij de inrichting van het terrein voor Defensie-voorzieningen dient hiermee rekening te worden gehouden, zodat negatieve effecten op waterhuishouding en landbouwkundig gebruik worden voorkomen	Water aan- en afvoer zijn op hoofdlijnen betrokken in het planMER en het Addendum. Het schaalniveau van het onderzoek past bij dat van een programma zoals het NPRD. Water en bodem krijgen nadrukkelijk aandacht bij de verdere planuitwerking en projectrealisatie. Dit gebeurt in het gebiedsproces en in afstemming met betrokken medeoverheden die kennis hebben van het lokale watersysteem.	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
145	De indiener verzoekt om op korte termijn afstemming met de betrokken organisaties over de PFOS-verontreiniging in de Meerkoetentocht. Gezien de onzekerheid over de omvang en verspreiding van de verontreiniging acht de indiener een gezamenlijke aanpak noodzakelijk, gericht op zorgvuldig onderzoek en het voorkomen van negatieve effecten op de waterkwaliteit en de omliggende agrarische bedrijven.	Defensie is bekend met de verontreiniging in de Meerkoetentocht. Met het definitief kabinetsbesluit over de benodigde gronden rondom de luchthaven zal het gesprek worden gezocht met belanghebbende partijen over hoe hiermee om te gaan.	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit
146	De indiener stelt dat in de Nota van Antwoord bij het ontwerp-NPRD is aangegeven dat geen risicoanalyse is uitgevoerd met betrekking tot waterveiligheid en de ligging van Lelystad	Er is geen analyse gedaan van de effecten in oorlogstijd en of bepaalde gebieden een extra doelwit zijn. Dit valt buiten de scope van het NPRD. Ten aanzien van waterveiligheid geldt dat de ligging van Lelystad Airport onder NAP als een	Water	Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename ge-

	Airport onder NAP in tijden van conflict, omdat dit buiten de scope van het NPRD zou vallen en als gegeven is meegenomen in de besluitvorming. De indiener vraagt waarom deze risico's niet expliciet zijn meegenomen bij de keuze voor Lelystad Airport als locatie voor de toename van jachtvliegtuigcapaciteit.	gegeven is meegenomen en meegewogen bij de besluitvorming. De effecten op water zijn vooral gerelateerd aan grondgebonden activiteiten en zijn op hoofdlijnen in het addendum op dit plan-MER beschouwd. Het schaalniveau van dit onderzoek past bij dat van een programma zoals het NPRD. In de vervolgfase zal dit aspect nader uitgewerkt worden als ook meer inzicht is in de exacte vormgeving en locaties van gebouwen en voorzieningen.		bruik jachtvliegtuigcapaciteit

5.2 LS-5b Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
147	De indiener verzoekt omwonenden en overheden tijdig en transparant te informeren en te betrekken bij onderzoek en de uitwerking van maatregelen. De indiener vraagt zich ook af hoe de informatievoorziening en participatie van omwonenden, gemeenten en andere bevoegde gezagen wordt ingericht gedurende onderzoek, besluitvorming en uitvoering? Het betrekken van de COVM en het oprichtingen van een omgevingsklankbordgroep worden genoemd.	Met het NPRD heeft Defensie een navolgbaar en transparant proces doorlopen. Omwonenden en overheden zijn daarin uitvoerig betrokken. Defensie blijft gemeenten, omwonenden en andere bevoegde gezagen informeren. De verdere invulling van participatie en informatievoorziening krijgt een plek in de vervolgfase. Defensie maakt gebruik van bestaande overlegstructuren, zoals de Commissie Overleg en Voorlichting Milieu (COVM), waar dat passend is en verkent, in afstemming met betrokken overheden, of aanvullende vormen zoals een omgevingsklankbordgroep meerwaarde hebben.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
148	De indiener geeft aan dat de uitbreiding geen doorgang kan vinden, omdat uit het onderzoek blijkt dat het niet mogelijk is om met behulp van operationele en technische maatregelen de overschrijdingen van de 50 dB zone te verminderen.	ER geldt een geluidzone rondom de vliegbasis Leeuwarden. In het onderzoek is aangegeven dat er mitigerende maatregelen nodig zijn om de uitbreiding binnen de geluidzone in het kader van de Omgevingswet te kunnen laten plaatsvinden. Er is een studie gedaan of dit mogelijk is en de resultaten daaruit zijn positief. Defensie is zich nog aan het beraden om te bepalen welke maatregelen dat moeten zijn. In de vervolgfase worden deze maatregelen verder verkend. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen die erop gericht zijn de omgeving te beschermen.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
149	De indiener vraagt om uitleg over het feit dat de grens van 55 dB(A), niet in figuur 3-2 van het Addendum is ingetekend maar wel genoemd wordt in het TNO rapport uit 2014.	In het kader van het planMER Addendum bij het NPRD is voor de drie behoeften voor uitbreiding van de grondgebonden milieuruimte op gelijke wijze in beeld gebracht wat de effecten zijn. Daarbij is aangesloten bij de voor gezoneerde industrieterreinen geldende wettelijke systematiek, waarbij de 50 dB(A)-zone bepalend is. De in het planMER opgenomen resultaten zijn dan ook geen juridisch	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

		bindende resultaten maar geven een eerste beeld van de te verwachten hinder. Dit beeld moet, rekening houdend met de in het NPRD opgenomen voorwaarden, nader gedetailleerd worden bij een vergunningaanvraag die volgt op het NPRD.		
150	De indiener verzoekt om woningen die (extra) geluidbelasting ondervinden binnenshuis voldoende beschermd worden via isolatie en passende beglazing en vraagt zich af op welke wijze wordt vastgesteld welke woningen in aanmerking komen voor (aanvullende) isolatiemaatregelen en hoe dit wordt uitgevoerd?	Defensie begrijpt het verzoek van de indiener om woningen die (extra) geluidbelasting als gevolg van het toename van grondgebonden geluid krijgen binnenshuis goed te beschermen. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen met als doel om de geluidseffecten in de omgeving zoveel als mogelijk te beperken. In deze fase zijn nog geen concrete isolatiemaatregelen vastgesteld, omdat de exacte effecten op individueel woningniveau niet zijn uitgewerkt. In de vervolgfase wordt dit nader onderzocht en wordt vastgesteld of en zo ja welke woningen te maken krijgen met een relevante geluidbelasting. Op basis van dit onderzoek wordt bepaald of en zo ja en welke maatregelen nodig zijn. De uitvoering hiervan vindt plaats conform de geldende wet- en regelgeving en vastgelegde afspraken.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
151	De indiener geeft aan dat de noodzaak en onderbouwing van de voorgenomen uitbreiding, waaronder de toename van proefdraaien, onvoldoende inzichtelijk zijn gemaakt, en vraagt zich af op welke wijze nut en noodzaak van deze uitbreiding transparant en deugdelijk worden gemotiveerd?	Deze uitbreiding volgt uit de opgave om de inzetbaarheid en gereedheid van de Krijgsmacht te versterken in een veranderende veiligheidssituatie. Het kabinet heeft vastgesteld dat hiervoor extra ruimte nodig is voor opleiding, training en oefenen. Deze noodzaak en de bijbehorende effecten zijn onderzocht en onderbouwd in het planMER en het Addendum en toegelicht in het NPRD.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
152	De indiener geeft aan dat inzicht in feitelijke geluidsbelasting en effecten voor de omgeving onvoldoende is, en vraagt zich af op welke wijze monitoring, metingen en openbare rapportage van activiteiten en geluidsniveaus worden ingericht en toegankelijk gemaakt?	In het planMER en het Addendum zijn de effecten op programmaniveau in beeld gebracht op basis van gangbare rekenmethoden. De verdere uitwerking, inclusief eventuele actualisatie van gegevens en nadere onderbouwing, krijgt een plek in de volgende fase. Daarbij werkt Defensie, in afstemming met bevoegde gezagen en regionale overheden, uit hoe informatie beschikbaar blijft. Ook geeft Defensie regionale overheden inzicht in de modellen die worden gebruikt bij de vergunningverlening en hoe deze worden geactualiseerd.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
153	De indiener vraagt zich af of de passage bij punt 2 van 'Geluid-maatregelen' dat de uitbreiding niet leidt tot nieuwe overschrijding betekent dat er in de huidige situatie al overschrijdingen zijn.	Er zijn in de huidige situatie geen overschrijdingen en Defensie houdt zich aan de bestaande wettelijke kaders en de vergunde geluidsruimte. In het NPRD zijn daarbij randvoorwaarden gesteld om de effecten op de omgeving te beperken. Deze zijn erop gericht dat ook in de toekomstige situatie geen overschrijdingen optreden en dat de bestaande geluidscontour voor grond gebonden geluid niet wordt vergroot.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

154	De indiener geeft aan dat toename van geluid en milieubelasting kan leiden tot economische schade, waardedaling van woningen en bedrijven en aantasting van bedrijfsvoering, en vraagt zich af op welke wijze met deze mogelijke schade rekening wordt gehouden en hoe eventuele compensatie is geregeld?	Defensie spant zich in om (economische) schade voor omwonenden en nabijgelegen ondernemers zo veel mogelijk te beperken, bijvoorbeeld door mitigerende maatregelen te treffen. Mocht er desalniettemin na definitieve besluitvorming en planologische vastlegging van het gebruik schade optreden als gevolg van de toegenomen grondgebonden activiteiten dan kan men een beroep doen op de regeling voor nadeelcompensatie, zoals opgenomen in Titel 4.5 Awb, Afdeling 15.1 Omgevingswet en de Wet luchtvaart.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
155	De indiener wijst erop dat structurele monitoring en toetsing van berekende waarden aan metingen nodig is voor zorgvuldige besluitvorming en vraagt zich af hoe monitoring, rapportage, vergelijking van model en metingen en eventuele bijsturing na besluitvorming wordt geborgd?	In het planMER Addendum zijn de effecten van de uitbreiding van de milieuruimte zorgvuldig beoordeeld, passend bij het schaalniveau van het NPRD. Daarbij is gebruik gemaakt van gangbare rekenmethoden. Bij vervolgbesluitvorming zal aandacht zijn voor monitoring. De monitoring en naleving worden gecontroleerd door het bevoegd gezag via toezicht en handhaving. Deze monitoring wordt behandeld tijdens de COVM-vergaderingen. Daarnaast zet Defensie zich in om gemeenten inzicht te geven in de gebruikte modellen en berekeningen voor het grondgebonden geluid. Hiermee wordt de transparantie van de gehanteerde uitgangspunten en de beoordeling vergroot. Indien uit monitoring of toezicht blijkt dat nadere maatregelen noodzakelijk zijn, kan het bevoegd gezag hierop acteren binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
156	De indiener geeft aan dat de effecten van voorgenomen geluidsbeperkende maatregelen onvoldoende concreet zijn en vraagt zich af op welke wijze maatregelen (zoals operationele/technische ingrepen en geluidswallen of schermen) worden uitgewerkt, doorgerekend en betrokken bij het borgen van naleving van geldende contouren en normen?	Defensie begrijpt dat de indiener behoefte heeft aan meer duidelijkheid over de uitwerking en effectiviteit van geluidsbeperkende maatregelen. In het planMER Addendum zijn de effecten op hoofdlijnen in beeld gebracht met gangbare rekenmethoden. De verdere uitwerking van maatregelen, zoals operationele en technische ingrepen of fysieke voorzieningen, vindt plaats in de volgende fase. Daarbij werkt Defensie, in afstemming met bevoegde gezagen en regionale partners, uit concreet hoe maatregelen worden doorgerekend en hoe deze bijdragen aan het naleven van geldende contouren en normen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
157	De indiener vraagt zich af of de gebruikte onderzoeken, rekenmodellen, aannames en onderliggende stukken actueel, representatief en controleerbaar zijn en vraagt zich af hoe onderbouwing, beschikbaarstelling en actualisatie van rapporten, rekenmodellen, onderzoekvarianten en rekenparameters worden geregeld?	Defensie begrijpt dat de indiener zekerheid wil over de kwaliteit en transparantie van de gebruikte onderzoeken en rekenmodellen. In het planMER Addendum zijn actuele en gangbare rekenmethoden, aannames en gegevens gebruikt die passen bij dit type onderzoek. De verdere uitwerking, inclusief eventuele actualisatie van gegevens en nadere onderbouwing, krijgt een plek in de volgende fase. Daarbij werkt Defensie, in afstemming met bevoegde gezagen en regionale overheden, uit hoe informatie	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

		beschikbaar blijft. Ook geeft Defensie regionale overheden inzicht in de modellen die worden gebruikt bij de vergunningverlening en hoe deze worden geactualiseerd.		
158	De indiener geeft aan dat de voorgenomen uitbreiding vragen oproept en vraagt zich af hoe de effecten op woon- en leefklimaat inzichtelijk worden gemaakt en worden meegewogen?	In het planMER Addendum zijn de effecten op het woon- en leefklimaat in beeld gebracht met behulp van gangbare rekenmethoden. Daarbij is gekeken naar onder meer geluid, luchtkwaliteit en andere relevante omgevingsaspecten. Deze effecten zijn beoordeeld en betrokken bij de integrale afweging die heeft geleid tot het definitieve besluit van het kabinet. Belangrijk voor deze behoefte zijn de randvoorwaarden in het NPRD. Deze hebben als doel om de effecten op de omgeving te beperken. In de vervolgfase vindt verdere uitwerking plaats, waarbij gegevens waar nodig worden geactualiseerd en effecten nader worden geconcretiseerd. Ook worden in deze fase mitigerende maatregelen verder uitgewerkt en getoetst op effectiviteit.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
159	De indiener wijst erop dat de gehanteerde onderzoeken en uitgangspunten in het addendum volgens hen onvolledig, onvoldoende onderbouwd of mogelijk achterhaald zijn, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat de onderzoeken naar de uitbreiding van de milieuruimte gebaseerd zijn op juiste, actuele en volledige uitgangspunten, inclusief een maximale invulling en concrete uitwerking van mitigerende maatregelen?	De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. In het planMER en het Addendum zijn de effecten in beeld gebracht op basis van actuele en gangbare uitgangspunten en rekenmethoden die aansluiten bij deze fase van besluitvorming. In de vervolgfase vindt verdere uitwerking plaats, waarbij gegevens waar nodig worden geactualiseerd en effecten nader worden geconcretiseerd. Ook worden in deze fase mitigerende maatregelen verder uitgewerkt en getoetst op effectiviteit.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
160	De indiener stelt dat transparantie in informatievoorziening en actieve betrokkenheid van overheden en belanghebbenden bij nadere onderzoeken en besluitvorming onvoldoende is uitgewerkt, en vraagt zich af op welke wijze participatie en transparante communicatie structureel worden geborgd in het vervolgproces?	Defensie begrijpt de wens van de indiener voor transparantie en betrokkenheid bij de verdere uitwerking van de defensieopgaven. In deze vervolgfase werkt Defensie samen met medeoverheden en andere betrokken partijen aan de verdere inrichting, inpassing en realisatie van de behoefte. Defensie borgt participatie en communicatie door per project of gebied een communicatie- en participatieaanpak uit te werken die aansluit bij de aard, impact en fase van het project.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
161	De indiener geeft aan zorgen te hebben over de aantasting van de kwaliteit van de leefomgeving door de voorgenomen plannen, en vraagt zich af hoe deze zorgen in de verdere besluitvorming worden meegewogen? Specifiek wordt gevraagd om bij de locatiekeuze voor het proefdraaien en te nemen	Defensie begrijpt de zorgen over mogelijke aantasting van de leefomgeving en de effecten van geluid op omwonenden. De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. Geluid is een belangrijk aandachtspunt geweest in het planMER en is betrokken bij de afweging die heeft geleid tot het NPRD en het door het kabinet genomen besluit. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

	maatregelen zoveel mogelijk te richten op beperking van geluid in het bewoonde gebied.	om de effecten op de omgeving te beperken, met als uitgangspunt dat hinder voor omwonenden zoveel mogelijk wordt voorkomen. De exacte invulling van het proefdraaien wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Daarbij wordt nadrukkelijk gekeken naar de locatie en de inrichting, met als doel de geluidbelasting in bewoonde gebieden zoveel mogelijk te beperken.		
162	De indiener stelt dat gebrekkige communicatie en beperkte transparantie het draagvlak onder omwonenden en overheden onder druk zetten, en vraagt zich af op welke wijze structurele, tijdige en toegankelijke communicatie wordt geborgd?	Defensie begrijpt de wens van de indiener voor transparantie en betrokkenheid bij de verdere uitwerking van de defensieopgaven. In deze vervolgfase werkt Defensie samen met medeoverheden en andere betrokken partijen aan de verdere inrichting, inpassing en realisatie van de behoefte. Defensie borgt participatie en communicatie door per project of gebied een communicatie- en participatieaanpak uit te werken die aansluit bij de aard, impact en fase van het project.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
163	De indiener wijst erop dat uitbreiding van grondgebonden milieuruimte mogelijk samenhangt met een toename van vliegbewegingen, en vraagt zich af op welke wijze deze relatie expliciet wordt onderzocht en gecommuniceerd?	In het luchthavenbesluit van de vliegbasis is de ruimte voor vliegbewegingen vastgelegd. Deze geluidscontouren worden niet vergroot op basis van deze behoefte uit het NPRD. Een toename van grondgebonden activiteiten leidt niet automatisch tot een evenredige toename van vliegbewegingen. In het planMER zijn de milieueffecten van de toename van grondgebonden geluid bekeken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
164	De indiener maakt zich zorgen over dat piekgeluiden en de duur en frequentie van geluidmomenten onvoldoende inzichtelijk zijn en mogelijk gevolgen hebben voor gezondheid en leefkwaliteit en vraagt zich af op welke wijze worden maximale piekniveaus, duur en frequentie in beeld gebracht en meegewogen in de besluitvorming?	De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. In het planMER en het Addendum zijn de geluidseffecten in beeld gebracht op basis van de wettelijk voorgeschreven rekenmethoden (etmaalwaarde). Deze methode is mede tot stand gekomen op basis van piekgeluid, frequentie en duur van de geluidbronnen. Daarmee wordt de geluidbelasting op de omgeving op een representatieve manier bepaald en betrokken bij de afweging.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
165	De indiener verzoekt dat proefdraaien zo wordt ingericht dat hinder voor omliggende woonkernen zo veel mogelijk wordt beperkt en vraagt zich af op welke wijze locatie, planning, technische uitwerking en het beoogde gebruik van een Ground Runup Enclosure en alternatieve werkwijzen voor proefdraaien worden vastgelegd?	De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. Geluid is een belangrijk aandachtspunt geweest in het planMER en het Addendum en is betrokken bij de afweging die heeft geleid tot het NPRD en het door het kabinet genomen besluit. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen om de effecten op de omgeving te beperken, met als uitgangspunt dat hinder voor omwonenden zoveel mogelijk wordt voorkomen. De exacte invulling van het proefdraaien wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Daarbij wordt gekeken naar de locatie, planning en technische uitvoering, waaronder de mogelijke inzet van voorzieningen zoals een Ground Runup Enclosure en alternatieve werkwijzen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

166	De indiener maakt zich zorgen over dat toename van grondactiviteiten kan leiden tot verslechtering van luchtkwaliteit, geur- en deeltjeshinder en mogelijke gezondheidseffecten en vraagt zich af hoe worden emissies, geur en (ultra)fijnstof onderzocht, gemonitord en betrokken bij de beoordeling en eventuele maatregelen?	In het planMER en het Addendum zijn de emissies naar de lucht, waaronder stikstofdepositie en luchtkwaliteit, passend bij het programmaniveau van het NPRD. Het aspect geur is in dit kader niet afzonderlijk onderzocht, omdat dit geen maatgevend aspect is. In de vervolgfase worden, waar relevant, nadere onderzoeken uitgevoerd naar emissies en luchtkwaliteit, waaronder ook fijnstof en geur. Daarbij wordt aangesloten bij de geldende wet- en regelgeving en de daarvoor voorgeschreven rekenmethoden. Voor monitoring en beoordeling wordt gebruikgemaakt van bestaande meet- en rekenmethoden. Indien uit deze onderzoeken blijkt dat sprake is van relevante effecten op de omgeving of gezondheid, worden passende maatregelen overwogen en vastgelegd in de verdere uitwerking en vergunningverlening.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
167	De indiener maakt zich zorgen over dat (toekomstige) verlichting kan leiden tot lichthinder en verstoring van omgeving en bedrijfsvoering en vraagt zich af op welke wijze worden effecten van bestaande en nieuwe verlichting onderzocht en beperkt?	De baanverlichting maakt onderdeel uit van de verlenging van de secundaire baan. Over deze verlenging heeft het kabinet op 19 december een definitief besluit genomen. In de verdere uitwerking van de plannen wordt nadrukkelijk aandacht besteed aan een zorgvuldige landschappelijke inpassing, waarbij ook de effecten van verlichting op de omgeving expliciet worden meegewogen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
168	De indiener wijst erop dat diverse technische en operationele maatregelen beschikbaar zijn om grondgebonden geluid te beperken, zoals de Ground Runup Enclosure, proefdraaien in shelters, aarden wallen, absorberende schermen en aangepaste werkwijzen, en vraagt zich af op welke wijze deze maatregelen concreet, toetsbaar en juridisch geborgd worden uitgewerkt en toegepast? Hoe wordt geborgd dat deze voldoen aan de eis tot toepassing van BBT (Best beschikbare techniek)-maatregelen?	De onderzoeken zijn uitgevoerd op een detailniveau dat past bij het programmaniveau van het NPRD. Geluid is een belangrijk aandachtspunt geweest in het planMER en het Addendum en is betrokken bij de afweging die heeft geleid tot het NPRD en het door het kabinet genomen besluit. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen om de effecten op de omgeving te beperken, met als uitgangspunt dat hinder voor omwonenden zoveel mogelijk wordt voorkomen. De exacte invulling van het proefdraaien wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Daarbij wordt gekeken naar de locatie, planning en technische uitvoering, waaronder de mogelijke inzet van voorzieningen zoals een Ground Runup Enclosure en alternatieve werkwijzen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
169	De indiener maakt zich zorgen over toename van verstoring en vervuiling van natuur door uitbreiding van de milieuruimte zonder geldige natuurvergunning, en vraagt zich af op welke wijze negatieve effecten op natuur en biodiversiteit worden voorkomen, gemitigeerd of gecompenseerd?	In het planMER en het Addendum zijn gevolgen voor natuur en beschermde gebieden onderzocht en beoordeeld. Deze uitkomsten zijn meegewogen bij het ontwerp NPRD en het door het kabinet genomen voorkeursbesluit. In de volgende fase werkt Defensie de plannen nader uit en wordt beoordeeld of een omgevingsvergunning voor een natura 2000-activiteit/ flora- en fauna-activiteit nodig is natuurvergunning.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

170	De indiener geeft aan dat samenhangende effecten van grondgebonden activiteiten, vliegverkeer en baanverlenging niet integraal zijn beoordeeld en dat cumulatieve belasting onvoldoende inzichtelijk is gemaakt, en vraagt zich af op welke wijze de cumulatie van alle relevante effecten gezamenlijk wordt onderzocht en verantwoord in relatie tot het woon- en leefklimaat?	In het planMER en het Addendum zijn de effecten van de verschillende activiteiten op hoofdlijnen beoordeeld, inclusief een eerste beschouwing van cumulatieve effecten, passend bij het programmaniveau van het NPRD. Daarbij is onderkend dat de samenhang tussen grondgebonden activiteiten, vliegverkeer en infrastructurele ontwikkelingen, zoals baanverlenging, van belang is voor de uiteindelijke belasting van het woon- en leefklimaat. Omdat het NPRD een strategisch programma is, vindt de integrale en gedetailleerde beoordeling van cumulatieve effecten plaats in de vervolgfase. In deze fase worden locatiegerichte onderzoeken uitgevoerd, waarin alle relevante activiteiten en ontwikkelingen in onderlinge samenhang worden beschouwd.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden
171	De indiener stelt dat de uitbreiding van infrastructuur kan leiden tot ingrepen in het bodem- en watersysteem, en vraagt zich af op welke wijze de effecten op waterkwaliteit en -kwantiteit nader worden onderzocht en beoordeeld?	De behoefte voor het intensiveren van grondgebonden gebruik leidt op voorhand niet direct tot een aanpassing van het bodem- en watersysteem. Dit staat toegelicht in paragraaf 3.4.2 van het Addendum NPRD. Voor de volledigheid wordt opgemerkt dat de aanpassingen aan de secundaire baan wel kunnen leiden tot aanpassingen in het bodem- en watersysteem. Deze effecten waren reeds beschreven in planMER deel B en Bijlage A.XIV van het definitieve NPRD.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Leeuwarden, gemeente Leeuwarden

5.3 LS-11 Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
172	De indiener geeft aan dat de uitbreiding van schietactiviteiten raakt aan meerdere nationale en regionale beleidsdoelen, waaronder zoetwaterbeschikbaarheid, economie, woningbouw, mobiliteit en luchtvaart, en vraagt zich af hoe deze belangen integraal en in samenhang worden afgewogen binnen de verdere besluitvorming?	Het NPRD geeft de hoofdlijnen van ruimtelijke keuzes weer. Deze zijn vastgesteld na het uitvoeren van een planMER en gesprekken en consultatie van medeoverheden en inwoners. De concrete uitwerking van uitbreidingen wordt in vervolgprocedures onderzocht, waarbij effecten op genoemde maatschappelijke belangen worden meegenomen en afgewogen. Mitigerende maatregelen worden zo nodig toegepast. Per vervolgbesluit wordt een zorgvuldige en transparante belangenafweging gemaakt, waarbij zowel de versterking van de krijgsmacht als andere maatschappelijke doelen in samenhang worden bekeken.	(Rijks)Raakvlakken	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
173	Indiener vraagt zich af op welke wijze de (cumulatieve) effecten volledig, transparant en toetsbaar worden meegenomen in de besluitvorming en planMER-procedure?	Defensie begrijpt de wens van de indiener om de effecten van de voorgenomen activiteiten volledig, transparant en toetsbaar in beeld te brengen. In het planMER zijn de milieueffecten van de voorgenomen keuzes onderzocht, inclusief cumulatieve effecten waar relevant. De onderzoeken en gehanteerde uit-	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

		gangspunten zijn vastgelegd in de planMER en het Addendum. Deze documenten vormen een belangrijke basis voor de besluitvorming en zijn openbaar en toetsbaar. Bij de verdere uitwerking van de maatregelen worden de effecten opnieuw en gedetailleerder onderzocht, conform de geldende wettelijke procedures. Daarmee wordt geborgd dat de besluitvorming plaatsvindt op basis van actuele, transparante en zorgvuldig onderbouwde informatie.		
174	De indiener geeft aan dat sprake is van onzekerheden in gehanteerde onderzoeksmethoden, aannames en juridische systematiek rond geluid en gebruiksruimte, en vraagt zich af hoe deze onzekerheden worden geborgd en gecontroleerd binnen vergunningverlening en naleving?	Onzekerheden worden in de planMER en bij de vergunningverlening respectievelijk expliciet benoemd en waar mogelijk gekwantificeerd. Bij vergunningverlening en naleving worden de gehanteerde normen en uitgangspunten getoetst aan wettelijke kaders en wordt controle uitgevoerd via monitoring en handhaving. Zo wordt geborgd dat zowel de toetsbaarheid als de naleving van wettelijke en milieukundige normen gedurende de uitvoering zorgvuldig worden gewaarborgd.	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
175	De indiener onderschrijft de urgentie en noodzaak van uitbreiding van Defensie en kan zich vinden in de kabinetsbesluiten van 19 december 2025 over de intensivering van het gebruik van de schietterreinen Breezanddijk en Petten. Tegelijkertijd vraagt de indiener nadrukkelijk aandacht voor de impact van deze intensivering op inwoners, ondernemers, recreanten, natuur, stiltegebieden en waterkwaliteit. Met name bestaat zorg over de nog onvoldoende inzichtelijke piekbelasting en trillinghinder als gevolg van een toename van het aantal schoten, het gebruik van zwaarder kaliber en meer schietdagen, in combinatie met hogere geluidsniveaus. Omdat het relevante onderzoek hiernaar nog loopt en essentiële informatie ontbreekt, acht de indiener de huidige zienswijzeprocedure prematuur en gaat zij ervan uit betrokken te worden bij de duiding van de onderzoeksresultaten. De indiener neemt daarom een uitdrukkelijk voorbehoud op voor het bestuurlijk overleg later dit jaar, waarin de	Defensie begrijpt de zorgen van indiener over piekgeluiden en trillinghinder en het feit dat de effecten hiervan ten tijde van het ontwerpbesluit van 19 december 2025 nog niet volledig in beeld waren. Aanvullend op het planMER is Defensie gestart met verdiepend onderzoek naar de effecten van geluid en trillingen. Op basis van het onderzoek is in het NPRD een keuze gemaakt. Op grond van deze inzichten geldt voor de beproevingslocatie Breezanddijk op dit moment geen redenen om het gekozen voorkeursalternatief te wijzigen. Wel zijn op basis van deze inzichten enkele aandachtspunten ten aanzien van piekgeluid en trillingen nader geconcretiseerd in het NPRD. Deze aandachtspunten worden in het vervolgonderzoek verder onderzocht en betrokken bij de verdere planuitwerking en besluitvorming. Met het NPRD wordt geen invulling gegeven aan de toename van het aantal schoten en schietdagen voor de beproevingslocatie Petten Mede op basis van de inzichten voor piekgeluid en trilling. Een aantal overwegingen heeft geleid tot deze keuze. Vanuit het planMER komen op basis van de volledige behoefte significante aandachtspunten naar voren op het gebied van geluid en natuur. Voor wat betreft piekgeluid en trillingshinder is vervolgonderzoek noodzakelijk. Defensie begrijpt het belang dat indiener hecht aan inzicht in deze effecten en aan een goede duiding van de geluidsbelasting op dagen waarop wordt geschoten. Over de wijze waarop deze informatie verder inzichtelijk kan worden gemaakt, is Defensie in gesprek met de betrokken medeoverheden. Een formele terinzagelegging, in navolging op het	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

	uitkomsten van deze onderzoeken worden besproken en gewogen.	ontwerp maakt geen onderdeel uit van de definitieve vaststelling van deze behoeften in het NPRD door het kabinet. De uitkomsten van de lopende onderzoeken worden wel betrokken bij de verdere planuitwerking en de daaropvolgende besluitvorming.		
176	Indiener waardeert het regelmatige en constructieve contact, zowel ambtelijk als bestuurlijk, en benadrukt de urgentie te zien voor meer ruimte en begrijpt dan ook dat de intensiteit van oefeningen toeneemt.	Defensie stelt deze betrokkenheid op prijs. Een open en zorgvuldige uitwisseling van inzichten draagt bij aan een beter begrip van elkaars positie. Defensie blijft in overleg met medeoverheden en regionale partners. Waar nodig worden bestaande contacten verder benut om signalen uit de omgeving tijdig te bespreken. Zo blijft ruimte voor wederzijds begrip en een zorgvuldige afweging bij de verdere uitwerking en uitvoering van het NPRD.	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
177	De indiener geeft mee dat in het Omgevingsloket, in het document Nationaal Programma Ruimte voor Defensie, paragraaf 11.3.2, een onjuiste kaart is opgenomen.	Defensie erkent een onjuiste kaart te hebben opgenomen in paragraaf 11.3.2 van het NPRD in het Omgevingsloket. Het betreft een fout in de weergave van de kaart. Deze is inmiddels hersteld en de correcte kaart is opgenomen in het document.	Algemene zienswijze	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
178	De indiener stelt vragen bij de noodzaak en wijze van het uitvoeren van grootschalige fysieke munitiebeproevingen gezien kosten, technologische ontwikkelingen en mogelijke alternatieven zoals simulatie, en vraagt zich af hoe deze afwegingen zijn gemaakt en onderbouwd in relatie tot de gekozen uitbreidingsvariant?	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn verschillende alternatieven onderzocht. Simulaties en andere technologische toepassingen worden waar mogelijk ingezet en dragen bij aan het beperken van de behoefte aan fysieke beproevingen. Tegelijkertijd kunnen zij fysieke beproevingen niet volledig vervangen. Voor het testen, valideren en certificeren van munitie en wapensystemen blijven fysieke beproevingen noodzakelijk om de veiligheid, betrouwbaarheid en operationele inzetbaarheid te kunnen waarborgen. De keuze voor de uitbreidingsvariant is gebaseerd op de operationele behoefte van Defensie, de beschikbare ruimte en de uitkomsten van de uitgevoerde onderzoeken en afwegingen. Deze afweging is beschreven in het Programma Ruimte voor Defensie en de bijbehorende milieubeoordelingen.	Defensie specifiek	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
179	De indiener verzoekt om structurele en transparante communicatie en overleg tussen Defensie, overheden en betrokkenen, onder meer via regionale commissies en duidelijke uitvoeringsspoorboekjes, en vraagt zich af op welke wijze deze samenwerking en informatievoorziening worden ingericht en geborgd tijdens de verdere uitwerking en uitvoering?	Defensie erkent het belang van structurele, transparante communicatie en overleg met overheden en betrokkenen. Tijdens de verdere uitwerking en uitvoering van het NPRD worden regionale overleggen en andere overlegvormen actief ingezet om de samenwerking te waarborgen. Daarnaast worden op verschillende momenten informatieproducten opgesteld, zodat alle betrokkenen tijdig en volledig worden geïnformeerd over plannen, besluiten en monitoring. Het eerste document zullen de roadmaps zijn waar Defensie laat zien hoe men verder gaat met de behoefte. Op deze wijze wordt geborgd dat de communicatie en participatie gedurende de hele planuitvoering structureel, transparant	Defensie specifiek	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

		en toetsbaar plaatsvindt. In de uitvoering zal Defensie zoals eerder toegezegd oefeningen vroegtijdig aankondigen zodat de omgeving hier rekening mee kan houden.		
180	De indiener wijst op mogelijke waardevermindering van onroerend goed en andere economische schade voor bewoners en ondernemers als gevolg van de uitbreiding, en vraagt zich af hoe deze effecten worden betrokken bij besluitvorming en hoe eventuele schadeafhandeling is voorzien?	Defensie streeft er in de eerste plaats naar om effecten op de omgeving zoveel mogelijk te beperken. Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over mogelijke waardevermindering van onroerend goed en economische gevolgen voor bewoners en ondernemers. Indien een overheidsbesluit aantoonbaar schade veroorzaakt, kan aanspraak bestaan op nadeelcompensatie. Dit betreft een vergoeding voor schade die het gevolg is van rechtmatig overheidshandelen en die een beperkte groep burgers of bedrijven onevenredig treft, voor zover de schade uitgaat boven het normaal maatschappelijk (ondernemers)risico. Zowel particuliere eigenaren als ondernemers kunnen, na een schadeveroorzakend besluit of handeling dat is genoemd in Afdeling 15.1 van de Omgevingswet een verzoek tot nadeelcompensatie indienen. Dit wordt per geval beoordeeld op basis van de geldende wettelijke criteria.	Economie en sociaal	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
181	De indiener geeft aan dat mogelijke effecten van schietactiviteiten op bestaande en toekomstige windenergievoorzieningen niet zijn benoemd, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat het functioneren en de ontwikkelruimte van windpark Fryslân niet worden beperkt?	In het kader van het NPRD is aanvullend onderzoek uitgevoerd naar trilling. Daarbij is geen specifiek onderzoek verricht naar de effecten van trillingen op bestaande windturbines of op de ontwikkelmogelijkheden van toekomstige windenergieprojecten. In de vervolgfase zal nader worden bekeken of aanvullende onderzoeken noodzakelijk zijn om eventuele effecten op bestaande en toekomstige windenergievoorzieningen in beeld te brengen en te beoordelen.	Energie	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
182	De indiener geeft aan dat in de huidige onderzoeken onvoldoende inzicht wordt gegeven in de feitelijke geluidbelasting, gehanteerde rekenmethoden, uitgangspunten, maximale en equivalente geluidsniveaus, cumulatie met andere geluidsbronnen en de gevolgen daarvan voor een aanvaardbaar woon- en leefklimaat bij omliggende gevoelige bestemmingen, recreatieterreinen en woonobjecten.	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER is vanuit een worstcasebenadering geconcludeerd dat negatieve geluidseffecten niet uitgesloten kunnen worden, in beide onderzochte scenario's. Tussen het ontwerpbesluit en het definitieve besluit is nog aanvullend trillingonderzoek en onderzoek naar piekgeluiden uitgevoerd. Die resultaten zijn, tezamen met uw zienswijze, opnieuw meegewogen bij de definitieve besluitvorming. In de vervolgfase worden de activiteiten en effecten verder geconcretiseerd en getoetst binnen de geldende wettelijke kaders en de in het NPRD opgenomen randvoorwaarden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
183	De indiener maakt zich zorgen over de bestaande en toenemende geluidsoverlast door schietactiviteiten, de cumulatieve ef-	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over geluidsoverlast, cumulatieve effecten en mogelijke gevolgen voor gezondheid, stress en leefkwaliteit van omwonenden en andere gebruikers van het gebied. Deze effecten zijn in het NPRD	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente

	fecten daarvan en de mogelijke gevolgen voor gezondheid, stress en leefkwaliteit van omwonenden en gebruikers van het gebied, en vraagt zich af hoe deze effecten in samenhang zijn beoordeeld en betrokken bij de afwegingen rond de voorgenomen uitbreiding?	en de bijbehorende planMER betrokken bij de afwegingen. Daarbij is gekeken naar de geluidseffecten van de voorgenomen activiteiten en de gevolgen voor de omgeving. Daarom is in het NPRD vastgehouden aan een maximale geluidsbelasting van 55 dB Bsdan op geluidsgevoelige objecten, hoewel wettelijk een hogere grenswaarde mogelijk zou zijn. Hiermee is bewust gekozen voor een lagere maximale geluidsbelasting dan op grond van de regelgeving mogelijk is. Bij de verdere uitwerking van de plannen worden de effecten op het woon- en leefklimaat nader beoordeeld en waar nodig maatregelen getroffen om negatieve gevolgen voor de omgeving zoveel mogelijk te beperken.		Súdwest Fryslân
184	De indiener wijst erop dat schietactiviteiten trillingshinder kunnen veroorzaken en zorgen oproepen over mogelijke schade en veiligheidsrisico's voor woningen en recreatieve bebouwing, en vraagt zich af op welke wijze trillingsniveaus worden onderzocht, gemonitord en meegewogen bij vergunningverlening en gebruiksbeperkingen?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over trillingshinder en mogelijke gevolgen voor woningen, recreatieve bebouwing en veiligheid. Bij de voorbereiding van de plannen worden trillingsniveaus onderzocht aan de hand van gangbare rekenmethoden. De resultaten van deze onderzoeken worden betrokken bij de vergunningverlening, planologische inpassing en bij het bepalen van eventuele gebruiksbeperkingen. Op deze wijze wordt geborgd dat trillingshinder, veiligheidsrisico's en mogelijke schade zorgvuldig worden meegewogen en waar nodig door mitigatie- of beheersmaatregelen worden beperkt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
185	De indiener geeft aan dat de schiet- en detonatielocaties grenzen aan stiltegebieden en dat de uitbreiding leidt tot een verslechtering van de geluidssituatie, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat wordt voldaan aan de beschermingsdoelen en zorgplichten voor stiltegebieden bij verdere uitwerking en uitvoering?	Het klopt dat de voorgenomen uitbreiding van schietactiviteiten leidt tot meer geluid, zowel door een toename van het aantal schietdagen (van 60 naar 90 dagen per jaar) als door een hogere geluidbelasting. Deze effecten zijn onderzocht en betrokken bij de afwegingen in het NPRD en de bijbehorende planMER. Ten behoeve van de vervolgbesluitvorming worden de effecten meer in detail onderzocht en worden maatregelen getroffen om negatieve gevolgen te beperken. Daarmee wordt geborgd dat de gevolgen voor stiltegebieden zorgvuldig worden betrokken bij de verdere besluitvorming en uitvoering.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
186	Indiener maakt zich zorgen dat door de vele uitgesloten periodes er tijdens de overgebleven periodes van drie à vier maanden een te grote belasting op de leefomgeving ontstaat.	Defensie erkend dat er rekening zal worden gehouden daar waar het kan met andere belangen waardoor het gebruik zich voornamelijk zal concentreren in bepaalde periodes. De keuze voor een beperkt aantal dagen voor beproevingen is mede ingegeven om de overlast te beperken en zoveel als mogelijk rekening te houden met verschillende andere belangen, zoals natuur en recreatie. Op een groot aantal dagen in het jaar is er daardoor geen sprake van overlast.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
187	Indiener vraagt zich af wat er met munitie gedaan wordt, en of door oefeningen een kans bestaat op	Defensie begrijpt de zorg over munitie en de mogelijkheid dat er resten achterblijven na beproevingen. Op de Breezanddijk vinden beproevingen plaats	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer,

	het aantreffen van achtergelaten oorlogsresten	waarbij munitie wordt verschoten en tot ontploffing komt. Het uitgangspunt is dat munitie volledig detoneert. In de praktijk kan het voorkomen dat een klein deel niet afgaat. Dit worden blindgangers genoemd. Defensie neemt maatregelen om de kans hierop zo klein mogelijk te maken. Vooraf wordt het oefengebied zorgvuldig ingericht. Tijdens en na de beproevingen vindt controle plaats. Ook wordt gewerkt volgens strikte veiligheidsprocedures. Daarnaast wordt bij de verdere uitwerking onderzocht hoe eventuele effecten op de waterkwaliteit kunnen worden voorkomen of beperkt, conform de eisen van de Kaderrichtlijn Water		Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
188	Indiener vraagt betrokken te blijven in de appreciatie van de uitkomsten van de onderzoeken die nog niet afgerond zijn, met name omdat de mate van de piekbelasting en trillingshinder momenteel onbekend zijn.	Defensie begrijpt de wens van de indiener om betrokken te blijven bij de beoordeling van de uitkomsten van de onderzoeken, in het bijzonder ten aanzien van piekgeluid en trillingshinder. Op basis van het onderzoek is in het NPRD een keuze gemaakt. Op grond van deze inzichten geldt voor de beproevingslocatie Breezanddijk op dit moment geen redenen om het gekozen voorkeursalternatief te wijzigen. Wel zijn op basis van deze inzichten enkele aandachtspunten ten aanzien van piekgeluid en trillingen nader geconcretiseerd in het NPRD. Deze aandachtspunten worden in het vervolgonderzoek verder onderzocht en betrokken bij de verdere planuitwerking en besluitvorming. Defensie blijft hierover in gesprek met de betrokken medeoverheden. De resultaten worden betrokken bij de verdere uitwerking van de plannen en eventuele vervolgbesluiten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
189	Indiener wijst op (beschermde) archeologische resten in het IJsselmeer, en vraagt zich af in hoeverre de oefeningen hier impact op hebben?	In het addendum is beschreven dat er twee scheepswrakken met archeologische waarden in het de bestaande schietsector van Breezanddijk liggen. Bij de verdere uitwerking van de plannen worden de effecten op archeologische waarden betrokken, overeenkomstig de geldende wet- en regelgeving. Indien activiteiten kunnen leiden tot verstoring van bekende of te verwachten archeologische resten, wordt nader onderzoek uitgevoerd en worden zo nodig maatregelen getroffen om deze waarden te beschermen. Op deze wijze wordt geborgd dat archeologische belangen zorgvuldig worden meegewogen in de verdere besluitvorming en uitvoering.	Landschap en erfgoed	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
190	De indiener geeft aan dat de effecten van geluid en trillingen op vogels, zeezoogdieren en andere (onderwater)soorten mogelijk onvoldoende integraal zijn onderzocht, en vraagt zich af hoe deze effecten volledig en gebiedsbreed in beeld worden gebracht?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER, waaronder een passende beoordeling past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER en de passende beoordeling is vanuit een worstcasebenadering geconcludeerd dat negatieve effecten op de door	Natuur	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

		indieners genoemde soorten niet uitgesloten kunnen worden (zowel op land als op en onder water), en dat vervolgonderzoek nodig is om te bepalen wat de exacte effecten van schietoefeningen voor beschermde diersoorten zijn.		
191	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke significante negatieve effecten op Natura 2000-gebieden door geluid, piekbelasting en cumulatie van activiteiten, en vraagt zich af hoe ecologische drempelwaarden, voortoetsen en mitigerende maatregelen worden toegepast bij de uitbreiding?	De effecten van de voorgenomen activiteiten op beschermde natuurwaarden zijn in het kader van de planMER, waaronder ook een passende beoordeling op hoofdlijnen onderzocht. Hierbij is gekeken naar de mogelijke effecten van onder meer geluid, trillingen en verstoring op beschermde soorten en Natura 2000-gebieden. Ook zijn cumulatieve effecten betrokken voor zover deze op het huidige planniveau in beeld konden worden gebracht. De resultaten van deze onderzoeken zijn meegewogen bij de besluitvorming over het NPRD. Daarbij is geconstateerd dat mogelijke negatieve effecten op natuur een belangrijk aandachtspunt is bij de verdere uitwerking van de plannen. In de vervolgfase zullen, waar wettelijk vereist, nadere ecologische beoordelingen worden uitgevoerd. Daarbij wordt beoordeeld of significante gevolgen voor Natura 2000-gebieden kunnen optreden en welke maatregelen nodig zijn om negatieve effecten te voorkomen, te beperken of te mitigeren.	Natuur	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
192	De indiener wijst erop dat aanvullend natuuronderzoek nog loopt en dat uitkomsten bepalend zijn voor de beoordeling van effecten en maatregelen, en vraagt zich af hoe deze resultaten worden gedeeld en benut in overleg met medeoverheden?	In de vervolgfase zullen, waar wettelijk vereist, nadere ecologische beoordelingen worden uitgevoerd. Daarbij wordt beoordeeld of significante gevolgen voor Natura 2000-gebieden kunnen optreden en welke maatregelen nodig zijn om negatieve effecten te voorkomen, te beperken of te mitigeren. Defensie blijft hierover in gesprek met de betrokken medeoverheden, zodat de onderzoeksresultaten gezamenlijk kunnen worden besproken en meegewogen bij vervolgbesluiten. Op deze wijze wordt geborgd dat nieuwe inzichten uit de onderzoeken zorgvuldig worden benut in het vervolgproces.	Natuur	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân
193	De indiener geeft aan dat schietactiviteiten leiden tot onzekerheid, veiligheidsgevoel en beperkingen voor recreatie, scheepvaart en andere gebruiksfuncties op het IJsselmeer, en vraagt zich af hoe deze ruimtelijke functies en belangen zijn meegewogen bij de planning, fasering en perioden van de beproevingen?	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de effecten op andere gebruikers van het gebied betrokken bij de afwegingen. Daarbij is gekeken naar de gevolgen voor onder meer recreatie en scheepvaart en naar de wijze waarop activiteiten veilig kunnen plaatsvinden. Het aantal dagen waarop schietactiviteiten plaatsvinden blijft beperkt tot een deel van het jaar en buiten deze perioden blijven de betreffende gebieden beschikbaar voor andere functies. Bij de verdere uitwerking van de plannen wordt aandacht besteed aan de planning, fasering en communicatie rondom de activiteiten, zodat hinder en beperkingen voor andere gebruikers van het gebied zoveel mogelijk worden beperkt.	Ruimtegebruik	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

194	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke verslechtering van de waterkwaliteit door munitieresten en zeer zorgwekkende stoffen in het IJsselmeer, de verantwoordelijkheid voor opruimen en het behalen van KRW-doelen, en vraagt zich af hoe deze risico's worden beperkt en geborgd in samenhang met bestaand waterkwaliteitsbeleid?	De effecten van de voorgenomen activiteiten op de waterkwaliteit zijn betrokken het planMER en het Addendum dat ten grondslag ligt aan het van het NPRD. Daarbij is ook gekeken naar de relevante wettelijke kaders en beleidsdoelen voor waterkwaliteit, waaronder de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water. Uit de uitgevoerde onderzoeken blijkt dat de voorgenomen activiteiten geen significante negatieve effecten hebben op de waterkwaliteit en ook niet voorkomen dat de KRW-doelen worden behaald. Bij de verdere uitwerking van de plannen blijven mogelijke effecten op de waterkwaliteit onderdeel van de beoordeling. Defensie handelt daarbij overeenkomstig de geldende wet- en regelgeving en blijft hierover in overleg met de betrokken waterbeheerders en medeoverheden. Op deze wijze wordt geborgd dat de waterkwaliteitsbelangen zorgvuldig worden betrokken bij de verdere besluitvorming en uitvoering.	Water	Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, Afsluitdijk, gemeente Súdwest Fryslân

5.4 LS-14 Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
195	De indiener wijst erop dat de sociaaleconomische effecten van intensivering, zoals gevolgen voor toerisme, recreatief verblijfsklimaat, investeringszekerheid en werkgelegenheid, onvoldoende inzichtelijk zijn gemaakt en vraagt zich af op welke wijze deze effecten, inclusief seizoensgebonden kwetsbaarheid, worden onderzocht en kenbaar worden meegewogen in de belangenafweging?	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de effecten van de voorgenomen ontwikkelingen onderzocht op het detailniveau dat past bij een beleidsmatig programma. Daarbij zijn de effecten op de leefomgeving, waaronder mogelijke sociaaleconomische effecten, op hoofdlijnen in beeld gebracht en meegewogen bij de besluitvorming. Het NPRD maakt echter nog geen keuzes over de concrete uitvoering en inrichting van activiteiten. Hierdoor kunnen effecten op lokaal niveau, zoals gevolgen voor afzonderlijke recreatieondernemingen, investeringsbeslissingen, bezoekersaantallen of seizoensgebonden recreatie, op dit moment nog niet volledig worden gekwantificeerd. In de verdere besluitvorming zullen deze belangen worden meegewogen en zal, waar relevant, ook worden ingegaan op de mogelijkheid van schadevergoeding in de vorm van nadeelcompensatie en de daarvoor geldende uitgangspunten.	Algemeen	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
196	De indiener geeft aan dat de voorgenomen activiteiten kunnen raken aan gemeentelijke beleidskaders en andere (rijks)opgaven en vraagt zich af op welke wijze de samenhang met de Ontwikkelvisie Petten en de positionering van de Energy & Health Campus	Defensie onderschrijft het belang van een zorgvuldige afweging van de samenhang met bestaande beleidskaders en gebiedsontwikkelingen, waaronder de Ontwikkelvisie Petten en de ontwikkeling van de Energy & Health Campus. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet	(Rijks)Raakvlakken	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

	kenbaar wordt betrokken in de belangenafweging?	op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiële beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken.		
197	De indiener geeft aan dat betrokken partijen zekerheid willen over ongestoorde bedrijfsvoering en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat de bedrijfsvoering van NRG PALLAS en de Energy & Health Campus nu en in de toekomst niet wordt geschaad door de voorgenomen activiteiten?	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken.	(Rijks)Raakvlakken	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
198	De indiener stelt dat de gehanteerde onderzoeksopzet en beoordelingssystematiek onvoldoende transparant, actueel en wetenschappelijk onderbouwd zijn, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat de besluitvorming steunt op een methodologisch deugdelijk, onafhankelijk en volledig onderbouwd onderzoek?	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.		
199	De indiener geeft aan dat onduidelijkheid bestaat over de geldigheid, inhoud en referentiesituatie van bestaande vergunningen voor het schietterrein, en vraagt zich af op welke wijze helderheid wordt verschaft over de juridische status van vergunningen en de gehanteerde uitgangssituatie voor de beoordeling?	Voor het NPRD is uitgegaan van de op het moment van opstellen geldende vergunde situatie voor de beproevingslocatie Petten. Defensie heeft een vigerende vergunning voor de schietinrichting. Deze vergunning dateert uit 2018 en geeft ruimte voor een vastgesteld aantal schoten, waarbij er hogere waarden op een aantal woningen zijn vastgesteld. Defensie heeft afgelopen jaren nauwelijks gebruik gemaakt van de ruimte in deze vergunning. De aanvullende behoefte is beoordeeld ten opzichte van deze referentiesituatie. Het NPRD wijzigt bestaande vergunningen niet en bevat geen besluit over vergunningverlening. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar, hierdoor blijft het huidig gebruik binnen de bestaande vergunning. Indien in een vervolgtraject nadere besluitvorming aan de orde is, zal de dan geldende juridische en feitelijke situatie als uitgangspunt worden gehanteerd. Daarbij wordt transparant gemaakt welke vergunningen, rechten en gebruiksmogelijkheden onderdeel vormen van de referentiesituatie voor de betreffende beoordeling.	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
200	De indiener stelt dat onvoldoende is onderbouwd waarom de beoogde intensivering noodzakelijk en evenredig is en dat alternatieven onvoldoende zijn onderzocht, en vraagt zich af op welke wijze een volwaardig alternatievenonderzoek (met vergelijk tussen andere locaties in Nederland en het buitenland) en evenredigheidstoets wordt uitgevoerd voordat tot besluitvorming wordt overgegaan?	Voor de beproevingslocaties Petten en Breezanddijk geldt dat dit bestaande en unieke locaties zijn waar Defensie, binnen de geldende vergunningen, munitie en wapensystemen kan beproeven. Het testen van munitieartikelen in Nederland is noodzakelijk voor de operationele gereedheid van de krijgsmacht, de veiligheid van militairen en het voldoen aan bondgenootschappelijke verplichtingen. Daarbij is in het planMER beoordeeld of deze behoefte proportioneel is, door de effecten op mens, natuur en milieu inzichtelijk te maken en af te wegen tegen het belang van de activiteit. In het planMER zijn tevens alternatieven onderzocht, waaronder varianten in de invulling en intensiteit van het gebruik van bestaande locaties. Hierbij is ook gekeken naar de mogelijkheid om activiteiten te spreiden of anders te organiseren. Voor deze specifieke testactiviteiten	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		geldt dat uitwijken naar andere locaties, zowel binnen Nederland als in het buitenland, beperkt mogelijk is vanwege de benodigde ruimte, veiligheidszones en beschikbare infrastructuur. De noodzaak van de aanvullende behoefte en de afweging van alternatieven zijn beschreven in de onderliggende onderzoeken bij het NPRD. Het NPRD betreft een beleidsmatig programma en bevat geen besluit over de realisatie van concrete activiteiten. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Indien in een vervolgtraject nadere besluitvorming aan de orde is, zullen de noodzaak, de effecten en eventuele redelijke alternatieven worden beoordeeld op het detailniveau dat past bij het betreffende besluit. Daarbij wordt ook bezien welke alternatieven relevant en realistisch zijn om in de afweging te betrekken. De evenredigheid van een voorgenomen ontwikkeling vormt daarbij onderdeel van de integrale belangenafweging.		
201	Indiener geeft aan dat de reikwijdte van geluid- en hindercontouren onvoldoende concreet zijn uitgewerkt waardoor indiener niet kan beoordelen of ontwikkelingen geraakt worden.	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
202	Indiener komt met voorstel met betrekking tot het seizoen en tijdstip van	Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar, hierdoor blijft het	Algemene zienswijze	Petten groei beproevingen Noord-

	schietoefeningen of wijst op een alternatieve locatie.	huidig gebruik binnen de bestande vergunning. Een eventuele toekomstige uitbreiding van het aantal schoten en schietdagen vraagt om nader onderzoek en een afzonderlijke vergunningprocedure. Daarbij moet onder meer worden aangetoond dat wordt voldaan aan de randvoorwaarden voor geluid, natuur, trillingen en waterkwaliteit. Ook de mogelijke effecten van een toename van 20 naar 45 schietdagen binnen Natura 2000-gebied en de gevolgen voor de instandhoudingsdoelen maken hiervan onderdeel uit. De uitkomsten van deze onderzoeken kunnen van invloed zijn op het toekomstige gebruik. Suggesties met betrekking tot de uitvoering van activiteiten, waaronder de keuze van seizoen, tijdstip of eventuele alternatieve locaties, kunnen bij een dergelijke nadere uitwerking worden betrokken.		zee, gemeente Schagen
203	De indiener verzoekt om onderbouwing en noodzakelijkheid van de oefendagen en schoten, tijdige duidelijkheid over de aard, frequentie, ruimtelijke begrenzing en schietdagen en vraagt zich af op welke wijze een betrouwbare jaarplanning van schietactiviteiten ruim vooraf wordt gepubliceerd en afgestemd met gemeente en recreatieondernemers, inclusief aansluiting op een evenementenagenda?	Het NPRD voorziet voor de beproevingslocatie Petten niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten of het aantal schietdagen per jaar. De operationele behoefte die ten grondslag ligt aan de in het NPRD onderzochte ontwikkelrichting is beschreven en onderbouwd in de bij het NPRD behorende stukken. Vragen over de concrete uitvoering van activiteiten, waaronder de frequentie van gebruik, het aantal schoten en schietdagen, de planning van schietdagen en de afstemming met gemeenten en andere belanghebbenden, maken geen onderdeel uit van het NPRD. Het bestaande vergunde gebruik van de schietfaciliteit blijft ongewijzigd mogelijk. Defensie onderkent het belang van een goede communicatie met de omgeving over het gebruik van de locatie en beziet hoe omwonenden en andere betrokkenen hierover goed geïnformeerd kunnen worden.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
204	De indiener wijst op diverse procedurele en communicatieve tekortkomingen in de informatievoorziening en participatie rond het ontwerp, en vraagt zich af op welke wijze wordt gewaarborgd dat belanghebbenden tijdig, volledig en zorgvuldig worden geïnformeerd en betrokken?	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de wettelijke procedures voor kennisgeving, terinzagelegging en het indienen van zienswijzen gevolgd. De ingediende zienswijzen worden betrokken bij de verdere besluitvorming. Indien vervolgprocedures aan de orde zijn, worden deze uitgevoerd conform de dan geldende wettelijke vereisten voor participatie en besluitvorming. Daarbij streeft Defensie ernaar belanghebbenden tijdig en zorgvuldig te informeren over relevante stappen in het proces en hen, waar passend, te betrekken bij de verdere uitwerking.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
205	Indiener vraagt om mitigerende en geluidswerende maatregelen uit te werken om de impact op het achterland te verminderen, en verzoekt het treffen van deze maatregelen mee te nemen in de besluitvorming	Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de effecten van de voorgenomen ontwikkelingen op de leefomgeving onderzocht, waaronder de geluidseffecten. Daarbij is ook gekeken naar mogelijkheden om negatieve effecten te voorkomen, te beperken of te mitigeren. Het NPRD is een strategisch beleidsprogramma en bevat	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		geen besluit over de uitvoering van concrete maatregelen. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Defensie heeft ervoor gekozen in de onderzoeken uit te gaan van een situatie zonder vastgelegde aanvullende mitigerende maatregelen. Daarmee wordt een transparant beeld gegeven van de potentiële effecten zoals deze zich in een conservatief scenario kunnen voordoen. De onderzochte effecten zijn vervolgens beoordeeld binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders en vormen de basis voor de afwegingen die in het NPRD zijn gemaakt.		
206	De indiener vraagt naar een reële inschatting van het aantal schietdagen per jaar, en vraagt of er ook een ondergrens voor het aantal schietdagen is	Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Het NPRD beschrijft de ruimtelijke behoefte van Defensie op hoofdlijnen en bevat geen operationele planning of garanties over het feitelijke gebruik van een locatie. Het daadwerkelijke aantal schietdagen kan van jaar tot jaar verschillen en is afhankelijk van onder meer operationele behoeften, testprogramma's en beschikbare capaciteit. Bij de voorbereiding van het NPRD is uitgegaan van de behoefte zoals die door Defensie is vastgesteld. Daarbij is geen ondergrens voor het aantal schietdagen opgenomen. Indien in een vervolgtraject concrete besluiten worden voorbereid, wordt het gebruik van de locatie beoordeeld op het detailniveau dat past bij het betreffende besluit en binnen de daarvoor geldende wettelijke kaders.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
207	De indiener geeft aan dat in het addendum informatie staat over een onbemand lucht vaartuig, maar dat tijdens de informatiebijeenkomst gesteld is dat er geen drones gebruikt worden tijdens de oefening en vraagt om aanpassing van het addendum hierop	Op dit moment zet Defensie geen onbemande luchtvaartuigen (drones) in bij de beproevingen. Dit komt overeen met de informatie die tijdens de informatiebijeenkomst is verstrekt. Het addendum beschrijft de mogelijke inzet van een onbemand luchtvaartuig als onderdeel van een bredere verkenning van ontwikkelingen die in het kader van het planMER zijn beschouwd. Daarmee is beoogd om een zo volledig mogelijk beeld te geven van activiteiten die relevant kunnen zijn voor de onderzochte effecten. De vermelding van onbemande luchtvaartuigen in het addendum betekent niet dat sprake is van huidig gebruik of dat binnen het NPRD wordt voorzien in de inzet daarvan. Defensie onderschrijft het belang van heldere en consistente communicatie over de inhoud van de onderzoeken en de daarin gehanteerde uitgangspunten. De beschikbare documentatie moet een juist en navolgbaar beeld geven van de activiteiten die binnen de reikwijdte van het NPRD zijn beschouwd. Tegen deze achtergrond ziet Defensie geen aanleiding om het addendum aan te passen, aangezien de beschrijving van	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		onbemande luchtvaartuigen is opgenomen als onderdeel van de onderzochte scenario's en niet als beschrijving van de huidige situatie.		
208	De indiener vraagt om te verduidelijken wat de relatie is tussen de revitalisering en de groei van de beproevingen en geeft aan dat de revitalisering niet door kan gaan zonder besluitvorming over intensivering.	De revitalisering van de beproevingslocatie en de aanvullende behoefte voor intensivering van de beproevingen zijn afzonderlijke trajecten met een eigen doel en besluitvorming. Het NPRD heeft betrekking op de ruimtevraag die voortvloeit uit de aanvullende behoefte van Defensie en vormt geen besluit over de uitvoering van revitaliseringsmaatregelen. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Het NPRD legt daarmee ook geen directe koppeling tussen de revitalisering van de locatie en een intensivering van het gebruik. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
209	De indiener benoemt dat er twee opties in het addendum onderzocht zijn en vraagt of Defensie dit betekent dat Defensie één van deze twee opties kiest	In het addendum zijn 2 scenario's onderzocht: een scenario van een maximale geluidbelasting van 55 dB Bsdan en een scenario voor 60 dB Bsdan (maximaal wettelijk toegestaan). Dit onderzoek heeft ertoe geleid dat in het NPRD is besloten om de maximale belasting van 60 dB Bsdan toe te staan voor dit gebied. Wel is er nader onderzoek gedaan naar de geluid en trillingen. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiële beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming. Daarmee wordt invulling	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		gegeven aan de aanvullende behoefte binnen de huidige vergunde gebruiksruimte.		
210	De indiener vraagt naar de relatie tussen het laagvliegoefengebied, andere Defensiebehoeften en het intensiveren van beproevingen, en vraagt of deze activiteiten gelijktijdig plaats kunnen vinden	Het nieuwe laagvlieggebied en het beproevingengebied bij Petten overlappen niet. Activiteiten kunnen dus gelijktijdig plaatsvinden. Voor beide activiteiten geldt dat deze plaatsvinden op een beperkt aantal dagen in het jaar. Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de verschillende ruimtelijke behoeften van Defensie in samenhang beschouwd. De verschillende activiteiten kennen ieder hun eigen operationele randvoorwaarden, veiligheidsvereisten en gebruiksregels. Of activiteiten gelijktijdig kunnen plaatsvinden, is afhankelijk van de aard van de activiteiten, de beschikbare ruimte en de geldende veiligheidsvoorschriften. Het NPRD bevat geen operationele planning van activiteiten. De afstemming van activiteiten vindt plaats binnen de daarvoor geldende procedures en kaders. Indien in een vervolgtraject concrete besluiten worden voorbereid, worden de relevante effecten en eventuele samenloop met andere activiteiten nader beoordeeld op het detailniveau dat past bij het betreffende besluit.	Defensie specifiek	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
211	De indiener maakt zich zorgen over omzetderving, annuleringen, extra kosten en mogelijke waardedaling bij kustondernemers als gevolg van schietactiviteiten en vraagt zich af op welke wijze een vooraf kenbare regeling voor aantoonbare economische schade wordt ingericht, inclusief criteria, procedure en monitoring?	Het NPRD bevat geen besluit over concrete activiteiten of de uitvoering daarvan. Er is geen sprake van intensivering of uitbreiding van het gebruik van de beproevingslocatie. Daardoor is op dit moment geen situatie waarin eventuele economische effecten of schade voor individuele ondernemers kunnen worden vastgesteld of beoordeeld. De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD geven inzicht in de mogelijke effecten binnen de reikwijdte van het beleidsprogramma, maar bevatten geen concrete maatregelen of toezeggingen over schadevergoedingen of nadeelcompensatie. Indien een overheidsbesluit aantoonbaar schade veroorzaakt, kan aanspraak bestaan op nadeelcompensatie. Dit betreft een vergoeding voor schade die het gevolg is van rechtmatig overheidshandelen en die een beperkte groep burgers of bedrijven onevenredig treft, voor zover de schade uitgaat boven het normaal maatschappelijk (ondernemers)risico. Zowel particuliere eigenaren als ondernemers kunnen, na een schadeveroorzakend besluit of handeling dat is genoemd in Afdeling 15.1 van de Omgevingswet een verzoek tot nadeelcompensatie indienen. Dit wordt per geval beoordeeld op basis van de geldende wettelijke criteria.	Economie en sociaal	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
212	De indiener wijst erop dat cumulatieve effecten van de schietactiviteiten in samenhang met andere mili-	De effecten in het planMER Addendum zijn afgezet tegen de referentiesituatie, waarin rekening is gehouden met bestaande geluidbronnen in de omgeving.	Economie en sociaal	Petten groei beproevingen Noord-

	taire, recreatieve en economische activiteiten onvoldoende zijn onderzocht, en vraagt zich af op welke wijze deze cumulatieve effecten alsnog integraal en inzichtelijk worden beoordeeld zodat een volledige belangenafweging kan plaatsvinden?	In het planMER en Addendum is cumulatie beoordeeld door de verschillende geluidbronnen van Defensie in samenhang te bezien. Dit leidt niet tot een afzonderlijke rekenkundige cumulatie op de locatie Petten. Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de milieueffecten van de voorgenomen ontwikkelingen onderzocht op het detailniveau dat past bij een beleidsmatig programma. Daarbij is, waar relevant, rekening gehouden met cumulatieve effecten binnen de reikwijdte van het programma. Het NPRD bevat geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten.		zee, gemeente Schagen
213	De indiener maakt zich zorgen over waardedaling en verminderde verhuurbaarheid van woningen, (vakantie)verblijven of strandpaviljoens door toename van militaire activiteiten, geluid en trillingen en vraagt zich af op welke wijze mogelijke waardevermindering en inkomensschade worden vastgesteld en afgehandeld, inclusief eventuele aanspraken op planschade of nadeelcompensatie?	Het NPRD bevat geen besluit over concrete activiteiten of wijzigingen die rechtstreeks gevolgen hebben voor eigendommen of bedrijfsvoering. Er is geen sprake van intensivering of uitbreiding van de activiteiten op de beproevingslocaties. Daardoor kunnen mogelijke effecten op vastgoedwaarden of inkomsten op dit moment niet worden vastgesteld of beoordeeld. De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD geven inzicht in de mogelijke effecten binnen de reikwijdte van het beleidsprogramma. Eventuele maatregelen of regelingen voor schadevergoeding of nadeelcompensatie maken geen onderdeel uit van het NPRD en kunnen op dit abstractieniveau niet worden ingevuld. In de verdere besluitvorming zullen deze belangen worden meegewogen en zal, waar relevant, ook worden ingegaan op de mogelijkheid van schadevergoeding in de vorm van nadeelcompensatie en de daarvoor geldende uitgangspunten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
214	De indiener wijst erop dat de nabijheid van nucleaire installaties, de grote hoeveelheid werknemers en de kwetsbaarheid van de ondergrond extra risico's kunnen opleveren bij trillingen en aanpalende activiteiten en vraagt zich af op welke wijze deze omgevingsveiligheids- en bodemrisico's, inclusief mogelijke effecten op de HFR-reactor en de Pallas-reactor en geluidsnormen voor de werknemers, worden onderzocht en meegewogen?	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebben-	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		den worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.		
215	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van recreatief ruimtegebruik en rustbeleving door schietactiviteiten, piekgeluid, trillingen en (tijdelijke) ontoegankelijkheid van strand- en duingebied en vraagt zich af op welke wijze deze effecten op recreatie en toegankelijkheid worden beoordeeld en meegenomen bij besluiten over gebruik en eventuele afsluitingen?	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor mogelijke effecten van schietactiviteiten op recreatie, rustbeleving en de toegankelijkheid van strand- en duingebieden. In het planMER zijn de effecten op de leefomgeving onderzocht op het detailniveau dat past bij een beleidsmatig programma. Daarbij zijn onder meer effecten van geluid en ruimtegebruik beschouwd. Het NPRD bevat geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten of eventuele afsluitingen van gebieden. In het NPRD wordt niet voorzien in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
216	Indiener concludeert dat de intensivering strijdig is met het evenredigheids- en zorgvuldigheidsbeginsel is en wijst op negatieve effecten van impulsgeluid op de volksgezondheid van omwonenden, en vraagt hierbij aandacht voor cumulatieve geluidsbelasting.	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

217	De indiener vraagt om bij uitbreiding een bindend monitorings- en evaluatiekader met structurele metingen van geluid, openbare en periodieke rapportages van geluid en bijsturing waar metingen daar aanleiding toe geven	Defensie waardeert het actief meedenken over het beperken van geluidhinder en het zorgvuldig volgen van effecten in de omgeving. Defensie dient te voldoen aan de vergunningen die zij verleend heeft gekregen door het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag voert controle op de verleende vergunningen. In het geval Defensie een niet-vergunde activiteit onderneemt, wordt hier door het bevoegd gezag op gehandhaafd. Defensie zal dus niet een meetnetwerk aanleggen voor deze locatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
218	De indiener geeft aan dat piekgeluid en trillinghinder belangrijk zijn voor het verwachte effect op de leefomgeving, stelt vast dat het huidige onderzoek onvoldoende concreet is en vraagt om geïnformeerd te worden over nog lopend onderzoek naar piekgeluid en trillinghinder en vraagt resultaten van dit onderzoek te betrekken bij een definitief oordeel over deze behoefte	De onderzoeken die ten grondslag liggen aan het NPRD zijn uitgevoerd volgens de geldende wettelijke kaders, beschikbare kennis en gangbare onderzoeksmethoden. De gehanteerde uitgangspunten, beoordelingscriteria en resultaten zijn vastgelegd in planMER en Addendum. Mede op basis van de uitgevoerde onderzoeken en de beschikbare informatie is in de afweging besloten de intensivering van de beproevingslocatie bij Petten niet op te nemen in het NPRD. Op dit moment ontbreekt hiervoor nog essentiele beslisinformatie. Om de effecten, haalbaarheid en inpasbaarheid van een eventuele intensivering zorgvuldig te kunnen beoordelen, is aanvullend onderzoek noodzakelijk. Het NPRD voorziet daarom niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. In een eventueel vervolgtraject kan nader onderzoek plaatsvinden naar de haalbaarheid en wenselijkheid daarvan, waarbij relevante beleidskaders, gebiedsontwikkelingen en belangen van betrokken overheden en belanghebbenden worden betrokken. Wel is op 18 december jl. door het kabinet besloten om de schietsector te verlengen in de richting van de Noordzee/Texel. Hiervoor geldt als randvoorwaarde dat de geluidsbelasting op geluidgevoelige objecten niet hoger mag zijn dan 60 dB Bsdan. De benodigde aanvullende onderzoeken zullen in het vervolgtraject worden uitgevoerd en betrokken bij de verdere besluitvorming.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
219	De indiener vraagt waarom Defensie niet gekozen heeft om, net als bij Breezanddijk, een maximale waarde van 55 dB Bsdan te hanteren bij Petten	Bij de totstandkoming van het NPRD is per locatie gekeken naar de specifieke kenmerken van het gebied, waaronder de ligging, de aanwezigheid van geluidsgevoelige objecten en de bestaande gebruikssituatie. Op basis hiervan zijn locatiespecifieke randvoorwaarden bepaald. Voor Petten is daarbij uitgegaan van een maximale geluidsbelasting van 60 dB Bsdan op geluidgevoelige objecten. Deze waarde past binnen de geldende wettelijke kaders en is in het NPRD gehanteerd als bovengrens voor de beschouwde ontwikkelrichting. Voor Breezanddijk is, mede gelet op de gebieds-	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		specifieke omstandigheden en afwegingen, gekozen voor een lagere maximale waarde van 55 dB Bsdan. Dit betreft dus een locatiespecifieke keuze en geen generieke norm die voor alle locaties geldt.		
220	De indiener vraagt aandacht voor stiltegebieden in de nabijheid van de schietinrichting (o.a. Zwanenwater) en stelt dat dit aspect negatiever beoordeeld zou moeten worden in het addendum	In het kader van het NPRD en het bijbehorende planMER inclusief het addendum, zijn de effecten van de voorgenomen activiteiten op de leefomgeving en natuur op hoofdlijnen in beeld gebracht. Daarbij zijn ook geluidseffecten en de mogelijke invloed daarvan op omliggende gebieden, waaronder stiltegebieden en andere beschermde gebieden, beschouwd. De resultaten van het planMER en het Addendum geven inzicht in de mogelijke toename van geluidbelasting ten opzichte van de vergunde situatie. Daarbij is geconstateerd dat sprake is van een ruimtelijke verspreiding van geluidseffecten in de omgeving van de beproevingslocatie. Op basis hiervan is in het addendum de beoordeling van effecten op stiltegebieden aangescherpt.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
221	De indiener geeft aan dat de effecten op luchtkwaliteit (door verkeersbewegingen en emissies van zeer zorgwekkende stoffen) meegenomen moet worden in de effecten op Natura 2000	In het kader van het NPRD en het bijbehorende planMER zijn de relevante milieueffecten op hoofdlijnen in samenhang beschouwd, inclusief effecten op natuur en beschermde gebieden. Daarbij zijn verschillende emissiebronnen en hun mogelijke invloed op de leefomgeving en natuur betrokken. Het NPRD is een strategisch beleidsprogramma, waardoor de beoordeling een globaal karakter heeft. Dat betekent dat niet alle locatiespecifieke bijdragen van luchtkwaliteit, waaronder de invloed op Natura 2000-gebieden, in detail zijn uitgewerkt. In de uitgevoerde onderzoeken is op basis van een worstcasescenario beoordeeld of significante negatieve effecten op Natura 2000-gebieden op voorhand kunnen worden uitgesloten. De resultaten van het planMER geven inzicht in de mogelijke effecten binnen de reikwijdte van het NPRD en vormen de basis voor de beleidsmatige afwegingen. Daarbij is de samenhang tussen emissies, waaronder verkeer en (zeer) zorgwekkende stoffen, en natuurwaarden betrokken op het passende abstractieniveau van het programma.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
222	De indiener geeft aan zich zorgen te maken over toename van geluid- en trillinghinder en geeft aan gevolgen voor de woning en leefklimaat te verwachten	Het NPRD is een strategisch beleidsprogramma en bevat geen besluit over de uitvoering van concrete maatregelen. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
223	De indiener vraagt om maatregelen die geluidhinder kunnen beperken, zoals het aanpassen van de schietrichting, het gebruiken van geluidsdempers of het gebruik van geluidafscherming	Defensie waardeert de betrokkenheid bij de leefomgeving om te zoeken naar manieren om geluidhinder te beperken. Defensie neemt deze suggesties serieus en weegt ze zorgvuldig af. Op Petten vinden verschillende typen beproevingen plaats. Deze beproevingen gebeuren binnen een vastgestelde veiligheidszone. Defensie	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		richt deze zone zo in dat de veiligheid van scheepvaart en werkzaamheden in het gebied is gewaarborgd. De richting waarin wordt geschoten hangt samen met deze veiligheidsafspraken en met het type beproeving. Daardoor is het aanpassen van de schietrichting geen mogelijke maatregel die Defensie kan inzetten om geluid te beperken. Defensie zet zich in om geluidhinder zoveel mogelijk te beperken binnen de randvoorwaarden van veiligheid en inzetbaarheid. Daarbij kijkt Defensie steeds welke maatregelen technisch en financieel, haalbaar en doelmatig zijn.		
224	De indiener stelt een vraag over de geluidbelasting op de eigen gevel en geeft aan dat de geluidbelasting op de eigen woning niet goed weergegeven is.	In het kader van het NPRD en het bijbehorende planMER zijn de geluidseffecten op hoofdlijnen onderzocht op het detailniveau dat past bij een strategisch beleidsprogramma. Daarbij is gebruikgemaakt van modelberekeningen om de geluidbelasting in de omgeving van de beproevingslocaties inzichtelijk te maken. Deze berekeningen geven een representatief beeld van de te verwachten geluidcontouren, maar zijn niet bedoeld als exacte weergave van de geluidbelasting op individuele gevels. De gehanteerde methodiek en uitkomsten zijn opgesteld conform de geldende reken- en beoordelingsmethoden en bieden daarmee een navolgbaar en vergelijkbaar beeld van de geluidssituatie op programmaniveau.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
225	De indiener geeft aan dat in de berekeningen niet uitgegaan mag worden van een bestaande situatie waarin geschoten wordt, omdat dit op dit moment niet plaatsvindt. Indiener verzoekt Defensie tevens om duidelijkheid over de bestaande vergunningsruimte te geven.	Defensie beschikt voor de schietinrichting over een vigerende vergunning uit 2018. Deze vergunning biedt ruimte voor een vastgesteld aantal schoten per jaar, waarbij voor een aantal woningen hogere geluidswaarden zijn toegestaan. Van deze vergunde ruimte is in de afgelopen jaren slechts beperkt gebruikgemaakt. De vergunde gebruiksruimte is echter nog steeds beschikbaar en vormt daarmee het uitgangspunt voor de bestaande, rechtmatig vergunde situatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
226	De indiener geeft aan dat er gebruik wordt gemaakt van berekeningen op basis van gegevens die producenten van munitie aanleveren, maar stelt dat juist metingen een inzicht geven in de geluidbelasting	In het NPRD en het planMER wordt gebruikgemaakt van gestandaardiseerde rekenmethoden, zoals vastgelegd in de Omgevingsregeling. Deze landelijke methode, getoetst door deskundige partijen zoals het RIVM en het ministerie van I&W, biedt een uniforme, reproduceerbare en controleerbare manier om geluidseffecten, waaronder schiet- en explosiegeluid, in beeld te brengen. Hiermee kunnen locaties consistent worden vergeleken en besluiten zorgvuldig worden onderbouwd. Metingen kunnen aanvullende informatie geven, vooral voor bestaande situaties. Waar relevant en nodig, kan bij verdere uitwerking of vergunningverlening gebruik worden gemaakt van meetgegevens ter validatie en aanscherping van de berekeningen. Op deze manier wordt geborgd dat zowel	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		berekeningen als metingen bijdragen aan een betrouwbaar beeld van de geluidseffecten.		
227	Indiener geeft aan dat de effectscores in het addendum voor recreatie en natuur onderschat zijn en naar de behoefte van Defensie toegeschreven zijn. Indiener verzoekt de behoefte 'in categorie 4' (te grote effecten op de leefomgeving) te plaatsen.	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over de beoordeling van effecten op recreatie en natuur. De effecten in het addendum zijn bepaald op basis van een gestandaardiseerde MER-systematiek en een integrale beoordeling van de effecten op programmaniveau, inclusief een worstcasescenario. Daarbij is erkend dat negatieve effecten kunnen optreden, maar op dit abstractieniveau is geen aanleiding om deze generiek in categorie 4 te plaatsen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
228	De indiener maakt zich zorgen over de toegankelijkheid van recreatieve infrastructuur door zonering en afsluitingen en vraagt zich af op welke wijze de toegankelijkheid van het landschap, waaronder het duinfietspad, wordt betrokken bij besluiten over zonering en eventuele afsluitingen?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over de toegankelijkheid van recreatieve infrastructuur, waaronder het duinfietspad, als gevolg van zonering en mogelijke afsluitingen. De voorgenomen behoefte voor beproevingen op de Noordzee leidt niet tot permanente afsluiting van duinfietspaden of de algemene toegankelijkheid van het landschap. Wel kan het voorkomen dat tijdelijke maatregelen worden getroffen, bijvoorbeeld tijdens specifieke beproevingen. De aard, duur en omvang van deze maatregelen zijn afhankelijk van de soort activiteit en de daarbij behorende veiligheidsvereisten.	Landschap en erfgoed	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
229	De indiener geeft aan dat de timing van de schietactiviteiten onvoldoende rekening houdt met broedseizoen, recreatieseizoen en ecologische kwetsbaarheid van het gebied, en vraagt zich af op welke wijze seizoensgebonden beperkingen en tijdsafbakening worden betrokken bij de besluitvorming?	Het NPRD bevat geen besluit over de concrete uitvoering van activiteiten, zoals de planning van schietdagen of de periode waarin activiteiten plaatsvinden. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar, hierdoor blijft het huidig gebruik binnen de bestaande vergunning. De ecologische beoordeling die aan het NPRD ten grondslag ligt, is uitgevoerd passend bij het detailniveau van een beleidsprogramma. Daarbij zijn de mogelijke effecten op natuurwaarden en beschermde gebieden onderzocht binnen de reikwijdte van het NPRD.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
230	De indiener wijst erop dat de voorgenomen intensivering van schietactiviteiten plaatsvindt in en nabij meerdere Natura 2000-gebieden en dat significante negatieve effecten op instandhoudingsdoelstellingen niet met zekerheid zijn uitgesloten, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat een volledige, actuele en juridisch houdbare passende beoordeling wordt uitgevoerd waarin alle relevante effecten, inclusief piekgeluid, trillingen en gebiedsspecifieke kenmerken, zijn betrokken?	Met het planMER is ook een passende beoordeling op programmaniveau uitgevoerd. Daarin wordt aangegeven dat er mogelijke effecten zijn op de nabij gelegen Natura 2000-gebieden. Voor Natura 2000-gebieden geldt dat de instandhoudingsdoelstellingen en het verslechteringsverbod moeten worden gerespecteerd. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

231	De indiener geeft aan dat de analyse van effecten op vogels en andere beschermde soorten onvolledig en onvoldoende onderbouwd is, met name ten aanzien van broed-, trek- en rustperioden en soorten buiten de geselecteerde Natura 2000-soorten, en vraagt zich af hoe alsnog een soortenbrede, actuele en locatiespecifieke effectanalyse wordt uitgevoerd die voldoet aan de vereisten van de Vogel- en Habitatrichtlijn?	Defensie begrijpt de zorg van de indiener dat de analyse van effecten op vogels en andere beschermde soorten mogelijk onvolledig is, met name ten aanzien van verschillende gebruiksfasen (broed-, trek- en rustperioden) en soorten buiten de Natura 2000-selectie. Het NPRD is een strategisch beleidsprogramma en bevat geen besluit over de uitvoering van concrete maatregelen. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. Het NPRD bevat tevens geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten. Op programmaniveau wordt hiermee geborgd dat natuurwaarden zorgvuldig worden betrokken bij de beleidsmatige afwegingen.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
232	De indiener maakt zich zorgen over het ontbreken van een actuele en integrale beoordeling van stikstofdepositie en cumulatieve milieubelasting als gevolg van de voorgenomen activiteiten, en vraagt zich af op welke wijze een volledige stikstofanalyse en cumulatieve toetsing wordt uitgevoerd voor zowel bouw- als gebruiksfase in relatie tot omliggende Natura 2000-gebieden?	Stikstof is een belangrijk natuuraspect voor activiteiten in de duinengebieden van Nederland, en dus ook voor activiteiten in de nabijheid van de schietlocatie Petten. Hoewel verstoring door geluid het maatgevende effect is, is stikstof ook relevant. Naar aanleiding van deze zienswijze wordt dit nader geëxpliciteerd in het definitieve addendum. In het kader van het NPRD en het bijbehorende milieueffectrapport (MER) zijn de milieueffecten op hoofdlijnen onderzocht op het detailniveau dat past bij een beleidsprogramma. Daarbij is ook stikstofdepositie als onderdeel van de bredere milieubeoordeling beschouwd, evenals de mogelijke cumulatieve effecten van verschillende bronnen binnen de reikwijdte van het programma.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
233	De indiener geeft aan dat de effecten op Natura 2000-gebieden, beschermde soorten (vogels, zeehonden) onderschat zijn in het addendum, en geeft aan dat deze effecten ertoe leiden dat de behoefte van Defensie niet realiseerbaar is.	Defensie neemt kennis van de zorg van de indiener dat de effecten op Natura 2000-gebieden en beschermde soorten, waaronder vogels en zeehonden, mogelijk zijn onderschat in het addendum, en de vraag of de voorgenomen behoefte daarmee realiseerbaar is. In het kader van het NPRD en het bijbehorende Plan-MER, inclusief het addendum, zijn de effecten van de voorgenomen activiteiten op natuur en beschermde gebieden op hoofdlijnen in beeld gebracht, passend bij het detailniveau van een strategisch beleidsprogramma. Daarbij zijn ook effecten op relevante soorten, waaronder vogels en zeehonden, meegenomen binnen de beschikbare gegevens en gehanteerde beoordelingskaders. Het addendum bevat een actualisatie en aanscherping van de effectbeoordeling op basis van de ingediende zienswijzen. Daaruit volgt een nadere duiding van mogelijke effecten. Het NPRD bevat geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten en voorziet niet in een intensivering van het gebruik van de beproevingslocaties. De beoordeling op programmaniveau is gericht op het in beeld brengen van effecten en het ondersteunen van de	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		integrale beleidsmatige afweging, waarbij natuurwaarden en beschermde soorten expliciet zijn betrokken.		
234	De indiener benadrukt dat de schietoefeningen impact kunnen hebben op onderwaterleven, en geeft aan dat dit niet onderzocht is in het addendum.	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor mogelijke effecten van schietactiviteiten op het onderwaterleven. In planMER en het addendum zijn de effecten van detonaties op of vlak boven water op hoofdlijnen onderzocht, passend bij het detailniveau van een beleidsprogramma. In het planMER is hierover informatie opgenomen, en naar aanleiding van de ingediende zienswijzen is dit in het definitieve addendum explicieter toegelicht. Ten behoeve van de vervolgbesluitvorming zullen de effecten meer in detail moeten worden onderzocht en – waar nodig en mogelijk – maatregelen getroffen om negatieve gevolgen te beperken.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
235	De indiener vraagt aandacht voor Natura 2000-gebied het Zwanenwater en stelt dat dit aspect voor dit gebied negatiever beoordeeld zou moeten worden in het addendum	In algemene zin is in het addendum geconcludeerd dat de behoefte in potentie negatief uitpakt voor Natura 2000-gebieden. Hierin is primair gefocust op de meest nabijgelegen gebieden, maar ook binnen het Zwanenwater is sprake van een toename van de geluidbelasting (in beide scenario's). Dit wordt naar aanleiding van deze zienswijze nader geëxpliciteerd in het definitieve addendum.	Natuur	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
236	De indiener maakt zich zorgen over de samenloop van schietactiviteiten met perioden van piekdrukte in recreatie en verblijfstoerisme en vraagt zich af op welke wijze bij de planning van schietactiviteiten rekening wordt gehouden met de seizoensgebonden recreatieve functie van de kustzone (bijv. april–oktober of 15 maart–15 oktober) en vraagt om geïnformeerd te worden over planningen van schietactiviteiten?	Het NPRD is een beleidsprogramma en bevat geen operationele planning van schietactiviteiten. Defensie spant zich er wel voor in om activiteiten zoveel mogelijk buiten kwetsbare perioden te plannen. De uitvoering van activiteiten vindt plaats binnen de geldende operationele, veiligheids- en wettelijke kaders, waarbij, waar relevant, rekening wordt gehouden met de omgeving en het gebruik van het gebied door andere functies. Defensie blijft zich inzetten om omwonenden, gebruikers van het gebied en andere belanghebbenden tijdig en zorgvuldig te informeren over activiteiten die gevolgen kunnen hebben voor de omgeving.	Ruimtegebruik	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
237	De indiener geeft aan dat mogelijke effecten op waterkwaliteit en mariene ecologie, zoals ophoping van zware metalen, fijnstof, bioaccumulatie, effecten op visserij en monitoring van blindgangers, onvoldoende zijn onderzocht en vraagt zich af op welke wijze deze effecten worden onderzocht en getoetst, waaronder aan de Kaderrichtlijn Water?	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor mogelijke effecten van schietactiviteiten op de waterkwaliteit en mariene ecologie, waaronder effecten van munitieresten, zware metalen, fijnstof, bioaccumulatie, visserij en blindgangers. In het addendum zijn deze effecten op hoofdlijnen in beeld gebracht, passend bij het detailniveau van het beleidsprogramma. Vanuit een worstcase-scenario is geconcludeerd dat munitieresten in potentie kunnen bijdragen aan een verslechtering van de oppervlaktewaterkwaliteit van de Noordzee. Het NPRD bevat geen besluit over de uitvoering van concrete activiteiten. De genoemde aandachtspunten worden meegenomen in de verdere uitwerking van	Ruimtegebruik	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		de opgaven uit het NPRD. Daarbij worden relevante effecten op waterkwaliteit, mariene ecologie en gebruiksfuncties zoals visserij onderzocht en beoordeeld conform de geldende wettelijke kaders en beoordelingsmethoden, waaronder voor zover relevant de Kaderrichtlijn Water. De resultaten van deze onderzoeken worden betrokken bij de integrale belangenafweging en besluitvorming.		
238	Indiener geeft aan dat in het gebied een recreatief bestemmingsplan geldt en dat de onderbouwing hierdoor onvoldoende gemotiveerd en daarmee ontoereikend is, en vraagt dit bestemmingsplan te erkennen en juridisch te borgen	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor de aanwezigheid van een recreatieve bestemming in het gebied en verzoekt deze belangen te erkennen en mee te wegen. Bij de voorbereiding van het NPRD is rekening gehouden met bestaande functies en belangen in de omgeving. Het NPRD is een beleidsprogramma en wijzigt geen bestemmingsplannen als onderdeel van het tijdelijke deel van het omgevingsplan of andere planologische regelingen. Het programma bevat daarom geen juridisch bindende regeling voor individuele gronden of functies. De effecten op recreatieve functies zijn op hoofdlijnen in beeld gebracht op het detailniveau dat past bij een strategisch beleidsprogramma. Daarbij is rekening gehouden met de aanwezigheid van bestaande gebruiksfuncties in het gebied. Het NPRD voorziet niet in een intensivering van het gebruik van de beproevingslocatie. De genoemde recreatieve bestemming en de daaraan verbonden belangen zijn betrokken binnen de integrale beleidsmatige afweging van het NPRD, passend bij het abstractieniveau van het programma.	Ruimtegebruik	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen
239	De indiener geeft aan dat de gemeente werkt met een voorkeursgrenswaarde van 50 dB Bsdan en vraagt of maatregelen die Defensie gaat treffen om de geluidhinder te beperken impact hebben op het lopende project van nieuwbouw.	Defensie heeft begrip voor de wens van de gemeente om te werken met een voorkeursgrenswaarde van 50 dB Bsdan. Voor de behoefte Petten wordt door Defensie uitgegaan van een maximale gemiddelde geluidbelasting van 60 dB Bsdan. Deze waarde is vergelijkbaar met de gemiddelde geluidsniveaus op het Infanterie Schietkamp De Harskamp en het Artillerie Schietkamp 't Harde. Waar mogelijk worden mitigerende maatregelen toegepast om hinder en impact op de omgeving te beperken. Bij de voorbereiding van het NPRD zijn de effecten van de voorgenomen ontwikkelingen, waaronder geluidseffecten, op hoofdlijnen in beeld gebracht. Het NPRD is een beleidsmatig programma en bevat geen besluit over concrete maatregelen of ruimtelijke ontwikkelingen. Daarom worden op basis van het NPRD geen uitspraken gedaan over de gevolgen voor individuele bouwprojecten of ruimtelijke initiatieven. Het NPRD voorziet niet in een uitbreiding van het aantal vergunde schoten en schietdagen per jaar. De resultaten van de onderzoeken vormen de basis voor de be-	Ruimtegebruik	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

		leidsmatige afweging binnen het programma en geven inzicht in de bandbreedte van mogelijke geluidseffecten binnen de gehanteerde uitgangspunten.		
240	De indiener geeft aan dat er geen rekening is gehouden met effecten van zware metalen op de waterkwaliteit en visserij	In het planMER en het addendum zijn de milieueffecten van de voorgenomen ontwikkelingen op hoofdlijnen onderzocht, passend bij het detailniveau van een beleidsmatig programma. Daarbij zijn onder meer effecten op water(kwaliteit), visserij, natuur en de leefomgeving beschouwd. De effecten op de waterkwaliteit binnen de schietsector en op de visserij zijn daarbij als licht negatief beoordeeld. Om die reden is waterkwaliteit in het NPRD als aandachtspunt voor de vervolgprocedures benoemd.	Water	Petten groei beproevingen Noordzee, gemeente Schagen

5.5 LS-23 Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
241	De indiener geeft aan dat live firing leidt tot impulsieve en herhaalde geluidsprikkels die niet zichtbaar worden in gemiddelden en vraagt zich af op welke wijze piek, herhaling en tijdvensters expliciet zijn beoordeeld.	In het planMER is de behoefte afgebakend tussen de 11 tot 15 dagen per jaar. Op die dagen kunnen er maximaal 22 schietoefeningen worden uitgevoerd. Iedere schietoefening duurt hooguit anderhalf uur. In totaal is ruimte vergund voor 54.490 schoten, waarvan circa 50% plaatsvindt in de avondperiode (18.00–22.30 uur). Bij de beoordeling van geluid is gebruikgemaakt van een rekenmethode die specifiek is afgestemd op het impulsieve karakter van schietgeluid. Daarbij wordt uitgegaan van het geluidexpositieniveau (LAE) van afzonderlijke schoten, waarin juist de piekbelasting per knal centraal staat. Bovendien wordt een toeslag van 12 dB toegepast voor het impulsachtige karakter en een aanvullende correctie voor laagfrequent geluid. Ook de herhaling en het tijdstip van optreden worden expliciet meegewogen: voor geluid in de avond- en nachtperiode worden aanvullende toeslagen gehanteerd van respectievelijk +5 en +10 dB. Daarmee wordt rekening gehouden met de verhoogde hinderbeleving in deze gevoelige periodes.	Defensie specifiek	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
242	De indiener vraagt hoe Defensie de totale hoeveelheid helikoptervliegbewegingen – inclusief nachtelijke lage vliegroutes richting Deelen – gaat meenemen in het besluit, en op welke wijze Defensie gaat voorkomen dat de overlast onevenredig op Otterlo neerkomt, bijvoorbeeld	De voorgenomen helikopterbewegingen blijven binnen de geldende regelgeving, waaronder de Regeling beperking geluidhinder militaire helikopters voor het Infanterie Schietkamp Harskamp en de regels voor VFR-nachtvluchten en minimale vlieghoogten. Daarbij streeft Defensie ernaar hinder voor de omgeving zoveel mogelijk te voorkomen en waar mogelijk te beperken.	Defensie specifiek	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3-

	door alternatieve aanvliegroutes of verplaatsing van nachtelijke oefeningen richting de Ginkelse Heide te onderzoeken.			en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
243	De indiener vraagt of Defensie bereid is schietactiviteiten en helikopterbewegingen uitsluitend tussen zonsopkomst en zonsondergang te laten plaatsvinden, aangezien deze in de avond en nacht als aanzienlijk hinderlijker worden ervaren.	De Regeling beperking geluidhinder militaire helikopters voor het Infanterie Schietkamp Harskamp stelt grenzen aan het gebruik van helikopters. Zo vinden geen vluchten plaats tussen 00.00 uur en het begin van de uniforme daglichtperiode. Daarnaast wordt niet gevlogen op vrijdagen na 16.00 uur en niet in het weekend of op feestdagen. Binnen deze kaders streeft Defensie ernaar de hinder voor de omgeving zoveel mogelijk te beperken.	Defensie specifiek	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
244	De indiener maakt zich zorgen over waardevermindering van de woning en aantasting van woon- en veiligheidsbeleving door uitbreiding van activiteiten en vraagt zich af op welke wijze deze effecten zijn meegewogen en beoordeeld in de besluitvorming.	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over mogelijke waardevermindering en de aantasting van de woon- en veiligheidsbeleving. Bij de besluitvorming worden dergelijke effecten betrokken. Daarbij wordt bezien of de beoogde activiteiten passen binnen de aanvaardbare normen. Indien een besluit van de overheid desalniettemin leidt tot aantoonbare, onevenredige schade voor individuele belanghebbenden, kan eventueel een verzoek worden gedaan om nadeelcompensatie. Dit betreft een vergoeding voor schade als gevolg van rechtmatig overheidshandelen die burgers of bedrijven disproportioneel treft in vergelijking met anderen. Een dergelijk verzoek kan worden ingediend bij het bevoegd gezag nadat een schadeveroorzakend besluit is genomen, bijvoorbeeld een omgevingsvergunning die wordt verleend. Het NPRD is geen schadeveroorzakend besluit.	Economie en sociaal	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
245	De indiener wijst erop dat uitbreiding van helikopteractiviteiten gevolgen heeft voor het gedeelde luchtruim en vraagt zich af op welke wijze omgevingsveiligheid en afstemming met civiele luchtvaartpartijen worden geborgd.	Het uitbreiden van de helikopteractiviteiten past binnen het huidige stelsel aan luchtvaart wet- en regelgeving en militaire luchtvaarteisen. Deze hebben o.a. tot doel de vliegveiligheid en een veilige vluchtuitvoering te waarborgen. De in het NPRD opgenomen behoefte leidt niet tot aanvullende of verruimde wettelijke gebruiksruimte voor helikopteroperaties. Daar waar sprake is van oefenscenario's die potentieel meer risico met zich meebrengen voor het overige luchtverkeer heeft Defensie de mogelijkheid om gebruik te maken van militaire oefengebieden of het instellen van een tijdelijk gebied met beperkingen. In deze gebieden is burgerluchtvaart verboden dan wel aan voorwaarden verbonden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

246	De indiener maakt zich zorgen over toename van brand- en veiligheidsrisico's door schiet- en vliegactiviteiten en vraagt zich af hoe deze risico's zijn betrokken in de beoordeling van de leefomgeving.	Oefeningen vinden plaats volgens strikte procedures en binnen bestaande, veilige kaders. Defensie onderhoudt hierover nauw contact met de Veiligheidsregio en de Brandweer. Het Infanterie Schietkamp heeft hierin veel ervaring en beschikt over een gespecialiseerde brandweereenheid. Maatregelen worden continu afgestemd op activiteit en omstandigheden, zodat risico's voor de omgeving beheerst blijven. Hierover staat Defensie in nauw contact met de Veiligheidsregio en de Brandweer.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
247	De indiener wijst erop dat beoordelingen in het addendum afwijken van eerdere planMER's en vraagt zich af op welke wijze geluid-, trillings- en luchtkwaliteitskaders zijn onderbouwd.	In het planMER, d.d. mei 2025, was nog niet rekenkundig in beeld gebracht wat de effecten op de leefomgeving zou zijn. In het Addendum zijn berekeningen toegevoegd van de te verwachten geluidproductie. Om deze reden is er aanleiding geweest om de worstcase beoordelingen uit het planMER te herzien. Luchtkwaliteit is in het planMER beoordeeld. Het thema trilling is mede op basis van zienswijzen aangevuld aan het beoordelingskader voor deze behoefte.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
248	De indiener vraagt hoe Defensie de verdere toename van geluidsbelasting en trillingen voor omwonenden – die in korte tijd worden geconfronteerd met een verdubbeling van het aantal schoten en extra geluid van helikopters en andere activiteiten – gaat beperken en welke maatregelen worden genomen om de al zwaar belaste omgeving rond Hoenderloo en Harskamp te ontzien.	Defensie begrijpt de zorgen over de toename van geluidsbelasting en trillingen in een omgeving die al intensief wordt gebruikt, zoals rond Hoenderloo en Harskamp. De stapeling van activiteiten kan de leefkwaliteit onder druk zetten en vraagt om zorgvuldige afweging. In het planMER zijn de effecten van schietactiviteiten, helikopters en andere militaire activiteiten op hoofdlijnen onderzocht. Daarbij is gekeken naar geluid en trillingen en naar de belasting van de omgeving. Defensie kent in de praktijk al veel beperkende maatregelen om hinder te beperken. Oefeningen worden gepland met aandacht voor de omgeving, en waar nodig wordt gewerkt met spreiding in tijd en locatie. Tegelijk is enige mate van geluid en trillingen door de lucht niet geheel te voorkomen, gezien de taakstelling en opleidingsbehoefte van de Krijgsmacht. Na afronding van het NPRD-proces wordt deze ruimtebehoefte verder uitgewerkt. In dat proces wordt samen met gemeenten, provincies en andere regionale partners concreet gekeken hoe activiteiten kunnen worden ingepast en welke aanvullende maatregelen nodig zijn om de omgeving te ontzien. Zo wordt gezocht naar een zorgvul-	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

		dige balans tussen noodzakelijke militaire training en de leefkwaliteit van omwonenden.		
249	De indiener vraagt waarom Defensie het aspect veiligheid als neutraal (0) beoordeelt terwijl de voorgenomen uitbreiding buiten het ISK-terrein plaatsvindt en de beoordeling uitsluitend ingaat op veiligheid op het ISK zelf. De aanwezigheid van nabijgelegen woningen en andere veiligheidsrelevante factoren buiten het terrein zijn niet meegenomen, waardoor de beoordeling onvolledig is.	De beoordeling van veiligheid is gebaseerd op het feit dat de voorgenomen schiet- en vliegbewegingen plaatsvinden binnen bestaande, aangewezen gebieden: het ISK-terrein voor schietactiviteiten en het bestaande luchtruim (EHR-09) voor vliegactiviteiten. Binnen deze zones zijn dergelijke activiteiten reeds toegestaan en gelden strikte veiligheidskaders. Omdat de aard en ligging van de activiteiten binnen deze bestaande kaders past, is het effect op veiligheid op programmaniveau als neutraal beoordeeld.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
250	De indiener vraagt hoe Defensie kan stellen dat de uitbreiding niet leidt tot aanvullende lichtbelasting, terwijl de huidige vliegbewegingen duidelijk waarneembare lichtemissie veroorzaken die afsteekt tegen de donkere hemel. De indiener verzoekt om een onderbouwing van de conclusie dat het aspect licht als neutraal (0) is beoordeeld.	Het voorgenomen gebruik met helikopters past binnen het bestaande toestemmingenkader voor het ISK. Om die reden is het aspect licht als neutraal (0) beoordeeld. Het aspect verandert niet/weinig ten opzichte van wat nu al is toegestaan. Als gevolg van het toegenomen gebruik kan echter feitelijk wel lichtbeleving toenemen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede
251	De indiener stelt dat het aspect geluidhinder in het huidige addendum als neutraal (0) is beoordeeld, terwijl dit in het planMER uit 2025 nog als negatief werd aangemerkt vanwege een verwachte toename van geluid- en trillingshinder voor omwonenden. In het addendum wordt nu gesteld dat zowel schietgeluid als vlieggeluid binnen de geldende kaders blijft, zonder dat duidelijk wordt welke kaders dit betreft en hoe deze conclusie is onderbouwd. De indiener verzoekt om het addendum op dit punt aan te vullen met een expliciete toelichting op de gehanteerde normen en de daaraan ten grondslag liggende beoordeling.	Het planMER, d.d. mei 2025, ging vanuit een worst-case benadering uit van een mogelijk negatief effect voor geluid. Op dat moment was nog niet precies bekend wat de geluidseffecten van de vliegoefeningen zouden zijn. Deze effecten waren nog niet in cijfers uitgewerkt. Na berekening van deze geluidseffecten blijkt dat deze vallen binnen de bestaande regeling. Dit leidt daarom niet tot een verslechterde situatie. Deze regeling is genoemd in het addendum en betreft de "Regeling beperking geluidhinder militaire helikopters boven het Infanterie Schietkamp Harskamp". Deze reactie, welke onderdeel is van het vaststellingsbesluit van het NPRD addendum, geldt als de nadere onderbouwing waar indiener om heeft verzocht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiden live firing mogelijkheden voor helikopters op Infanterie Schietkamp (ISK) ten behoeve van niveau 3- en 4-oefeningen Koninklijke Landmacht, gemeente Ede

5.6 LS-24 Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
252	De indiener wijst erop dat toename van stikstofuitstoot, geluid en natuurdruk door intensivering van Defensie-activiteiten kan leiden tot verdere aantasting van natuurwaarden en tot afwenteling van beperkingen op omwonenden en andere maatschappelijke opgaven, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat stikstof- en natuurbelasting niet toenemen en niet onevenredig worden afgewenteld op omgeving en andere rijksopgaven?	De effecten op stikstof, geluid en natuur zijn in het planMER en de passende beoordeling (inclusief aanvulling en addendum) op hoofdlijnen beoordeeld. In de vervolgfase (vergunningverlening) volgt aanvullend onderzoek. Het ISK ligt in een Natura 2000-gebied. Uit de onderzoeken blijkt dat de intensivering van het aantal schoten mogelijk kan leiden tot extra verstoring van beschermde diersoorten. Dit is daarom een belangrijk aandachtspunt voor de verdere uitwerking. In de vervolgprocedures wordt beoordeeld welke effecten daadwerkelijk optreden en welke maatregelen nodig zijn om negatieve gevolgen te voorkomen, te beperken of te compenseren. Defensie stemt daarbij af met andere overheden en bevoegde gezagen, zodat effecten op natuur, de omgeving en andere ruimtelijke opgaven zorgvuldig worden meegewogen.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
253	De indiener vraagt hoe Defensie bij de praktische realisatie van de gekozen uitbreidingen gaat voorkomen dat de uitbreiding van activiteiten leidt tot afwenteling van effecten of uitvoeringslasten op andere gebiedsopgaven, en hoe de aangekondigde bestuurlijke afspraken (o.a. over natuur, stikstof en deze specifieke locatie) hierin worden geborgd.	De effecten op stikstof, geluid en natuur zijn in het planMER en de passende beoordeling (inclusief aanvulling en addendum) op hoofdlijnen beoordeeld. In de vervolgfase (vergunningverlening) volgt aanvullend onderzoek. Het ISK ligt in een Natura 2000-gebied. Uit de onderzoeken blijkt dat de intensivering van het aantal schoten mogelijk kan leiden tot extra verstoring van beschermde diersoorten. Dit is daarom een belangrijk aandachtspunt voor de verdere uitwerking. In de vervolgprocedures wordt beoordeeld welke effecten daadwerkelijk optreden en welke maatregelen nodig zijn om negatieve gevolgen te voorkomen, te beperken of te compenseren. Defensie stemt daarbij af met andere overheden en bevoegde gezagen, zodat effecten op natuur, de omgeving en andere ruimtelijke opgaven zorgvuldig worden meegewogen.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
254	De indiener vraagt hoe Defensie de op handen zijnde bestuurlijke afspraken tussen provincie en Defensie over de impact op natuur en wonen gaat integreren in de uitvoeringsstrategie voor het ISK.	De geldende bestuurlijke afspraken tussen provincie en Defensie vormen een belangrijk uitgangspunt voor de uitvoeringsstrategie van het ISK. Defensie integreert deze afspraken zorgvuldig in haar plannen en in nauwe afstemming met de provincie en andere betrokken overheden concreet uit te werken, zodat effecten op natuur en wonen goed worden meegewogen en geborgd in de uitvoering.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
255	De indiener vraagt hoe Defensie in de nota van antwoord gaat aangeven op	In deze nota van antwoord is zo volledig en transparant mogelijk ingegaan op de	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu- en

	welke wijze de genoemde punten worden geadresseerd, inclusief hoe de effecten worden gemonitord en op welke momenten en manieren wordt bijgestuurd.	ingebrachte punten. Daarbij is aangegeven op welke wijze deze punten zijn betrokken bij de beoordeling en hoe zij, waar relevant, worden meegenomen in de vervolgfase. In die vervolgfase worden effecten nader onderzocht en beoordeeld. Ook wordt bepaald op welke wijze monitoring en eventuele bijsturing plaatsvinden.		geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
256	De indiener vraagt hoe Defensie tijdens de gebruiksfase een structurele overleg- en afstemmingsvorm, vergelijkbaar met de COVM-aanpak, gaat inrichten om cumulatieve effecten en signalen uit de omgeving periodiek te bespreken met de betrokken overheden.	Defensie onderschrijft het belang van een structurele en voorspelbare overlegvorm, vergelijkbaar met de COVM-aanpak. Dit vormt onderdeel van de bestuurlijke afspraken. De concrete invulling van deze overlegstructuur wordt in de vervolgfase in afstemming met betrokken overheden nader uitgewerkt, waarbij ook ruimte is voor het periodiek bespreken van cumulatieve effecten en signalen uit de omgeving.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
257	De indiener vraagt hoe Defensie in gesprek gaat met omwonenden die door de toename van geluid worden geraakt en welke mitigerende maatregelen worden verkend om geluidsoverlast te beperken.	Defensie begrijpt dat een toename van geluid van invloed kan zijn op de leefomgeving van omwonenden. Defensie spant zich in om de hinder zo veel als redelijkerwijs mogelijk te beperken. Daarom zet Defensie tijdens en voorafgaand aan de gebruiksfase in op heldere communicatie en laagdrempelig contact met omwonenden, bijvoorbeeld via informatiebijeenkomsten. Ook signalen die via gemeenten of provincies worden ontvangen, betrekt Defensie bij deze gesprekken. Daarnaast onderzoekt Defensie welke mitigerende maatregelen mogelijk zijn om geluidsoverlast te beperken, voor zover deze verenigbaar zijn met de militaire taak. Defensie maakt hierin steeds een zorgvuldige afweging tussen operationele noodzaak en effecten op de leefomgeving. Wanneer maatregelen niet mogelijk zijn, licht Defensie dit gemotiveerd toe.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
258	De indiener stelt dat de cumulatie van hinder kan leiden tot aanzienlijke overlast en een aantasting van de leefkwaliteit van omwonenden. In de onderbouwing van de keuze voor de 60 dB-grens in het ontwerpbesluit ontbreekt een voldoende zorgvuldige en inzichtelijke beoordeling van zowel kwantitatieve als kwalitatieve aspecten van deze cumulatie. Effecten zijn niet uitgesplitst, mitigerende maatregelen worden onvoldoende toegelicht en een vergelijking met het aantal geluidgehinderden in 2025, dan wel met de	Defensie begrijpt dat de indiener aandacht vraagt voor de mogelijke cumulatie van hinder en de gevolgen daarvan voor de leefkwaliteit van omwonenden. Voor het ISK gelden geluidwaarden die zijn vastgesteld binnen het geldende wettelijke kader. Op grond van artikel 5.76, derde lid, van het Besluit kwaliteit leefomgeving kan voor bepaalde militaire schietbanen een hogere waarde tot maximaal 60 Bsdan worden gehanteerd. De voorgenomen toename van het aantal schoten is mogelijk door optimalisatie van de baanverdeling binnen de beschikbare geluidruimte. Het NPRD is een beleidsprogramma. Het planMER en de aanvullingen daarop zijn daarom opgesteld op een detailniveau dat past bij een beoordeling op programmaniveau. Daarbij zijn ook cumulatieve effecten beschouwd. Deze beoordeling is opgenomen in het planMER, de Aanvulling, het	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

	situatie vóór de vergunningverlening van 2025, ontbreekt. Daardoor blijft onvoldoende inzicht bestaan in de werkelijke gevolgen voor de leefbaarheid van de omgeving.	Addendum daarop en de passende beoordeling. Het planMER heeft tot doel de milieueffecten van het NPRD op hoofdlijnen inzichtelijk te maken. Om die reden bevat het geen vergelijking met specifieke historische situaties. De effecten van concrete ontwikkelingen, waaronder cumulatieve hinder, de gevolgen voor de leefomgeving en de eventuele noodzaak van mitigerende maatregelen, worden in de vervolgprocedures nader onderzocht en op een concreter detailniveau beoordeeld.		
259	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke ophoping van stoffen in de bodem door live firing en vraagt zich af op welke wijze de milieuhygiënische bodemkwaliteit is beoordeeld.	Defensie maakt voor deze behoefte gebruik van bestaande schietbanen die specifiek zijn ingericht voor het uitvoeren van schietoefeningen. Op deze locaties wordt structureel beheer en monitoring uitgevoerd om de bodemkwaliteit te bewaken. Dit is een proces dat reeds bestaat en waar Defensie bekend mee is. Daarbij is ook aandacht besteed aan mogelijke effecten op bodem en milieu. Het NPRD zelf bevat geen concrete uitvoeringsbesluiten en leidt niet direct tot aanpassing van activiteiten op locatie. In het vervolgtraject wordt nader onderzocht of aanvullende maatregelen nodig zijn ter bescherming van de bodemkwaliteit.	Bodem	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
260	De indiener wijst erop dat bodemverdichting, wortelzoneschade en beheer- en herstelhandelingen kunnen leiden tot langdurig functieverlies van bos en bodem, en vraagt zich af op welke wijze bodem- en bosfunctie expliciet, toetsbaar en met drempels voor bijsturing worden meegenomen in de beoordeling.	Het Infanterie Schietkamp is een reeds ingericht en in gebruik zijnde defensieterrein. De beoogde intensivering heeft betrekking op het gebruik van het terrein en leidt niet tot een wijziging van de fysieke inrichting of uitbreiding van het fysieke terrein. Hierdoor worden geen nieuwe of andere ruimtelijke ingrepen voorzien die de bodem- of bosfunctie wezenlijk veranderen ten opzichte van de huidige situatie. Defensie is verantwoordelijk voor het beheer van het terrein en voert dit beheer uit met aandacht voor natuurwaarden en het behoud en waar mogelijk versterken daarvan.	Bodem	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
261	De indiener geeft aan dat bescherming alleen effectief is als monitoring, drempels en stop- of bijstuurcriteria vooraf zijn vastgelegd, en vraagt zich af op welke wijze monitoring en handhaafbare randvoorwaarden concreet worden geborgd in uitvoering en besluitvorming?	Het NPRD is een programma onder de Omgevingswet en geeft richting en kaders op hoofdlijnen. De milieubeoordeling die hiervoor is uitgevoerd sluit aan bij dit abstractieniveau. Het NPRD bevat daarom geen uitgewerkte monitoringseisen, drempelwaarden of stop- en bijstuurcriteria voor individuele activiteiten of locaties. De nadere uitwerking van activiteiten vindt plaats in vervolgtrajecten op projectniveau. Daarbij worden de effecten van de voorgenomen activiteiten nader onderzocht en beoordeeld. Indien monitoring, gebruiksvoorwaarden, grenswaarden of andere mitigerende maatregelen nodig zijn, worden deze in de daarvoor geldende procedures en besluiten vastgelegd.	Bodem	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

262	De indiener vraagt hoe Defensie de impact van geluid op recreatie gaat meenemen in de beoordeling en besluitvorming, gezien het feit dat recreatie weliswaar formeel niet als geluidgevoelig object geldt, maar in de praktijk een belangrijke economische en maatschappelijke functie vervult en gevoelig is voor geluidsoverlast.	De impact van geluid op recreatie is in de afweging meegenomen. Hoewel recreatie niet formeel als geluidgevoelig object geldt, wordt het belang ervan voor de omgeving en de beleving erkend en is betrokken bij de besluitvorming.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
263	De indiener vraagt hoe Defensie invulling gaat geven aan het streven om een "goede buur" te zijn voor Harskamp, en of Defensie bereid is om, gezien de toename van overlast, vormen van compensatie voor de dorpsgemeenschap te onderzoeken, zoals toegang tot natuurgebieden in het weekend, investeringen in lokale verenigingen en voorzieningen, en maatregelen om de verkeersveiligheid in de Dorpsstraat te verbeteren.	Defensie wil een goede buur zijn en neemt signalen uit de omgeving serieus. Dit gebeurt onder meer via overleg met gemeenten, provincies en andere regionale partners, zodat lokale inzichten worden meegenomen in de verdere uitwerking.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
264	De indiener vraagt hoe Defensie gaat borgen dat bewoners op een duidelijke en toegankelijke manier klachten kunnen indienen bij overlast, en hoe participatie op lokaal niveau wordt ingericht zodat medeoverheden en bewoners structureel betrokken blijven bij signalen, zorgen en besluitvorming rondom de activiteiten op en rond het ISK.	Voor het melden van overlast maakt Defensie gebruik van bestaande, toegankelijke contactmogelijkheden waar bewoners klachten en signalen kunnen indienen, meer informatie zie; https://www.defensie.nl/onderwerpen/k/klachten-en-schadeclaims/klacht-infanterie-schietkamp-de-harskamp. Deze worden benut om inzicht te krijgen in ervaren hinder en om, waar nodig en mogelijk, activiteiten aan te passen. De participatie op lokaal niveau wordt in de vervolgfase verder uitgewerkt. Daarbij wordt, in afstemming met gemeenten en andere betrokken overheden, vormgegeven aan een structurele omgevingsoverleg van bewoners en medeoverheden rond het ISK.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
265	De indiener vraagt welke maatregelen Defensie gaat nemen om de toename van lichtvervuiling bij de Moppen aan de Kraaikamperwegzijde te stoppen, aangezien er 's nachts onnodig en langdurig licht brandt terwijl er geen activiteiten plaatsvinden, wat leidt tot energieverspilling en aantasting van het leef- en natuurgebied.	Defensie streeft ernaar om verlichting in de praktijk zorgvuldig en doelmatig te gebruiken. Onnodig brandende verlichting, bijvoorbeeld wanneer er geen activiteiten plaatsvinden, wordt binnen het reguliere beheer opgepakt en waar mogelijk beperkt om hinder, energieverbruik en effecten op de omgeving te verminderen.	Energie	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
266	De indiener maakt zich zorgen over verlies van functionele rust, drukverplaatsing en verstoring op	Defensie erkent het belang van een gezonde leefomgeving en het voorkomen van ongewenste drukverplaatsing en verstoring op systeemniveau. In het	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door

	systeemniveau door intensivering en flexibilisering van activiteiten, waardoor rustkernen, corridors en leefgebieden verschuiven of versmallen zonder zichtbaar areaalverlies, en vraagt zich af op welke wijze rust, drukverplaatsing en systeemwerking expliciet en toetsbaar worden meegenomen in de beoordeling en uitvoering.	NPRD is daarom vastgelegd dat intensivering van activiteiten, zoals een toename van het aantal schoten, alleen mogelijk is in samenhang met maatregelen om effecten op de omgeving, waaronder geluid en verstoring, te beperken. In de vervolgfase (vergunningverlening) worden deze aspecten nader onderzocht en betrokken bij de verdere uitwerking.		intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
267	De indiener vraagt hoe Defensie de substantiële toename van geluidsbelasting op natuur en leefomgeving gaat mitigeren en op welke wijze deze mitigerende maatregelen worden vastgelegd in de nota van antwoord of in aanvullende uitvoeringsafspraken.	In het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht, passend bij het programmaniveau van het NPRD. Daarbij is expliciet onderkend dat een toename van het aantal schoten kan leiden tot extra verstoring van natuur en leefomgeving. Dit is een belangrijk aandachtspunt. In de vervolgfase volgt daarom aanvullend, locatiegericht onderzoek. Op basis daarvan wordt bepaald welke mitigerende maatregelen nodig zijn en hoe deze worden vastgelegd, bijvoorbeeld in vergunningen en uitvoeringsafspraken, zodat effecten zo veel mogelijk worden beperkt en geborgd. De provincie en andere medeoverheden worden actief betrokken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
268	De indiener vraagt hoe Defensie de geconstateerde stapeling van activiteiten en cumulatie van geluidsimpact op zowel beschermde natuurwaarden ten noordoosten als woningen ten zuidwesten van het ISK gaat beperken, en welke optimalisaties in het gebruik worden toegepast om de geluidsbelasting daadwerkelijk te reduceren.	In de geluidberekeningen zijn al mitigerende maatregelen meegenomen die het geluidseffect van intensivering verminderen (zoals het verlagen van explosieve lading en specifieke soorten munitie). In de vervolgfase zal in het kader van de vergunningsaanvraag een balans gevonden moeten worden in het aantal vast te leggen schoten en te verwachten geluidhinder, inclusief een beeld van de te treffen mitigerende maatregelen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
269	De indiener vraagt waarom Defensie kiest voor een maximale ontheffingswaarde van 60 dB bij geluidsgevoelige bestemmingen terwijl het streven is om onder 50 dB te blijven, waarom het addendum geen rekening houdt met de feitelijke en geplande toename van het aantal schoten, en hoe Defensie – gezien de forse groei van het schietvolume – zorgvuldig gaat afstemmen met omwonenden om geluidsoverlast in de praktijk te beperken.	De maximale waarde van 60 dB Bsdan bij geluidgevoelige bestemmingen is in de huidige situatie al toegestaan en wordt noodzakelijk geacht voor het uitvoeren van de schietoefeningen. Defensie is zich ervan bewust dat bij deze geluidsniveaus meer mensen hinder kunnen ervaren dan het geval zou zijn bij een waarde van 50 dB Bsdan. Het kabinet heeft deze afweging nadrukkelijk betrokken bij de besluitvorming en, gezien de operationele noodzaak van de activiteiten op deze locatie, gekozen om deze behoefte mogelijk te maken. In de vervolgfase en bij de verdere uitwerking vindt afstemming plaats met de medeoverheden en worden maatregelen uitgewerkt om de feitelijke hinder waar mogelijk te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
270	De indiener vraagt welke aanvullende maatregelen Defensie gaat treffen om	Defensie begrijpt de zorgen over de toename van geluidsbelasting en trillingen. De opeenstapeling van activiteiten kan	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en

	geluidsoverlast voor omwonenden en ondernemers te beperken of te voorkomen, gezien de blijvende aanwezigheid van Defensie, de stapeling van effecten en de sterke toename van geluidsbelasting, en of geluidswerende maatregelen voor woningen worden overwogen om een acceptabel leefmilieu te waarborgen.	de leefkwaliteit onder druk zetten en vraagt om zorgvuldige afweging. Bij het opstellen van het NPRD zijn de effecten van schietactiviteiten, helikopters en andere militaire activiteiten op hoofdlijnen onderzocht in het planMER onderzoek. Daarbij is gekeken naar geluid en trillingen en naar de belasting van de omgeving. Defensie kent in de praktijk al veel beperkende maatregelen om hinder te beperken. Oefeningen worden gepland met aandacht voor de omgeving, en waar nodig wordt gewerkt met spreiding in tijd en locatie. Tegelijk is enige mate van geluid en trillingen door de lucht niet geheel te voorkomen, gezien de taakstelling en opleidingsbehoefte van de Krijgsmacht. Na afronding van het NPRD-proces wordt deze ruimtebehoefte verder uitgewerkt. In dat proces wordt samen met gemeenten, provincies en andere regionale partners concreet gekeken hoe activiteiten kunnen worden ingepast en welke aanvullende maatregelen nodig zijn om de omgeving te ontzien. Zo wordt gezocht naar een zorgvuldige balans tussen noodzakelijke militaire training en de leefkwaliteit van omwonenden.		geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
271	De indiener vraagt om de definitie van een geluidgevoelige bestemming en voorbeelden daarvan in de voorgestelde uitbreiding.	De instructieregels uit het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) wijzen geluidgevoelige gebouwen en geluidgevoelige ruimten aan. Dit zijn gebouwen waar mensen langere tijd verblijven. Denk hierbij bijvoorbeeld aan gebouwen met een woonfunctie bijvoorbeeld, maar ook gebouwen met een onderwijsfunctie, gezondheidszorgfunctie met bedgebied en een bijeenkomstfunctie voor kinderopvang met bedgebied. Geluidgevoelige gebouwen zijn ook alle permanent bijvoorbeeld verzorgingshuizen. Ook woonwagens en woonschepen vallen hieronder. Onderwijsfuncties, ziekenhuizen en kinderdagverblijven worden in het Bkl ook aangewezen als geluidgevoelige functies.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
272	De indiener stelt dat in dit kader is ernstige hinder relevant (slaapverstoring minder omdat er geen nachtelijk geluid plaatsvindt). Reactie/zienswijze: Slaapverstoring wordt hierin minder relevant genoemd omdat er geen nachtelijk geluid plaatsvindt. Deze stelling is volledig onjuist. Jonge kinderen zijn voor hun ontwikkeling niet alleen aangewezen op nachtrust maar slapen ook overdag. Daarnaast werkt een groot deel van Nederland in late/nachtdienst en slapen	Voor het bepalen van (ernstige) hinder wordt doorgaans gebruik gemaakt van een dosis-effectrelatie. Zo ook bij (ernstige) hinder door schietgeluid. Deze relatie helpt om een inschatting te kunnen maken van het aantal mensen dat ernstig gehinderd wordt door een bepaald geluidsniveau. Zo kunnen mensen ook ernstig hinder ervaren bij lagere geluidwaarden. De gehanteerde dosis-effectrelatie om een oordeel te vellen is opgenomen in tabel 7-1 van het addendum. Gelet op het grote belang dat is gediend bij de nationale veiligheid, is deze mate van hinder aanvaardbaar geacht. Gelet op het grote belang dat is gediend bij de nationale veiligheid, is deze mate van hinder aanvaardbaar geacht.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

	daardoor overdag. Hier wordt volledig aan voorbij gegaan.			
273	De indiener stelt dat uit aanvullend onderzoek blijkt dat de geluidsbelasting voor omwonenden van het ISK Harskamp toeneemt als gevolg van het hogere aantal schoten, met name rondom Hoenderloo, terwijl het gebied reeds zwaar belast is. In 2025 is bovendien al vergunning verleend voor een verhoging van circa 8,5 miljoen naar 12,7 miljoen schoten per jaar. De indiener geeft mee dat omwonenden door de beoogde verdere toename in korte tijd feitelijk worden geconfronteerd met een (bijna) verdubbeling van het aantal schoten. Daarbovenop komen de extra hinder door helikopterbewegingen binnen de vliegbok en de effecten van overige ruimtelijke uitbreidingen, hetgeen leidt tot een aanzienlijke cumulatieve belasting.	Defensie begrijpt de zorgen over de toename van geluidsbelasting in een gebied. De signaleren hierover zijn ook door de Commissie m.e.r. onder de aandacht gebracht. Dit heeft geleid tot aanvullende analyses van de cumulatieve effecten dit is terug te vinden in de Aanvulling planMER. Uit het Addendum volgt dat voor het vlieggeluid geen geluidbelasting boven de wettelijke norm (50 dB (A)) wordt voorzien, zie 6.4.1 van het addendum. Na vaststelling van het NPRD voor deze behoefte wordt deze behoefte verder uitgewerkt. In dat proces wordt, samen met bevoegde overheden en regionale partners, concreet gekeken naar de inpassing van activiteiten, de cumulatieve belasting en mogelijke aanvullende maatregelen. Hiermee wordt beoogd een zorgvuldige balans te vinden tussen noodzakelijke militaire training en de leefkwaliteit van de omgeving. In de dagelijkse praktijk wordt al gewerkt met maatregelen om hinder te beperken, zoals spreiding in tijd, planning met aandacht voor de omgeving en maatwerk in kwetsbare zones. Volledige hinderbeperking is daarbij niet mogelijk, gezien de opleidings- en gereedstellingstaken van de Krijgsmacht. Overigens is de vergunning voor het gebruik van maximaal 12,7 miljoen schoten per jaar reeds verleend bij de revisievergunning op grond van de Wet milieubeheer in 2007	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
274	De indiener geeft aan dat verstoring vooral optreedt door piekbelasting, herhaling en timing in kwetsbare dag- en seizoensvensters, en niet door jaargemiddelden alleen, en vraagt zich af op welke wijze tijdvensters, frequentie, impulskarakter en gelijktijdigheid expliciet en toetsbaar worden meegenomen in de ecologische beoordeling?	Het ISK is een bestaand schietcomplex van Defensie. De ecologische beoordeling richt zich daarom op de verschillen tussen de huidige situatie en de voorgenomen ontwikkeling. Hoewel het aantal schoten toeneemt, veranderen de aard van het gebruik, de piekgeluiden en de gebruikte schietactiviteiten niet of slechts in beperkte mate. Er is daardoor geen sprake van een nieuwe vorm van verstoring, maar van een beperkte intensivering van bestaand gebruik. In het NPRD is desondanks expliciet onderkend dat de intensivering van het gebruik kan leiden tot aanvullende verstoring van beschermde diersoorten. In de vervolgfase worden de effecten nader onderzocht en beoordeeld.	Mobiliteit	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
275	De indiener maakt zich zorgen over verstoring van beschermde soorten door impuls, herhaling en timing van activiteiten en vraagt zich af hoe deze factoren zijn verwerkt in de ecologische beoordeling.	De rekenmethode voor schietgeluid is afgestemd op het impulsieve geluidskarakter van een schietoefening. Er zijn straffactoren opgenomen voor dit karakter en voor schietoefeningen in de avo Dit gegeven verzwaart de ecologische beoordeling in het planMER. Deze effectbeoordeling wordt in het vervolgproces (vergunningverlening) nader geconcretiseerd.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en

				groei krijgsmacht, gemeente Ede
276	De indiener geeft aan dat versnippering van ruimte, eigendom en bestemming, evenals rasters en barrières, leidt tot verlies van samenhang, drukconcentratie en aantasting van corridors en herstelruimte, en vraagt zich af op welke wijze ruimtelijke samenhang en ecologische verbindingen structureel worden geborgd bij verdere planuitwerking.	De intensivering ziet op een toename van het aantal schoten op bestaande schietbanen en leidt niet tot extra ruimtelijke versnippering of nieuwe barrières. Wel kan sprake zijn van verstoring van natuur. Dit is een expliciet aandachtspunt in het NPRD. In de vervolgfase wordt hier nader onderzoek naar gedaan, waarbij ook de effecten op ruimtelijke samenhang en ecologische verbindingen worden betrokken, zodat deze waar nodig kunnen worden geborgd en versterkt.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
277	De indiener stelt voor om ecologische belangen structureel en vroegtijdig te borgen via onafhankelijke ecocentrische tegenkracht, en vraagt zich af op welke wijze natuurbelangen aan de voorkant worden betrokken bij planvorming, uitvoering en monitoring.	Defensie begrijpt het voorstel van de indiener om ecologische belangen structureel en vroegtijdig te borgen in de planvorming. In het kader van het NPRD zijn natuurbelangen aan de voorkant betrokken via het planMER en de daarop gebaseerde aanvullingen, waarin de effecten op natuur zijn onderzocht en meegewogen bij de definitieve afweging. Defensie voert haar activiteiten uit binnen het geldende natuurbeleid en is verantwoordelijk voor het beheer van natuurwaarden op defensieterreinen. Daarbij worden ecologische expertise en wettelijke toetsingskaders betrokken. Monitoring van natuurkwaliteit maakt onderdeel uit van dit beheer, zodat effecten tijdig kunnen worden gesignaleerd en, waar nodig, kan worden bijgestuurd binnen de geldende procedures. In de vervolgfase worden natuurbelangen verder betrokken bij de nadere uitwerking en uitvoering van de plannen, onder meer via aanvullend onderzoek, vergunningstrajecten en overleg met bevoegde gezagen en ecologische deskundigen. Op deze wijze zijn natuurbelangen structureel onderdeel van de besluitvorming, uitvoering en monitoring, binnen de bestaande wettelijke.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
278	De indiener geeft aan dat de negatieve natuureffecten mogelijk zo omvangrijk zijn dat mitigatie en compensatie onvoldoende zijn, en vraagt zich af op welke wijze deze overweging wordt meegenomen bij de afweging van alternatieven en de haalbaarheid van intensivering.	De toename van het aantal schoten kan extra verstoring geven en is daarom een belangrijk aandachtspunt in het NPRD. In de vervolgfase wordt aanvullend onderzoek gedaan om deze effecten goed in beeld te brengen. De uitkomsten daarvan worden meegenomen bij de afweging van alternatieven en de beoordeling of intensivering haalbaar is, inclusief de vraag of maatregelen nodig zijn.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
279	De indiener geeft aan dat de beoordeling van effecten op Natura 2000-gebied Veluwe onvoldoende onderbouwd en te generiek is, doordat essentiële gegevens, soortspecifieke	In het planMER zijn de effecten op nop hoofdlijnen in beeld gebracht, passend bij schaalniveau van een programma, zoals het NPRD. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER is vanuit een worstcasebenadering	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie

	analyses, locatie-specifieke onderbouwingen en expliciete zekerheid over het uitsluiten van significante effecten ontbreken, en vraagt zich af op welke wijze in de verdere besluitvorming een juridisch en ecologisch toereikende Natura 2000-beoordeling wordt geborgd die met zekerheid uitsluit dat instandhoudingsdoelen worden aangetast?	geconcludeerd dat de behoefte kan leiden tot negatieve effecten op omliggende Natura 2000-gebieden. In het vervolgproces worden deze effecten nader onderzocht en geconcretiseerd, in het kader van de voorbereiding van een aanvraag voor een omgevingsvergunning of andere ruimtelijke toestemming.		Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
280	De indiener maakt zich zorgen over de doorwerking op en verstoring van het ecosysteem en beschermde soorten doordat gedrag, ruimtegebruik en voortplanting worden beïnvloed door herhaling, vermijding en verlies van functioneel leefgebied, en vraagt zich af op welke wijze soortenbescherming wordt ingevuld op basis van functie, gedrag en instandhoudingsdoelen in plaats van alleen aanwezigheid?	In het planMER zijn de effecten op beschermde soorten op hoofdlijnen in beeld gebracht, passend bij schaalniveau van een programma, zoals het NPRD. In de vervolgfase vindt nader, locatiegericht onderzoek plaats waarbij nader wordt onderzocht welke maatregelen er specifiek nodig zijn voor de natuur in dit gebied.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
281	De indiener vraagt hoe Defensie tot de conclusie komt dat binnen het ISK geen waterlopen aanwezig zijn en dat het aspect oppervlaktewater daarom neutraal (0) kan worden beoordeeld, terwijl zich op het terrein het grootste ven van de Veluwe, de Gerritsflesch, met hoge natuurwaarden bevindt, evenals een drinkplaats voor wild waarvan onder meer de lokale wisentpopulatie afhankelijk is. De indiener stelt dat de gebiedsbeschrijving feitelijk onjuist en misleidend is en vraagt om een herbeoordeling van het aspect oppervlaktewater op basis van een correcte weergave van de aanwezige water- en natuurwaarden.	De opmerking van de indiener is terecht. De vennen op het ISK zijn C-wateren als aangeduid in de Legger van het waterschap. Deze zinsnede is dus onjuist in het planMER opgenomen en is hersteld.	Natuur	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
282	De indiener wijst erop dat cumulatie van verstoring breder is dan afzonderlijke Defensie-activiteiten en dat ook niet-militaire bronnen zoals recreatie, verkeer en burgerluchtvaart bijdragen aan de totale druk, en vraagt zich af op	De toets op cumulatie gaat over meerdere onderdelen van hetzelfde programma waardoor effecten afzonderlijk groter uitpakken. Gelet op de rekenresultaten van de verschillende behoeften op het ISK, geldt dat geen sprake is van effecten die groter uitpakken dan individueel beschouwd. Het samenspel met al bestaand geluid (recreatie, verkeer, bur-	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en

	welke wijze cumulatie volledig, transparant en programma breed wordt beoordeeld, inclusief expliciete motivering van afbakening?	gerluchtvaart) is al onderdeel van de referentiesituatie. Bij vergunningverlening wordt nadrukkelijker rekening gehouden met deze cumulatie.		groei krijgsmacht, gemeente Ede
283	De indiener vraagt waarom Defensie het aspect 'stilte' als neutraal (0) beoordeelt, terwijl zich direct op de uitbreidingslocatie een rustgebied bevindt en het ISK grotendeels ligt binnen het Gelders Natuurnetwerk, dat in de Omgevingsvisie is aangewezen als stiltebeleidsgebied waar geluidsniveaus niet mogen toenemen. Ook de geluidseffecten van het ISK vallen binnen deze stiltebeleidsgebieden en binnen het Nationaal Landschap Veluwe, waardoor de beoordeling niet kan worden beschouwd als neutraal. De indiener verzoekt daarom om een herbeoordeling op basis van de juiste gebiedsindeling en beleidskaders.	Het belang van stiltegebieden en de aanwezige waarden worden onderkend in het planMER en addendum. De behoefte scoort negatief en is zeer negatief beoordeeld op de aspecten 'Natura 2000' en 'beschermde soorten'. Dit komt mede doordat aanvullende geluidproductie leidt tot een grotere verstoring dan in de huidige situatie. Het addendum benoemt hier onder meer over: "soorten die in het gebied voorkomen zullen zeer waarschijnlijk aanvullend verstoord worden door schietactiviteiten". De toetsing onder het aspect 'stiltegebieden' gaat expliciet over stiltegebieden als bedoeld in artikel 1.10, onder c en artikel 4.54 van de Omgevingsverordening van de Provincie Gelderland. Deze gebieden zijn op meer dan 6 kilometer van het ISK gelegen, en binnen deze gebieden is een effect van een toename van het geluid uit te sluiten. Verdere beoordeling van de effecten vindt in de vervolgfase en uitwerking plaats.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede
284	De indiener geeft aan dat intensivering risico's oplevert voor poelen en samenhangende water-landhabitats door verstoring, verdroging en beheerdruk, en vraagt zich af op welke wijze water- en landhabitat als één functionele keten worden beoordeeld en beschermd.	De intensivering van het gebruik van de bestaande schietinrichting leidt niet tot fysieke aantasting van poelen of samenhangende water- en landhabitats. Evenmin is sprake van wijzigingen in de waterhuishouding of het beheer die kunnen leiden tot verdroging of kwaliteitsverlies van deze habitats. Vanuit dit oogpunt zijn geen aanvullende risico's voor de functionele samenhang tussen water- en landhabitats te verwachten. Mogelijke effecten door een beperkte toename van verstoring van beschermde genoemde habitats zijn in het NPRD wel onderkend en als aandachtspunt benoemd.	Water	Uitbreiding milieu- en geluidsruimte door intensivering van Infanterie Schietkamp (ISK) en groei krijgsmacht, gemeente Ede

5.7 LS-33 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
285	De indiener stelt dat defensieplannen raken aan meerdere rijksopgaven en bestaande ruimtelijke druk, en vraagt zich af hoe een integrale afweging plaatsvindt zonder toekomstige ontwikkelingen te belemmeren?	Defensie is zich bewust van de complexe ruimtelijke omgeving van Woensdrecht en van de ruimteclaim die met de voorgenomen ontwikkeling gepaard gaat. Bij de voorbereiding van het programma en de besluitvorming hierover zijn de belangen van andere ruimtevragers en relevante ruimtelijke opgaven betrokken. Daarbij geldt dat Defensie moet voldoen aan de geldende wet- en regelgeving, waaronder de regelgeving op het gebied	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

		van stikstof. Het kabinet heeft de uitbreiding van Defensie op deze locatie, gelet op het nationale belang daarvan, noodzakelijk geacht. Bij deze afweging is rekening gehouden met de gevolgen voor de omgeving en andere ruimtelijke ontwikkelingen.		
286	De indiener geeft aan dat eerdere zienswijzen als herhaald en ingelast moeten worden beschouwd en dat onderdelen nog niet inhoudelijk zijn beantwoord, en vraagt zich af hoe deze zienswijzen integraal en zorgvuldig worden meegenomen in de verdere besluitvorming?	Defensie heeft met het kabinetsbesluit van 19 december 2025 op het NPRD een Nota van Antwoord Ontwerp NPRD gepubliceerd, waarin op de ingediende zienswijzen is gereageerd. Daarbij is beoogd de zienswijzen zo zorgvuldig en volledig mogelijk te beantwoorden. Tegelijkertijd wordt onderkend dat in deze fase nog niet alle vragen volledig en concreet kunnen worden beantwoord. Deze worden, waar relevant, meegenomen in de verdere uitwerking en besluitvorming, zodat zienswijzen alsnog zorgvuldig worden betrokken bij vervolgstappen.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
287	De indiener maakt zich zorgen over de huidige en verwachte toename van geluidhinder door vlieg- en grondactiviteiten, waaronder laag overvliegen, nachtelijke activiteiten en proefdraaien, en de gevolgen daarvan voor woongenot, gezondheid, nachtrust, dierenwelzijn en veiligheid in de directe omgeving, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten volledig, cumulatief en locatiegericht worden beoordeeld en meegewogen in de besluitvorming?	De behoefte van Defensie voor meer ruimte voor grondgebonden activiteiten leidt niet tot een toename van vliegactiviteiten (waaronder laag overvliegen en nachtelijke activiteiten). Wel kan de geluidsproductie door een toename van proefdraaien toenemen. Daarbij geldt dat Defensie binnen wettelijke kaders handelt, negatieve effecten zoveel mogelijk voorkomt en waar nodig maatregelen treft om hinder te beperken. Dit is ook expliciet als randvoorwaarde opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase werkt Defensie de plannen nader uit en blijft zij in afstemming met regionale partners en lokale overheden zoeken naar een zorgvuldige uitvoering, met aandacht voor maatwerk, communicatie en bescherming van de leefomgeving van omwonenden.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
288	De indiener erkent het belang van defensietaken maar stelt dat defensiespecifieke eisen niet los kunnen worden gezien van de ruimtelijke en maatschappelijke context, en vraagt zich af hoe nut en noodzaak worden afgewogen tegen de draagkracht van de locatie?	Defensie erkent dat ontwikkelingen niet los kunnen worden gezien van de ruimtelijke en maatschappelijke context. In de afweging zijn de omgevingsbelangen daarom expliciet meegenomen. Noodzakelijke groei van geluidsproducerende activiteiten is alleen mogelijk wanneer deze past binnen de gestelde randvoorwaarden. Deze randvoorwaarden zijn gericht op het beperken van de effecten op de leefomgeving.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
289	De indiener geeft aan dat uitbreiding of intensivering alleen aanvaardbaar is onder strikte voorwaarden voor veiligheid, natuur, dierenwelzijn en bestaande functies, en vraagt zich af hoe deze randvoorwaarden aantoonbaar worden geborgd in de besluitvorming?	Defensie erkent dat ontwikkelingen niet los kunnen worden gezien van de ruimtelijke en maatschappelijke context. In de afweging zijn de omgevingsbelangen daarom expliciet meegenomen. Noodzakelijke groei van geluidsproducerende activiteiten is alleen mogelijk wanneer deze past binnen de gestelde randvoorwaarden. Deze randvoorwaarden zijn gericht op het beperken van de effecten op de leefomgeving en worden geborgd in de verdere besluitvorming en vergunningverlening, waarop toezicht wordt gehouden.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

290	De indiener wijst op onduidelijkheid over de samenhang en gevolgen van de Wet op de defensiegereedheid voor het NPRD, en vraagt zich af hoe beleidsmatige afwenteling op de omgeving wordt voorkomen?	De Wodg volgt een wetstraject, waarbij een andere procedure wordt gevolgd en ook een andere juridische afweging wordt gemaakt dan bij de voorbereiding van het NPRD. Het NPRD is een beleidsprogramma en wordt voorbereid binnen de juridische kaders van de Omgevingswet. De Wodg en het NPRD doorlopen dus beide een eigen traject, en dragen op zichzelf bij aan de goede taakuitvoering van Defensie en aan wat er nodig is voor de gereedstelling. Hoewel de trajecten op zichzelf staan, bieden beide in een paar gevallen een oplossing voor dezelfde knelpunten. Daarmee is enigszins sprake van samenhang tussen aangewezen activiteiten in de Wodg en projecten in het NPRD. Gelet op de samenhang tussen beide trajecten, vindt op beleidsniveau afstemming plaats om een consistente en integrale afweging zo veel mogelijk te borgen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
291	Indiener wijst op toezeggingen van de staatssecretaris om geen overhaaste beslissingen te nemen en met de Belgische minister van Defensie (Francken) in gesprek te gaan over de stikstofdepositie die neerslaat vanuit België. Dit is van groot belang door de grensoverschrijdende context en effecten.	Defensie begrijpt dat de indiener het belangrijk vindt dat eerdere toezeggingen van de staatssecretaris zorgvuldig worden opgevolgd, gezien de grensoverschrijdende context van stikstofdepositie. Bij het ontwerp NPRD is rekening gehouden met onzekerheden en met het belang van zorgvuldige besluitvorming. Stikstofeffecten, ook in grensoverschrijdende situaties, zijn betrokken bij het planMER. Defensie onderschrijft dat internationale afstemming hierbij van belang is.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
292	Indiener wijst op de aangehaalde realisatietafels en omarmt het voornemen van Defensie om te gaan werken met regioteams en een vaste overlegstructuur waar de voortgang van de uitvoering van het NPRD en andere defensie-gerelateerde onderwerpen wordt besproken en afspraken worden gemaakt.	Defensie waardeert dat de indiener het voornemen ondersteunt om te werken met realisatietafels, regioteams en een vaste overlegstructuur. In de uitvoeringsfase richt Defensie, samen met regionale partners en lokale overheden, overlegstructuren in waarin de voortgang van het NPRD en andere defensie gerelateerde onderwerpen wordt besproken.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
293	Indiener geconstateerd dat geen of onvoldoende afstemming heeft plaatsgevonden met de Vlaamse autoriteiten en andere stakeholders. Indiener geeft aan dat het NPRD indruist tegen het beleid van de Vlaamse Overheid en dat de benodigde zorgvuldigheid in de afstemming met de Belgische overheden niet in acht is genomen.	Met de Vlaamse autoriteiten heeft overleg plaatsgevonden, ook op bestuurlijk niveau. Daarnaast is het NPRD onder de aandacht gebracht bij de Vlaamse overheden in het grensgebied. Naar aanleiding hiervan hebben verschillende Vlaamse gemeenten een zienswijze ingediend. Bij grensoverschrijdende activiteiten blijft Defensie ook in de toekomst de omliggende landen informeren en waar nodig afstemmen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
294	Indiener wijst op gebiedsproces rond de Brabantse Wal (GGA, Gebiedsgerichte Aanpak van de provincie Noord-Bra-	Defensie heeft zich gedurende het gebiedsproces rond de Brabantse Wal zeer constructief opgesteld. Defensie heeft actief gesproken met de deelnemers aan de GGA, waaronder ZLTO, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en private	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis

	bant) en vraagt dit gebiedsproces niet te bemoeilijken, maar bij te dragen aan een oplossing voor dit vraagstuk.	grondeigenaren, om samen de juiste balans te vinden tussen enerzijds de mogelijkheden om te oefenen op de Brabantse Wal en anderzijds bij te dragen aan het behalen van de doelen van de GGA Brabantse Wal. Daarnaast heeft Defensie samen met onder andere gemeenten, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer het initiatief genomen om na te denken over de mogelijkheden om op langere termijn te oefenen buiten de Brabantse Wal om ook op die manier bij te dragen aan de doelen van de GGA Brabantse Wal.		Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
295	De indiener wijst erop dat extra ruimtelijke en functionele druk door defensieactiviteiten kan doorwerken in leefbaarheid, andere ruimtelijke opgaven en sociale samenhang, en vraagt zich af hoe deze effecten worden meegewogen in relatie tot andere maatschappelijke opgaven?	Defensie is zich bewust van de mogelijke impact op de leefomgeving. Om deze reden heeft Defensie de mogelijke effecten in beeld gebracht in het planMER en de aanvullingen. Het kabinet heeft op basis van het planMER en de aanvullingen besloten dat het, ondanks de mogelijke negatieve effecten die beschreven zijn in het planMER en de aanvullingen, noodzakelijk is om deze behoefte in het NPRD vast te leggen inclusief aandachtspunten en randvoorwaarden. In de volgende fase werkt Defensie de plannen verder uit en brengt zij, in overleg met regionale partners en lokale overheden, concreter in beeld waar sprake kan zijn van samenloop of knelpunten. Deze afweging gebeurt evenwichtig, met oog voor zowel nationale defensiebelangen als regionale en lokale opgaven, zoals bereikbaarheid en dorpsontwikkeling. Defensie blijft hierover in afstemming	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
296	De indiener stelt dat de cumulatie van geluid, trillingen, luchtverontreiniging en veiligheidsrisico's door uitbreiding of intensivering van activiteiten de draagkracht van de woon- en leefomgeving overschrijdt, en vraagt zich af hoe wordt vastgesteld of sprake blijft van een aanvaardbare en veilige leefomgeving voor mens en dier?	Defensie is gehouden aan wet- en regelgeving die borgt dat te allen tijde sprake is van een aanvaardbaar woon- en leefklimaat. Om dit zeker te maken, heeft Defensie in het NPRD afgesproken dat er maatregelen worden genomen. In het planMER zijn deze effecten en de cumulatie daarvan op programmaniveau in beeld gebracht. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet. Op basis hiervan wordt vastgesteld of sprake blijft van een aanvaardbare en veilige leefomgeving voor mens en dier en of aanvullende maatregelen nodig zijn om de effecten te beperken.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
297	Indiener is van mening dat Ministerie van Defensie aanvullend onderzoek moet doen naar aanpassingen/geluidisolatie aan de woning en wachten dit af.	In deze fase zijn nog geen besluiten genomen over concrete maatregelen per woning als gevolg van de toename van geluidsproducerende activiteiten op de grond. Het planMER en het Addendum geven inzicht in de mogelijke geluidbelasting en vormen de basis voor verdere uitwerking. In het NPRD zijn randvoorwaarden gesteld die als doel hebben de effecten van grondgebonden geluid te	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

		beperken. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet. Daaruit zal blijken of aanpassingen op woningniveau nodig zijn.		
298	De indiener geeft aan dat het gebied kwetsbaar is voor droogte, wateroverlast en overstroming en dat intensivering van gebruik deze risico's kan vergroten, en vraagt zich af op welke wijze water en bodem daadwerkelijk sturend worden toegepast in de planvorming?	Defensie is zich bewust van de kwetsbaarheid van het gebied voor de effecten van klimaatverandering, waaronder droogte, wateroverlast en extreme neerslag. De voorgenomen ontwikkeling op deze locatie ziet echter primair op een intensivering van het gebruik van de vliegbasis en gaat niet gepaard met substantiële aanpassingen aan de bestaande infrastructuur, verharding, bebouwing of waterhuishouding. Vanuit de voorgenomen gebruiksintensivering worden daarom geen ingrepen voorzien die gevolgen hebben voor het watersysteem of de bodem. Eventuele fysieke ontwikkelingen die in een latere fase worden uitgewerkt, worden beoordeeld in het licht van de geldende beleidskaders en regelgeving voor water, bodem en klimaatadaptatie.	Klimaatadaptatie	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
299	De indiener wijst op de bijzondere landschappelijke, geomorfologische, archeologische en cultuurhistorische waarden van de Brabantse Wal en het Markiezaatsmeer, en vraagt zich af hoe deze waarden worden beschermd tegen visuele, ruimtelijke en fysieke aantasting door intensivering van activiteiten?	Defensie is zich bewust van het waardevolle cultuurlandschap van de Brabantse Wal en spant zich in algemene zin om de kernkwaliteiten hiervan te behouden en te versterken waar mogelijk. Binnen die context geldt dat vanuit deze behoefte geen aanpassingen in het vliegbasisterrein voortvloeien, maar uitsluitend aanpassingen in het gebruik (een vergroting van het gebruik). Dat kan gevolgen hebben voor de beleefbaarheid van het landschap. Daarnaast zijn natuureffecten mogelijk die negatief uit kunnen pakken voor de kwaliteit van het natuurlijk landschap. Deze effecten zijn beschreven in het planMER addendum. Het kabinet heeft met het besluit over het NPRD beoordeeld dat Defensie ruimte krijgt, rekening houdend met de negatieve effecten die beschreven zijn in het planMER addendum. Daarnaast zal Defensie in het vervolgproces zich inspannen om de aanwezige waarden zoveel en zo goed als mogelijk te beschermen.	Landschap en erfgoed	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
300	De indiener maakt zich zorgen over toename van verkeer, congestie en verminderde bereikbaarheid door intensivering van activiteiten en beveiligingsmaatregelen, en vraagt zich af hoe verkeersveiligheid en bereikbaarheid structureel worden geborgd?	De zorg van de indiener wordt betrokken bij het vervolgproces. Daarbij zullen de mogelijke effecten van de voorgenomen activiteiten op verkeersstromen, bereikbaarheid en verkeersveiligheid nader worden beschouwd. Indien uit verder onderzoek blijkt dat knelpunten kunnen ontstaan, zal worden bezien welke maatregelen nodig zijn om de bereikbaarheid en verkeersveiligheid te waarborgen.	Mobiliteit	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
301	De indiener wijst erop dat Natura 2000gebieden rond de Brabantse Wal reeds	Uit het planMER volgt dat er binnen het vigerende wettelijk kader geen ruimte	Natuur	Uitbreiding milieuruimte

	sterk zijn overbelast door stikstof en dat aanvullende stikstofruimte ontbreekt, en vraagt zich af hoe binnen het geldende wettelijke kader kan worden vastgesteld of uitbreiding van de milieuruimte natuurrechtelijk haalbaar is?	voorhanden is voor extra stikstofemissies op de vliegbasis. Iedere emissietoename leidt tot een depositietoename. Om deze reden is dit aspect zeer negatief beoordeeld. Defensie zal daar in het vervolgproces dus rekening mee moeten houden.		t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
302	De indiener geeft aan dat toename van geluid en de toevoeging van nachtelijke activiteiten negatieve effecten kunnen hebben op soorten, biodiversiteit en beschermde natuurgebieden, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten, inclusief cumulatie, volledig en integraal worden onderzocht en beoordeeld?	In het planMER is het effect op natuur als zeer negatief beoordeeld. In de vervolgfase, onder het verkrijgen van toestemming op grond van de Omgevingswet. Indien nodig worden aanvullende mitigerende maatregelen getroffen om negatieve effecten te voorkomen of te beperken.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
303	Indiener benoemt dat intensivering van militaire activiteiten kan leiden tot versnippering, verstoring en afname van biodiversiteit.	Door de uitbreiding van de milieuruimte is niet zonder meer vast te stellen dat dit leidt tot versnippering, verstoring en afname aan biodiversiteit. In het vervolgproces worden natuureffecten en het tegengaan van eventuele negatieve effecten op de biodiversiteit onderzocht?	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
304	Indiener is van mening dat plannen niet alleen geen verslechtering mogen veroorzaken, maar juist kansen zouden moeten bieden voor natuurontwikkeling, versterking van biodiversiteit en behoud van rust en stilte.	In het planMER zijn de milieueffecten van de ruimtebehoeften op hoofdlijnen in beeld gebracht en meegewogen bij het ontwerp van het NPRD en het door het kabinet genomen voorkeursbesluit. Daarbij volgt Defensie de geldende wet- en regelgeving en haar eigen ambities uit het Defensie natuurbeleid. Waar mogelijk wordt bij de verdere uitwerking ook gekeken naar kansen voor natuurontwikkeling en versterking van biodiversiteit.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
305	De indiener stelt dat het gebied intensief wordt gebruikt voor recreatie en landbouw en dat extra militaire activiteiten deze functies kunnen beperken of onveilig maken, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat bestaand ruimtegebruik niet wordt verdrongen?	In deze fase zijn nog geen besluiten genomen over concrete maatregelen per woning als gevolg van de toename van geluidsproducerende activiteiten op de grond. Het planMER en het Addendum geven inzicht in de mogelijke geluidbelasting en vormen de basis voor verdere uitwerking. In het NPRD zijn randvoorwaarden gesteld die als doel hebben de effecten van grondgebonden geluid te beperken. De behoefte aan extra grondgebonden geluidsruimte leidt niet tot een fysieke uitbreiding van de vliegbasis en heeft daarmee geen directe gevolgen voor het ruimtegebruik door recreanten of agrariërs buiten het vliegveld.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
306	De indiener wijst erop dat voorgenomen activiteiten plaatsvinden binnen en nabij een grondwaterbeschermingsgebied en risico's kunnen opleveren	Defensie is zich bewust van de aanwezigheid van de grondwaterbeschermingsgebieden Huijbergen, Ossendrecht en Bergen op Zoom. De behoefte leidt niet tot ingrepen in de bodem, waardoor er	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis

	voor drinkwaterbronnen, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat bodem en grondwaterkwaliteit duurzaam worden beschermd tegen verontreiniging?	geen sprake is van een risico op verontreinigingen van deze gebieden.		Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
307	De indiener stelt dat intensivering van activiteiten kan leiden tot verslechtering van oppervlaktewaterkwaliteit en verstoring van de waterhuishouding met gevolgen voor dierenwelzijn en natuur, en vraagt zich af op welke wijze deze risico's integraal worden onderzocht en uitgesloten?	Defensie is gehouden aan wet- en regelgeving voor effecten op de oppervlaktewaterkwaliteit. Deze behoefte van Defensie leidt echter niet tot uitspoeling van verontreinigende stoffen of activiteiten die het oppervlaktewater in en rondom de vliegbasis anderszins beïnvloeden.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
308	De indiener geeft aan dat een mogelijke toename van activiteiten kan leiden tot een groeiende drinkwatervraag in een gebied waar de beschikbaarheid onder druk staat, en vraagt zich af hoe tijdig wordt afgestemd en geborgd dat de drinkwatervoorziening toereikend blijft?	Deze behoefte van Defensie leidt niet direct tot wezenlijke groei van het personeelsbestand op de vliegbasis Woensdrecht en zal daardoor ook niet direct leiden tot een grotere drinkwatervraag.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht
309	De indiener maakt zich zorgen over mogelijke bodemverontreiniging door militaire activiteiten en de gevolgen daarvan voor dierenwelzijn, natuur en gezondheid, en vraagt zich af hoe wordt vastgesteld dat bodem en grondwater schoon en veilig zijn en blijven?	De behoefte van Defensie behelst geen activiteiten die de bodem roeren of anderszins leiden tot een verontreiniging van de bodem. Zodoende zal er geen sprake zijn van een negatief effect op de bodemkwaliteit.	Water	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Woensdrecht, gemeente Woensdrecht

5.8 LS-35 Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
310	De indiener geeft aan dat de verhouding tussen de Wet op de defensiegereedstelling onvoldoende duidelijk is uitgewerkt, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat uitbreiding van milieuruimte juridisch consistent en rechtszeker wordt ingepast binnen bestaande en toekomstige regelgeving?	De Wodg volgt een wetstraject, waarbij een andere procedure wordt gevolgd en ook een andere juridische afweging wordt gemaakt dan bij de voorbereiding van het NPRD. Het NPRD is een beleidsprogramma en wordt voorbereid binnen de juridische kaders van de Omgevingswet. De Wodg en het NPRD doorlopen dus beide een eigen traject, en dragen op zichzelf bij aan de goede taakuitvoering van Defensie en aan wat er nodig is voor de gereedstelling. Hoewel de trajecten op zichzelf staan, bieden beide in een paar gevallen een oplossing voor dezelfde knelpunten. Daarmee is enigszins	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

		sprake van samenhang tussen aangewezen activiteiten in de Wodg en projecten in het NPRD. Gelet op de samenhang tussen beide trajecten, vindt op beleidsniveau afstemming plaats om een consistente en integrale afweging zo veel mogelijk te borgen.		
311	De indiener geeft aan dat verruiming van geluids en stikstofruimte voor Defensie kan leiden tot juridische en planologische belemmeringen voor woningbouw en dorpsontwikkeling in Hulten, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat bestaande en toekomstige woningbouwmogelijkheden voor kleine kernen niet worden gefrustreerd door nationale defensiekeuzes?	Bij het NPRD en het door het kabinet genomen besluit zijn ruimtelijke effecten in samenhang bekeken, waarbij ook aandacht is geweest voor de belangen van wonen en leefbaarheid en bestaande ruimtelijke plannen zijn meegenomen. Daarom zijn aan deze behoefte randvoorwaarden voor geluid opgenomen om de belangen van de omgeving te beschermen. Het planMER en het Addendum brengen de mogelijke beperkingen voor andere functies in beeld en vormen de basis voor deze afweging. Defensie streeft ernaar nationale defensiekeuzes zorgvuldig te laten landen in de regio, met oog voor lokale ontwikkelingen en bestuurlijke samenwerking.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
312	De indiener wijst erop dat de uitbreiding van milieuruimte voor de vliegbasis kan cumuleren met en belemmerend kan werken voor andere rijks en regionale opgaven, zoals het autoluw maken van Hulten en infrastructurele maatregelen, en vraagt zich af op welke wijze deze samenloop expliciet en evenwichtig wordt afgewogen?	Bij het NPRD en het door het kabinet genomen besluit zijn effecten op de omgeving in samenhang bekeken, waaronder de relatie met andere ruimtelijke en infrastructurele ontwikkelingen. Het planMER en het Addendum vormen hiervoor de basis. In de volgende fase werkt Defensie de plannen in meer detail uit en brengt zij, in overleg met regionale partners en lokale overheden, concreter in beeld waar sprake kan zijn van samenloop of knelpunten. Deze afweging gebeurt evenwichtig, met oog voor zowel nationale defensiebelangen als regionale en lokale opgaven, zoals bereikbaarheid en dorpsontwikkeling. Defensie blijft hierover in afstemming.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
313	De indiener geeft aan dat de verhouding tussen militaire activiteiten, civiele luchtvaart en luchtruim onvoldoende is toegelicht, en vraagt zich af op welke wijze de effecten van deze samenloop inzichtelijk en afgewogen worden binnen het NPRD?	De behoefte die in het NPRD is vastgelegd en is onderzocht in het Addendum gaat uit van een toename van grondgebonden activiteiten, en dus niet van een toename van vliegverkeer. Er is dan ook geen sprake van een toename van drukte in het luchtruim.	(Rijks)Raakvlakken	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
314	De indiener geeft aan dat de gehanteerde onderzoeksmethoden, modellen en aannames onvoldoende transparant en toetsbaar zijn, waardoor inzicht in de feitelijke milieueffecten ontbreekt, en vraagt zich af op welke wijze volledige openbaarheid en controleerbaarheid van het akoestisch en milieukundig onderzoek wordt geborgd?	In het Addendum zijn actuele en gangbare rekenmethoden, aannames en gegevens gebruikt die passen bij dit type onderzoek. De gebruikte rekenmodellen en uitgangspunten zijn openbaar en beschreven in het planMER en de bijbehorende onderzoeken. Daarmee is de onderbouwing controleerbaar en navolgbaar. In de vervolgfase wordt deze onderbouwing verder verdiept en waar nodig geactualiseerd.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

315	De indiener wijst erop dat essentiële onderzoeksinformatie, aannames, modellen en onderliggende berekeningen in het planMER en het Addendum ontbreken of niet openbaar beschikbaar zijn, waardoor onafhankelijke toetsing en inzicht in de effecten op de leefomgeving niet mogelijk zijn, en vraagt zich af op welke wijze volledige transparantie, controleerbaarheid en kenbaarheid van de gebruikte onderzoeken en gegevens wordt geborgd binnen de besluitvorming?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER en Addendum zijn actuele en gangbare rekenmethoden, aannames en gegevens gebruikt die passen bij dit type onderzoek. De gebruikte rekenmodellen en uitgangspunten zijn openbaar en beschreven in het planMER en de bijbehorende onderzoeken. Daarmee is de onderbouwing controleerbaar en navolgbaar. In de vervolgfase wordt deze onderbouwing verder verdiept en waar nodig geactualiseerd.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
316	De indiener geeft aan dat eerdere zienswijzen, toezeggingen en participatieafspraken onvoldoende herkenbaar zijn betrokken in het huidige besluitvormingsproces, wat leidt tot onzekerheid en verminderd vertrouwen bij omwonenden, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat participatie, informatievoorziening en opvolging van eerdere inbreng zorgvuldig en transparant plaatsvinden?	Defensie erkent de behoefte aan een transparant proces en dat inbreng vanuit de omgeving terug te vinden is. Defensie streeft naar zorgvuldige invulling hiervan. Door middel van gesprekken met bestuurders, bijeenkomsten, informatievoorziening, vragen en herleidbare antwoorden in de Nota van Antwoord, verwerking van opgehaalde input zijn manieren waarop Defensie werkt aan het vertrouwen in dit proces. In het vervolgproces blijft Defensie actief inzetten op participatie en transparante informatievoorziening.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
317	De indiener geeft aan dat de informatievoorziening richting omwonenden en belanghebbenden over aard, omvang en planning van activiteiten tekortschiet, wat leidt tot onzekerheid en wantrouwen, en vraagt zich af op welke wijze tijdige, duidelijke en betrouwbare communicatie structureel wordt geborgd?	Defensie vindt het vervelend dat de indiener ervaart dat de informatievoorziening richting omwonenden en belangstellenden tekortschiet. In het kader van het NPRD is op meerdere momenten actief gecommuniceerd. Onder andere via informatieavonden in Vught (24 juni 2025) en Gilze en Rijen (4 februari 2026) met aankondigingen in lokale media. Ook is informatie in te zien via de website van het ministerie van Defensie (www.defensie.nl/onderwerpen/ruimte-voor-defensie) en https://nprd.inspraak.defensiedichtbij.nl. Daarnaast bestaat de mogelijkheid tot het stellen van vragen via ruimtevragen@defensie.nl. Ook in de toekomst zal Defensie als er nieuws is, dit tijdig melden.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
318	De indiener wijst erop dat uitstoot van schadelijke stoffen, luchtverontreiniging en geluidbelasting door militaire activiteiten gevolgen kan hebben voor bodem en water, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten inzichtelijk en toetsbaar worden meegenomen in de besluitvorming?	In het planMER en het Addendum zijn de effecten van de activiteiten op luchtkwaliteit, bodem en water beoordeeld. Deze effecten zijn op programmaniveau inzichtelijk gemaakt met behulp van gangbare methoden en uitgangspunten. In de verdere uitwerking worden deze effecten nader onderzocht en geconcretiseerd. In het kader van vergunningverlening worden aanvullende, meer gedetailleerde onderzoeken uitgevoerd, waarmee de effecten toetsbaar worden gemaakt en	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

		worden door het bevoegd gezag beoordeeld op basis van de geldende wet- en regelgeving		
319	De indiener vraagt zich af op welke wijze de overheid in dit dossier invulling geeft aan haar verantwoordelijkheid om burgers te beschermen, nu directe omwonenden onevenredig worden geconfronteerd met onzekerheid, overlast en mogelijk verlies aan woon- en leefkwaliteit.	De overheid heeft de verantwoordelijkheid om belangen van burgers zorgvuldig te beschermen en af te wegen tegen nationale opgaven. In dit dossier gebeurt dat door effecten op gezondheid, veiligheid en leefomgeving expliciet te onderzoeken in het planMER en deze mee te wegen bij het nemen van besluiten in het kader van het NPRD. Daarbij geldt dat Defensie binnen wettelijke kaders handelt, negatieve effecten zoveel mogelijk dient te voorkomen en waar nodig maatregelen treft om hinder te beperken. Dit is ook expliciet als randvoorwaarde opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase werkt Defensie de plannen nader uit en blijft zij in afstemming met regionale partners en lokale overheden zoeken naar een zorgvuldige uitvoering, met aandacht voor maatwerk, communicatie en bescherming van de leefomgeving van omwonenden.	Algemene zienswijze	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
320	De indiener geeft aan bezwaar te hebben tegen het ontwerpvoorkeursalternatief en de voorgenomen uitbreiding van activiteiten, en vraagt zich af op welke wijze de noodzaak en proportionaliteit van deze uitbreiding zijn afgewogen tegen de gevolgen voor de gezonde en veilige leefomgeving?	In het planMER en het Addendum zijn de effecten van de voorgenomen uitbreiding op de leefomgeving inzichtelijk gemaakt, waaronder de gevolgen voor gezondheid en veiligheid. Op basis van deze informatie is een integrale afweging gemaakt, waarbij de noodzaak van de uitbreiding is afgewogen tegen de effecten op de woon- en leefomgeving. Deze afweging heeft geleid tot het bersluit van het kabinet. De onderbouwing hiervan is terug te vinden in het planMER en de bijbehorende stukken.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
321	De indiener geeft aan dat de gehanteerde onderzoeksmethoden, aannames en kwalificaties in het planMER en Addendum intern inconsistent, onvoldoende gemotiveerd of juridisch kwetsbaar zijn, onder meer door tegenstrijdige effectclassificaties en ontbrekende onderbouwing van de vermeende behoefte, en vraagt zich af hoe wordt geborgd dat de milieueffectrapportage voldoet aan de vereisten van zorgvuldigheid, motivering en juridische houdbaarheid?	De passage waarnaar de indiener verwijst gaat over de categorisering in het ontwerp planMER en het onderzoek dat later (na vaststelling van het ontwerp NPRD) is uitgevoerd. Op het moment van vaststelling van het ontwerp planMER was de behoefte onvoldoende concreet gemaakt, maar dat is in de tussenliggende periode aan gemaakt en op effecten beoordeeld. De weergave hiervan is in het Addendum opgenomen.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
322	De indiener stelt dat de noodzaak van uitbreiding van de milieuruimte voor grondgebonden activiteiten op vliegbasis Gilze Rijen onvoldoende is onderbouwd, mede gezien de bestaande belasting van	Defensie heeft de afgelopen twee jaar een zorgvuldig proces doorlopen met het NPRD. De nut en noodzaak van de uitbreidingen zijn door Defensie toegelicht, bestuurlijk afgestemd en door het kabinet bekrachtigd. Daarbij is de operationele behoefte van Defensie bepaald, mede in het licht van de internationale veiligheidssituatie en de taakstelling van	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente

	de omgeving en het ontbreken van een duidelijke afweging van alternatieven, en vraagt zich af op welke wijze de nut en noodzaakanalyse inzichtelijk, proportioneel en toetsbaar wordt gemotiveerd binnen de besluitvorming?	Defensie. Vervolgens zijn binnen het NPRD verschillende locaties en alternatieven in beeld gebracht en tegen elkaar afgewogen. De onderbouwing hiervan is vastgelegd in de bijbehorende Addendum en het NPRD. Deze documenten zijn gepubliceerd op defensiedichtbij.nl en dus openbaar.		Gilze en Rijen
323	De indiener geeft aan dat onvoldoende is onderzocht of grondgebonden activiteiten kunnen worden verplaatst binnen het terrein of naar andere defensielocaties om de belasting van de omgeving te beperken, en vraagt zich af op welke wijze redelijke alternatieven en spreiding van activiteiten expliciet en volwaardig worden betrokken in de afweging?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. Het treffen van mitigerende maatregelen is noodzakelijk om de geluidsproductie binnen de vastgestelde wettelijke geluidzone te houden. Eén van de mogelijke maatregelen is het verplaatsen van proefdraaiactiviteiten naar andere locaties binnen de grenzen van de vliegbasis. Deze maatregel wordt in het vervolgtraject in samenhang met eventuele andere maatregelen verder onderzocht.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
324	De indiener geeft aan dat het gebruik en de ontwikkelmogelijkheden van recreatieve functies in de omgeving kunnen worden beïnvloed door uitbreiding van milieuruimte, en vraagt zich af op welke wijze deze belangen worden betrokken in de ruimtelijke afweging?	Recreatieve voorzieningen in de nabijheid van de vliegbasis kunnen gevolgen ervaren door geluidsproductie van Defensie. Dit is ook in de huidige situatie soms helaas het geval. In de berekeningen wordt getoetst aan geluidgevoelige objecten, maar wordt ook rekening gehouden met recreatieve bestemmingen en wordt afgewogen of er een aanvaardbaar geluidklimaat voor deze voorzieningen ontstaat. Deze afweging wordt nader gemaakt bij een vergunningaanvraag.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
325	De indiener vraagt om heroverweging van Gilze-Rijen voor intensivering van gebruik en vraagt of het mogelijk is om activiteiten te intensiveren elders in Nederland?	De uitbreiding van de grondgebonden activiteiten hangt samen met de helikoptereenheden die al aanwezig zijn op vliegbasis Gilze-Rijen. De effecten van deze uitbreiding zijn in het planMER-addendum in beeld gebracht. In het NPRD zijn randvoorwaarden opgenomen om de effecten op de omgeving te beperken. In de verdere uitwerking kijkt Defensie hoe de activiteiten zo goed mogelijk kunnen worden ingepast	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
326	De indiener geeft aan dat onvoldoende is onderzocht of grondgebonden activiteiten kunnen worden verplaatst binnen het terrein of naar andere defensielocaties om de belasting van de omgeving te beperken, en vraagt zich af op welke wijze redelijke alternatieven en spreiding van activiteiten expliciet en volwaardig worden betrokken in de afweging?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. Het treffen van maatregelen is noodzakelijk om de geluidsproductie binnen de vastgestelde wettelijke geluidzone te houden. Eén van de mogelijke maatregelen is het verplaatsen van activiteiten zoals proefdraai naar andere locaties binnen de grenzen van de vliegbasis. De uitbreiding van de grondgebonden activiteiten hangt samen met de helikoptereenheden die al aanwezig zijn op vliegbasis Gilze-Rijen. De effecten van deze uitbreiding zijn in het planMER-addendum in beeld gebracht.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

		Deze maatregel wordt in het vervolgtraject in samenhang met eventuele andere maatregelen verder onderzocht.		
327	De indiener verwijst naar toezeggingen die Defensie in het verleden heeft gedaan en vraagt zich af of defensie zich aan deze toezeggingen blijft houden?	Als formele toezeggingen zijn gedaan, houdt Defensie zich daar in beginsel aan. Wel kunnen er omstandigheden zijn zoals voortschrijdend inzicht, veranderde omstandigheden of financiële mogelijkheden die van invloed kunnen zijn op het kunnen waarmaken van een toezegging.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
328	De indiener benoemt toezeggingen die Defensie in het verleden heeft gedaan over mitigerende maatregelen en vraagt aan Defensie om zich een betrouwbare partner te tonen om deze maatregelen te nemen?	Als formele toezeggingen zijn gedaan, houdt Defensie zich daar in beginsel aan. Wel kunnen er omstandigheden zijn zoals voortschrijdend inzicht, veranderde omstandigheden of financiële mogelijkheden die van invloed kunnen zijn op het kunnen waarmaken van een toezegging.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
329	De indiener stelt dat er een zorgplicht op Defensie rust onder de Omgevingswet. De indiener vraagt zich af hoe Defensie de ontwikkelingen op de vliegbasis ziet in het licht van deze zorgplicht.	De zorgplicht waar de indiener op doelt houdt in dat Defensie verplicht is om bij haar activiteiten negatieve effecten op de fysieke leefomgeving zoveel mogelijk te voorkomen en, waar dat niet kan, te beperken. Dit uitgangspunt past Defensie toe bij alle plannen en besluiten. In het planMER en het Addendum zijn effecten op de leefomgeving in beeld gebracht en meegewogen bij het door het kabinet genomen voorkeursbesluit. In de verdere uitwerking handelt Defensie binnen de kaders van de Omgevingswet, overige wet- en regelgeving en eigen beleidsambities. Daarbij staat een zorgvuldige afweging centraal tussen de defensietaak en bescherming van gezondheid, veiligheid en leefkwaliteit, in afstemming met bevoegde gezagen en regionale partners.	Defensie specifiek	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
330	De indiener stelt dat uitbreiding van milieuruimte leidt tot economische schade, waaronder waardevermindering van woningen en bedrijfsactiviteiten, en vraagt zich af op welke wijze deze economische effecten worden onderzocht en meegewogen en geborgd worden in het vervolgproces?	Defensie spant zich in om (economische) schade voor omwonenden en nabijgelegen ondernemers zo veel mogelijk te beperken. Mocht er desalniettemin na definitieve besluitvorming en planologische vastlegging van het toegenomen grondgebonden geluid schade optreden als gevolg van de toegenomen grondgebonden activiteiten dan kan men een beroep doen op de regeling voor nadeelcompensatie, zoals opgenomen in Titel 4.5 Awb, Afdeling 15.1 Omgevingswet. Hierbij wordt dan per aanvraag bezien of er inderdaad sprake is van schade en welke schadeposten voor vergoeding in aanmerking komen.	Economie en sociaal	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
331	De indiener maakt zich zorgen over de bestaande en voorgenomen structurele geluidsoverlast door vlieg- en grondgebonden activiteiten van de vliegbasis, waaronder langdurige	Defensie is zich bewust van de effecten van vliegbasis Gilze-Rijen op de omgeving. Om invulling te geven aan de behoefte om meer activiteiten op de vliegbasis uit te voeren, heeft Defensie randvoorwaarden in het NPRD opgenomen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-

	blootstelling aan hoge geluidsniveaus, verstoring van rustmomenten en aantasting van het woon- en leefklimaat, en vraagt zich af op welke wijze wordt geborgd dat de uitbreiding van de milieuruimte niet leidt tot een verdere verslechtering van een gezonde en veilige leefomgeving voor omwonenden?	Deze randvoorwaarden hebben als doel om de geluidseffecten te beperken.		Rijen, gemeente Gilze en Rijen
332	De indiener stelt dat uitbreiding van de milieuruimte leidt tot (hernieuwde) overschrijding van geluidscontouren en aantasting van bestaande rechtsposities van omwonenden, en vraagt zich af op welke wijze wordt gewaarborgd dat geldende geluidsnormen, contouren en gerechtvaardigde verwachtingen juridisch bindend worden gerespecteerd?	Voor deze behoefte zijn in het NPRD randvoorwaarden opgenomen om de effecten op de omgeving te beperken. Eén van deze uitgangspunten is dat de geldende geluidscontouren niet mogen toenemen als gevolg van de voorgenomen activiteiten. Indien nodig zullen maatregelen worden getroffen om het geluid binnen de geldende wettelijke kaders en geluidscontouren te houden. In het vervolgproces zal nader worden uitgewerkt op welke wijze hier invulling aan wordt gegeven en hoe wordt geborgd dat wordt voldaan aan de toepasselijke wet- en regelgeving op het gebied van geluid.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
333	De indiener wijst erop dat mitigerende en inrichtingsmaatregelen wel worden genoemd maar niet concreet zijn uitgewerkt, geborgd of getoetst op effectiviteit, en vraagt zich af op welke wijze maatregelen zodanig worden geconcretiseerd, vastgelegd en gecontroleerd dat de geluidsbelasting buiten de vliegbasis niet toeneemt?	In het planMER zijn de effecten op hoofdlijnen onderzocht. Dit past bij het niveau van het programma van het NPRD. Deze beoordeling laat zien wat de mogelijke gevolgen zijn van de uitbreiding. In de volgende fase wordt extra onderzoek gedaan. Daarmee worden de effecten verder uitgewerkt en wordt bepaald welke maatregelen nodig zijn. Zo kan de groei van het geluid op de grond plaatsvinden binnen de gestelde randvoorwaarden zoals die zijn opgenomen in het NPRD.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
334	De indiener wijst erop dat kortdurende piekgeluiden, impuls- en laagfrequent geluid van helikopters en vliegtuigen een dominante rol spelen in de hinderervaring en gezondheidseffecten, terwijl deze effecten onvoldoende worden meegenomen in de huidige beoordeling, en vraagt zich af op welke wijze deze geluidsvormen expliciet, afzonderlijk en representatief worden betrokken bij de milieueffectbeoordeling?	Voor de beoordeling van geluidseffecten wordt gebruikgemaakt van de wettelijk voorgeschreven rekenmethoden, die aansluiten bij de beoordeling van industrielawaai. Daarbij wordt de geluidbelasting op de omgeving op een gestandaardiseerde en representatieve manier bepaald. Voor deze is geen onderzoek uitgevoerd naar het kortstondige maximale geluid, omdat een toename in het aantal minuten van de activiteiten niet leidt tot verhoging van het kortstondige maximale geluid. Voor deze behoefte is sprake van een uitbreiding van bestaande vergunde grondgebonden activiteiten. De beoordeling in het planMER sluit hierop aan en geeft inzicht in de gemiddelde geluidbelasting van deze activiteiten. In de vervolgfase wordt bezien of en in hoeverre nadere uitwerking nodig is, waarbij dit wordt betrokken in de beoordeling in het kader van vergunningverlening.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

335	De indiener geeft aan dat trillingen, drukgolven en rattle noise als gevolg van militaire activiteiten leiden tot fysieke hinder, stress en schade aan woningen en voorzieningen, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten structureel en volwaardig worden meegenomen in de beoordeling van de gevolgen voor een gezonde en veilige leefomgeving?	De indiener wijst op effecten die met name samenhangen met vliegactiviteiten, zoals trillingen, drukgolven en zogenoemde "rattle noise". De in het NPRD opgenomen behoefte heeft echter betrekking op een verruiming van de milieuruimte voor grondgebonden activiteiten op de vliegbasis. Deze verruiming heeft geen invloed op het optreden van rattle noise, aangezien dit effect met name samenhangt met specifieke vliegbewegingen van bepaalde typen helikopters. Voor rattle noise heeft Defensie een apart programma. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
336	De indiener benadrukt dat langdurige blootstelling aan geluid, trillingen en uitstoot leidt tot aantoonbare negatieve effecten op lichamelijke en mentale gezondheid, slaapkwaliteit en dagelijks functioneren, en vraagt zich af op welke wijze deze gezondheidseffecten expliciet, actueel en zwaarwegend worden meegewogen bij de besluitvorming over uitbreiding van de milieuruimte?	Defensie is zich bewust van de milieubelasting door vliegactiviteiten en grondgebonden activiteiten op de vliegbasis. Defensie heeft zich te houden aan de voorgeschreven regels ten aanzien van geluid en emissies naar de lucht. Om dit ook in de toekomst te waarborgen, worden bij de vergunningverlening door het bevoegd gezag maatregelen vastgelegd die ervoor zorgen dat de geluidsbelasting binnen de toegestane normen voor omwonenden blijft.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
337	De indiener wijst erop dat verslechtering van luchtkwaliteit, geurhinder en cumulatieve milieueffecten in een reeds overbelaste omgeving onvoldoende zijn onderzocht, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten integraal en gebiedsgericht worden betrokken bij de beoordeling van een gezonde en veilige leefomgeving?	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER is vanuit een worstcasebenadering geconcludeerd, ondanks dat de bijdrage van proefdraaien aan de achtergrondconcentraties verontreinigende stoffen klein zijn. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
338	De indiener stelt dat de cumulatieve effecten van bestaande en voorgenomen activiteiten, waaronder militair geluid, verkeerslawaai, trillingen en andere milieubelastingen, onvoldoende integraal en locatiegericht zijn onderzocht, terwijl deze stapeling bepalend is voor de feitelijke leefbaarheids- en gezondheidseffecten, en vraagt zich af op welke wijze cumulatie expliciet,	Het NPRD is een beleidsprogramma en het planMER past qua detailniveau bij dit programma. Dat wil zeggen dat de beslisinformatie voor deze behoefte op hoofdlijnen is weergegeven. In het planMER is vanuit een worstcasebenadering geconcludeerd dat de behoefte kan leiden tot negatieve effecten op het geluidklimaat van omwonenden. In de vervolgfase wordt bezien of en in welke mate een nadere uitwerking noodzakelijk is, waarbij de uitkomsten worden betrokken bij de beoordeling van de vereiste toestemmingen op grond van de Omgevingswet.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

	volledig en gebiedsspecifieke wordt betrokken in de besluitvorming?			
339	De indiener geeft aan dat specifieke operationele aspecten van militaire activiteiten, zoals overvliegen, piekgeluiden en type luchtvaartuigen, leiden tot een als onevenredig ervaren belasting van de leefomgeving, en vraagt zich af op welke wijze deze aspecten expliciet worden betrokken en begrensd in de verdere uitwerking?	Een militaire vliegbasis moet voldoen aan onder andere het luchthavenbesluit en de omgevingsvergunning. In het luchthavenbesluit zijn regels opgenomen voor het vliegende verkeer en het bijbehorende geluid. In de Omgevingsvergunning van de vliegbasis zijn de grondgebonden activiteiten vastgelegd. In het NPRD is de behoefte opgenomen voor een toename van grondgebonden activiteiten. Om te zorgen dat de belasting voor de omgeving niet onevenredig groot wordt, heeft Defensie in het NPRD vastgelegd dat intensivering alleen mogelijk is als passende maatregelen worden getroffen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
340	De indiener geeft aan dat trillingen, overlast en overvliegen gevolgen kunnen hebben voor agrarische bedrijven (waaronder zorgboerderijen) en duurzame energie installaties, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten worden betrokken in de besluitvorming?	De indiener verwijst naar effecten van vliegactiviteiten, zoals overvliegen en trillingen. De in het NPRD opgenomen behoefte heeft echter betrekking op een toename van grondgebonden activiteiten op de vliegbasis. De effecten van deze grondgebonden activiteiten zijn in het planMER op hoofdlijnen in beeld gebracht en betrokken bij de besluitvorming. De intensivering van deze activiteiten zijn gekoppeld aan maatregelen om hinder zoveel mogelijk te beperken. In de verdere uitwerking wordt bezien hoe deze activiteiten zorgvuldig kunnen worden ingepast binnen de bestaande situatie.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
341	De indiener benoemt dat hij/zij geen aanvullende voorzieningen aan het huis wil hebben, omdat ze geen meerwaarde hebben voor normale leefomstandigheden.	Defensie streeft ernaar dat aanpassingen aan woningen niet nodig zijn als gevolg van activiteiten op de vliegbasis. Dit doet Defensie door mitigerende maatregelen op de vliegbasis te nemen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
342	De indiener vraagt om borging van transparante monitoring van effecten en vraagt om een beschrijving hiervan.	Defensie waardeert dat de indiener aandacht vraagt voor transparante monitoring van effecten op natuur, geluid en recreatie, omdat deze onderwerpen direct raken aan de leefomgeving. Om de vliegbasis Gilze Rijen ligt een geluidsmeetnet. De gemeten effecten worden periodiek besproken in de Commissie Overleg en Voorlichting Milieuhygiëne (COVM), waarin ook vertegenwoordigers van lokale overheden en maatschappelijke organisaties deelnemen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
343	De indiener wijst op mogelijke veiligheidsrisico's en vraagt zich af op welke manier dit in beeld is gebracht.	In het Addendum is het aspect omgevingsveiligheid als neutraal beoordeeld. De belangrijkste effecten hebben betrekking op geluid. In de verdere uitwerking en bij de vergunningverlening worden veiligheidsaspecten in meer detail beoordeeld en getoetst aan de geldende wet- en regelgeving, zodat wordt geborgd dat	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente

		de activiteiten veilig kunnen plaatsvinden.		Gilze en Rijen
344	De indiener benoemd dat in het ontwerp-NPRD voorwaarden voor de behoefte zijn opgenomen. Het addendum constateert overschrijdingen, maar de categorisering sluit hier niet bij aan. De indiener vraagt zich af hoe dit zich verhoudt tot de betrouwbaarheid van het planMER?	In het planMER is aangegeven dat, zonder aanvullende maatregelen, overschrijdingen kunnen optreden. Deze constatering maakt onderdeel uit van de gehanteerde worstcasebenadering om mogelijke effecten inzichtelijk te maken. Tegelijkertijd is in het NPRD vastgelegd dat maatregelen noodzakelijk zijn om deze effecten te beperken. Door deze maatregelen als randvoorwaarde op te nemen in het besluit, wordt geborgd dat in de uiteindelijke situatie geen sprake is van overschrijding van de geldende wettelijke normen. Het planMER voorziet daarmee in de benodigde beslisinformatie door de relevante effecten en risico's inzichtelijk te maken en vormt een gedegen basis voor de beleidsmatige afweging en het formuleren van randvoorwaarden.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
345	De indiener stelt dat het NPRD wordt gebruikt om bestaande overschrijdingen te legaliseren en dat niet dit oneigenlijk gebruik is van het NPRD. De indiener vraagt zich op welke manier Defensie de bestaande overschrijdingen gaat oplossen?	Defensie herkent het beeld niet dat het NPRD wordt gebruikt om bestaande overschrijdingen te legaliseren. Er is op dit moment geen sprake van structurele overschrijdingen van de geldende wettelijke normen; Defensie handelt binnen de bestaande, vergunde kaders. Tegelijkertijd is vastgesteld dat de huidige kaders niet in alle gevallen toereikend zijn voor de toekomstige behoefte van Defensie. Daarom is in het NPRD een uitbreiding van de milieuruimte onderzocht en voorzien. In de verdere uitwerking en bij vervolgbesluitvorming wordt dit getoetst en geborgd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
346	De indiener woont op de rand van het saneringsgebied en vraagt om expliciete aandacht om mensen die net buiten de kaders vallen maar wel hinder ervaren.	Defensie begrijpt dat bewoners die net buiten een formele geluidscontour wonen, toch hinder kunnen ervaren en daar aandacht voor vragen. Bij het vaststellen van saneringsgebieden wordt gewerkt met wettelijke kaders en vastgestelde grenzen. Tegelijkertijd kijkt Defensie in de verdere uitwerking van de plannen breder naar de effecten op de omgeving, ook net buiten deze grenzen. Het planMER brengt de geluidbelasting in de omgeving in beeld en vormt de basis voor deze afweging. Ten behoeve van vervolgbesluitvorming wordt de geluidbelasting met meer detail in beeld gebracht. Daarbij zullen bij realisatie van de activiteiten concrete maatregelen worden onderzocht om de geluidsbelasting te beperken. Daarbij zijn in het NPRD meerdere randvoorwaarden gesteld om de effecten op de omgeving te beperken, waaronder de voorwaarde dat de bestaande geluidscontour niet groter mag worden als gevolg van de voorgenomen activiteiten.	Gezonde en veilige leefomgeving	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
347	De indiener wijst erop dat beschermde cultuurhistorische waarden op of nabij	In het planMER en het Addendum is het aspect beschermde cultuurhistorische waarden als neutraal beoordeeld. In de	Landschap en erfgoed	Uitbreiding milieuruimte

	de vliegbasis onjuist of onvolledig zijn meegenomen, en vraagt zich af op welke wijze erfgoedwaarden correct worden geïnventariseerd en betrokken in de afweging?	verdere uitwerking en bij de vergunningverlening worden beschermde cultuurhistorische waarden opnieuw beoordeeld en getoetst aan de geldende wet- en regelgeving, zodat wordt geborgd dat de activiteiten veilig kunnen plaatsvinden.		t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
348	De indiener geeft aan dat extra vliegbewegingen en activiteiten gevolgen kunnen hebben voor verkeersdruk en bereikbaarheid in de omgeving, en vraagt zich af op welke wijze deze mobiliteitseffecten worden onderzocht en meegewogen?	Het is niet de verwachting van Defensie dat de groei van het aantal grondgebonden activiteiten leidt tot een grotere verkeersstroom dan in de huidige situatie. Desondanks blijft Defensie in overleg met wegbeheerders over een veilige verkeerssituatie in de nabijheid van de vliegbasis en zal Defensie constructief bijdragen aan overleggen over eventuele knelpunten.	Mobiliteit	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
349	De indiener stelt dat de effecten van extra stikstofemissies door intensivering van activiteiten op vliegbasis Gilze Rijen onvoldoende zijn onderzocht, terwijl nabijgelegen Natura 2000gebieden reeds overbelast zijn, en vraagt zich af op welke wijze significante effecten juridisch houdbaar worden uitgesloten of beoordeeld?	In het planMER, de passende beoordeling en het addendum zijn de effecten van stikstofdepositie beoordeeld. Defensie houdt zich aan de geldende stikstofregelgeving. In de vervolgfase worden de effecten op stikstofemissies en stikstofdepositie nader onderzocht. Indien blijkt dat een natuurvergunning nodig is, zal Defensie deze aanvragen. Daarbij wordt, indien vereist, een passende beoordeling opgesteld.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
350	De indiener geeft aan dat de effecten van geluid, trillingen en uitstoot op beschermde soorten en biodiversiteit onvoldoende zijn betrokken, en vraagt zich af op welke wijze verstoring van fauna en flora realistisch, locatiegericht en cumulatief wordt onderzocht?	Verstoring van beschermde diersoorten is een van de aandachtspunten voor deze behoefte, omdat toename van geluid kan leiden tot aanvullende verstoring. Die verstoring treedt in sommige gevallen nu ook al op, al treedt bij dit type geluid in bepaalde mate ook gewenning op bij diersoorten. Bij vervolgbesluitvorming zal dit in meer detail worden beoordeeld.	Natuur	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen
351	De indiener stelt dat de ruimtelijke cumulatie van militaire activiteiten leidt tot een overschrijding van de draagkracht van het gebied, en vraagt zich af op welke wijze deze cumulatieve ruimtelijke effecten integraal worden beoordeeld?	Cumulatie is een van de aandachtspunten voor de vliegbasis, omdat voor omgeving een stapeling van luchtgebonden en grondgebonden activiteiten speelt. Defensie heeft zich in beide gevallen te houden aan regelgeving voor maximale geluidwaarden. Voor het vervolgbesluit voor deze behoefte wordt rekening gehouden met de effecten op de omgeving.	Ruimtegebruik	Uitbreiding milieuruimte t.b.v. activiteiten vliegbasis Gilze-Rijen, gemeente Gilze en Rijen

5.9 LS-41 Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
352	De indiener geeft aan dat de leefbaarheid onder druk staat door cumulatieve geluids-, verontreinigings- en veiligheidsbelastingen en vraagt zich af op welke	De effecten van de verplaatsing van het hot cargo-platform, de hal en de magazijnen zijn in het planMER en het Addendum beoordeeld. Daarbij is op programmaniveau gekeken naar de milieueffec-	(Rijks)Raakvlakken	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen

	wijze bij toekomstige ruimtelijke keuzes de cumulatieve effecten worden betrokken en gemotiveerd, inclusief hoe wordt omgegaan met een eventuele toename ten opzichte van de huidige situatie?	ten. In de vervolgfase worden de effecten nader onderzocht. De uitkomsten hiervan worden betrokken bij de vergunningverlening. Op basis daarvan wordt bezien of en welke maatregelen nodig zijn om de effecten te beperken en te voldoen aan de geldende wettelijke kaders.		hot cargo platform
353	De indiener geeft aan bereid te zijn tot nader overleg over de voorgenomen ontwikkeling en vraagt zich af op welke wijze en op welk moment de omgeving wordt betrokken bij het vervolgproces en de terugkoppeling over onderzoeken en keuzes plaatsvindt?	Defensie waardeert de bereidheid van de indiener om in gesprek te blijven over de voorgenomen ontwikkeling. De verdere uitwerking van de plannen vindt plaats in een vervolgfase. In deze fase houdt Defensie de omgeving actief op de hoogte van wat er op de vliegbasis gebeurt, zoals de verplaatsing van het hot cargo platform en de bijbehorende voorzieningen.	Algemene zienswijze	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
354	De indiener vraagt om duidelijkheid over de uitgangspunten en randvoorwaarden van de risico gebaseerde aanpak rond het hot cargo platform, waaronder beperkingen aan de tijdelijke aard van activiteiten, constructieve voorzieningen en restricties in het gelijktijdig gebruik met andere gebouwen, en vraagt zich af op welke wijze deze uitgangspunten en maatregelen zodanig worden geborgd dat het veiligheidsniveau waarop de beoordeling is gebaseerd ook in uitvoering en bedrijfsvoering wordt gewaarborgd?	In het planMER Addendum zijn de effecten van de verplaatsing van het hot cargo platform, hot cargo hal en de 7-kamer bunker opgenomen, inclusief de gehanteerde uitgangspunten. In het NPRD zijn de maximale risicocontouren vastgesteld, waarbij geldt dat deze contouren niet mogen toenemen. Aan de bouw en het gebruik zijn voorwaarden verbonden, onder meer voor de inrichting van gebouwen, de ruimtelijke positionering (geografische oriëntatie) en het gelijktijdig gebruik van functies. De verdere uitwerking en borging van deze uitgangspunten vindt plaats in de vergunningverlening. De naleving wordt gecontroleerd en gehandhaafd door de bevoegde gezagen.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
355	De indiener geeft aan dat onduidelijkheid bestaat over de status, herkomst en onderbouwing van de weergegeven risico- en explosieaandachtsgebieden (A, B en C), de relatie met bestaande contouren en de mogelijke invloed van optimalisaties of deelvarianten, en vraagt zich af op welke wijze in het vervolgproces eenduidig wordt vastgesteld en gecommuniceerd welke contouren en beperkingen uiteindelijk van toepassing zijn, inclusief de onderbouwing daarvan en de consequenties voor bestaande bebouwing?	Bij de berekeningen is uitgegaan van een worstcase uitgangspunt. Dit betekent dat door de in het Addendum genoemde optimalisaties toe te passen, de uiteindelijke explosieaandachtsgebieden nog licht aangepast kunnen worden. De getoonde contouren zijn dus nog niet definitief, maar het startpunt voor het proces van ontwerpen van de munitievoorzieningen. De precieze optimalisaties (qua situering, belegging, bunkerontwerp) bepaalt uiteindelijk de definitieve explosieaandachtsgebieden die vastgelegd zullen worden in het Bkl en Omgevingsplannen van de gemeente.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
356	De indiener maakt zich zorgen over het vervoer van munitie van en naar het hot cargo platform, met name over routes en	Voor vervoer van munitie over de openbare weg geldt specifieke internationale transportregelgeving, waardoor de risico's van het transport worden ver-	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen

	risico's nabij woningen en over de mate waarin dit in onderzoeken is meegenomen, en vraagt zich af op welke wijze de risico's van munitietransport worden onderzocht, onderbouwd en betrokken bij besluitvorming en vergunningverlening?	kleind. Hiermee wordt de veiligheid tijdens het vervoer voldoende geborgd. Voor munitietransport wordt gebruik gemaakt van de uidige routes voor munitievervoer. Omdat geen nieuwe routes worden geïntroduceerd, is er geen sprake van een toename van risico's voor de omgeving ten opzichte van de huidige situatie. Alternatieve routes zijn daarom in dit kader niet nader beschouwd.		hot cargo platform
357	De indiener maakt zich zorgen over de nabijheid van de beoogde interne aanvoerroute voor munitie en explosieven naar het hot cargo platform ten opzichte van omliggende woningen en vraagt zich af op welke wijze de keuze voor de interne transportroute(s) wordt onderbouwd, inclusief de beoordeling van alternatieve routes in relatie tot de veiligheidsrisico's voor omwonenden?	De routekeuze vindt plaats via bestaande transportroutes die ook in de huidige situatie worden gebruikt voor munitietransport. Deze routes veranderen niet. Omdat geen nieuwe routes worden geïntroduceerd, is er geen sprake van een toename van risico's voor de omgeving ten opzichte van de huidige situatie. Alternatieve routes zijn daarom in dit kader niet nader beschouwd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
358	De indiener wijst erop dat in de beoordeling van geluid vooral de aanlegfase is beschouwd terwijl in de gebruiksfase grondgeluid kan optreden door laden en lossen, en vraagt zich af op welke wijze het grondgeluid in de gebruiksfase wordt onderzocht en betrokken bij de afweging en informatievoorziening richting omwonenden?	Er is nog geen beeld van de wijze waarop de munitievoorzieningen exact gesitueerd zullen worden. Dit punt wordt wel betrokken bij vergunningverlening, waarbij ervan uitgegaan wordt dat er geen aanpassingen in de grondgebonden geluidzone of bestaande hogere waardenbesluiten nodig zijn.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
359	De indiener geeft aan zorgen te hebben over mogelijke veiligheidsrisico's voor omwonenden in relatie tot de bredere veiligheidssituatie. Vormt dit niet een extra groot risico voor omwonenden?	Defensie begrijpt de zorgen van de indiener over mogelijke veiligheidsrisico's voor omwonenden in relatie tot de bredere veiligheidssituatie. Naar het oordeel van Defensie leidt de verplaatsing van het hot cargo platform naar nieuwe locatie niet tot een extra of vergroot veiligheidsrisico voor omwonenden. Deze aanpassing betreft een herverdeling van bestaande functies binnen het terrein van de militaire vliegbasis. De beoordeling van de omgevingsveiligheid vindt plaats binnen de geldende wet- en regelgeving voor externe veiligheid en militaire luchtvaartactiviteiten. Defensie blijft de omgevingsveiligheid borgen binnen deze wettelijke kaders.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
360	De indiener vraagt naar de herkomst van de bestaande veiligheidszoneringen, of deze uitsluitend afkomstig zijn van het bestaande hot cargo platform, en of deze zones ko-	De bestaande veiligheidzoneringen (explosieaandachtsgebieden) vinden hun oorsprong in een risicoanalyse voor de opslag en bewerking van alle munitie op de vliegbasis (niet alleen van het hot cargo platform). Voor het nieuwe hot cargo platform zal een omgevingsvergunning worden aangevraagd waarbij	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform

	men te vervallen bij verplaatsing van het hot cargo platform.	een nieuwe risicoanalyse wordt opgesteld. De risicoanalyses zijn niet openbaar maar worden wel beoordeeld door het bevoegd gezag bij de vergunningverlening. De bestaande veiligheidzoneringen vervallen niet op voorhand. Na realisatie van de herinrichting van de militaire vliegbasis wordt in overleg met de gemeenten bezien of, en zo ja in welke mate, deze zoneringen worden heroverwogen.		
361	De indiener vraagt naar borging van restricties in gelijktijdig gebruik van HCP en andere gebouwen, vraagt naar verduidelijking van de restricties (welke gebouwen, welke risico's, welke restricties precies?) en vraagt of dit wel de in het addendum beloofde 'worst case aanpak' is?	Bij de ruimtelijke indeling van de vliegbasis is in het kader van de interne en externe veiligheid rekening gehouden met locatiekeuze. Hierop wordt toezicht gehouden. De in het NPRD vastgelegde explosieaandachtsgebieden geven de maximale effecten op de omgeving weer. Dit dient als kader waarbinnen in de vervolgfase de behoefte verder wordt geconcretiseerd. De effecten van het uiteindelijke ontwerp kunnen daarbij kleiner worden, maar niet groter. De daarbij behorende restricties, waaronder beperkingen in het gelijktijdig gebruik van het hot cargo platform en omliggende gebouwen, worden in de vergunning vastgelegd en geborgd.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
362	De indiener vraagt naar mogelijkheden voor optimalisatie van de veiligheidszones (bunkertype, oriëntatie, maximale belegging, restricties in gelijktijdig gebruik) en vraagt of de nu ingetekende zones nog werkelijk kleiner zullen worden in het vervolg.	Er is in beperkte mate ruimte om de veiligheidszones te verkleinen. De in het NPRD vastgelegde explosieaandachtsgebieden geven de maximale effecten op de omgeving weer en vormen daarmee het uitgangspunt voor de veiligheidszones (worstcase). Dit dient als kader waarbinnen in de vervolgfase de behoefte en invulling verder worden uitgewerkt. De effecten van het uiteindelijke ontwerp kunnen daarbij kleiner worden, maar niet groter.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
363	De indiener vraagt om onderbouwing van de conclusie dat er geen inbreuken in de C-zone bestaat en vraagt hoe en wanneer dit nader onderzocht zal worden	Om als inbreuk te gelden moet er én sprake zijn van een gordijn- of vliesgevel, én sprake zijn van een groot glasoppervlak, én sprake zijn van een functie waarbinnen een groot aantal mensen een groot deel van de dag aanwezig is. Dit is voor variant Z niet het geval.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
364	De indiener vraagt naar de exacte beperkingen binnen de C-zone, specifiek of er voor grote groepen mensen dan wel evenementen beperkingen gelden binnen deze zone	Artikel 5.33 van het Besluit kwaliteit leefomgeving verbiedt gebouwen waarin doorgaans een groot aantal personen gedurende een groot gedeelte van de dag aanwezig is met: - een vlies- of gordijngevel; en - grote glasoppervlakten. Dit betekent dat binnen de C-zone uitsluitend voor gebouwen die én een groot aantal mensen op een groot deel van de dag, én een vlies- of gordijngevel én een groot glasoppervlak niet toegestaan zijn. Alle andere gebouwen of activiteiten zijn wel toegestaan. Een evenement dus ook.	Gezonde en veilige leefomgeving	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen hot cargo platform
365	De indiener wijst erop dat door de voorgenomen ontwikkeling het waterbergend vermogen kan afnemen en dat compensatie buiten het terrein nodig	Defensie begrijpt de zorg van de indiener over het mogelijke verlies van waterbergend vermogen als gevolg van nieuwe verharding en de mogelijke noodzaak tot watercompensatie. De verplaatsing leidt mogelijk tot een toename	Water	Verandering inrichting vliegbasis Eindhoven verplaatsen

	kan zijn, en vraagt zich af wat deze compensatie concreet inhoudt en op welke wijze mogelijke effecten voor de omgeving en omwonenden worden onderzocht en toegelicht?	van verhard oppervlak. De effecten hiervan op het waterbeheer zijn in deze fase nog niet in detail beoordeeld. In de vervolgfase wordt dit verder onderzocht zodra de plannen verder zijn uitgewerkt. Dit gebeurt in overleg met het bevoegd gezag, zoals het waterschap.		hot cargo platform

5.10 Algemeen/overig NPRD Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

ID	Samengevatte vraag	Antwoord	Hoofdthema	Ruimtebehoefte
366	De indiener wijst erop dat defensieactiviteiten gevolgen hebben voor civiele luchtvaart, luchtruimgebruik en bestaande infrastructuur, en vraagt zich af op welke wijze deze raakvlakken integraal en veilig zijn meegewogen in de ruimtelijke afweging?	Het klopt dat verschillende defensieactiviteiten uit het NPRD gevolgen kunnen hebben voor de civiele luchtvaart en het luchtruim. In het planMER zijn, waar relevant, de effecten op de civiele luchtvaart beoordeeld. In het trechteringsproces zijn de eerste onderzoeksresultaten van de verschillende alternatieven betrokken bij de afweging. Bij de verdere uitwerking van de behoeftes worden de belangen van de civiele sector meegenomen.	(Rijks)Raakvlakken	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
367	De indiener maakt zich zorgen over het ontbreken van een integrale, gebiedsgerichte cumulatieanalyse waarin alle bestaande en beoogde defensie en niet defensieactiviteiten in samenhang worden beoordeeld, en vraagt zich af op welke wijze de optelsom van effecten alsnog volledig, gebiedsgericht en conform de MER systematiek inzichtelijk wordt gemaakt en betrokken bij beleidsafwegingen?	De Commissie m.e.r. heeft eerder ook aandacht gevraagd voor het in beeld brengen van cumulatieve effecten. Dit heeft aanleiding gegeven om in de aanvulling op het planMER cumulatie verder in beeld te brengen. Defensie is met deze aanvulling van mening dat cumulatie-effecten in deze fase voldoende in beeld zijn.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
368	De indiener stelt dat de motivering van locatiekeuzes en de evenredigheid van de ruimtelijke belasting van met name de Veluwe tekortschieten, en vraagt zich af op welke wijze het evenredigheidsbeginsel en alternatieve ruimtelijke spreiding expliciet en toetsbaar zijn meegewogen?	Defensie is van mening dat binnen het NPRD een zorgvuldige en integrale ruimtelijke afweging is gemaakt. Daarbij zijn verschillende locaties en alternatieven in beeld gebracht en tegen elkaar afgewogen, mede in het licht van het evenredigheidsbeginsel. De bestaande concentratie van defensieactiviteiten op en rond de Veluwe, waar Defensie van oudsher aanwezig is, is daarbij als belangrijk uitgangspunt meegenomen. De belasting van de omgeving is in het planMER inzichtelijk gemaakt en betrokken bij de afweging.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
369	De indiener verzoekt om structurele betrokkenheid van maatschappelijke en gebiedspartijen bij zowel landelijke als lokale uitwerking van defensieplannen, en vraagt zich af op welke wijze	Net als in de fase van het opstellen van het NPRD zal ook in de realisatiefase actief invulling worden gegeven aan het betrekken van stakeholders bij de uitwerking van plannen. Voor projecten met een grotere impact op de omgeving wordt een gebiedsproces ingericht, waarin maatschappelijke en gebiedspar-	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

	participatie, samenwerking en gezamenlijke afwegingen in het vervolgproces zijn geborgd?	tijen structureel worden betrokken. Participatie, samenwerking en gezamenlijke afwegingen worden daarbij geborgd in het proces.		
370	De indiener stelt vooraf dat het proces rond het NPRD als positief is ervaren. Het traject was helder opgezet, goed gestructureerd en bood omwonenden een duidelijke en herkenbare rol in de inspraak. De algemene noodzaak tot uitbreiding van oefenmogelijkheden wordt begrepen. De indiener geeft mee dat het positief wordt gewaardeerd dat bij deze uitbreidingsaanvraag maatregelen zijn getroffen om belemmeringen voor woningbouw te beperken en dat de plannen niet leiden tot een vergroting van de bestaande geluidscontour.	Defensie waardeert dat de indiener het proces rond het ontwerp NPRD positief heeft ervaren. De indiener geeft aan begrip te hebben voor de noodzaak om oefenmogelijkheden uit te breiden. De indiener benoemt ook dat het positief is dat maatregelen zijn getroffen om belemmeringen voor woningbouw te beperken.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
371	U geeft aan over slechts negen door u genoemde onderwerpen zienswijzen te verwachten. Uitgangspunt van deze inspraakronde zijn echter de 'behoeften waar extra onderzoek voor nodig was'. Naar onze overtuiging behoren daartoe in elk geval ook nog twee andere in de Aanvulling planMER NPRD nader onderzochte kwesties: 'cumulatie van activiteiten op en rond de Veluwe' en 'helikopterlandingsplaatsen'. Als directbetrokkenen bij beide kwesties beschouwen wij ons daardoor gerechtigd hierover onze inzichten kenbaar te maken, ervan uitgaande dat u deze serieus neemt bij uw beleidsafwegingen.	In het NPRD vastgesteld op 19 december 2025 is aangegeven dat voor negen behoeften op dat moment nog geen definitieve locatie kon worden aangewezen. Voor deze behoeften heeft het kabinet een ontwerpvoorkeursalternatief aangewezen. Op de keuze van deze ontwerpalternatieven is het mogelijk geweest om zienswijzen in te dienen. In de Nota van Antwoord ontwerp NPRD (19 december 2025) is reeds aangegeven hoe om gegaan is met het aanvullend onderzoek naar cumulatie op de Veluwe (p. 21) en de invulling van de helikopterlandingsplaatsen (p. 19).	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
372	De indiener stelt vooraf dat het proces rond het NPRD als positief is ervaren. Het traject was helder opgezet, goed beschreven en kende duidelijke processtappen, waarbij de inspraak van omwonenden een herkenbare en volwaardige plaats had.	Defensie waardeert dat de indiener het proces rond het ontwerp NPRD positief heeft ervaren.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

373	Indieners hebben een zienswijze ingediend waarin geen inhoudelijke zienswijze zijn opgenomen.	Defensie neemt kennis van deze zienswijze en legt deze, in het kader van transparantie, vast in het proces.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
374	De indiener wijst erop dat de noodzaak en legitimiteit van extra ruimte en activiteiten voor Defensie in het NPRD fundamenteel worden betwijfeld, mede vanuit opvattingen over veiligheid, internationale verhoudingen en maatschappelijke prioriteiten, en vraagt zich af op welke wijze de onderbouwing van nut en noodzaak van deze uitbreidingen inzichtelijk, toetsbaar en proportioneel is vormgegeven?	Defensie heeft de afgelopen twee jaar een zorgvuldig proces doorlopen met het NPRD. De nut en noodzaak van de uitbreidingen zijn door Defensie vastgesteld, bestuurlijk afgestemd en door het kabinet bekrachtigd. Daarbij is de operationele behoefte van Defensie bepaald, mede in het licht van de internationale veiligheidssituatie en de taakstelling van Defensie. Vervolgens zijn binnen het NPRD verschillende locaties en alternatieven in beeld gebracht en tegen elkaar afgewogen. De onderbouwing hiervan is vastgelegd in de bijbehorende planMER en het NPRD. Deze documenten zijn gepubliceerd op defensiedichtbij.nl en dus openbaar.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
375	De indiener stelt dat bestaand recreatief en ruimtelijk gebruik van het gebied onder druk komt te staan door defensieplannen, en vraagt zich af op welke wijze deze functies en gebruikers zijn meegewogen in de ruimtelijke afweging?	In het planMER en de aanvulling daarop zijn de effecten op de omgeving in beeld gebracht en meegewogen. Daarbij is expliciet gekeken naar de huidig aanwezige functies en gebruikers. Deze belangen zijn betrokken bij de integrale ruimtelijke afweging die aan het programma ten grondslag ligt. De gemaakte afweging en het besluit zijn vastgelegd in het NPRD.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
376	De indiener geeft aan dat juridische borging van beperkingengebieden kan leiden tot economische schade, verplaatsing van milieueffecten, investeringsonzekerheid en belemmering van exploitatie, en vraagt zich af hoe deze effecten vooraf inzichtelijk en afgewogen worden?	Over het borgen van beperkingengebieden is al een definitief besluit genomen in het NPRD. Dit houdt in dat binnen een straal van 15 km rondom deze vliegbasis in beginsel geen gebouwen of bouwwerken hoger dan 150 meter gerealiseerd mogen worden als dat ten koste gaat van de vliegveiligheid. Deze behoefte al definitief aangewezen behoefte leidt echter, op basis van de analyse uit het planMER, niet tot wezenlijke economische effecten, gezien de beperking slechts strekt tot bescherming van een zone op 150 meter hoogte.	Economie en sociaal	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
377	De indiener geeft aan dat de voorgenomen plannen kunnen leiden tot economische schade en waardeverlies voor betrokkenen, en vraagt zich af op welke wijze mogelijke schade en compensatie, waaronder planschade, zijn betrokken bij de besluitvorming?	Voor compensatie heeft Defensie zich te houden aan bestaande wet- en regelgeving. De Omgevingswet maakt onderscheid tussen situaties waarin schade ontstaat vóór een formeel besluit (schaduwschade), schade als gevolg van rechtmatig genomen besluiten die burgers of bedrijven onevenredig treffen (nadeelcompensatie) en schade die voortvloeit uit de gedwongen ontneming van eigendom (schadeloosstelling bij onteigening). Als uw eigendom of zakelijk recht is gevestigd buiten de formele contour en u aantoonbare schade heeft door het toedoen van Defensie, dan komt u mogelijk in aanmerking voor nadeelcompensatie. Na een formeel schadeveroorzakend besluit zoals de wijziging van het omgevingsplan, kan een verzoek tot nadeelcompensatie worden	Economie en sociaal	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

		ingediend bij Defensie. Bij behandeling van dit verzoek wordt onderzocht welke schade voor vergoeding in aanmerking komt.		
378	De indiener maakt zich zorgen over de omvang, piekniveaus en gezondheidseffecten van geluid en trillingen door helikoptervluchten, schietoefeningen en andere defensieactiviteiten in de woon en leefomgeving, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten concreet, locatiegericht en in relatie tot gezondheid en leefbaarheid inzichtelijk zijn gemaakt?	Defensie begrijpt dat er zorgen zijn over vliegactiviteiten, piekbelasting en de mogelijke effecten op gezondheid en leefbaarheid. De geluidseffecten van de voorgenomen activiteiten zijn in het planMER locatiegericht in beeld gebracht en beoordeeld. In de aanvulling daarop is ook het piekgeluid op verschillende afstanden nader inzichtelijk gemaakt. Daarbij is gekeken naar de effecten op de woon- en leefomgeving. Bij de invulling van de behoefte is rekening gehouden met de functies rondom militaire oefenterreinen en laagvlieggebieden. Voor vlieghoogtes geldt dat militaire helikopters in Nederland in principe minimaal op 45 meter hoogte mogen vliegen. Voor vluchten boven aaneengesloten bebouwing gelden aanvullende hoogtebeperkingen, met als doel het beschermen van het woon- en leefklimaat.	Gezonde en veilige leefomgeving	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
379	De indiener maakt zich zorgen over de gevolgen van defensieactiviteiten voor natuurwaarden, Natura 2000-gebieden en de ecologische samenhang van de Veluwe, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten integraal zijn beoordeeld en natuurherstel structureel wordt meegenomen in het NPRD?	In de aanvulling op het planMER zijn de cumulatieve effecten op de Veluwe nader onderzocht en beschreven. Daarnaast is op programmaniveau een Passende Beoordeling opgesteld, waarin de mogelijke gevolgen voor Natura 2000-gebieden op een passend abstractieniveau zijn beoordeeld. In de vervolgfase zal dit aantal nader uitgewerkt worden aan de hand van concretere onderzoeken. Hierbij kan ook eventuele natuurcompensatie en/of zonering uitwerkt worden. Hierbij zal Defensie lokale kennis van de gebieden ook gebruiken. Ook zijn in de Passende Beoordeling diverse maatregelen benoemd die kunnen worden toegepast.	Natuur	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
380	De indiener wijst erop dat de uitgevoerde onderzoeken volgens hem onvoldoende inzichtelijk maken welke aspecten zijn onderzocht, hoe conclusies zijn getrokken, hoe cumulatieve effecten van militaire en niet-militaire activiteiten zijn meegenomen en welke mitigerende maatregelen concreet worden bedoeld en geborgd, en vraagt zich af op welke wijze het programma de volledigheid, navolgbaarheid en samenhang van onderzoek naar cumulatie en de inzet van mitigerende maatregelen inzichtelijk maakt voor de verdere besluitvorming?	In het NPRD, dat op 19 december 2025 door het kabinet is vastgesteld, zijn de keuzes en afwegingen voor het Artillerie Schietkamp vastgelegd. Deze keuzes zijn onderbouwd met het planMER en planMER Aanvulling. Cumulatie van effecten is expliciet betrokken in het planMER en nader uitgewerkt in de Aanvulling op het planMER. Defensie ziet dat er nog extra onderzoek nodig is om de effecten goed te begrijpen en om te bepalen welke maatregelen nodig zijn om die effecten te verminderen. Dit staat ook duidelijk in het NPRD. In de volgende fase(s) wordt dit verder onderzocht. Dan wordt nader geconcretiseerd wat de effecten zijn en welke maatregelen nodig en passend zijn.	Algemene zienswijze	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

381	De indiener geeft aan dat Defensie volgens hem onvoldoende laat zien bereid te zijn om bij zorgen over mens, natuur en milieu niet alleen mitigerende maatregelen te onderzoeken, maar waar nodig ook activiteiten of plannen te schrappen en alternatieven te ontwikkelen in samenspraak met de omgeving, en vraagt zich af op welke wijze in het programma is geborgd dat deze bereidheid tot aanpassing of heroverweging van plannen daadwerkelijk en navolgbaar onderdeel uitmaakt van de besluitvorming?	In het NPRD, dat op 19 december 2025 door het kabinet is vastgesteld, zijn de keuzes en afwegingen voor het Artillerie Schietkamp vastgelegd. Deze keuzes zijn onderbouwd met het planMER en de daarop gebaseerde aanvullingen. Het uitgevoerde onderzoek betreft een planMER, dat is gericht op het in beeld brengen van de effecten voor de fysieke leefomgeving op programmaniveau. De zienswijzen en de gevoerde ambtelijke en bestuurlijke gesprekken zijn betrokken bij deze afweging. Deze hebben echter niet geleid tot heroverweging of aanpassing van de vastgestelde voorkeursalternatieven en de gekozen richting voor het Artillerie Schietkamp, die door het kabinet op 19 december 2025 zijn vastgesteld. In de nadere fases, bij vergunningverlening, wordt nauwkeuriger onderzocht en geconcretiseerd welke maatregelen nodig zijn ter bescherming van de fysieke leefomgeving. In deze fase worden waar nodig zienswijzen gevraagd en betrokken bij het vormgeven van de uitbreidingen. Dit neemt niet weg dat de uitbreidingen in het NRPD noodzakelijk zijn in het kader van de operationele belangen van Defensie.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
382	De indiener stelt dat dit onderzoek al vóór de vaststelling van het NPRD had moeten plaatsvinden en vindt de onderbouwing in de Nota van Antwoord onvoldoende. Volgens de indiener had dit onderzoek nodig geweest voor een zorgvuldige afweging. Zolang niet overtuigend is aangetoond dat een helikopterlandingsplaats op de Wezeperberg – afzonderlijk en in samenhang met andere activiteiten – geen nieuwe problemen veroorzaakt, kan uitvoering van de plannen volgens de indiener niet aan de orde zijn. Bij negatieve uitkomsten moet van het voornemen worden afgezien en dit dient expliciet te worden vastgelegd.	Defensie is van mening dat het planMER op programmaniveau voldoende inzicht biedt om richting te geven aan de voorgenomen ontwikkelingen en de daarbij behorende afwegingen. Tegelijkertijd is onderkend voor natuur aanvullend onderzoek noodzakelijk is. Dit is ook expliciet als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase vindt dit aanvullende natuuronderzoek plaats. De uitkomsten hiervan zijn mede bepalend voor de verdere invulling, waaronder het aantal landingen per gebied en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden.	(Rijks)Raakvlakken	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
383	De indiener geeft aan dat de voorgenomen inzet en intensiteit van helikopterlandingsplaatsen en vliegactiviteiten onvoldoende passen binnen de bestaande belasting van de omgeving, en vraagt zich af op welke wijze locatie, omvang en gebruik	In het planMER zijn de effecten van de voorgenomen activiteiten op programmaniveau in beeld gebracht. Op basis van deze analyses is in het NPRD een integrale afweging gemaakt, waarin de noodzaak van de defensieopgave is afgewogen tegen de effecten op onder meer geluid, natuur en leefomgeving. Bij deze afweging zijn proportionaliteit en	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

	van deze voorzieningen proportioneel en verantwoord zijn afgewogen?	ruimtelijke inpasbaarheid expliciet meegewogen.		
384	De indiener maakt zich zorgen over de gevolgen van uitbreiding en intensivering van defensieactiviteiten voor leefbaarheid, gezondheid en woongenot in de directe omgeving, en vraagt zich af hoe bij de verdere uitwerking van het programma rekening wordt gehouden met deze effecten op de woon- en leefomgeving van omwonenden?	De effecten van de voorgenomen activiteiten op de omgeving zijn in het planMER in beeld gebracht en beoordeeld. In de aanvulling daarop is ook het piekgeluid op verschillende afstanden nader inzichtelijk gemaakt. Bij de verdere uitwerking van het programma wordt rekening gehouden met de effecten op de woon- en leefomgeving van omwonenden, waarbij wordt aangesloten op de inzichten uit het planMER. Bij de invulling van de behoefte wordt bij de ruimtelijke keuzes rekening gehouden met functies rondom militaire oefenterreinen en laagvlieggebieden. Voor vlieghoogtes geldt dat militaire helikopters in Nederland in principe minimaal op 45 meter hoogte mogen vliegen. Voor vluchten boven aaneengesloten bebouwing gelden aanvullende hoogtebeperkingen, met als doel het beschermen van het woon- en leefklimaat.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
385	De indiener maakt zich zorgen over de mogelijke effecten van helikopteractiviteiten en bijbehorende operaties op natuur, beschermde gebieden en ecologische samenhang, en vraagt zich af op welke wijze deze effecten volledig en integraal worden betrokken bij de verdere beleidsafweging?	Defensie is van mening dat het planMER op programmaniveau voldoende inzicht biedt in de effecten van helikopteractiviteiten en bijbehorende operaties op natuur, beschermde gebieden en ecologische samenhang, en daarmee richting geeft aan de beleidsafweging. Daarbij zijn deze effecten integraal meegenomen in de beoordeling van de voorgenomen ontwikkelingen. Tegelijkertijd is onderkend dat voor natuur nadere uitwerking en aanvullend onderzoek noodzakelijk zijn. Dit is expliciet als aandachtspunt opgenomen in het NPRD. In de vervolgfase vindt dit aanvullende natuuronderzoek plaats, waarbij effecten verder worden geconcretiseerd en in samenhang worden beoordeeld. De uitkomsten hiervan zijn mede bepalend voor de verdere invulling van de activiteiten, waaronder het aantal landingen per gebied en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden.	Defensie specifiek	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes
386	De indiener wijst erop dat zowel afzonderlijke effecten als de cumulatie daarvan onvoldoende inzichtelijk zijn gemaakt voorafgaand aan vaststelling van het programma, en vraagt zich af hoe wordt verzekerd dat besluitvorming plaatsvindt op basis van volledige en samenhangende informatie over alle relevante effecten?	Defensie is van mening dat het planMER en de aanvulling daarop op programmaniveau voldoende inzicht bieden in zowel de afzonderlijke effecten als de cumulatie daarvan, en daarmee een samenhangende basis vormen voor de beleidsafweging. Deze effecten zijn integraal beschouwd bij de beoordeling van de voorgenomen ontwikkelingen. In de vervolgfase vindt dit aanvullende onderzoek plaats, waarbij effecten verder worden geconcretiseerd en opnieuw in samenhang worden beoordeeld. De uitkomsten hiervan worden betrokken bij de verdere besluitvorming en zijn mede bepalend voor de uiteindelijke invulling van de activiteiten, waaronder het aantal landin-	Ruimtegebruik	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

		gen per gebied en de voorwaarden waaronder deze plaatsvinden. Hiermee wordt geborgd dat besluiten worden genomen op basis van actuele, volledige en samenhangende informatie		
387	De indiener stelt dat essentiële onderzoeken naar effecten en cumulatie pas na vaststelling van het programma worden voorzien, en vraagt zich af op welke wijze wordt gewaarborgd dat deze onderzoeken tijdig en volledig beschikbaar zijn om een zorgvuldige en navolgbare beleidsafweging te kunnen maken?	Het kabinet heeft op 19 december een besluit genomen over het programma. Dit is gedaan op basis van het planMER en de informatie die op dat moment beschikbaar was. Daarbij is ook aangegeven dat voor sommige onderdelen nog extra onderzoek nodig is. Dit aanvullende onderzoek wordt in de volgende fase uitgevoerd. Deze onderzoeken zijn nodig om verdere besluiten te kunnen nemen en om vergunningen te krijgen. Uit deze onderzoeken blijkt onder andere hoeveel helikopterlandingen op een militair oefenterrein mogelijk zijn en onder welke voorwaarden. Zo wordt ervoor gezorgd dat vervolgbesluiten worden genomen op basis van volledige en actuele informatie, en dat de keuzes goed te volgen zijn.	Ruimtegebruik	Algemeen/overig over de 9 specifieke behoeftes

6 Index zienswijzen

RegNr	Indiener	Verwijzing naar samengevatte vragen
0F0PS	Gemeente Barneveld	248; 252; 258; 261; 263; 264; 269; 270; 273;
0F1WS	Particulier	22;
0FGJS	Provincie Fryslân	89; 147; 164; 166; 168; 174; 181; 182; 184; 185; 190; 191; 192; 194;
0FKMS	Particulier	314; 327; 331; 338;
0FPFS	Boskerpolder B.V.	195; 201; 203; 204; 212; 213; 215; 238;
0FZRS	Gemeente Apeldoorn	248; 252; 261; 262; 263; 264; 269; 279; 282;
0J78S	Particulier	198; 199; 202; 204; 213; 214; 216; 232; 237;
0JN2S	Bedrijf	2; 3; 26; 45; 50; 56; 59; 63; 73; 76; 78; 84; 85; 92; 94; 106; 111; 130; 132;
0JOGS	Particulier	147; 150; 155; 156; 158;
21A9D	Gemeente Lelystad	16; 17; 30; 40; 58; 69; 126; 130;
21GPD	Gemeente Ede	248; 252; 258; 261; 263; 264; 269; 270; 273; 282;
21JFD	Particulier	196; 204; 212; 214; 215; 216; 228; 230;
21RKD	Particulier	374; 381; 385;
2682D	Particulier	311; 312;
26E5D	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 277; 282; 284;
32FBT	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 277; 282; 284;
3G36T	Bedrijf	3; 6; 7; 52; 53; 54; 129;
3GY1T	Particulier	197; 215; 222; 230; 233;
535ZQ	Bedrijf	195; 212; 213; 215; 222;
536BQ	Particulier	244; 249; 250; 271; 272; 276; 279; 281; 283;
53H3Q	Particulier	164;
5T0NQ	Stichting Belangenbehartiging Rattle-Noise Gilze en Rijen	310; 311; 312; 314; 315; 327; 330; 331; 333; 334; 342;
83EW5	Thomaz Beheer B.V.	215; 223; 227; 231; 233; 236;
83WZ5	Particulier	196; 200; 209; 210; 223;
83Z05	Hoeders van de Veluwe	259; 260; 261; 280; 282;
8YC95	Particulier	147; 149; 151; 155; 156; 157; 159; 161; 164; 168;
8YN75	Particulier	3; 14; 15; 22; 25; 67; 101; 107; 110; 130;
9OK7A	Particulier	248; 252; 265;
9OR4A	Bedrijf	147; 156; 161; 165;
ANGLX	Loonbedrijf Gebr. van Ginneken B.V.	317; 333; 340; 343;
AO08X	Particulier	378;
AO37X	Particulier	229; 236;
AO5RX	Particulier	22;
AOAFX	LTO Noord	20; 59; 62; 69; 123; 134; 135;
AOCBX	KNVvL	5; 8;
AOOQX	Particulier	78;
AOVTX	Vakantiehuis verhuur Boogaard	211; 213; 223; 229; 236;
B8I2M	Particulier	266; 274; 279; 280;
B8J8M	Particulier	197; 200; 212; 214; 215; 222; 231;
B8V5M	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 266; 274; 277; 280; 282;
BDA0M	Particulier	69;
BDTPM	Particulier	197; 214; 215; 224; 232; 233;

C09ZL	Natuur en Milieu Flevoland	3; 11; 12; 21; 27; 39; 41; 42; 45; 51; 55; 67; 69; 71; 74; 99; 114; 119; 120; 121; 130; 138;
C0KWL	Particulier	311; 314; 331; 333; 338; 349;
C0XEL	Particulier	323; 331; 337;
C0XSL	Dorpsraad Petten	195; 198; 200; 203; 212; 213; 216; 217; 218;
CZHAL	Particulier	287;
CZMRL	Particulier	147; 149; 150; 151; 152; 155; 159; 161; 164; 168; 370;
CZYRL	Bedrijf	223; 231; 236;
D6CM8	Residence Westduin	195; 197; 198; 213; 218; 222;
D6DK8	Particulier	1; 2; 3; 21; 22; 26; 27; 39; 50; 51; 67; 69; 71; 74; 99; 113; 114; 115; 139; 140; 142; 143;
D6JT8	Doarpsbelang Jelsum-Koarnjum	155; 156; 157; 158; 162; 165; 168;
D6NW8	Particulier	3; 14; 15; 22; 67; 101; 110; 130;
D6OE8	Particulier	22;
D6P98	Particulier	27; 59; 69; 110;
DY5R8	Particulier	3; 12; 14; 23; 69;
DYEG8	Hoeders van de Veluwe	32; 250; 261; 264; 266; 274; 279; 280; 282;
DYQP8	Ondernemers Federatie Schagen sector Recreatie en Toerisme	195; 200; 202; 215; 223; 233; 236;
DYW28	Stichting Nationaal Zweefvliegcentrum Terlet	5; 245; 246;
EB7EW	Particulier	374;
EBQKW	Particulier	177;
EMODW	Particulier	147; 158;
FE9EJ	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 261; 266; 276; 280; 282;
FE9FJ	Bedrijf	2; 4; 9; 12; 22; 26; 45; 46; 56; 59; 69; 80; 81; 82; 83; 90; 91; 92; 93; 101; 105; 127; 131; 143;
FELIJ	Hoeders van de Veluwe	32; 261; 264; 274; 279; 282;
FELQJ	Particulier	197; 200; 212; 214; 215; 222; 231;
FEV8J	Omroep Flevoland	29; 55; 59; 69;
FEVBJ	Belangenorganisatie	314; 315; 316; 323; 324; 328; 332; 333; 334; 336; 337; 339; 342; 344; 345; 349; 351;
FQ4CJ	Heron Country	59;
FQ4OJ	Particulier	18; 22; 31; 110;
FQ8HJ	Particulier	197;
FQ8PJ	Harskamps Belang	243; 252; 261; 263; 264;
FQB6J	Bedrijf	22; 28; 58; 59; 69; 71; 75; 96; 97; 101; 107; 127; 141; 343;
FQBPJ	Pettermerduinen Kernreactor Vrij!	214; 225; 227; 230; 237;
FQFTJ	Stichting Behoud Veluwsch Landschap	3; 26; 51; 107; 115; 116; 122; 247; 258; 262; 274; 278; 279; 280; 283; 367; 368; 379; 380; 381; 386; 387;
FQI2J	Particulier	22; 58; 59; 67; 107;
FQI3J	B&B Boszicht Leeuwarden	147; 154; 155; 156; 158; 168; 170;
G15Z2	Particulier	318; 331; 336;
G1Q02	Hoeders van de Veluwe	32; 260; 264; 266; 276; 277; 280; 282;
GH3F2	Particulier	22; 366; 367; 374; 375; 377; 383;
GH9P2	Particulier	195; 213; 214; 217; 221; 222; 226; 232;
GHN12	Particulier	2; 22; 69; 77;
I548F	Particulier	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
I5MOF	Gemeente Súdwest-Fryslân	173; 182; 183; 184; 186; 187; 189; 191;
I5T0F	Particulier	43; 47; 59; 68; 69; 126;
IQCGF	Jo-Anna Hoeve	331; 336; 340;
IQJRF	Bedrijf	286; 293; 295; 376;

IQL2F	Particulier	311; 314; 331; 333; 338; 349;
IQLHF	Belangenorganisatie	3; 15; 22; 25; 69; 71; 108; 112; 117; 174;
IQV7F	Bedrijf	2; 3; 26; 45; 50; 56; 59; 63; 73; 76; 78; 84; 85; 92; 94; 106; 111; 130; 132;
JE4GV	Doarpsbelang Jelsum-Koarnjum	155; 156; 157; 158; 162; 165; 168;
JEFSV	gemeente Leeuwarden	152; 156; 168;
JEH2V	Werkgroep Defensie Wezep Zuid	367; 369; 371; 375; 378; 379; 380; 381; 382; 383; 384; 386;
JEUTV	Gemeente Gilze en Rijen	310; 315; 325; 331; 333; 334; 347;
JW92V	Particulier	150; 155; 156; 157; 158; 159; 162; 165; 168;
JWA4V	Particulier	210; 217; 230; 231; 233;
JWADV	Particulier	330; 331; 334; 335; 336; 338;
JWCPV	Bedrijf	286; 293; 376;
JWLUV	Particulier	147; 150; 155; 156; 158;
K72LR	ZLTO Woensdrecht	295; 301; 305;
K7D9R	Particulier	320; 326; 331; 334; 335;
KU9MR	Particulier	373;
KUKJR	Particulier	64; 101;
KULBR	Particulier	13; 51; 69; 71; 378;
KUXFR	Particulier	158; 165; 168;
L0389	Particulier	150;
L08S9	Particulier	374;
L0CO9	Gemeente Woensdrecht	285; 290; 291; 292; 295;
L0CP9	provincie Gelderland	253; 254; 255; 256; 257; 267; 268; 269;
L0YJ9	Particulier	150; 152; 154; 155; 158; 164;
LSA29	Bedrijf	286; 293; 376;
LSAU9	Evides Waterbedrijf	301; 306; 307; 308; 309;
LSR59	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 264; 266; 274; 276; 277; 278; 280; 282; 284;
LSRH9	Hoeders van de Veluwe	241; 260; 261; 264; 266; 274; 276; 277; 278; 280; 282; 284;
LSX79	Particulier	336;
LSXD9	Particulier	318; 326; 331; 336; 348; 350;
M5C2I	Hoeders van de Veluwe	32; 250; 261; 264; 266; 274; 279; 280; 282;
M5COI	Hoeders van de Veluwe	241; 260; 261; 264; 266; 274; 276; 277; 278; 280; 282; 284; 369;
M5FRI	Bedrijf	286; 293; 295; 376;
M5J0I	Centaurus BV	79;
M5VGI	Particulier	2; 59; 69; 101; 107; 373;
M88MI	Particulier	22; 60;
M8P0I	Particulier	178; 180; 183; 193; 194;
M8XEI	Particulier	22; 69; 101;
NCDPU	Particulier	198; 200; 212; 213; 230;
NCN0U	Particulier	373;
NCOZU	Particulier	147; 154; 155; 156; 158; 164; 165; 168;
NCW5U	Stichting explosievrije kop van de Veluwe	2; 3; 7; 11; 12; 22; 44; 63; 107; 116; 367; 368; 379; 380;
NL4OU	Particulier	325; 336;
NLHNU	Hoeders van de Veluwe	32; 241; 260; 261; 266; 274; 275; 277; 280; 282;
OC7YN	Particulier	320; 326; 327; 331;
OV1MN	Particulier	242;
OV2WN	Particulier	373;
P49SG	Particulier	287; 297;
P4FQG	Heron Country	59;
P4JEG	Particulier	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
P4M8G	Particulier	330;

P4NCG	Particulier	154; 156; 166;
P4P4G	Staatsbosbeheer	191;
PH2HG	Particulier	147; 149; 150; 151; 155; 156; 158; 159; 164; 165; 168; 169; 372;
PH5YG	Particulier	311; 314; 331; 333; 338; 349;
PHD1G	Particulier	336; 341;
QB03E	Vereniging voor Dorpsbelang Marsum	151; 152; 153; 156; 158; 159; 165; 168;
QBSTE	Particulier	356; 359; 362;
QT5HE	Belangenorganisatie	2; 22; 27; 48; 49; 103; 112; 113;
QTC5E	Schothorst Feed Research B.V.	55; 70;
QTHCE	Particulier	22; 59; 60;
QTYAE	Particulier	287; 301; 302;
R421P	Particulier	316; 318; 319; 323; 325; 331; 333; 334; 336; 343;
R48YP	Vereniging van Eigenaars Promenade aan de Zeeweg	195; 199; 200; 202; 205; 211; 213; 216; 229; 230; 236;
R4D6P	Particulier	147; 156; 161; 165;
R4GHP	Natuur en Milieu Flevoland	3; 11; 12; 21; 27; 39; 41; 42; 45; 51; 55; 67; 69; 71; 74; 99; 114; 119; 120; 121; 130; 138;
R7FEP	Bedrijf	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
SJ55O	Provincie NH en gemeenten Bergen, Den Helder, Hollands Kroon, Medemblik, Schagen en Texel	4; 172; 175; 176; 179; 183; 186; 188; 193; 218; 219; 239;
SJEEO	Strandexploitatie Sint Maartenszee B.V.	195; 203; 211; 213; 215; 217; 218; 229; 236;
SJLLO	dansen bij franssen	211; 213; 216; 222; 223; 236;
SJSSO	Benthem Gratama advocaten	2; 55; 59; 65; 69;
SV47O	Hoeders van de Veluwe	32; 260; 264; 266; 276; 277; 280; 282;
SV7UO	Bedrijf	154; 161;
SVUNO	Particulier	56; 59; 69; 85; 87; 88; 133;
T20RB	Bedrijf	26; 69; 70; 133;
T230B	gemeente Súdwest-Fryslân	173; 182; 183; 184; 186; 187; 189; 191;
T2N2B	Particulier	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
T2TSB	Particulier	311; 314; 330; 331; 333; 334; 337; 349; 350; 351;
TDFUB	Vogelbescherming Nederland	198; 205; 212; 230; 231;
TDJ7B	Particulier	198; 199; 202; 204; 213; 214; 216; 232; 237;
TDMOB	Stichting Dorpsraad Wintelre	352; 353; 357; 365;
VWI4C	Particulier	198; 200; 211; 212; 213; 214; 216; 218; 220; 225; 227; 230; 232; 233; 234; 236; 240;
VWJVC	Particulier	51; 59; 69; 130;
VWMIC	Gemeente Eersel	354; 355; 356; 358; 360; 361; 362; 363; 364;
VWPJC	Particulier	22;
VWQXC	Particulier	323; 336; 379;
VWS2C	Stichting Motorcross Flevoland	61;
VWV6C	Vereniging Het Zijper Landschap	201; 206; 207; 208; 214; 218; 220; 223; 225; 227; 230; 231; 232;
VZ99C	Particulier	330; 331; 334; 342;
VZXXC	Hoeders van de Veluwe	32; 260; 264; 266; 276; 277; 280; 282;
WIN7Z	Hoeders van de Veluwe	32; 259; 260; 261; 280; 282;
WIOUZ	Belangenorganisatie	12; 76; 247; 251; 261; 278; 279; 280; 282;
WM6TZ	Particulier	22; 76;
WMKGZ	Particulier	22; 59; 69;
WMYBZ	Particulier	158; 166;

XN2IK	Particulier	285; 287; 288; 289; 295; 296; 298; 299; 300; 302; 303; 304; 305; 306; 307; 308; 309;
XNA6K	Particulier	47; 67; 83; 100; 284;
XNC4K	Werkgroep Defensie Wezep-Zuid	367; 369; 371; 375; 378; 380; 381; 383; 384; 386;
XNMSK	Particulier	12; 21; 51; 57; 69; 128; 138; 146;
XU2MK	Particulier	373;
XUGBK	Omroep Flevoland	55; 59; 69;
XUPTK	Bedrijf	5; 14; 19; 26; 60; 69; 70; 85; 86; 95; 130; 132; 133;
XUR3K	Particulier	150; 158; 161; 165; 166; 167;
ZFOX0	Particulier	316; 318; 319; 323; 325; 331; 333; 334; 336; 343;
ZFUR0	Hoeders van de Veluwe	241; 260; 261; 264; 266; 274; 276; 277; 278; 280; 282; 284;
ZI5J0	NRG PALLAS	197; 214; 230;
ZIBZ0	Particulier	195; 211; 213; 214; 229; 230; 236;
ZIYQ0	Particulier	12; 77;
ZZ001	Belangenorganisatie	218; 220; 221; 235; 278; 279; 294; 301; 349; 369;
ZZ002	Belangenorganisatie	2; 5; 19; 20; 22; 24; 33; 34; 59; 71; 72; 80; 92; 101; 109; 123; 124; 127; 131; 144;
ZZ003	Gemeente Waadhoeke	147; 152; 156; 157; 158; 163; 166; 168;
ZZ004	Particulier	12; 22; 23; 25; 101;
ZZ005	Particulier	329; 331; 333; 334; 335; 338; 346; 351;
ZZ006	Bedrijf	148; 152; 159; 166; 167; 170; 171;
ZZ007	Belangenorganisatie	3; 11; 35; 118; 143;
ZZ008	Belangenorganisatie	301; 302; 313; 349; 350; 380;
ZZ009	Provincie Flevoland	16; 59; 65; 130; 137; 160;
ZZ010	Bedrijf	10; 18; 36; 37; 38; 59; 60; 66; 68; 69; 71; 72; 98; 101; 104;
ZZ011	Belangenorganisatie	59; 69; 107; 125; 136; 160;
ZZ012	Waterschap Zuiderzeeland	102; 142; 145;
ZZ013	Particulier	158; 161; 165; 166;
ZZ014	Bedrijf	314; 315; 316; 321; 322; 323; 324; 327; 331; 332; 333; 334; 337; 338; 339; 342; 349;

Ministerie van Defensie

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Bezuidenhoutseweg 67
2594 AC Den Haag

Ministerie van Defensie
Plein 4
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
www.defensie.nl

Onze referentie
MINDEF20260063131

Bij beantwoording, datum, onze referentie en onderwerp vermelden.

Datum	16 oktober 2026
Betreft	Eerste Wijziging Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD)

Geachte voorzitter,

Op 19 december 2025 heeft het kabinet het definitief NPRD vastgesteld.[1] Het programma bevat zowel nieuwe defensielocaties en –gebieden als aanpassingen van bestaande locaties en gebieden, die nodig zijn om Defensie in staat te stellen om haar grondwettelijke taken uit te voeren. Met de vaststelling van het definitieve NPRD zijn voor het merendeel van de defensiebehoeften definitieve locaties aangewezen. Voor negen specifieke behoeften was dat nog niet mogelijk, maar kon wel een ontwerp-voorkeursalternatief worden vastgesteld.

In de afgelopen maanden zijn de benodigde stappen gezet om ook voor deze negen behoeften tot een definitief besluit te komen. Het onderliggende planMER-onderzoek is samen met het ontwerpbesluit ter inzage gelegd. Defensie heeft daarop meer dan 200 zienswijzen ontvangen en zorgvuldig beantwoord. Deze antwoorden zijn opgenomen in de bijgevoegde Nota van Antwoord. Mede op basis van de ingediende zienswijzen. Met elk van de betrokken provincies en gemeenten zijn bestuurlijke overleggen gevoerd over de resultaten van het aanvullend onderzoek en het voorgenomen kabinet besluit. Naar aanleiding van het aanvullend onderzoek, de bestuurlijke overleggen en de zienswijzen heeft het kabinet een definitief besluit genomen over deze negen behoeften. De motivering van dit besluit is opgenomen in de bijlage ‘Eerste Wijziging Nationaal Programma Ruimte voor Defensie’.

Besluit ten aanzien van de negen behoeften
Voor de doorontwikkeling van Lelystad Airport naar een volwaardige jachtvliegtuiglocatie is meer ruimte nodig voor militaire infrastructuur en verlenging van de start- en landingsbaan. Eind 2025 is een ontwerp-voorkeursalternatief van 150 ha vastgesteld. Het definitief benodigde ruimtebeslag was afhankelijk van diverse variabelen, waaronder het type en aantal eenheden, de hoeveelheid personeel, combinatiemogelijkheden met de toekomstige kazerne in Zeewolde en combinatiemogelijkheden met groothandelsverkeer op Lelystad Airport. In zienswijzen, informatiebijeenkomsten en overleggen met provincie en gemeente is Defensie gevraagd om zo snel mogelijk duidelijkheid te geven over het definitief benodigde ruimtebeslag. De afspraken in het coalitieakkoord en het kabinetsbesluit omtrent openstelling van Lelystad Airport voor groothandelsverkeer zijn meegenomen in de definitieve uitwerking van het ruimtebeslag. Alles bij elkaar leidt dit tot een benodigde uitbreiding van in totaal 240 ha. In aanvulling op de reeds gevestigde voorkeursrechten op deze locatie worden de voorkeursrechten uitgebreid. Ik realiseer mij dat dit een grotere impact heeft op de omgeving. De belangrijkste overweging voor dit besluit is dat hiermee op termijn de volledige behoefte kan worden ingevuld. Defensie informeert grondeigenaren die worden geraakt door de extra benodigde uitbreiding rondom Lelystad Airport persoonlijk. Ook vindt voor deze locatie een informatiebijeenkomst plaats.

[1] Kamerstuk 36.592, nr. 55

Voor twee locaties heeft het kabinet een besluit genomen over de groei van beproevingen van munitie. Ten eerste is de schietlocatie Breezanddijk definitief aangewezen als locatie voor de groei van beproevingen op het IJsselmeer, met als randvoorwaarde een maximale geluidsbelasting van 55 dB $B_{S,dan}$ op geluidgevoelige objecten. Piekgeluid en trilling op geluidsgevoelige objecten is voor de realisatie van deze behoefte een aandachtspunt. Daarom zal in de realisatiefase aanvullend onderzoek worden uitgevoerd naar mitigerende maatregelen om het maximale geluid en/of trillingsniveau op de omgeving verder te reduceren. Ten tweede is voor de schietlocatie Petten besloten om met het NPRD geen invulling te geven aan de toename van het aantal schoten en schietdagen op de Noordzee. De belangrijkste redenen hiervoor zijn de effecten op de omgeving op het gebied van trillingen en geluid. Wel is voor de huidige schietsector en de reeds vastgestelde verlenging daarvan als randvoorwaarde een maximale geluidbelasting van 60 dB $B_{S\ dan}$ op geluidgevoelige objecten vastgesteld.

Voor de vliegbases Leeuwarden, Woensdrecht en Gilze-Rijen heeft het kabinet besloten dat de uitbreiding van milieuruimte op basis van de eerder vastgestelde randvoorwaarden en aandachtspunten kan worden gerealiseerd. De ingediende zienswijzen geven geen aanleiding tot verdere aanpassingen hiervan.

Het Infanterie Schietkamp (ISK) is definitief aangewezen als locatie voor de uitbreiding van schietmogelijkheden met helikopters. Ook aan de uitbreiding van milieu- en geluidsruimte op het ISK wordt definitief invulling gegeven. Voor deze behoeften geldt als randvoorwaarde een maximale geluidsbelasting van 60 dB $B_{s\ dan}$ op geluidsgevoelige objecten.

Het verplaatsen van het hot cargo platform op Vliegbasis Eindhoven is de laatste behoefte waarvoor nog een definitief besluit nodig was. Hiervoor is de ‘Locatie Zuid’ op de vliegbasis definitief aangewezen als locatie voor de invulling van de behoefte. Deze locatie heeft de minste externe veiligheidseffecten voor de omgeving.

Totaalbeeld NPRD
Met de definitieve aanwijzing van de locaties voor bovengenoemde negen behoeften is het NPRD vastgesteld. De behoefte voor een nieuw terrein om met explosieven te kunnen trainen kon niet worden ingevuld. Daarnaast konden zeven behoeften gedeeltelijk worden ingevuld en is voor twee behoeften de noodzaak komen te vervallen.

Vervolg
Nu alle locaties voor uitbreiding definitief zijn vastgesteld, verschuift de focus naar de realisatie van de verschillende NPRD-projecten. Aan het eind van dit jaar informeer ik uw Kamer over de zogenoemde *roadmaps*. Deze bevatten de vervolgstappen voor de realisatie van de gerelateerde opgaven. Daarmee wordt onder andere invulling gegeven aan de motie van De Groot c.s.[2] inzake een samenhangend tijdspad voor het NPRD.

Hoogachtend,

DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE

Derk Boswijk

[2] Kamerstuk 36.592, nr. 77

Ministerie van Defensie

Aan	STASDEF
Van	PDGB
Afgestemd met	CDS, DJZ, HDFC, DCo
In afschrift aan	MINDEF

TER BESLISSING

Datum
16 oktober 2026

Onze referentie
MINDEF20260063130

Opgesteld door
[redacted]@mindef.nl

Aantal bijlagen
4

Nota

Eerste wijziging NPRD

Aanleiding

Op 5 oktober moeten de Eerste Wijziging NPRD en de Nota van Antwoord worden aangeboden voor behandeling in de Raad voor de Fysieke Leefomgeving (RFL) en aansluitend de Ministerraad (MR).

Geadviseerd besluit

U wordt geadviseerd in te stemmen met het aanbieden van de Eerste Wijziging NPRD, inclusief definitieve vaststelling van de laatste negen specifieke behoeften, aan te bieden aan de RFL voor behandeling op 13 oktober. Dit in aanloop naar behandeling in de MR (16 oktober).

Kernpunten

Op 19 december 2025 heeft het kabinet een besluit genomen over het definitieve NPRD en is de Tweede Kamer hierover geïnformeerd. Hiermee is tevens voor negen specifieke behoeften een ontwerp-voorkeursalternatief aangewezen. In de Eerste Wijziging NPRD worden de locaties ook voor deze negen behoeften definitief vastgesteld via een kabinetsbesluit.

In de periode van 19 januari tot 2 maart 2026 konden zienswijzen worden ingediend op de negen specifieke behoeften. De reacties van burgers, medeoverheden en overige belanghebbenden zijn beantwoord in de Nota van Antwoord.

Op basis van de ontvangen zienswijzen zijn bij drie van de negen behoeften defensiebehoeften aanpassingen gedaan in het ontwerp-voorkeursalternatief. Dit zijn:

- Benodigde fysieke uitbreiding Lelystad Airport voor toename gebruik jachtvliegtuigcapaciteit, vergroot van 150 Ha naar 240 Ha;
- Breezanddijk groei beproevingen IJsselmeer, met beperkingen op maximale geluidsbelasting en aanvullende aandachtspunten;
- Petten groei beproevingen Noordzee, geen invulling gegeven aan toename van aantal schoten en schietdagen.

De volgende documenten worden na behandeling in de MR aan de Tweede Kamer gestuurd:

- De Kamerbrief bij de Eerste Wijziging NPRD;
- De Eerste Wijziging NPRD, inclusief de laatste negen behoeften;
- De Nota van Antwoord;
- Het aangevuld Addendum planMER.

Toelichting

Financiële overwegingen

De kosten voor de ruimtebehoeften die voortvloeien uit het NPRD (zoals grond- en objectverwerving, vergunning- en wetgevingstrajecten) zijn ingepast in de begroting 2025 Defensie. Daarnaast zijn de financiële consequenties van de volledige onderliggende vastgoedbehoeften in de periode 2026-2040 op basis van de definitieve locatiekeuzes in kaart gebracht. De hiervoor

benodigde geraamde € 8,2 miljard zijn bij de eerste suppletoire begroting van 2026 ingepast. Ook de kosten voor de negen specifieke ruimtebehoeften zijn hierin opgenomen.
De Kamer wordt jaarlijks via de Stand van Defensie geïnformeerd over de voortgang van de NPRD-projecten.

Juridische overwegingen
Het aanbieden van de eerste wijziging NPRD aan de RFL en, na vaststelling in de Ministerraad, aan de Tweede Kamer heeft op voorhand geen juridische gevolgen. Het is niet uit te sluiten dat hieruit op termijn mogelijke juridische gevolgen voortkomen.

Communicatie
Defensie informeert grondeigenaren die worden geraakt door de extra benodigde uitbreiding rondom Lelystad Airport persoonlijk. De bewoners rondom Lelystad Airport waar eerder een voorkeursrecht is gevestigd, worden per brief geïnformeerd over de definitieve vaststelling. Voor hen zal op de dag van besluitvorming tevens een informatiebijeenkomst plaatsvinden. Daarnaast ontvangen de gemeenten en provincies van de negen specifieke behoeften voorafgaand aan verzending aan de Tweede Kamer een communicatiepakket, bestaande uit een nieuwsbericht, Q&A en woordvoeringslijn. Ook wordt een nieuwsbericht geplaatst op defensie.nl en bij de uitloop van de MR, en de bijeenkomst in Lelystad, wordt bezien of media interesse heeft in een korte eerste reactie.

Overwegingen uitvoering
De vaststelling van de eerste wijziging van het NPRD betekent niet dat de negen behoeften direct uitvoerbaar zijn. Voor de realisatie volgen, waar van toepassing, nadere ruimtelijke, vergunningen- en/of mer-procedures en aanvullend onderzoek. De concrete uitvoering wordt verder uitgewerkt in de realisatiestrategieën en roadmaps.

De uiteindelijke invulling van het NPRD vindt plaats binnen de (budgettaire) kaders van het DLP/BP, waarbij de fasering in tijd mede afhangt van de invulling van andere behoeften.

Informatie die niet openbaar wordt gemaakt
De gegevens van opsteller en ondertekenaar worden gelakt ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer.

DE PLAATSVERVANGEND DIRECTEUR-GENERAAL BELEID